

www.mruni.eu

KRIMINALISTIKA

TEORIJA IR TECHNIKA

Atsakingieji redaktoriai:
Vidmantas Egidijus Kurapka
Snieguolė Matulienė

MRU
MYKOLO ROMERIO
UNIVERSITETAS

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

KRIMINALISTIKA

TEORIJA IR TECHNIKA

Vadovėlis

Vilnius
2012

UDK 343.98(075.8)
Kr246

Recenzavo:

doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Vilniaus universitetas, Lietuvos teismo ekspertizės centras

Genrikas Nedveckis, Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras

doc. dr. Ryšardas Burda, Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba

Autorių indėlis:

prof. dr. Vidmantas Egidijus Kurapka – Pratarinė, 1, 2, 4, 5, 7, 8, 13 skyriai, 3.1, 3.2 poskyriai (13,9 autorinių lankų)

doc. dr. Snieguolė Matulienė – 3.4, 3.6, 3.7 poskyriai, 9 skyrius (5,32 autorinių lankų)

prof. dr. Eglė Bilevičiūtė – 11, 12 skyriai (3,24 autorinių lankų)

doc. dr. Janina Juškevičiūtė – 6 skyrius (3,12 autorinių lankų)

doc. dr. Lina Novikovienė – 3.3 poskyris (0,96 autorinių lankų)

prof. dr. Raimundas Jurka – 3.5 poskyris (2,26 autorinių lankų)

doc. dr. Renata Valūnė – 10 skyrius (0,98 autorinių lankų)

Atsakingieji redaktoriai:

prof. dr. Vidmantas Egidijus Kurapka

doc. dr. Snieguolė Matulienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros 2012 m. kovo 15 d. posėdyje (protokolas Nr. 1BPK-9) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto tarybos 2012 m. gegužės 8 d. posėdyje (protokolas Nr. 1T-41) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės bakalauro studijų programos komiteto 2012 m. kovo 22 d. posėdyje (protokolas Nr. 3CPK-2(SPK)) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės ir valdymo pirmosios pakopos studijų programos komiteto 2012 m. balandžio 4 d. posėdyje (protokolas Nr. 1BPK-10) pritarta leidybai.

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

TURINYS

PRATARMĖ.....	6
---------------	---

1 DALIS.

KRIMINALISTIKOS TEORIJA, METODOLOGIJA IR ISTORIJA

1 SKYRIUS. ĮVADAS Į KRIMINALISTIKOS DOKTRINĄ	10
2 SKYRIUS. KRIMINALISTIKOS TEORIJOS PAGRINDAI.....	26
2.1. Kriminalistikos objektas ir dalykas	26
2.2. Kriminalistikos sistema.....	35
2.3. Kriminalistikos metodai	44
3 SKYRIUS. ATSKIROSIOS KRIMINALISTINĖS TEORIJOS	58
3.1. Kriminalistinė identifikacija.....	58
3.2. Kriminalistinė diagnostika	64
3.3. Kriminalistinė profilaktika	68
3.4. Mokymas apie kriminalistines versijas ir tyrimo planavimą	89
3.5. Mokymas apie bendradarbiavimą tiriant nusikalstamas veikas.....	106
3.6. Kriminalistinis prognozavimas.....	142
3.7. Kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika.....	148
4 SKYRIUS. KRIMINALISTIKA LIETUVOJE.....	190
4.1. Pagrindiniai tarpukario Lietuvos kriminalistikos raidos bruožai.....	190
4.2. Sovietmečio Lietuvos kriminalistika	207
4.3. Lietuvos kriminalistikos raida atkūrus nepriklausomybę	215
4.4. Kriminalistikos mokslo plėtra: problemos, tendencijos, perspektyvos.....	248

2 DALIS.

KRIMINALISTIKOS TECHNIKA IR TECHNOLOGIJOS

5 SKYRIUS. KRIMINALISTIKOS TECHNIKOS SISTEMA	262
5.1. Kriminalistikos technikos samprata	262
5.2. Operatyvioji kriminalistikos technika.....	265
5.3. Tiriamoji kriminalistikos technika	272

6 SKYRIUS. KRIMINALISTINIS VAIZDO FIKSAVIMAS	287
6.1. Kriminalistinio vaizdo fiksavimo samprata ir sistema	287
6.2. Kriminalistinės fotografijos samprata ir sistema	292
6.3. Kriminalistinis filmavimas	373
6.4. Kriminalistinė holografija.....	380
7 SKYRIUS. KRIMINALISTINĖ TRASOLOGIJA.....	383
7.1. Pėdsakų samprata ir klasifikacija kriminalistikoje	383
7.2. Žmogaus pėdsakai	387
7.3. Įrankių pėdsakai.....	415
7.4. Transporto priemonių pėdsakai	433
7.5. Biologinės kilmės (kraujo) pėdsakai	439
8 SKYRIUS. KRIMINALISTINĖ GINKLOTYRA	447
8.1. Ginklotyros samprata ir sistema	447
8.2. Šaunamojo ginklo samprata ir klasifikacija.....	447
8.3. Pagrindinės ginklų, šaudmenų ir jų pėdsakų apžiūros ir paėmimo taisyklės.....	458
8.4. Šaunamųjų ginklų tyrimas.....	462
8.5. Nešaunamojo (šaltojo) ginklo samprata ir tyrimas.....	486
8.6. Kriminalistinės sprogimų tyrimo galimybės	489
9 SKYRIUS. KRIMINALISTINĖ DOKUMENTOTYRA	500
9.1. Dokumento kriminalistinio tyrimo samprata. Dokumentų klasifikacija ir jų tyrimo galimybės	500
9.2. Dokumentų apsaugos priemonės	504
9.3. Dokumentų klastojimo samprata, būdai ir priemonės.....	510
9.4. Dokumentų apžiūra ir ekspertinio dokumentų tyrimo pagrindai	523
9.5. Dokumentų pagaminimo amžiaus nustatymo problemos ir galimybės	530
10 SKYRIUS. KRIMINALISTINĖ RAŠTOTYRA	542
10.1. Kriminalistinės raštotyros tyrimai.....	542
10.2. Kriminalistiniai lingvistiniai tyrimai	558

11 SKYRIUS. KRIMINALISTINĖ REGISTRACIJA IR KRIMINALISTINĖS INFORMACINĖS SISTEMOS	567
11.1. Kriminalistinės registracijos samprata ir istorija.....	567
11.2. Kriminalistinės informacinės sistemos teoriniai pagrindai	572
11.3. Dabartinė Lietuvos kriminalistinė informacinė sistema	586
12 SKYRIUS. KRIMINALISTINĖ HABITOSKOPIJA	608
12.1. Bendrieji kriminalistinės habitoskopijos teoriniai pagrindai	608
12.2. Žmogaus išorės požymių aprašymo metodika („žodinio atvaizdo“ ir „paieškos orientuotės“ sudarymo metodai)	614
12.3. Informacijos apie žmogaus išorės požymius šaltiniai ir kiti kriminalistinės habitoskopijos metodai.....	628
12.4. Portretinė ekspertizė (specialisto tyrimas).....	635
13 SKYRIUS. KITOS KRIMINALISTIKOS TECHNIKOS ŠAKOS	638
13.1. Kriminalistinė fonoskopija	638
13.2. Kriminalistinė odorologija	645
13.3. Kriminalistinis medžiagų ir gaminių tyrimas (mikroobjektų tyrimas).....	656

PRATARMĖ

Rašyti šį vadovėlį autorius paskatino kelios aplinkybės.

Visų pirma mes esame įsitikinę, kad kriminalistinės žinios yra vienas iš būtinų profesinio teisininkų rengimo elementų.

Autorių atlikti teisėsaugos institucijų darbuotojų nuomonių tyrimai (apklausta per tūkstantį respondentų) parodė ne tik kriminalistinių žinių trūkumą, ypač keičiantis baudžiamojo proceso įstatymams, kriminalizuojant naujas veikas, bet ir poreikį tokių žinių siekti, o kartu ir pagrįstą priekaištą mokslininkams dėl naujos kriminalistinės literatūros stokos.

Tačiau svarbiausias mūsų rūpestis – aprūpinti teisininkų studijas šiuolaikinėmis kriminalistinėmis žiniomis geriausiai pasiekiamą forma: tiek skaitant problemines paskaitas, paremtas naujausia įvairių šalių literatūra ir moksliniais tyrimais, tiek seminaruose ir pratybose kuo labiau priartinant studentą prie praktikos arba, kitaip tariant, „teisės realijų“, tiek ir, atsižvelgiant į ribotą auditorinį laiką, suteikiant būdų gauti informacijos iš apibendrintų šaltinių, paremtų šiuolaikine moksline ir technologine mintimi. Mūsų tikslas, kad vadovėlis pasiektų skaitytoją ir tradiciniu formatu, taip pat būtų naudingas nuotolinių studijų studentams bei praktiniams darbuotojams.

Dar viena ypatybė, kuri šiam vadovėliui, mūsų manymu, suteiks didesnę taikomąją pobūdį, yra tai, kad jame, be teorinės dalies, kuri reikalinga kiekvienam mokslo ir studijų dalykui, bet tik būtinos apimties, yra nemažai apibendrintų metodinių rekomendacijų, žinybinių instrukcijų, kitų norminių aktų bei kriminalistinių institucijų veiklos pavyzdžių, kuriuos apskritai galime pateikti kaip patarimus ir jau dirbantiems praktikas – ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorams, advokatams, teisėjams, kitiems teisėsaugos pareigūnams – ir studentams, kurie į praktiką tik įžengs ar jau derina ją su studijomis.

Tai, kad vadovėlis neatitrūko nuo šiuolaikinės praktikos, yra ne vien autorių nuopelnas. Mes nuoširdžiai dėkojame visiems, kurie savo patarimais, recenzijomis, praktikos pavyzdžiais, savo archyvų duomenimis, nuotraukomis, taip pat technine pagalba ir geranoriška bendradarbiavi-

mo atmosfera prisidėjo rengiant šį darbą. Tarp mūsų didžiausių rėmėjų ir bičiulių leiskite įvardyti: Lietuvos teismo ekspertizės centro direktorę doc. dr. Gabrielę Juodkaite-Granskienę, Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro viršininką Genriką Nedveckį, Valstybinės teismo medicinos tarnybos direktorių prof. dr. Alvydą Pauliukevičių, Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Kriminalistinių tyrimų skyrių, ekspertus dr. Eduardą Vaitkevičių, Reginą Pajaujytę, Daivą Strakšytę, Anelę Žalkauskienę, Giedrių Mickų, Leonidą Nečipuruką, teisininkus Karolį Kurapką, Edgarą Dereškevičių ir, be abejo, žinomus kriminalistikos mokslininkus prof. dr. Hendryką Malevskį ir doc. dr. Ryšardą Burdą.

Už šiuolaikinį požiūrį į kriminalistikos mokslo aktualijas ir galimybę kriminalistikos vadovėlių leisti būtent dviejų knygų formatu, taip užtikrinant ir būtiną racionalią kriminalistikos studijų dalyką atitinkančią apimtį, negalime nepadėkoti Mykolo Romerio universiteto mokslo proktorei prof. dr. Ingai Žalėnienei ir Teisės fakulteto dekanei prof. dr. Rimai Ažubalytei, o už geranorišką rūpestį tvarkant ir leidžiant – MRU leidybos koordinatorėms Tatjanai Švec, Miglei Smilinskaitei, Vizualiųjų menų studijos vadovui Vydūnui Gelumbauskui ir, žinoma, gerbiamoms redaktorėms.

Šis vadovėlis „Kriminalistika: teorija ir technika“ – tai pirmoji knyga parengta pagal tradicinę kriminalistikos struktūrą. Tikimės greitai pasirodant ir antrosios vadovėlio (knygos) dalies „Kriminalistika: taktika ir metodika“, taip pat apimančios visą kriminalistikos sistemą.

1 DALIS

**KRIMINALISTIKOS
TEORIJA,
METODOLOGIJA
IR ISTORIJA**

1 SKYRIUS

ĮVADAS Į KRIMINALISTIKOS DOKTRINĄ

Tam, kad būtų galima suprasti reiškinį, reikia visų pirma žinoti, kaip jis atsirado, kokie jo vystymosi etapai leido jam tapti tokiu, koks jis yra šiandien. Ši seniai žinoma mintis tinka ir kriminalistikai – mokslui apie nusikaltimų tyrimą. Kiekvienas kriminalistikos raidos etapas savaip įdomus ir savitas, veikiamas laikotarpio mokslinės ir technologinės minties, ekonominių, socialinių, politinių sąlygų, nusikalstamumo lygio ir tendencijų, teisėkūros, teisinės sistemos ir daugelio kitų veiksnių. Kur ir kada kriminalistika atsirado, vienareikšmiškai atsakyti niekas negali. Daugelio knygų apie kriminalistikos ir teismo medicinos istoriją autoriaus, žymaus vokiečių publicisto Jurgeno Torvaldo (*Jurgen Torwald*) teigimu, kriminalistika kaip mokslas susiformavo XIX a. antrojoje pusėje, nors pirmieji kriminalistiniai tyrimai buvo atliekami daug seniau¹.

Atsiradę kartu su pirmąkart bendruomene nusikaltimai ir tuomet jau buvo tiriami, bet nusikalstami veiksmai buvo vertinami iš vadinamosios papročių teisės. Kaip šių papročių liekana iki šiol dar gajus vadinamasis kraujo kerštas.

Tiesos nustatymo, teisingumo vykdymo būdai yra minimi jau šventosiose žydu, krikščionių, musulmonų knygos (Toroje, Biblijoje, Korane).

Užuominių apie tuos metodus, priemones ir būdus, kurie buvo naudojami tiriant nusikaltimus ir kuriuos šiandien galėtume vadinti „kriminalistiniais“, randame ne tik senovės Romos, Graikijos, Kinijos, Prancūzijos, Vokietijos ir kitų šalių teisės aktuose, bet ir Pirmajame Lietuvos Statute, kurio tryliktajame skyriuje, pavyzdžiui, rašoma, „kokia tvarka užtikinėti turi įkaltį ar pėdsaką kieno namuose“².

Tačiau tai buvo gyvenimo patirtimi paremtos, empirinio pobūdžio rekomendacijos.

¹ Torvaldas, J. *Kriminalistikos keliai ir klystkeliai*. Vilnius: Mintis, 1981.

² *Lietuvos Statutas. The Statute of Lithuania. Statuta Lithuaniae*. 1529. Vilnius: Artlora, 2002, p. 198.

Teismo medicinos mokslo, kuris, kaip manoma, pirmasis pradėtas naudoti teisingumo srityje, vystymasis įvedė eksperto – specialių žinių turinčio asmens figūrą į baudžiamąjį procesą. Pavyzdžiui, 1532 m. Vokietijoje Karlo V Baudžiamajame kodekse „Lex Karolina“ nurodyta, kad teismai privalo kviestis gydytoją žaizdoms įvertinti, mirtiniems sužalojimams, vaikžudystei, nunuodijimams konstatuoti. Taip juridškai buvo įteisinta teismo medicinos ekspertizė, į procesą kviečiami ir kitų sričių specialistai³.

Vergvaldinėje visuomenėje jau išsivysto kai kurie civilinės ir baudžiamosios teisės institutai, feodalizme – jurisprudencijai primetamas toks nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo kriterijus, kai nusikaltimai tiriami ne moksliniais pagrindais, vertingiausiu kaltės įrodymu laikomas prisipažinimas ir liudytojų parodymai. Po gūdžių viduramžių su inkviziciniu procesu ateina buržuazinės revoliucijos su skambiais šūkiomis apie laisvę, lygybę, brolybę, kai jau negalėjo būti taikomi ir ankstesni barbariški nusikaltimų tyrimo bei kaltės nustatymo metodai, atsiradus prisiekusiųjų teismams, reikėjo pateikti ir įrodymus, rungtyniškumu paremtame teismo procese nebeužteko fizine ar psichine prievarta išgautų parodymų. Dabar reikėjo pereiti prie nusikaltimo pėdsakų paieškos, tyrimo ir panaudojimo, t. y. „prakalbinti nebylius liudytojus“ įvairius pėdsakus, liekančius nusikaltimo vietoje.

XIX a. antrojoje pusėje sparčiai vystėsi gamtos ir tikslieji mokslai, mokslškai pradėta aiškinti visuomenės ir žmogaus vystymosi raida.

Kokios buvo pagrindinės kriminalistikos atsiradimo prielaidos?

Daugelio autorių, tyrinėjusių kriminalistikos istoriją, nuomone, tam turėjo įtakos XIX a. mokslo ir technikos pažanga, pramonės, gamybos augimas, padidėjusi turtinė diferenciacija, viešojo gyvenimo liberalizavimas, gyventojų kėlimasis iš kaimo į miestą – toks įvairių pokyčių mišinys sukėlė ir nusikalstamumo, taip pat organizuoto, ženklių padidėjimą, o su tuo jau negalėjo susidoroti senoji baudžiamoji justicija, nebesugebanti apsaugoti visuomenės. Dėl šių priežasčių galime kalbėti apie vieną svarbiausių kriminalistikos atsiradimo prielaidų – susiformavusį poreikį turėti moksl-

³ *Teismo medicina*. Vadovėlis. Vilnius: LTA Leidybos centras, 2000, p. 13.

niais tyrimo metodais savo veiklą grindžiančią teisėsaugos institucijų sistemą, gebančią labiau tenkinti visuomenės poreikį gyventi saugiau. Taip įvairiose šalyse pradeda formuotis specializuotos kriminalinės policijos ir saugos struktūros, pavyzdžiui, „Siurte“ Prancūzijoje (1810), Skotland Jardas Anglijoje (1829), Pinkertono biuras (1850), Federalinis tyrimų biuras (1908) Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kitos.

Kita svarbi kriminalistikos susiformavimo prielaida – pats mokslo ir technikos proveržis, sudaręs sąlygas pažangiausias to meto technologijas naudoti nusikaltimų tyrimo tikslais.

Dar viena kriminalistikos susiformavimo prielaidų būtų galima laikyti tinkamos teisinės bazės atsiradimą, dėl baudžiamojo proceso teisės pokyčių (reformų) įtakos įvykusį atsisakymą formaliųjų įrodymų teorijos, dėl ko padidėjo dėmesys netiesioginiams įrodymams, jų rinkimui, tyrimui ir panaudojimui.

Pats terminas „kriminalistika“ yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio *criminalis* – nusikalstamas, susijęs su nusikaltimu, arba *crimen* – nusikaltimas. Pirmasis taip pavadino mokslą apie nusikaltimų tyrimo techniką, taktiką ir metodiką austrų kriminalistas, Graco universiteto profesorius Hansas Grosas (*Hans Gross*), laikęs kriminalistiką mokslu apie baudžiamosios teisės realybes. Jo 1892 m. išspausdinta knyga „Teismo tardytojo vadovas“ buvo pirmas stambus kriminalistikos veikalas. Jame surinktos ir sistematizuotos visos to laikotarpio žinios, kurių iki tol buvo galima aptikti tik pavieniuose teismo balistikai, medicinai, fotografijai ir kitoms disciplinoms studijuoti skirtuose darbuose. Šis veikalas ne kartą buvo išleistas, jį redagavo įžymūs vokiečių kriminalistai. Vienas iš jų Frankfurto universiteto profesorius Frydrichas Gerdsas (*Friedrich Geerds*) dešimtajame paties redaguotame leidime rašo, kad kriminalistika – tai mokslas apie tiesioginę represinę ir profilaktinę baudžiamojo persekiojimo organų ir jų pagalbinių kovą su nusikalstamumu gyvenimo tikrovėje.

H. Grosas, norėdamas parodyti kriminalistikos mokslo reikšmę, rašė: „Kokiu būdu mes galim rasti tą ar kitą įrodymą, kaip prie jų prieiti, kaip juos apsaugoti ir panaudoti, visa tai taip pat svarbu, tai tas rezultatas, kurio mes siekiame vykdydami teisingumą. Rasti ir panaudoti nusikaltėlio pėdsakai, kruopščiai nubraižytas nors ir nesudėtingas brėžinys, mikro-

skopinis preparatas, iššifruotas susirašinėjimas, fotografinės nuotraukos, tatuiruotės, atkurtas apanglėjęs laiškas, koks nors tikslus matmuo ir tūkstančiai panašių realiųjų – tai ne kas kita, kaip nepaperkami liudytojai, neleidžiantys paneigti ir kartu leidžiantys nuolat tikrinti, liudytojai, kurių atžvilgiu negalima klaida, vienpusiškas supratimas, pikta valia, šmeižtas ir panašiai. Su kiekvienu kriminalistikos laimėjimu krenta liudytojų parodyimų reikšmė ir drauge kyla realiųjų įrodymų reikšmė.⁴

Beje, kriminalistikos užuomazgų, atskirų mokslo pasiekimų, praktinių bandymų juos panaudoti tiriant nusikaltimus buvo ir prieš H. Grosą. Tokie moksliniai tyrimai bei taktinio ir metodinio pobūdžio rekomendacijos tuo laiku vystėsi keliomis kryptimis: kuriant nusikaltėlių registracijos ir atpažinimo sistemas, plėtojant įvairių objektų tyrimo metodikas, rengiant nusikaltimų tyrimo organizavimo rekomendacijas. Paminėsime keletą tokių kriminalistikai svarbių darbų, kurie sudarydami reikšmingą teorinę ir praktinę bazę ir sukūrė tokią situaciją, leidusią įvairiems tyrimams peraugti į mokslo žinių sistemą.

Kaip teigia kriminalistikos istorijos tyrinėtojai, pirmasis, kuris 1879 m. pateikė mokslinės kovos su nusikalstamumu metodus, buvo kuklus Paryžiaus prefektas raštininkas Alfonsas Bertiljonas (*Alphonse Bertillon*), pelnytai laikomas kriminalistinės nusikaltėlių registracijos pradininku. Jo pasiūlytas antropometrinių nusikaltėlių registracijos metodas, paremtas belgų statistiko A. Kettle tyrimais, kad nėra pasaulyje dviejų žmonių, turinčių vienodus kūno dalių dydžius: žmonių ūgio sutapimo galimybė 4:1, o ūgis plius dar vienas matmuo, pavyzdžiui, kūno ilgis iki juosmens, sumažina sutapimo galimybę 16:1. O jeigu padarytum 11 matavimų ir užfiksuotum juos kriminalinio nusikaltėlio kortelėje, tai, pasak tikimybių skaičiavimų, galimybė surasti dar vieną kriminalinį nusikaltėlį, kurio tokie pat duomenys, sudarys 4 191 304: 1. Kūno dalių, kurias galima matuoti, pasirinkimas labai didelis: be žmogaus ūgio, galima matuoti jo galvos ilgį, plotį, pirštų, dilbio, padų ir t. t. ilgį.

Šis metodas, vėliau pradėtas vadinti „bertiljonažu“, XIX a. pabaigoje buvo įdiegtas daugelyje Europos išsivysčiusių šalių. Beje, Bertiljonas neap-

⁴ Гросс, Ганс. *Руководство для судебных следователей как система криминалистики*. Москва: Лексэст, 2002, р. XII.

siribojo atropometrija, jis pasiūlė būdų, kaip daryti atpažįstamąsias asmens fotonuotraukas, fotografuoti įvykio vietą, jis yra ir „žodinio atvaizdo“ idėjos, kaip aprašyti žmogų naudojant unifikuotą terminologiją, autorius.

1 pav. Alfonsas Bertiljonas (1853–1914) – asmenų identifikacijos pradininkas.

XIX a. pabaigoje kartu su bertiljonažo metodu, kurio trūkumai išryškėjo labai greitai (sunkumai tiksliai išmatuoti dėl su žmogaus amžiumi susijusių kūno dalių pokyčių, net ir nežymių, leido atsirasti klaidoms), buvo pasiūlytas daktiloskopinės registracijos metodas, kurio pradininkais tapo iš karto keletas žmonių, įėjusių į kriminalistikos istoriją, beje, padariusių savo atradimus beveik vienu metu skirtingose pasaulio dalyse.

Viljamas Heršelis (*William James Herschel*) (Indija, 1877), 19 metų rinkęs pirštų atspaudus, padaro išvadą apie jų pastovumą ir galimybę nustatyti asmenį; Henris Fuldsas (*H. Foulds*) (Japonija, 1879) siunčia laišką žurnalui „Nature“, kuriame jis buvo išspausdintas 1880 m., su aprašymu, kaip panaudoti pirštų atspaudus nusikaltėliams tikrinti dėl šių atspaudų nekintamumo ir individualumo, taip į daktiloskopijos galimybių atsiradimą atkreipdamas viso pasaulio nuomone; Frensis Galtonas (*Francis Galton*, Anglija) atranda keturis pagrindinius pirštų tipus, tai galima panaudoti klasifikuojant atspaudus ir registruojant asmenis; Ivanas Vučetičius (*Ivan Vučetić*, Argentina 1889 m.) sukūręs pirmąją pasaulyje pirštų atspaudų kartoteką; Edvardas Henris (*E. R. Henry*, Anglija), sudaręs pirštų

atspaudų registravimo sistemą, 1901 m. tapęs Londono policijos prezidentu, pakeitė bertiljonažą daktiloskopija.

Vienu iš antrosios kriminalistikos mokslo vystymosi krypčių – daiktinių įrodymų tyrimo pradininku galima laikyti E. F. Burinskį (*Евгений Фёдорович Буринский*, Rusija), kuris išsprendė nematomų tekstų ryškavimo problemą taikant spalvų išskyrimo ir kontrastų metodą fotografijoje, parašė kapitalų veikalą „Dokumentų teismo ekspertizė“ (1903).

Rankraščių tyrinėjimo problematika užsiiminėjo ir Čezarė Lombrozas, jis labiau žinomas kaip „įgimto nusikaltėlio“ teorijos autorius, tačiau kriminalistikoje žinoma ir jo knyga „Grafologija“ (1885), kurioje jis kalba apie asmens savybių atspindį rašysenoje.

XIX a. pabaigoje, XX a. pradžioje Anglijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose pasirodo įvairių darbų apie šaunamojo ginklo kriminalistinį tyrimą. Pasirodo ir baudžiamojo proceso srities darbų, įvairių nusikaltimų tyrimo rekomendacijų, instrukcijų tyrėjams, policijos valdininkams. Visų pirma čia reikėtų paminėti Liudviko fon Jagemano dviejų tomų veikalą „Teismo tyrimo vadovas“ (1838–1841), kuriame nagrinėjami tiek teoriniai nusikaltimų tyrimo klausimai, tiek duodama praktinių patarimų tyrėjams. Šiuose patarimuose galima išvelgti kriminalinio tyrimo bruožų.

Tačiau neginčijamu kriminalistikos mokslo pradininku yra laikomas austrų mokslininkas ir praktikas, Graco universiteto profesorius Hansas Grosas (*Hans Gross*), 1892 m. savo žymiu veikalu „Teismo tardytojų vadovas kaip kriminalistikos sistema“ (patikslintas 4-osios laidos pavadinimas) pradėjęs kriminalistikos kaip mokslo, turinčio savo tyrinėjimo objektą ir dalyką, istoriją. Šiame viso pasaulio kriminalistikos mokslo atstovams, praktikams ir mokslininkams, žinomame leidinyje H. Grosas, apibendrinęs sukauptą nusikaltimo tyrimo praktiką ir reikšmingiausius mokslo atradimus bei savo tyrinėjimus, juos susisteminęs į savarankišką mokslo žinių šakai būdingą visumą, tuo visą susikaupusią, tačiau išsibarsčiusią ir gana chaotišką kriminalistikai vertingą informaciją pavertė darnia kriminalistinių mokslinių žinių sistema ir pavartojo patį terminą „kriminalistika“, taip apibūdindamas mokslą apie baudžiamosios teisės realijas. Įvade į trečiąją knygos leidimą H. Grosas rašė: „kriminalistika pagal savo prigimtį

prasideda ten, kur baudžiamoji teisė, irgi pagal savo prigimtį, baigia darbą: materialinės baudžiamosios teisės dalykas yra nusikalstamos veikos ir bausmės tyrimas, formali baudžiamoji teisė (procesas) apima materialinės baudžiamosios teisės taikymo taisykles. Tačiau koku būtent būdu vykdomi nusikaltimai? Kaip ištirti šiuos būdus ir juos išaiškinti, kokie buvo to padarymo motyvai, kokie tikslai – apie tai mums nekalba nei baudžiamoji teisė, nei procesas. Tai sudaro kriminalistikos dalyką.⁵

2 pav. Hansas Grosas (1847–1915) – kriminalistikos mokslo pradininkas.

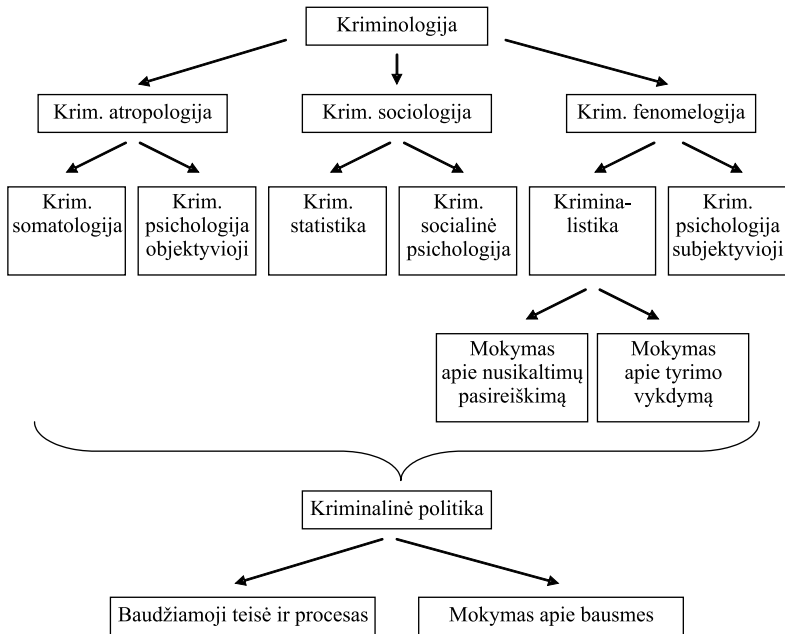
Šis H. Groso „vadovas“ susideda iš bendrosios dalies, kurios pirmasis skyrius skirtas teismo tardytojui, jo rengimui, kvalifikacinėms charakteristikoms, savybėms, patarimams darbe. Atskiri skyriai skirti apklausoms, jų taktikai, apžiūroms, įskaitant kratą. Ypatingoje dalyje yra keli dideli skirsniai:

- A. Pagalbinės teismo tardytojo priemonės (ekspertizių ir specialistų panaudojimas, tarp jų fotografavimas, daktiloskopija, antropometrija);
- B. Teismo tardytojui būtinos žinios (apie nusikaltėlių naudojamus būdus, ženklus, terminiją, ginklus ir jų pėdsakus);

⁵ *Ibid.*, p. VII.

- C. Kai kurie specialūs būdai (apie braižymą, modeliavimą, žmogaus pėdsakus ir jų fiksavimą);
- D. Kai kurių nusikaltimų ypatybės (kūno sužalojimai, vagystės, sukčiavimas, padegimai, nelaimingi atsitikimai ir pan.).

Dar vienas argumentas, rodantis, jog kriminalistika tampa mokslo disciplina, yra tai, kad įvade į ketvirtąjį knygos leidimą H. Grosas pateikia ir pagrindžia savo mintis apie kriminalistikos vietą bendrojoje baudžiamosios teisės mokslų sistemoje, pateikdamas tai šios lentelės pavidalu⁶.

1 schema. Kriminalistikos vieta baudžiamosios teisės mokslų sistemoje.

Ši H. Groso knyga – tai labai laiku pasirodęs darbas, kuris padėjo pagrindus kriminalistikos mokslui toliau vystytis, ne tik parodė naujausius to laikotarpio techninius įrodymų rinkimo, fiksavimo ir tyrimo būdus, bet

⁶ *Ibid.*, p. XVI.

ir davė nemažai kriminalistinio taktinio bei metodinio pobūdžio rekomendacijų, kai kurių iš jų aktualumas neišblėso ir šiandien.

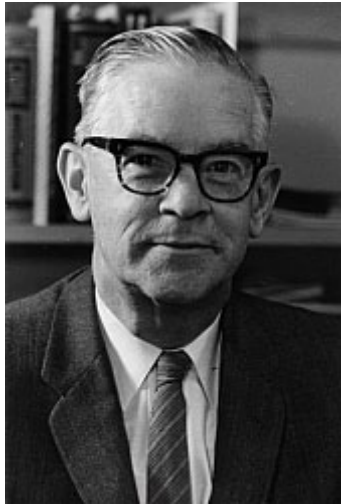
Kriminalistika, susiformavusi XIX a. pabaigoje, XX a. pradžioje, įvairiose šalyse vystėsi skirtingai, pagal tai, kokios buvo šalies ypatybės, ten susiformavusi teisinė sistema, teisėsaugos institucijos, tarp jų kriminalistinių organizacija ir veikla, ten dirbančių mokslininkų ir praktikų gebėjimai, įdirbis ir patirtis. Dėl šių priežasčių mes galime, aišku, sąlygiškai, kalbėti apie atskiras kriminalistikos mokyklas ir jų veikimo modelius. Kriminalistinėje literatūroje daugiausia kalbama apie germanų (austrių ir vokiečių), anglosaksų (Amerikos), rusų, iš dalies – romanų kriminalistikos mokyklas. Trumpai paminėsime šių kriminalistikos mokyklų bruožus: sampratą ir sistemą, žymiausius mokslininkus, kriminalistikos vietą mokslinant kriminalistikos teisėsaugos institucijų darbuotojus.

Anglosaksų kriminalistikos mokyklai būdinga tai, kad ji laiko kriminalistiką mokslu apie gamtos, technikos, humanitarinių ir kitų mokslų panaudojimą sprendžiant teisinius klausimus. Kriminalistika neturi aiškios struktūros, griežtos mokslinės metodologinės sistemos; vartojamos ir kitokios sąvokos (*forensic science*). Pagal Jungtinės Karalystės teisę, pati sąvoka „kriminalistika“ arba „teismo ekspertizė“, arba „teismo mokslai“ angl. *forensic sciences*, sutrumpintai *forensics*, apima 11 skirtingų specialybių, pradedant patologija, odontologija, entomologija, baigiant kompiuteriniais tyrimais, nekalbant apie „tradicines“ disciplinas, tokias kaip įvykio vietos tyrimas, šaunamųjų ginklų, rankų pėdsakų tyrimas ir pan. 2010 m. duomenimis, Jungtinėje Karalystėje 76 aukštojo mokslo institucijose yra dėstomi specialūs *forensic science* kursai: iš viso per 450 kursų su kriminalistikos turiniu⁷. Žinomiausi šios mokyklos atstovai yra Paulius Kirkas (*Paul Kirk*), Alekas Džefris (*Alec Jeffreys*), Maksas Houkas (*Max Houck*), Džėjus Zygelis (*Jay Siegel*) ir kiti.

Germanų kriminalistikos mokykla susiformavo veikiama H. Groso darbų, dažnai kriminalistika yra laikoma sudėtine kriminologijos dalimi, sudaryta iš technikos ir taktikos. Kriminalistika – vienas iš kriminalinių mokslų, turintis teisinę prigimtį. Yra nuomonių, jog kriminalistika –inter-

⁷ [žiūrėta 2011-05-08].<http://www.castelviewuk.com/university/_undergraduate_forensic_courses_uk_.html>.

disciplininis mokslas, arba ji laikoma gamtamoksline disciplina, vartojant sąvoką *Naturwissenschaftliche kriminalistik*. Kriminalistika dėstoma aukštosiose policijos mokyklose, nors pastaruoju metu pastebima jos grąžinimo į universitetų teisės studijas tendencija. Tarp šios mokyklos atstovų galime paminėti Eriką Anušatą (*Erich Anuschat*), Hansą Šnaikertą (*Hans Schneikert*), Eriką Kubę (*Erich Kube*), Rolfą Akermaną (*Rolf Ackermann*) ir kitus.

3 pav. Paulius Kirkas (1902–1970) – žymus amerikiečių kriminalistas, Kalifornijos universitete įvedęs kriminalistikos dėstymą.

Rusų kriminalistikos mokykla yra viena žinomiausių kriminalistikos mokyklų, dariusi įtaką, ypač pastaruoju metu, tiek visos Europos, kiek didesnėje retrospektyvoje, Rytų Europos, taip pat ir Lietuvos, kriminalistikos mokslinei minčiai. Kriminalistika tradiciškai skirstoma į bendrąją teoriją, kriminalistikos techniką, kriminalistikos taktiką, kriminalistikos metodiką. Pasižymi aukšto lygio kriminalistikos teorija, darnia sistema. Kriminalistikos dėstymas privalomas teisininkus rengiančiuose universitetuose. Nuolat vyksta pokyčiai, sparčiai plėtojamas mokslas. Tarp daugelio žymių mokslininkų pažymėsime Sergejų Potapovą (*Сергей Михайлович Потанов*), Rafailą Bielkiną (*Рафаил Самуилович Белкин*), Abramą Vinbergą (*Абрам Ильич Винберг*), Nikolajų Jablokovą (*Николай Павлович Яблоков*) ir kt.

Romanų kriminalistikos mokykla kriminalistiką laiko mokslu arba veikla, nukreipta į įvairių metodų ir priemonių adaptavimą tiriant nusikaltimus. Susideda iš „lauko kriminalistikos“ (*police technique*) ir „laboratorinės kriminalistikos“ (*police scientifique*). Italijoje vartojami terminai *criminalistica*, *polizia tecnica*. Be jau minėto Alfonso Bertiljono, žymiausiu šios mokyklos atstovu laikomas garsus prancūzų kriminalistas Edmondas Lokaras (*Edmond Locard*), suformulavęs pagrindinį kriminalistikos principą „kiekvienas kontaktas palieka pėdsaką“.

4 pav. Edmondas Lokaras (1877–1966) – žymus prancūzų kriminalistas, 1910 m. įsteigęs Paryžiuje pirmąją kriminalistikos laboratoriją.

Dėl ribotos vadovėlio apimties negalėdami detaliai ir smulkiai nagrinėti visos kriminalistikos mokslo istorijos, apibendrinami koncentruotai pateikiame svarbiausias jos istorijos datas, įvykius ir institucijas.

Tiesos nustatymo, teisingumo vykdymo būdai minimi jau šventosiose žydu, krikščionių, musulmonų knygose (Toroje, Biblijoje, Korane).

Senovės teisynai (Hamurabio Kodeksas – 1750 pr. Kr., Justinjano Kodeksas 529 m.) kalba apie nusikaltėlių persekiojimą pagal paliktus pėdsakus.

1529 m. Pirmasis Lietuvos Statutas, 13 skyrius: Kokia tvarka „užtikrinti įkaltį ar pėdsaką kieno namuose“.

- 1532 m. Vokietijoje Karlo V išleistas baudžiamasis kodeksas „Lex Carolina“: teismai privalo kviestis gydytoją žaizdoms įvertinti, mirtiniams sužalojimams, vaikžudystei, nunuodijimams konstatuoti.
- 1590 m. sukurtas mikroskopas.
- 1609 m. Fransua Demelė (*Francois Demelle, Prancūzija*) traktatas apie dokumentų tyrimą.
- 1686 m. Marčelo Malpigi (*Marchelo Malpigi*) Bolonijos universiteto profesorius, kalba apie pirštų pėdsakų ypatumus ir individualumą.
- 1776 m. Lenkijoje (trejais metais anksčiau nei Prancūzijoje) uždraustos kankinimų procedūros.
- 1795 m. Paryžiaus universitete įsteigiama pirmoji teismo medicinos katedra.
- 1805 m. Teismo medicina pradeda dėstyti Vilniaus universitete.
- 1810 m. Eugenijus Fransua Vidokas (*Eugene Francois Vidocq*) įkuria Paryžiuje mobiliąsias brigadas (Surete of Paris).
- 1813 m. Matjen Orfila (*Mathien Orfilla*), Paryžiaus universiteto profesorius, parašo knygą apie teismo toksikologiją.
- 1823 m. Jonas Evangelistas Purkinjė (*Jon Evangelist Purkinji*), Breslau universiteto profesorius, parašo straipsnį apie pirštų pėdsakų tipus.
- 1829 m. Londone įkuriamas Skotland Jarda – profesinė viešoji policija.
- 1838–1841 m. pasirodo Liudviko fon Jagemano (*Ludwig von Jagemann*) dviejų tomų veikalas „Teismo tyrimo vadovas“, kuriame duodami patarimai tyrėjams.
- 1850 m. JAV įkuriamas privatus Pinkertono biuras.
- 1877 m. Viljamas Heršelis (*Willam James Herschel, Indija*) padaro išvadą apie pirštų atspaudų pastovumą ir galimybę nustatyti tapatybę.
- 1880 m. straipsnis žurnale „Nature“.
- 1882 m. Alfonsas Bertiljonas (*Alphonse Bertillon*) sukūrė moksliskai pagrįstą kriminalistikos registracijos sistemą („bertiljonažą“). Pvz., 11 kūno dalių matavimų sutapimo galimybė 4 191 304:1. Jis dar yra „žodinio atvaizdo“ idėjos autorius, pasiūlė būdus, kaip daryti atpažįstamąsias nuotraukas ir fotografuoti įvykio vietą.

- 1884 m. Fransis Galtonas (*Francis Galton*, Anglija) atranda keturis pagrindinius pirštų piešinių tipus, imant pagrindu deltą. 1891 m. straipsnis žurnale „Nature“, 1892 m. knyga „Fingerprints“.
- 1887 m. Francas fon Listas (*Franz von Liszt*) įkuria Tarptautinį kriminalistų susivienijimą, 1897 m. Grace šio susivienijimo Kongresas rekomendavo į teisininkų rengimo programą įvesti kriminalistikos kursą.
- 1889 m. Sankt Peterburge J. Burinskis (*Евгений Фёдорович Буринский*) įkuria teismo fotografijos laboratoriją, kurioje daro dokumentų technines ekspertizes. Jis išsprendė nematomų tekstų ryškinimo problemą, taikant spalvų išskyrimo ir kontrastų metodą.
- 1891 m. Juanas Vačetičius (*Juan Vucetich*, Argentina) sukūrė pirmąją pasaulyje pirštų atspaudų kartoteką.
- 1892 m. Hansas Grosas (*Hans Gross*, Austrija) parašo veikalą „Teismo tardytojų vadovas kaip kriminalistikos sistema“ (patikslintas 4-osios laidos pavadinimas) Apibendrina sukauptą nusikaltimų tyrimų praktiką ir reikšmingiausius mokslo atradimus bei savo tyrinėjimus, juos susistemines į mokslo žinių šakai būdingą visumą, pavartojo terminą „kriminalistika“ ir pradėjo jos kaip mokslo istoriją.
- 1895 m. pasirodė Čezarės Lombrozo (*Cezare Lombroso*) veikalas „Grafiologija“ (Rašymo procesas – asmens veidrodis.). Jis taip pat yra Kriminologinės nusikaltėlio iš prigimties teorijos autorius.
- 1900 m. Karlas Landštaineris (*Karl Landsteiner*) atranda kraujo grupes, už tai 1930 m. jam suteikiama Nobelio premija.
- 1901 m. Edvardas Henris (*Edvard Henry*), tapęs Londono policijos prezidentu, pakeičia bertiljonažą daktiloskopija, prieš tai sukūręs pirštų atspaudų registravimo sistemą. 1914 m. tarptautinis policijos kongresas Monake rekomenduoja daktiloskopiją kaip pagrindinį registracijos metodą.
- 1902 m. Rudolfas Arčibaldas Raisas (*Rudolf Archibald Reiss*) Lozanoje įkuria pirmąjį universitetinį Policijos mokslų institutą, parengia kriminalistikos dėstymo akademinę programą ir paskaitų konspektą.

- 1908 m. JAV įkuriamas Federalinis tyrimų biuras, 1932 m. jame įkuriama Kriminalistikos laboratorija.
- 1910 m. Edmondas Lokaras (*Edmond Locard*) Lijone įkuria policinės technikos laboratoriją. Jis parašo septynių tomų veikalą „Traktatas apie kriminalistiką“, suformuluoja pagrindinį kriminalistikos principą „kiekvienas kontaktas palieka pėdsaką“.
- 1915 m. JAV įsteigiama Tarptautinė identifikacijos asociacija (IAI), šiuo metu vienijanti apie 7 tūkstančius žymiausių pasaulio kriminalistikos mokslininkų ir tyrėjų iš daugiau kaip 60 šalių.
- 1920 m. Kelvinas Godardas (*Calvin Godard*) pritaiko lyginamąjį mikroskopą kulkoms tirti.
- 1925 m. Augustas Volmeris (*August Vollmer*), Los Andželo policijos viršininkas, įsteigia pirmąją JAV policijos kriminalistinę laboratoriją.
- 1927 m. Lietuvoje kriminalinėje policijoje įsteigiama pirmoji kriminalistinė laboratorija (vedėjas Antanas Penčyla). Ji po ilgos istorinės ir techninės pažangos raidos etapų 2003 m. pertvarkyta į vientisą policijos kriminalistinių tyrimų sistemą, kurią sudaro Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras (toliau – LPKTC) ir apskričių vyriausiųjų policijos komisariatų kriminalistinių tyrimų padaliniai.
- 1937 m. Paulius Kirkas (*Paul Kirk*) Kalifornijos universitete įveda kriminalistikos dėstymą, 1953 m. išspausdina veikalą „Kriminalistinis tyrimas“ apie kriminalistikos teoriją ir praktiką.
- 1940 m. Sergejus Potapovas (*Сергей Потанов*) suformuluoja kriminalistinės identifikacijos principus.
- 1985 m. Alekas Džefris (*Alec Jeffreys*) sukuria žmogaus genetinės identifikacijos metodą.
- 1993 m. Buvo įkurta Europos kriminalistinių ekspertinių įstaigų asociacija – ENFSI (angl. European Network of Forensic Science Institutes), kurioje narių skaičius išaugo nuo 11 (1993 m.) iki 64 (2012 m.). Lietuvos dvi ekspertinės įstaigos – Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras ir Lietuvos teismo ekspertizės centras yra šios asociacijos nariai ir dalyvauja darbo grupių veik-

loje (iš viso yra 16 darbo grupių, savo veikla apimančių visas ekspertinio tyrimo sritis)⁸.

1998 m. Pasirodo pirmasis po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo vadovėlis „Kriminalistikos technikos pagrindai“.

2000 m. Lietuvos teismo ekspertizės institutas pertvarkomas į Lietuvos teismo ekspertizės centrą prie Lietuvos teisingumo ministerijos.

2001 m. įkuriamas Lietuvos teisės universiteto (vėliau Mykolo Romerio universitetas) Teismo medicinos institutas. 2009 m. pertvarkomas į Valstybinę teismo medicinos tarnybą prie Lietuvos teisingumo ministerijos.

2001 m. Įkuriamas Lietuvos kriminalistų draugija.

2008–2010 m. vykdoma tarpžinybinė kompleksinė mokslo programa „Nusikalstamumo grėsmės ir šiuolaikinės žmogaus saugumo vadybos technologijos“. 2010 m. išleidžiama monografija „Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas“ (MRU).

Taigi istoriškai kriminalistika susiklostė nusikaltimų tyrimo praktikos apibendrinimo bei gamtos ir tikslųjų mokslų laimėjimo panaudojimo pagrindu, o kriminalistų mokslinius tyrinėjimus lemia praktiniai nusikaltimų tyrimo poreikiai, ši praktika ir patikrina kriminalistinių rekomendavimų vertę. Kita vertus, iš praktikos mokslininkai semiasi naujų idėjų, kurioms įgyvendinti panaudoja šiuolaikinius įvairių mokslo sričių laimėjimus. Kriminalistiniai tyrimai, kriminalistikos mokslas vystosi neatsiejamai nuo socialinių ekonominių, politinių sąlygų, teisinio konteksto.

■ Kontroliniai klausimai:

1. Kokios yra pagrindinės kriminalistikos atsiradimo prielaidos?
2. Kas yra laikomas kriminalistikos mokslo atsiradimo pradininku?
3. Kaip galima apibūdinti bertiljonažo metodą?
4. Kada ir kodėl atsirado daktiloskopinė registracija?
5. Kaip H. Grosas įsivaizdavo vietą mokslų sistemoje?
6. Kokias žinote kriminalistikos mokyklas, kokie jų pagrindiniai bruožai?

⁸ European Network of Forensic Science Institutes [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. <www.enfsi.eu>.

Rekomenduojama literatūra:

1. Ackermann, R.; Clages, H.; Roll, H. *Handbuch der Kriminalistik fuer Praxis und Ausbildung*. Booberg, 2011.
2. Holyst, B. *Kriminalistyka*. wyd. XI. Warszawa: Lexis Nexis, 2007.
3. Houck, Max; Siegel, Jey. *Fundamentals of Forensic Science*. Elsevier Academic Press, 2006.
4. *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998.
5. *Teismo medicina*. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000.
6. Torvaldas, J. *Kriminalistikos keliai ir klystkeliai*. Vilnius: Mintis, 1981.
7. Белкин, Р. С. *Курс криминалистики*. Москва: Закон и право, 2001.
8. Гросс, Г. *Руководство для судебных следователей как система криминалистики*. Москва: ЛекЭст, 2002.

2 SKYRIUS

KRIMINALISTIKOS TEORIJOS PAGRINDAI

2.1. Kriminalistikos objektas ir dalykas

„Didėjant nusikalstamumui Respublikoje ir sparčiai mažėjant nusikaltimų išaiškinimui, reikalingi operatyvūs, bet kartu išsamūs ir kompleksiški nusikalstamumo, kovos su juo, o ypač mokslo pasiekimų taikymo kriminalistikos srityje tyrimai. Tai padaryti galima tik vadovaujantis šiuolaikine kriminalistikos koncepcija, nustatant kriminalistikos uždavinius ir vaidmenį bendroje kovos su nusikalstamumu programoje, išanalizavus kriminalistikos priemonių ir rekomendacijų nepakankamo efektyvumo priežastis, parengus moksliskai pagrįstas rekomendacijas, atspindinčias būtiną esminę kovos su nusikalstamumu sistemos pertvarką, atsižvelgiant į išsivysčiusių šalių patirtį, sukūrus pažangią mokslinę techninę bazę“, – taip beveik prieš dvidešimt metų pradėjom savo probleminį straipsnį apie kriminalistikos vystymosi Lietuvoje perspektyvas, konstatuodami, jog kriminalistikos mokslo lygis Lietuvoje neatitinka keliamų reikalavimų: nėra bendros koncepcijos, pasenusi kriminalistikos kaip mokslo sistema, atsilikusi kriminalistinė technika⁹.

Kaip situaciją vertiname dabar, kokia kriminalistikos mokslo būklė, jos vystymosi tendencijos, ar pakankamai pozityvus poveikis praktikai?

Kriminalistikos mokslas nuolat plėtojamas, tobulėja kriminalistinių tyrimų metodikos, didėja kriminalistikos galimybės, į nusikaltimų tyrimo sritį skverbiasi tobuliausios ir veiksmingiausios mokslinės technologijos. Kas gi lemia kriminalistikos plėtrą? Šiam mokslui plėtotis didelės įtakos turi šie pagrindiniai veiksniai:

- kriminalistų kuriamas rekomendacijas lemia teisėsaugos institucijų poreikiai. Kriminalistai mokslininkai, ieškodami naujų mokslo laimėjimų taikymo galimybių nusikaltimams tirti, tai daro vykdydami teisėsaugos institucijų užsakymus. Mat gyvenimas nestovi

⁹ Plačiau žr.: Juškevičiūtė, J., *et al.* Kriminalistikos vystymosi Lietuvoje perspektyvos. *Mokslo darbai*. 1993, 1:65–70.

vietoje: nuolat tobulėja nusikaltimų padarymo būdai, atsiranda naujos jų rūšys, todėl prireikia naujų tyrimo metodikų;

- yra glaudus ryšys tarp esamų ir kuriamų kriminalistikos koncepcijų; vienos jų tobulinamos toliau, kitos nepasiteisina praktiškai;
- kriminalistikoje vis labiau kūrybiškai taikomi laimėjimai tokių mokslų, kurie tiesiogiai taikyti nusikaltimams tirti, atrodytų, tikrai neįmanoma. Smarkiai plėtojantis kitiems mokslams, vis sparčiau vystosi ir kriminalistika, vis daugiau mokslo laimėjimų patenka į kriminalistikos sritį. Pavyzdžiui, nusikaltimų tyrimo darbe pradėtas taikyti genetinės žmogaus identifikacijos metodas, kurį 1985 m. sukūrė Leičesterio universiteto (Didžioji Britanija) profesorius A. Džefris (*A. Jeffreys*). Šio metodo esmė – DNR (dezoksiribonukleino rūgšties) genominių fragmentų tapatybės nustatymas. Jis padeda nustatyti žmogaus tapatybę pagal nusikaltimo vietoje likusias (kriminalistų surastas ir paimtas) kraujo, spermos, plauko šaknies ir kitas ląsteles;
- kriminalistikos, kaip ir kitų mokslų, vystymosi tempai spartėja. Kriminalistikos vystymosi tempų spartėjimo priežastimis galima laikyti:
 - a) didėjančias fundamentaliųjų ir taikomųjų tyrimų kriminalistikoje apimtis, tai rodo mokslinių publikacijų ir disertacijų gausėjimas;
 - b) tų mokslo šakų, kurių duomenys panaudojami kriminalistikoje, spartėjantis vystymasis;
 - c) kriminalistikos visuomeninės reikšmės didėjimas dėl didėjančios nusikalstamumo tyrimo aktualizacijos;
 - d) kriminalistikos kaip mokslo potencialo augimas dėl objektyvių veiksnių, kuriuos lemia bendras mokslo ir technikos progresas.

Kriminalistikos, šio savarankiško, integralaus mokslo, ryšiai su kitais teisės mokslais (baudžiamuoju procesu, baudžiamąja teise, kriminologija, teismo medicina, teismo psichologija ir kt.) tampa vis glaudesni. Kriminalistika ne tik naudoja tų mokslų duomenimis, bet ir, kurdama kompleksines tyrimų metodikas, savo laimėjimais daro jiems įtaką.

Pastebėtina, kad ir iki šiol mokslininkai ieško kuo tikslesnės kriminalistikos mokslo sąvokos, į jos struktūrą įtraukia skirtingus elementus, siekdami geriausiai atspindėti šiuolaikinį šio mokslo išsivystymo lygį¹⁰.

Klausimas apie tai, ką nagrinėja kriminalistika, ir turi būti keliamas naujai suprantant jo svarbą, nes nuo to, kaip atsakysime į šį klausimą, priklausys ir jos struktūros apibūdinimas, ryšiai su kitomis teisinėmis ir neteisinėmis disciplinomis, tai savo ruožtu darys įtaką mokslinių tyrimų, ekspertinio darbo organizavimui bei mokymo turiniui.

Tai ne toks lengvas uždavinys ir nelengvas dėl objektyvių priežasčių, nes kriminalistika nestovi vietoje, į praktiką įdiegiami vis nauji įrodymų rinkimo būdai ir metodai, atsiranda naujų nusikalstamumo reiškinių, atitinkamai plečiasi ir keičiasi kriminalistinių priemonių panaudojimo sritys.

Jeigu pažvelgsime į senus kriminalistikos apibrėžimus, tai daugelyje jų centrinė vieta – nusikaltimas, ir kriminalistika reikalinga tik jam išaiškinti, kur jis įvykdomas, o kriminalistinių priemonių panaudojimas informacijai gauti apie tai, jog nusikaltimo nebuvo arba asmuo nekaltas – to kriminalistikos samprata nenumato, lygiai taip, kaip paplitusi stereotipinė samprata apie tyrimo procesą kaip apie baudžiamąjį, o ne apie teisingumo nustatymo procesą¹¹.

Mūsų nuomone, kalbant apie teisinę valstybę kaip apie siekiamą idealą, pirmiausia turėtų būti pabrėžtos prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės, kurios yra neliečiamos ir vyrauja nekaltumo prezumpcija bei rungtyniškumo principas procese. Tai reikalauja naujo požiūrio ir į kriminalistiką

¹⁰ Kriminalistikos samprata ir jos vystymosi tendencijos priklauso ne tik nuo socialinių, ekonominių, politinių sąlygų, bet ir nuo vyraujančios tuo metu visuomenėje filosofijos, ypač teisės filosofijos. Pavyzdžiui, XX a. pradžioje JAV vyravusi pragmatizmo filosofija darė įtaką, kad kriminalistika buvo suprantama kaip techninis mokslas arba policijos mokslo pridėtinė techninė dalis, tai netgi ne mokslas, nusikaltimų tyrimo menas ar net amatas. Гусаков, А. Н. Криминалистика США. История и практика. Екатеринбург: издательство Уральского университета, 1993; Houck, Max M. *Fundamentals of forensic science* / Max Houck, Jay A. Siegel. 2nd ed. Amsterdam: Elsevier: Academic Press, 2010; Lyman, Michael D. *Criminal investigation: the art and the science* / Michael D. Lyman. 6th ed. Upper Saddle River (N.J.): Pearson: Prentice Hall, 2011.

¹¹ Kurapka, E. Mokslo programa „Nusikalstamumo Lietuvoje prognozė ir jo kontrolės perspektyvos“ – kompleksinė ir strateginė Lietuvos mokslininkų užduotis. *Jurisprudencija*. 1998, 10(2).

kaip į mokslą, nukreiptą nustatyti objektyvią tiesą, panaudojant specifinius kriminalistinius metodus.

Daugelio Vakarų Europos šalių mokslininkų kriminalistiką laiko ne-tiesiniu mokslu. Kai kurie iš jų, kaip F. Gerdsas (*F. Geerds*), laikydami kriminalistiką plataus profilio mokslu, ją priskiria prie baudžiamųjų mokslų, kiti – siauriau ją suprasdami, priskiria prie techninių arba prie savaran-kiškų mokslų konglomerato: teismo chemijos, teismo medicinos, toksiko-logijos, arba mokslų sistemoje kriminalistikai skiria tarpinį vaidmenį, laiko mokslu, esančiu daugelio mokslų sandūroje, t. y. interdisciplininiu¹².

Kiti žinomi kriminalistikos mokslo atstovai, tarp kurių galima pami-nėti prof. E. Kubę (*E. Kube*), kriminalistiką laiko sudėtine kriminologijos dalimi ir priskiria jai tik konkrečių nusikaltimų tyrimą ir profilaktiką. Tuo tarpu kriminologijos nustatytų dėsningumų pagrindu toliau tobulinant kriminalistinę taktiką, kuriasi nauja kriminalistikos mokslo dalis krimi-nalitinė strategija, apibūdinanti kriminalistinio nusikaltimų tyrimo bei prevencijos koncepciją ir praktiškai pasireiškianti organizuojant tyrimo institucijas, jų plėtrą, kuriant prevencijos programas, taikant specialias priemones ekonominių nusikaltimų, organizuoto nusikalstamumo tyri-mo metu. Kai kuriuose kriminalistikos darbuose kriminalistikos technika ir taktika turi savo bendrąsias ir specialiąsias dalis, skirtas kriminalistiniu aspektu nagrinėti tam tikras nusikaltimų rūšis.

Artima šiai pozicijai yra kitų vokiečių kriminalistų V. Cirko (*W. Zirk*) ir G. Fordermajerio (*G. Vordermaier*) nuomonė. Jie, prie kriminalinių mokslų priskirdami kriminologiją ir kriminalistiką, pastarąją supranta kaip mokslą apie nusikaltimų prevencijos ir tyrimo priemones bei meto-dus. Kriminalistikos sistemą, jų nuomone, sudaro:

- kriminalistikos strategija – planinga kova su nusikalstamumo reiški-niu, taip pat ir politinėmis priemonėmis, faktinių bei operatyvių prie-monių taikymas ir koordinavimas aukštuoju kriminalistiniu lygme-niu, siekiant veiksmingiau aiškinti nusikaltimus ir užkirsti jiems kelią;
- kriminalistikos taktika – tikslinga ir racionali veikla, tiriant įvai-rius nusikaltimus;

¹² *Kriminalistik (von Friedrich Geerds)*. Drucherei Schmidt Roemhild, Luebeck, 1980.

- kriminalistinės tarnybos mokslas – žinios apie formalias prielaidas, taikant tarnybos teisėsaugoje taisykles nusikaltimų prevencijoje ir tyrime;
- kriminalistikos technika – mokslas apie mokslinių bei techninių žinių ir metodų taikymą¹³. Mokslas apie pėdsakus sudaro bendrąją kriminalistikos technikos dalį.

Gali būti ir toks kriminalistikos supratimas: tai mokslas apie gamtos, techninių, humanitarinių ir kitų mokslų panaudojimą, tiriant nusikaltimus, jam artimas, priimtas 1963 m. Kalifornijoje vykusiame JAV kriminalistų sąjungos suvažiavime, kriminalistikos apibrėžimas kaip mokslo apie gamtos ir techninių mokslų panaudojimą, sprendžiant teisinius klausimus¹⁴.

Išsamiausia kriminalistikos sistema JAV, pavyzdžiui, apima keturias dalis:

- nusikaltimų padarymo techniką arba kriminalinę fenomenologiją;
- kriminalistinę techniką;
- kriminalistinę taktiką;
- nusikaltimų tyrimo organizavimą.

Kriminalistinė technika dažnai yra skirstoma ir pagal tyrimo objektus: drabužius, pluoštelius, plaukus, kraują, lako dažus, dirvožemį, sprogstamąsias medžiagas, dokumentus ir pan. Originali yra kriminalistinės taktikos struktūra. Jos bendrojoje dalyje kai kada būna skyrius apie profilaktiką, tam tikrus taktinius būdus priimant gyventojų skundus ir pareiškimus. Iš procesinių veiksmų daugiausia dėmesio skiriama apklausai ir įvykio vietos tyrimui, kartais kratai, o neretai tokiems veiksams, kaip paieška, gaudynės, stebėjimas ar net slaptųjų bendradarbių verbavimas, t. y., mūsų dar nesenu supratimu, operatyvinės veiklos dalykams. Ypatingoji kriminalistinės taktikos dalis dažnai primena mūsų įsivaizduojamą atskirų nusikaltimų rūšių tyrimo metodiką. Kalbant apie nusikaltimų tyrimo organizavimą, viena šio

¹³ Horst, C. *Kriminalistik. Lehrbuch fuer Ausbildung und Praxis*. 3 Auflage. Boorberg, 1997.

¹⁴ Saferstein, R. *Criminalistics. An Introduction to Forensic Science*. 4th edition. Englewood Cliffs, New Jersey, 1990; Гусаков А.Н. *Криминалистика США. История и практика*. Екатеринбург: издательство Уральского университета, 1993; Saferstein, Richard, 1941 *Forensic science: an introduction* / Richard Saferstein. 2nd ed. Upper Saddle River (N.J.): Pearson: Prentice Hall, 2011.

kriminalistikos mokslo dalis skirta valstybėje vykstančių nusikaltimų tyrimui organizuoti, įvairių institucijų bendradarbiavimui, įskaitant privačias saugos struktūras, santykiams su žiniasklaidos priemonėmis, profesiniam nusikaltimų tyrėjų parengimui; kita dalis skirta tarptautiniam bendradarbiavimui tiriant nusikaltimus, teisinės pagalbos ir nusikaltėlių išdavimo procedūroms, įvairių tarptautinių organizacijų veiklai.

Pastaruoju metu gyvai diskutuojama mintis, kad kriminalistikoje negalima išskirti nei grynai teisinių, nei grynai gamtinių ar techninių dalių arba žinių kompleksų kaip fiksuotų struktūrų. Ji (kriminalistika) sudaro bendrą žinių lydinį, o ne visumą mokslų ir yra ne kompleksinis (jungiantis, tačiau nesucementuojantis) mokslas, bet mokslas, turintis sintetinę prigimtį, kai daugelio sričių žinios įsiliejo į naują mokslą.

Įdomumas nagrinėjant klausimą apie kriminalistikos prigimtį – tai, kad yra lyg ir kelios kriminalistikos arba kelios jos briaunos: ikiteisminio tyrimo, ekspertinė, gynybos, operatyvinė, kurios ir skiriasi, ir kartu glaudžiai susijusios bei susipynusios¹⁵. Mes iš tikrųjų nagrinėjom tikrai ikiteisminio tyrimo kriminalistiką su jos sudėtinėmis dalimis: teorija, technika, taktika ir metodika, tačiau laikotarpis ir mokslų vystymasis parodė, kad už tų ribų liko kai kurios kriminalistikos dalys, o struktūroje atsirado baltų dėmių: tai mokslas apie versijas, tyrimo planavimą ir organizavimą, t. y. svarbiausias intelektualias įvykio tyrimo prielaidas. Kaip jau minėjome, už kriminalistikos dėmesio ribų buvo mokymai apie paiešką kaip kompleksą (viešų ir neviešų metodų) tardymo ir operatyvinių priemonių, nebetelpa ir į keturias grandis kriminalistinė informatika, balta dėmė yra kriminalistinė viktimologija – mokslas apie rinkimą ir panaudojimą, žinių, susijusių su nukentėjusiojo asmenybe ir elgesiu tam, kad būtų galima išsiaiškinti nusikaltimo aplinkybes, ir būtent – išsiaiškinti kriminalistinėmis priemonėmis.

Nereikia pamiršti ir dar vienos naujovės, kad kartu su kriminalistika vystosi ir naujas mokslas – parakriminalistika, nuo graikiško žodžio *para* – prie, aplink (astronomijai toks mokslas būtų astrologija, psichologijai – parapsichologija, chemijai – alchemija ir pan.).

Visų paramokslų bendras bruožas – keliamų hipotezių laisvumas, nereikalingumas išvadas pagrįsti mokslu, kritinės analizės atsisakymas.

¹⁵ Ларин, А. М. Криминалистика и паракриминалистика. Москва: БЕК, 1996.

Parakriminalistika imasi ieškoti nusikaltėlių pagal jų anatominius ir genetinius požymius, tirti nusikaltimus remiantis filosofijos dėsniais ir kategorijomis, išsiaiškinti įtariamąjį mintis pasitelkus hipnozė ir specialią aparatūrą, nusikaltimus tirti kviečiasi telepatas, burtininkės ir ekstrasensūs.

Argumentai reikalingi tiek teigiant, tiek neigiant tą ar kitą reiškinį, kas teisingas, o kas klaidingas, parodys tolesnis mokslų ir žmogaus suvokimo apie įvairius reiškinius vystymasis. Tačiau kalbant apie naujus tyrimo metodus, mūsų nuomone, pirmiausia reikėtų vadovautis bendraisiais kriminalistinių metodų vertinimo kriterijais: teisėtumu, moksliskumu, efektyvumu, patikimumu, ekonomiškumu, saugumu ir leistinumu.

Vis dėlto dažniausiai kriminalistika suprantama kaip mokslas apie nusikaltimų tyrimo dėsningumus bei jų analize paremtus metodus ir priemones. Tačiau kriminalistikos mokslo erdvėje nuskambėjo ir diskusijas sukėlė Gardino universiteto profesoriaus G. A. Zorino nuomonė, kad kriminalistika – tai mokslas apie nusikaltimų padarymo ir tyrimo, kaltinimo ir gynybos dėsningumus bei paradoksus. Tai mokslas, nukreiptas į asmenybę, lemiančią šiuos dėsningumus ir paradoksus¹⁶.

Lietuvos kriminalistai irgi yra pasisakę apie kriminalistikos sampratą.

1985 m. išleistame kriminalistikos vadovėlyje pateiktas toks mokslo apibrėžimas: „kriminalistika yra mokslas, rengiantis nusikaltimų atskleidimo, jų išaiškinimo ir prevencijos metodus, nusikaltimų pėdsakų ir kitų įrodymų rinkimo, tyrimo ir panaudojimo taktinius bei techninius būdus ir priemones“.

Kitame, naujesniame, 1998 m. išleistame lietuviškame vadovėlyje, kurį rengiant ir mums teko dalyvauti, kriminalistika yra apibūdinama kaip „savarankiškas mokslas, apimantis kriminalistikos techniką ir efektyvius daiktinių įrodymų tyrimo, nusikaltimų išaiškinimo ir prevencijos metodus, nusikaltimų pėdsakų, kitų įrodymų rinkimo, tyrimo, vertinimo, panaudojimo techninius ir taktinius būdus ir priemones“¹⁷.

Apibrėžime norėjome parodyti, jog į šį mokslą žiūrime kaip į specifinę teisinių žinių sistemą, kurios tyrimo objektai yra teisinėje srityje,

¹⁶ Зорин, Г. А. Теоретические основы криминалистики. Минск: Амалфея, 2000, p. 10.

¹⁷ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 10.

ties kalbant apie nusikalstamą veiklą, tiek apie jos prevenciją ir tyrimą. Dar labiau tai aiškėja plačiau panagrinėjus kriminalistikos objektus, dalyką ir sprendžiamus uždavinius. Šiuo metu kriminalistikos moksle vyrauja nuomonė apie dvejopą kriminalistikos mokslo objektą arba du objektus: nusikalstamą veiklą ir kriminalistinę veiklą tiriant nusikaltimus. Kadangi šį objektą (objektus) tyrinėja ne tik kriminalistika, pažinimo procese, remiantis mokslotyros teorija, reikia dar išskirti ir jo dalyką, t. y. tą pažinimo sritį, problemų ir dėsningumų visumą arba, kitaip tariant, mokslinio intereso specifiką atitinkančius elementus. Taigi, kad būtų galima tiksliai apibūdinti kriminalistikos dalyką, reikia atrasti jai būdingus konkrečius to objekto elementus, kurių netiria kiti mokslai, jie tiriami naudojant kriminalistikos metodus, o informacija apie tokius elementus atsispindi nusikaltimo pėdsakuose.

Kaip teisingai pastebėta kriminalistikos mokslininkų, nusikalstamą veiklą kriminalistika nagrinėja ne bendrai, atskiras jo rūšis, porūšius, grupes, todėl šioje veikloje (objekte) jos tyrimo dalykas yra tie bruožai, požymiai ir reiškiniai, kuriuose yra duomenų, būtinų formuoti kriminalistinį atskiros nusikaltimų rūšies supratimą, t. y. kriminalistinę jų charakteristiką arba kriminalistinį nusikaltimo modelį (nusikaltimo būdą, padariusį nusikaltimą asmenį, pasikėsinimo dalyką ir nukentėjusįjį, nusikaltimo situaciją). Kriminalistiškai vertingi požymiai, kurie būdingi vienarūšiams nusikaltimams ir pagal kuriuos nusikaltimus galima grupuoti (jungti) į skirtingas pagal apimtį grupes, juos susisteminus ir tipizavus, sudaro kriminalistinę nusikaltimų charakteristiką. Tai lyg pradinė informacija apie tam tikros nusikaltimų rūšies padarymo būdus ir jų panaudojimo pasekmes, galimo nusikaltėlio ir nusikaltimo aukos asmenybę, kai kurias tokių nusikaltimų padarymo aplinkybes arba, kitais žodžiais, abstrakti mokslinė sąvoka tam tikra matrica, kurią „uždėjus“ ant konkretaus nusikaltimo, galima kalbėti apie tikimybinį jo modelį. Čia ir slypi kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos praktinė reikšmė, nes ypač pradiniam tyrimo etape bet kokia informacija labai svarbi¹⁸.

¹⁸ Plačiau žr.: Яблоков, Н. П.; Головин, А. Ю. Криминалистика. Природа, система, методологические основы. 2е издание. Москв: Норма, 2011, p. 31–35. Kuklianskis, S.; Matulienė, S. Kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos samprata. *Jurisprudencija*. 2002, 29(21): 49–65.

Kalbant apie kriminalistinę (nusikaltimų atskleidimo ir tyrimo) veiklą, reikia pasakyti, jog ji apima keletą tokios veiklos rūšių: veiklą tiriant nusikaltimus, t. y. renkant įrodomąją informaciją (aptinkant, fiksuojant, paimant), ją tiriant, vertinant ir panaudojant; ekspertinę kriminalistinę veiklą; profilaktinę veiklą; mokslinę pedagoginę veiklą.

Kriminalistikos dalykas šioje veikloje yra tie paieškos, pažinimo, organizaciniai, sprendimų priėmimo, vadybiniai procesai, kuriems įvairiose tyrimo situacijose ir etapuose reikalingas optimalus techninių ir technologinių, taktinių, metodinių ir organizacinių priemonių panaudojimas, aišku, tinkamai taikant procesinės ir materialiosios teisės normas.

Taigi apibendrinant nėra pagrindo nesutikti dar su 1985 m. Lietuvos kriminalistų parengtame vadovėlyje išdėstyta nuostata, jog „nepaisant kriminalistikos apibrėžimų skirtumo, jie vienaip ar kitaip atspindi šiuos pagrindinius kriminalistikos sąvokos bruožus:

- kriminalistika yra mokslas apie nusikaltimų atskleidimą ir kelio jiems užkirtimą;
- kriminalistika rengia technines priemones, taktinius būdus ir metodus įrodymams surasti, užfiksuoti ir iširti;
- tie būdai ir priemonės rengiami panaudojant gamtos, technikos ir kitų mokslų pasiekimus ir apibendrinant tardymo (dabar – ikiteisminio tyrimo), paieškos organų ir ekspertinę praktiką;
- kriminalistikos parengti būdai, priemonės ir metodai taikomi laikantis baudžiamojo proceso įstatymų normų“.

Norime pabrėžti dar vieną šiuolaikinei kriminalistikos sampratai svarbų momentą: kriminalistika „neišsisemia“ vien ikiteisminio tyrimo veikla ir vieninteliu „tikru“ kriminalistinės veiklos subjektu – tyrėju. Tai ir specialisto, eksperto, prokuroro, gynėjo (advokato) ir teisėjo veikla, panaudojant kriminalistinius būdus bei priemones pagal jų procesines funkcijas dalyvaujant nusikaltimų tyrime.

Atsižvelgiant į tai, visai kitaip mes galime kalbėti ir apie pagrindinius kriminalistikos uždavinius:

- tyrinėti objektyvius dėsningumus, sudarančius kriminalistikos dalyką;

- kurti naujus ir tobulinti jau naudojamus daiktinių įrodymų (įrodomosios informacijos) rinkimo, tyrimo, vertinimo ir panaudojimo techninius kriminalistinius būdus, priemones ir metodus;
- kurti ir tobulinti ikiteisminio tyrimo, teismo nagrinėjimo, kriminalistinės ekspertizės organizacinius, taktinius ir metodinius pagrindus;
- kurti ir tobulinti kriminalistinės profilaktikos priemones ir metodus;
- tyrinėti ir panaudoti pažangią kriminalistinių būdų, metodų kūrimo, įdiegimo ir nusikaltimų tyrimo veiklą patirtį ir praktiką¹⁹.

2.2. Kriminalistikos sistema

Bet kokia sistema – tai sujungtas pagal vieną ar kelis pagrindus elementų kompleksas, sudarantis tam tikrą sutvarkytą visumą. Elementų sujungimas į sistemą grindžiamas logikos dėsniais ir vidiniais jų ryšiais. Mokslo sistema – tai ne paprasta žinių visuma apie faktus ir dėsnius, o visuma žinių, pasižyminčių nauja kokybe, kurios neturi pavieniai visumos elementai. Kiekvienas mokslas (techninis, socialinis, humanitarinis ir kt.) taiko sisteminių požiūrį atsižvelgiant į tiriamųjų reiškinį, konkrečių objektų specifiką ir savo kategorijų aparato galimybes, t. y. tokia sistematika yra nulemta to mokslo objekto ir dalyko, kita vertus, tolesnė sistematizacija yra vienas svarbiausių mokslo uždavinių ir naujų rezultatų prielaida.

Kaip minėjome, kriminalistinėje literatūroje nėra, o ir negali būti vienodo požiūrio į kriminalistikos sistemą. Beje, kriminalistikos mokslo plėtrai, jos strateginių nuostatų formavimuisi yra labai svarbi, tačiau mažai kam žinoma ir nepelnytai beveik nepastebėta, žinomo Lietuvos kriminalisto, profesoriaus E. Palskio publikacija apie kriminalistikos strategiją. Prieš trisdešimt metų profesorius E. Palskys, įsitraukdamas į diskusiją apie kriminalistikos sistemą, teisingai pastebėjo, kad nepakanka pašalinti atskirų kriminalistikos sudėtinių dalių dubliavimosi ir paraleliškumo problematikoje ir pagilinti teorinius taktikos bei metodikos teiginius: tokie tada buvo svarbiausi diskutuojamos problematikos teiginiai. Profesorius

¹⁹ Palskys, E.; Kazlauskas, M.; Danisevičius, P. *Kriminalistika*. Vadovėlis. Vilnius: Mintis, 1985, p. 6.

pateikė ir pagrindė labai ambicingą pasiūlymą: atėjo laikas iškelti klausimą apie savarankiškos kriminalistikos dalies – kriminalistikos strategijos (vieno tipo nusikaltimų tyrimo strategijos) įvedimą ir gilesnius esminius struktūrinius pokyčius. Jo nuomone, kriminalistinė strategija turi apimti konkrečių nusikaltimų tyrimo organizavimo objektyvius dėsningumus – pasirengimą tyrimui, pirminės ir vėlesnės informacijos apie nusikaltimą ir nusikaltėlių rinkimo ir kaupimo formas bei metodus, tyrimo planavimą, versijų bei svarbiausių tyrimo užduočių iškėlimą, tinkamiausius šių užduočių įgyvendinimo būdus, kompleksinių techninių priemonių ir techninių būdų panaudojimą veiksmingiausiai sprendžiant tyrimo uždavinius.

Tai buvo (ir dabar yra) konceptuali mokslininko pozicija, siūlanti originalią kriminalistikos sistemą: kriminalistikos technika, kriminalistikos taktika ir kriminalistikos strategija, susidedanti iš dviejų dalių – bendrosios kriminalistikos strategijos ir vienerūšių (vieno tipo) nusikaltimų tyrimo strategijos. Pirmoji turi apimti kriminalistikos strategijos sampratą, esmę ir dalyką, jos vietą kriminalistikos mokslo sistemoje, tyrimo krypties nustatymą pirminiame jos etape, tolesnio tyrimo sistemos sukūrimą, svarbiausių vienos rūšies nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos teiginius, taip pat mokslinių bei techninių priemonių ir taktinių būdų panaudojimo tiriant šiuos nusikaltimus rekomendacijas. Į kriminalistinę konkrečių nusikaltimų tyrimo strategiją galėtų įeiti šios rūšies nusikaltimo kriminalistinė charakteristika, pirminiai ir paskesni veiksmai, faktinių būdų ir mokslinių techninių priemonių panaudojimo ypatumai tiriant konkretų nusikaltimą²⁰.

Lietuvoje šiuo metu yra susiformavusi keturnarė kriminalistikos mokslo sistema:

- bendroji kriminalistikos teorija (teoriniai ir metodologiniai kriminalistikos pagrindai);
- kriminalistikos technika;
- kriminalistikos taktika;
- atskirų nusikaltimų rūšių tyrimo metodika arba, kitaip tariant, kriminalistikos metodika.

²⁰ Kurapka, V. E.; Matulienė, S. Eugenijus Palskys ir kriminalistikos mokslas: nuo istorijos iki strategijos. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. Vilnius, 2011, p. 24–25.

Tokia kriminalistikos sistema vyrauja ilgą kriminalistinių žinių vystymosi laikotarpį, pagrindiniai jos elementai figūruoja beveik visose koncepcijose, todėl ją galima vadinti tradicine, sukeliančia mažiausiai sisteminių prieštaravimų, ji nėra eklektiška, pakankamai išsami, galinti (pajėgi) ir toliau vystytis.

Bendroji kriminalistikos teorija – tai jos teorinių koncepcijų, metodų, kategorijų, sąvokų, apibrėžimų ir terminų sistema.

Kriminalistikos teoriją sudaro dėsniai, kurie formuoja kriminalistikos sampratą, jos uždavinius, nustato vietą mokslo žinių sistemoje. Tos žinios, atspindėdamos objektyvius visuomenės ir mokslo plėtros dėsningumus, tampa kriminalistinių tyrimų plėtotės baze. Kriminalistikos teorija – tai bendroji ir atskirosios kriminalistikos teorijos (koncepcijos), kaip antai: identifikacijos teorija, mokslas apie pėdsakų atsiradimą, mokslas apie kriminalistines versijas ir kt. Prie kriminalistikos teorijos galima priskirti mokslą apie kriminalistikos kalbą (jos sąvokų, apibrėžimų, terminų sistemą), kriminalistikos metodus ir pačią kriminalistikos sistematiką – skirstymą į atskirus skirsnius, dalis ir tokio skirstymo mokslinį pagrindimą. Aišku, bendroji kriminalistikos teorija negali apsieiti be savo terminologinio aparato (mokslo kalbos), tokių bendrų teorinių klausimų, kaip jos pačios metodologija – t. y. mokslas apie metodus, tyrėjo instrumentarius, be mokslo sistematikos, be jos pagrindinių funkcijų (metodologinės, pasaulėžiūrinės, aiškinamosios, sintezuojančiosios, prognostinės) bei jų įgyvendinimo, įmanomo tik nuodugniai analizuojant ir apibendrinant praktiką, nagrinėjimo²¹.

Bendrosios kriminalistikos teorijos vystymosi tendencijos, nulemtos šiuolaikinio supratimo apie kriminalistikos mokslą, apima:

- tolesnių dėsningumų, kurie sudaro kriminalistikos dalyką, studijavimą, t. y. nusikaltimo mechanizmo dėsningumų, kriminalistiškai vertingos informacijos srautų judėjimo (ir ryšium su tuo – naujų informacinių technologijų) tyrimą ir kt., apie ką mes nemažai kalbėjome;

²¹ Plačiau žr.: Белкин, Р. С. *Курс криминалистики*. Москва: ЮНИТИДАНА, 2001, p. 34–42.

- metodologinių kriminalistikos pagrindų vystymą – naujų mokslinių metodų integracijos į kriminalistiką galimybių nagrinėjimą ir tuo pagrindu – naujų metodikų kūrimą. Šiai problematikai bus skirtas atskiras vadovėlio skyrius;
- kriminalistinės sistematikos tobulinimą ir mokslo kalbos unifikavimą kompiuterinių technologijų integravimo į ją pagrindu. Pavyzdžiui, nemažai autorių prie kriminalistinės kalbos (ir turinio) novacijų priskiria termino „technologija“ grąžinimą į kriminalistiką. Tiesiogine to žodžio prasme technologija (graikų k. žodis *technē* meistriškumas, mokėjimas, *logos* – samprata, mokslas, mokymas) – objektų apdorojimo, gamybos, jų būklės, savybių ir formos pakeitimo metodų visuma, siekiant ekonomiškai ir efektyviai ką nors gauti arba gaminti. Panašų su technologija vaidmenį kriminalistikoje vaidina taktika ir metodika – kaip kokio nors proceso organizavimo ir vykdymo priemonės, siekiant didžiausio efektyvumo pakeičiant kurį nors poveikio objektą. Tad galima sakyti, jog kriminalistinė metodika – savotiška tyrimo proceso technologija. O dėl paralelių su taktika viskas baigiasi tik tikslų panašumu – pasiekti efektyviausią rezultatą. Reikia prisiminti tikslų karinį taktikos esmės supratimą kaip pasipriešinimo įveikimą, priešpriešą. Todėl kalbant apie nusikaltimų tyrimą, apie taktiką visa prasme galima kalbėti, kai ji yra pasipriešinimo nusikaltimo tyrimui priemonė. Tada galima kalbėti apie apklausos taktiką, abejotina – apie apžiūros taktiką, teisinga – apie kratos taktiką, abejotina – apie telefoninių pokalbių pasiklausymo taktiką ir pan. Iš esmės technologija – tai tikslingiausias ir efektyviausias tam tikrų darbo operacijų vykdymo būdas būtinu nuoseklumu, kai vykdytojui nesipriešinama. Todėl ir šio termino atsiradimas kriminalistikoje gana logiškas²²;
- atskirų kriminalistinių teorijų sistemos papildymas naujomis, panaudojant fundamentalių ir taikomųjų mokslų pasiekimus. Šios atskirosios teorijos yra metodologinė bazė kurti naujoms nusikaltimų tyrimo priemonėms, būdams, metodikoms, o tai savo ruožtu sudaro (sugrupuoja) atskiras kriminalistikos mokslo dalis. Atski-

²² Plačiau žr.: Аверьянова, Т. В., et al. *Криминалистика*. Москва: НОРМА, 2001.

rijų teorijų „ekstraktai“, kurių sudėtis kinta atsižvelgiant į tai, kur bus taikoma – technikoje, taktikoje ar metodikoje – sudaro šių kriminalistikos mokslo dalių bendrąsias dalis.

Šiandien galime kalbėti apie visą atskirų kriminalistikos teorijų sistemą:

- kriminalistinė įgūdžių teorija;
- kriminalistinė nusikaltimų padarymo ir slėpimo būdų teorija;
- kriminalistinė pėdsakų susidarymo mechanizmo teorija;
- kriminalistinė požymių teorija;
- kriminalistinė įrodomosios informacijos fiksavimo teorija;
- kriminalistinė registracijos teorija;
- kriminalistinė diagnostikos teorija;
- kriminalistinė identifikacijos teorija;
- kriminalistinė paieškos teorija;
- bendroji teismo ekspertizės teorija;
- kriminalistinė priešastingumo teorija;
- kriminalistinių versijų teorija;
- kriminalistinė prognozavimo teorija;
- kriminalistinė situologija;
- kriminalistinė eidologija;
- kriminalistinė faktologija;
- kriminalistinė euristika;
- kriminalistinė fenomenologija;
- kriminalistinė interpretacija;
- kriminalistinis ekspertinių kreatyvių sistemų programavimas ir kt.

Aišku, sąrašas nėra visas ir išsamus. Reikia pasakyti, jog atskirosios kriminalistinės teorijos nevienodai išvystytos, jų reikšmė, mokslinė branda irgi nevienodos. Mes skiriame išvystytas ir pripažintas kriminalistines teorijas, tokias kaip kriminalistinė identifikacijos teorija, kriminalistinė diagnostikos teorija, mokymas apie kriminalistines versijas, kurių teisę egzistuoti visiškai patvirtino ir nusikaltimų tyrimo praktika, o ir žymiausi kriminalistikos mokslo teoretikai dėl jų sutaria. Yra ir tam tikrų teorijų konstrukcijų, kurios kriminalistinėje literatūroje vertinamos nevienodai: priskiriant prie susiformavusių atskirtųjų kriminalistikos teorijų grupės, vertinant tik kaip besiformuojančią arba ginčytiną ir probleminę, pavyz-

džiui, kriminalistinė profilaktikos teorija, kriminalistinė prognozavimo teorija, arba dar tik kaip mokslinę hipotezę, kuri, patvirtinta faktais, peraugš į teorijos lygį. Šiame vadovėlyje, parodę kriminalistikos teorijų spektrą, plačiau supažindinsime tiek su pripažinimą įgavusiomis, brandžiomis kriminalistikos teorijomis, apie kurias žinių pateikia daugumos kriminalistikos vadovėlių sudarytojai (kriminalistine identifikacijos teorija, kriminalistine diagnostikos teorija, kriminalistiniu mokymu apie versijas), tiek padėsime susidaryti nuomonę apie tokių kriminalistinių teorijų, kaip kriminalistinė profilaktikos teorija, kriminalistinė prognozavimo teorija, brandumo lygį ir jų pagrįstumą būti kriminalistinių teorijų sistemoje.

Turime pasakyti, kad kriminalistikos teorijų sistema nėra sustabarėjusi ir statinė: ji vystosi tiek kiekybiškai, tiek kokybiškai, gilėjant kriminalistikos žinioms, į kriminalistikos sritį patenkant naujiems objektams, vystantis (atsinaujinant) pažiūroms į patį kriminalistikos dalyką ir šio mokslo sistemą, reaguojant į praktikos poreikius, nusikalstamumo būklę ir struktūrą, poreikį ieškoti naujų tyrimo galimybių, tai daryti leidžiantį bendrą mokslo ir technologijų progresą bei atskirų mokslo sričių pritaikomumą nusikaltimų tyrimo tikslams.

Kriminalistikos technika – tai teorinių teiginių ir jais pagrįstų techninių priemonių, metodų bei būdų, naudojamų potencialiems įrodymams surasti, įtvirtinti, paimti, ištirti ir panaudoti, taip pat kitiems nusikalstamų veikų tyrimo ir jų prevencijos uždaviniams spręsti, sistema.

Dauguma mokslininkų pripažįsta, kad į kriminalistikos technikos sistemą yra įtraukiamos šios šakos:

- kriminalistinis vaizdo fiksavimas;
- kriminalistinė trasologija, arba mokslas apie pėdsakus (kai kuriuose šaltiniuose ši kriminalistikos technikos šaka skirstoma į mekhanoskopiją ir homeoskopiją, o kartais iš trasologijos išskiriama daktiloskopija, kaip savarankiška kriminalistikos technikos šaka.
- kriminalistinė ginklotyra arba kriminalistinis mokslas apie ginklus (anksčiau dažnai buvo kalbama apie teismo ar kriminalistinę balistiką);
- kriminalistinė dokumentotyra (techninis kriminalistinis dokumentų tyrimas);

- kriminalistinė rašotyra (kaip savarankiška kriminalistikos technikos šaka kai kurių autorių įvardijama ir kriminalistinė lingvistika);
- kriminalistinė habitoskopija (kriminalistinė habitologija, arba kriminalistinis mokymas apie žmogaus išorės požymius);
- kriminalistinis medžiagų ir gaminių tyrimas (kriminalistinė fizikochemija);
- kriminalistinė registracija;
- kriminalistinė fonoskopija;
- kriminalistinė odorologija (kriminalistinė olfaktorika);
- tarp besiformuojančių kriminalistikos technikos šakų galima paminėti mokymą apie psichofiziologinius tyrimus (kriminalistinė variografija arba kriminalistiniai poligrafiniai tyrimai), kriminalistinę informatiką (mokymas apie kriminalistinius kompiuterinius tyrimus).

Kriminalistikos taktika – tai mokslinių teiginių ir jais pagrįstų bei jų pagrindu rengiamų nusikaltimų ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo organizacijos bei planavimo taktinių būdų ir rekomendacijų, užtikrinančių teisės saugos ir justicijos pareigūnų veiklos optimizavimą bei potencialių įrodymų suradimo, fiksavimo, tyrimo ir panaudojimo, sistema.

Kriminalistikos taktika susideda iš dviejų pagrindinių blokų: bendrųjų taktikos klausimų ir atskirų tyrimo veiksmų atlikimo taktikos. Pradedama formuoti naujas kriminalistikos taktikos blokas – teisminė taktika.

Tarp bendrųjų kriminalistikos taktikos klausimų galima nurodyti bendruosius tyrimo organizacijos ir planavimo klausimus, mokymą apie kriminalistines versijas, mokymą apie paiešką, įvairių institucijų bendradarbiavimo klausimus ir kt.

Svarbiausi kriminalistikos taktikos uždaviniai yra specialiųjų tyrimo veiksmų taktikos būdų rengimas. Galime kalbėti apie apklausų, eksperimentų, kratų, apžiūrų ir kitų ikiteisminio tyrimo veiksmų taktiką.

Pagal kiekvieną ikiteisminio tyrimo veiksmą yra parengtas tam tikrų kriminalistikos taktikos būdų kompleksas, užtikrinantis efektyvų ir racionalų jų panaudojimą, siekiant byloje nustatyti tiesą. Kriminalistikos taktikai ypatingą įtaką daro baudžiamasis procesas, nes kriminalistika privalo užtikrinti atitinkamų procesinių veiksmų taktinių būdų rekomendacijų

rengimą. 2003 m. įsigaliojęs Baudžiamojo proceso kodeksas stipriai pakoregavo ikiteisminio tyrimo veiksmų sistemą ir kartu privertė sparčiai rengti naujas kriminalistines rekomendacijas.

Kriminalistikos taktikos tobulinimo problematika ir dabar reikalauja daug dėmesio, visų pirma tai kriminalistikos taktikos turinio, jos ribų, ryšių su kitomis mokslo žinių sritimis teorinis patikslinimas. Tai ir ikiteisminio tyrimo situacijų tyrimas, ypač taikant naujas informacines technologijas, ekspertinių tyrimų galimybių plėtra, ir pati specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrime koncepcija, tolesnis operatyvinės veiklos taktinių būdų ar net jos visos grįžimas į kriminalistiką. Kaip vieną iš pagrindinių tendencijų galima pažymėti ir kriminalistinės taktikos technizaciją bei psychologizaciją, egzistuojančių taktinių būdų ir taktinių kombinacijų tobulinimą bei naujų kūrimą, ypač keičiantis procesiniams įstatymams, teismo tyrimo taktikos nagrinėjimą, kriminalistikos rekomendacijų galimybių civiliniame, administraciniame, arbitražiniame procese plėtrą.

Atskirų rūšių nusikalstamų veikų tyrimo metodika (kriminalistikos metodika) – tai moksliskai pagrįsta metodinių rekomendacijų, taktinių būdų ir techninių priemonių, taikomų tiriant atskirų rūšių nusikalstamas veikas, sistema.

Kriminalistikos metodikos turinį sudaro jos bendrieji klausimai, nusikaltimų kriminalistinė charakteristika ir pagrindinė jos dalis – atskirų rūšių nusikaltimų tyrimo metodikos.

Kriminalistika parengė atskiras tyrimo metodikas, skirtas smurtinių, turtinių ir kitų rūšių nusikaltimams tirti. Tyrimo metodinės rekomendacijos yra bendro pobūdžio ir paprastai skirtos bylos tyrimo pradiniam etapui. Tyrimo metodika – tai savotiškas veiklos modelis, kuris leidžia nuo pirmųjų bylos tyrimo žingsnių pasirinkti tam tikrą strategiją, naudoti tam tikras metodines rekomendacijas, atsižvelgiant į informacinę ir situacinę bylos nagrinėjimo aspektą.

Nors kriminalistikos teorijoje yra įvairių nuomonių dėl kriminalistinės metodikos struktūros, dažniausiai ji vadovėliuose pateikiama taip:

- kriminalistinė nusikaltimo charakteristika;
- tipinės tyrimo situacijos, versijos ir tyrėjo veiksmų planavimas;

- pirminiai ikiteisminio tyrimo veiksmai;
- nusikaltimo tyrimo taktika vėlesniame etape.

Kriminalistikos metodikos raidos tendencijos yra susijusios su baudžiamųjų įstatymų pasikeitimais ir naujų veikų kriminalizavimu. Naujaisiuose darbuose atskiri kriminalistikos metodikos skyriai yra skirti ir tradiciškai nusistovėjusioms, seniai žinomoms nusikaltimų rūšims (pavyzdžiui, nusikaltimams gyvybei ir sveikatai, visuomenės saugumui, nuosavybei, nepilnamečių padarytiems nusikaltimams ir pan.), daug dėmesio skirta nusikaltimams finansų, ypač mokesčių srityje, taip pat nusikaltimams, padarytiems organizuotų grupuočių, nusikaltimams prieš užsieniečius arba padarytiems užsieniečių, nusikaltimams kompiuterinės informacijos judėjimo srityje, nekalbant jau apie narkotinių medžiagų judėjimo sritį, terorizmą ir pan.

Šiuolaikinės kriminalistikos metodikos kuriamos šiomis pagrindinėmis kryptimis:

1. Egzistuojančių metodikų tobulinimas ir naujų kūrimas, ypač kai ši procesą lemia naujų nusikaltimo sudėčių atsiradimas. Egzistuojančių metodikų pasikeitimams įtakos turi nauji nusikaltimų padarymo būdai, nusikaltimo subjektų kontingento pasikeitimai ir pan.
2. Sukūrimas (susikūrimas) bendresnių kriminalistinių metodinių rekomendacijų kompleksų, apimančių keletą nusikaltimų rūšių, tačiau atliekamų tam tikromis sąlygimis, vietoje, laiku, arba asmenų, kuriuos galima apibūdinti tam tikrais bruožais ar specialiais požymiais.

Kriminalistinėje literatūroje įvardijama keletas tokių kompleksų, pavyzdžiui:

- 1) pagal nusikaltimo subjektus (nepilnamečių, recidyvistų, nuteistųjų laisvės atėmimo vietose, organizuotų grupuočių dalyvių, užsieniečių ir kt.);
- 2) pagal nusikaltimo laiką („karštais pėdsakais“, praeityje įvykdytų nusikaltimų);
- 3) pagal nusikaltimo padarymo vietą (transporte, kurortinėje zonoje, didmiestyje, nuošaliame vienkiemyje, laisvės atėmimo vietose ir pan.);

- 4) pagal nukentėjusiojo asmenybę (prieš užsieniečius, prieš kitos raišės žmones, prieš žiniasklaidos atstovus, prieš nusikalstamo pasaulio autoritetus, prieš psichikos negalią turinčius asmenis, prieš mažamečius ir t. t.).

2.3. Kriminalistikos metodai

Metodas (gr. *methodos* – tyrimo kelias) – tikslo siekimo, veikimo būdas, veiklos tvarka sąmoningai naudojama tam tikram tikslui pasiekti; reiškinių, faktų tyrimo būdas; pagrindinis duomenų rinkimo, apdorojimo ir analizės būdas. Teisingai panaudoti metodai lemia ne tik tyrimo kryptingumą, techniką, bet ir tyrimo proceso veiksmingumą. Kiekviena veikla, taip pat ir mokslinė, remiasi tam tikrais metodais. Nuo teisingo metodo pasirinkimo priklauso gaunamų rezultatų vertė. Tą patį reiškinį ar faktą nagrinėjant skirtingais metodais galima gauti ne tik skirtingus, bet ir prieštarigus rezultatus. Būtent todėl galima tvirtinti, kad faktų mokslinis interpretavimas priklauso nuo pasirinkto metodo. Todėl tikras nagrinėjamo objekto vaizdas gali būti gautas tik pasirinktu tinkamu būdu ir jam adekvačiu metodu. Tačiau net ir geras, ir tinkamas mokslinio tyrimo metodas automatiškai neužtikrina tyrėjo sėkmės. Svarbu ne tik gerai pasirinkti metodą, bet ir įgyti jo taikymo patirties, svarbu išmokyti tinkamai ir sumaniai jį taikyti darbo praktikoje. Be to, norint užtikrinti gaunamų rezultatų objektyvumą, būtina naudoti ne vieną, o daugelį metodų, kurie tą patį reiškinį galėtų nagrinėti įvairiais požiūriais. Kiekvienas mokslas turi savo specifinių tyrimo metodų arba naudojami bendraisiais mokslų metodais, pritaikydamas juos pagal savo mokslo specifiką.

Kriminalistikoje naudojami metodai – tai tikrovės tyrimo būdai, mokslo tiriamojo ar praktinio uždavinio sprendimo būdai. Bet kuris metodas – tai veiksmų, kuriuos rekomenduojama atlikti tam tikru nuoseklumu ir tvarka, sistema. Kriminalistikos metodus galima skirstyti taip:

- pagal žinių lygį – empiriniai ir teoriniai;
- pagal mokslo šaką – fizikiniai, cheminiai, matematiniai ir kt.;
- pagal tyrimo uždavinius – identifikaciniai, klasifikaciniai ir diagnostiniai;

- pagal struktūrą – paprastieji, sudėtiniai, kompleksiniai;
- pagal objektų rūšį – trasologiniai, balistiniai, rašysenos ir kt.

Daugelyje kriminalistikos vadovėlių metodai skirstomi pagal bendrumo laipsnį, specifiką siejant su metodo formavimo šaltiniais. Tai leidžia kūrybiškai taikyti metodą ir jį papildyti. Pagal bendrumo laipsnį metodai dar skirstomi į tris pagrindines grupes:

1. Kriminalistikoje, kaip ir kituose moksluose, taikomi **bendrieji moksliniai tyrimo** (formaliosios logikos) **metodai**, kaip analizė, sintezė, indukcija, dedukcija, analogija, apibendrinimas, abstrakcija, hipotezė, ir empiriniai pažinimo metodai (stebėjimas, matavimas, aprašymas, palyginimas, eksperimentas, modeliavimas ir kt.).

Teorinių metodų naudojimas moksliniame darbe leidžia kurti naujas idėjas kaip mąstymo rezultata. Skirtingai nei jutiminis pažinimas, atspindintis pirmiausia daiktų, reiškinių išorę, mąstymas pasireiškia abstrakčiais sprendimais, samprotavimais, sąvokomis, hipotezėmis, teorijomis, kurios padeda pažinti vidinius reiškinių vystymosi ryšius ir dėsningumus. Pakalbėsime apie tokius kriminalistikoje dažniausiai naudojamus metodus.

Analizė (gr. *analysis* – suskaidymas, išnagrinėjimas) – mokslinio tyrimo metodas, praktiškai ar mintyse suskaidant daiktą, reiškinį, visumą į sudėtines dalis, požymius, savybes, kurios nors dalies, kuri vėliau nagrinėjama atskirai, išskyrimas iš visumos.

Šis metodas naudojams kartu su sinteze ir teikia apibendrintų žinių apie daiktą, reiškinį, procesą. Analizės forma priklauso nuo objekto ir tų tikslų, kurių žmogus siekia tirdamas šį objektą. Kartais reikia visumą suskaidyti į dalis ir pažinti kai kurias iš jų arba visas atskirai, o vėliau grįžti prie visumos ir pradėti sintezės procesą. Be to, nereikia manyti, kad iš pradžių turi vykti gryna analizė, o vėliau – gryna sintezė. Jau analizės pradžioje tyrėjas turi tam tikrą tiriamojo objekto idėją, vadinasi, analizė prasideda derinant su sinteze. Vėliau, išnagrinėjęs keletą visumos dalių, tyrėjas pradeda daryti pirmuosius apibendrinimus, atlieka pirmųjų analizės duomenų sintezę. Tokių pakopų gali būti keletas, kol bus išnagrinėtos visos visumos dalys. Analitinės veiklos procese mintis juda nuo sudėtingo prie paprasto dalyko, nuo atsitiktinumo prie būtinumo, nuo įvairumo prie

tapatybės ir vienovės. Analizės tikslas – pažinti elementus kaip sudėtingos visumos dalis. Analizės metodas kaip loginė operacija yra net tam tikrų mokslo šakų tapsmo pagrindas.

Sintezė (gr. – *synthesis*) – pažinimo būdas ir etapas, individo pažintinės veiklos veiksmas – praktinis arba mintinis dalių, elementų jungimas į visumą, vieno objekto arba įvairių vieno objekto elementų siejimas į vientisą visybę. Sintezė priešinga analizei, su kuria yra dialektiškai susijusi ir kartu sudaro visų mąstymo operacijų pagrindą. Sintezė vyksta įvairiais veiklos lygmenimis – nuo mechaninio dalių jungimo į visumą iki mokslinių teorijų kūrimo. Sintetinama faktų ir idėjų lyginimu, apibendrinimu, abstrahavimu. Sintezės rezultatas gali būti nauja kokybė – sistema, struktūra, sąvoka, kažkoks kūrinys ar techninis išradimas. Sintezė, kaip jau minėjome, visada yra susijusi su analize, kuri yra daikto ar reiškinių nagrinėjimo pradžia. Analizės procese daiktas, reiškinys mintyse suskaidomas į sudėtinius elementus, o sintezės procese šie elementai sujungiami į visumą, sistemą. Sintezės procese pažįstame kažką naują, dalių visumos sąveiką. Remdamasis turtinga eksperimentinės terapijos medžiaga, akademikas I. P. Pavlovas teigė, kad sintezės tikslas – įvertinti kiekvieno organo tikrąją ir gyvenimiškąją reikšmę, nurodyti jo vietą ir jo paskirtį. Mintinė sintezė taip pat susidaro žmonių praktinėje veikloje, vėliau nuo jos atitrūksta ir tampa santykiškai savarankiška. Yra daugybė sintezės formų: dalys jungiamos į visumą (pvz., mintinis mechanizmo konstravimas arba organizmo kaip visumos suvokimas); savybės, požymiai siejasi į visumą (pvz., biologinė rūšis arba socialinė grupė, klasė nustatoma iš būdingiausių jos bruožų); elementai jungiami, siekiant nustatyti jų bendras savybes ir santykius (šiuo būdu atrandami dėsniai). Sintezės būdu integruojami mokslai (pvz., atsirado bionika, biochemija, kibernetika, teisės sociologija, psichopedagogika ir kt.), mokslų metodai, kuriamos naujos (sintetinės) medžiagos. Analizė ir sintezė yra bendriausias būties dėsningumų atspindys. Jis, kaip ir bet kuri loginė operacija, atsiranda kaip išorinio materialaus pasaulio poveikio rezultatas, kuriame irimas, dalijimasis, skaidymasis ir jungimasis yra kasdienis reiškinys. Kas praktikoje neardė mašinos (ar kokio kito sudėtingo mechanizmo) į dalis ir nesurinko jų vėl, supranta, kad bus sunkiau išskaidyti ir sujungti jas mintimis. Kadangi gamtoje ir sociume skaidymasis ir jungimasis reiškia vientisą procesą, todėl analizė

ir sintezė kaip dėsningas būties atspindys turi būti nepertraukiamai susiję ir mąstyme. Analizė be sintezės ir sintezė be analizės paprastai neduoda norimo rezultato. Pažinimo procese yra du pažinimo būdai: analitinis ir sintetinis. Dėl to nėra abejonės. Tačiau negalima jų priešpriešinti vienas kitam. Nei analizė, nei sintezė atskirai negali atvesti tyrėjo prie tiesos atskleidimo, nes tai yra dvi visumos pažinimo dalys, du visiško pažinimo proceso momentai. Bet kokio kriminalistinio tyrimo struktūroje išskiriama analitinė stadija einant nuo objekto bendrųjų prie individualių savybių, analizės išsamumas išryškėja esant tam požymių detalizacijos lygmeniui, kai elementas jau nesidalija į smulkesnius. Tai ypač ryšku, pavyzdžiui, tiriant mikrodaleles ir mikroobjektus, trumpus įrašus, parašus.

Sintezuojanti stadija kriminalistiniame tyrime, įvairiose jo stadijose pasireiškia vertinant informaciją galutinio tikslo atžvilgiu, pavyzdžiui, identifikuojant avalynę pagal jos pėdsaką įvykio vietoje, sprendžiant, ar sutampančių požymių visuma yra nepakartojama, o galimi skirtumai nėra esminiai, yra paaiškinami ir netrukdo padaryti identifikacinės išvados.

Reikia pažymėti dar vieną svarbų momentą, jog kriminalistikos teorijoje vyksta įdomi diskusija apie sintezuojančią pačios kriminalistikos prigimtį.

Dedukcija (lot. *deductio* – išvedimas) – mąstymo būdas, kai naujos žinios, išvados gaunamos iš bendresnių tos klasės žinių, teiginių. Plačiausia reikšmė – tai perėjimas nuo bendra prie atskira. Mąstyme dedukcija vaidina svarbų vaidmenį. Visais atvejais, kai konkretus faktas priskiriamas bendrai taisyklei ir paskui remiantis bendra taisykle iš to konkretaus fakto daroma tam tikra išvada, išprotaujama dedukcijos būdu. Ir jeigu prielaidos teisingos, tai išvados teisingumas priklausys nuo to, kiek griežtai buvo laikomasi dedukcijos taisyklių, kuriose atsispindėjo materialaus pasaulio dėsningumai, objektyvūs ryšiai, bendrybės ir atskirybės santykis. Dedukcija itin svarbi, kai reikia patikrinti samprotavimų sistemos teisingumą. Formalioje logikoje dedukcinių išprotavimų taisyklė formuluojama taip: „jeigu tokios pačios struktūros prielaida yra teisinga, įrodyta, tai ir tos pačios struktūros išvada taip pat bus teisinga, įrodyta“. Dedukcija yra glaudžiai susijusi su kitais išprotavimo būdais, pirmiausia – su indukcija. Kiekvienas atskiras faktas gali būti suprastas tik priskirtas jau susidariusių

sąvokų sistemai. Taigi dedukcijos efektyvumas priklauso nuo konkretaus stebėjimo, eksperimentavimo ir indukcijos. Šia prasme dedukcija be indukcijos negali užtikrinti objektyvios tikrovės pažinimo. Tačiau dedukcija taip pat taikoma patikrinti tam tikriems sprendimams, iš jų daroma išvada, remiantis logikos taisyklėmis, vėliau šias išvadas norint patikrinti praktikoje. Šiuo būdu yra tikrinamos ir hipotezės.

Indukcija (lot. – *inductio* – įvedimas) – mąstymo būdas, kai atskiri daliniai teiginiai, atvejai, požymiai įtraukiami į apibendrinimą, kai nuo pavienių faktų, žinių einama prie bendrų išvadų. Tai vienas iš apibendrinimo būdų. Taigi indukcijos išvada yra apibendrinamojo pobūdžio. Tačiau, skirtingai nei dedukcija, visada duodanti teisingą išvadą, indukcija iš teisingų prielaidų leidžia daryti tikėtiną išvadą, reikalingą tikslesnio įrodymo. Indukcijos išvados neapibrėžtumą lemia patyrimo žinių reliatyvumas. Indukcija yra reduktyvus samprotavimo būdas, taigi jos išvada tikėtina. Tikėtinumo lygis gali būti pats įvairiausias – nuo mažai tikėtino iki daugiau ar mažiau tikslaus, beveik tikėtino. Nuo kitų redukcinių samprotavimų indukcija skiriasi tuo, kad jos išvada yra apibendrinamojo pobūdžio. Indukcijos reikšmė – jos neatskiriama sąsaja su praktika, gyvenimu, jos kaip priemonės svarba empiriniam žinojimui. Todėl šis metodas plačiai naudojamas moksluose, besiremiančiuose patyrimu, konkrečiais socialiniais tyrimais, įskaitant ir teisę. Taip samprotavimo rūšis indukcija visiškai skiriasi nuo dedukcijos. Dedukciniuose samprotavimuose mintis eina nuo daugiau bendro žinojimo prie mažiau bendro, o indukciniame, atvirkščiai – nuo mažiau bendro žinojimo prie daugiau bendro. Dedukcijoje bendras žinojimas yra samprotavimo išeities taškas, o indukcijoje – rezultatas. Indukcijos reikšmė yra ta, kad atsiranda naujas žinojimas – empirinio stebėjimo ir eksperimento metodais apibendrinant tam tikrus faktus. Indukcija galima dėl tikrovės reiškinių dėsningo kartojimosi. Dėl šio kartojimosi galima, ištyrus dalį objektų, daryti bendro pobūdžio išvadą apie visus tos klasės objektus. Abu šie metodai labai svarbūs kriminalistikoje. Pavyzdžiui, dedukcijos metodas efektyvus tiriant nusikaltimus, padaromus tipiniais, besikartojančiais būdais. Indukcija naudojama tada, kai visa pradinė medžiaga – turimi faktai – kruopščiai analizuojama, nustatant kiekvieno fakto reikšmę nusikaltime ir atrandant faktų tarpusavio ryšį. Pagal turimus faktus – nusikaltimo pėdsakus – atkuriamos

nusikaltimo aplinkybės, jo padarymo būdai, motyvai, padaręs nusikaltimą asmuo ir t. t. Ikteisminiame tyrime indukcijos būdu nustatomas priežastinis turimų faktų ryšys su nusikaltimu. Pirmiausia kiekvienas faktas atskirai apibūdina nusikaltimą tam tikru požiūriu. Ištyrus tam tikrus faktus, indukcijos būdu daroma apibendrinamoji išvada: visi turimi faktai yra įrodymo medžiaga. Tai išbaigtosios indukcijos išvada. Jos teisingumas priklauso nuo analizės tikslumo: ar tikrai kiekvienas atskiras faktas yra įrodymo medžiaga.

Analogija (gr. *analogia* – panašumas, atitikimas) – mąstymo metodas, kai, remiantis dviejų objektų panašumu, jų kai kuriais požymiais, daromos išvados apie tų objektų panašumą kitais požymiais. Šios išvados ne visada yra tikros, bet tikėtinos. Samprotaujant pagal analogiją, padaryta nemaža atradimų. Šie samprotavimai remiasi asociacijų susidarymu ir jų aktualizacija. Tyrime dažnai specialiai ir tikslingai ieškoma analogijų. Tai gi analogija yra mąstymo veiksmas (operacija), kai tarp reiškinių ar daiktų ieškoma panašių požymių, padedančių juos lyginti ir suprasti, arba pagal panašius požymius atrasti naujus daiktus ar reiškinius. Neretai analogija būna hipotezės kūrimo prielaida. Dabarties moksle analogija plačiai remiasi panašumo teorija, taikoma modeliavime ir kitur. Taikant analogiją kriminalistiniame tyrime, reikia laikytis logikos nustatytų analogijos išvados tikėtimumo sąlygų: panašūs dviejų nusikaltimų požymiai turi būti esminiai, to paties tipo, reikia jų surasti kuo daugiau, neturi būti esminių lyginamų reiškinių skirtumų. Nusikaltėlis, padarydamas kelis tos pačios rūšies nusikaltimus, paprastai juos padaro tuo pačiu būdu. Lyginant kelių nusikaltimų padarymo būdus, radus jų esminių požymių panašumą, pagal analogiją daroma išvada, kad tuos nusikaltimus padarė tas pats asmuo. Dažniausiai analogija pateikia tikėtinus atsakymus į klausimus: kas padarė nusikaltimą, kur ieškoti nusikaltėlio, kaip nusikaltėlis praskisverbė į nusikaltimo vietą, kur ieškoti pagrobtų vertybių, kokie gali būti nusikaltimo motyvai ir panašiai. Analogijos išvada tampa pagrindu versijai sukurti.

Apibendrinimas (lot. – *generalisatio*) – mąstymo operacija ir produktas, tikrovės reiškinių bendrųjų, esminių požymių ir savybių atspindėjimas. Perėjimas nuo siauresnių sąvokų ir teiginių prie platesnių. Apibendrinimas nusako bendruosius teiginius, dėsningumus, principus. Jie išvedami induktyviai (remiantis empirinio patyrimo ar tyrimo duomenimis) arba dedukty-

viai (pagal taisykles). Apibendrinimų rūšys atitinka mąstymo rūšis. Paprasčiausias apibendrinimas – objektų jungimas, grupavimas pagal tam tikrą atsitiktinį požymį (sinkretiniai junginiai). Sudėtingesnis yra kompleksinis apibendrinimas, kai objektai siejami ne pagal vieną, o pagal kelis ir daugiau požymių. Sudėtingiausias yra sintetinis apibendrinimas, kai griežtai skiriami rūšiniai ir gimininiai požymiai, objektas, įtraukiamas į tam tikrą sąvokų, dėsningumų sistemą. Pažinimo teorijos požiūriu apibendrinimas reiškia perėjimą į aukštesnę abstrakcijos lygį, kai dėl efektyvaus aiškinimo tikslinami, sisteminami faktai ar gauti empiriniai duomenys.

Apibendrinimas – daiktų ar reiškinių, atsižvelgiant į jų bendras ir esmines savybes bei santykius, mintinis jungimas į tam tikrą klasę. Kriminalistikoje labai svarbus yra gerosios kriminalistinio tyrimo patirties apibendrinimas. Jo formos gali būti įvairios: tai ir atskirų tyrimo atvejų aprašymas, jų apibendrinimas įvairiuose rinkiniuose, ką galima panaudoti tiriant panašius nusikaltimus; to pavyzdžiu gali būti ir kriminalistinė nusikaltimų charakteristika kaip aukščiausia kriminalistinio tyrimo apibendrinimo forma; tai ir įvairūs kriminalistikoje naudojami duomenų bankai ir pan.

Abstrakcija (lot. *abstractio* – atitraukimas) atitrūkimas (atsiejimas) pažinimo procese nuo neesminių nagrinėjamo reiškinio dalykų, siekiant susitelkti į pagrindinius, esminius jo bruožais, atskleisti jų esmę. Abstrakcija – viena iš pagrindinių mąstymo operacijų. Abstrahavimu sukuriami apibendrinti mąstymo produktai (sąvokos, modeliai, teorijos, klasifikacijos, kategorijos, principai ir kt.). Abstrakcijos subjektui padeda išskirti reikšmingus realybės objektų ryšius, santykius ir atsieti juos nuo kitų. Abstrakcija yra mąstymo produktas, tapęs savarankišku mąstymo objektu, išreikštu sąlyginiais ženklais (žodžiais, formulėmis, schemomis ir t. t.), pakeičiančiais realų objektą.

Hipotezė (gr. *hypothesis* – pagrindas, spėjimas) – numatymas, kai iš įvairių faktų daroma išvada apie objekto, reiškinio ryšio ar priežasties buvimą ir kai tos išvados negalima laikyti iki galo įrodyta. Hipotezė pasidaro reikalinga, kai ryšys tarp reiškinių, jų priežastis nėra aiškūs, nors ir žinoma daugelis jų ankstesnių ar juos lydinčių aplinkybių, kai iš kai kurių dabarties charakteristikų reikia atkurti praeities vaizdą arba, remiantis praeitimi ir dabartimi, padaryti išvadą apie būsimą reiškinio raidą. Hipotezė kriminalistikoje transformuojasi į kriminalistinių versijų metodą.

Empiriniai tyrimai (gr. *empeiria* – patyrimas) – socialinių faktų, įvykių, būdingai pasireiškiančių tiriamuosiuose reiškiniuose, objektuose, procesuose, nustatymas ir apibendrinimas tiesioginiu arba tarpiniu jų registravimu. Skirtingai nei teorinio tyrimo, kai tyrėjas operuoja mokslinėmis sąvokomis, kategorijomis, atspindinčiomis socialinių reiškinių, būklių ir procesų esmines savybes, empirinio tyrimo analizės objektas yra veiksmas, veikla, poelgiai, žmonių ir socialinių bendrijų elgesys, konkretūs žmonių veiklos produktai (materialiniai ir dvasiniai), taip pat socialinių realijų ir faktų atspindys individų sąmonėje (nuomonių, pažiūrų, vertinimų, sprendimų pavidalu).

Stebėjimas (angl. – *observation*): 1) tiesioginis jutimasis tikrovės reiškinių suvokimas; 2) pirminės socialinės informacijos rinkimo metodas, kai ji renkama tyrėjui tikslingai registruojant stebimus įvykius, reiškinius ir procesus, vykstančius natūraliomis sąlygomis. Mokslinis stebėjimas turi būti kryptingas, jis organizuojamas pagal iš anksto parengtą programą, remiantis kokia nors teorija ar hipoteze. Stebėjimas – seniausias mokslinis tyrimo metodas, kuris buvo ir yra taikomas daugelyje disciplinų: sociologijoje, psichologijoje, gamtos moksluose ir kitur. Stebėjimą kaip mokslinio tyrimo metodą reikia skirti nuo kasdienio, nuolatinio gyvosios ir negyvosios gamtos objektų, kultūrinių ir visuomeninių reiškinių stebėjimo, kuris yra taip pat svarbi individualios gyvenimiškos ir profesinės patirties kaupimo priemonė. Stebėjimas ypač vertingas tuo, kad tikslingai ir planingai naudojamas suteikia galimybę gauti duomenų apie reiškinius, procesus, elgesį, vykstančius natūralioje aplinkoje, nekeičiančius ir nedarančius įtakos šių reiškinių tėkmei, t. y. matyti tikrovę tokią, kokia ji yra iš tikrųjų. Mokslinis stebėjimas nuo nemokslinio stebėjimo skiriasi tuo, kad: turi aiškų tyrimo tikslą ir griežtai suformuluotus uždavinius; turi aiškų tyrimo tikslą ir griežtai suformuluotus uždavinius; yra suplanuotas pagal iš anksto parengtą programą; stebėjimo duomenis fiksuoja protokoluose ar dienoraščiuose pagal tam tikrą sistemą:

- pasitelkus jį gaunama informacija turi būti kontroliuojama, pagrįsta ir stabili;
- duomenims fiksuoti yra naudojama ne tik vaizdinis tiesioginis stebėjimas, bet ir techninės priemonės (foto-, kino aparatai, magnetofonas, videokamera ir kt.);

- turi tiriamojo reiškinių hipotezę, kurią gauti faktai patvirtina arba paneigia;
- stebėtojas yra įvaldęs stebėjimo techniką ir sukaupęs asmeninę patirtį.

Aptariant stebėjimą plačiąja prasme, galima sakyti, kad visos pirminės mokslinės žinios kaip tik nuo jo ir prasideda, nes stebint suvokiama gyva tikrovė. Tik vienu atveju stebime patys, kitu – naudojames kitų asmenų stebėtais ir užfiksuotais duomenimis.

Stebėjimo objektais kriminalistikoje dažniausiai būna: nusikaltimo pėdsakai, nusikaltėlio pėdsakai, dokumentai, kopijos, su visomis jų savybėmis, požymiais; žmonės, jų išorės požymiai, emocijos, charakteris ir pan.; veiksmai, ypač tie, kurie sudaro nusikaltimo padarymo ir slėpimo būdą; reiškiniai ir įvykiai, susiję su nusikaltimu. Stebėjimas ypač didelę reikšmę turi atliekant apžiūras, kratas, kitus tyrimo veiksmus, svarbu stebėjimo rezultatus tinkamai procesiškai įtvirtinti.

Matavimas – pažinimo procesas, kurio metu nustatomos materialių objektų charakteristikos (svoris, ilgis, koordinatės, greitis ir kt.), tai kartu yra ir matuojamo dydžio lyginimas su tam tikru vienuarūšiu su juo dydžiu, kuris paimtas etalonu (dydžiu). Matavimo objektais kriminalistikoje dažnai būna įvairių daiktų dydžiai, atstumai tarp jų, svoris, tūris, temperatūra, laiko trukmė, judėjimo greitis ir t. t. Matuojama atliekant įvykio vietos apžiūrą, eksperimentą, kitus ikiteisminio tyrimo veiksmus, ekspertizes. Matavimas paprastai susijęs su grafiniu fiksavimu, jo rezultatai atsispindi protokole, matuojant naudojami specialūs prietaisai.

Aprašymas – objekto savybių ir požymių nurodymas, jų išvardijimas, apibūdinimas tam tikromis moksle vartojamomis sistemomis, tai stebėjimo ir matavimo įgyvendinimo būdas. Aprašymas gali būti tiesioginis arba netiesioginis (iš atminties), išsamus ir neišsamus, žodinis, grafinis, šifruotas, sisteminis, kai aprašant atrenkami tik tam tikri objektai bei jų požymiai ir nurodomi nustatyta tvarka (pvz., „žodinis atvaizdas“), ir laisvasis. Labai svarbu aprašant vartoti standartizuotą terminologiją, naudotis kriminalistų parengtomis rekomendacijomis ir taisyklėmis.

Palyginimas – objektų sugretinimas, siekiant išsiaiškinti jų panašumo arba skirtingumo bruožus, arba ir viena, ir kita kartu. Lyginimas yra

suprantamas kaip realių ir idealių objektų gretinimas ir vertinimas. Tikslas – pažinti jų tarpusavio santykius. Lyginami tik vienaarūšiai objektai. Lyginimas yra susijęs su analizės ir sintezės operacijomis. Lyginant objektas suskaidomas į dalis, įvardijami jų ypatumai. Jų gretinimas reiškia elementų siejimą. Nuosekliai gilėjančios analizės ir sintezės kaita leidžia lyginimu atskleisti objektų vienodumo, skirtingumo, tapatumo ir panašumo santykius. Genetiškai anksčiausiai suprantamas vienodumo ir skirtumo santykis, vėliau – panašumo santykis, dar vėliau – panašumo lygis. Palyginimas kaip mokslinio pažinimo metodas kriminalistikoje labai svarbus atliekant identifikacines ekspertizes, kai kurių ikiteisminio tyrimo veikamų tikslas taip pat yra sulyginimas, pvz., parodymas atpažinti, parodymų patikrinimas vietoje ir pan.

Ekspertas – tai dirbtinis kokio nors reiškinio, jo pokyčių sukėlimas, kuriuo siekiama iširti to reiškinio pobūdį, savybes, eigą, priklausomybę nuo kitų reiškinų, faktų, aplinkybių. Galima skirti keletą šio metodo taikymo formų. Viena jų procesinis veiksmas eksperimentas, kita ekspertinis eksperimentas, kuris plačiai naudojamas ekspertizėje kaip ekspertinio tyrimo dalis. Be to, eksperimentas taikomas kaip struktūrinė kai kurių ikiteisminio tyrimo veiksmų (apžiūros, kratos) dalis; jį naudoja tyrėjai ir ekspertai palyginamiesiems pavyzdžiams gauti, identifikaciniams tyrimams atlikti.

Eksperto rezultatų tikrumą ir patikimumą užtikrina kruopštus pasirengimas ir tinkamų sąlygų jam atlikti sudarymas, nevienkartinis jo kartojimas.

Modeliavimas – palyginti naujas tyrimo metodas, kurio esmė tokia: mokslinio tyrimo procese objektas (originalas) pakeičiamas jo modeliu, t. y. specialiai sukurtu dariniu kitu daiktu, įtaisu, sistema, turinčiais analogiškų savybių kaip ir tiriamasis objektas. Modeliavimo teorijoje skiriami idealūs (pvz., ikiteisminio tyrimo versijos) ir materialūs modeliai. Šie dar skirstomi į struktūrinius (modeliuojama objekto forma, struktūra) ir funkcinis (modeliuojami veiksmai).

Kriminalistikoje skiriami šie modeliai:

- 1) žodiniai aprašomieji (pvz., žmogaus išorės aprašymas naudojant „žodinio atvaizdo“ metodą);

- 2) grafiniai (planai, schemas, brėžiniai, piešiniai);
- 3) foto-, kino, fono, vaizdo modeliai;
- 4) erdviniai tūriniai (išliejos, muliažai, maketai);
- 5) įvykio vietos aplinkos rekonstrukcija pagal nuotraukas, aprašymą, atpasakojimą, panaudojant išlikusius daiktus;
- 6) įtariamojo asmens profilis.

Bendrieji tyrimo metodai kriminalistikoje paprastai taikomi kompleksiskai: naudojant lyginimo metodą neapsieinama be stebėjimo ir aprašymo, o eksperimentą be stebėjimo ir lyginimo ir t. t.

2. Kriminalistikoje taikomi ir **specialieji kitų mokslų metodai**:

- matematiniai (tikimybiniai statistiniai kraštotyroje, daktiloskopijoje, projekcinės geometrijos portretinėje ekspertizėje);
- kibernetiniai (kriminalinės registracijos sistemoms tobulinti, informacijos paieškai automatizuoti, identifikaciniams uždaviniams spręsti atliekant daktiloskopines, balistines ekspertizes);
- antropometriniai ir antropologiniai nustatant asmenį pagal išorės požymius, skeleto, kaulų liekanas, kaukolę (pvz., tyrinėjant Tuskulėnų kapavietę ištirta daugiau kaip 590 skeletų, kaukolių);
- sociologiniai ir psichologiniai (anketavimas, apklausos, interviu, bylų analizė) išaiškinant nusikaltimų priežastis, jų padarymo ir slėpimo būdus;
- testai, psichologinis eksperimentas, stebėjimas tiriant kaltinamųjų, nukentėjusiųjų asmenybę, teisingiau vertinant veiksmus, siekiant suprasti elgesio motyvus;
- fizikiniai ir cheminiai (neutrono aktyvacinis, chromatografijos, atominės emisinės spektroskopijos, atominės absorbcinės spektrometrijos, rentgenoskopijos ir rentgenografijos, mikroskopijos ir kt.).

Pastaruoju metu pradėti taikyti nauji metodai, kaip šilumos vizualizavimas ir magnetinis ferozondavimas.

Šiluminė kontrolė grindžiama šiluminių laukų (atskirų plotelių temperatūrų skirtumų) registravimu, kurį gana dideliais atstumais atlieka infraraudonųjų spindulių imtuvai. Jie fiksuoja materialių kūnų infraraudo-

nojo spinduliavimo intensyvumo skirtumus. Tokie temperatūros pokyčiai gali atsirasti nuo paprasčiausio prisilietimo ranka, žmogaus buvimo tam tikroje vietoje. Taikant šį metodą galima aptikti slėptuves, tam tikrus daiktus, paslėptus kituose daiktuose, ir kt.

Magnetinio ferozondavimo metodo esmė metalo defektų magnetinių laukų charakteristikų pavertimas elektriniais signalais. Taikomas pakeis-
tiems automobilio kėbulo, variklio numeriams nustatyti.

3. Specialieji kriminalistikos metodai sukurti remiantis kriminalistikos teorija arba specialiai pritaikyti kriminalistikai. Nors jie dažniau taikomi tiktai kriminalistikoje, bet tam tikrais atvejais pasitelkiami ir istorijoje, archeologijoje, muziejininkystėje ir kt. Paprastai specialieji kriminalistikos metodai skirstomi į techninius kriminalistikos ir taktinius kriminalistikos metodus.

Techniniai kriminalistikos metodai taikomi nusikaltimo pėdsakams ir kitiems materialiams objektams aptikti, užfiksuoti, paimti, ištirti ir išsaugoti. Dar jie skirstomi pagal kriminalistikos technikos šakas: specialieji fotografiniai, trasologiniai, balistiniai, rašotyros ir dokumentų tyrimo, portretinės identifikacijos, odorologiniai, vokalografiniai ir kt.

Taktiniai kriminalistikos metodai racionalaus, efektyvaus ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo ir bendrieji planavimo, versijų iškėlimo ir kt. metodai. Bendresnio pobūdžio metodais tyrinėjamos tam tikros struktūrinės kriminalistinės sistemos (pvz., tam tikros kategorijos bylų tyrimo metodinių rekomendacijų sistema), todėl jie dar vadinami sisteminiiais struktūriniais kriminalistikos metodais. Rengiant taktinių rekomendacijų sistemas, plačiai naudojamos teisės mokslų, pirmiausia baudžiamojo proceso, teismo psichologijos, taip pat logikos, valdymo mokslo, profesinės etikos ir kt. duomenimis, panaudojama daug bendrųjų metodų elementų.

Kriminalistikoje galima taikyti ne visus metodus. Tad kokie yra metodų vertinimo kriterijai arba reikalavimai, kuriuos jie turi atitikti? Tai²³:

- teisėtumas;
- mokslškumas (negalima taikyti mokslškai nepagrįstų metodų);

²³ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius; Eugrimas, 1998, p. 16.

- efektyvumas (turi būti garantija, kad duota užduotis bus atlikta, o tyrimai tikslūs);
- patikimumas (garantija, kad rezultatas bus patikimas);
- ekonomiškumas (tyrinėtojo laiko, jėgų ir išteklių taupymas);
- saugumas (neturi kilti grėsmės tyrinėtojo ar kitų asmenų saugumui);
- leistinumumas (etinių normų laikymasis; jis neapima saugumo).

Etikos požiūriu leistini metodai:

- 1) nesusiję su grasinimais ir šantažu;
- 2) neverčia naudoti fizinės ar psichinės prievartos;
- 3) nežemina asmenybės;
- 4) neverčia tariamojo, kaltinamojo atlikti amoralių poelgių;
- 5) neskatina žemų polinkių (pavydo, keršto, savanaudiškumo, nacionalinio priešiško);
- 6) nėra pagrįsti prietaisais;
- 7) nesiremia religiniais jausmais.

Suprantama, kriminalistikos metodai nėra griežtai atriboti vieni nuo kitų, jų negalima suabsoliutinti, vieną ar kitą metodą laikyti universaliu ir vieninteliu. Neįmanoma duoti ir išsamaus metodų sąrašo, nes, plėtojantis mokslui, daugėja ne lik metodų, bet ir iškyla vis naujų kriminalistinio tyrimo problemų, todėl prireikia ieškoti ir naujų jų sprendimo būdų, kad baudžiamojoje byloje būtų nustatyta tiesa.

■ Kontroliniai klausimai:

1. Kokie veiksniai lemia kriminalistikos mokslo plėtrą?
2. Kas yra laikoma kriminalistikos mokslo objektais ir dalyku?
3. Kokios yra pagrindinės koncepcijos apie kriminalistikos sampratą ir sistemą?
4. Kas sudaro bendrąją kriminalistikos teoriją?
5. Kokias žinote specialiąsias kriminalistikos teorijas?
6. Kokios yra pagrindinės kriminalistikos teorijos vystymosi tendencijos?
7. Kaip suprantate kriminalistikos metodų sistemą?
8. Kokius žinote specialiuosius kriminalistikos metodus?
9. Kokie yra kriminalistikos metodų vertinimo kriterijai?

Rekomenduojama literatūra:

1. *Forensic science: an introduction to scientific and investigative techniques* / edited by Stuart H. James, Jon J. Nordby. 3rd ed. Boca Raton (Fla.): CRC Press: Taylor & Francis Group, 2009. xxxv, 757 p.
2. Houck, Max M. *Fundamentals of forensic science* / Max Houck, Jay A. Siegel. 2nd ed. Amsterdam: Elsevier: Academic Press, 2010. xvii, 661 p.
3. Juodkaitė-Granskienė, G. Veiklos našumo valdymas Lietuvos valstybės ekspertinėse įstaigose. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė* = Criminalistic and forensic examination = Криминалистика и судебная экспертиза. VI (tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos pranešimų pagrindu parengta kolektyvinė monografija). Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2009.
4. Juodkaitė-Granskienė, G. Kriminalistikos ir teismo ekspertizės santykio klausimu. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė* = Criminalistic and forensic examination = Криминалистика и судебная экспертиза. VI (tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos pranešimų pagrindu parengta kolektyvinė monografija). Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2009.
5. *Kriminalistik Lexikon* / herausgegeben von Ingo Wirth; unter Mitarbeit von Jan Grübler... [et al.]. 4., völlig neu bearbeitete und erweiterte Aufl. Heidelberg. *Kriminalistik*. 2011, XX: 668.
6. Lyman, Michael D. *Criminal investigation: the art and the science* / Michael D. Lyman. 6th ed. Upper Saddle River (N. J.): Pearson: Prentice Hall, 2011.
7. Saferstein, Richard, 1941 *Forensic science: an introduction* / Richard Saferstein. 2nd ed. Upper Saddle River (N.J.): Pearson: Prentice Hall, 2011.
8. Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: LTU, 2003.
9. Widacki, Jan. *1948 Detektywi na tropach zagadek historii* / Jan Widacki. Wyd. nowe. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, 2010.
10. *Криминалистика: учебник* / [Т. В. Аверьянова ... [et al.]; под редакцией А. Ф. Вольнского, В. П. Лаврова. 2е изд., перераб. и доп. Москва : ЮНИТИДАНА, 2009.
11. Яблоков, Н. П. *Криминалистика: учебник*. Москва: НОРМА, 2009.

3 SKYRIUS

ATSKIROSIOS KRIMINALISTINĖS TEORIJS

3.1. Kriminalistinė identifikacija

Aiškinant nusikaltimus, dažnai prireikia spręsti įvairius identifikacinius uždavinius: nustatyti, ar rankos pėdsakas, rastas įvykio vietoje, yra paliktas įtariamojo asmens, ar kulka iššauta iš pateikto tirti šaunamojo ginklo, ar tekstą parašė tam tikras asmuo, ar būtent tą žmogų nusikaltimo vietoje matė liudytojas, ir kt. Šiuos ir kitus panašius dalykus ir padeda išaiškinti kriminalistinė identifikacijos teorija. Taigi kriminalistinė identifikacija yra objektų tapatybės nustatymas pagal jų paliktus pėdsakus arba kitokius atspindžius, siekiant išaiškinti asmenis bei daiktus, susijusius su tiriamuoju įvykiu.

Kriminalistinė identifikacija skiriasi nuo identifikacijos supratimo kituose moksluose (chemijoje, biologijoje, kibernetikoje ir kt.), kur ji dažnai suprantama kaip objekto priskyrimas tam tikrai standartizuotai klasei, rūšiai, grupei, o tai kriminalistikoje suprantama kaip objektų klasifikacija. Kriminalistikoje dauguma autorių identifikaciją supranta kaip objekto tapatybės nustatymą su pačiu savimi, pabrėžiant, jog tai vyksta specifinėje srityje – tiriant nusikaltimus.

Terminas „kriminalistinė identifikacija“ turi kelias reikšmes. Tai:

1. Tyrimo tikslas ir rezultatas.
2. Procesas – veikslių sistemos apibūdinimas, kai reikia nustatyti tapatybę.
3. Teorinė koncepcija apie bendrus identifikacijos principus ir būdus.

Kriminalistinės identifikacijos teorijos pradininku laikomas rusų mokslininkas S. M. Potapovas, kuris 1940 m. suformulavo pagrindinius identifikacijos principus ir kriminalistinės identifikacijos koncepciją²⁴.

Žinomas amerikiečių (JAV) kriminalistas Paulius Kirkas (*Paul Kirk*) net kriminalistiką vadino identifikacijos mokslu arba individualizacijos

²⁴ Žr.: Белкин, Р. С. *История отечественной криминалистики*. Москва, НОРМА, 1999, p. 87.

mokslu. P. Kirkas, būdamas kriminalistinės identifikacijos teorijos vystytoju JAV, rėmėsi tuo, jog visi materialūs daiktai yra unikalūs ir nepakartojami, todėl jie gali būti identiškai arba tapatūs tiktai patys sau. Jis nurodė identifikaciją pagal šaltinį (kai dvi šukės yra vieno gabalėlio dalys) ir kauzalinę identifikaciją (kai du pėdsakai yra palikti tuo pačiu daiktu). Identifikacija – tai visada procesas, kurio metu nuo daikto priskyrimo (priklausomybės) prie didelės grupės tyrėjas eina prie šio daikto priskyrimo vis prie mažesnės grupės, kol pasiekiami grupė, kurioje daiktas lieka vienintelis ir nepakartojamas, unikalus, taip identifikacija pereina į individualizaciją²⁵.

Identifikaciją galima suprasti kaip tapatybės nustatymą, t. y. tapatybės įrodymo gavimą atlikus tam tikrą tyrimą, vadinamą klasifikacija, t. y. kaip procesą, kuris gali būti teigiamas (tapatybė yra), neigiamas (jos nėra), todėl identifikacija yra platesnė sąvoka už tapatybės nustatymą.

Kriminalistikos terminų žodynuose žodis „identifikacija“ aiškinamas kaip asmens ar daikto atpažinimas pagal pastovius požymius²⁶.

Taigi identifikacijos esmė – nustatyti tapatumą, lyginant objektą ir jo atspindį; identifikuoti – reiškia nustatyti objekto individualumą, nepakartojamumą, išskirti jį iš kitų.

Identifikacijos, objektų tapatybės nustatymo problema kriminalistikoje – viena svarbiausių. Ji turi didelę ir teorinę, ir praktinę reikšmę, todėl teisėsaugos institucijų darbuotojai turi būti susipažinę su pagrindinėmis kriminalistinės identifikacijos sąvokomis, perprasti patį identifikacijos procesą, mokėti tinkamai spręsti identifikacijos procese išskylančias problemas. Tai gana nelengvas procesas. Specifiniai sunkumai nustatant objektų savybes pagal jų požymius kriminalistikoje pasireiškia tiek ribotu informacijos, esančios požymiuose kiekiu (pvz., pėdsake atspindėjo tik labai mažas kapiliarinio rašto fragmentas), tiek nepalankiomis savybių atspindėjimo sąlygomis pėdsako susidarymo metu (pvz., avalynės pėdsakai sausame smėlyje), tiek nusikaltėlių naudojamais informacijos masavimo ir falsifikavimo būdais (pvz., bandymas pakeisti išvaizdą).

²⁵ Nickell J.; Fischer J. F. *Crime science: methods of forensic detecting*. The University Press of Kentucky, 1998, p. 2.

²⁶ Rupperecht, R. (Hrsg.). *Polizei lexikon*. Heidelberg, 1986, p. 218.

Būtina atkreipti dėmesį į pagrindinius identifikacijos principus:

1. Lyginamųjų objektų panašumo ir tapatybės atribojimas. Žmonės, daiktai, kiti identifikacijos objektai, būdami individualūs, tuo pat metu gali būti ir panašūs, ir netgi turėti kai kurias tas pačias savybes, todėl identifikacijos procese labai svarbu atskirti sutapimus ir skirtumus, juos teisingai įvertinti.
2. Identifikuojamųjų objektų skirstymas į sąlygiškai pastovius ir besikeičiančius tam tikrame laikotarpyje. Iš tikrųjų objektų savybių pastovumas yra skirtingas, vieni jų, pavyzdžiui, papiliariniai raštai, yra labai pastovūs ir identifikacijai naudojami iki suyrant audiniams, kiti, pavyzdžiui, peilio geležtės ašmenų mikroreljefas, keičiasi daug greičiau, ypač pjaustant kietesnius daiktus, dėl to identifikacija tampa neįmanoma.

Kriminalistikoje labai svarbi identifikacinio požymio sąvoka. Požymis – tai daikto savybių išraiška. Kiekvienas objektas turi daug savybių, kurias atskleidžia požymiai. Identifikaciniai požymiai – tai tik objekto požymių dalis, leidžianti išskirti objektą iš panašių objektų grupės ir nustatyti tapatybę. Kad požymį būtų galima taikyti kaip identifikacinį, jis turi atitikti šias sąlygas:

1. Jis turi būti esminis, t. y. neginčijamai patvirtinti objekto tapatumą, originalus, t. y. netipiškas, nesikartojantis ir specifinis.
2. Išreikštumas; požymis turi daugelį kartų atsispindėti pėdsako sudarymo procese ir perduoti informaciją apie objekto savybes.
3. Sąlyginis pastovumas, t. y. požymis turi išlikti pastovus gana ilgą laikotarpį ir užtikrinti objekto tapatumo nustatymą.

Kriminalistinės identifikacijos teorijoje vartojama sąvoka „identifikacinis periodas“, t. y. laiko tarpas, praėjęs nuo pėdsako atsiradimo iki to momento, kai dar galima identifikuoti.

Šio periodo negalima apibrėžti iš anksto tikslesniais laiko intervalais, nes jis daugiausia priklauso nuo galimų objekto pokyčių, jį eksploatuojant ar saugant, pobūdžio, todėl labai svarbu žinoti, kas su objektu buvo daroma, kokie pokyčiai galėjo įvykti.

Identifikaciniai požymiai klasifikuojami įvairiais pagrindais. Pirmiausia jie skirstomi į bendruosius ir individualiuosius.

Bendrieji požymiai parodo bendrąsias tam tikros objektų grupės savybes. Tai grupės požymiai, leidžiantys išskirti grupę iš kitų ir priskirti objektą tam tikrai grupei. Individualieji požymiai leidžia konkretų objektą išskirti iš vienaarūšių objektų grupės ir jį identifikuoti. Paprastai tokiais požymiais būna objekto detalės. Pats savaime atskiras individualusis požymis dažniausiai dar neleidžia identifikuoti objekto; tai galima padaryti tik esant individualiųjų požymių kompleksui, vadinamam individualiąja požymių visuma, kuri yra nepakartojama.

Identifikaciniai požymiai dar skirstomi į išorinius, apibūdinančius objekto išorę: spalvą, formą, išorės matmenis, reljefo detales ir kt., ir vidinius, kurie parodo medžiagos, iš kurios objektas pagamintas, savybes (cheminę sudėtį, vidinę struktūrą, fizikines savybes – kietumą, laidumą ir kt.). Taip pat jie klasifikuojami į kokybinius, kai vyrauja kokybinės objekto charakteristikos (pvz., lankinis papiliarinis raštas, kampinė judesių forma arba dešininė judesio kryptis rašant, dešininė graižtvų kryptis apibūdinant ginklo vamzdį ir kt.), ir kiekybinius, kai vyrauja skaitmeniniai dydžiai (pėdsako matmenys, graižtvų skaičius ir kt.).

Galiausiai identifikaciniai požymiai skirstomi į būtinuosius, atspindinčius objekto esmę, be kurių jis nebūtų tuo, kuo yra (pvz., šaunamojo ginklo esminis požymis – vamzdis ir kt.), ir atsitiktinius, kurie tos esmės neatspindi, yra atsitiktiniai, tačiau identifikuojant yra labai svarbūs.

Visų identifikacinių požymių, naudojamų objektui identifikuoti, sistema vadinama identifikaciniu lauku. Svarbiausias uždavinys, tiriant šį lauką sudarančius požymius, yra juos visiškai išaiškinti ir įvertinti jų būtinumą bei pakankamumą identifikacinei išvadai padaryti.

Identifikacijos objektai skirstomi į identifikuojamuosius – tuos, kurių tapatybę reikia nustatyti, ir identifikuojančiuosius – tuos, kuriais atliekama identifikacija. Pvz., jei rastas rankos pėdsakas, tai identifikuojantysis požymis – šis pėdsakas, o identifikuojamasis – žmogus. Jei rastas avalynės pėdsakas, tai tas pėdsakas – identifikuojantysis objektas, o avalynė – identifikuojamasis. Nustatant visumą pagal dalis, daikto visuma – identifikuojamasis objektas, dalys – identifikuojantieji objektai.

Identifikuojamieji objektai sąlygiškai gali būti skirstomi į tokias grupes:

- 1) žmonės;
- 2) gyvuliai;
- 3) daiktai;
- 4) daiktų visumos (komplektai);
- 5) patalpos;
- 6) vietovės dalys.

Identifikuojantieji objektai yra šie:

- 1) materialiai fiksuoti atspindžiai, kurie savo ruožtu gali atspindėti išorės sandarą ir funkcinės dinamines savybes;
- 2) visumos dalys;
- 3) aprašymas;
- 4) atvaizdas atmintyje.

Ne visada tiesiogiai galima palyginti identifikuojamuosius ir identifikuojančiuosius objektus: pėdsakus ant kulkos ir nelygumus ginklo vamzdyje, raštą ir žmogaus įgūdžius, todėl reikia lyginamųjų pavyzdžių, arba pavyzdžių lyginamajam tyrimui atlikti. Atsižvelgiant į šių pavyzdžių gavimo būdą ir sąlygas, jie gali būti eksperimentiniai, gaunami specialiai identifikacijos tikslais tiriant nusikaltimą, ir laisvieji, atsiradę ne dėl nusikaltimo ir jo tyrimo, tačiau labai vertingi, nes gali labiau sutapti pagal laiką, būti mažiau iškreipti.

Pagrindiniai **identifikacijos proceso etapai**. Nepaisant to, kad identifikacija yra vientisas procesas, skirtini trys svarbiausi jos etapai. Tai:

1. Apžiūra ir atskirasis tyrimas, pradedamas nuo bendro vaizdo, paskirties, medžiagos, formos tyrimo, kurio svarbiausias tikslas – aptikti pėdsakus, juos užfiksuoti, analizuoti atsispindėjusius požymius; kai kada pavyksta nustatyti, ar objektas tinka identifikuoti, numatyti lyginamojo tyrimo atlikimo tvarką. Tačiau dažnai tik lyginamojo tyrimo metu paaiškėja to ar kito požymio vertė.

2. Lyginamasis tyrimas – būtina identifikacijos sąlyga ir svarbiausias darbo etapas; tada paaiškėja, kas sutampa, o kas skiriasi lyginamuosiuose objektuose. Atliekant lyginamąjį tyrimą nustatomi ir sutampantys, ir besiskiriantys požymiai.

Lyginamasis tyrimas atliekamas einant nuo bendrųjų prie individualių požymių, nes, jeigu skiriasi bendrieji, tyrimas baigiamas ir daroma išvada, jog tapatybės nėra.

3. Lyginamojo tyrimo rezultatų vertinimas – baigiamasis ir pats atsakingiausias etapas. Tada nustatoma, ko daugiau – sutapimų ar skirtumų, ir kurie iš jų yra esminiai. Šis etapas gali baigtis trejopai:

- a) nustatoma tapatybė;
- b) jos (tapatybės) nėra;
- c) tapatybės nustatyti neįmanoma, jeigu skirtumų prigimtis neišaiškinama, ir nuspręsti, esminiai jie ar ne, nepavyksta.

Kriminalistikos literatūroje galima aptikti terminą **diferenciacija**. Taip apibūdinamas lyginimo procesas, kai konstatuojami lyginamųjų objektų skirtumai, t. y. nustatoma, jog tapatybės nėra.

Identifikaciją reikėtų skirti nuo grupinės priklausomybės nustatymo – objektų priskyrimo tam tikrų vienaarūšių objektų grupei, t. y. objektų, turinčių vienodus grupinius požymius, visumai. Toks grupinės priklausomybės nustatymas gali būti kaip pirminis identifikacijos etapas arba kaip savarankiška užduotis, t. y. objekto priskyrimas tam tikrai grupei. Šiame mokslo ir technikos amžiuje dar anksti kalbėti apie grupinę identifikaciją, nors toks terminas kriminalistikos literatūroje jau vartojamas.

Identifikacijos rūšys. 1985 m. išleistame kriminalistikos vadovėlyje²⁷ skiriamos keturios identifikacijos rūšys:

- identifikacija pagal pėdsakus ir kitus materialiai fiksuotus atspindžius;
- identifikacija pagal bendros kilmės požymius arba visumos identifikacija pagal dalis;
- identifikacija pagal atmintyje išlikusius atvaizdus; tai tam tikras psichologinis procesas – atpažinimas;
- identifikacija pagal požymių aprašymą naudojama kriminalinėje registracijoje, taip pat atliekant paieškos, ikiteisminio tyrimo veiksmus.

²⁷ Palskys, E.; Kazlauskas, M.; Danisevičius, P. *Kriminalistika*. Vilnius: Mintis, 1985, p. 23–24.

Kriminalistikos literatūroje²⁸ aprašomos ir tokios kriminalistinės identifikacijos:

1. Pagal teisinę prigimtį – procesinė ir neprocesinė.
2. Pagal identifikacijos subjektus – operatyvinė, ikiteisminio tyrimo, teismo, ekspertinė.
3. Pagal identifikuojamųjų objektų rūšį – daiktų, gyvų būtybių, procesų ar reiškinių.
4. Pagal atspindžių, naudojamų tapatybei nustatyti, pobūdį:
 - pagal materialiai fiksuotus atspindžius;
 - pagal atmintyje išlikusį atvaizdą;
 - pagal požymių aprašymą.
5. Pagal identifikuojamojo objekto būklę:
 - vientiso objekto;
 - visumos identifikacija pagal dalis.

Identifikacijos rezultatai turi įrodymų reikšmę, jeigu jie nustatyta tvarka užfiksuoti procesiniuose dokumentuose – ekspertizės akte, parodymo atpažinti protokole ir kt.

Identifikacijos teorijos modernizacija pasireiškia tuo, jog jos sudėtyje atsiranda posistemės – (žemesnio lygio) teorijos, pvz., grafinės identifikacijos teorija, balistinės identifikacijos teorija, trasologinės identifikacijos teorija.

Identifikacijos teorija pirmoji tapo sistematizuota, sutvarkyta sąvokų sistema kriminalistikoje, arba sistematizuotomis žiniomis.

3.2. Kriminalistinė diagnostika

Iš pradžių sąvoka „diagnostė“ mums visiems atrodo susijusi su medicina, su ligos pažinimo metodais, tačiau vystantis mokslams, technikai, žinių ir metodų integracijai, jų perkėlimu iš vienos srities į kitą, vartojamos ir nagrinėjamos techninės, botaninės, zoologinės, psichologinės ir, aišku, kriminalistinės diagnostikos sąvokos.

Pats terminas „diagnostika“ kilęs iš graikų kalbos žodžio *diagnosis*, reiškiančio atpažinimą, atskirimą, nustatymą. Poreikis įvesti šią sąvo-

²⁸ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 19–20.

ką į kriminalistiką atsirado dėl netikslių sąvokų vartojimo apibūdinant kriminalistinių ekspertizių uždavinius: juos skirstant į identifikacinius ir neidentifikacinius, o pastaruosius buvo sunku adekvačiai suvokti. Todėl po ilgų diskusijų kriminalistinių ekspertizių uždaviniai buvo suskirstyti į identifikacinius, klasifikacinius ir diagnostinius, pastarieji atliekami:

- 1) objekto savybėms ir būklei nustatyti;
- 2) veiksmo aplinkybėms ištirti;
- 3) priežastiniam ryšiui tarp faktų nustatyti.

Diagnostiniais tyrimais nustatomos objekto savybės ir būklė, aiškinamasi, ar jis atitinka tam tikras charakteristikas (pvz., ar objekte yra šaunamasis ginklas, ar tinkamas šaudyti, ir kt.). Toks tyrimas padeda nustatyti faktinę objekto būklę (ar tvarkinga spyna, ar plomba nebuvo pakartotinai spausta) arba ištirti pirminę būklę (pvz., koks buvo pirminis automobilio variklio numeris).

Diagnostiniai tyrimai neretai derinami su identifikaciniais; jie atliekami pirmiausia (pvz., iš pradžių nustatoma, ar piršto pėdsakas tin-ka asmeniui identifiкуoti, o paskui identifiкуojamas asmuo). Diagnostiniai tyrimai padeda išsiaiškinti pėdsakų susidarymo eiliškumą, nustatyti nusikaltėlio veiksmus įvykio vietoje: kur buvo sužalotas nukentėjusysis, kaip jis ir nusikaltėlis judėjo įvykio vietoje, kaip buvo velkamas lavonas ir kt.

Diagnostiniai tyrimai priežastiniam ryšiui tarp faktų nustatyti padeda atkurti pėdsakų susidarymo mechanizmą, pavyzdžiui, ar konkrečiomis aplinkybėmis pėdsakai ant automobilio galėjo atsirasti jam įvažiuojant į garažą, ar užvažiuojant ant pėsčiojo.

Tačiau kriminalistinė diagnostika – tai ne tik ekspertinė, bet taip pat galima kalbėti apie ikiteisminio tyrimo diagnostiką, teismo atliekamą diagnostiką, t. y. ją suprasti kur kas plačiau.

Kriminalistinės diagnostikos uždaviniai:

1. Nusikalstamo įvykio erdvinės struktūros nustatymas (kur, kokioje aplinkoje įvyko nusikaltimas, kokia tiksli transporto priemonių susidūrimo vieta, kokie iš pėdsakų susiję su padarytu nusikaltimu ir pan.).

2. Įvairių įvykio etapų (stadijų) mechanizmo nustatymas (kliūtis išlaužimo būdo ir krypties, transporto priemonių tarpusavio padėties įvykio metu ir pan.).

3. Įvykio vietos aplinkos daiktinės struktūros nustatymas (kokios šios aplinkos objektų savybės ir būklė, kaip jie galėjo daryti įtaką nusikaltimo mechanizmui, nusikaltimo įrankio pasirinkimui, kaip atsispindėjo – kokius pėdsakus paliko ant nusikaltėlio, jo drabužių, kaip galėjo paveikti galimybę pasislėpti).

4. Nusikaltimo įvykio laiko charakteristikų nustatymas (kada jis įvyko, kiek laiko reikėjo nusikaltimui padaryti, koku nuoseklumu buvo atliekami veiksmai, kokie pėdsakai atsirado anksčiau, kokie – vėliau).

5. Veikusią objektų savybių (asmenų, įvairių priemonių), jų kiekiu, funkcionavimo būdo (kiek buvo dalyvių, ar jie turėjo profesionalių savybių, kokią įrangą turėjo ir kiek įgudę buvo ja naudotis; ar tvarkinga buvo transporto priemonė, jei ne, tai koku priežastiniu ryšiu tai buvo susiję su kelių transporto įvykiu) nustatymas.

6. Priežasčių ir pasekmių ryšio retrospektyvus tyrimas (kokia gaisro priežastis, kokia buvo šūvio nenuspaudus nuleistuko priežastis, ar yra ryšys tarp tam tikrų veiksmų ir pasekmių ir pan.).

7. Priežasčių ir pasekmių ryšio tolesnio veiksmo prognozavimas (kokios pasekmės galėjo atsirasti dėl tam tikro asmens veiksmų, kokie pažeidimai turėjo likti ant paslėptos po įvykio transporto priemonės ir pan.).

8. Nusikalstamo įvykio mechanizmo nustatymas. Tai neatsiejamas daugelio anksčiau paminėtų veiksmų diagnozavimas, savo esme – tai viso įvykio kaip veiksmų sistemos situacinė analizė, kai šį uždavinį sprendžiant reikia panaudoti visas informacijos rūšis – apie asmenis, apie daiktus ir priemones, apie veiksmų mechanizmą, apie sąlygas, aplinkybes (operacinę informaciją).

9. Nustatymas ar situacija, kurią nurodo įvykio (procesu) dalyviai, atitinka tą įvykio mechanizmą, kuris gali būti nustatytas pagal pėdsakus ir kitus daiktinius įrodymus.

10. Kriminogeninių veiksmų, sudarančių nusikalstamo įvykio priežasčių ir sąlygų elementus, nustatymas (kokios aplinkybės palengvino, padarė galimus, padėjo ar galėjo padėti įvykdyti nusikaltimą; kokioje aplinkoje gali įvykti

panašus nusikaltimas; ar spynos konstrukcija atitinka jos patikimumo laipsnį; kokie dokumentų apsaugos netobulumai palengvino jų klastojimą ir pan.).

Kriminalistinės diagnostikos proceso struktūrą bendru pavidalu galima įsivaizduoti taip: tikslo nustatymas, preliminarus objektų tyrimas, diagnostinių požymių analizė, lyginimas pagal analogiją, gautų rezultatų vertinimas ir koregavimas, išvadų formulavimas. Tai labai panašu į identifikacijos procesą, abiejuose matome lyginamojo tyrimo stadiją, tik čia lyginamasis metodas naudojamas, kad būtų galima palyginti situaciją, tiriamą (nagrinėjamą) pagal atspindžius, su tipine situacija, suprantama, pagal jau žinomus dėsningumus (iš pasikartojančių įvykių). Iš viso bet kokioje diagnostikoje svarbiausias yra lyginimas pagal analogiją.

Diagnostikos objektus, kaip ir identifikacijos, galime skirstyti į diagnozuojamus ir diagnozuojančius. Diagnozuojami objektai – tai būklė, savybė, įvykio mechanizmas, tai tam tikra nustatoma sąlyga arba konkreti situacija. Diagnozuojantys objektai – tai požymiai, kurie materialiniame pasaulyje atspindi tą savybę, būklę ar mechanizmą arba, kitaip tariant, – tai įvairios įrodomosios informacijos rūšys: daiktinės informacijos – daiktiniai įrodymai, išliejos, kopijos; verbalinės – aprašymai protokoluose; grafinės – analitinės – schemos, planai; vaizdinės – foto- ir videovaizdiniai. Konkrečios situacijos diagnozavimas iš esmės yra neatsiejamas, reikalaujantis ne tik anksčiau numatytos informacijos tyrimo, bet ir jos papildymo atliekant įvairius tyrimo veiksmus, ekspertizes ir panašiai.

Charakteringas skirtumas diagnostikos nuo identifikacijos yra tai, kad esant identifikacijai tikrinamas objektas visuomet egzistuoja materialiai, o diagnozavimo metu jo gali ir nebūti. Pavyzdžiui, „šaudžiusiojo buvimo vieta“, figūruojanti kaip tyrimo objektas, kaip tokia buvo praeityje, šiuo metu, o šiuo metu iškyla būtinybė rekonstruoti įvykį, jį modeliuoti.

Metodiniai kriminalistinės diagnostikos pagrindai grindžiami, viena vertus, gnoseologinės diagnostikos proceso esme, kita vertus – bendros kriminalistinės metodologijos pagrindu. Tad kriminalistinės diagnostikos metodologinį pagrindą lemia:

- Principinė objekto, įvykio pažinimo galimybė pagal jo atspindžius;
- Duomenys apie bendrus įrodymų, įjungiant ir daiktinius, kaip kriminalistiškai svarbios informacijos nešiotojų, kilimo dėsningumus;

- Duomenys, sukaupti kriminalistikoje apie tiriamųjų objektų atsiradimo dėsningumus, jų savybes ir požymius;
- Duomenys apie tipinius įvykių, veiksmų atspindėjimo modelius atsižvelgiant į daiktų objektyvias tarpusavio veikimo savybes;
- Kriminalistinių ekspertizių tyrimo metodikų išmanymas ir mokėjimas plačiau pasinaudoti metodų arsenalu (analogija, modeliavimu, analize, sinteze, eksperimentu ir t. t.).

Diagnozavimo metu svarbų vaidmenį vaidina hipotezių (versijų) sukūrimas ir patikrinimas. Be sukūrimo, patikrinimo, patikslinimo, galutinio hipotezių priėmimo ir net iki perėjimo nuo jos prie patikimos išvados, diagnozavimas yra neįmanomas.

Versija visų pirma yra iškeliama, o vėliau ji nuolat tikslinama ir tikrinama. Lyginamojoje tyrimų stadijoje sukonstruota hipotezė yra priešpriešinama tipinėms situacijoms ir galutiniame etape būtina įsitikinti, ar sumodeliuota situacija atitinka turimus faktinius duomenis.

3.3. Kriminalistinė profilaktika

Kriminalistinės profilaktikos samprata

Nusikalstamumo ir jo prevencijos problema visuomet buvo laikoma ypač sudėtingu procesu, apimančiu tiek mokslinius (teorinius), tiek praktinius aspektus. Nuolat keliantis susirūpinimą klausimas, kokiomis priemonėmis galima paveikti nusikalstamumą, kaip tinkamai derinti prevencinę ir represinę veiklą, kaip paveikti nusikalstamas veikas linkusius daryti asmenis, kad jie atsisakytų savo nusikalstamos veiklos.

Kriminalistikos doktrinoje apie profilaktines priemones, taikomas, siekiant padėti išvengti nusikalstamų veikų ar jų padarinių, pradėta kalbėti gana seniai, tačiau kriminalistikos vaidmuo nusikalstamų veikų prevencijoje ilgą laiką buvo ignoruojamas. Paminėtina, kad kriminalistinės profilaktikos užuomazgų galime aptikti ir kriminalistikos pradininko Hanso Grosso²⁹ darbuose. Antai 1934 m. grupė mokslininkų pažymėjo, kad: „...ateis laikas, kai kriminalistikoje profilaktika taps vyraujanti...

²⁹ Гросс, Г. *Руководство для судебных следователей как система криминалистики*. Москва: ЛекЭст, 1908, р. 8–27.

Mums reikia eiti ne nusikaltėlio pėdsakais, ne paskui nusikaltimą, stengiantis atskleisti jį, kaltus asmenis išaiškinti ir izoliuoti, – mes turime apilenkti nusikaltėlį, numatyti, išvelgti, užkirsti kelią nusikaltimams.³⁰ Nors septintajame ir aštuntajame XX a. dešimtmečiuose ir vyko aktyvūs moksliniai kriminalistinės profilaktikos srities tyrinėjimai, kriminalistika buvo apribojama tik nusikalstamų veikų tyrimu ir į jos vaidmenį nusikalstamų veikų prevencijoje žvelgiama skeptiškai.

Pažymėtina, kad kriminalistinių profilaktinių priemonių, būdų ir metodų rengimas yra vienas iš kriminalistikos uždavinių ir neatsiejamas struktūrinis jos dalyko elementas, todėl kriminalistikai tenkantis vaidmuo nusikalstamų veikų prevencijoje pasižymi tuo, kad:

- a) nusikalstamų veikų prevencijoje ji dalyvauja pasitelkdama tik jai būdingas kriminalistines priemones ir metodus;
- b) pagrindinis jos uždavinys nusikalstamų veikų prevencijoje yra išaiškinti ir pašalinti priežastis bei sąlygas, lemiančias nusikalstamų veikų padarymą;
- c) ji rengia specialias įvairių objektų apsaugos nuo nusikalstamų kėsinimusi priemones ir būdus.

Termino „nusikalstamų veikų profilaktika“ etimologija, sąveika su giminiškomis kategorijomis

Termino „nusikaltimų profilaktika“ vartojimas teisės moksle vertinamas ganėtinai prieštaringai. Teisės literatūroje vartojama daugiau terminų, kurių turinys iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti tapatus. Paminėtini tokie terminai kaip „nusikaltimų prevencija“, „socialinė prevencija“, „teisės pažeidimų prevencija“, „kelio nusikaltimams užkirtimas“, „nusikaltimo užkardymas“. Derėtų plačiau apžvelgti šias sąvokas, atskleidžiant jų tarpusavio sąsajas.

„Nusikaltimų profilaktikos“ terminas dažniausiai siejamas su „nusikaltimų prevencijos“ terminu, kuris paprastai apima visa, ką galima padaryti ar kas jau daroma, kad nusikaltimų apskritai nebūtų ar kad jų būtų

³⁰ Владимиров, Э. В.; Зильберквит, Г. А.; Каценельсон, Ю. Д.. *Уголовная профилактика*. Москва, 1934, p. 10.

kuo mažiau. Mokslinėje literatūroje terminas „nusikaltimų prevencija“ dažnai keičiamas sąvokomis: „kova su nusikalstamumu“, „nusikalstamumo kontrolė“. Reikėtų pabrėžti, kad šių sąvokų turinys nėra tapatus. Jų taikymo istorija iš esmės atspindi visuomenės požiūrio į patį nusikalstamumą pokyčius. Seniausiai vartojamas terminas „kova su nusikalstamumu“ pabrėžia žmonių ir institucijų, susijusių su nusikaltėliais ir nusikaltimais, ryžtą, principingą poziciją, pasirengimą sutelkti visas jėgas jam įveikti. Tačiau terminas išreiškia ir įsitikinimą, kad nusikaltimą padaręs žmogus (...) yra visuomenės priešas, pavojaus šaltinis, nes su juo reikia kovoti. Perėjimas prie termino „kontrolė“ parodo visuomenės požiūrį į nusikaltėlį kaip į visuomenės narį. Todėl nusikalstamumo kontrolė – tai poveikis nusikalstamumui, jo nukreipimas tinkama linkme. Tačiau šis terminas turi ir esminių trūkumų: tai turinio neaiškumas ir prieš nusikalstamumą nukreiptos veiklos turinio neatitikimas, nes terminas „kontrolė“ reiškia, kad tam tikras procesas vyksta normaliai, taip, kaip reikia. Kitaip tariant, mes jam netrukdomė, tik prižiūrime, kad nebūtų nukrypimų. Tačiau vis dėlto tikslas yra kitas – siekis, kad nusikaltimų apskritai nebūtų. Tuo tarpu terminas „nusikaltimų prevencija“ yra tiksliausias, jis išreiškia esmę to, kas daroma, kad nusikaltimų apskritai nebūtų arba kad jų būtų kuo mažiau, imamasi priemonių neleisti jiems vykti³¹.

Terminu „socialinė prevencija“ apibūdinamos poveikio priemonės, kuriomis yra siekiama ne tik nustatyti ir pašalinti nusikaltimų bei kitų teisės pažeidimų priežastis ir sąlygas, bet ir priežastis bei sąlygas visų kitų socialinių patologijų, įvairių formų ir rūšių, vadinamojo nukrypčio nuo visuotinai priimtų normų elgesio, įskaitant alkoholizmą, narkomaniją, prostituciją, politinį, religinį ir kitokį ekstremizmą, suicidą, ir viso to, kas pažeidžia ne tik teises, bet ir moralines, taip pat ir kitas visuomenės bendrabūvio normas.

„Teisės pažeidimų prevencijos“ terminu apibūdinamas poveikis, kuris daromas kitų rūšių neteisėtam elgesiui (ne nusikaltimams). Prie pasitarųjų tradiciškai priskiriami administraciniai, drausminiai pažeidimai, civiliniai teisiniai deliktai. Reikėtų pabrėžti, kad vienos teisės pažeidimų

³¹ Justickis, V. *Kriminologija*. Kriminologinis prognozavimas. Nusikaltimų prevencija: 2 dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004, p. 14–18.

prevencijos teorijos nesama, tačiau taip yra dėl objektyvios priežasties: šiuos pažeidimus vienija tik formalus požymis – priešingumas teisei, o pagal turinį ir esmę jie yra skirtingi. Skirtingų pagal teisinę prigimtį teisės pažeidimų prevencinius klausimus nagrinėja teisės sociologija, atskiros teisės šakos – administracinė, darbo ir t. t.

Nemažai diskusijų kyla dėl „nusikaltimų prevencijos“, „nusikaltimų profilaktikos“ ir „kelio nusikaltimams užkirtimo“ terminų tarpusavio sąsajų. Vienų mokslininkų teigimu, šie terminai nėra tapatūs, kiti juos vartoja kaip sinonimus. Apskritai pačią nusikaltimų prevenciją kaip tam tikrą procesą galima struktūrizuoti ir sąlygiškai įvardyti tris jo dalis (stadijas): kelio nusikaltimams užkirtimas, užkardymas ir profilaktika. *Kelio nusikaltimams užkirtimas* suvokiamas kaip laiku nustatyti sumanyto nusikaltimo, rengimosi daryti nusikaltimą faktai; *užkardymas* – reagavimas į jau pradėtą nusikalstamą elgesį. Tad kelio nusikaltimams užkirtimas ir užkardymas yra tarsi tiltas, vedantis *prevencijos* (suvokiamos klasikine prasme) link arba *profilaktikos* link (esant trinariam nusikaltimų prevencijos supratimui), kuri suprantama kaip veikla, pirma, išaiškinant nusikaltimų priežastis, sąlygas ir aplinkybes, lemiančias jų padarymą ir, antra, išaiškinant asmenis, galinčius padaryti nusikaltimus.

Taigi galime teigti, kad „nusikaltimų profilaktikos“ terminas nėra tapatus „nusikaltimų prevencijai“. Jų sąveiką galima įvardyti kaip porūšio su rūšimi, kaip dalies ir visumos, t. y. profilaktika sudaro vieną iš prevencijos dalių. Nusikaltimų prevencijos ir nusikaltimų profilaktikos terminai gali būti atribojami ir pagal jų tikslinį kryptingumą. Nusikaltimų profilaktikos tikslas: pašalinti nusikaltimų padarymo galimybę, lokalizavus ar neutralizavus tam tikrus kriminogeninius faktus (aplinkybes), kuriems veikiant šie nusikaltimai yra daromi, arba neleisti, kad tam tikras asmuo padarytų konkretų nusikaltimą (taikomos atitinkamos įtikinimo, procesinės prievartos priemonės). Galutinis nusikaltimų prevencijos tikslas – kad *nusikaltimų apskritai nebūtų* arba kad *jų būtų kuo mažiau*. Taigi *nusikaltimų prevenciją* sudaro visa priemonių sistema, siekiant veiksmingai sumažinti nusikalstamumo kaip socialinio reiškinių kiekybinius ir kokybinius rodiklius, jo poveikį visuomenei ir valstybei, sustiprinti asmenų saugumą, pagerinti jų teisių ir teisėtų interesų apsaugą. Tuo tarpu

nusikaltimų profilaktika, apimanti tas profilaktinės veiklos priemones, metodus ir formas, kuriomis, nustačius ir pašalinus nusikalstamų veikų padarymą lėmusias priežastis bei sąlygas, yra siekiama neleisti padaryti naujas nusikalstamas veikas ir užkirsti kelią tolesnei konkrečių asmenų nusikalstamai veiklai, yra svarbus platesnės socialinės veiklos srities – nusikaltimų prevencijos – elementas.

Vertėtų paaiškinti, kad „nusikaltimo užkardymo“ termino turinys jau visai kitas – tai veiksmai, kuriais nutraukiamos pradėtos nusikalstamos veikos pasikėsinimo stadijoje arba kituose tęstiniuose nusikalstamos veikos epizoduose. Nusikalstamas rezultatas čia greičiausiai pasiekiamas, ir priemonės, kuriomis išvengiama žalos padarymo arba pavojaus, jau yra kitokios (pavyzdžiui, pasalos surengimas, nusikaltėlio sulaikymas su įkalčiais ir pan.).

Apibrėžiant kriminalistikos mokslo vaidmenį nusikaltimų prevencijoje vartotinas profilaktikos terminas. Tačiau kriminalistikos profilaktinių rekomendacijų taikymo negalima apriboti tik nusikaltimu, nes jos lygiai taip pat sėkmingai gali būti pritaikytos ir baudžiamųjų nusižengimų atvejais. Pabrėžiant kriminalistikos profilaktinį indėlį, vartotinas nusikalstamų veikų profilaktikos terminas.

Kriminalistinės profilaktikos dualizmas

Kriminalistikos doktrinoje susiduriame su dvejopu termino „kriminalistinė profilaktika“ vartojimu.

Pirma, kriminalistinė profilaktika gali būti suprantama kaip tam tikrų subjektų tikslinės profilaktinės veiklos organizavimo priemonių ir būdų sistema;

Antra, kriminalistinė profilaktika gali būti suvokiama kaip atskiroji kriminalistikos teorija, kurios tikslas – nagrinėti tam tikrus reiškinius bei dėsningumus ir rengti konkrečias profilaktines metodikas.

Pirmuoju atveju kriminalistinė profilaktika traktuotina kaip tikslinga teismo, ikiteisminio tyrimo, ekspertinių įstaigų subjektų veikla, siekiant nustatyti nusikalstamų veikų padarymą lemiančias priežastis bei sąlygas arba apriboti jų daromą įtaką. Kitaip tariant, tai teisėsaugos institucijų

veikla nusikalstamų veikų prevencijos srityje, įgyvendinama kriminalistinėmis priemonėmis, būdais ir metodais;

Tuo tarpu kriminalistinės profilaktikos teorijos uždavinys – ne tik rengti būdus ir priemones, kuriomis siekiama išaiškinti priežastis ir sąlygas, palengvinančias padaryti nusikalstamas veikas, bet ir parengti metodikų, kurias panaudojus ateityje būtų galima išvengti tokių rūšių nusikalstamų veikų ar jų padarinių, visumą. Pagal konkrečias nusikalstamas veikas turi būti parengtos ir naudojamos atitinkamų rūšių nusikalstamų veikų, pvz., nužudymų, vagysčių, vengimo mokėti mokesčius, kontrabandos ir pan., profilaktikos metodikos. Taigi antruoju atveju kriminalistinė profilaktika – kriminalistinė teorija, kurioje rengiamos teorinės nuostatos ir rekomendacijos, siekiant gauti kriminalistiškai reikšmingos informacijos apie nusikalstamos veikos darymą lėmusias priežastis ir sąlygas, jas nustatyti ir pašalinti pasitelkiant kriminalistikos priemones, būdus ir metodus.

Remiantis tuo, kas išdėstyta, teigtina, kad: kriminalistinę profilaktiką sudaro dvi tarpusavyje organiškai susijusios dalys: kriminalistinių nusikalstamų veikų profilaktikos priemonių, būdų ir metodų rengimas ir jų įgyvendinimas praktinėje veikloje, todėl šią mokslinę kategoriją galima apibrėžti taip: tai kriminalistinių profilaktinio pobūdžio priemonių, būdų ir metodų, kuriais siekiama išaiškinti priežastis ir sąlygas, palengvinančias nusikalstamų veikų rengimą, darymą arba slėpimą, taip pat gauti informaciją apie rengiamas nusikalstamas veikas ir apsaugoti objektus nuo nusikalstamų kėsinių, sistema bei jų įgyvendinimas užkertant kelią nusikalstamoms veikoms.

Kriminalistinė profilaktika – tai kriminalistinių profilaktinio pobūdžio priemonių, būdų ir metodų, kuriais siekiama gauti kriminalistiškai reikšmingą informaciją apie priežastis ir sąlygas, palengvinančias rengti, daryti arba nusišlėpti nusikalstamas veikas, taip pat gauti informaciją apie rengiamas nusikalstamas veikas ir apsaugoti objektus nuo nusikalstamų kėsinių, sistema bei jų įgyvendinimas pašalinant (lokalizuojant, neutralizuojant) nurodytas priežastis ir sąlygas, užkertant kelią rengiamoms nusikalstamoms veikoms ir užkardant pradėtas nusikalstamas veikas.

Kriminalistinės profilaktikos teorijos sistema

Kriminalistinės profilaktikos teorijos sistemą sudaro šios struktūrinės dalys:

- teoriniai ir metodologiniai kriminalistinės profilaktikos pagrindai;
- kriminalistinės profilaktikos priemonės, būdai ir metodai;
- kriminalistinės profilaktikos kryptys atitinkamų teisėsaugos institucijų praktinės veiklos srityse (kriminalistinė profilaktika ikiteisminiame tyrime; kriminalistinė profilaktika eksperto (specialisto) veikloje ekspertinė profilaktika).

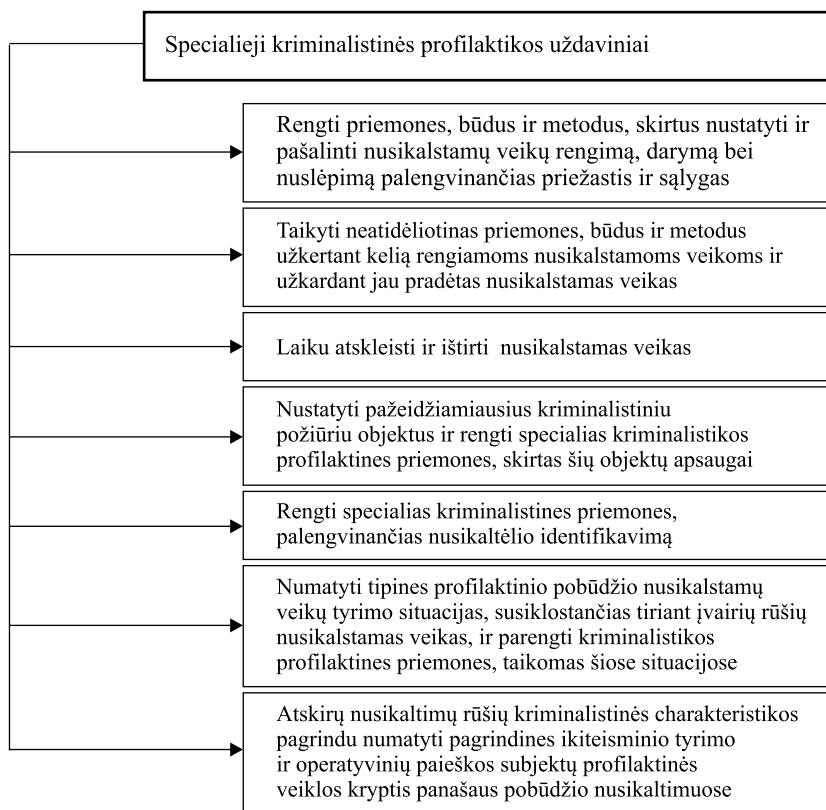
Kriminalistinės profilaktikos dalykas

Tam tikra žinių sritis, siekdama būti pripažinta atskirąja teorija, turi tyrinėti atitinkamus objektyviosios tikrovės dėsningumus, kuriuos kaip visumą tyrinėja kriminalistikos mokslas. Taigi kriminalistinės profilaktikos teorijos *dalykas* sudarytas iš:

- 1) tam tikrų nusikaltimo mechanizmo dėsningumų, būtinų organizuoti profilaktinę veiklą.
Šiuo atveju galima paminėti, kad nežinant kriminalistiškai svarbių tam tikrų nusikaltimo mechanizmo elementų savybių, praktiškai neįmanoma atskirti tipinių profilaktinio pobūdžio tyrimo situacijų, kylančių skirtinguose tyrimo etapuose, taip pat nustatyti tiesioginių kriminalistinio profilaktinio poveikio objektų. Be to, pat svarbūs atskirų nusikaltimo mechanizmo elementų atsiradimo ir vystymosi sąsajų dėsningumai (pvz., nusikaltimo padarymo būdo pasirinkimas susiklosčius tam tikroms aplinkybėms) ir kt.;
- 2) kriminalistiškai reikšmingos informacijos apie kriminalistinio profilaktinio poveikio objektus atsiradimo, rinkimo, tyrimo, vertinimo ir panaudojimo nusikalstamų veikų tyrimo praktikoje dėsningumų;
- 3) šiais dėsningumais grindžiamų profilaktinių priemonių, būdų ir metodų, įgyvendinamų atskleidžiant ir tiriant konkrečias nusikalstamas veikas.

Kriminalistinės profilaktikos uždaviniai

Kriminalistinei profilaktikai keliami tam tikri uždaviniai, kurie gali būti skirstomi į bendruosius ir specialiuosius. Bendrasis kriminalistinės profilaktikos uždavinys – nuolat tobulinti mokslines technines priemones, nusikaltimo tyrimo taktinius būdus ir metodus, padidinančius tyrimo efektyvumą ir mokslinį bei metodinį lygį. Tačiau šio uždavinio pasiekti neįmanoma neįgyvendinant specialiųjų kriminalistinės profilaktikos uždavinių.

2 schema. Specialieji kriminalistinės profilaktikos uždaviniai

Atkreiptinas dėmesys į paskutinį kriminalistinės profilaktikos uždavinį, nes jis yra gana inovatyvus. Šiuolaikinėje kriminalistinės nusikaltimų

charakteristikos koncepcijoje šios mokslinės kategorijos struktūros pamatu laikoma nusikaltimo sudėtis (žr. plačiau poskyryje apie kriminalistinę charakteristiką).

S. Matulienė³², tyrinėjusi kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos teorines ir praktines problemas, siūlo nusikaltėlio asmenybę, kaip vieną iš kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos struktūros elementų, tirti trimis kryptimis: prognostine, retrospektyvine ir profilaktine. Profilaktinė kryptis yra rinkti, tyrinėti ir analizuoti duomenis, kuriais naudojantis parenkami metodai, būdai ir priemonės, komplikuojantys nusikaltimų darymą, nutraukiantys asmenų nusikalstamą veiklą arba užtikrinantys palankias sąlygas aptikti ir demaskuoti nusikaltėlių. Nukentėjusiojo tyrimai atliekami keturiomis kryptimis: retrospektyvine, prognostine, profilaktine ir viktimologine. Profilaktinė nukentėjusiojo asmenybės tyrimo kryptis čia apibrėžiama kaip duomenų ir informacijos, kurie būtų panaudoti kriminalistinėje profilaktikoje parenkant metodus, būdus ir priemones, komplikuosiančius nusikaltimų padarymą ir sumažinsiančius asmenų rizikos veiksnių tapti nukentėjusiais, rinkimas.

Kriminalistinės profilaktikos rūšys

Nagrinėjant kriminalistinės profilaktikos sampratą neišvengiamai kyla kriminalistinės profilaktikos klasifikavimo klausimas. Toks klasifikavimas padės ne tik geriau suvokti šios mokslinės kategorijos esmę, atskleisti jos turinį, bet ir turės įtakos kryptingai bei tikslingai kuriant tam tikras teorines ir praktines nuostatas. Kriminalistinė profilaktika į atskiras rūšis gali būti skirstoma remiantis šiais kriterijais: pagal tikslą, pagal lygmenį, pagal subjektus, pagal poveikio sritį (objektą), pagal atitinkamą kriminalistikos mokslo dalį, pagal santykį su teiseną.

Pagal **tikslus** kriminalistinė profilaktika yra skirstoma į šias rūšis:

- profilaktinė veikla, kuria siekiama užkirsti kelią rengiamoms ir daromoms nusikalstamoms veikoms;
- profilaktinė veikla, kuria siekiama išaiškinti ir pašalinti priežastis, lemiančias tam tikros rūšies nusikalstamų veikų padarymą;

³² Matulienė, S. *Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija*. Daktaro disertacijos santrauka, soc. mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 15.

- profilaktinė veikla, kuria siekiama užkirsti kelią analogiškomis nusikalstamoms veikoms;
- profilaktinė veikla, kuria siekiama išvengti žalingų jau padarytos nusikalstamos veikos padarinių;
- remiantis apibendrinta ikiteisminio tyrimo ir ekspertine praktika, atliktų eksperimentų rezultatais rengti įvairias nusikalstamų veikų profilaktikos priemones, būdus ir metodus.

Pagal **lygmenį** skirstoma:

- mokslinio lygmens kriminalistinė profilaktika;
- praktinio lygmens kriminalistinė profilaktika.

Pagal **subjektus** kriminalistinė profilaktika yra skirstoma:

- mokslinio lygmens subjektų vykdoma profilaktinė veikla (kriminalistikos mokslo įstaigos; kriminalistikos laboratorijos; atskirų mokslininkų studijos; kitų mokslų (kriminologijos, viktimologijos) įstaigos; nevyriausybinės organizacijos (Lietuvos kriminalistų draugija, Lietuvos nusikaltimo aukų rėmimo asociacija ir kt.);
- praktinio lygmens subjektų vykdoma profilaktinė veikla (ikiteisminio tyrimo tyrėjas; ekspertas ar kitas tam tikro profilio specialistas; prokuroras; ikiteisminio tyrimo teisėjas; kitų teisėsaugos institucijų padalinių pareigūnai (Policijos komisariato prevencinės tarnybos inspektoriai, apylinkės įgaliotinis ir kt.).

Pagal **poveikio sritį** (objektą):

- bendroji profilaktika;
- individualioji profilaktika.

Pagal **atitinkamą kriminalistikos mokslo dalį**:

- kriminalistinės technikos profilaktika;
- kriminalistinės taktikos profilaktika;
- kriminalistinės atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodikos profilaktika.

Pagal **santykį su teise**:

- procesinė profilaktika;
- neprocesinė profilaktika.

Pagal gautų rezultatų atspindėjimo formą:

- procesiniai dokumentai (ikiteisminio tyrimo veiksmo protokolas, ekspertizės aktas, specialisto išvada);
- neprocesiniai dokumentai (metodiniai leidiniai, moksliniai straipsniai ir pan., pasiūlymai, rekomendacijos).

Pateikta klasifikacija nėra galutinė. Vykstant tolesniems kriminalistinių techninių priemonių, taktinių būdų ir metodų taikymo nusikalstamų veikų prevencijoje tyrinėjimams, ši klasifikacija gali būti plečiama ir tobulinama.

Kriminalistinės profilaktikos priemonės, būdai ir metodai

Kriminalistinės profilaktikos turinį sudaro kriminalistinės nusikalstamų veikų profilaktikos priemonės, būdai ir metodai, kuriuos pasitelkiant yra tobulinama nusikaltimų nustatymo ir tyrimo metodika bei taktika, rengiamos ir ikiteisminio tyrimo tyrėjams teikiamos nusikalstamų veikų atskleidimo, tyrimo bei profilaktikos rekomendacijos. Kitaip tariant, tai specialiosios priemonės, būdai bei metodai, nuo kurių priklauso, kad nusikalstamos veikos būtų laiku atskleidžiamos bei tiriamos, bet ir būtų galima nustatyti ir pašalinti priežastis bei sąlygas, lemiančias nusikalstamų veikų padarymą.

Kriminalistines nusikalstamų veikų profilaktikos priemones, būdus ir metodus galima skirstyti įvairių kriterijų pagrindu.

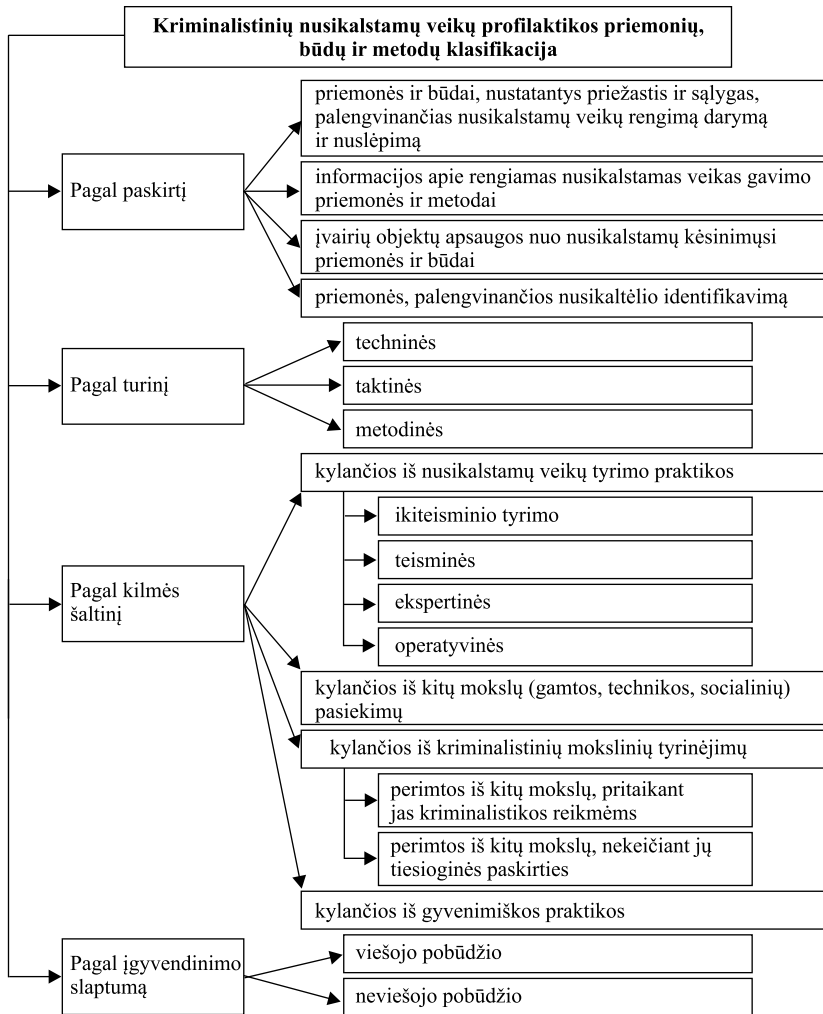
Pagal profilaktikos uždavinių sprendimo būdą mokslinės bei techninės priemonės gali būti skirstomos į šias rūšis:

1) trukdomosios (įvairūs užrakinamieji įrenginiai, seifai, roletai, įtaisai, priemonės, skirtos įvairių objektų klastojimui nustatyti, ir pan.);

2) kontroliuojamosios (priemonės, signalizuojančios apie nusikalstamus specialiųjų įrengimų pakeitimus arba pranešančios apie pašalinių asmenų patekimą į užblokuotą objektą; cheminės gaudyklės; įtaisai, leidžiantys vykdyti slaptą objekto, į kurį gali kėsintis nusikaltėlis, stebėjimą ir pan.);

3) trukdomosios ir kontroliuojamosios (kompiuterinės informacijos apsaugos priemonės; priemonės, apsaugančios nuo transporto priemonių nuvaymo ir pan.).

Kriminalistines nusikalstamų veikų profilaktikos priemones, būdus ir metodus galima skirstyti ir remiantis kitais kriterijais, pavyzdžiui, pagal turinį, kilmės šaltinį, pagal viešumo laipsnį. (žr. 3 schemą).

3 schema. Kriminalistinių nusikalstamų veikų profilaktikos priemonių, būdų ir metodų klasifikacija

Mūsų nuomone, ši klasifikacija gana aiškiai apibūdina pagrindines kriminalistinių nusikalstamų veikų profilaktikos priemonių, būdų ir metodų rengimo kryptis. Kita vertus, pateikta klasifikacija negali būti laikoma baigta ir galutine. Atsižvelgiant į sparčią kriminalistikos mokslo raidą, ji turi būti nuolat papildoma ir tobulinama.

Kriminalistikos rengiamoms nusikalstamų veikų profilaktikos priemonėms, būdams ir metodams keliami trys pagrindiniai tikslai:

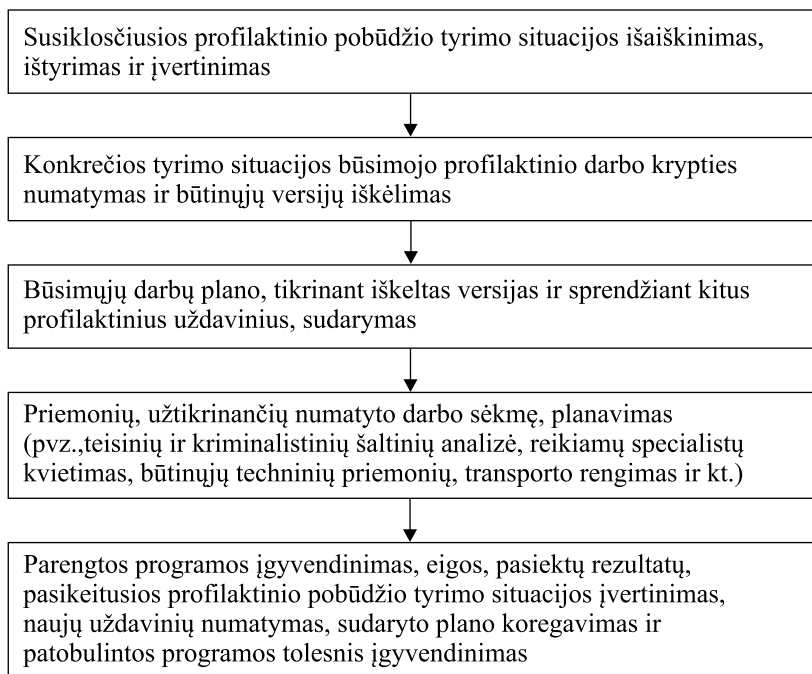
- 1) gauti informaciją apie rengiamas nusikalstamas veikas ir imtis užkardymo priemonių;
- 2) išaiškinti ir pašalinti priežastis bei sąlygas, padedančias rengti, daryti arba nuslėpti nusikalstamas veikas;
- 3) apsaugoti objektus nuo nusikalstamų kėsinių.

Kiekviena kriminalistikos sistemos dalis – kriminalistinė technika, taktika ir atskirų rūšių nusikaltimų tyrimo metodika – šių tikslų siekia specifiskai.

Kriminalistinė profilaktika ikiteisminiame tyrime

Ikiteisminio tyrimo tyrėjų profilaktinė veikla yra gana sudėtingas sisteminis bei struktūrinis darinys, susidedantis iš įvairaus pobūdžio kriminalistinių techninių, taktinių ir metodinių priemonių, būdų ir metodų, kuriuos būtina įgyvendinti tam tikra seka. Įgyvendinamų priemonių, būdų ir metodų prevencinio poveikio efektyvumas tiesiogiai priklauso nuo tinkamo organizavimo bei planavimo.

Profilaktinės ikiteisminio tyrimo tyrėjų veiklos organizavimas yra svarbi kriminalistinės profilaktikos dalyko dedamoji dalis, nes nesukūrus atitinkamų organizacinių pagrindų iš esmės neįmanoma įgyvendinti profilaktinės ikiteisminio tyrimo tyrėjų veiklos. Skirtini šie profilaktinės ikiteisminio tyrimo tyrėjų veiklos organizavimo etapai:

4 schema. Profilaktinės ikiteisminio tyrimo tyrėjų veiklos organizavimo etapai.

Kriminalistinės profilaktinės veiklos sėkmė priklauso nuo profilaktinio pobūdžio tyrimo situacijos išaiškinimo ir teisingo jos įvertinimo. Tokio pobūdžio situacijos susiklosto veikiant tiek objektyviems (išoriniams – nepriklausantiems nuo tyrimo dalyvių valios) veiksniams (nusikalstamos veikos pobūdis, turimos informacijos kiekis ir patikimumas ir kt.), tiek subjektyviems (vidiniams – priklausantiems nuo tyrėjo ir kitų asmenų valios): tyrėjo žinių lygis, praktinė patirtis, gebėjimas priimti sprendimus ekstremaliomis sąlygomis, palankūs arba konfliktiški tyrėjo santykiai su asmenimis, kuriems daromas profilaktinis poveikis, trukdomieji proceso dalyvių veiksmai ir pan.

Ikiteisminio tyrimo tyrėjas, įvertinęs susiklosčiusią tyrimo situaciją, kurioje galima taikyti atitinkamas profilaktinio pobūdžio priemones, gali iškelti versijas apie nusikaltimo darymą arba slėpimą nulėmusias aplin-

kybes, numatyti profilaktinės veiklos pagrindinius tikslus ir konkrečius uždavinius.

Būtina ir itin svarbi ikiteisminio tyrimo tyrėjo veiklos (taip pat ir profilaktinės) organizavimo sąlyga yra planavimas. Į bylą tyrimo planus turi būti įtraukiamos priemonės, skirtos kriminalistikos profilaktinei užduočiai įgyvendinti. Tad į tyrėjo profilaktinės veiklos planą įtrauktinos šios užduotys:

- laiku aptikti nusikalstamas veikas, greitai ir visapusiškai atskleisti nusikalstamas veikas, nustatyti profilaktinio pobūdžio tyrimo situacijas;
- bylos tyrimo metu atlikti veiksmus, renkant ir analizuojant profilaktiškai reikšmingą informaciją apie asmenis, rengiančius ar jau padariusius nusikaltimą, apie jų veiksmų nusikalstamo profesionalizmo požymius, polinkį toliau daryti nusikalstamas veikas;
- priemonės, užkardant įtariamų arba kaltinamų nusikalstamos veikos padarymu asmenų nusikalstamą veiką (taikant procesines prievartos priemones);
- veikla nustatant ir atlyginant nusikalstama veika padarytą žalą teisės saugomiems visuomeniniams santykiams;
- ikiteisminio tyrimo veiksmai, neutralizuojant įvairias pasipriešinimo nusikalstamų veikų tyrimui formas;
- tyrėjo veikla, nustatant ir pašalinant nusikalstamos veikos darymą lėmusias aplinkybes³³.

Profilaktinės veiklos sėkmė ženkliai priklauso nuo to, ar išsamiai atliekamas ikiteisminis tyrimas, ar surenkami duomenys apie atskirus nusikaltimo sudėties elementus, taip pat apie nusikaltimą nulėmusias priežastis ir sąlygas. Renkant ir tikrinant nusikalstamai veikai ištirti reikalingą informaciją, bene svarbiausi ikiteisminio tyrimo veiksmai, kurie yra vienas iš pagrindinių procesinių informacijos apie nusikalstamos veikos darymą lėmusias priežastis ir sąlygas gavimo šaltinių.

Ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimas, siekiant atitinkamo profilaktinio tikslo, priklauso nuo bylos tyrimo etapų. Atskiriems baudžiamosios

³³ Plačiau žr.: Novikovienė, L. *Šiuolaikinės kriminalistinės profilaktikos koncepcijos formavimas ir taikymo tendencijos Lietuvoje*. Daktaro disertacijos santrauka, soc. mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.

bylos tyrimo etapams iš esmės taikoma tipiška šių ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo eiga:

- pradiniam tyrimo etapui (pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo veiksmai renkant profilaktinio pobūdžio informaciją, užkertant kelią sumanytoms ir rengiamoms nusikalstamosioms veikoms, laiku atskleidžiant ir greitai išaiškinant nusikalstamas veikas, užkardant konkrečią nusikalstamą veiką, išaiškinant nusikalstamos veikos darymą bei slėpimą lėmusias aplinkybes ir pasipriešinimo atliekamam tyrimui požymius);
- tolesniam tyrimo etapui (pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo veiksmai, išsamiai išaiškinant nusikalstamas veikas, likviduojant konkrečios nusikalstamos veikos pavojingas pasekmes, įveikiant pasipriešinimą atliekamam tyrimui);
- baigiamajam tyrimo etapui (ikiteisminio tyrimo veiksmai, pašalinant nusikalstamos veikos darymą lėmusias aplinkybes).

Ikiteisminį tyrimą atliekančių pareigūnų veikla sprendžiant profilaktinius uždavinius yra labai įvairi ir gali būti įgyvendinama tiek *procesinėmis*, tiek *neprocesinėmis formomis*. Aiškindamasis aplinkybes, lėmusias nusikalstamos veikos darymą ir slėpimą, rinkdamas profilaktinio pobūdžio informaciją ir spręsdamas kitus su profilaktika susijusius klausimus, ikiteisminio tyrimo tyrėjas gali naudotis įvairiomis neprocesinėmis priemonėmis, kaip antai: pokalbiai su reikiamos informacijos turinčiais asmenimis, asmenišką susipažinimą su įtariamojo darbo ir buities sąlygomis, anketavimas, tam tikro objekto apžiūrėjimas (patikrinimas) ir kt. Tačiau būtina pabrėžti, kad šių veiksmų rezultatai ikiteisminiame tyrime gali būti taikomi tik kaip pagalbinės priemonės: jais naudojantis gali būti nustatomi įrodomosios informacijos šaltiniai, užtikrinama ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo sėkmė; remiantis jais pagrindžiamos versijos apie nusikalstamos veikos darymą lėmusias priežastis ir sąlygas, tačiau jie negali būti įrodinėjimo priemonės.

Ikiteisminio tyrimo tyrėjas atitinkamas neprocesines priemones gali taikyti ir šalindamas (lokalizuodamas) aplinkybes, lėmusias nusikalstamos veikos padarymą. Pavyzdžiui, dar tik svarstant ikiteisminio tyrimo pradėjimą ikiteisminio tyrimo tyrėjui gali atsirasti būtinybė užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms. Šis uždavinys gali būti sėkmingai sprendžiamas

taikant neprocesines organizacines prevencinio poveikio veiklos formas ir metodus. Todėl tais atvejais, kai aplinkybės, lėmusios nusikalstamos veikos padarymą, yra šios: netinkamas saugomo objekto apšvietimas, aptvėrimas, neįdiegta apsauginė signalizacija, jas pašalinti įmanoma pasitelkiant organizacines bei technines priemones. Tada ikiteisminio tyrimo tyrėjas kartu su už šio objekto saugumą atsakingu asmeniu ar administracija numato veiksmingas priemones ir metodus, kad būtų galima pašalinti nustatytos nusikalstamos veikos padarymą lėmusias aplinkybes.

Sprendžiant ikiteisminio tyrimo profilaktinius uždavinius procesine forma, svarbūs tampa ikiteisminio tyrimo veiksmai, kurie yra vienas pagrindinių procesinių šaltinių gauti informacijos apie priežastis ir sąlygas, lėmusias nusikalstamos veikos darymą ir slėpimą, bei kitos profilaktinio pobūdžio informacijos. Ikiteisminio tyrimo veiksmai neturi būti ribojami tik tuo, kad juos atliekant renkami ir tiriami nusikalstamos veikos įkalčiai. Atliekant šiuos veiksmus galima gauti informacijos apie nusikaltimo priežastis ir jo darymą lemiančias aplinkybes. Pavyzdžiui, apklausdamas įtariamąjį arba liudytoją apklausiantis asmuo siekia gauti žinių ne tik apie tiriamo įvykio faktus, bet ir išaiškinti, kodėl buvo padarytas nusikaltimas, kas tam nesutrukdė arba kas palengvino tai daryti. Toks tikslas turi būti keliamas ir kitiems ikiteisminio tyrimo veiksams.

Savaime suprantama, kad siekiant gauti informacijos apie nusikalstamos veikos padarymą lėmusias priežastis ir sąlygas, ypatingą reikšmę turi ikiteisminio tyrimo veiksmų taktiškai teisingas atlikimas. Nustatant priežastis ir sąlygas, labai svarbu taikyti mokslškai pagrįstus taktinius būdus. Atskirų ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo, nustatant nusikalstamos veikos darymą lėmusias priežastis ir sąlygas, taktiniai būdai kriminalistikoje nagrinėjami kartu su visais kitais taktiniais būdais. Informacijos apie nusikalstamos veikos darymą lėmusias priežastis ir sąlygas rinkimas turi būti užtikrinamas ne rengiant specialius taktinius būdus, o pritaikant jau esamus. Pavyzdžiui, bendrosios ir detaliosios įvykio vietos apžiūros taktiniai būdai gali būti vienodi ir nustatant nusikalstamos veikos darymą lėmusias sąlygas, ir išaiškinant kitas bylos tyrimui svarbias aplinkybes.

Todėl vienas iš kriminalistinės taktikos uždavinys – rengti rekomendacijas, kaip derėtų išnaudoti įvairių ikiteisminio tyrimo veiksmų galimy-

bes, nustatant nusikalstamos veikos darymą lėmusias priežastis ir sąlygas. Pavyzdžiui, kur per įvykio vietos apžiūrą reikia ieškoti daiktų, susijusių su nusikalstamos veikos darymą lėmusiomis aplinkybėmis, kokius įvykio aplinkos elementus būtina užfiksuoti, išaiškinant priežastis ir sąlygas, į ką reikia atkreipti dėmesį apžiūrint dokumentus, kokius klausimus pateikti ekspertui ir kokią medžiagą reikėtų jam parengti, kad būtų išaiškintos nusikalstamos veikos darymą lėmusios aplinkybės, kokius klausimus pateikti apklausos metu įtariamajam, kaltinamajam, nukentėjusiajam, tam tikros kategorijos liudytojams, siekiant gauti informacijos apie nusikalstamą veiką lėmusias priežastis ir sąlygas.

Pažymėtina, kad nusikalstamos veikos padarymą lėmusios priežastys ir sąlygos nustatomos atliekant tuos pačius ikiteisminio tyrimo veiksmus, kuriais atskleidžiamos ir kitos tiriamos nusikalstamos veikos aplinkybės. Užkertant kelią tolesnei jau žinomų asmenų nusikalstamai veiklai, svarbi procesinė priemonė yra LR BPK XII skyriuje numatytos prievartos priemonės.

Kriminalistinė profilaktika eksperto (specialisto) veikloje (Ekspertinė profilaktika)

Aiškinantis nusikalstamos veikos darymą lėmusias priežastis bei sąlygas ir sprendžiant kitus profilaktinius uždavinius, gali pririnkti specialių mokslo, technikos, meno ar kitos srities žinių. Kriminalistiškai reikšminga informacija gali būti sukaupiama tiek atliekant ekspertizes ir objektų tyrimus, tiek apibendrinant sukauptą ekspertinės praktikos medžiagą. Paprastai informacija apie nusikalstamos veikos darymą lėmusias priežastis ir sąlygas, susijusias su vienu ar kitų objektų apsaugos nuo nusikalstamų kėsinių netobulumu, ekspertinių tyrimų metu gaunama pagal ikiteisminio tyrimo teisėjų (skiriamos ekspertizės) ar ikiteisminio tyrimo tyrėjų (skiriami objektų tyrimai) pateiktas užduotis. O atitinkamų objektų apsaugos techninės priemonės yra rengiamos remiantis apibendrinama ekspertinės praktikos medžiaga, kriminalistinės technikos žiniomis ir įgyvendinamos pasitelkiant įvairius techninės srities specialistus.

Pažymėtina, jog ekspertinės profilaktikos savitumas yra tai, kad jos priemonės bei metodai gali būti ir sudėtinė ekspertinio tyrimo proceso

(ikiteisminiame tyrime) dalis, ir savarankiškos profilaktinės veiklos, kurią vykdo ekspertinė kriminalistinė įstaiga, elementas.

Pati *ekspertinės profilaktikos* samprata yra traktuojama dvejopai: siaurąja ir plačiąja prasme. Į siaurąją prasme suvokiamos ekspertinės profilaktikos turinį įtraukiamos tik tos techninės profilaktinės priemonės, kurios priklauso tradicinėms kriminalistinės ekspertizės rūšims (dokumentų tyrimas, trasologija, balistika ir kt.). Ekspertinę profilaktiką siaurąja prasme suvokiantys mokslininkai³⁴, apibrėždami ekspertinės profilaktikos sąvoką, vartoja „ekspertinės kriminalistinės profilaktikos“ terminą.

Į plačiąją prasme suvokiamos ekspertinės profilaktikos turinį įtraukiamos ir prie kitų ekspertizių rūšių priskiriamos profilaktinio pobūdžio priemonės. Tačiau į kriminalistinės profilaktikos turinį negalima įtraukti visų be išimties profilaktinių rekomendacijų (neatsižvelgiant į jų turinį), kurias rengia ekspertinės įstaigos. Kalbama tik apie tokias rekomendacijas ir siūlymus, kuriems rengti pasitelkiamos atitinkamų teismo ekspertizės rūšių specialiosios žinios ir kurie (rekomendacijos bei siūlymai) pagal savo pobūdį, rengimo sąlygas, įgyvendinimo būdus susiję ne tik su teismo ekspertize, bet ir su kriminalistika, nusikaltimų tyrimo metodika, taktika bei technika. Todėl į kriminalistinę profilaktiką turi būti įtraukiami moksliniai būdai ir priemonės, paremti kriminalistikos ir teismo ekspertizės duomenimis.

Remiantis tuo, kas išdėstyta, galima pateikti tokią ekspertinės profilaktikos sampratą: **ekspertinė profilaktika** – tai eksperto (specialisto) veikla išaiškinant, ištiriant, įvertinant kriminalistiškai reikšmingą informaciją apie nusikalstamos veikos darymą lėmusias aplinkybes ir gautos informacijos pagrindu rengiant profilaktikai skirtas rekomendacijas.

Eksperto (specialisto) veikla nusikaltimų profilaktikos srityje gali vykti įvairiai. Tai ir:

- 1) aplinkybių, lėmusių nusikalstamos veikos darymą, palengvinusių jos darymą arba nuslėpimą, išaiškinimas konkrečioje baudžiamojoje byloje;

³⁴ *Ibid.*, p. 121–122.

- 2) profilaktinių rekomendacijų, šalinant nustatytus atitinkamų technologinių procesų arba mechanizmų trūkumus ir juos tobulinant, rengimas;
- 3) mokslinis tiriamasis darbas ekspertinei praktikai apibendrinti ir pan.

Ekspertas (specialistas) atliekamo tyrimo metu gali nustatyti tam tikrų organizacinių bei techninių taisyklių nesilaikymo faktus, pavyzdžiui, nustatomas priežastinis ryšys tarp atitinkamų taisyklių gamyboje, statybose, kelyje nesilaikymo ir kilusių žalingų padarinių (sprogimas, griuvimas ir pan.). Gavus informacijos apie organizacines bei technines priežastis ir sąlygas, lėmusias tam tikrą įvykį, užkertamas kelias (lokalizuojamos, neutralizuojamos nusikalstamą veiką lėmusios aplinkybės, pvz., pastatomi trūkstami kelio ženklai) vykti kitoms panašaus pobūdžio nusikalstamoms veikoms.

Apibendrinant ekspertinę praktiką gauti rezultatai turi sudaryti siūlymų, pateikiamų atitinkamoms įmonėms, įstaigoms, organizacijoms, taip pat užsieniui, skirtų tam tikrų kategorijų pareigūnams, pagrindą. Antai trasologinių ekspertizių srityje atliekami apibendrinimai atspindi ne tik labiausiai paplitusius patekimo į patalpas būdus, bet ir silpniausias techninių priemonių, naudojamų saugant šias patalpas, vietas. Ekspertinės praktikos apibendrinimas, taikomas kartu su kitomis priemonėmis, gali iškelti atitinkamus dėsningumus, kuriuos būtina žinoti, siekiant užkirsti kelią tos rūšies nusikalstamoms veikoms.

Eksperto pateikiamos rekomendacijos gali būti siejamos su nusikalstamos veikos padarymo galimų būdų ir jų prevencijos priemonių numatymu. Prognozavimas grindžiamas ekspertinės praktikos duomenimis, žiniomis apie naujas priemones ir įtaisus, eksperimentų rezultatais, kurie leidžia nustatyti išaiškintų aplinkybių ir galimų nusikalstamų kėsinių dėsningas sąsajas. Šie duomenys leidžia daryti prielaidą, kad jeigu aplinkybės nepakis, ateityje nusikalstamos veikos galbūt bus daromos analogišku arba kitu būdu. Eksperto profilaktinėje veikloje galimi įvairūs kriminalistinio prognozavimo variantai. Štai naujos sąlygos (pavyzdžiui, naujų techninių dokumentų spausdinimo ir jų kopijų darymo priemonių taikymas) leidžia prognozuoti naujus nusikalstamų veikų darymo būdus.

Išlikusios sąlygos leidžia numatyti didesnio masto senų (arba nedaug pakitusių) nusikalstamos veikos darymo būdų taikymą ir pan.

Eksperto (specialisto) vykdoma veikla nusikalstamų veikų profilaktikos srityje yra dviejų formų: *procesinė* ir *neprocesinė*.

Prie procesinės eksperto (specialisto) veiklos formos priskiriami:

- 1) profilaktinio pobūdžio klausimų sprendimas pagal ikiteisminio tyrimo tyrėjo (skiriant objektų tyrimą) ir ikiteisminio tyrimo teisėjo (skiriant ekspertizę) pateiktas užduotis;
- 2) profilaktinio pobūdžio klausimų sprendimas eksperto (specialisto) iniciatyva;
- 3) techninių, organizacinių ir kitų nusikalstamos veikos darymą lėmusių priežasčių ir sąlygų išaiškinimas;
- 4) dalyvavimas ikiteisminio tyrimo metu atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus, kurie susiję su atliekamos ekspertizės (objektų tyrimo) dalyku;
- 5) rekomendacijų, kaip pašalinti nusikalstamos veikos darymą nulėmusias aplinkybes, pateikimas.

Prie neprocesinės profilaktinės veiklos formos priskiriami:

- 1) mokslinis tiriamasis darbas apibendrinant sukaupią ekspertinę praktiką;
- 2) metodinių rekomendacijų rengimas remiantis atliktų eksperimentų ir ekspertinės praktikos apibendrinimu;
- 3) kriminalistinių žinių suteikimas atitinkamų kategorijų pareigūnams (pvz., seminarai notarams, kaip atpažinti suklastotus dokumentus, ir pan.);
- 4) siūlymų teikimas atitinkamoms suinteresuotoms institucijoms;
- 5) praktinės pagalbos suteikimas įmonėms, įstaigoms ar organizacijoms, aiškinantis nusikalstamos veikos darymą lemiančias aplinkybes ir pan.

Atkreiptinas dėmesys į gana perspektyvią neprocesinės veiklos formos įgyvendinimo kryptį, bendrą ekspertų (specialistų) ir ikiteisminio tyrimo tyrėjų darbą rengiant profilaktines rekomendacijas. Šiai kryptiai

iki šiol neskiriama pakankamai dėmesio. Tokiose rekomendacijose vienu metu galėtų būti apibendrinama tiek ekspertinė, tiek ikiteisminio tyrimo praktika ir parengiamos rekomendacijos, skirtos vienos ar kitos rūšies nusikalstamų veikų profilaktikai.

3.4. Mokymas apie kriminalistines versijas ir tyrimo planavimą

Paprastai organizavimas apibūdinamas kaip pastangų sutelkimas tam tikriems tikslams (uždaviniams) pasiekti, kaip darbo metodas. Nusikaltimo tyrimo organizavimas – tai moksliskai pagrįstas metodas, kurio esmė sudaro nuoseklus ir kryptingas pastangų sutelkimas ikiteisminio tyrimo tikslams pasiekti.

Įvardijami šie ikiteisminio tyrimo uždaviniai: operatyviai ir išsamiai išaiškinti nusikaltimus, sudaryti kiekvienoje byloje sąlygas teisingai taikyti įstatymą, kad kiekvienas nusikaltimą padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir nė vienas nekaltas asmuo nebūtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, užtikrinti nusikaltėlio padarytos materialinės žalos atlyginimą arba ją atlyginti, pašalinti priežastis ir sąlygas, padėjusias padaryti nusikaltimus.

Nusikalstamų veikų tyrimo organizavimas skiriasi nuo kito darbo organizavimo. Skirtumus lemia darbo turinys – nusikalstamų veikų tyrimas ir iš anksto nustatyta darbo procedūra (baudžiamieji procesiniai įstatymai).

Nusikalstamų veikų tyrimas yra sudėtingas procesas: būtina remtis mokslo ir technikos išmanymu, įtraukti įvairias teisėsaugos institucijas. Aiškinant nusikaltimą, dalyvauja įvairių sričių specialistai ir teisėsaugos institucijų darbuotojai. Greta bendrų organizaciniam darbui būdingų principų esama ir savų nusikalstamų veikų tyrimo principų.

Vienas iš tokių išskirtinių principų yra *intensyvumas*. Jis siejamas su kiekvieno ikiteisminio tyrimo veiksmu ir viso ikiteisminio tyrimo apgalvotu bei kruopščiu planavimu, pasirengimu kiekvienam tyrimo veiksmui.

Dar vienas tyrimo principas – *mokslo ir technikos naujaisių pasiekimų panaudojimas tiriant nusikalstamas veikas*. Kuo plačiau būtina naudotis informacinių technologijų teikiamomis galimybėmis, tokiomis kaip galimybė algoritmizuoti nusikalstamų veikų tyrimo planavimą, kurti naujus duomenų bankus, kurie paspartintų nusikalstamų veikų tyrimą.

Nusikaltimų tyrimas yra sparčiai kintantis procesas, jam būdingas dinamiškumas. Todėl *dinamiškumas* yra dar vienas nusikaltimų tyrimo organizavimo principas. Tyrėjas privalo stebėti kintančias tyrimo situacijas ir atitinkamai į jas reaguoti, nes susiklosčiusia situacija gali pasinaudoti gynybos šalininkai.

Kalbėdami apie nusikalstamų veikų tyrimo organizavimą, turime paminėti ir *vykdymo kontrolės principą*. Tačiau šis principas turi ypatumų – pirmiausia pabrėžiama ne vykdymo kontrolė, o viso proceso kontrolė ir priežiūra. Pagal LR BPK 164 str. ikiteisminį tyrimą atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai. Ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja prokuroras. Jis gali nuspręsti, pats atlikti visą ikiteisminį tyrimą ar jo dalį. Visa kontrolės funkcija taip pat atitenka prokurorui.

Nusikaltimų tyrimo proceso organizavimas ir nusikaltimų tyrimo planavimas dažnai suvokiami kaip sinonimai, nors iš tikrųjų tai tarpusavyje susijusios, bet skirtingo lygio sąvokos.

Nusikaltimų tyrimo planavimas – tai atsakingo pareigūno veikla, kurios tūrinį sudaro versijos apie tiriamąjį įvykį ir jo aplinkybes bei apmąstyta tyrimo ir kitų veiksmų programa, turint tikslą nustatyti tiesą byloje. Nusikaltimų tyrimo planavimas skirtas konkrečios bylos arba esamų pas vieną pareigūną bylų tyrimui.

Nusikaltimų tyrimo proceso organizavimas – tai daugiapakopė sąvoka. Nusikaltimų tyrimo proceso organizavimas įeina į kriminalistinės strategijos (valstybės baudžiamosios politikos) sritį.

Žinybiniu lygiu nusikaltimų tyrimo proceso organizavimu užsiima Generalinė prokuratūra, Policijos departamentas ir kitos teisėsaugos institucijos pagal savo kompetenciją. Šios institucijos rengia atitinkamus žinybinius ar tarpžinybinius įstatymų įgyvendinamuosius teisės aktus, skirtus nusikaltimų tyrimo proceso organizavimui tobulinti. Šiuose įstatymų įgyvendinamuosiuose teisės aktuose yra pateikiamos dažnai privalomojo pobūdžio rekomendacijos ir tvarkos, užtikrinančios nusikaltimų tyrimo proceso pradėjimo, kontrolės, registracijos ir tam tikrų ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo tvarką, bendradarbiavimo formas ir kt. Šitų įstatymų įgyvendinamųjų teisės aktų pagrindinė paskirtis yra konkretizuoti ir nurodyti tinkamą kryptį, įgyvendinant įstatymų ir pirmiausia baudžiamojo proceso normas.

Iš institucinių pozicijų svarbus yra nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo organizavimo užtikrinimas policijos komisariato ar kitos vietinės teisėsaugos institucijos mastu. Atsižvelgiant į kriminogeninę situaciją, teritoriją, gyventojų skaičių ir kitus veiksnius, yra organizuojama policijos komisariato struktūra, sudaromi specializuoti padaliniai, paskirstamos pajėgos, transportas ir pan.

Ypatinga vieta užtikrinant nusikaltimų tyrimo proceso organizavimą priklauso prokurorams. Prokurorai ne tik vadovauja, bet ir organizuoja (faktiškai kartu su ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnais) ikiteisminį tyrimą. Jų nurodymai ikiteisminio tyrimo pareigūnams, atliekantiems konkrečių tyrimą byloje, yra privalomi.

Žemiausią, bet nuo to ne mažiau reikšmingą nusikaltimų tyrimo proceso organizavimo lygį užima tam tikrų tyrimo veiksmų arba taktinių kombinacijų bei operacijų organizavimo procesas. Šią veiklą dažniausiai atlieka ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas.

Iš metodologinių pozicijų nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo organizacijos užtikrinimas turi taip pat kelius lygius. Tai valstybinio lygio priimti norminiai aktai ir programos – įstatymai ir pirmiausia baudžiamieji kodeksai, taip pat valstybės institucijų priimtos kovos su nusikalstamumu programos ir planai. Antras lygis – tai moksliniai šaltiniai (monografijos, disertacijos, moksliniai straipsniai), skirti nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo organizacijos problemų analizei ir jų mokslinių sprendimų teikimui. Trečias lygis – tai metodiniai nurodymai ir rekomendacijos, įgyvendinami aiškinant ir tiriant vienarūšius nusikaltimus pagal tipines schemas. Ketvirtas lygis – individualios, tam tikros rekomendacijos tiriant konkrečią bylą ar organizuojant vieno ar kito tyrimo veiksmo atlikimą.

Pareigūnui, tiesiogiai tiriančiam nusikalstamas veikas, svarbiausia gerai išmanyti iš institucinių ir iš metodologinių pozicijų du paskutinius nusikaltimų tyrimo organizacijos lygius.

Nusikaltimų tyrimo procesas ir jo organizacija yra pagrįsti baudžiamojo proceso normomis, kriminalistikos mokslo rekomendacijomis ir kt. Savo vietą organizuojant nusikaltimų tyrimo procesą turi ir vadybos bei prakseologijos mokslai. Išspręsti nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo uždavi-

nius įmanoma tik tada, kai yra suderintos atitinkamos organizacinės sąlygos priimti reikiamus sprendimus ir juos įgyvendinti.

Nusikaltimų tyrimo organizavimas turi užtikrinti optimalias sąlygas ir aplinkybes sprendžiant šios veiklos uždavinius.

Tarp svarbiausių nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo organizacijos klausimų galima paminėti šiuos:

- pirminės informacijos apie įvykį gavimo procesą, šios informacijos patikrinimą ir atitinkamų sprendimų dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo arba atsisakymo pradėti priėmimą bei neatidėliotai tam tikrų veiksmų atlikimą;
- tinkamiausių sąlygų ikiteisminio tyrimo veiksmams atlikti sudarymą;
- veiksmų koordinacijos ir operatyvumo pasikeičiant informacija užtikrinimą;
- nuolatinės tyrimo eigos kontrolės bei gaunamos informacijos verifikacijos su duomenimis, gautais iš kitų šaltinių, užtikrinimą.

Nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo proceso organizavimas ir planavimas – tai glaudžiai tarpusavyje susijusios tyrėjo veiklos rūšys.

Nusikalstamų veikų tyrimo planavimo samprata, reikšmė ir principai

Literatūroje *nusikaltimo tyrimo planavimas* – tai toks moksliskai pagrįstas nusikalstamų veikų tyrimo metodas, kurio esmę sudaro tiksliausių, racionaliausių tyrimo organizacijos ir konkrečių bylų ištyrimo būdų nustatymas, bylos medžiaga pagrįstų versijų iškėlimas ir patikrinimas, planingas ir kryptingas įrodymų rinkimas³⁵.

Planavimas – tai optimaliausios įvykio tyrimo eigos numatymas, turint tikslą nustatyti įvykio esmę ir aplinkybes bei dalyvavusių jame asmenų pobūdį.

Nusikaltimų tyrimo planavimas turi atitikti kelis principus.

Planavimas turi vykti laikantis *teisėtumo* principo, kuris reiškia, kad tiriant bet kokias bylas galima numatyti ir naudoti tik teisėtas priemones ir metodus, veikti įstatymo normų pagrindu, gerbti žmogaus teises ir laisves.

³⁵ Burda, R., et al. *Kriminalistikos taktika ir metodika: mokomasis leidinys nuotolinėms studijoms*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2004, p. 18.

Kiekvienas ikiteisminis tyrimas yra planuojamas individualiai ir negali būti kelių vienodų tyrimo planų (*individualumo principas*). Tačiau nusikalstamų veikų tyrimo pagrindiniai etapai gali sutapti. Tačiau kiekvienas nusikaltimas yra individualus, kiekviena tyrimo situacija yra individuali, todėl ir tyrimo planavimas yra individualus. Planuojant individualias nusikaltimų tyrimo priemones negalima remtis analogijomis, kriminalistikos rekomendacijomis, tačiau jos turi būti kūrybiškai pritaikytos konkrečiai situacijai.

Nusikalstamų veikų tyrimo planavimo *pagrįstumo* principo esmė yra ta, kad planuojamos priemonės turi būti paremtos bylos medžiaga, kad plane būtų tik iš tikrųjų svarbūs klausimai bei priemonės, kuriomis turėtų būti tikrinamos tik realios versijos.

Dinamiškumo principas reiškia, kad nusikaltimo tyrimo planas – tai ne dogma, tai ne įstatymas, o nuolat tikslinama veiksmų programa, kuri turi būti koreguojama tik gavus naują reikšmingą informaciją. Gavus naują informaciją, dažnai atsiveria naujos bylos aplinkybės, į akiratį patenka nauji asmenys, atsiranda naujų tyrimo krypčių ar epizodų. Nuo laiku pakoreguoto plano gali priklausyti ir sėkmingas bylos užbaigimas.

Nusikalstamų veikų tyrimo *realumo* principas pasireiškia tuo, kad „visos planuojamos priemonės turi būti realiai įgyvendinamos, t. y. neturi būti planuojamos tokios priemonės, kurių negalima atlikti dėl objektyvių aplinkybių“³⁶.

Konkretumo principas reikalauja numatyti konkrečius tyrimo uždavinius ir priemones, kad plane nebūtų dviprasmiškų dalykų. Vadovaujantis šiuo principu, smulkiai ir konkrečiai išnagrinėjamos iškeltos versijos ir suformuluojami tyrimo tikslai bei konkretūs klausimai, kuriuos reikia išsiaiškinti tikrinant kiekvieną versiją.

Dar vienas nusikalstamų veikų tyrimo planavimo principas – *optimalumas*, kuris planuojant reikalauja realistiškai atsižvelgti į turimas galimybes, pasirinkti ne mechanišką tam tikrų veiksmų atlikimo tvarką, o pamatuotai, remiantis mokslo rekomendacijomis ir praktikos patirtimi,

³⁶ Kuklianskis, S. *Nusikaltimų tyrimo organizavimo pradmenys*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1995, p. 27.

pasirinkti tyrimo veiksmų kompleksą, kuris turėtų užtikrinti teigiamą rezultatą.

Perimamumo (nuoseklumo) principas reiškia, kad visi tyrimo metu atliekami veiksmai yra nuoseklūs, einantys vienas po kito taip, kaip buvo suplanuota. Visos priemonės turi sudaryti vieną sistemą ir būti viena su kita susijusios. Vadovavimasis šiuo principu turi padėti racionaliai išnaudoti turimas galimybes ir pasiekti keliamus tikslus.

Planuojant nusikalstamos veikos tyrimą galima planuoti:

- visų tyrėjo žinioje esamų bylų tyrimus;
- konkrečios bylos tyrimą;
- pagal faktinius bylos duomenis;
- pagal nusikalstamų veikų epizodų kiekį baudžiamojoje byloje;
- pagal tiriamas versijas;
- tam tikro ikiteisminio tyrimo veiksmo atlikimą.

Planuojant ikiteisminio tyrimo veiksmus reikia numatyti³⁷: veiksmus, kuriuos būtina atlikti pirmiausia, jų atlikimo laiką; veiksmus, kurie gali būti atlikti vėliau; bendruosius su operatyvinėmis ir kitomis tarnybomis susijusius veiksmus.

Planavimo procesas susideda iš keturių etapų: 1) pirminės informacijos įvertinimo; 2) versijų iškėlimo; 3) tyrimo tikslų nustatymo; 4) būdų versijoms patikrinti nustatymo.

Pirminę informaciją iš esmės sudaro faktiniai duomenys, kurie savo ruožtu sudaro versijų iškėlimo ir patikrinimo proceso pagrindą. Faktinių duomenų analizė ir versijų iškėlimo procesai glaudžiai susiję. Analizuodamas praeities duomenis, tyrėjas savo vaizduotėje sudaro tam tikrą faktinių duomenų atsiradimo arba susidarymo modelį. Tai iš esmės yra tam tikra esamų faktų, aplinkybių, jų susidarymo prielaida. Nuo to, kaip vyksta tyrėjui žinomų faktinių duomenų analizė, priklauso versijų iškėlimo, plano jomis remiantis sudarymo, versijų patikrinimo, veiksmų pasirinkimo pagrindumas.

Planavimo formos yra: rašytinės, grafinės, loginės ir mišrios.

Bylos tyrimo planas gali būti sudarytas mintyse, bet geriausiai tą daryti rašytine forma, ypač turint omenyje planų sudarymo dinamiškumą

³⁷ Burda, R. *Kriminalistikos taktika*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001, p. 66.

principą, kuris leidžia ir reikalauja tobulinti, taip pat tikslinti planą gavus naują svarbią informaciją.

Literatūroje minimos kelios pagrindinės rašytinių planų rūšys. Dažniausiai planavimas vyksta pagal bendrąsias versijas ir nustatomas aplinkybes, numatant jų patikrinimo būdą (procesiniai tyrimo veiksmai, procesinės prievartos priemonės ar kiti veiksmai), atsakingus ir dalyvaujančius asmenis, būtiną materialinį techninį tyrimo veiksmų užtikrinimą, atlikimo laiką.

Jeigu byla turi daug epizodų, tai dažniausiai tyrimo planavimas vyksta ir pagal atskirus epizodus.

Planuojant negalima mechaniškai surašyti numatomų atlikti tyrimo veiksmų, bet būtina siekti, kad tie veiksmai sudarytų loginę sistemą, užtikrinančią, jog kiekvienas naujas tyrimo veiksmas įneštų į tyrimo procesą naujos reikšmingos informacijos. Pirmiausia yra planuojami (ir atliekami) neatidėliotini veiksmai, kurie užtikrina pažeidžiamiausios informacijos suradimą, fiksavimą ir paėmimą (tai įvykio vietos apžiūra ar įvykio vietos tyrimas; jeigu yra informacijos apie įtariamąjį – jo apklausa ir, kai būtina, sulaikymas ir kt.). Planuojant įvairius tyrimo veiksmus ir jų eiliškumą, būtina atsižvelgti į tai, kokias aplinkybes reikia pirmiausia išsiaiškinti. Jeigu numatome, kad kurio nors tyrimo veiksmo rezultatai gali būti reikšmingi tiriant visas arba kelias iškeltas versijas, tai toks tyrimo veiksmas turi pirmumo teisę prieš veiksmą, kuriuo patikrinama tik viena versija.

Rašytinius tyrimo planus, ypač pagal sudėtingas daugiaepizodes bylas, papildo grafinės schemas, kuriose sutartiniais ženklais nurodomi asmenų ryšiai bei pažintys; užfiksuoti kontaktai; dokumentų ir daiktų judėjimas; sąsajos tarp žmonių, informacijos šaltinių bei nustatytų bylos aplinkybių ir pan.

Tyrėjui turint ne vieną, o dešimtis bylų, būtina planuoti jų eigą atsižvelgiant į procesinius reikalavimus, ypač kai yra sulaikytasis arba areštuotas asmuo.

Gana plačiai naudojamas viso darbo mėnesio ar darbo savaitės planavimas. Atsižvelgdamas į turimų bylų individualius planus, budėjimus ir kitus darbus, tyrėjas planuoja savo darbo laiką tam tikram darbo laikotarpiui.

Tikslinga planuoti savo darbą kiekvienai dienai, taip pat numatant ir atsarginius darbo variantus, jei neįvyktų, pavyzdžiui, suplanuota apklausa.

Tarp įvairių planavimo rūšių turime ir atskiro procesinio veiksmo planavimą. Tai dažniausiai supaprastintos formos planas, kuriame užfiksuojami pagrindiniai tyrimo veiksmo klausimai.

Pateiksime kelis pavyzdžius³⁸.

Tam tikros baudžiamosios bylos (medžiagos) tyrimo planas:

PLANAS				
Baudžiamosios bylos Nr. _____				
Dėl _____				
Eil. Nr.	Tikrinamos aplinkybės	Tyrimo veiksmai	Data	Pastabos

Tam tikro ikiteisminio tyrimo veiksmo planas:

Ikiteisminio tyrimo veiksmo _____				
PLANAS				
Baudžiamosios bylos Nr. _____				
Dėl _____				
Eil. Nr.	Veiksmai ir naudojami taktiniai būdai	Vykdytojas	Data	Pastabos
Pasirengimas ikiteisminiam tyrimo veiksmui				
Ikiteisminio tyrimo veiksmo atlikimas				
Ikiteisminio tyrimo veiksmo fiksavimas				
Ikiteisminio tyrimo veiksmo analizė				

³⁸ Parengta pagal: Burda, R. *Kriminalistikos taktika*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001, p. 65–66.

Planas pagal tiriamas versijas:

PLANAS				
Baudžiamosios bylos Nr. _____				
Dėl _____				
Eil. Nr.	Tikrintini faktai ir aplinkybės	Ikiteisminio tyrimo veiksmai	Data	Pastabos
I. Bendroji tyrimo versija: _____				
1.				
2.				
II. Bendroji tyrimo versija: _____				
1.				
2.				
Eil. Nr.	Tikrintini faktai ir aplinkybės	Ikiteisminio tyrimo ir kiti veiksmai	Data	Pastabos

Kriminalistinių versijų samprata

Nusikaltimų tyrimo procesas kaip pažintinė veikla yra nukreiptas dažniausiai į praeitį, kurioje įvyko nusikalstamos veikos požymius turintys įvykis. Kad būtų galima nustatyti tiesą apie nusikalstamą veiką, būtina ne tik surinkti tam tikrą informaciją (apie dalyvavusius įvykyje asmenis, jų veiksmų pobūdį ir motyvus, įvykio sąlygas ir aplinkybes bei kt., kuriuos numato Baudžiamojo kodekso normos), bet ir ta informacija turi būti surinkta, užfiksuota ir panauduota pagal Baudžiamojo proceso kodekso reikalavimus.

Nusikaltimo tyrėjo tikslas yra objektyviai ir visapusiškai ištirti įvykį, nustatyti, ar konkreti veika yra nusikalstama, ir jeigu taip – kas dėl to kaltas, įrodyti nusikaltusio asmens ar kelių asmenų kaltę, arba atvirkščiai – įrodyti, kad tyrimo pradžioje nusikalstamais laikytuose veiksmuose nėra nusikaltimo subjektyviųjų ir objektyviųjų požymių. Šis tikslas pasiekiamas ne iš karto, o nuosekliai – pereinant nuo nežinojimo prie žinojimo, nuo netikslaus prie visapusiško ir tikslaus tiriamo įvykio aplinkybių ištyrimo.

Kriminalistinės versijos (lot. *versio* – kryptis, atmaina), kurios yra vienas iš svarbiausių loginio pažinimo metodų, taikomų tiriant nusikaltimus, – susijusios su tikimybės sąvoka.

Kriminalistinės versijos – tai faktiniais duomenimis pagrįstos nusikalstamų veikų arba įvairių jų aplinkybių prielaidos, kuriomis remiantis aiškinama bylai reikšmingų faktinių duomenų kilmė bei jų tarpusavio ryšiai ir nustatoma tiesa byloje³⁹.

Kriminalistinės versijos reikšmingos tuo, kad jomis remiantis logiškai modeliuojamas nusikaltimo darymo mechanizmas. Remiantis šiomis versijomis, nustatomos nusikalstamų veikų tyrimo kryptys ir logiškai pagrįdžiamas nusikalstamų veikų nagrinėjimas. Tai vienas iš svarbiausių pažinimo metodų, padedančių nustatyti tiriamo įvykio aplinkybes. Jeigu nėra versijų ir bylai reikšmingų faktinių duomenų nustatymo tyrimo plano, nusikalstamų veikų tyrimas tampa chaotiškas, atsitiktinio pobūdžio, todėl atsiranda tikimybė suklysti.

Pagal loginę kilmę versija yra hipotezės atmaina. Hipotezių ir versijų struktūra bei pažintinė reikšmė yra panašios; jos yra spėjamo pobūdžio ir keliamos tam, kad paaiškintų netiesiogiai suvokiamus reiškinius. Mokslinės hipotezės – tai pagrįstos prielaidos apie gamtos, visuomenės procesų dėsningumus. Šiomis hipotezėmis bandoma paaiškinti tų procesų raidą, priežastis, prielaidas, dinamiką ir t. t. Kriminalistinės versijos keliamos dėl konkrečių įvykių bei jų elementų. Kriminalistinės versijos skiriasi nuo mokslinių, tarp jų ir specialiųjų mokslinių hipotezių šiais momentais: kriminalistinės versijos naudojamos teisėsaugos ir justicijos organų veikloje; kriminalistinių versijų kėlimo ir patikrinimo subjektais yra įstatymo nustatyti asmenys; kriminalistinės versijos keliamos tik įstatymo numatytais bylos aplinkybėms patikrinti; kriminalistinės versijos tikrinamos specialiais, tik įstatymų numatytais ar jiems neprieštaraujančiais būdais ir priemonėmis; kriminalistinės versijos tikrinamos per įstatymo nustatytą laiką; kriminalistinės versijos tikrinamos neigiamos kooperacijos situaci-

³⁹ Barkauskas, A. *Kriminalistinės versijos*: mokomasis leidinys. Vilnius: LTA Leidybos centras, 2000, p. 67. Literatūroje nurodomos ir kitos versijų sampratos, pavyzdžiui, Palskys, E., et al. *Kriminalistika*. Vilnius: Mintis, 1985, p.; 186; Hanausek, T. *Zarys taktyki kriminalistycznej*. Dom Wydawniczy ABC, 1994, p. 56–57; Juszcza K. *Wersja kryminalistyczna*. Kraków, 1997, p.11.

joje, kai yra įmanomas aktyvus įtariamųjų ir kai kurių kitų asmenų pasipriešinimas teisėsaugos ar justicijos organų atstovams.

Versijos tiriant nusikalstamas veikas turi didžiulę reikšmę, jos yra to tyrimo planavimo pagrindas. Versijos nustato tyrimo kryptį, lemia klausimus, kuriuos reikia išsiaiškinti byloje. Jos garantuoja planavimo dinamiškumą, nes iškėlus naują versiją, bylos tyrimo planas papildomas, pakoreguojamas. Taigi versija – loginio mąstymo, pažinimo forma, padedanti pereiti nuo tikėtino prie tikro žinojimo⁴⁰.

Remiantis versijomis, galima nustatyti tyrimo kryptis, galimus įvykių eigos pokyčius, susidaryti bendrą įvykio vaizdą. Tyrėjas, analizuodamas surinktus faktus, atmeta vieną versiją po kitos, kol lieka viena. Šį sudėtingą procesą atspindi versijos sudėtis, kurią sudaro⁴¹:

- 1) patikrinti faktai, kuriais disponuoja versijas keliantis asmuo;
- 2) loginis informacijos apdorojimas;
- 3) iškeltos prielaidos;
- 4) iš versijų išvesti sekmenys;
- 5) praktinis versijų patikrinimas ir įvertinimas.

Tiriant nusikalstamas veikas keliamos įvairios versijos. Jos sudaro tyrimo plano pagrindą, o kartais ir turinį. Tai priklauso nuo iškeltų versijų rūšių.

Kriminalistinių versijų klasifikavimas. Literatūroje yra nurodoma gana daug versijų klasifikavimo pagrindų.

Pagal tiriamų aplinkybių pobūdį bei apimtį skiriamos bendrosios, atskirosios ir detaliosios. Bendrosios versijos – tai tokios prielaidos, kuriomis remiantis atskleidžiama nusikaltimo esmė. Šios versijos keliamos pradedant ikiteisminį tyrimą. Tai tokie atvejai, kai neužtenka informacijos, kad iš karto būtų galima tiksliai nustatyti tiriamojo įvykio pobūdį, tačiau prielaidos yra pakankamai logiškos, kad tyrėjas nuspėtų galimas to įvykio priežastis. Atskirosios versijos nagrinėja atskirus nusikalstamų veikų tyrimo sudėties elementus, juos aiškina, nurodo tarpusavio ryšius (pavyzdžiui, nusikaltimo būdą, vietą ir t. t.). Jų atmaina yra detaliosios

⁴⁰ Palskys, E., et al. *Kriminalistika*. Vilnius: Mintis, 1985, p. 186.

⁴¹ Burda, R. *Kriminalistikos taktika*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001, p. 60–61.

versijos. Jomis remiantis tiriamos tam tikros nusikaltimo aplinkybės, neturinčios baudžiamosios teisinės reikšmės, bet reikšmingos kriminalistiniu požiūriu, pavyzdžiui, pėdsakų susidarymo mechanizmas, jo ypatybės, kas paliko pėdsaką – suaugęs žmogus ar vaikas, einantis ar bėgantis asmuo, iš kokio atstumo šauta, koku ginklu ir t. t. Nusikaltimo kvalifikavimui neturi reikšmės, koku ginklu nušautas asmuo, tačiau jeigu nusikaltėlis nežinomas, būtina nustatyti ginklo rūšį ir modelį, nes tai gali padėti išaiškinti savininko asmenybę.

Kriminalistinės versijos, kaip savotiško mąstymo forma ir pažinimo įrankis, yra nuolat naudojamos teisėsaugos ir justicijos organų atstovų veikloje. *Pagal subjektus* visas kriminalistines versijas galime skirstyti į ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno, prokuroro, teisėjo arba eksperto (specialisto) versijas. Pagal veiklos pobūdį versijas galime skirstyti į paieškos, tyrimo ir teismo nagrinėjimo versijas. Paieškos versijos gali būti įgyvendinamos ikiteisminio tyrimo metu (procesinė forma) ir operatyvinės veiklos pagrindu (neprocėsinė forma), kai dar nėra pradėtas ikiteisminis tyrimas. Jų tikslas besislapstančių nusikaltėlių, be žinios dingusių asmenų, tam tikrų daiktų paieška. Ikiteisminio tyrimo kriminalistinės versijos susijusios su nusikalstamos veikos ir jos elementų paaiškinimu ir tikrinimu. Teismo nagrinėjimo versijos yra skirtos surinktos medžiagos analizei ir atitinkamiems juridiniams faktams nustatyti.

Įvykio tyrimo metu nukentėjusiojo, liudytojo, įtariamojo, kaltinamojo ir jo gynėjų versijos gali būti pateikiamos atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus ir užfiksuojamos tyrimo protokoluose. Jos pateikiamos kaip parodymai arba kaip byloje pareikšti prašymai, pavyzdžiui, kaltinamajam ir jo gynėjui susipažinus su bylos medžiaga, gali būti pareikšta, kad jie nesutinka su inkriminuojamu nusikaltimu, nes nėra patikrintos kai kurios jiems atrodančios reikšmingos bylos aplinkybės. Tokiu atveju nusikaltimo tyrėjas privalės atsižvelgti į šį pareiškimą ir priimti sprendimą. Jeigu tokia kaltinamojo ir gynėjo versija tyrėjui pasirodys pagrįsta, ji turės būti patikrinta kaip tyrimo versija, o jeigu tokia versija pasirodys neįmanoma, pareigūnas motyvuotai ir pagrįstai ją atmes.

Kriminalistinės versijos *pagal tikimybę* klasifikuojamos į mažiau tikėtinas ir labiau tikėtinas. Kaip pasirinkti versijų tikrinimo eiliškumą, jeigu

versija yra tikėtino pobūdžio? Tokiu atveju reikėtų atsižvelgti į konkretaus nusikaltimo tyrimą, jo pobūdį, informacijos apie nusikaltimą kiekį ir kokybę, iš kokių šaltinių – procesinių ar neprocesinių – ji gauta. Iš procesinių šaltinių gauti duomenys yra patikimesni, o jų tikrinimo būdai – paprastesni. Svarbu ir tai, kas pateikė tuos duomenis – įtariamieji, kaltinamieji bei nukentėjusieji pateikia tendencingą informaciją apie nusikaltimą, nes yra suinteresuoti bylos baigtimi. Be to, svarbu išanalizuoti turimos informacijos apie nusikaltimą santykį su bylos medžiaga, nustatyti loginį ryšį tarp tam tikrų nusikaltimo aplinkybių. Labiau tikėtina versija reikėtų vadinti tokią prielaidą, kuri aiškina nusikaltimą arba tam tikras jo aplinkybes ir yra paremta gausne bei kokybiškai patikimesne informacija ir įrodymais⁴². Taip pat reikia atsižvelgti į versijos kėlimo šaltinio, ją remiančių faktinių duomenų ir informacijos kokybines bei kiekybines charakteristikas. Beje, labiausiai tikėtina versija nebūtinai yra teisingiausia. Tiriant nusikalstamas veikas, ji gali būti paneigta kaip nepasitvirtinusi, o mažiau tikėtina versija gali būti įrodyta.

Pagal įrodinėjimo dalyką versijos yra skirstomos į kaltinamąsias ir ginamąsias. Pastarosios versijos yra kaltumą neigiančios arba įtariamųjų asmenų atsakomybę švelninančios versijos. Šias versijas gali kelti ne tik tyrėjas, bet ir kiti proceso dalyviai. Kaltinamosios versijos yra nusikaltimo prielaidos, kurios aiškina aplinkybes, nurodančias konkrečių asmenų kaltumą dėl nusikaltimo padarymo. Ši klasifikacija yra svarbi, nes nusikaltimų tyrėjas, keldamas kaltinamąsias ir ginamąsias versijas, atkreipia dėmesį į tai, kaip susiklostė tiriamo nusikaltimo aplinkybės, pavyzdžiui, kodėl yra prieštaravimų tarp įvairių nukentėjusiojo parodymų, kodėl jis laikosi būtent šios versijos, kodėl įtariamasis nenoriai duoda parodymus arba, atvirkščiai, yra labai šnekus, kokiais įrodymais bei kitais faktiniais duomenimis paremti duoti parodymai ir pan. Būtent nusikaltimų tyrėjas, į aplinkybes žvelgdamas ir vienu, ir kitu požiūriu, apsaugo nuo subjektyvumo.

Kriminalistines versijas galime klasifikuoti ir *pagal išraiškos formą*. Pagal šią klasifikaciją versijas galima skirstyti į pagrindines versijas ir kontroversijas. Tokio skirstymo pagrindas yra kokybinis požymis, pasi-

⁴² Barkauskas, A. *Kriminalistinės versijos*: mokomasis leidinys. Vilnius: LTA Leidybos centras, 2000, p. 19.

reiškiantis prieštaringų versijų kėlimu aiškinant tą patį faktą. Kontroversija suprantama kaip prielaida, kuri paneigia kokią nors kitą versiją, iškeltą dėl tų pačių nusikalstamos veikos aplinkybių arba nusikaltimo fakto.

Kontroversijos yra panašios į kaltinamąsias ir ginamąsias versijas. Skirtumas tas, kad kontroversija yra bendresnio pobūdžio. Ji tiesiogiai remiasi pagrindine versija, turinčia faktinį pagrindą, o kaltinamosios ir ginamosios versijos yra konkretesnės ir paremtos konkrečiais faktiniais duomenimis.

Pagal apibrėžtumą versijos yra skirstomos į tipines ir konkrečias. Tipinės versijos keliamos pradinėje tyrimo stadijoje, kai yra labai mažai patikimos informacijos apie tiriamojo įvykio mechanizmą, jo aplinkybes ir dalyvavusių jame asmenų veiksmų motyvus, ypatumus ir t. t. Tipinės kriminalistinės versijos grindžiamos analoginių bylų tyrimo praktikos apibendrinimo duomenimis. Tipinės versijos įvykį paaiškina tik bendriausiais bruožais ir padeda numatyti tam tikros veiklos strategiją, kryptingų veiksmų sistemą. Kai gausėja informacijos, tipinės versijos konkretizuojamos, tikslinamos, o tam tikrais atvejais ir atmetamos kaip nepagrįstos ir kuriamos naujos. Taigi konkrečios versijos keliamos paaiškėjus bylų išskirtinėms aplinkybėms, pavyzdžiui, ar automobilį pavogė konkretus asmuo, ar šaunamasis ginklas priklauso piliečiui A. ir t. t.

Pagal įvykio laiką versijas galima skirstyti į versijas, kurios aiškina jau įvykusį įvykį arba jo aplinkybes (retrospektyvines) ir aiškinančias būsimus įvykius arba aplinkybes (prognostines).

Versijų klasifikacijos yra susijusios. Tai pačiai versijai gali būti būdingi keli aukščiau minėti klasifikaciniai požymiai.

Nusikaltimų tyrimas yra sudėtingas mąstymo procesas. Šioje veikloje versijų sistema sudaro sudėtingą loginį modelį, minčių sistemą, kuri apima žemesnio lygio elementus ir kitas versijų posistemas, turinčias savo struktūrą ir elementus.

Procesas prasideda nuo versijų iškėlimo, formulavimo, konstravimo. Tai sudėtinga protinė veikla, savotiška kriminalistinė mąstymo forma.

Pagrindas versijoms iškelti – tai pirminiai faktiniai duomenys, kurie leidžia paaiškinti tiriamąjį įvykį, jo mechanizmą, aplinkybes ir t. t. Fak-

tiniai duomenys, pradinė informacija gali būti gauta iš procesinių ir kitų šaltinių. Versijoms kelti gali būti panaudojama ir neprocesinė informacija, bet kriminalistinėms versijoms patikrinti yra naudojamos tik įstatymo nustatytos priemonės.

Keliant versiją, reikia žinoti, kad ji turi būti nors iš dalies tikėtina, pagrįsta surinktais bylos faktiniais duomenimis ir patikrinama.

Keliant versijas, reikia vadovautis šiomis taisyklėmis⁴³:

- 1) versijos turi būti realios, pagrįstos faktiniais duomenimis;
- 2) neturi prieštarauti moksliniams duomenims;
- 3) turi būti konkrečios;
- 4) turi būti logiškai teisingos ir nepriekaištingos;
- 5) turi turėti kontroversijas;
- 6) turi būti iškeliamos visos galimos versijos.

Versijų kėlimo šaltiniai neturi apribojimų. Keliant versijas nebūtina remtis tik įrodymais. Galima naudoti ir kitokią informaciją: gandus, anoniminius pranešimus, spaudoje paskelbtus duomenis ir operatyvinę informaciją. Pagal tai versijų šaltiniai skirstomi į dvi pagrindines grupes: procesinius ir neprocesinius. Tačiau tai dar nereiškia, kad bet kuriuo atveju ir remiantis bet kuriuo informacijos šaltiniu galima kelti nusikaltimo tyrimo versijas. Reikia numatyti, kaip patikrinti iškeltą versiją.

*Versijų kėlimą sudaro du pagrindiniai etapai*⁴⁴: bylos faktų nagrinėjimas (tyrimas) ir versijos sukūrimas. Versija sukuriama išnagrinėjus (ištyrus) surinktą bylos medžiagą. Bylos medžiagos tyrimą sudaro du pagrindiniai etapai: faktų analizė ir faktų sintezė. Šie du vienas kitam priešingi procesai vienas kitą papildo, yra glaudžiai susiję ir vienas nuo kito beveik neatsiejami. Tyrimo pradžioje analizuojant ir sintetinant kaupiama informacija, reikalinga keliant versijas, vertinami, sisteminami ir klasifikuojami surinkti faktiniai duomenys. Šiomis mąstymo operacijomis yra garantuojamas nepertraukiamas žinių rinkimas apie tiriamą objektą, nustatomi ryšiai tarp surinktų faktinių duomenų, atskleidžiama jų kilmė.

⁴³ Андреев, И. С., et al. *Криминалистика: учеб. пособие*. Москва: Эксперспектива, 1996, p.108.

⁴⁴ Barkauskas, A. *Kriminalistinės versijos: mokomasis leidinys*. Vilnius: LTA Leidybos centras, 2000, p. 32.

Be minėtų bendriausių mąstymo operacijų, kuriant versijas taikomi ir kiti loginiai pažinimo būdai: indukcija, dedukcija ir analogija.

Analizuodamas ir sintetindamas byloje surinktą faktinę medžiagą, tyrėjas vadovaujasi induktyviu loginio mąstymo metodu ir, eidamas nuo atskiro prie bendro, iškelia versijas, paaiškinančias tiriamąjį įvykį apskritai. Tai bendrosios versijos. Paskui nustatoma, kokios pasekmės turėtų būti tuo atveju, jeigu versija teisinga. Tai padaryti padeda deduktyvinis mąstymo metodas, kuriuo remiantis sudaromos atskirosios bei detaliosios versijos. Kuriant versijas, didelę reikšmę turi ir analogija. Remdamasis savo ir kitų patyrimu, tyrėjas daro tikėtiną išvadą: jeigu dauguma požymių, būdingų konkrečiam atvejui, sutampa su kito įvykio požymiais, tai sutampa ir visi kiti požymiai, taigi turimas toks pat įvykis ar reiškinys. Taip keliamos tipinės versijos.

Planuojant bylos tyrimą, reikia iškelti ne vieną, o visas realiai galimas tomis sąlygomis versijas – tiek, kiek galima pateikti tikėtinų tiriamojo įvykio ir jo aplinkybių paaiškinimų. Iškeltos versijos turi būti objektyviai galimos prielaidos, turi būti nors iš dalies tikėtinios. Jos turi būti pagrįstos byloje surinkta faktine medžiaga. Suprantama, nereikia reikalauti, kad kiekviena versija būtų paremta gausiais įrodymais. Jeigu toks reikalavimas būtų keliamas, tyrėjai vengtų kurti versijas, kurios gali nepasitvirtinti, o tai ribotų jų iniciatyvą, kenktų bylos tyrimui.

Versijų tikrinimas. Iškeltos bylos versijos yra tikėtino pobūdžio ir tik tikėtinais atskleidžia nagrinėjamas, spėjamas aplinkybes. Tam, kad spėjamų aplinkybių tikrumas būtų įrodytas, jas reikia patikrinti. Tai daroma atliekant ikiteisminio tyrimo, operatyvinius bei kitus veiksmus. Šiais veiksmais nustatomi faktai, patvirtinantys arba paneigiantys iškeltas prielaidas. Būtina stengtis, kad versijų tikrinimas būtų kryptingas ir veiksmingas, o ne stichiškas. Todėl bylų tyrimo planavimas turi būti dinamiškas ir nuolat koreguojamas, atsižvelgiant į naujai keliamas versijas ir paaiškėjusias tam tikras bylos aplinkybes.

Versijų tikrinimą sudaro šie etapai⁴⁵:

- *Iškeltų versijų loginis tyrimas.* Iš versijų šiame etape išvedami ir analizuojami visi galimi sekmenys. Jie remiasi byloje surinktais faktiniais

⁴⁵ *Ibid.*, p. 46–53.

duomenimis ir yra tikėtino pobūdžio teiginiai apie naujus faktus. Šių sekmenų teisingumas nustatomas juos lyginant su turimais faktais. Tai atlikus įrodomas versijos teisingumas arba klaidingumas. Tačiau paneigiant versijas reikia atkreipti dėmesį į du atvejus: kai jos prieštarauja faktams ir kai faktai jų nepatvirtina. Jeigu iš versijos deduktyviai išvestų sekmenų turimi faktai nepatvirtina, tai dar nereiškia, kad ta versija yra klaidinga. Sekmenys gali nepasitvirtinti todėl, kad dar nesurasti visi reikalingi faktai, kurie juos patvirtintų. Jeigu iš versijos deduktyviai išvesti sekmenys prieštarauja turimiems faktams, tai versija visada klaidinga.

- *Praktinis iš versijų išvestų sekmenų tikrinimas.* Šiame etape skiriamos tokios stadijos: klausimų apie nustatytinas tiriamojo įvykio aplinkybes formulavimas; nusikaltimo tyrimo planavimas, norint nustatyti iš versijos išvestų sekmenų būvimą; planuotų veiksmų atlikimas. Visos tyrimo plane numatytos versijos turi būti tikrinamos vienu metu, nes iš pradžių niekada nebūna aišku, kuri versija pasitvirtins. Negalima tikrinti tik vienos versijos, o kitas atidėti ir laukti, ar pirmoji versija pasitvirtins, ar ne. Pasirenkant versijų tikrinimo būdus ir priemones, pirmiausia reikėtų atlikti tokius procesinius (arba neprocesinius) veiksmus, kuriais būtų galima patikrinti daugiausia versijų, gauti reikšmingų įrodymų, surasti ir užfiksuoti greitai besikeičiančius pėdsakus, užkirsti kelią rengiamiems nusikaltimams. Tikrinant versijas turi būti gauti atsakymai į visus esminius klausimus. Tik tada galima daryti išvadą, ar ta versija pasitvirtina, ar ne. Nė vienas versijos sekmuo negali būti pamirštas ir nepatikrintas. Iki tol, kol versija yra nepaneigta ir nėra įrodyta, kad ji klaidinga, kiekvienas iš versijos išvestas sekmuo turi būti patikrintas ir nustatytas jo ryšys su surinktais faktiniais duomenimis.

- *Versijų teisingumo arba klaidingumo nustatymas.* Versijos baigiamos tikrinti tik tada, kai viena iš jų pasitvirtina, o kitos atkrenta arba būna paneigtos. Viso įrodinėjimo proceso metu vietoje nepasitvirtinusių versijų keliamos ir tikrinamos naujos versijos. Šis procesas baigiasi vienos versijos patvirtinimu, t. y. kai paneigiamos visos kitos versijos, o patitvirtinusi versija nustoja būti prielaida ir tampa objektyviai nustatytomis tirtu įvykio žiniomis. Teisingas, objektyvus, tikrovę atitinkantis įvykio arba reiškinio traktavimas gali būti tik vienas. Tik tokiu atveju, kai likusi versija

yra vienintelis tiriamo įvykio paaiškinimas, kai nėra jai prieštaraujančių aplinkybių, o ji paremta įtakingais įrodymais, konstatuojama, kad ši nusikaltimo tyrimo versija pasitvirtino, o faktai ir aplinkybės, dėl kurių ta versija buvo iškelta, yra įrodyta.

Skiriami du versijų tikrinimo būdai: lygiagretusis ir pradedant tikrinti labiau tikėtinas versijas. Tačiau yra tam tikros versijų tikrinimo taktinės taisyklės. Pirmiausia reikia tikrinti visas versijas. Versijos turi būti tikrinamos kartu, vienu metu. Tačiau atsižvelgiant į nusikalstamos veikos tyrimo situaciją, pirmiausia reikia tikrinti labiausiai tikėtiną versiją. Tikrinant versijas, turi būti gauti atsakymai į visus klausimus, sudarančius versijos turinį. Dar viena versijų tikrinimo taktinė taisyklė – tikrindamas versijas tyrėjas turi būti objektyvus, nešališkas. Kaip jau minėta, pasirenkant versijų tikrinimo būdus ir priemones, pirmiausia reikėtų atlikti tokius veiksmus, kuriais būtų galima patikrinti kuo daugiau versijų. Paskutinė taisyklė – versijos baigiamos tikrinti tik tada, kai viena iš jų pasitvirtina, o kitos atkrepta arba paneigiamos kaip neteisingos. Teisingas, objektyvus, tikrovę atitinkantis įvykio ar reiškinio aiškinimas gali būti tik vienas. Tik kai likusioji versija yra vienintelis tiriamo įvykio paaiškinimas, kai nėra jai prieštaraujančių aplinkybių ir kai ji paremta įtakingais įrodymais, konstatuojama, kad ši versija pasitvirtino, o faktai bei aplinkybės, dėl kurių ta versija buvo iškelta, yra įrodyti.

3.5. Mokymas apie bendradarbiavimą tiriant nusikalstamas veikas

Bendradarbiavimo samprata, uždaviniai ir principai

Bet kurie socialiniai (visuomeniniai) santykiai, taigi ir teisiniai, suprantami kaip visuomeniniai ryšiai, susiklostę tarp žmonių ir atsirandantys dėl to, kad „[...] žmonės gali veiksmingai apsaugoti ir įgyvendinti savo teises (interesus) tik veikdami kartu – keisdami vienas kitam reikalingomis paslaugomis“; tai tarpusavio paslaugų teikimas⁴⁶. Taigi ir baudžiamojo proceso teisiniai santykiai yra ne išimtis, nes pastaruosiuose, kaip specifinę reikšmę turinčiuose žmonių santykiuose, vyrauja abipusis

⁴⁶ Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2004, p. 401.

veikimas, sąveika ir savitarpio ryšys tarp atitinkamų subjektų, kurie savo veikloje sukuria vienas ar kitas juridinę reikšmę turinčias pasekmes. Šios pasekmės – tai įvairūs teisinę reikšmę turintys veiksmai ar aktai (sprendimai), atitinkamai lemiantys tam tikrų teisių ir pareigų atsiradimą. Šių visuomeninių santykių ir iš jų kylančių pasekmių pagrindą sudaro tarpusavio žmonių bendradarbiavimas.

Apskritai bendradarbiavimą galima apibrėžti kaip asmenų arba socialinių grupių bendravimą, siekiant padėti patenkinti vienas kito poreikius. Jis apima vienus ar kitus veiksmus, išorinius pokyčius, kuriuos lemia šie veiksmai, šių pokyčių poveikį kitiems individams arba jų grupėms ir jų atsakomąją reakciją. Bendradarbiaudami individai veikia vieni kitus, prisitaiko prie kito veiksmų, situacijos, supranta šių veiksmų prasmę, pasiekia atitinkamo solidarumo ir sutarimo⁴⁷. Tuo tarpu bendravimas – tai ypatinga žmonių tarpusavio santykių ir sąveikos forma: psichinis kontaktas, pasikeitimas informacija, tarpusavio sąveika ir įtaka vienas kitam⁴⁸. Suprantama, kad bet koks bendradarbiavimas nėra savaiminis reiškinys, mat jį lemia atitinkamos sąlygos bei priežastys, reiškiančios ir tokio bendradarbiavimo sąlygas, ir prielaidas. Prielaidos leidžia atsakyti į klausimą – ko reikia, kad bendradarbiavimas atsirastų, tuo tarpu sąlygos leidžia atsakyti į klausimą – ko reikia, kad bendradarbiavimas būtų. Taigi kartu ir baudžiamajame procese ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimas tiriant nusikalstamas veikas galimas, jeigu tam yra visos sąlygos. *Pirma*, tarp pareigūnų esama tarpusavio priklausomybės. Literatūroje teigiama, kad kuo sudėtingesnis klausimas, tuo įvairesnės priklausomybės formos ir lygiai sieja dalyvius⁴⁹. Atitinkamai kuo nusikalstamos veikos tyrimo procesas yra ar tampa sudėtingesnis, reikalaujantis papildomų laiko, žmogiškųjų ir organizacinių taktinių priemonių, tuo labiau atsiranda poreikis arba būtinybė suburti pareigūnų grupę, kuri bendradarbiavimo pagrindu turi spręsti atitinkamus ikiteisminio tyrimo uždavinius. Šios grupės lygmuo, kiti jos kiekybiniai ir kokybiniai rodikliai iš esmės priklausys

⁴⁷ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. III. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 48.

⁴⁸ Leonavičius, J. *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia, 1993, p. 23.

⁴⁹ Mikulskienė, B. *Sprendimų priėmimo metodai viešajam valdymui*. Vadovėlis. Vilnius: Mes, 2011, p. 24.

nuo spęstinų uždavinių pobūdžio, pasirinktos ir būtinos nusikalstamos veikos tyrimo strategijos, versijos ir tam tikrų tyrimo veiksmų taktikos. *Antra*, tarp ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir kitų subjektų, turinčių įgaliojimus atlikti konkretų ikiteisminį tyrimą, yra pasitikėjimą keliančios derybos (dialogas). Sprendimo dalyviai turi pageidauti dalyvauti tokiaame dialoge ir norėti susitarti⁵⁰. *Trečia*, yra teisėtas procedūrų lankstumas. Kiekvienu atveju, pasak literatūros šaltinių⁵¹, susitarimas yra konkrečios problemos ir jai atstovaujančių asmenų bendrų žinių bei susitarimo dėl sprendimo aktas. Sugretinant šią sąlygą su ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimu tiriant nusikalstamas veikas pažymėtina, kad šiai veiklai būdingas tiek procesinis, tiek ir neprocesinis, arba kitaip – organizacinis taktinis, pobūdis, todėl pareigūnų turimų žinių ir susitarimo dėl vienokio ar kitokio veikimo tiriant nusikalstamas veikas egzistavimas nebūtinai turi atsispindėti ikiteisminio tyrimo medžiagoje. Pagaliau jeigu toks susitarimas, t. y. taktiniai būdai ir sprendimai, nors ir neatspindimi ikiteisminio tyrimo medžiagoje, tačiau jo buvimas ir tinkamas realizavimas lemia procesinių tyrimo veiksmų ar sprendimų, kurie turi atsispindėti ikiteisminio tyrimo medžiagoje, sėkmingą atlikimą ir įgyvendinimą.

Vertinant bendradarbiavimo turinį, išskirtini šie bendradarbiavimui visuomeniniuose santykiuose būdingi požymiai: 1) šiuose santykiuose dalyvauja du arba daugiau žmonių ir (ar) socialinių grupių; 2) šių santykių dalyviai turi vienus ar kitus interesus; 3) tokiems santykiams būtinas tikslo ar ketinimų (mažiau ar daugiau apibrėžtų) buvimas; 4) tikslams ar ketinimams būdingas bendrumas; 5) santykių dalyviai turi siekti tam tikrų pokyčių, lemiančių šių dalyvių ar kitų asmenų interesus, teises ir pareigas.

Aukščiau įvardyti bendradarbiavimo požymiai tiek kriminalistiniu, tiek vadybiniu, tiek ir teisiniu aspektais būdingi baudžiamojo proceso teisiniams santykiams, o konkrečiau – ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimui tiriant nusikalstamas veikas. Tiesa, nors Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas neapibrėžia bendradarbiavimo ar kitokios savitarpio pagalbos ikiteisminiame tyrime sąvokos, nenustato šio proceso požymių ar principų, tačiau akivaizdu, jog nusikalstamų veikų

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ibid.*

tyrimas neapsieina be tokios pareigūnų sąveikos. Taigi šio elemento tiriant nusikalstamas veikas privalomumą lemia bendrosios viso baudžiamojo ir atitinkamai ikiteisminio tyrimo proceso nuostatos. Antai Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnyje apibrėžiama baudžiamojo proceso paskirtis, t. y. pagrindinė funkcija – ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Išsamus nusikalstamų veikų atskleidimas – tai pareiga prokurorui bei ikiteisminio tyrimo įstaigai kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 2 straipsnis). Šių nuostatų kompleksinis, loginis derėjimas ir programinis pobūdis rodo, kad ikiteisminio tyrimo pagrindinio siekio – informacijos rinkimo ir vertinimo, idant būtų galima nuspręsti, ar turi būti tęsiamas ikiteisminis tyrimas ir ar jį pabaigus baudžiamoji byla turi būti perduodama teismui, taip pat, kad būtų galima perduoti baudžiamąją bylą nagrinėti teismui, siekiant ją teisingai išspręsti⁵² – siekimas vargu ar būtų įmanomas, kai nėra pareigūnų savitarpio santykių, abipusio poveikio vykdant ikiteisminio tyrimo procesines funkcijas. Tokių santykių buvimas, siekiant apsibrėžto tikslo, sudaro prielaidas nuo teorinių idėjų pereiti prie apčiuopiamų rezultatų tiriant nusikalstamas veikas. Tad akivaizdu, jog pagal tai, koks yra šių ikiteisminio tyrimo pareigūnų santykių kryp-

⁵² Plačiau žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

tingumas ir tikslas, bendradarbiavimas apibrėžtinai tiek procesiniu, tiek ir neprocesiniu aspektu.

Kalbant apie ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimą tiriant nusikalstamas veikas, pirmiausia atskleidžiamas jo turinys. Tai geriausia padaryti įvardijant tokio bendradarbiavimo tikslą. Literatūroje esama įvairiausių nuomonių dėl šio tikslo apibrėžimo. Vienais atvejais bendradarbiavimo ikiteisminiame tyrime tikslu gali būti sėkmingas kurio nors procesinio tyrimo veiksmo atlikimas; kitais atvejais – būtinos informacijos gavimas; galiausiai – nuo ikiteisminio tyrimo institucijų ar teismo pasislėpusių įtariamojo ar kaltinamojo paieška ir suradimas, reikšmingų tyrimui ar bylos nagrinėjimui duomenų paieška, suradimas ir fiksavimas, jų tikrinimas ir pan.⁵³ Būtina pažymėti, kad paprastai bendradarbiavimo tikslui būdingas kompleksiskumas, įvairiaspalviškumas ir dinamika. Dėl šios priežasties ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas tikslas, kaip ir minėta, apibrėžtinai dviem aspektais – procesiniu ir neprocesiniu.

Procesine prasme bendradarbiavimas ikiteisminiame tyrime, siekiant atskleisti ir ištirti nusikalstamas veikas – tai baudžiamojo proceso įstatyme numatytų ir atitinkamų ikiteisminio tyrimo įgaliojimus turinčių subjektų (prokuroro, ikiteisminio tyrimo įstaigos, šios įstaigos pareigūno) savitarpio veikla, kurios tikslas yra, *pirma*, ieškoti, rinkti, fiksuoti ir tikrinti duomenis, galinčius būti reikšmingus ikiteisminiam tyrimui bei teismui nagrinėjimui, *antra*, spręsti su procesinės prievartos skyrimu ir taikymu susijusius klausimus, *trečia*, priimti sprendimus, lemiančius proceso eigą, kryptį bei proceso dalyvių statusą, *ketvirta*, spręsti klausimus, susijusius su proceso dalyvių bei kitų subjektų teisių, laisvių ir teisėtų interesų apsaugos užtikrinimu, *penkta*, spręsti klausimus, susijusius su prašymų ir skundų pateikimu bei jų nagrinėjimu. Dera priminti, kad šie uždaviniai atitinkamai kildinami iš Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso numatytų ikiteisminio tyrimo veiksmų visumos sistemos⁵⁴. Teisinėje literatūroje šis tikslas apibrėžiamas dar ir taip – tai sude-

⁵³ *Криминалистика. Учебник для вузов*. Под. ред. Белкина, Р. С. Москва: НОРМА, 2004, p. 493–494.

⁵⁴ Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuonis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 311.

rinta veikla, kurios metu siekiama atlikti tam tikrus procesinius tyrimo veiksmus⁵⁵.

Neprocesine prasme bendradarbiavimo ikiteisminiame tyrime tikslas – tai baudžiamojo proceso įstatyme numatytų ir atitinkamus ikiteisminio tyrimo įgaliojimus turinčių subjektų savitarpio veikla, kurios tikslas planuoti tyrimo eigą, atskirų tyrimo veiksmų atlikimą ir jų taktiką, pasirinkti konkrečiam tyrimui tinkamai atlikti būtinus metodus, konsultuotis tarpusavyje, keistis informacija, padėsiančia pasirinkti ir atlikti pirminius bei paskesnius tyrimo veiksmus. Neprocesinė bendradarbiavimo forma dar kitaip vadinama organizacine taktine. Ši forma artimai susijusi su kriminalistikos mokslo taikymu. Todėl remiantis literatūroje išsakyta nuomone, įvairioje ikiteisminio tyrimo veikloje svarbi kiekviena smulkmena, nes atskleisdami ir tirdami nusikalstamą veiką ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai planuoja tolesnę tyrimo eigą, kuria daugybę versijų ir samprotavimų, grįsdami juos turimais duomenimis, operuodami įvairiomis organizacinėmis, procesinėmis ir kitomis priemonėmis⁵⁶.

Svarbu pastebėti, kad minėto tikslo procesinis ir neprocesinis apibrėžimai yra organiškai susiję, mat be procesinio aspekto vargu ar neprocesinis apskritai galėtų egzistuoti. Bendradarbiavimo ikiteisminiame tyrime tikslo apibrėžimas procesine ir neprocesine prasmėmis leidžia pažvelgti į paties ikiteisminio tyrimo, kaip visam baudžiamajam procesui suteikiančio pagreitį proceso, ne tik išorinę dalį (grindžiamą imperatyvuoju teisinio reguliavimo metodu), bet ir vidinę (grindžiamą dispozityvuoju teisinio reguliavimo principu), kuri dažniausiai nors ir lieka nematoma, tačiau yra itin reikšmingas efektyvumo rodiklis.

Tiesa, teisinėje literatūroje galima rasti nuomonių, jog bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas pobūdis (procesinis ir neprocesinis) gali būti skirstomas ir pagal ikiteisminio tyrimo organizavimo funkcijų turinį. Štai, pasak profesoriaus E. Kuklianskio, ikiteisminis nusikalstamų veikų

⁵⁵ Данилкин, И. А. *Взаимодействие следственных и экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел*. Москва: Юрлитинформ, 2010, p. 47–54.

⁵⁶ Šatas, M. *Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūno bendradarbiavimas tiriant sunkius nusikaltimus*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 8. Taip pat žr.: *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese*. Vadovėlis. Sud. P. Ancelis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 48.

tyrimas gali tapti veiksmingas, jeigu jis bus organizuojamas atsižvelgiant į funkcijų pasidalijimą. Nusikalstamos veikos tyrimas, anot šio autoriaus, turi būti atskirtas nuo nusikalstamos veikos tyrimo kontrolės ir bendro darbo organizavimo. Konkrečių nusikalstamų veikų tyrimas suponuoja ir to tyrimo organizavimą. Bet tai neturi nieko bendra su sąlygų nusikalstamų veikų tyrimui sudarymu (ryšiai, transporto priemonės, organizacinės techninės priemonės, darbo vieta ir kt.). Jas turi sudaryti ikiteisminio tyrimo įstaigų administracija, ir tai nėra nusikalstamos veikos tyrimo organizavimo elementas⁵⁷. Taigi profesoriaus skiriamos ikiteisminio tyrimo procesinės ir neprocesinės formos labiau sietinos su teisiniais ir organizaciniais techniniais veiksniais, kurių esminis skiriamasis bruožas – paskirtis. Teisinių veiksnių paskirtis – užtikrinti, kad per kuo įmanomai trumpiausią laiką išsamiai ir iki galo būtų atskleista nusikalstama veika, tuo tarpu organizacinių techninių veiksnių misija – užtikrinti organizaciniu požiūriu netrukdomą ikiteisminio tyrimo veiklos procesą. Veikiausiai pastarąjį galima įvardyti kaip administracinio pobūdžio ikiteisminio tyrimo organizavimą.

Bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas ikiteisminio tyrimo stadijoje tikslas, leidžiantis apčiuopti pirmosios baudžiamojo proceso stadijos „taikini“, suponuoja teiginį, kad tai yra esminis šios stadijos kelrodis, kuriuo vadovaudamiesi turi sekti ikiteisminio tyrimo pareigūnai bei institucijos nuo pradinio ikiteisminio tyrimo pradėjimo momento iki baigiamųjų šios stadijos etapų. Dėl šios priežasties itin svarbu teisingai apibrėžti bendruosius ir specialiuosius bendradarbiavimo ikiteisminiame tyrime uždavinius. Šių uždavinių, o ypač specialiųjų, apibrėžimas leidžia nustatyti, su kokiomis užduotimis turi susidoroti ikiteisminio tyrimo subjektai, kad ikiteisminis tyrimas būtų atliekamas ne tik per įmanomai trumpiausią laiką, išsamiai bei kokybiškai, bet ir tuo pat metu būtų pasirinkta tinkama viso tyrimo bei atskirų tyrimo veiksmų, taip pat ir jų sudedamųjų dalių, taktika, grindžiama kriminalistikos ir kitų socialinių mokslų suformuluota metodologija.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas bendrieji uždaviniai tiesiogiai siejami su Lietuvos Respublikos

⁵⁷ Kuklianskis, E. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*. 2005, 75(67): 12.

baudžiamojo proceso kodekso 1 ir 2 straipsnių nuostatomis, reglamentuojančiomis tiek viso baudžiamojo proceso, tiek ir ikiteisminio tyrimo principinius pradmenis, apibrėžiančius, kokie yra esminiai šių teisinių procesų uždaviniai.

Bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas bendrieji uždaviniai

1. *Apsaugoti asmenų, nukentėjusiųjų nuo nusikalstamų veikų, teisėtus interesus, teises ir laisves.* Ikiteisminio tyrimo stadija – tai pradinis baudžiamojo proceso etapas, kurio metu ypač svarbu laiku imtis tinkamų priemonių, leidžiančių sudaryti prielaidas asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų, reikalauti greito ir teisingo jų atžvilgiu teisinio proceso, taip pat patirtos žalos atlyginimo. Ikiteisminio tyrimo pareigūnų užduotis įgyvendinant šį uždavinį apima du aspektus. *Pirma*, pareigūnai privalo išaiškinti proceso dalyviams jų turimas procesines teises ir pareigas, atkleisti jų turinį. Tai svarbus šio uždavinio elementas, nes tik savo procesinį statusą suvokiantis proceso dalyvis gali tinkamai įgyvendinti savo teises ir vykdyti turimas pareigas. *Antra*, ikiteisminio tyrimo pareigūnams, kaip tai numatyta Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 45 straipsnyje, kuriame sakoma, kad teisėjas, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti, privalu sudaryti prielaidas užtikrinti galimybes proceso dalyviams įgyvendinti savo teises bei pareigas. Tai yra svarbi asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, procesinė garantija, kurios įgyvendinimas priklauso ne tik nuo paties asmens, turinčio vienas ar kitas teises, tačiau ir pareigūnų bendradarbiavimo. Antai šiam uždaviniui įgyvendinti didelės reikšmės turi profesionalūs ir kvalifikuoti savitarpio santykiai (pvz., keitimasis informacija, esančia skirtingose baudžiamosiose bylose, kai įtariamaisiais šiose bylose pripažinti tie patys asmenys, duomenų rinkimas apie nukentėjusius asmenis, tarpusavio ryšių su tokių asmenų atstovais palaikymas, bendradarbiavimas, siekiant imtis priemonių taikyti procesines prievartos priemones, tarp jų ir tas, reikalingas garantuoti galimo civilinio ieškinio įvykdymo užtikrinimą, įpareigojimą kaltininko gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir kt.) tarp ikiteisminį tyrimą atliekančių ar kitaip jame dalyvaujančių

pareigūnų. Daugumoje atvejų teisinėje praktikoje ikiteisminį tyrimą tiesiogiai vykdant ikiteisminio tyrimo pareigūnams, atliekantiems pirminius proceso veiksmus, reikalingus pradiniam duomenims surasti, užfiksuoti ir surinkti, paaiškėja pirminė informacija apie asmenis, kurie galbūt nukentėjo nuo nusikalstamos veikos. Tad prieš priimant procesinį sprendimą pripažinti asmenį nukentėjusiuoju ar ne, taip pat sprendžiant vėliau kilusius klausimus dėl nukentėjusiojo procesinių teisių ir laisvių užtikrinimo galimybių, yra būtinas tiesioginis, laiku vykstantis ir operatyvus ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimas.

2. *Nusikalstamą veiką padariusio asmens nustatymas per įmanomai trumpiausią laiką.* Tai vienas svarbiausių ikiteisminio tyrimo uždavinių, įpareigojančių ikiteisminio tyrimo pareigūnus ne tik imtis priemonių nustatyti galimą nusikalstamą veiką padariusį asmenį, bet ir tai padaryti operatyviai bei per įmanomai trumpiausią laiką. Šio uždavinio svarbą lemia tai, kad paprastai apie galbūt nusikalstamą veiką padariusį asmenį, jeigu toks nėra įvardijamas pareiškime, skunde, pranešime ar tarnybiniame pranešime apie nusikalstamą veiką (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 166 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktai, 167 straipsnio 1 dalis), sužinoma tik atlikus kai kuriuos (tiek pirminius, tiek ir papildomus) ikiteisminio tyrimo veiksmus. Nusikalstamą veiką padariusio asmens nustatymas – tai itin svarbus pradinės proceso stadijos uždavinys, kurį norint greitai įgyvendinti neretai būtinas ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnų bendradarbiavimas. Toks pareigūnų savitarpio ryšys yra neišvengiamas, jeigu byloje turima duomenų tik apie nusikalstamos veikos faktą, o įtariamą asmuo kol kas nustatomas. Tokiais atvejais nieko nelieta daugiau, kaip tik pasitelkti į pagalbą kitus įstaigos pareigūnus, siekiant atlikti įvairius ikiteisminio tyrimo veiksmus, kurių vienas pareigūnas paprastai atlikti fiziškai negali (pvz., slaptas sekimas, savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai ir kt.). Tam būtina pradinė informacija laiko, vietos, kitų aplinkybių atžvilgiu, todėl tiesiogiai atlikdamas tyrimą tam tikroje byloje pareigūnas, rinkdamas reikiamą informaciją, planuodamas atlikti veiksmus, galinčius gauti duomenis apie veiką padariusį asmenį, kartu su kitais pareigūnais išanalizuoja turimus duomenis, priima procesinius ir taktinius sprendimus dėl atliktinų kitų veiksmų, galiausiai šiuos veiksmus įgyvendina.

Šiam uždaviniui įgyvendinti pasitelkiamos tiek procesinės teisinės, tiek ir organizacinės taktinės priemonės ir būdai. Pavyzdžiui, vadovaujantis Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2007 m. spalio 12 d. įsakymu Nr. I-134 patvirtintų rekomendacijų „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo“⁵⁸ 13 punkte numatyta, kad ikiteisminio tyrimo metu vykdant įtariamojo ar dingusio be žinios asmens paiešką ir siekiant gauti duomenų, reikšmingų tyrimui, asmens teisės, numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 9 dalyje, gali būti apribotos tik BPK nustatyta tvarka ir atvejais. Tuo tikslu gali būti atliekami ir operatyviniai veiksmai, numatyti Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo, neribojantys tokių teisių. Įtariamojo ar dingusio be žinios asmens paieška naudojant operatyvinius veiksmus, ribojančius asmens teises, numatytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 9 dalyje, gali būti vykdoma, kai ikiteisminis tyrimas pradėtas dėl nusikaltimų, neišvardytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 154 ir (ar) 158 straipsniuose. Jei įtariamojo ar dingusio be žinios asmens paieška ikiteisminio tyrimo metu vykdoma naudojant operatyvinius veiksmus, ribojančius asmens teises, numatytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 9 dalyje, šiais veiksmais gauta informacija negali būti panaudota baudžiamajame procese Operatyvinės veiklos įstatymo 17 straipsnio 2 dalyje nustatyta tvarka. Taigi šių taktinių priemonių bei būdų pasirinkimas ir nustatymas tiesiogiai susijęs su atliekamais procesiniais veiksmais. Tačiau ir šių – procesinių veiksmų – atlikimas, kartu bendradarbiaujant keliems pareigūnams, rezultatą duoda tik tuomet, jeigu tai daroma remiantis iš anksto aptartais taktiniais būdais ir metodinėmis rekomendacijomis. Tai kartu leidžia užtikrinti ir proceso operatyvumą, nes kriminalistikos mokslo pasitelkimas sudaro prielaidas pasirinkti ir atlikti tik pačius būtiniausius tyrimo veiksmus, išvengiant nereikalingų papildomų laiko ir žmogiškųjų sąnaudų.

3. *Tinkamas įstatymo pritaikymas, kad nė vienas nekaltas nebūtų nu- teistas, o kaltas asmuo nebūtų išteisintas.* Šis uždavinys sietinas su bau-

⁵⁸ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2007 m. spalio 12 d. įsakymas Nr. I-134 dėl „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo rekomendacijų patvirtinimo“. [žiūrėta 2012-03-01]. <http://www.prokuraturos.lt/Teisinė_informacija/Rekomendacijos/Rekomendacijos2007m/tabid/489/Default.aspx>.

džiamojo ir baudžiamojo proceso įstatymų tinkamu taikymu. Tinkamas įstatymo pritaikymas ikiteisminiame tyrime reiškia, kad tyrimą atliekantys pareigūnai, taip pat ir tyrimą organizuojantis bei jį kontroliuojantis prokuroras privalo visų pirma laikytis baudžiamojo proceso įstatyme numatytų proceso veiksmų, taip pat kitų veiksmų, nesusijusių su duomenų rinkimu, atlikimo tvarkos ir procedūrų, siekiant, kad nebūtų pažeistos ar neproporcingai suvaržytos proceso dalyvių ir kitų subjektų procesinės teisės bei laisvės, teisiniai interesai. Tinkamas įstatymo pritaikymas reiškia ir tai, kad pradėjus ir atliekant ikiteisminį tyrimą, galiausiai ir jį baigiant turi būti teisingai kvalifikuojami nusikalstamas veikas padariusių asmenų veiksmai. Tai ypač reikalinga ir svarbu, nes pranešime apie įtarimą, o galiausiai ir baigiamajame tyrimo dokumente – Kaltinamajame akte turi būti pateikta teisinga įtariamojo galbūt padarytos nusikalstamos veikos baudžiamoji teisinė kvalifikacija. Priešingu atveju bus suvaržyta įtariamojo teisė į gynybą, nes bus suvaržyta teisė žinoti, kuo esi įtariamasis (kaltinamas). Šio uždavinio įgyvendinimas bendradarbiaujant ikiteisminio tyrimo pareigūnams yra aktualus, nes tik tarpusavyje bendradarbiaujant, keičiantis turima informacija, pasirenkant tinkamas tyrimo atlikimo metodikas ir taktiką, įmanoma išsamiai ir visapusiškai iširti faktines aplinkybes, tinkamai jas užfiksuoti ir patikrinti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso numatytais būdais. Tokiu būdu pradiniuose ikiteisminio tyrimo etapuose įmanoma kuo greičiau paneigti arba patvirtinti esamas tyrimo versijas ir kiek įmanoma priartėti prie faktinės tikrovės.

4. *Užkirsti kelią nusikalstamų veikų darymui, o esant nusikalstamai veikai – jas atskleisti, iširti laikantis išsamumo ir objektyvumo reikalavimų.* Tai savo pobūdžiu kompleksinis uždavinys, lemiantis ikiteisminio tyrimo pareigūnų pareigą bendradarbiauti operatyviai, planingai ir laiku. Šių reikalavimų laikymasis reiškia, kad atliekant konkrečios nusikalstamos veikos ikiteisminį tyrimą neretai paaiškėja veikas padariusių asmenų nusikalstami užmojai bei ketinimai, jau padarytų veikų išskirtiniai požymiai ar pėdsakai, pagal kuriuos galima spręsti apie galbūt planuojamas ar jau daromas kitas nusikalstamas veikas ir pan. Užkirsti kelią naujai rengiamoms nusikalstamoms veikoms įmanoma tik tuomet, jeigu ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimas atliekant jau padarytų veikų tyrimą

bus iš anksto suplanuotas, įžvalgus, metodiškas ir planingas. Pasirinktų taktinių būdų ir situacijų vertinimas bei analizė leidžia pasiekti efektyviausią šio uždavinio įgyvendinimo procesą.

Teisinėje literatūroje nurodomi dar ir kiti bendrieji uždaviniai: sudaryti sąlygas greitai ir visapusiškai atskleisti nusikalstamą veiką racionaliausiai išnaudojant laiką, jėgas ir priemones; užtikrinti suderinamumą, siekti institucijų ir asmenų bendrų tikslų sprendžiant jiems iškilusius klausimus⁵⁹ ir pan.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas specialieji uždaviniai yra kildinami iš bendrųjų uždavinių. Tačiau specialiųjų uždavinių ypatumas yra tas, kad pastariesiems būdingas organizacinis taktinis, metodiškas duomenų, galinčių būti reikšmingų ikiteisminiame tyrime ir teisminiame nagrinėjime, ieškojimo, rinkimo, fiksavimo ir tikrinimo (t. y. įrodinėjimo) proceso atspalvis.

Bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas specialieji uždaviniai

1. *Vadovaujantis tarpusavio veiksmų suderinamumu ir planavimu ieškoti, rinkti ir fiksuoti duomenis, kriminalistiniu ir procesiniu teisiniu aspektu galinčius būti reikšmingus ikiteisminiam tyrimui bei teisminiam nagrinėjimui.* Įgyvendindami šį uždavinį ikiteisminio tyrimo pareigūnai, tirdami nusikalstamas veikas, ypač ekonomikai ir verslo tvarkai, finansų sistemai, valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams ir kt., neišvengiamai susiduria su poreikiu tarpusavyje dalytis informacija, ją kartu analizuoti ir vertinti, o tai leidžia greičiau bei veiksmingiau ieškoti, rinkti ir fiksuoti tyrimui reikšmingus duomenis. Žinoma, tokio bendradarbiavimo galima pasiekti, jeigu tai daroma tarpusavyje derinant atliekamus veiksmus, planuojant jų eiliškumą, atlikimo laiką ir sąlygas. Todėl pritartina teisinėje literatūroje išsakytai pozicijai, kad šis uždavinys yra tradiciškai susijęs su nusikalstamų veikų išaiškinimu ir tyrimu: informacijos apie visas nusikaltimo aplinkybes pateikimas tyrimą kontroliuojančiam ir jam vadovaujančiam prokurorui, žodinių ar rašytinių pavedimų vykdymas, pagalbos jam

⁵⁹ *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese.* Vadovėlis. Sud. P. Ancelis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 18–19.

ir kitiems pareigūnams suteikimas parengiant ir atliekant sudėtingesnius, daug laiko ir žmogiškųjų sąnaudų reikalaujančius veiksmus⁶⁰.

2. *Naudojant taktinius būdus tikrinti kriminalistiniu ir procesiniu teisiniu aspektu reikšmingus duomenis.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad įrodymais gali būti tik teisėtai būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso numatytais proceso veiksmis. Taigi kodeksas numato proceso veiksmų visumą, kuri skirta patikrinti anksčiau surinktus duomenis, t. y. asmenų parodymus ir kt. Šių veiksmų (akistata, parodymų patikrinimas vietoje, parodymas atpažinti, eksperimentas ir pan.) atlikimas tikslingas tuomet, kai būtina arba patikrinti anksčiau surinktų duomenų patikimumą ir tikrumą, arba pašalinti atsiradusius tokių duomenų turinio prieštaravimus. Atrodytų, kad šiems tikslams pasiekti būtina pasirinkti tinkamą tyrimo veiksmą ir jį atlikti. Tačiau efektyvus šių tikslų siekimas reikalauja, kad duomenų patikrinimo veiksmai būtų atliekami ne tik kompleksiskai, iš anksto numatytu laiku ir vietoje, bet ir bendradarbiaujant ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorui. Dėl to konkrečiame ikiteisminiame tyrime kartais neišvengiamai būtina atlikti patikrinimui skirtus procesinius veiksmus vienu metu su skirtingais asmenimis, kad pastarieji, būdami apklausti ne tuo pat metu, nesusižinotų tarpusavyje ir nesuderintų savo parodymų ir taip pakenktų ikiteisminio tyrimo sėkmei. Tai laikytina atitinkamų procesinių veiksmų taktika, be kurios minėti veiksmai nors ir bus atlikti laikantis įstatymų reikalaujamos procesinės formos ir tvarkos, tinkamai užfiksuoti gauti parodymai ar kiti duomenys, tačiau kriminalistinė prasme jie bus praradę svarią įrodomąją reikšmę.

3. *Nusikalstamų veikų tyrimo versijų kontekste analizuoti patikrintus duomenis ir analizės pagrindu priimti procesinę reikšmę turinčius sprendimus.* Šio uždavinio esmė – keitimasis turima informacija tarp tiesiogiai ikiteisminį tyrimą atliekančio pareigūno ir tyrimą kontroliuojančio bei jam vadovaujančio prokuroro. Daugelį procesinę teisinę reikšmę turinčių sprendimų, lemiančių tolesnę proceso eigą ir kryptį, procesinių prievartos

⁶⁰ Šatas, M. *Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūno bendradarbiavimas tiriant sunkius nusikaltimus*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 102.

priemonių skyrimą ir taikymą, priima tyrimui vadovaujantis prokuroras, kuriam, kartais tiesiogiai neatliekančiam tyrimo, reikalingi visi tyrimo metu surinkti duomenys, taip pat ir tie su tyrimu susiję duomenys, kurie nors ir neatsispindi procesiniuose dokumentuose, tačiau lėmė atitinkamų proceso veiksmų pasirinkimą ir atlikimą. Čia kalbama apie keitimosi informacija rezultatus, iš anksto sudarytus tyrimo planus, versijas, pasirinktus tyrimo veiksmų taktinius būdus ir metodikas. Perkeltine prasme galima teigti, kad įgyvendinant šį uždavinį svarbu matyti ne tik rezultatus ar konkrečius produktus, bet ir jiems sukurti pasitelktus teisinius įrankius, organizacines taktines priemones. Tik esant tokiai duomenų visumai tyrimui vadovaujantis prokuroras galės priimti efektyvius tyrimo sėkmei reikalingus procesinius sprendimus. Šį uždavinį taip pat galima įgyvendinti ir procesiniais būdais – tai yra atliekant tyrimo veiksmus, reikalingus patikrinti pirmiau surinktus duomenis. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas numato tokių veiksmų sistemą. Pavyzdžiui, įstatyme numatyta, kad pirmiau surinktus duomenis tyrimo metu galima patikrinti šiais būdais: parodymas atpažinti (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 191 straipsnis) gali būti atliekamas apklaustojo asmens parodymams apie tam tikrą asmenį, daiktą ar kitokį materialų objektą patikrinti; parodymų patikrinimas vietoje, eksperimentas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 196, 197 straipsniai) atliekami, kai siekiama patikrinti ar patikslinti liudytojo, nukentėjusiojo ar įtariamojo parodymus dėl įvykio vietos arba situacijos, įvykio dalyvių veiksmų ar kitų aplinkybių, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai ištirti, taip pat kai, siekiant patikrinti liudytojų, nukentėjusiųjų, įtariamųjų parodymus ar versijas, galima atkurti tiriamo įvykio situaciją, aplinką, asmenų veiksmus ar kitas aplinkybes ir atlikti reikiamus bandymus; akistata (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 190 straipsnis) atliekama tuomet, kai būtina sužinoti priežastis, kodėl tarp pirmiau apklaustų asmenų parodymų esama esminių prieštaravimų, o jei galima, ir juos pašalinti; taip pat kiti veiksmai – papildomos apklausos, objektų tyrimai ir kt.

4. *Sudaryti palankias sąlygas ikiteisminio tyrimo procesui.* Šiuo uždaviniu užkertamas kelias bet kokiems mėginimams daryti neteisėtą poveikį prokurorui, ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar kitiems proceso dalyviams

iš tokių asmenų, kurie nėra suinteresuoti objektyviu bylos tyrimu, pusės⁶¹. Pasak S. Kuklianskio, „baudžiamasis procesas turėtų būti apsaugotas ir iš vidaus, ir iš išorės. Tam suformuluotas ir principas: įrodinėjimo ir gynybos būdai, priemonės ir pateikiama medžiaga (įrodymai, duomenys ir kt.) turi būti nepriekaištingi, t. y. atitikti įstatymų keliamus reikalavimus“⁶². Taigi palankių ikiteisminiam tyrimui atlikti sąlygų sudarymas galimas tiek skiriant ir taikant atitinkamas procesines prievartos priemones (kardomąsias priemones), tiek ir imantis atitinkamų tyrimo veiksmų objektyvaus atlikimo ir fiksavimo priemonių bei būdų. Antai kratos arba poėmio metu, siekiant užkirsti kelią ne tik galimam ikiteisminio tyrimo pareigūnų piktnaudžiavimui, neobjektyviam ir nevisapusiškam veiksmo atlikimui, bet ir poveikiui, nukreiptam į tiesiogiai šį tyrimo veiksmą atliekantį pareigūną, gali būti pasitelkiami kviestiniai, kiti pareigūnai, kurie padeda arba stebėti atliekamo veiksmo objektyvumą⁶³, šio veiksmo metu dalyvaujančių asmenų elgesį, bet ir drauge pagelbsti (kalbant apie pareigūnus) tose pačiose patalpose atlikti kratos ar poėmio veiksmus užkertant kelią paslėpti ar sunaikinti tyrimui galinčius būti reikšmingus duomenis. Palankių sąlygų ikiteisminio tyrimo procesui sudarymas yra viena iš tiek prokuroro, kuris vadovauja tyrimui, tiek ir ikiteisminio tyrimo pareigūno, atliekančio tyrimą, užduotis, nes paties ikiteisminio tyrimo sėkmės siekimas, iki šis tyrimas bus baigtas surašant galutinį procesinį dokumentą – kaltinamąjį aktą ar nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą – tuo pat metu yra ir tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo sąlyga, ir siekinys.

Palankių tyrimui sąlygų sudarymas apima tiek procesines, tiek ir neprocesines priemones. Pagrindinė procesinė priemonė – tai ikiteisminio tyrimo duomenų neskelbtinumo, neviešo pobūdžio tyrimo veiksmų slapto atlikimo užtikrinimas. Neprocesinės priemonės, sudarančios prielaidas sėkmingam ikiteisminiam tyrimui – tai visi kiti organizaciniai taktiniai būdai ir priemonės, kurias už ikiteisminį tyrimą atsakingi pareigūnai naudoja kad, pavyzdžiui, tam tikrų duomenų rinkimas būtų sklandus, o gautieji duomenys būtų patikimi ir tikri. Štai to pavyzdžiu galėtų būti toje

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Kuklianskis, S. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2005, 75(67): 12.

⁶³ Plačiau žr.: Jurka, R.; Randakevičienė, I.; Juzukonis, S. *Baudžiamojo proceso dalyviai*. Metodinė mokomoji priemonė. Vilnius: Industsus, 2009, p. 136–140.

pačioje baudžiamajoje byloje apklaustinių liudytojų ar kitų subjektų apklausos apie tas pačias faktines aplinkybes organizavimas. Siekiant, kad šaukiami kaip liudytojai asmenys nesusižinotų tarpusavyje ir tokiu būdu netrukdytų objektyviai rinkti duomenis, reikšmingus tyrimui, tokie liudytojai šaukiami ir apklausiami vienas po kito, tik skirtingose patalpose apklausiant arba tiems patiems pareigūnams, arba jiems keičiantis. Laiko tarpas tarp tokių apklausų turi būti pakankamas pasirengti paskesnei apklausai, atsižvelgiant į tai, kokias aplinkybes nurodė pirmiau apklaustas liudytojas. Tiesa, bendradarbiaudami pareigūnai turi taip pasirengti atlikti liudytojų apklausas, kad minėtasis laiko tarpas tarp apklausų nesudarytų sąlygų šiems liudytojams tarpusavyje susižinoti.

Teisinėje literatūroje skiriami dar ir kiti specialieji uždaviniai: užtikrinti veiksmingiausių organizacinių formų pasirinkimą jų įdiegimą nusikaltimų tyrimo veikloje; parengti ir įgyvendinti tyrėjo darbo organizavimo mokslines rekomendacijas; užtikrinti efektyvų veiklos subjektų bendradarbiavimą⁶⁴ ir pan.

Taigi bendradarbiavimo ikiteisminio tyrimo metu bendrųjų ir specialiųjų uždavinių, kaip šio bendradarbiavimo tikslo turinį atkleidžiančių ir jo įgyvendinimo priemonės diferencijuojančių teiginių, apibrėžimas leidžia įvardyti bene principinius (strateginius) bendradarbiavimo atliekant nusikalstamų veikų ikiteisminį tyrimą reikalavimus. Šių reikalavimų, t. y. principų, svarba yra ta, kad būtent nuo jų kaip pamatinių gairių laikymosi priklauso racionalaus, kryptingo, veiksmingo ir, žinoma, pagal įstatymus, ikiteisminio tyrimo atlikimas ir vyksmas. Pagaliau bendradarbiavimo ikiteisminiame tyrime principų apibrėžtis leidžia apčiuopti veiksmingo ikiteisminio tyrimo, kaip proceso ir kaip siekiamybės, įgyvendinimo sąlygas bei prielaidas. Tai bendradarbiavimo kaip organizacinės taktinės ir procesinės teisinės veiklos kūrybiškumo garantas. Jeigu jų nesama, tėra tik mechaniškas teisinio reguliavimo nuostatų įgyvendinimas tiriant nusikalstamas veikas, tačiau toks įgyvendinimas toli gražu nesudaro prielaidų sėkmingai tyrimą atlikti ir pabaigti. Tiesa, būtina turėti omenyje, kad kiekvienas iš žemiau paminėtų principų nėra taikytinas pavieniui. Bendra-

⁶⁴ *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese*. Vadovėlis. Sud. P. Ancelis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 19.

darbiavimo ikiteisminiame tyrime poveikį duoda tik kompleksinis, kūrybiškas ir tinkamu laiku šių principų laikymasis. Kuriuo momentu, kaip kompleksiskai ir kūrybiškai dera taikyti principus, priklauso dar ir nuo to, kokiame etape yra ikiteisminis tyrimas (ar tik pradedamas, atliekamas ar jau baigiamas), kokia numatoma jo baigtis – surašant kaltinamąjį aktą, nutraukiant, prokurorui kreipiantis su pareiškimu dėl teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo ar prokurorui surašant nutarimą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso ir pan.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo ikiteisminiame tyrime principai

1. *Teisėtumas.* Šis principas reikalauja, kad valdžios institucijų, taigi ir ikiteisminio tyrimo institucijų bei jų pareigūnų, atliekami veiksmai ir priimami sprendimai būtų pagrįsti teisės normomis, o jų turinys atitiktų teisės normų reikalavimus. Minėta, kad bendradarbiavimo tikslui įgyvendinti skirti tiek bendrieji, tiek ir specialieji įvairialypiai uždaviniai, kurių kiekvieno turinys leidžia daryti išvadą, jog bendradarbiavimas ikiteisminio tyrimo metu apima ir procesinius, ir neprocesinius klausimus. Vieni šių klausimų yra aiškiai reglamentuojami įstatymo, kita dalis jų detaliam įstatyme nėra apibrėžti ir tai priklauso nuo organizacinių taktinių būdų ir priemonių. Vadinas, neretai atliekant konkrečios nusikalstamos veikos ikiteisminį tyrimą susiduriama su abejone, ar išties ikiteisminio tyrimo pareigūnai savitarpio santykiuose veikia neperžengdami įstatymo ribų, ar nesama signalų dėl galimo prasilenkimo su teisės reikalavimais, ypač jeigu pareigūnų veiksmai susiję su procesinės prievartos elementais. Šiuo klausimu Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad teisėtumo reikalavimas reiškia, jog apribojimai ir kitoks, *inter alia*, teisių ar laisvių suvaržymas gali būti nustatomi tik įstatymu, kuris viešai paskelbiamas, o jo normos suformuluotos pakankamai aiškiai. Įstatymais apibrėžiant teisių įgyvendinimo ribas, būtina atsižvelgti į atitinkamas teises (ar laisvės) paskirtį bei prasmę ir Konstitucijoje numatytas jos ribojimo galimybes bei sąlygas. Ieškant atsakymo į klausimą, ar konkretus ribojimas yra būtinais reikalingas demokratinėje visuomenėje, pirmiausia reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus bei paskirtį, o antra, nustatyti, ar riboji-

mo priemonės proporcingos siekiamam teisėtam tikslui⁶⁵. Būtent dėl šios priežasties teisėtumo reikalavimas ir reiškia, kad net ir bendradarbiaujant tarpusavyje, t. y. keičiantis informacija, padedant atlikti atitinkamus tyrimo veiksmus ir pan., svarbi teisėtumo garantija, kurią galima užtikrinti tik tinkamai ir laiku kontroliuojant, organizuojant ir vadovaujant pareigūnų savitarpio bendradarbiavimo veiksams. Būtent vadovavimo ir organizavimo funkcijos apibrėžiamos kaip savarankiškas principas.

2. *Vadovavimas ir organizavimas*. Bendrai vadovavimas reiškia žmonių veiklos organizavimą organizacijos tikslams pasiekti ir sukurti tokios veiklos sėkmės (efektyvumo) sąlygas⁶⁶. Taigi tie patys vadovavimo ir, žinoma, organizavimo, elementai yra būdingi ir nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo procesui, nes bet kuriame procese, taip ir šiame, siekiant apibrėžtų rezultatų (tikslų), neišvengiamai būtinas vadovo ir organizatoriaus vaidmuo. Procesinė ir kriminalistinė nusikalstamų veikų tyrimo dalys bendradarbiaujant pareigūnams įmanomos, kai paskiriamas atsakingas asmuo (tai gali būti ir ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, ir kontroliuojantis prokuroras), atsakantis už tokio bendradarbiavimo veiksmingumą, tikslingumą ir rezultatyvumą. Būtent konkretaus rezultato tiriant nusikalstamą veiką apibrėžtis ir siekis laikytina vadovavimo ir organizavimo ašimi. Kitaip pats vadovavimas ir organizavimas taptų be krypties, jis būtų grindžiamas ieškojimais, o ne konkrečiais siekiais. Kriminalistiniu požiūriu šio principo svarba aiškintina tuo, jog būtent organizaciniai taktiniai sprendimai yra grindžiami pradinių nusikalstamos veikos faktą patvirtinančių duomenų, ikiteisminio tyrimo medžiagos analize, tyrimo situacijos ir esamų versijų gausa. Būtent vadovaujantis vaidmuo ir leidžia nukreipti tyrimo pareigūnus veikti viena ar kita linkme (linkmėmis), numatyti tokio veikimo laiką ir sąlygas, būdus bei technines priemones, tikslingumą, numatyto veikimo plano priemonių dinamiką ir alternatyvas.

3. *Tikslingumas*. Šio principo apibrėžtis kitaip gali būti atskleidžiama reikalingumo, būtinumo ir proporcingumo kategorijomis. Tikslin-

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 40–977.

⁶⁶ Kasiulis, J.; Barvydienė, V. *Vadovavimo psichologija*. Vadovėlis. Kaunas: Technologija, 2003, p. 10.

gumas suprantamas kaip kriterijus, apimantis du aspektus. *Pirma*, tikslingumo reikalavimas susijęs su atsakymu į klausimą – ar būtina atlikti tam tikrą veiksmą ir ar būtina priimti tam tikrą sprendimą? Jeigu tam tikras veiksmas vis dėlto atliktinas, o sprendimas priimtinas, tuomet eina *antras* aspektas, kuris susijęs su klausimu – kokių priemonių neišvengiamai būtina imtis, siekiant norimo rezultato. Šis tikslingumo principo algoritmas būdingas ir baudžiamajai procesinei veiklai, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnai, bendradarbiaudami tarpusavyje ar su kitais proceso dalyviais, turi imtis priemonių atlikti vienus ar kitus proceso veiksmus ir priimti sprendimus. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 11 straipsnyje šis klausimas sprendžiamas vadovaujantis įtvirtintu proporcingumo principu, pagal kurį procesinės prievartos priemonės turi būti taikomos tik tais atvejais, kai be jų negalima pasiekti reikiamų proceso tikslų. Bet kokios procesinės prievartos priemonės taikymas turi būti nedelsiant nutrauktas, kai tai tampa nereikalinga. Taikant šias priemones ir atliekant kitus tyrimo veiksmus, draudžiama naudoti smurtą, grasinti, atlikti žmogaus orumą žeminančius bei sveikatai kenkiančius veiksmus. Panaudoti fizinę jėgą leidžiama tik tiek, kiek tai būtina proceso veiksmo atlikimo trukdymams pašalinti. Tiesa, šiame straipsnyje įtvirtintas principas labiau skirtas apsaugoti nuo nepamatuotos ir netikslingos procesinės prievartos. Taigi tikslingumo principas, viena vertus, bendradarbiaujant atliekant ikiteisminį tyrimą savotiškai laikytinas „perdėto dėmesio negalimumo“ ar „nepamatuotų pastangų ar veiksmų draudimo“ saugikliu. Antra vertus, tikslingumu nusakoma, ar būtina imtis konkretaus veiksmo arba sprendimo, kad būtų pasiektas konkretus ir apibrėžtas tikslas. Šiuo atveju būtinumo kriterijus siejamas su manymu, kad neatlikus kai kurių proceso veiksmų baudžiamosios bylos tyrimas būtų labai komplikuoatas⁶⁷. Organizacinio taktinio požiūriu, bendradarbiavimo tikslingumas reiškia, kad bendradarbiavimo dalyviai turi būti suinteresuoti pasiekti keliamus tikslus, iniciatyvūs, laiku informuoti kitus bendradarbiavimo dalyvius apie

⁶⁷ Jurka, R.; Ažubalytė, R.; Gušauskienė, M.; Panomariovas, A. *Baudžiamojo proceso principai*. Metodinė mokomoji priemonė. Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 157. Taip pat žr.: Losis, E. *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 82–88.

jiems žinomas reikšmingas tyrimui aplinkybes, bet tuo pat metu sugebėtų išsaugoti tam tikrą informaciją⁶⁸.

4. *Naudojamų priemonių ir metodų kompleksiskumas.* Kompleksiškumas apibūdina sudėtingus sistemos komponentų santykius ir jų formas, kurios keičiasi bėgant laikui⁶⁹. Ikiteisminio tyrimo pareigūnams bendradarbiaujant nusikalstamų veikų tyrime vienas iš būtinų tokios veiklos atributų – pasirinktų procesinių ir taktinių priemonių bei būdų kompleksiskumas ir įvairumas. Tiesa, kompleksiskumo reikalavimas negali būti absoliutinamas, nes kiekvienu konkrečiu atveju priklauso nuo pasirinktos ikiteisminio tyrimo atlikimo formos, nuo turimų pradinių duomenų, nuo tyrimo etapo, nuo įtariamojo pozicijos po to, kai jam yra pranešta apie įtarimą, nuo nusikalstamos veikos pobūdžio, atliktų ar planuojamų atlikti duomenų rinkimo veiksmų, tokių duomenų patikrinimo ir t. t. Šio reikalavimo svarbą rodo Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso struktūra ir įstatyme numatytų procesinių tyrimo veiksmų (įskaitant ir veiksmus su procesinės prievartos elementais) sistema. Taigi jau vien tai leidžia teigti, kad procesine prasme ikiteisminio tyrimo pareigūnai gali kompleksiskai atlikti atitinkamus tyrimo veiksmus ir tuo pat metu naudoti tarpusavyje suderintus ir pagal pobūdį vienas kitą sinergetiškai papildančius organizacinius taktinius veiksmus.

5. *Subsidiarumas.* Šis principas reiškia, kad tik tos ikiteisminio tyrimo pareigūnų procesinės funkcijos, kurių negalima greitai ir veiksmingai išspręsti vienasmeniškai ir (arba) toje pačioje ikiteisminio tyrimo įstaigoje yra perduodamos spręsti kolegialiai ir (arba) kitai to paties arba aukštesnio lygmens ikiteisminio tyrimo įstaigai (institucijai). Kita šio principo atmaina yra ta, kad visi procesiniai sprendimai ir veiksmai turi būti priimami ir atliekami tuo lygmeniu, kuriame jie yra veiksmingiausi. Tarkime, jei vieno rajono ikiteisminio tyrimo įstaigoje – policijos įstaigoje atliekant ikiteisminį tyrimą konkrečioje baudžiamojoje byloje

⁶⁸ Navickienė, Ž. *Ikiteisminio tyrimo organizavimo modelis kriminalistikos taktikoje.* Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 74.

⁶⁹ Skaržauskienė, A. *Sisteminis mąstymas kaip kompetencija lyderystės paradigmoje.* Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03S). Kaunas: ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas, 2008, p. 8.

susiduriama su sunkiai įveikiama tyrimo užduotimi, kuriai veiksmingai išspręsti būtina pagalba iš pavaldumo požiūriu aukštesnės institucijos, tuomet tyrimą organizuojančio ir jam vadovaujančio prokuroro sprendimu gali būti sudaroma bendra tyrimo grupė atitinkamiems byloje klausimams išspręsti. Sprendimai, kaip ir minėta, priimami ir vykdomi toje institucijoje, kurioje tokių klausimų sprendimas tikėtinas kaip bene veiksmingiausias.

6. *Planingumas ir dinamika*. Valdymo teorijos požiūriu kiekvienos veiklos, taigi ir procesinės bei kriminalistinės nusikalstamos veikos tyrimo, pradžia galima tik esant sudarytam planui, kas, kada, kaip ir kur turi veikti. Todėl išskirtini šie planingumo elementai (požymiai): 1) tikslų išskėlimas; 2) prielaidų nustatymas; 3) alternatyvų nustatymas; 4) geriausios alternatyvos parinkimas; 5) plano sudarymas; 6) plano vykdymas⁷⁰. Ypač plano sudarymas ir vadovavimasis juo (atsižvelgiant į galimas ar neišvengiamas alternatyvas, t. y. dinamiką) reikalingas tarpusavyje bendradarbiaujant nusikalstamos veikos tyrime. Priešingu atveju neišvengiamai bus susiduriama su chaotišku vienu ar kitų tyrimui reikalingų veiksmų atlikimu. Tiesa, būtina pažymėti, kad atsižvelgiant į tai, ar duomenys apie rengiamą arba daromą nusikalstamą veiką aiškėja fragmentiškai, ar apie tokią veiką informacija gaunama iš karto, dėl ko būtina veikti nedelsiant pasitelkus dviejų ar daugiau pareigūnų pastangas, ikitėsinio tyrimo atlikimo planingumo ir dinamikos principas įgauna improvizacinį atspalvį. Tai reiškia, kad veikimo planas, nors ir žodinis, tampa dinamiškas, priklausomas nuo situacijos *čia ir dabar*. Dėl to įgyvendinant šį principą didelės reikšmės bendradarbiaujantiems pareigūnams turi vadovaujantis, praktinę ir tam tikru požiūriu kūrybišką patirtį turintis pareigūnas, nuo kurio sprendimų ir pasirinktų taktinių būdų priklauso nusikalstamos veikos tyrimo sėkmė. Tokiu būdu planingumo ir dinamikos suderinamumas leidžia užtikrinti šio principo atmainos – integralaus planavimo įgyvendinimą. Integralus planavimas – tai norimos ateities projektavimas ir jos įgyvendinimo būdų paieška. Integralus planavimas pradedamas nuo problemos apibrėžimo, stipriausio povei-

⁷⁰ Gubicaitė-Šilingienė, V. *Kolektyvinis valdymas*. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija, 1998, p. 36.

kio taško nustatymo ir sprendimo plano sukūrimo per idealizaciją bei realizaciją⁷¹.

7. *Veiksmų suderinamumas*. Optimalus, rezultatyvus ir savitarpiškas bendradarbiavimas atliekant nusikalstamos veikos ikiteisminį tyrimą įmanomas, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnai veikia suderinę savo veiklą. Bendros veiklos suderinamumas kaip procesas ir kaip rezultatas galimas, jeigu pareigūnai savo pastangas sujungia, koordinuoja, reguliuoja ir kontroliuoja savo veiklą. Nors Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso normos šio vadybai ir valdymo sričiai priskiriamas principo nereglamentuoja, tačiau 2 jo straipsnyje įtvirtintas legalumo (oficialumo) principas, anot kurio, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika, simbolizuoja koordinuoto darbo tiriant nusikalstamas veikas poreikį. Kalbant apie bendradarbiavimą kriminalistiniu požiūriu, pažymėtina, kad taktinių būdų bei rekomendacijų, nustatančių optimalius ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiklos koordinavimo principus, bendradarbiavimo formas ir būdus tiriant baudžiamąją bylą numatymas konkrečioje byloje praktiškai yra neįmanomas prieš tai nesuderinus atliktinų veiksmų plano, t. y. vietos ir laiko, sąlygų, bei techninių priemonių, veiksmų eiliškumo ir keitimosi surinkta informacija.

8. *Nepertraukiamumas*. Nepertraukiamumo, kitaip tęstinumo, reikalavimas lemia poreikį ir būtinybę bendradarbiaujantiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams veikti laikantis pastovumo ir stabilumo, kiek tai yra neišvengiamai ir objektyviai reikalinga atliekant vienus ar kitus procesinius teisinius ir (ar) organizacinius taktinius veiksmus. Šio principo laikymasis užtikrina konkrečios nusikalstamos veikos ikiteisminio tyrimo nuoseklumą ir planingumą, leidžia įtvirtinti kooperavimosi atmosferą bendrame pareigūnų darbe konkrečioje byloje. Pagaliau šio principo laikymosi vienas iš esminių privalumų yra tai, kad būtent jo įgyvendinimas

⁷¹ Skaržauskienė, A. *Sisteminis mąstymas kaip kompetencija lyderystės paradigmoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03S). Kaunas: ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas, 2008, p. 8.

leidžia užtikrinti aukščiau minėto vieno iš specialiųjų uždavinių – sudaryti palankias sąlygas ikiteisminio tyrimo procesui, efektyvų įgyvendinimą. Nepertraukiama pareigūnų savitarpio veikla leidžia išlaikyti ne tik procesą (tiek procesine, tiek ir organizacine taktine prasme) kaip operatyvų, bet ir išvengiant nereikalingų pertraukų, kurių darymas neretai, nors ir netiesiogiai, užkerta kelią sekti ir dirbti su nusikalstamos veikos paliktais „karštais pėdsakais“.

9. *Sistemingumas*. Nuoseklus, darnus ir taisyklingas ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimas tiriant nusikalstamas veikas reiškia tokios veiklos sistemingumą. Apskritai sistemingumo esmę nusako šie požymiai: vientisumas (kiekvieno sistemos elemento, savybės ir santykio priklausomumas nuo jo vietos, funkcijų sistemos viduje), struktūriškumas, sistemos ir aplinkos tarpusavio priklausomybė, hierarchiškumas ir kt.⁷². Būtent nuoseklumas ir darna yra neatsiejamas nuo veiklos planingumo, nes tik veikiant pagal iš anksto sudarytą tyrimo planą galima tolygiai, paeiliui ir konstruktyviai įgyvendinti numatytas nusikalstamos veikos tyrimo priemones ir būdus. Kriminalistiniu požiūriu sistemingumui pradžia duoda tiriamos konkrečios nusikalstamos veikos kriminalistinis charakterizavimas. Būtent toks ikiteisminio tyrimo dalyko apibūdinimas ir suvokimas leidžia ikiteisminio tyrimo pareigūnams pasiskirstyti vaidmenimis, tam tikru laiku ir sąlygomis sujungti pajėgas, galiausiai sutelkti procesinius teisinius ir organizacinius taktinius veiksmus, siekiant surinkti pirminius, o vėliau ir papildomus nusikalstamos veikos įvykį apibūdinančius duomenis. Apie sistemingumo principo svarbą liudija ir ikiteisminio nusikalstamų veikų tyrimo metu naudojamų taktinių būdų sistema, t. y. tarpusavyje susijusių ir vienas kitą veikiančių procesinių veiksmų atlikimo būdai, turintys tam tikrą tikslingumą ir įvairiapusiškumą įgyvendinant procesiniam veiksmui iškeltus uždavinius⁷³.

10. *Efektyvumas*. Efektyvumo principo laikymasis siejamas su tam tikros veiklos ar vyksmo rezultatu, kurio būtent ir yra siekiama. Taigi rezultato, poveikio, veikmės sąvokomis galima apibrėžti tarpusavyje bend-

⁷² Krikščiūnas, R. Procesinių veiksmų atlikimo taktinių būdų sistema: požymiai ir samprata. *Jurisprudencija*. 2005, 65(57): 101, 102.

⁷³ *Ibid.*, p. 104.

raujančių ir dirbančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų tiriant konkrečią bylą veiklą. Bendradarbiavimas tiriant nusikalstamas veikas nėra savitiksliis dalykas. Priešingai – bendradarbiavimu siekiama konkrečių, apibrėžtų siekių, rezultatų, kurie gali būti tiek tarpiniai, tiek ir galutiniai. Taigi bendradarbiavimas, nesvarbu, ar jis vyktų procesiniu teisiniu, ar kriminalistiniu lygmeniu, kuris neturi aiškios vizijos, tėra tik pats sau tikslas. Tokia veikla neturi jokio adresato, jokio konkretaus taikinio.

11. *Tinkamas laikas.* Tinkamas laikas reiškia, kad bendradarbiaujantiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams ar jiems vadovaujančiam subjektui priėmus sprendimą, veikti vienaip ar kitaip esama tam tikro laiko tarpo. Tuo atveju, jeigu dar yra pakankamai laiko iki atitinkamų veiksmų pradžios, tuomet galima planuoti norimus sukelti rezultatus – nenorimo įvykio prevenciją arba norimo įvykio atsiradimą. Jeigu tiriant nusikalstamą veiką nepakanka laiko galvoti ir planuoti, kaip veikti, tuomet pareigūnas ar jų grupė imasi pagal įstatymus būtiniausių veiksmų. Tokia tinkamo laiko principo dvinarė samprata leidžia teigti, jog atitinkamų veiksmų atlikimas ar taktinių būdų pasirinkimas, įvertinant tyrimo situaciją ir esamas versijas, leistinas, jeigu turimo laiko trukmė yra palanki siektinam nusikalstamos veikos tyrimo tikslui. Tuo tarpu jeigu veikti būtina nedelsiant, svarbiausia įvertinti, kad bet koks nepamatuotas *va banque* veikimas ar neveikimas gali negrįžtamai pakenkti tolesniam nusikalstamos veikos tyrimui.

12. *Bendradarbiaujančių subjektų kvalifikacija ir kompetencija grindžiama veikla.* Šis principas, teisinėje literatūroje taip pat įvardijamas kaip bendradarbiavimo požymis⁷⁴, reiškia, kad atliekant konkretų tyrimą turi būti siekiama panaudoti visas galimybes, todėl kiekvienas bendradarbiavimo dalyvis, turintis specialių žinių, pagal savo kompetenciją privalo padėti kitiems atsakyti į rūpimus klausimus. Kartu atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad kvalifikacijos bei kompetencijos lygis turi tiesioginės įtakos ir tinkamam ikiteisminio tyrimo organizavimui. Antai atlikti tyrimai⁷⁵ rodo, kad ikiteisminio tyrimo organizavimui, taigi ir bendradarbiavimui, tiriant

⁷⁴ Navickienė, Ž. *Ikiteisminio tyrimo organizavimo modelis kriminalistikos taktikoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 74.

⁷⁵ Jurka, R., et al. *Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai*. Vilnius: Teisės institutas, 2005, p. 85.

nusikalstamas veikas įtakos turi tam tikrų žinių trūkumas. Paaiškėjo, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnams labiausiai trūksta teisinių žinių taikymo praktikoje patirties, o prokurorams – operatyvinės veiklos įgūdžių. Taigi akivaizdu, kad net ir tam tikrų žinių ar patirties stygių galima pašalinti tinkamai organizuojant pareigūnų bendradarbiavimą tyrimo metu.

Bendradarbiavimui visuomeniniuose santykiuose būdingų požymių visuma, bendrieji ir specialieji bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas uždaviniai, principai, kuriais ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnai privalo vadovautis veikdami savitarpio santykiuose, lemia bendradarbiavimo suvokimą plačiąja ir siaurąja prasmėmis. Taigi **plačiąja prasme bendradarbiavimas** – tai dalykiniai kontaktai ir suderinta ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnų veikla, siekiant atskleisti ir iširti nusikalstamas veikas. **Siaurąja prasme bendradarbiavimas** – tai baudžiamojo proceso įstatymo reglamentuojami ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnų santykiai, atsirandantys tiriant nusikalstamas veikas, analizuojant ikiteisminio tyrimo bylas. Tai sutartinė pagal tikslus, uždavinius, priemones, vietą ir laiką ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnų veikla, skirta užkirsti kelią nusikalstamoms veikoms, taip pat atskleisti ir iširti jau padarytas nusikalstamas veikas bei jas padariusius asmenis.

Atsižvelgiant į tai, kas aukščiau išdėstyta, taip pat vadovaujantis literatūroje siūlomomis bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas sąvokomis⁷⁶, formuluotina tokia bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas sąvoka – **tai Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso ir kriminalistikos taktika pagrįsta ir suderinta veikla, kurios metu naudojami ikiteisminio tyrimo institucijoms būdingi veiklos metodai, siekiant išsamiai bei greitai išaiškinti ir iširti nusikalstamas veikas, taip pat nustatyti jas padariusius asmenis. Atitinkamai bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas taktika – tai visuma taktinių būdų bei rekomendacijų, nustatančių optimalius ikiteisminio tyrimo institucijų ir jų pareigūnų veiklos koordinavimo metodus, tos veiklos planavimo principus, bendradarbiavimo formų ir būdų tikslingumą ir parinkimą tiriant konkrečią baudžiamąją bylą⁷⁷.**

⁷⁶ Žr.: Palskys, E., et al. *Kriminalistika*. Vilnius: Mintis, 1985, p. 177.

⁷⁷ *Ibid.*

Bendradarbiavimo etapai

Bendradarbiavimas tiriant nusikalstamas veikas – tai procesinis teisinis ir kriminalistinis procesas, kuriam būdingas kompleksiskumas ir sistemingumas, nes būtent tokį pobūdį jam suteikia nusikalstamos veikos įvykio charakteristika, priklausanti nuo konkrečios baudžiamųjų įstatymų uždraustos veikos pobūdžio ir sunkumo, nusikalstamą veiką padariusio įtariamo asmens elgesio ir kitų priežasčių. Tiriant nusikalstamas veikas, ikiteisminio tyrimo pareigūnų savitarpio santykiams, kaip ir bet kuriai veiklai, yra būdingi bendradarbiavimo etapai.

Pirmasis etapas susijęs su pirminės informacijos (duomenų) apie nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį (jeigu toks nustatytas) tikrinimu. Tai sietina su duomenų apie galimos nusikalstamos veikos fakto patikrinimą, nes Lietuvos baudžiamajame procese ikiteisminis tyrimas tradiciškai pradedamas dėl paties fakto *in rem*. Antai galiojančio Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, gavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą, o reikiamais atvejais – ir jų patikslinimą, atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą tik tuo atveju, kai nurodyti duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės – siekiant patikslinti gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo duomenis, gali būti atlikti veiksmai, kurie nesusiję su procesinėmis prievartos priemonėmis: įvykio vietos apžiūra, įvykio liudytojų apklausos, taip pat iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, reikalaujami duomenys ar dokumentai, atliktos pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, apklausos. Tokie proceso veiksmai turi būti atlikti per kuo trumpesnius terminus, bet ne ilgiau kaip per dešimt dienų. Šios nuostatos iš esmės įtvirtina galimybę ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnams, gavusiems skundą, pareiškimą ar pranešimą apie galbūt padarytą nusikalstamą veiką, dar nepradėjus ikiteisminio tyrimo atlikti pirminius patikslinamojo pobūdžio veiksmus, kad būtų išsklaidytos abejonės dėl skunde, pareiškime ar pranešime pateiktos informacijos apie galimą nusikalstamos veikos įvykį. Taigi ši nuo-

stata įteisina galimybę atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus iki ikiteisminio tyrimo pradžios vien tam, kad vėliau nereikėtų jo nutraukti, jei vėliau paaiškėtų, jog baudžiamasis procesas nėra galimas⁷⁸.

Pagrindinis šio etapo uždavinys – patikslinti turimus duomenis apie galbūt padarytą nusikalstamą veiką ir su šiuo įvykiu susijusias aplinkybes. Dėl to dar iki priimant sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą ar priimti nutarimą atsisakyti pradėti tokį tyrimą, prokuroras arba ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas gali pavesti ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnų grupei, bendradarbiaujant su kompetentingomis institucijomis, pagal gautą informaciją patikrinti, ar, *pirma*, duomenys apie nusikalstamos veikos įvykį tam tikroje vietoje ir tam tikru laiku yra teisingi, *antra*, ar nusikalstamos veikos įvykio vietoje yra išlikę galimų tyrimui reikšmingų pėdsakų, *trečia*, ar nėra akivaizdžių baudžiamojo proceso negalimumą lemiančių veiksnių, įvardytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnyje. Taigi ikiteisminio tyrimo pareigūnai, bendradarbiaudami renkant patikslinančius duomenis, gali tarpusavyje keistis turima informacija iš įvairių registru, prašyti pagalbos iš asmenų, turinčių specialių žinių ir patirties, reikalauti duomenų ar dokumentų iš atitinkamų įstaigų, įmonių ir organizacijų, gauti atitinkamų asmenų paaiškinimus ir kt. Šio etapo metu ypač svarbu vadovautis teisėtumo, tikslingumo, naudojamų priemonių ir metodų kompleksiskumo, sistemingumo ir efektyvumo principais.

Antrasis etapas apima pirminio etapo metu gautų patikslinamojo pobūdžio duomenų ir duomenų, kurie buvo pateikti skunde, pareiškimė ar pranešime apie nusikalstamą veiką, analizę. Šio etapo reikšmė ta, jog, *pirma*, tik išanalizavus turimus minėtus duomenis, galima daryti teisingas išvadas dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo arba atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą faktinių ir juridinių pagrindų buvimo. Tai yra procesinio teisinio pobūdžio klausimas. *Antra*, minėtų duomenų analizė, jeigu vis dėl-

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Prezidento 2010 m. liepos 16 d. dekretas Nr. 1K-423 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo priimto Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 31 straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 166, 168, 170, 171, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo grąžinimo Lietuvos Respublikos Seimui pakartotinai svarstyti“. *Valstybės žinios*. 2010. Nr. 86-4543.

to priimamas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą, yra tarsi savotiškas postamentas, sudarantis prielaidas toliau spręsti tiek procesinio teisinio, tiek ir kriminalistinio pobūdžio klausimus. Ypač tai reikšminga kriminalistiniu aspektu. Surinktų pirminių duomenų, galinčių būti reikšmingų ikiteisminiam nusikalstamos veikos tyrimui, analizė svarbi tuo, kad šie duomenys suteikia pagreitį tolesniems ir kryptingiems tyrimo veiksmams. Tyrimo kryptingumas šiuo atveju yra vienas svarbiausių ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo siekių, nes suvokiant siektiną rezultatą, numatant galimas tyrimo kliūtis, įmanoma laiku ir sistemingai pasirengti atliekamiems tyrimo veiksmams. Surinkti pirminiai duomenys taip pat padeda įvertinant susidariusią tyrimo situaciją, esamas tyrimo versijas. Šie duomenys leidžia apsispręsti, kada, kokius ir kaip reikės atlikti paskesnius tyrimo veiksmus, kokius taktinius tyrimo metodus naudoti, kokios yra numatomos tyrimo alternatyvos ir pan. Taigi pirminio etapo metu gautų duomenų analizė įvardytina kaip savotiškas laiptelis aukštyn, numatant tolesnį procesinį teisinį ir kriminalistinį ėjimą tiriant konkrečią nusikalstamą veiką.

Trečiojo etapo esmė – ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimas po to, kai nustatomas nusikalstamą veiką galimai padaręs asmuo. Apskritai procesiniu teisiniu požiūriu asmens, galimai padariusio nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių turinčią veiką, nustatymas ir identifikavimas – tai vienas svarbiausių ikiteisminio tyrimo pareigūnų užduočių, kurios vykdymas neretai tampa problematiškas pareigūnams tarpusavyje nebendradarbiaujant. Tik tiesiogiai ikiteisminį tyrimą atliekančio pareigūno, operatyvinių darbuotojų, kriminalistų bendras darbas sudaro prielaidas kuo greičiau nustatyti galimą kaltininką. Šis etapas lemia ikiteisminio tyrimo *in personam* pradžią, o tai reiškia, jog pareigūnų bendradarbiavimas pradeda telktis į ašinę užduotį – patikrinti, ar turimi duomenys apie galimai nusikalstamą veiką padariusį asmenį yra patikimi ir pakankami, ar versija apie galimą kaltininką pasitvirtino, ar ne.

Taigi, kai nustatytas nusikalstamą veiką galimai padaręs asmuo, bendradarbiaujantys pareigūnai gali rinkti, keisti ir analizuoti turimą informaciją apie tokį asmenį, apie tokio asmens kriminalinę praeitį, jo ryšius su kitais asmenimis, ketinimus tęsti nusikalstamo pobūdžio veiks-

mus, asmenybę, jo socialinę ir kitokios lygmens aplinką ir pan. Šie duomenys ikiteisminiame tyrime yra svarbūs ne tik sprendžiant klausimus dėl procesinės prievartos priemonių skyrimo ir taikymo tokio asmens atžvilgiu, bet taip pat ir atliekant pirminius, papildomus, galiausiai patikrinamojo pobūdžio tyrimo veiksmus. Duomenų apie nusikalstamą veiką galimai padariusį asmenį rinkimas ir keitimasis tarp ikiteisminio tyrimo pareigūnų, kitų tyrimui padedančių pareigūnų taip pat ypač svarbus organizuojant ir atliekant neviešo pobūdžio veiksmus, numatytus Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse, t. y. elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 154 straipsnis), savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 158 straipsnis), nusikalstamą veiką imituojuojantys veiksmai (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 159 straipsnis), slaptas sekimas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 160 straipsnis). Šių veiksmų organizavimas ir atlikimas yra gana sudėtingas, ne vieno pareigūno veiksmų ir pastangų reikalingas darbas. Siekiant, kad minėti veiksmai būtų atlikti tinkamai, kad jų metu gauti duomenys būtų reikšmingi ikiteisminiam tyrimui, kad nebūtų susiduriama su iš anksto nenumatytomis kliūtimis, būtinas planingas, sistemingas ir kryptingas ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimas.

Galiosiausiai *ketvirtasis etapas* susijęs su papildomų, paskesnių tyrimo veiksmų organizavimu, atlikimu, taip pat su veiksmais, kuriais einama ikiteisminio tyrimo pabaigimo link. Šio etapo svarbą liudija tai, kad paprastai jau įpusėjus nusikalstamos veikos ikiteisminiam tyrimui esama duomenų, kurie leidžia apibendrintai teigti, kad atitinkame tyrimo etape yra pašalintos abejonės dėl anksčiau buvusių tyrimo versijų, dėl esamų duomenų patikimumo, pakankamumo ir tikrumo. Svarbu ir tai, jog šis etapas ikiteisminį tyrimą atliekantiems pareigūnams leidžia apsispręsti dėl galutinio pranešimo apie įtarimą (patikslinto įtarimo) asmeniui. Tiesa, ar tikslinti įtarimus, ar ne, priklauso nuo konkrečios bylos aplinkybių, tačiau esant tokiam poreikiui, šis etapas leidžia išgryninti baudžiamąjį teisinį nusikalstamos veikos, dėl kurios įtariamasis yra padaręs asmuo, vertinimą. Taigi pereidami prie ketvirtojo etapo ikiteisminio tyrimo pareigūnai paprastai

renka tik tokius duomenis, kuriais būtų galima patvirtinti numatomas ikiteisminio tyrimo išvadas – ar esama duomenų, kurie pagrindžia įtariamojo kaltę padarius nusikalstamą veiką, ar priešingai – esama duomenų, kurie patvirtina, kad asmeniui įteiktas pranešimas apie įtarimą nepasitvirtino, todėl ikiteisminis tyrimas nutrauktinas. Tokiu būdu ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi dar kartą patikrinti, ar visos tyrimo versijos yra patikrintos, kuri iš jų pasitvirtino kaip labiausiai tikėtina, o gal net ir tikrai egzistuojanti, ar ieškant, renkant, fiksuojant ir tikrinant tyrimui galinčius būti reikšmingus duomenis buvo laikytasi baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimų, ar tarp esamų surinktų duomenų nėra prieštaravimų, o jeigu taip – ar buvo išnaudotos visos galimybės šiuos prieštaravimus pašalinti, galiausiai, ar tinkamai atliktas baudžiamasis teisinis asmens, įtariamo padarius nusikalstamą veiką, veiksmų vertinimas ir kt.

Apibendrintai galima teigti, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo etapų seka, jų visuma ir kryptingumas labai priklauso nuo paties ikiteisminio tyrimo proceso pobūdžio, nusikalstamų epizodų skaičiaus, kaltininkų gynybinės pozicijos, pasirinktos ir įstatymų leidžiamos procesinės formos – ar tai bus ikiteisminis tyrimas su numatomu jo pabaigimu surašant kaltinamąjį aktą, ar tai bus ikiteisminis tyrimas pagreitinto proceso tvarka, ar tai bus tyrimas, kurio metu prokuroras su pareiškimu kreipsis į teismą dėl teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo ir kt.

Bendradarbiavimo formos

Bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas formos pasirinkimas yra svarbus ikiteisminio tyrimo perspektyvumo ir veiksmingumo aspektas. Forma (lot. išvaizda, pavidalas), kaip tam tikros socialinės veiklos sandara bei išraiškos būdas, apibūdina paties bendradarbiavimo būdus, šablonus ar pavidalą. Taigi nusikalstamų veikų tyrimo bendradarbiaujant tarpusavyje pareigūnams, taip pat kitiems proceso dalyviams (subjektams) metu pasirenkamos formos gali būti įvairios. Ši įvairovė priklauso nuo tam tikrų kriterijų, kuriuos lemia bendradarbiavimo apimtis, kryptis, sparta ir siekiai, konkrečios nusikalstamos veikos pobūdis, tyrimo situacija (ji priklauso nuo objektyviųjų ir subjektyviųjų veiksnių). Jeigu bendradarbiavimą laikysime Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ko-

dekso ir kriminalistikos taktika pagrįsta ir suderinta veikla, kurios metu naudojami ikiteisminio tyrimo institucijoms būdingi veiklos metodai, siekiant išsamiai ir greitai išaiškinti, taip pat ištirti nusikalstamas veikas, identifikuoti ir nustatyti jas padariusius asmenis, tuomet šios veiklos formos gali būti klasifikuojamos pagal atitinkamus pagrindus.

Pagal išorinį veiklos pavidalą skiriamos šios bendradarbiavimo formos: a) žodinis pareigūnų ar kitų proceso subjektų bendradarbiavimas tiriant nusikalstamas veikas; b) rašytinis pareigūnų ar kitų proceso subjektų bendradarbiavimas tiriant nusikalstamas veikas; c) mišrusis bendradarbiavimas. Kitaip teisinėje literatūroje šis bendradarbiavimas dar vadinamas kaip akivaizdus ir neakivaizdus arba raštiškas⁷⁹. Išorinį bendradarbiavimo būdą nusakančios formos rodo, jog ikiteisminis tyrimas, kaip įvairiapusis, lankstus, dinamiškas ir kūrybinis procesas, gali būti atliekamas bendradarbiaujant tiek žodžių pagrindu, tiek šį bendravimą formalizuojant raštu, tiek ir naudojant abi šias formas. Iš tiesų, nors Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas nenumato, kokiomis formomis būtina bendradarbiauti atliekant ikiteisminį tyrimą, tačiau bendradarbiavimo formos pasirinkimą neretai lemia paties ikiteisminio tyrimo organizavimas, jo kontrolė ir vadovavimas jam. Rašytinė bendradarbiavimo forma laikytina labiau formalizuota nei žodinė. Bendravimas raštu – pati neoptimaliausia bendradarbiavimo forma, galima tik tolesnėse ikiteisminio tyrimo stadijose, kai visi pirminiai tyrimo veiksmai atlikti. Tiesa, rašytinės formos laikymasis paprastai siejamas su įsakniomis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis, reikalaujančiomis, kad vieni ar kiti tyrimui reikšmingi procesiniai klausimai būtų sprendžiami ne žodžiu, bet raštu. Prokuroras bendradarbiauja raštu duodamas rašytinius nurodymus atlikti tyrimo veiksmus, ikiteisminio tyrimo pareigūnas – kreipdamasis į prokurorą dėl būtinumo gauti teismo nutartį proceso veiksmams atlikti ir pateikdamas būtiną informaciją apie ikiteisminį tyrimą⁸⁰. Taigi rašytinės formos turėtų būti laikomasi tais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo metu sprendžiami svarbesni klausimai, kurių įgyvendinimas gali būti kontroliuojamas

⁷⁹ *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese*. Vadovėlis. Sud. P. Ancelis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 49.

⁸⁰ *Ibid.*

ir prižiūrimas. Rašytinė forma drauge sudaro prielaidas įgyvendinti teisę kvestionuoti vienų ar kitų proceso sprendimų ar veiksmų pagrįstumą ir teisėtumą. Būtent šios formos laikymasis lemia bendradarbiavimo kokybę, atsakingumą ir atskaitingumą užsibrėžtų pasiekti tikslų požiūriu. Šios bendradarbiavimo formos įgyvendinimą lemia oficialumo principas, įtvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 2 straipsnyje. Tiesa, bet kuri iš aukščiau nurodytų formų yra svarbi, mat neretai atlikti ir priimti vienus ar kitus veiksmus arba sprendimus būtina nedelsiant, prieš tai pasitariant, priimant žodžiu grįstus sprendimus. Žodiniam bendradarbiavimui tiriant nusikalstamas veikas būdingas lankstumas, dinamika ir greitumas. Palyginti su rašytine, žodinę bendradarbiavimo formą procesiniai įstatymai paprastai leidžia tuomet, kai tai tiesiogiai nesukelia tam tikrų teisių ar pareigų privatiems asmenims⁸¹, baudžiamajame procese vadinamiems proceso dalyviams, nevykdantiems paties baudžiamojo proceso. Dėl šios priežasties bendradarbiavimo žodinės formos įgyvendinimas artimesnis dispozityvumui⁸². Kalbant apie mišrųjį ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimą, atkreiptinas dėmesys, kad ši forma turi išlaikyti koordinaciją tarp žodinio ir rašytinio bendradarbiavimo formų, nes žodinei formai neatitinkant rašytinės, visais atvejais bus vadovaujama rašytinės bendradarbiavimo formos teisingumo (prioriteto) prezumpcija. Taigi, siekiant kuo efektyvesnio pareigūnų bendradarbiavimo, šios sąveikos mišraus pavidalo pasirinkimas leidžia sudaryti visas prielaidas dinamiškam, greitam, išsamiam ir pagal įstatymo reikalavimus įgyvendinamam nusikalstamų veikų ikiteisminiam tyrimui.

Pagal trukmę ir apimtį skiriamos šios bendradarbiavimo formos:

a) vienkartinis bendradarbiavimas; b) daugkartinis bendradarbiavimas; c) nuolatinis (pastovus) bendradarbiavimas. Dar kitaip šios bendradarbiavimo formos vadinamos pastoviu arba nepastoviu bendradarbiavimu. Atsižvelgiant į siektinus tikslus, atliktinus veiksmus ir priimtinius sprendimus, gali būti bendradarbiaujama ir epizodiškai, ir nuolat. Vienkartinis

⁸¹ Plačiau žr.: Panomariovas, A.; Ramanauskas, R. Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonės. *Jurisprudencija*, 2005, 75(67): 54.

⁸² Plačiau apie dispozityvumo principo sampratą baudžiamajame procese skaitykite: Matuizienė, E. Dispozityvumo samprata baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2009, 4(4): 295–316.

(epizodinis) bendradarbiavimas dažnai siejamas su kurio nors procesinio veiksmo ar jų grupės įgyvendinimu (t. y. pasirengimu jam, jo atlikimu, baigimu ir gautų duomenų analize). Paprastai tai reikalinga, kai ikiteisminio tyrimo metu būtina atlikti, pavyzdžiui, neviešo (slapto) pobūdžio veiksmus. Tarkim, prieš atliekant Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 160 straipsnyje numatytą slaptą sekimą, ikiteisminio tyrimo pareigūnas kreipiasi į prokurorą, kad šis LR BPK nustatyta tvarka ir pagrįdais kreiptųsi į ikiteisminio tyrimo teisėją ir pan. Gavę teisėjo leidimą slaptai sekti ir stebėti tyrimui rūpimus ir reikalingus objektus (pvz., statinius, transporto priemones ir kt.), ikiteisminio tyrimo pareigūnai gali tarpininkauti ir bendradarbiauti su kitų padalinių ar teisėsaugos įstaigų pareigūnais, nes pavieniui atlikti efektyvų slaptą sekimą, kad ir vienkartinio pobūdžio, paprastai yra sudėtinga.

Daugkartinio ir nuolatinio bendradarbiavimo daugiausia esama didelės apimties, vadinamose daugiaepizodėse baudžiamosiose bylose, kuriose pranešimai apie įtarimus pateikti grupei asmenų, įtariamų kelių ar keliolikos atskirų nusikalstamų veikų, dažniausiai apimančių ne vieną nusikalstamą epizodą ir pan., padarymu. Tokio pobūdžio bylose neišvengiamai būtina bendradarbiauti ikiteisminio tyrimo pareigūnams, pareigūnams ir prokurorui, nes būtinų atlikti procesinių veiksmų gausa, jų sudėtingumas ir kompleksiškas neretai neįmanomas, kai nesama daugkartinio ar pastovaus bendradarbiavimo. Šios dvi formos iš esmės labai susijusios, nes daugkartinis pareigūnų bendradarbiavimas sprendžiant vienus ar kitus ikiteisminio tyrimo uždavinius, gali peraugti į nuolatinę jų sąveiką. Žinoma, vienos bendradarbiavimo formos virsmas kita reikalauja, kad toks procesas būtų formalizuojamas, nes labai svarbu, kad tiriant ir atskleidžiant nusikalstamas veikas nekiltų abejonių, kas yra atsakingas už konkrečių tyrimo veiksmų atlikimą, tyrimo eigos kryptingumą ir rezultatyvumą, kaip tai apibrėžia Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. vasario 25 d. įsakymu Nr. I-40 patvirtintos rekomendacijos „Dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant“⁸³.

⁸³ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. vasario 25 d. įsakymas Nr. I-40 „Dėl rekomendacijų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 33-1094 (su vėlesniais pakeitimais).

Pagal procesinių veiksmų ir sprendimų žinomumą kitiems bendradarbiavimo subjektams skiriamos šios formos: a) viešas bendradarbiavimas; b) neviešas bendradarbiavimas. Viešas bendradarbiavimas, kaip minėta pirmiau, tai bet kokia žodinė, rašytinė ar mišri epizodinio ar pastovaus pobūdžio bendra veikla tiriant nusikalstamas veikas, kai apie atliekamus tyrimo veiksmus, priimamus procesinius sprendimus yra žinoma bendradarbiaujantiems ir vieno tikslo siekiantiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorui. Tiesa, viešas bendradarbiavimas jokiu būdu negali pažeisti ikiteisminio tyrimo duomenų neskelbtinumo reikalavimų, kaip tai numatyta Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 177 ir 181 straipsniuose. Štai neviešas bendradarbiavimas – tai tokia procesinė, kriminalistikos taktika grindžiama veikla, kurios metu, dažniausiai atliekant neviešo pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmus (slaptas sekimas, savo tapatybės neatskleidžiančių pareigūnų veiksmai, telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas, nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai, pašto siuntų poėmis) duomenys apie šiuos veiksmus dėl jų specifinio pobūdžio nėra detalčiai fiksuojami ikiteisminio tyrimo medžiagoje. Neviešam bendradarbiavimui tiriant nusikalstamas veikas būdinga ir tai, jog šios ikiteisminį tyrimą atliekančių pareigūnų sąveikos metu organizuojami pasitarimai už uždarų durų.

Pagal nusikalstamų veikų padarymo arba su šiomis veikomis susijusių duomenų buvimo vietą skiriamos šios formos: a) nacionalinis bendradarbiavimas; b) tarptautinis bendradarbiavimas. Tarptautinio pobūdžio bendradarbiavimas tikslingas ir kartais būtinas tais atvejais, kai atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas paaiškėja, kad duomenys, be to, jų dalis ir (arba) asmenys, susiję su šios veikos faktinėmis aplinkybėmis, taip pat yra ir už Lietuvos Respublikos teritorijos ribų. Tokiu būdu vykstantis baudžiamasis procesas neišvengiamai susiduria su vadinamuoju nusikalstamų veikų tyrimo tarptautiniu elementu. Tarptautinis elementas reiškia, kad arba nusikalstamą veiką įtariamas padaręs asmuo, arba įtariamasis yra užsienyje (pvz., gyvena užsienyje, slapstosi ir pan.), arba nusikalstamos veikos padarymo įrankiai ir priemonės, taip pat rezultatas, yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje, arba tam tikras nusikalstamos veikos padarymo faktines aplinkybes galintys žinoti asmenys (paprastai liudytojai, nukentėjusieji) gyvena

arba reziduoja kitoje užsienio valstybėje ir jų parodymai yra reikalingi siekiant išsamiai atskleisti nusikalstamą veiką ir pan. Tai ir yra esminis kriterijus, skiriantis nacionalinio ir tarptautinio bendradarbiavimo formas.

Tarptautinio bendradarbiavimo teisinius pagrindus reglamentuoja Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, taip pat Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso IV skyrius (Lietuvos Respublikos teismų ir prokuratūros susižinojimas su užsienio valstybių įstaigomis bei tarptautinėmis organizacijomis). Pagal šias nuostatas, baudžiamąjį procesą atliekančių Lietuvos teisėsaugos institucijų, prokuratūros, taip pat teismo susižinojimas (bendradarbiavimas) su užsienio valstybių kompetentingomis teisėsaugos institucijomis paprastai vyksta rašytine forma, reikalaujančia tokios savitarpio veiklos oficialumo ir pagarbos bendradarbiaujančioms šalims. Tarptautinio bendradarbiavimo procedūros ir taktika remiasi savitarpio teisinės pagalbos ir abipusio pripažinimo principais atsižvelgiant į tai, kokių tarptautinės teisės ar Europos Sąjungos teisės aktų pagrindu vykdomas tarptautinis teisinis bendradarbiavimas. Tiesa, tyrimai rodo, jog ateityje tarptautinis bendradarbiavimas vis dėlto labiau kliausis abipusio pripažinimo principu⁸⁴.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų tarptautinio bendradarbiavimo su užsienio valstybių ar tarptautinių organizacijų pareigūnais atskleidžiant nusikalstamas veikas pagrindus, sąlygas bei tvarką, be aukščiau minėtų teisės, aktų, reglamentuoja ir įstatymų įgyvendinamieji teisės aktai. Tarptautinių bendrųjų (jungtinių) tyrimo grupių sudarymo ir veiklos pagrindus bei sąlygas detalai nustato Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. gruodžio 21 d. įsakymu Nr. I-203 patvirtintos rekomendacijos „Dėl tarptautinių bendrųjų (jungtinių) tyrimo grupių sudarymo ir veiklos“⁸⁵. Pavyzdžiui, šiomis rekomendacijomis nustatyta, kad tarptautinės bendrosios (jungtinės) tyrimo grupės gali būti sudaromos

⁸⁴ Plačiau žr.: Jurka, R. Tarptautinis bendradarbiavimas baudžiamajame procese: įrodymai ir jų priimtinumas Europos Sąjungoje. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo* (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui). Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. I-203 „Dėl tarptautinių bendrųjų (jungtinių) tyrimo grupių sudarymo ir veiklos rekomendacijų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 186-6963.

Lietuvos Respublikoje, jeigu Lietuvoje atliekamas sudėtingas, daug pastangų ir laiko reikalaujantis nusikalstamų veikų ikiteisminis tyrimas yra susijęs su kitomis valstybėmis, kuriose būtina atlikti suderintus ikiteisminio tyrimo veiksmus, taip pat jeigu kelios valstybės atlieka nusikalstamų veikų tyrimą, kurio aplinkybės reikalauja suderintų bendrų veiksmų, ir yra gautas tokių valstybių ar Eurojusto kolegijos arba Lietuvos nacionalinio nario Eurojuste prašymas sudaryti susitarimą dėl grupės sudarymo. Dažniausiai jungtinė tyrimo grupė sudaroma toje valstybėje, kurioje numatoma atlikti pagrindinius ikiteisminio tyrimo veiksmus. Jai vadovauja valstybės, kurioje grupė veikia, kompetentingos institucijos, dalyvaujančios nusikalstamų veikų tyrimuose, atstovas. Tokia grupė veikia pagal savo kompetenciją, numatytą susitarime ir vadovaudamasi valstybės, kurioje yra sudaryta ir veikia, įstatymais bei kitais teisės aktais.

Jeigu pagrindinius ikiteisminio tyrimo veiksmus numatoma atlikti Lietuvos Respublikos teritorijoje, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro (pavadootojo) arba kito įgalioto prokuroro nutarimu sudaroma tyrimo grupė iš kelių vienos ar skirtingų ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų ir (ar) prokurorų, kuriems pavedama atlikti ikiteisminį tyrimą, kad būtų pasiekti numatyti tikslai. Tuo pačiu nutarimu paskiriamas grupės vadovas – prokuroras, kuris organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja. Tarptautinio bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas santykius taip pat detalai reglamentuoja ir Tarybos pagrindų sprendimas, kuriuo 2002 m. vasario 28 d. įkurtas Eurojustas, siekiant sustiprinti kovą su sunkiais nusikaltimais (2002/187/TVR), Tarybos pagrindų sprendimas 2002 m. birželio 13 d. dėl bendrų tyrimo grupių (2002/465/TVR), Europos Tarybos rekomendacija 2003 m. gegužės 8 d. dėl susitarimo įsteigti bendrą tyrimo grupę ir kt.

Tarptautinio bendradarbiavimo forma apima ir tuos atvejus, kai atitinkamos Lietuvos Respublikos teisės saugos institucijos sudaro tarpžinybinius susitarimus su užsienio valstybių teisės saugos institucijomis. Šie susitarimai, nors ir neturi teisinės tarptautinių sutarčių galios, tačiau galioja kaip veiksmingi teisiniai įrankiai bendradarbiaujant ikiteisminio tyrimo įstaigoms tiriant vienas ar kitas nusikalstamas veikas. Kaip vienu iš tokio susitarimo pavyzdžių gali būti Helsinkyje (Suomija) 2000 m. birželio 13 d. pasirašytas Dokumentas dėl Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos polici-

jos tarnybų bendradarbiavimo⁸⁶. Dokumento 1 ir 2 punktuose numatyta, kad kovodamos su nusikalstamumu, susijusiu su narkotikais, šalis skiria daug dėmesio šio nusikalstamumo prevencijai, taip pat siekia pažaboti jo plitimą. Svarbiausia užduotimi laikoma policijos tarnybų informacijos, susijusios su šio pobūdžio nusikaltimais, mainai, kriminalistikos laboratorijų bendradarbiavimas tiriant ir analizuojant narkotines medžiagas. Šalis taip pat ieško galimybių sudaryti bendrąsias tyrimo grupes, kurių tikslas būtų – pasiekti geresnių rezultatų tiriant šalių valstybių teritorijose įvykdomus nusikaltimus, kurių vykdytojai yra šalių valstybių piliečiai.

Taigi ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veiklas formos parodo, koku pavidalu bei išraiškos būdais tarpusavyje veikia nusikalstamą veiką atskleidžiantys ir tiriantys pareigūnai. Šių formų įvardijamas ir suvokimas padeda suprasti bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas išorinę pusę bei įstatymo leidėjo pasirinktą ir nustatytą baudžiamosios procesinės veiklos taisyklių, kurios įpareigoja priimti procesinius sprendimus, atlikti procesinius veiksmus ir juos fiksuoti laikantis tam tikrų sąlygų, tvarkos ir nuoseklumo⁸⁷, visumą.

3.6. Kriminalistinis prognozavimas

Pats prognozavimo procesas yra veikla, susidedanti iš daugelio tyrinėjamų etapų, kurių bendras tikslas – gauti informaciją apie būsimą nagrinėjamo proceso lygį.

Informacine prasme prognozavimas – tai sistemos (objekto, reiškimo, proceso) ateities būklės pažinimas analizuojant jo dabartinę ir praeities būklę tam tikroje aplinkoje, situacijoje bei jų vystymosi tendencijas, taip pat numatant minėtos sistemos ateities modelius (variantus).

Prognozuojant galima skirti šiuos darbo etapus:

- a) siekiamo tikslo nustatymas;

⁸⁶ Helsinkyje (Suomija) 2000 m. birželio 13 d. pasirašytas Dokumentas dėl Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos policijos tarnybų bendradarbiavimo. [žiūrėta 2012-03-01]. <<http://www.policija.lt/index.php?id=2605>>.

⁸⁷ Ažubalytė, R.; Zajančauskienė, J. *Baudžiamojo proceso teisė*. Bendrosios dalies kurso pagrindinės tezės. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 6.

- b) pradinės informacijos surinkimas;
- c) nagrinėjamą procesą ribojančių sąlygų aptarimas;
- d) prognozavimo metodų parinkimas ir naudojimas;
- e) gautų rezultatų įvertinimas.

Su prognozavimo procesu, pačių prognozių gavimu nereikia sutapatinti tokių sąvokų kaip numatymas, pranašavimas, predikcija. Numatymas – galimos ateities modelis yra logiškai pagrįstas, tačiau pasitelkus jį gaunami sprendimai dar negali būti tikimybiškai apibūdinti. Numatymai – tai dar tikimybinio pagrindo neturintys prognozių sprendimai. Subjektyvus sprendimas apie ateitį, spekuliatyvus teikiny, nepagrįstas nei loginiu požiūriu, nei atliktais analitiniais skaičiavimais, gali būti vadinas pranašavimu. Prie jų priskirtini visi nemoksliniu būdu gauti sprendimai apie ateitį. Predikcija suprantama kaip tyrimo procesas, per kurį norima numatyti ateitį, nustatyti būsimą nagrinėjamą procesų formavimosi eigą. Konkretus predikcijos rezultatas yra ūkinio reiškinių prognozė, todėl sąvokų sutapatinti negalima. Predikcija – tai visas prognozavimo procesas, prognozė – galutinis to proceso rezultatas⁸⁸.

Prognozavimo procesas yra sudėtinga daugiaetapė tyrinėjimų veikla, kurios tikslas – nustatyti nagrinėjamo proceso ar objekto perspektyvą ateityje⁸⁹.

Mokslinis prognozavimas, kaip viena iš mokslo raidos numatymo formų, yra žinomas praktiškai visuose moksluose. Mokslinis prognozavimas – tai argumentuotas tam tikrų procesų, įvykių ar reiškinių atsiradimo numatymas, pagrįstas jų būklės ir raidos tendencijų analize.

Kriminalistinio prognozavimo tikslas – priimamų sprendimų baudžiamajame procese optimizavimas, o prognozavimo objektas – baudžiamojo proceso, nusikalstamos veikos dalyvių elgesys.

Kriminalistinio prognozavimo teorijos turinį sudaro: kriminalistinio prognozavimo samprata ir bendri metodologiniai pagrindai; pagrindinės kriminalistinio prognozavimo kryptys; pirminių duomenų, būtinų kriminalistiniam prognozavimui, samprata, turinys ir rūšys; kriminalistinio

⁸⁸ Martišius, S. *Ekonometrija ir prognozavimas*. Vilnius: VU leidykla, 2000, p. 5–22, 65–66.

⁸⁹ Butkutė, J. *Rinkos ir pardavimo prognozavimo procesas*. *Ekonomika ir vadyba*'97. Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Technologija, 1997, p. 43–46.

prognozavimo metodikos; prognozių vertinimo kriterijai ir metodai; prognozių įgyvendinimo būdai.

Kriminalistinio prognozavimo teorijos objektais yra nusikaltimo mechanizmo ir jo elementų dėsningumai bei informacijos apie nusikaltimą ir jo dalyvius atsiradimą dėsningumai. Atskirą bloką sudaro nusikaltimo pėdsakų ir kitų objektų tyrimo metodų ir priemonių raidos dėsningumai.

Kriminalistikoje, kaip ir kituose socialiniuose moksluose, prognozavimas turi savo ypatumų. Tai yra susieta su mokslo dėsningumų ypatumais, kurie socialiniuose moksluose pasireiškia kaip tam tikros tendencijos. Būtina pažymėti, kad dėsningumams socialiniuose moksluose didelę įtaką daro subjektyvūs veiksniai. Tam tikros žmogaus veiklos pasirinkimui įtaką daro būtent įvairūs aplinkiniai veiksniai.

Pirmasis monografinis kriminalistiniam prognozavimui skirtas kūrinys buvo L. Goršenino knyga „Kriminalistinio prognozavimo teorijos pagrindai“⁹⁰. Autoriaus teigimu, atskiros kriminalistinio prognozavimo teorijos dalykas yra bendrieji kriminalistikos objektų raidos prognozavimo metodų rengimo principai ir kriminalistinių prognozių rengimo proceso dėsningumai.

Skiriami šie bendrieji prognozavimo metodai:

- 1) Ekstrapoliacija – atsižvelgiama į praeityje veikusius ir dar tebeveikiančius veiksnius (tendencijas). Taikoma trumpalaikėms, artimos ateities prognozėms. Tokios prognozės yra patikimos, jei atitinkami veiksniai, tendencijos yra nekintantys;
- 2) Ekspertinis vertinimas – atsižvelgiama į ekspertų išvadas, vertinimus apie galimus veiksnius ir tendencijų kitimus per tam tikrą laikotarpį;
- 3) Modeliavimas – atsižvelgiama į daugelį veiksnių, sukuriamas kiekybinio pobūdžio tiriamojo objekto matematinis modelis. Dažniausiai taikomas ilgalaikėms, tolimos ateities prognozėms;
- 4) Lyginamasis metodas – prognozuojama atsižvelgiant į tapačią konkrečių nusikalstamumui įtakos turinčių veiksnių raidą, po-

⁹⁰ Горшенин, Л. Г. *Основы теории криминалистического прогнозирования*. Москва, 1993.

kyčius kitose valstybėse ir teritorijose. Dažniausiai taikomas, siekiant nustatyti bendras apytiksles prognozes ir galimas raidos kryptis. Norint veiksmingai ir pakankamai tiksliai prognozuoti, būtina derinti visus šiuos metodus.

Pagal tai, kokia informacija grindžiama prognozė, skiriami šie prognozavimo metodai:

- 1) kokybiniai – jie dažnai įvardijami kaip subjektyviniai, nes prognozuojant naudojama informacija grindžiama ekspertų išvadomis ir nuomonėmis;
- 2) kiekybiniai – analizuoja objektyvius, santykiškai patikimus, dažniausiai praeities duomenis.

Loginio mokslinio prognozavimo pagrindu yra žinių ekstrapoliacija⁹¹, t. y. žinių perkėlimas iš vienos į kitą dalykinę ir dar neištirtą sritį. Žinių ekstrapoliacija sudaro tokių loginių procedūrų (metodų), kaip indukcija, dedukcija, analogija, esmę. Žinių ekstrapoliacija yra reikšminga ir modeliavimo metodui.

Žinių ekstrapoliaciją prognozavimo srityje sudaro penki elementai⁹²:

- *bazinės prognozavimo žinios*, t. y. žinios apie objekto dabartį arba praeitį, jo savybes, ryšius su kitais objektais ir aplinkybėmis;
- *prognozavimo pagrindas*, t. y. žinios apie galimas analizuojamų objektų raidos tendencijas;
- *prognozavimo operacijos*, t. y. tai žinių perkėlimo iš vienos srities į kitą, siekiant gauti informaciją apie tam tikro objekto raidą ateityje;
- *prognozės įvertinimas*, t. y. galimų rezultatų vertinimo procesas;
- *prognozės įgyvendinimas*, t. y. pasiūlymų ir kriminalistinių rekomendacijų sistemų, skirtų prognozavimo tikslams pasiekti, formulavimas.

Kriminalistikoje, be jau minėtų prognozavimo metodų, yra svarbių duomenų apie kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką, taip pat tyrėjo intuicija, bazinės kriminalistikos mokslo, psichologijos, refleksijos teorijos žinios ir asmeninė (kolektyvinė) darbo patirtis, kuri būtina verti-

⁹¹ Белкин, Р. С. *Курс криминалистики*. Москва: Unity, 2001, p. 528.

⁹² *Ibid.*

nant analogiškus duomenis apie anksčiau veiksmingai atskleistas ir ištirtas nusikalstamas veikas.

Kriminalistinio prognozavimo teorijoje susiklostė dvi kryptys – mokslinė ir taikomoji, atsižvelgiant į tai ir prognozės skirstomos į mokslines ir taikomąsias (praktines).

Prognozuojant mokslinius tyrimus ir jų rezultatus numatomos kriminalistikos mokslo raidos kryptys ir tendencijos. Bazinės šios prognozavimo srities žinios yra šiuolaikinis mokslo ir praktikos raidos lygis bei kriminalistikos mokslo teorija kaip metodologinis prognozės pagrindas. Viena iš tokių kriminalistikos mokslo prognozių yra susijusi su bendra kriminalistikos sistemos struktūra ir jos elementų raida. Kitos mokslinės kriminalistikos prognozės yra susijusios su kriminalistikos mokslo prioritetinėmis vystymosi kryptimis, su naujų nusikaltimų padarymo ir slėpimo būdų prognozavimu, su nusikaltėlių elgesiu darant anksčiau nežinomas nusikalstamas veikas ir jas tiriant, su galimais pėdsakų susidarymo mechanizmais prognozuojant naujas nusikalstamas veikas, su kriminalistinėmis technikos priemonėmis, kurios gali būti panaudotos nusikaltimams atskleisti ir tirti, su galimų nusikalstamo pasikėsینimo objektų nustatymu, su naujais taktiniais būdais, metodais ir priemonėmis, su tradicinių ir prognozuojamų nusikalstamų veikų tyrimo metodikomis ir pan.

Antroji kriminalistinio prognozavimo kryptis – tai prognozės, susijusios su nusikalstamumo raidos procesais kriminalistinių uždavinių kontekste. Tai prognozės, susijusios su atskirų baudžiamųjų bylų nusikalstamos veiklos pėdsakų aptikimu, su konkrečių nusikaltėlių elgesiu tam tikrose situacijose, su liudytojų nustatymu, kurie galėjo ką nors matyti ir girdėti apie tiriamą nusikalstamą veiką, su tyrimo veiksmų planavimu, su įvairių ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimu tam tikrose bylose, taip pat naujų nusikalstamų reiškinių numatymas ir susietų su tais reiškinių aiškinimo, tyrimo bei prevencijos metodų ir priemonių numatymas.

Ši prognozavimo kryptis kriminalistikoje turi daug panašių bruožų, kaip ir vokiečių kriminalistikos sistemoje esanti atskira dalis – kriminalistikos strategija⁹³.

⁹³ Ackermann, R., et al. Zum Stellenwert der Kriminalistik. *Kriminalistik*. 2000, 12: 801.

Pirminiai kriminalistinio prognozavimo **šaltiniai** yra:

- *Bendrosios kriminalistikos teorijos pagrindai*. Tai duomenys apie nusikaltimo mechanizmą ir nusikaltimo situaciją, įvairūs duomenys apie dėsningus ryšius tarp kriminalistikos mokslo tyrimo objektų, taip pat įvairūs duomenys apie įvairių nusikalstamų veikų rūšių transformavimosi galimybes ir ypatumus.
- *Praktikos* (baudžiamųjų bylų) *analizė* (nusikalstamų veikų atskleidimas, tyrimas ir prevencija);
- *Negatyvių procesų visuomenėje statistiniai ir prognostiniai duomenys*, kurie ateityje gali tapti kriminalistikos mokslo objektu.
- *Kriminalistinių prognozių duomenys*, taip pat *kitų mokslų informacija ir duomenys*, kurie savo ruožtu gali būti naudingi kriminalistikos tyrimams.

Kriminalistinis prognozavimas neįmanomas be nusikaltimų pasireiškimo praktikos apibendrinimų, jų analizės bei jų tyrimo raidos kontekste. Kriminalistinis prognozavimas įgyvendinamas naudojant mokslines, statistines ir praktines žinias. Tai skirtingo lygio ir apibendrinimo bei patikimumo žinios. Mokslinės žinios – tai bendri ir atskirų kriminalistikos teorijų teiginiai bei naudojamos kriminalistikoje kitų mokslų žinios. Statistinės žinios – tai nusikalstamumo būklės ir dinamikos žinios, teisėsaugos institucijų veiklos kokybinės charakteristikos bei kriminalistinių mokslinių tyrimų kokybinės ir kiekybinės charakteristikos. Praktikos duomenys – tai informacija apie naujus nusikaltimų padarymo būdus, jų sąlygas, aplinkybes ir t. t. Kartu būtina paminėti ir teisėsaugos institucijų veiklos problemas, trūkumus, jų tobulinimo tendencijas ir perspektyvas.

Kriminalistinį prognozavimą kaip mokslinio pažinimo būdą būtina atriboti nuo praktinio, empirinio konkretaus reiškinio, įvykio, žmogaus poelgio numatymo. Nors empirinis konkretaus fakto numatymas ir grindžiamas moksliniais teiginiais, bet socialinėse srityse jis turi daug ypatumų. Empiriniame konkretaus fakto prognozavime turime įvairių veiksmų sistemą, kurių įtakos dažnai neįmanoma tiksliai numatyti. Ir svarbiausia – subjektyvus reiškinys, kuris konkrečioje situacijoje apskritai negali būti numatomas naudojant mokslinį aparatą.

Empirinis numatymas – tai taip pat prognozė ir šis prognozavimas yra labai reikšmingas sprendžiant konkrečias nusikaltimų tyrimo problemas, pasirenkant tam tikrus veiklos būdus ir priemones. Empirinis numatymas turi sąsają su euristika, kuri yra labai reikšminga tiriant nusikaltimus. Empirinis numatymas, kuris taip pat yra savotiška prognozės forma, įgyvendinamas konkrečių sąlygų, konkrečios praktikos pagrindu. Šito numatymo tikslai ir uždaviniai yra skirti konkrečių žmonių veiklos rezultatams nustatyti. Empirinio numatymo objektais būna proceso dalyviai (įtariamieji, liudytojai ir kt.), įvairūs materialūs objektai (daiktai, dokumentai ir pan.), tyrimo veiksmų rezultatai ir t. t.

Kriminalistinių prognozių įgyvendinimo formos gali būti labai įvairios. Jos gali būti panaudotos rengiant metodines rekomendacijas dėl nusikalstamų veikų atskleidimo, tyrimo ir prevencijos, taip pat ieškant besislapstančių nusikaltėlių ir dingusių be žinios asmenų; planuojant teisėsaugos institucijų veiklą; kuriant informacines paieškos sistemas teisėsaugos institucijoms; sudarant specialias darbo grupes, kurios užsiimtų pateikiamų prognozių kontroliavimo sistemos kūrimu; panaudojant informaciją naujiems taktiniams būdams ir priemonėms bei metodinėms rekomendacijoms kurti, taip pat panaudojant kriminalistinio prognozavimo metodiką mokymo procese.

Apibendrinami galime teigti, kad kriminalistinė prognozavimo teorija yra nukreipta į ateitį ir gali būti kriminalistikos raidos pagrindas.

3.7. Kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika

Kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos vieta kriminalistikos sistemoje

Kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos vietos nustatymas kriminalistikos mokslo sistemoje yra gana ginčytinas. Esama nuomonių, kad kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika gali būti:

1. Kaip nusikaltimų tyrimo metodikos dalis.
2. Kaip atskira kriminalistikos teorija.
3. Kaip bendrosios kriminalistikos teorijos dalis.

Pozicija apie kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką, kaip apie nusikaltimų tyrimo metodikos dalį, egzistuoja jau seniai. Autorių kolektyvai yra pasiskirstę į dvi grupes. Vieni jau dabar pripažįsta ir priskiria kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką prie bendrosios kriminalistikos teorijos⁹⁴, o kiti ją nagrinėja kaip nusikaltimų tyrimo metodikos sudedamąją dalį⁹⁵.

Duomenys apie tam tikrų atskirų nusikalstamų veikų rūšių kriminalistinius ypatumus tapo pagrindu formuojant tyrimo situacijas ir drauge vienu iš pagrindų, nulemiančių tyrimo krypties bei metodų pasirinkimą. Todėl I. F. Gerasimovas, I. A. Vozgrinas⁹⁶ neatsitiktinai mano, kad kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristika yra būtent nusikalstamų veikų tyrimo metodikos elementas, ir nusikalstamų veikų tyrimo metodikų aprašymą pradeda nuo atskiros nusikalstamų veikų rūšies tipinės kriminalistinės charakteristikos apibūdinimo. Jų manymu, kriminalistinę charakteristiką moksliniu lygiu leidžia sukurti daugelį mokslinių rekomendacijų ir tokiu būdu yra pradinis nusikalstamų veikų tyrimo metodikos išėjimo taškas. Tačiau požiūris, kad kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristika yra nusikalstamų veikų tyrimo metodikos sudedamoji dalis, pamažu keičiasi. Tyrimo metodika – tai atskirų nusikalstamų veikų rūšių atskleidimo ir tyrimo organizavimas bei vadovavimas, todėl į jos struktūrą turėtų būti įtraukiami tik atskirų nusikalstamų veikų rūšių kriminalistinė charakteristika.

Kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristika yra gana svarbus informacijos apie įvairių rūšių nusikalstamas veikas teorinis šaltinis, papildantis kriminalistiškai svarbius duomenis apie nusikalstamų veikų tyrinėjimo objektą tiek teoriniu, tiek ir praktiniu lygiu. Kai kurie autoriai kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką suvokia ne tik kaip atskirą kriminalistikos mokslą, bet ir kaip nusikaltimų kriminalistinės teorijos pagrindą. Pavyzdžiui, G. A. Gustovas turi labai radikalią nuomonę

⁹⁴ *Криминалистика*. Под ред. В. А. Образцова. Москва, 1995, p. 38, *Криминалистика*. Под ред. Н. П. Яблокова. Москва, 2000, p. 35–47; Волинский, А.Ф., et al. *Криминалистика*. Москва, 1999, p. 32–35; *Криминалистика*. Под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. Санкт – Петербург, 2001, p. 73–79 ir kt.

⁹⁵ Герасимов, И. Ф., et al. *Криминалистика*. Москва, 2000, p. 345–349; *Криминалистика*. Под ред. И. Ф. Крылова, А. И. Бастрыкина. Москва, 2001, p. 572–575 ir kt.

⁹⁶ Герасимов, И. Ф., et al. *Криминалистика*. Москва, 2000, p. 345–349.

ir teigia, kad kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra ne tik atskiras kriminalistikos mokymas, bet ir viena iš pagrindinių nusikalstamų veikų tyrimo teorijų⁹⁷.

Kitų mokslininkų⁹⁸ požiūriu, mokymas apie nusikalstamų veikų kriminalistinę charakteristiką turi būti nagrinėjamas kaip atskira mokslo teorija, ir tuo pat metu ją priskiria prie bendros kriminalistikos teorijos. Ši pozicija yra pagrįsta tuo, kad kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra svarbi ne tik sprendžiant nusikalstamų veikų tyrimo metodikos uždavinius, bet ir priimant taktinio pobūdžio sprendimus, pasirenkant taktinius būdus ir kombinacijas, sprendžiant planinius organizacinius ir prognostinius uždavinius, taip pat nagrinėjant įtariamųjų, kaltinamųjų ir nukentėjusiųjų asmenybes.

Vienas iš pirmųjų rusų kriminalistų I. N. Jakimovas⁹⁹ kriminalistines žinias apie tiriamas kriminalines veikas priskyrė prie bendrosios kriminalistikos teorijos ir pateikė žinių apie kriminalistikai svarbius įvairių tipų nusikaltėlių išvaizdų aprašymus, jų įpročius ir kai kuriuos jų veikimo būdus bei elgesį. Jis rašė, kad turi būti įvardyti specifiniai kriminalistiniai tiriamų veikų tipiniai bruožai, apibūdinantys nusikalstamų veikų būdą ir nusikalstamų veikų padarymo aplinką, ir jų žinojimas palengvintų veiksmingiausių tyrimo metodų pasirinkimą.

Kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra bendrosios kriminalistikos teorijos dalis¹⁰⁰, nes tyrinédama kriminalistikai reikšmingus nusikalstamų veikų elementus ir nustatydamas svarbius dėsningus tarpusavio ryšius, suteikia informacijos apie nusikalstamą įvykį kaip sistemingą mokslinį aprašymą. Todėl ji tampa vienu iš pagrindinių informacijos apie nusikaltimą teorinių šaltinių.

Šis priskyrimas yra pagrįstas, nes bendrąją kriminalistikos teoriją sudaro „jos principų, teorinių koncepcijų, metodų, kategorijų, sąvokų,

⁹⁷ Густов, Г. А. *Проблемы методов научного познания в организации расследования преступлений*. Автореф. дисс. докт. юрид. наук. Москва, 1993, p. 21–22.

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ Рагал: Яблоков, Н. П. *Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории*. Вестн. Моск. ун–та. Сер.11, Право. 2000, № 2: 6.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 7.

apibrėžimų ir terminų sistema¹⁰¹. Nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos teorinis modelis atskleidžia kriminalistikos teorijai reikšmingas žinias apie mokslinius nusikalstamų veikų tyrimo strategijos pagrindus. Pagal savo turinį ji turi teisę pretenduoti į bendrosios kriminalistikos teorijos sudėtį. Be to, kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos bendrieji teoriniai teiginiai gali sudaryti bendrąją kriminalistikos teorijos dalį, o individualūs, atskirų nusikalstamų veikų rūšių kriminalistinės charakteristikos požymiai – tyrimo metodikos dalį. Juolab kad kriminalistinė metodika tyrinėja ir apibendrina atskirų nusikalstamų veikų rūšių padarymo ypatumus, taip pat rengia jų tyrimo metodines rekomendacijas. Tokia pozicija leidžia išsamiau išanalizuoti kriminalistikai svarbią informaciją apie nusikalstamas veikas ir drauge pakelia kriminalistinę charakteristiką į naują vystymosi lygį.

Kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos sąvoka ir turinys

Kiekvienos nusikalstamos veikos tyrimo sėkmė priklauso ne tik nuo tyrėjo sugebėjimo įsigilinti ir suprasti baudžiamojo įvykio turinį, bet ir nuo to, kaip jis suvokia kriminalistinę nusikalstamos veikos esmę. Tyrėjas turi žinoti tiek tipinius, tiek reikšmingiausius įvairių nusikalstamų veikų rūšių kriminalistinius bruožus. Tirdamas kiekvieną konkrečią nusikalstamą veiką, jis privalo nustatyti būtiną kriminalistinę informaciją ir sugebėti ją palyginti su visuma kriminalistinių požymių, būdingų atitinkamos rūšies nusikalstamoms veikoms. Ši sisteminė kriminalistinė informacija, kuri išsamiai apibūdina nusikalstamos veikos elementus ir įvardija kriminalistiškai svarbius jų požymius, vadinama kriminalistine nusikalstamų veikų charakteristika.

Kaip jau minėta, kalbant apie kriminalistikos sistemą, Rytų Europos kriminalistikoje jau senokai susiformavo nuostata, kad kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra struktūrinis kiekvienos nusikalstamos veikos rūšies tyrimo metodikos elementas, ir šios nuostatos nuosekliai laikomasi rengiant metodines rekomendacijas¹⁰².

¹⁰¹ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 11.

¹⁰² Kuconis, P. Nusikaltimų finansams, tiriamų sumarinio proceso tvarka, kriminalistinė charakteristika ir įrodinėtinos aplinkybės. *Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos*. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 1996, p. 23.

Vakarų Europos šalyse, pavyzdžiui, Vokietijoje¹⁰³, kriminalistikos mokslo sistemą sudaro dvi dalys: bendroji ir specialioji, kuriuose tokio dalyko, kaip nusikalstamų veikų tyrimo metodika, nėra. Vokietijos kriminalistikos sistemoje nusikalstamų veikų tyrimo metodikos klausimus nagrinėja kriminalistinė strategija, o bendrąją kriminalistikos dalį sudaro kriminalistikos istorija, kriminalistikos teorijos, kriminalistikos taktika, kriminalistikos technika ir psichologinė sociologinė kriminalistika. Specialiąją kriminalistikos sistemos dalį sudaro atskiros sritys, išreiškiančios (apibūdinančios) nusikalstamą veiką, asmenį ir objektą, bei kriminalistinė strategija pagal nusikalstamą veiką, dalyką ir regioną. Panašiai kriminalistikos struktūrą apibūdina ir kiti Vokietijos kriminalistai¹⁰⁴.

Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau JAV), kai kurių autorių nuomone, kriminalistikos sistemą sudaro: bendroji dalis, kriminalistinė technika, policijos taktika ir atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo organizavimas¹⁰⁵. Ketvirtąją dalį sudaro tipinės nusikalstamų veikų tyrimo metodikos. Šioje dalyje yra skyrius „Specifiniai nusikaltimai“, kuriame nagrinėjama įvairių, labiausiai JAV paplitusių nusikaltimų (nužudymų, plėšimų, išžagininimų) tyrimo metodika. Šis skyrius nėra susistemintas ir neturi bendrosios dalies, kurioje būtų išnagrinėti nusikaltimų tyrimo dalykas, struktūra ir sistema. Šio skyriaus struktūra atspindi JAV nusikalstamumo struktūrą ir įtraukia tik labiausiai paplitusių nusikaltimų tyrimo metodikas. Galime tik konstatuoti, kad nėra jokios metodikų išdėstymo sistemos. Vietoj kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos, kaip vieno iš tyrimo metodikos elementų, pateikiama baudžiamoji teisinė atitinkamos nusikalstamų veikų rūšies charakteristika. Paragrafe „Baudžiamoji teisinė nusikaltimų charakteristika“, atsižvelgiant į įvairių valstijų įstatymus, nagrinėjami atitinkamo nusikaltimo sudėties elementai, taip pat pateikiama konkrečios nusikaltimų rūšies

¹⁰³ Ackermann, R., et al. Zum Stellenwert der Kriminalistik. *Kriminalistik*. 2000, 12: 801.

¹⁰⁴ *Kriminalistik: Handbuch für Praxis und Wissenschaft*/hrsg. von Edwin Kube... Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, Boorberg, 1994; *Wissenschaftliche Kriminalistik*/hrsg. von Edviw Kube, Hans Udo Störzer, Siegfried Brugger. Wiesbaden, 1983; Kerner, Hans Jürgen. *Teoretische Grundlagen der Kriminalistik*. Symposium: Wissenschaftliche Kriminalistik: am 23. und 24. Juni 1983 im Bundeskriminalamt. Wiesbaden, 1983.

¹⁰⁵ Гусаков, А. Н. *Криминалистика США. Теория и практика ее применения*. Екатеринбург: Издво Урал. ун-та, 1993, p.15.

kriminologinė charakteristika, parodoma, kiek yra padaroma tos rūšies nusikalstamų veikų, nusikalstamų veikų padarymo vieta bei paros laikas, nusikalstamų veikų padarymo metu naudoti ginklai, nukentėjusysis, nusikalstamas veikas padaręs asmuo. Vėliau aprašomi labiausiai paplitę konkrečios nusikalstamų veikų rūšies padarymo būdai¹⁰⁶.

Anglosaksų valstybėse¹⁰⁷ nusikaltimų tyrimo organizavime nėra minimas nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos terminas. Čia, kaip ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, yra tam tikri skyriai apie labiausiai paplitusių nusikalstamų veikų tyrimo organizavimo pradmenis, o atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo rekomendacijos paprastai prasideda tos rūšies nusikalstamų veikų apibūdinimu, tačiau vyrauja labiau kriminologiniai, o ne kriminalistiniai duomenys. Iš kriminalistinių duomenų įtraukiamas tik nusikalstamų veikų padarymo būdas.

Vakarų valstybėse atskiri kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos elementai arba minimi atskirai nusikalstamų veikų tyrimo metodikoje, arba yra kitų mokslo sričių tyrinėjimo dalykas.

Kiekvienos nusikalstamų veikų rūšies tyrimo metodikos pagrindinis elementas yra kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika. Tik gerai išmanydami jos elementus galime efektyviai, operatyviai ir tikslingai tirti konkrečią nusikalstamą veiką, nes priešingu atveju ši veikla yra ne planingas, mokslinėmis rekomendacijomis pagrįstas tyrimas, bet chaotiškas tarpusavyje nesusijusių veiksmų konglomeratas, skirtas siekti labai miglotai suprantamo tikslo.

Kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką galima suprasti kaip nusikalstamą veiką apibūdinančių kriminalistikai svarių (svarbių, turinčių išskirtinę reikšmę) nusikalstamos veikos požymių sistemą. Čia sistema reiškia įvairovės jungimą į visumą, kurioje visos dalys yra atskiros ir susijusios.

**Taigi kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra vi-
suma kriminalistiškai svarbių nusikalstamos veikos požymių, išryš-**

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 29–31.

¹⁰⁷ Charles, R., et al. *Criminal investigation*. 6–th.ed. 1996; Vernon J. Geberth. *Praktical Homicide investigation: tactics procedures and Forensic techniques*. New –York, Amsterdam, London, Tokyo, 2000; *The practice of research in criminology and criminal justice*/ ronet bachman and Russell K. Schutt. Boston, London, New Delhi, 2001.

kinančių nusikalstamą veiką, jos padarymo mechanizmą ir dėsnin-gumus.

Apibūdinant kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką, kaip informacijos apie kriminalistikai reikšmingus tam tikros nusikalstamų veikų grupės, rūšies ar porūšio požymius sistemą, atspindinčią dėsningus jų tarpusavio ryšius, būtina panagrinėti kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos turinį.

Požymiai, sudarantys kriminalistinės charakteristikos turinį, apima tiek nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, tiek ir aplinkybes, susiklosčiusias prieš nusikalstamos veikos padarymą ir po jos. Pastarosios atlieka labai svarbų vaidmenį atskleidžiant užslėptas nusikalstamas veikas ir išaiškinant nežinomus nusikaltėlius.

Kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos **turinį sudaro** keli duomenų apie požymius srautai.

Pirma, tai *duomenys apie kriminalistikai reikšmingus konkrečios nusikalstamos veikos grupės, rūšies ar porūšio požymius*. Kiekviena nusikalstama veika turi daugybę požymių, kurie yra bendri visoms nusikalstamoms veikoms. Vieni iš jų turi reikšmės baudžiamajam teisiniam nusikalstamos veikos kvalifikavimui, kiti – baudžiamųjų procesinių sprendimų priėmimui (pavyzdžiui, prevencinių priemonių parinkimui), tretii – nusikalstamų veikų tyrimui, ketvirtii – nusikalstamų veikų prevencijai ir t. t. Šis skirstymas turi santykinę (reliatyvų) pobūdį, nes visi požymiai yra tarpusavyje susiję ir dažnai skirti keletui skirtingų užduočių sprendimui, atlieka įvairias funkcijas. Vienas ir tas pats požymis gali turėti skirtingą tiek kriminologinį, tiek baudžiamąjį procesinį, tiek kriminalistinį krūvį. Tačiau kriminalistikai reikšmingų požymių, t. y. turinčių reikšmės pasirenkant efektyvią tyrimo veiksmų sistemą ir operatyvias paieškos priemones, išskyrimas yra nulemtas iš esmės dviejų aplinkybių. Visų pirma yra požymių, turinčių tik kriminalistinę reikšmę (pavyzdžiui, pėdsakų susidarymas). Kita vertus, kriminalistinių ir kitų požymių, turinčių įvairią, tarp jų ir kriminalistinę reikšmę, tyrimas ir panaudojimas įgyvendinamas specifiniu tikslu – sėkmingai spręsti užduotis, padėti greitai, visapusiškai ir iki galo iširti nusikaltimą. Požymiai, sudarantys kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką, priklauso konkrečių nusikalstamų veikų grupei, rūšiai, porūšiui. Tai pasikartojantys

(tipiniai) požymiai, gaunami specialių programų pagrindu apibendrinant ikitėisminio tyrimo praktikos rezultatus.

Antra, tai *duomenys apie dėsningus ryšius tarp atskirų kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos elementų*. Būtent dėsningi ryšiai tarp atskirų požymių ir jų grupių yra svarbiausia kriminalistinės charakteristikos savybė. Jų išaiškinimas (atskleidimas) vyksta nuolatinio empirinės medžiagos tyrimo pagrindu. Dėsningi kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos struktūriniai ryšiai gali nurodyti tikėtiną įvairių požymių, jų grupių tarpusavio ryšius ir atspindėti tikėtiną, priklausomą įvykių požymių visumą. Esminiai yra tie dėsningi ryšiai, esantys tarp požymių grupių, kurios charakterizuoja nusikalstamos veikos pėdsakus ir pasekmes, bei požymių ir jų grupių, priskiriamų nusikaltėliui ir jo veikimui (neveikimui). Tų dėsningumų panaudojimas gali turėti keletą kryptių. Pavyzdžiui, pagal nusikalstamos veikos situacijos požymius (vietą ir laiką) gali būti iškeltos versijos apie nusikaltėlį, ir atvirkščiai, – sulaukiant nusikaltėlį ir turint duomenų apie padarytos nusikalstamos veikos aplinkybes, gali būti sudarytos versijos apie šio asmens padarytas kitas, dar neatskleistas nusikalstamas veikas. Galimi trijų rūšių dėsningi ryšiai tarp elementų: *tai informaciniai ryšiai* (elementų požymių atsispindėjimas vienas kitame, vienas keliuose ir atvirkščiai elementuose), *determinuojantys ryšiai* (vieno elemento pasikeitimas lemia kito elemento pasikeitimą) ir *valdantys ryšiai* (vieno ar kelių elementų įtaka kitam elementui, turint tikslą jį pakeisti). Beje, tie ryšiai gali būti griežtai dėsningi arba atsitiktiniai.

Trečia, tai *duomenys, padedantys tyrimo versijas iškelti ir patikrinti*, sprendžiant pagrindinius tyrimo uždavinius, t. y. strateginius nusikalstamų veikų tyrimo klausimus. Kriminalistinės charakteristikos turinį sudaro susisteminti kriminalistikai reikšmingi, dažnai pasikartojantys, duomenys. Tyrėjas kiekvienu atveju tiria konkrečią nusikalstamą veiką, kaip vienetinį antvisuomeninį reiškinį, su jam būdingais požymiais. Todėl kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos duomenis teoriniu lygiu gali tik nurodyti tikėtini konkrečios tiriamos nusikalstamos veikos pirminiai požymiai. Kitaip tariant, analizuojant ir įvertinant konkrečios nusikalstamos veikos ypatumus, sulyginant gautus apie ją duomenis su kriminalistine charakteristika, iškeliamos pagrįstos tyrimo versijos. Šis dar-

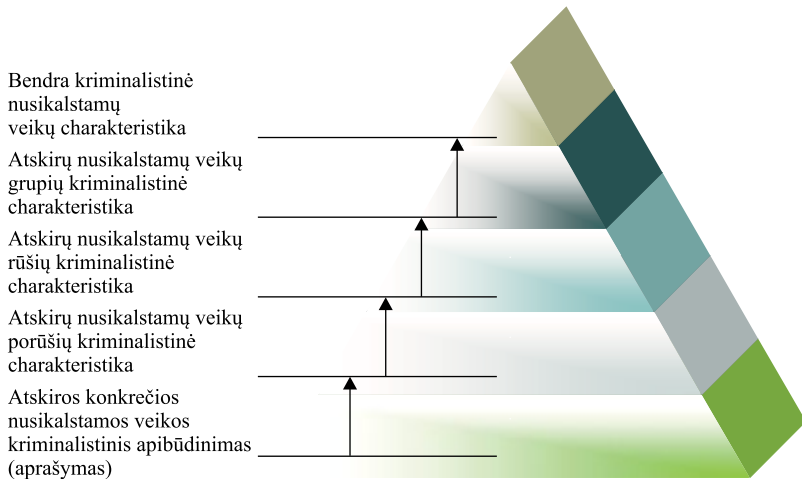
bas būna lengvesnis, kai metodikoje pateikiamos tipinės versijų sistemos, sudarytos kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos pagrindu.

Bet kuri nusikalstama veika, kaip visuomenei pavojinga veikla, – sudėtingas, įvairiapusis socialinis reiškinys, kuris gnoseologiniu požiūriu yra interdisciplininis objektas ir charakterizuojamas įvairiapusiškai. Todėl kiekvienu atveju analizuojama visuma individualių ir bendrų požymių, sudarančių tam tikras žinias apie nusikaltimo rūšį.

Kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos lygiai

Kriminalistikoje yra kelių lygių kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos.

Kriminalistinę nusikaltimų charakteristiką tikslingiausia yra suskirstyti į **lygius**, einant nuo bendrumo prie konkretumo, – kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos teorinį modelį, atskirų nusikaltimų grupių kriminalistinę charakteristiką, atskirų nusikaltimų rūšių kriminalistinę charakteristiką, atskirų nusikaltimų porūšių kriminalistinę charakteristiką ir atskiro konkretaus nusikaltimo kriminalistinį apibūdinimą (aprašymą).

5 schema. Nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos klasifikacija pagal lygius

Kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra tyrėjo pagalbininkė, kad būtų kuo greičiau ir efektyviau iširtos nusikalstamos veikos. Tam, kad sukurtume teorinį kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos modelį, pirmiausia turime analizuoti nusikalstamas veikas kaip tam tikrą reiškinių sistemą (visumą). Tačiau ta visuma susideda iš konkrečių nusikalstamų veikų, kurios jungiasi į atskirų nusikalstamų veikų porūšius, šie – į rūšis, o rūšys – į grupes. Pavyzdžiui, konkretaus asmens X nužudymo apibūdinimas → pareigūnų nužudymų kriminalistinė charakteristika, tėvų nužudymų kriminalistinė charakteristika ir pan. → visų nužudymų kriminalistinė charakteristika → smurtinių nusikaltimų kriminalistinė charakteristika → kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos teorinis modelis.

Toks skirstymas remiasi ne tik baudžiamosios teisės teorija, kuri nusikalstamas veikas skirsto pagal rūšis (atsižvelgdama į pasikėsavimo dalyką), bet ir kriminalistikos teorija, kuri nusikalstamas veikas grupuoja ir pagal kriminalistiškai svarbią informaciją. Nusikalstamas veikas dar jungiame į rūšių grupes, remdamiesi nusikalstamais veiksmais, darant nusikalstamas veikas, dideliu nusikalstamų veikų padarymo panašumu ir t. t. Pavyzdžiui, kyšis ir dovanojimas baudžiamojoje teisėje yra suskirstyti į atskiras nusikaltimų rūšis, nors veiksmai ir motyvai darant šiuos nusikaltimus būna panašūs. Tą patį galima pasakyti ir apie tarprūšinę ekonominių nusikaltimų grupę.

Bendra kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristika nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos klasifikacijoje pagal lygius užima aukščiausią vietą. Tai yra klasifikacijos hierarchijos viršūnė. Kaip bendrų teiginių sistema kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra visuma duomenų apie kriminalistikos charakteristikos sampratą, turinį, principus ir reikšmę. Tai pradinė teorinė bazė, kurios pagrindu yra rengiamos atskiros nusikalstamų veikų grupių, rūšių, porūšių kriminalistinės charakteristikos.

Bendra kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika – tai abstraktus elementų ryšių, dėsningumų, būdingų visoms nusikaltimų rūšims, aprašymas. Tai teorinių tyrimų ir tyrimo praktikos apibendrinimo rezultatas pačiu aukščiausiu abstrakcijos lygmeniu – bendras vaizdas

(informacinis modelis), atspindintis susidariusią kriminalistikos moksle nusikaltimo, kaip socialinio reiškimo, suvokimą. Jos paskiris – informacijos akumuliacija ir pateikimas, kuriant teorinius pagrindus. Ji padeda sudaryti kriminalistinę atskirų nusikalstamų veikų grupių, rūšių ir porūšių charakteristiką ir sudaryti bendros tyrimo metodikos pagrindus.

Taigi ji apima visumą žinių, padedančių atskleisti pačią nusikalstamą veiką, jos padarymo mechanizmą ir nurodančių nusikalstamosiose veikose pasikartojančius dėsniumus. Šis teorinis modelis yra pagrindas rengiant tam tikros grupės nusikalstamų veikų, atskirų rūšių ir porūšių nusikalstamų veikų kriminalistines charakteristikas ir nurodant, kokie elementai sudaro konkrečios nusikalstamos veikos kriminalistinį apibūdinimą (aprašymą).

Antrasis lygis – atskirų nusikalstamų veikų grupių kriminalistinė charakteristika. Ši kategorija į kriminalistinę mokslinę terminiją buvo įvesta neseniai¹⁰⁸. Tuo kriminalistikos moksle buvo įteisinta nusikalstamų veikų grupių kriminalistinė charakteristika. Tačiau reikia pasakyti, kad teisės moksle apibendrintai apie nusikalstamų veikų grupes jau buvo rašoma (buvo minimi smurtiniai nusikaltimai, ekonominiai nusikaltimai ir pan.)¹⁰⁹, tik tai nebuvo pritaikyta kriminalistikos mokslo teorijoje.

Atskirų nusikalstamų veikų grupių kriminalistinė charakteristika – tai nusikaltimo aprašymas žemesniu abstrakcijos lygmeniu, t. y. teorinių tyrimų ir apibendrintos praktikos rezultatas. Tai informacinis modelis, apibūdinantis tam tikros nusikalstamos veikos grupės požymių kriminalistinę sistemą. Tokia charakteristika sudaroma pagal bendrą nusikalstamų veikų kriminalistinę charakteristiką ir konkretizuoja jos pagrindinius teiginius. Šios charakteristikos reikšmė – tai informacijos

¹⁰⁸ R. Burda ir S. Kuklianskis šį lygį vadina „atskirų nusikaltimų rūšių grupių kriminalistinė charakteristika“. Žr.: Kuklianskis, S.; Burda, R. *Nusikaltimų ekonomikai tyrimo taktikos ypatumai*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 1998, p. 46.; Burda, R. *Nusikaltimai ekonomikai: sampratos modeliavimas ir šiuolaikinė tyrimo metodikos koncepcija*. Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius, 2000, p. 7.

¹⁰⁹ Piesliakas, V. Ekonominiai nusikaltimai Europos valstybėse ir JAV teisėje. *Kriminalinė justicija*. 1996, 1: 42; Dapšys, A.; Jovaišas, K. Ekonominiai nusikaltimai ir jų prevencijos Lietuvoje kryptys. *Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką*. Vilnius, 1985, p. 91.

akumuliacija ir panaudojimas kriminalistikos mokslo tyrimuose, kriminalistikos strategijoje. Bet kuri nusikalstama veika turi savo individualius požymius. Nusikalstamos veikos, sudarančios vieną ar kitą grupę, turinčios tam tikrų bendrų bruožų, nepraranda savo individualumo. Neįmanoma detalizuoti visų tos grupės nusikalstamų veikų charakteristikos, nes tada reikėtų atskirai aprašyti kiekvieną nusikaltimą. Todėl nusikalstamų veikų grupės kriminalistinėje charakteristikoje yra naudojami tie tipiniai elementai, kurie pasižymi dėsningumu. Ji reikšminga rengiant atskirų nusikalstamų veikų rūšių, porūšių tyrimo metodikas, pasirenkant tinkamas technines priemones, padeda tinkamai planuoti darbą.

Toliau pagal lygius – atskirų nusikalstamų veikų rūšių kriminalistinės charakteristikos, kurios sistemina žinias, būdingas konkrečiam nusikalstamų veikų masyvui (t. y. atitinkamai nusikalstamų veikų rūšiai būdingų bruožų, turinčių kriminalistinės reikšmės, tos nusikalstamų veikų rūšies atskleidimui ir tyrimui aprašymas). Šio lygio kriminalistinė charakteristika yra informacinis ir teorinis specialių tyrimo metodikų rengimo pagrindas. Duomenys iš šio lygio kriminalistinių charakteristikų naudojami rengiant atskirų grupių, rūšių bei porūšių nusikalstamų veikų metodikas. Kadangi atskirų nusikalstamų veikų rūšių kriminalistinėje charakteristikoje yra duomenų apie konkretaus masyvo nusikaltimus, šis kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos lygis yra vienas iš pagrindinių atramos taškų rengiant kriminalistines nusikalstamų veikų tyrimo metodikas.

Atskirų nusikalstamų veikų porūšių kriminalistinė charakteristika yra sudaryta apibendrinus tam tikro porūšio konkrečias nusikalstamas veikas, analizuojant praktiką, lyginant jau turimas tyrimo metodikas ir remiantis pareigūnų profesine patirtimi. Minėtos kriminalistinės charakteristikos yra reikalingos turimoms žinioms susisteminti, nusikalstamų veikų tyrimui palengvinti.

Kalbant apie kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos lygius, kyla klausimas, ar yra konkrečios nusikalstamos veikos charakteristika. Mokslinėje literatūroje šiuo klausimu nėra vienos nuomonės.

Kiekvieną atskirą nusikalstamą veiką apibūdina kriminalistiškai svarbių požymių visuma. Charakteristikos tikslas yra išryškinti keletui objektų (mūsų atveju – keletui nusikalstamų veikų) būdingas ypatybes.

Vadinasi, neegzistuoja konkrečios nusikalstamos veikos kriminalistinė charakteristika, o yra tik atskiros konkrečios nusikalstamos veikos kriminalistinis apibūdinimas. Tiriant konkrečią nusikalstamą veiką, žinios apie teorinę, nusikalstamų veikų grupių, rūšių bei porūšių kriminalistinę charakteristiką padeda tyrėjui greičiau orientuotis nusikalstamų veikų tyrimo aplinkybėse: nustačius bent vieną nusikalstamos veikos kriminalistinės charakteristikos elementą arba jo požymį, galima kelti versijas apie kitus elementus arba jo požymius.

Konkrečios nusikalstamos veikos kriminalistinis apibūdinimas negali būti nagrinėjamas kaip tipinių duomenų sistema. Konkrečios nusikalstamos veikos kriminalistinis apibūdinimas – kriminalistiškai reikšmingos informacijos apie nusikalstamą veiką, kurią tiesiogiai surenka tyrėjas, sistema. Skirtingai nuo abstrakčių tipinių aprašymų, šis informacinis apibūdinimas yra konkrečios nusikalstamos veikos. Jį sudaro tyrėjas, tiriantis konkrečią bylą. Toks kriminalistinis apibūdinimas iš tikėtino modelio transformuojasi į patikimą. Nors jis turi didžiausią praktinę reikšmę, tačiau jis tik tikslina, konkretizuoja, papildo tipines charakteristikas, išryškina parengtų kriminalistikos metodikų spragas, sudaro empirinį tolesnių kriminalistinių tyrimų masyvą.

Tiriant konkrečią nusikalstamą veiką, būna pirminis kriminalistinis nusikalstamos veikos apibūdinimas, vėliau – tolesnis (papildytas) ir galutinis kriminalistinis apibūdinimas. Tyrimo metu jis pildomas, tikslinamas ir keičiamas, t. y. jis, kaip ir visi kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos lygiai, pasižymi dinamiškumu.

Kiekviena charakteristika turi savo informacijos šaltinius, tikslus ir aprašymo būdus.

Tačiau sprendžiant klausimą, kokie požymiai sudaro arba turėtų sudaryti kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos sistemą, reikia atsižvelgti, kad kiekvienoje sistemoje yra ir posistemės. Taigi reikėtų spręsti, kas turi sudaryti sistemą, o kas – posistemę (pavyzdžiui, nusikaltimo įrankiai ir priemonės lemia būdą, o būdas – kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką). Būtina skirti duomenis apie reiškinių ir jo rezultatus (pavyzdžiui, nusikaltimo įrankiai ir priemonės yra pėdsakų susidarymo šaltinis). Kitaip sistema bus padrika, o ją apibūdinantys požymiai gali tu-

rėti tik atsitiktinį pobūdį. Taigi kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra dėsninga sistema, o jos struktūriniai elementai – posistemės. Sistema – tai ne padrikas požymių konglomeratas, o tvarka, kurią lemia planingas dalių išdėstymas esan tam tikriems ryšiams.

Kriminalistinė charakteristika nėra įvykdytos nusikalstamos veikos atskirų požymių ir nusikalstamos veikos padarymo sąlygų duomenų rinkinys. Joje yra sistematizuotas duomenų aprašymas, kuris padeda sudaryti būtinas prielaidas pasirenkant pagrįstus kriminalistinius metodus, priemones ir būdus atskiroms nusikalstamoms veikoms aptikti, tyrimui ir profilaktikai. Kriminalistinėje charakteristikoje nėra konkrečių nusikalstamų veikų tyrimo rekomendacijų. Tačiau ji yra pirminis informacinis tokio duomenų rinkinio pagrindas.

Nusikalstamų veikų padarymo dėsningumai, kurie išryškinami nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos pagrindu, yra reikšmingi ne tik kriminalistinei metodikai, bet ir kriminalistinei taktikai. Pavyzdžiui, pėdsakų susidarymo dėsningumai turėtų padėti tobulinti atskirų tyrimo veiksmų atlikimo taktiką ir stimuliuoti kriminalistinės technikos vystymąsi, tobulinant pėdsakų suradimo ir paėmimo technines bei taktines galimybes.

Kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos struktūros samprata ir elementai

Bet kuri sistema, kuri gali būti padalyta į posistemas, turi ir struktūrą.

Kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką sudaro tie elementai, geriausiai atspindintys atskirų nusikalstamų veikų grupių, rūšių, porūšių požymius, kurių pagrindu galima sudaryti atitinkamas prielaidas pasirenkant optimaliausius kriminalistinius metodus, priemones ir būdus nusikalstamoms veikoms išaiškinti, tyrimui bei profilaktikai.

Atsižvelgiant į tai, kad tiriant nusikalstamas veikas visuomet sprendžiamas klausimas, ar įvykis atitinka nusikaltimo sudėtį, ir į tai, kad visas įrodinėjimo procesas yra skirtas nusikalstamos veikos sudėčiai įrodyti arba ją paneigti, kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką sudaro tie elementai, kurie padeda greičiau ir efektyviau atsakyti į tyrimo metu

iškeltus klausimus (Kas padarė nusikalstamas veiks? Kas yra pasikėsinimo dalykas? Kokiomis sąlygomis buvo įvykdyta nusikalstama veika? Kokiais nusikaltimo būdais nusikaltėlis pasiekė savo nusikalstamų tikslų?). Kitaip tariant, nustatyti, ar yra nusikalstamos veikos sudėtis padarytame nusikaltime. Kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika, kaip kriminalistikos kategorija, taip pat padeda nustatyti nusikalstamos veikos sudėtį (įrodyti arba paneigti jos buvimą).

Kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos struktūros pagrindą sudaro nusikalstamos veikos sudėtis (subjektyvieji ir objektyvieji požymiai). Atsižvelgiant į tai, kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką sudaro tokie elementai, kurie turi kriminalistiškai vertingos informacijos:

- 1) nusikalstamos veikos būdas;
- 2) asmuo, padaręs nusikalstamą veiką;
- 3) nusikalstamos veikos pasikėsinimo dalykas ir (arba) nukentėjusysis;
- 4) nusikalstamos veikos situacija.

Kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra specifinė, ir nors jos elementai leidžia pažinti nusikalstamos veikos sudėties elementus bei įrodinėjimo dalyką, ji jų nekartoja. Kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos elementai apima tą informaciją, kuri turi tik kriminalistinę reikšmę.

Panagrinėkime šiuos kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos elementus.

Nusikalstamos veikos būdas. Nusikalstamos veikos būdai kriminalistinėse diskusijose skiriama ypač daug dėmesio. Nusikalstamos veikos būdas padeda nustatyti asmenis, padariusius nusikalstamą veiką, atskleisti patį įvykį, tinkama kryptimi organizuoti tyrimą ir nusikalstamų veikų profilaktiką. Be to, nusikalstamos veikos būdo metodologinė reikšmė yra svarbi kuriant ir tobulinant atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodikas, taip pat nusikalstamos veikos būdas yra pagrindas sumuojant ir vertinant informaciją, kuri atsispindi įvairiuose pėdsakuose. Kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos pagrindas yra tam tikros rūšies nusikalstamų veikų tipinių būdų visuma.

Kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos pagrindas yra individualių tam tikros grupės, rūšies ar porūšio nusikalstamų veikų ti-

pinių rengimosi, padarymo ir slėpimo būdų visuma. Darydami tos pačios rūšies nusikalstamas veikas, nusikaltėliai elgiasi skirtingai, naudoja nevienodą nusikalstamos veikos būdą. Šis būdas visuomet priklauso nuo daugelio objektyvių ir subjektyvių veiksnių, nuo tam tikrų dėsningumų.

Nusikalstamos veikos būdą sudaro rengimasis padaryti nusikalstamą veiką, nusikalstamų kėslių įgyvendinimas ir nusikalstamos veikos slėpimas.

Nusikalstamos veikos būdas pasižymi vientisumu (laiko ir erdvės atžvilgiu), jo dalis jungia galutinis tikslas, nes dažnai pasirengimo, darymo bei slėpimo veiksmai yra gana atitrūkę laiko atžvilgiu.

Praktikoje kartais sunku veiksmus suskirstyti į etapus ar stadijas. Ypač tai sunku daugiaepizodėse bylose. Kartais negalima atskirti, kur yra vieno epizodo pradžia ir kur pabaiga.

Asmens sąmonėje turi įsitvirtinti nuostata, kad norimų tikslų galima pasiekti tik neteisėtais būdais. Šią nuostatą lemia gyvenimo sąlygos, patyrimas ir individualios asmens savybės. Esant palankioms sąlygoms, ši nuostata pradeda įgyvendinti ir perauga į konkrečią nusikalstamą veiką. Asmuo, norėdamas patenkinti savo norus, numato konkrečius tikslus, kurių siekdamas neatmeta ir nusikaltimo padarymo galimybes. Esant konkrečiam tikslui, asmuo numato būdus ir priemones šiam tikslui pasiekti, taip pat nusikalstamos veiklos bendrojo pobūdžio planą. Šis etapas turi užimti tam tikrą laiko tarpą.

Ruošdamiesi nusikalstamai veikai, asmenys dažnai ieško ir renka būtiną informaciją apie konkretų kėsiniškosios objektą. Ši informacija yra būtina, kad būtų galima sėkmingai pasirengti, vykdyti nusikalstamą veiką ir ją slėpti. Tokiai informacijai gauti nusikaltėliai ieško informacijos šaltinio, kuris turėtų ryšį su kėsiniškosios objektu, ieško asmenų, kurie savo žiniomis ar sugebėjimais padėtų arba tiesiogiai dalyvautų rengiantis nusikalstamai veikai ar ją vykdančiam, stebi ir prirėkus fiksuoja kėsiniškosios objektą, rengia detalų plano medžiagą, susisiečia su „reikalingais“ žmonėmis, panaudoja asmeninius ryšius ir t. t. Planuojant nusikalstamą veiką yra analizuojama surinkta informacija, kuriami įvairūs veikimo variantai, nagrinėjami įvairūs variantai dėl galimų neigiamų pasekmių kilimo, sprendžiamas klausimas dėl nusikalstamos veikos slėpimo bei alibi.

Surinkęs reikiamą informaciją, asmuo siekia sukurti tam tikras sąlygas (o kartais tiesiog laukia, kol tokios sąlygos susiklostys), kai galės įgyvendinti nusikalstamus ketinimus. Realiame gyvenime nusikalstama veika kartais padaroma nesirengiant (nusikaltėlis nedaro parengiamųjų veiksmų). Yra atvejų, kai neslepiami nusikaltimo pėdsakai, neinscenizuojama kita nusikalstama veika ar įvykis (nusikaltėlis nedaro veiksmų nusikalstamai veikai nuslėpti). Tačiau tai netrukdo į nusikalstamos veikos būdo modelį įtraukti veiksmus, skirtus nusikaltimui pasirengti ir jį nuslėpti.

Nusikalstamos veikos būdą sudaro ne padriki arba atsitiktiniai veiksmai rengiant nusikalstamą veiką, o jų sistema. Ir ne bet kokia sistema, o susieta iš anksto bendru planu, bendra tyčia. Reikėtų pabrėžti, kad veiksmų, iš anksto susietų bendru planu (tyčia), sistemai neturi reikšmės nei veiksmų eiliškumas (ar pirma iškasti duobę lavonui paslėpti, ar pirma įsigyti nužudymo įrankį), nei laikas po pirmų veiksmų. Taigi iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad tai ne veiksmų sistema, tačiau įsigilinus į veiksmų pobūdį ir jų tikslą, išryškėja bendras sistemos planas (tyčia). Pasirengus nusikalstamai veikai yra įgyvendinami nusikalstami kėsmai.

Kalbant apie nusikalstamos veikos padarymo būdą, labai svarbu paminėti įrankius ir priemones. Įrankiai ir priemonės yra tas kriterijus, dėl kurio vienas nusikalstamos veikos būdas yra atskiriamas nuo kito. Tam tikri įrankiai ir priemonės, turimi nusikaltėlio, verčia jį atitinkamai veikti. Ir atvirksčiai. Žinodami, kaip veikė nusikaltėlis, galime spėti apie jo turimus įrankius ir priemones, jo sugebėjimu naudotis tomis priemonėmis ir įrankiais bei apie individualias asmens ypatybes, psichines ar fizines savybes.

Nusikalstamos veikos būdą galime klasifikuoti šiais pagrindais:

1. *Pagal struktūros pobūdį nusikalstamų veikų būdus skirstyti į*: visos struktūros nusikalstamos veikos būdas (visa nusikalstamos veikos veiksmų sistema), ir dalinės struktūros nusikalstamos veikos būdas (nėra kurio nors vieno iš struktūrinių dalių).
2. *Pagal nusikalstamų veikų būdo veiksmų sudėtingumo turinį skirti*: paprasti (susidedantys iš elementarių veiksmų) ir sudėtingi (kuriuos norint įvykdyti reikia atlikti keletą operacijų, panaudoti kelis būdus, priemones, kartais jie vienas nuo kito nutolę laiko ir

erdvės atžvilgiu). Pabrėžtina, kad nusikalstamos veikos būdai, turintys sudėtingą struktūrą, reikalauja iš subjekto specialių žinių, mokėjimo, organizacinių gebėjimų.

3. *Pagal tai, ar nusikalstamos veikos padarymo metu naudojami įrankiai ir priemonės*: naudojami įrankiai ir (arba) priemonės ir kai nusikalstamos veikos būdas įgyvendinamas be pagalbinių įrankių ir priemonių.
4. *Pagal tai, kiek žmonių dalyvauja padarant nusikalstamą veiką*: nusikalstamos veikos būdą įgyvendina tik vienas nusikaltėlis arba nusikalstama veika įgyvendinama grupės asmenų (pasiskirsčius arba ne vaidmenimis).
5. *Laiko atžvilgiu*: ilgalaikiai nusikalstamos veikos būdai ir trumpalaikiai nusikalstamos veikos būdai.

Tai nėra išbaigta klasifikacija, nes kiekvienu momentu gali atsirasti kitų pagrindų, kuriais remiantis būtų klasifikuojami nusikaltimo būdai, tačiau šiuo metu, mūsų nuomone, ji yra išsamiausia.

Kiekvienas nusikaltimo būdo elementas taip pat turi vidinę savo struktūrą, kurią sudaro elementai (pavyzdžiui, įrankiai, priemonės, veiksmai ir t. t.), pasižymintys tam tikrais požymiais ir savybėmis. Šie požymiai bei savybės ir sudaro nusikaltimo būdo turinį.

Vienas iš elementų, apibūdinančių nusikalstamos veikos būdo turinį, yra pasirengimo padaryti nusikalstamą veiką lygis. Šį lygį galima apibūdinti nustačius, ar nusikalstama veika buvo padaryta iš anksto viską suplanavus, ar padaryta „spontaniškai“, be pasirengimo, ar nusikalstama veika padaryta susiklosčius tam tikrai situacijai.

Parengiamieji veiksmai nurodo asmens užsibrėžtumą padaryti nusikalstamą veiką viską kruopščiai suplanavus. Planuodamas nusikaltėlis, atsižvelgiant į daromą nusikalstamos veikos pobūdį, pasikviečia į pagalbą bendrininkus, kurie jam padėtų įgyvendinti nusikalstamus kėslus, arba kartu su bendraminčiais planuoja visą nusikaltimo eigą. Tačiau tai būdinga darant tas nusikalstamas veikas, kurių metu siekiama užvaldyti svetimą turtą, pavyzdžiui, vagystės iš butų, automobilių vagystės, turto prievartavimas, beveik visi ekonominiai nusikaltimai ir pan., arba kuriems atlikti reikia didesnių pastangų ar specialių žinių.

Vieni iš pagrindinių nusikalstamos veikos būdo struktūrinių dalių elementų yra nusikalstamos veikos įrankiai bei priemonės, su kuriomis yra įgyvendinami nusikalstami kėslai. Literatūroje¹¹⁰ nusikalstamos veikos padarymo priemonės skirstomos į keturias grupes: įrankiai, ginklai, didelio pavojingumo šaltiniai ir gamtos reiškiniai.

Nusikaltėlio elgesys nusikalstamos veikos tyrimui turi tuo didesnę reikšmę, kuo įvykio vietoje po nusikalstamos veikos padarymo lieka daugiau pėdsakų, leidžiančių spręsti apie asmenų elgesio detales ir tuos objektyvius bei subjektyvius veiksnius, kurie tam darė nemenką įtaką. Nusikalstamos veikos būdas leidžia pažinti ir išryškinti situacijas, kurios tiesiogiai padeda ar palengvina padaryti nusikalstamą veiką, taip pat aplinką, kurioje formuojasi nusikaltėlis, objektyvius ir subjektyvius nusikalstamų veikų padarymo priežastis.

Nusikalstamos veikos būdą lemia įvairūs veiksniai. Visų jų išvardyti yra neįmanoma, nes kiekvieną atskirą nusikaltėlio pasirinktą būdą lemia skirtingos gyvenimiškos situacijos, kurioms savo ruožtu įtaką daro įvairūs aplinkos veiksniai. Vienos aplinkybės atlieka pagrindinį vaidmenį, be jų negalima pati nusikalstama veika, kitos tik palengvina nusikalstamu būdu pasiekti tam tikrą rezultatą. Šios aplinkybės yra glaudžiai tarpusavyje susijusios ir lemia nusikalstamos veikos būdo pasirinkimą.

Teoriniu lygiu yra išnagrinėtos veiksmų grupės, lemiančios atskirų nusikalstamų veikų rūšių būdus (tyčinių nužudymų, grobimų, chuliganizmų ir pan.). Šie veiksniai yra skirstomi į objektyvius ir subjektyvius. Kaip matyti išsiaiškinus nusikalstamos veikos būdo struktūrą, nusikalstamos veikos būdu reikia laikyti objektyviai ir subjektyviai nulemtą nusikaltėlio elgesio sistemą iki, po ir nusikalstamos veikos darymo metu paliekančią įvairaus pobūdžio būdingus pėdsakus išorėje. Objektyviais veiksniais, kurie lemia nusikaltėlio elgesį, galime laikyti nusikalstamos veikos padarymo vietą, laiką, nusikalstamos veikos įrankius ir priemones, nusikalstamos veikos pasikėsinimo dalyką ir nukentėjusįjį, o prie subjektyvių nusikaltėlio elgesį lemiančių veiksmų galime priskirti nusikaltėlio amžių, profesiją, gyvenimo būdą, darbo sritį, psichines ir fizines nusikaltėlio savybes ir pan., t. y. nusikaltėlio savybes.

¹¹⁰ Курс криминалистики. Общая часть. Отв. Ред. В. Е. Корноухов. Москва: Юристъ, 2000, p. 56.

Asmuo, padaręs nusikalstamą veiką. Žmogaus asmenybė yra daugelio mokslų tyrimo dalykas, kurių kiekvienas iškelia savo uždavinius ir naudojami savais bei bendrai priimtais metodais. Asmuo, kaip tyrimo objektas, yra tiriamas skirtingais požiūriais – kaip asmenybė, veiklos subjektas ir individas. Visa tai apibūdinama kaip savybių, turinčių nustatytą struktūrą, visuma.

Be kriminalistikos, skirtingus šio reiškinio aspektus nagrinėja daugybė kitų teisės mokslų: kriminologija, baudžiamoji teisė, baudžiamasis procesas.

Realūs įvykiai, apie kuriuos yra renkami, tiriami, vertinami ir panaudojami įrodymai, visada susieti su nusikaltėlio asmenybe, nusikalstamu elgesiu. Kriminalistiniu požiūriu, kai kalbama apie konkretaus asmens, padariusio nusikalstamą veiką, nustatymą, būtina tirti visas asmenybės pasireiškimo formas iš esmės, t. y. ne tik jo elgesį, bet ir savybes, kurios atsispindi tam tikroje situacijoje ir padeda nustatyti konkretų asmenį.

Teisinėje literatūroje galime aptikti skirtingų nusikaltėlio klasifikacijų pagrindų.

Pateikti išsamią nusikaltėlio klasifikaciją beveik neįmanoma, nes kiekvienu atveju apibendrinant tam tikras nusikalstamų veikų grupes, rūšis, porūšius asmenys, padarę nusikalstamas veikas, gali būti klasifikuojami skirtingais pagrindais.

Kriminalistikoje nusikaltėlio asmenybę galima klasifikuoti labai įvairiai: *pagal lytį* (vyrai, moterys), *amžių* (paaugliai, pilnamečiai, senovo amžiaus žmonės), *tautybę* (rusai, lenkai, žydai, vokiečiai), *išsilavinimą* (pradinis, nebaigtas vidurinis, aukštesnysis, aukštasis ir kt.), *materialinę padėtį* (skurdžiai, vidutinės pajamos turintys, pasiturintys asmenys), *užsiėmimo rūšį* (verslininkas, valstybės tarnautojas ir t. t.), *gyvenimo būdą* (priklausymas įvairioms formalioms ir neformalioms grupuotėms ir t. t.), *sveikatos būklę* (sveiki, psichiniai ligoniai ir t. t.) ir pan. Visų klasifikacijų neįmanoma išvardyti, nes, kaip jau buvo minėta, kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra dinaminė kategorija, ir kiekvieną kartą, atsižvelgiant į nusikalstamos veikos pobūdį, gali atsirasti vis kitokia nusikaltėlių klasifikacija.

Šio kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos elemento turinį sudaro renkami asmenybės požymiai, kurie yra specifiniai ir būdingi as-

menims, padariusiems konkrečios grupės, rūšies ar porūšio nusikalstamas veikas, svarbūs ir esminiai, norint sėkmingai išaiškinti ir tirti nusikalstamas veikas. Kriminalistikoje nusikaltėlio asmenybė tiriama trimis kryptimis.

Prognostinė kryptis numato duomenų apie nežinomo nusikaltėlio asmenybę gavimą pagal paliktus pėdsakus nusikaltimo įvykio vietoje, liudytojų atmintyje ir pagal kitus šaltinius, siekiant nustatyti jo paieškos ir sulaikymo kryptis ir būdus. Dažniausiai tokia informacija leidžia nuspėti tik bendras nežinomų asmenų grupės savybes, tarp kurių galima surasti nusikaltėlį, ir rečiau – kai kurias konkrečias asmenybės savybes. Gauta informacija iš pirmosios tyrimo krypties yra svarbi sudarant kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką, kai yra nežinomas nusikalstamą veiklą padaręs asmuo, ir pasirenkant tyrimo situacijų būdus bei priemones. Ji yra gaunama iš biologinės kilmės pėdsakų, nusikalstamų veikų būdo bei nusikalstamų veikų situacijos požymių, iš duomenų apie įgūdžius ir specialiąsias žinias, iš manieros, elgesio, kalbos, iš nusikaltimo aplinkos, nusikalstamų veikų pasikėsinimo dalyko ir kitų bylos duomenų. Būtent tokie duomenys ir leidžia daryti išvadas apie asmenų, tarp kurių reikia ieškoti nusikaltėlio, grupę arba apie konkretų nusikaltėlį ir jo asmenines savybes, jo galimą buvimo vietą, pėdsakus, kurie gali būti ant jo kūno bei drabužių ir pan.

Retrospektyvinė kryptis – tai įtariamojo asmenybės arba jau žinomo kaltojo asmens analizė, siekiant kriminalistiniu požiūriu įvertinti nusikaltėlio asmenybę. Tokiu atveju tikslinga surinkti informaciją ne tik apie nusikaltėlių vertybinę sistemą, teisinę savimonę, antivisuomeninį požiūrį, gyvenimo būdą, bet ir informaciją apie nusikaltėlio asmenybę, jo ryšius, elgesį, nusikalstamų veikų padarymo metu ir tuoj po jų, padėsiiančių užmegzti gerus santykius, kad būtų gauti teisingi parodymai, paneigiant jo melagystes ir kt. Šios rūšies informacija yra svarbi tolesnei konkrečios nusikalstamos veikos kriminalistinei analizei ir sprendžiant iškeltus tyrimo uždavinius. Todėl kriminalistinei nusikalstamų veikų charakteristikai ir nusikalstamų veikų tyrimo metodikai svarbūs duomenys, leidžiantys vertinti rūšinius, tipinius, grupinius ir kitus nusikaltėlio asmenybės požymius, duomenys, liudijantys apie subjektų, darančių skirtingų rūšių nusikalstamas veikas, specifines savybes ir požymius.

Profilaktinė kryptis. Jos metu renkami, tiriami ir analizuojami duomenys, kuriais naudojantis yra parenkami metodai, būdai ir priemonės, komplikuojančios nusikalstamų veikų padarymą, nutraukiančios asmenų nusikalstamą veiklą arba užtikrinančios palankias sąlygas aptikti ir demaskuoti nusikaltėlių.

Nusikaltėlis yra pagrindinis nusikalstamos veikos sistemos elementas. Jis turi protą, valią, emocijas, žinias, poreikius, įgūdžius, kurie leidžia suvokti aplinką ir savo paties elgesį. Jam būdingi ryšiai, santykiai, savybės bei požymiai, bendri visiems ir individualūs, įgimti ir įgyti, pastovūs ir kintantys. Reikia atrinkti tam tikrus įtariamojo asmenybės požymius, kad būtų galima juos pateikti ne tik tiems asmenims, kurie slepia nusikaltimus, bet ir nukentėjusiųjų asmenybėms. Tokią požymių grupę turėtų sudaryti duomenys apie laisvalaikio pomėgius, interesus, ryšius, santykius ir pan., jie leis įvertinti asmenų, kurie daro atskirų rūšių nusikaltimus, tipines savybes, leis nustatyti sąsajų turinčius ryšius tarp nusikaltėlio ir nukentėjusiojo.

Kriminalistikoje tiriant nusikalstamas veikas yra svarbi išorinė (fizinė) žmogaus veikla. Formuojantis išorinei žmogaus veiklai, svarbią reikšmę turi gyvenimo būdas, socialinė grupė, kuriai priklauso nusikaltėlis, taip pat konkreti gyvenimo situacija, t. y. nusikalstamos veikos aplinka, gyvenimiškų aplinkybių, tuo metu supančių žmogų, visuma. Didžiausią kriminalistinę reikšmę turi išorinės nusikaltėlio veiklos paliekami pėdsakai. Nusikaltėlis, kaip pėdsakus paliekantis objektas, visuomet palieka pėdsakus – nusikalstamos veiklos požymius, liudijančius ne tik apie nusikaltimą, bet ir apie patį nusikalstamos veikos vykdytoją. Aplinkoje atsispindi jo fiziniai, psichiniai ir kiti duomenys. Pėdsakai suteikia galimybę nustatyti nusikalstamos veikos įvykdymą, slėpimą ir nusikaltimo mechanizmą. Jie nurodo dėsniskus ir, labai svarbu, sąlygiškai pastovius bei pasikartojančius ryšius tarp daiktų, būdų, priemonių ir to asmens, kuris turi savitas psichofizines savybes. Vertingiausią informaciją apie nusikaltėlio asmenybę turi jo palikti pėdsakai.

Tyrimo metu pagal pėdsakus – požymius galima gauti informacijos, kuri nurodytų įtariamojo lytį, amžių, profesiją, turimas žinias, tam tikrus sugebėjimus, taip pat fizines, psichines ir kitas asmens savybes. Jie nurodo

konkreto asmens savybes, atspindi nusikaltėlio asmenybės duomenis ir sudaro kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos turinį.

Visas nusikaltėlio savybes ir požymius galima sugrupuoti. Nusikaltėlio asmenybę geriausiai atspindi šios duomenų grupės:

1. Socialiniai demografiniai:

- socialinis asmens statusas, t. y. jo priklausomumas tam tikrai socialinei grupei su tam tikra demografinė charakteristika (vardas, pavardė, lytis, amžius, gyvenamoji vieta, išsilavinimas, darbo vieta, šeiminė padėtis ir pan.);
- socialinės asmens funkcijos (vaidmenys), t. y. visuomeniniuose santykiuose esanti asmens veiklos visuma (kaip piliečio, šeimos nario, darbo kolektyvo nario ir pan.);
- nusikaltėlio santykis su visuomene – asmenybės santykis su socialinėmis vertybėmis ir atliekamomis socialinėmis funkcijomis (ideologinis požiūris, požiūris į darbą, šeimą, įstatymus, jo teisinė sąmonė, savikritiškumas ir t. t.).

2. Antropologiniai asmenybės ypatumai (anatominiai ir funkciniai).

3. Psichologinė asmens sritis (emocinė, valinė, intelektiniai sugebėjimai, temperamentas, psichologinė būseną).

4. Skatinanti asmenybės sritis (poreikiai, interesai, motyvai, požiūris).

5. Kriminaliniai požymiai (antivisuomeninio elgesio lygis, teistumų skaičius ir pan.).

Šie duomenys gali būti panaudoti turint tikslą nustatyti tikrinamų asmenų, kurie gali padaryti nusikalstamą veiką, grupę, t. y. panaudoti universaliai kriminalistikos informacinei sistemai.

Žmogaus savybės neegzistuoja atskirai, o yra glaudžiai susijusios, viena kitą veikia. Tai leidžia panaudoti tyrimo procese ne tik tiesioginę informaciją, esančią pėdsakuose, bet ir informaciją, susijusią vidiniais ryšiais. Visa tai yra svarbu tyrimo ir ekspertinei praktikai todėl, kad atsiranda galimybė prognostiniams tyrimams. Prognozuodamas savo nusikalstamą elgesį (tai būdinga tyčiniams nusikaltimams), nusikaltėlis tuo pačiu metu numato ir nusikalstamos veikos situaciją, modeliuoja savo veiksmus, nusikalstamos veikos padarymo būdą, pėdsakų slėpimą ir t. t. Žmo-

gaus, pasiryžusio padaryti nusikalstamą veiką, veiksmai yra determinuoti objektyvių ir subjektyvių aplinkybių. Jo veiksmuose slypi tam tikri ryšiai su kitais žmonėmis, priemonėmis, nusikalstamos veikos pasikėsینimo dalyku bei nukentėjusiuoju, materialine gerove. Kiekviena nusikalstama veika savyje slepia asmens, padariusio šią nusikalstamą veiką pėdsakus, bei kai kurias socialines psichologines jo savybes, nusikalstamą patirtį, profesiją, specialias žinias, lytį, amžių, tarpusavio ryšių su auka ypatumus ir t. t. Žmogus ne tik atspindi savo savybes materialioje aplinkoje, bet ir priima tam tikras savybes, kurios tampa pagrindu nustatant įvairius kontaktinius ryšius. Nusikalstamas elgesys yra labai glaudžiai susijęs su nusikaltėlio asmenybės savybėmis, jo nusikalstama patirtimi. Rengimasis, nusikalstamų kėslų įgyvendinimas ir nusikaltimo slėpimas priklauso nuo įtariamojo asmenybės, jo intelekto, žinių lygio, jo tarpusavio ryšio su nusikaltimo pasikėsینimo dalyku bei nukentėjusiuoju. Būtent todėl daugelis kriminalistikos mokslininkų, daugiau dėmesio skiriančių kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos sampratos ir struktūros plėtojimui, į jos turinį įtraukia duomenis apie nusikaltėlio asmenybę.

Veikloje viena ar kita forma atsispindi asmenybės savybės, t. y. tarp asmenybės ir veiklos yra tam tikrų rūšių ryšiai. Kalbant apie nusikaltėlio charakteristiką, reikia paminėti, kad šis kriminalistinės charakteristikos elementas yra susijęs tam tikrais ryšiais su kitais charakteristikos elementais.

Asmens, padariusio nusikalstamą veiką, išsamių duomenų pagrindu gali būti sudarytas informacinis duomenų bankas, kurį naudojant būtų nustatoma, kas, koku būdu ir kokioje aplinkoje dažniausiai daro tokio pobūdžio nusikalstamas veikas, kaip tiriamas įvykis, kokie dėsningi ryšiai tarp įtariamojo ir pasikėsینimo dalyko, kur bei kokius galima aptikti ir panaudoti įrodymų šaltinius, nusikalstamų veikų pėdsakus, t. y. nusikaltėlio asmenybės prognostinis tyrimas.

Pasikėsینimo dalykas ir (arba) nukentėjusysis. Kriminalizuodamas veikas, įstatymų leidėjas nori apsaugoti ne ką kitą, o tam tikrą vertybę. Baudžiamasis įstatymas saugo gana daug visuomenės branginamų vertybių, tarp kurių yra žmogaus gyvybė, sveikata, lytinė laisvė ir normalus lytinis asmens vystymasis ir t. t.

Pasikėsinimo dalyko negalima tapatinti su nusikalstamos veikos objektu. Pasikėsinimo dalykas yra materialiai teisinio gėrio išraiška realiaame pasaulyje. Pavyzdžiui, nuosavybės išraiška realiaame gyvenime yra pinigai, namas ir kitas turtas.

Nusikalstamos veikos objektas ir nukentėjusysis – taip pat yra netapačios sąvokos. Nukentėjusysis – tai asmuo, kuriam realiai yra padaryta fizinė, turtinė ar moralinė žala. Nukentėjusysis dažnai atsiranda ne pačiame procese, o įvykus pasikėsinimui. Turint omenyje tai, kad ne kiekvieno nusikaltimo metu yra padaroma bet kokia žala, tai skirtingai nuo nusikaltimo objekto, be kurio nusikaltimo nėra ir negali būti, nukentėjusysis yra tik nusikalstamos veikos sudėties fakultatyvinis požymis. Nukentėjusiojo požymiai kartais būna nurodyti pačioje Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje. Tarkim, šie požymiai gali reikšti nukentėjusiojo pareigas, profesiją, jo lytį, kitas savybes (pavyzdžiui, LR BK 131 str. „Naujagimio nužudymas“). Tačiau paprastai įstatymo leidėjas pačiame įstatyme nekonkretizuoja nukentėjusiojo požymių. Tokiais atvejais nukentėjusiuoju gali būti bet kuris asmuo, nesvarbu, kokios jo pareigos, amžius, lytis, kitos savybės.

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 28 str. 1 d. asmuo, kuriam nusikalstama veika padaryta moralinė, fizinė ar turtinė žala, vadinamas nukentėjusiuoju. Tačiau nukentėjusiuoju baudžiamajame procese gali būti pripažįstamas tik fizinis asmuo. Nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos juridinis asmuo baudžiamajame procese gali būti tik civiliniu ieškovu. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse pateikta nukentėjusiojo sąvoka nevisiškai sutampa su nukentėjusiojo asmens sąvoka, vartojama Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, kuriame nukentėjusiuoju (pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 178, 179 str.) gali būti tiek fizinis, tiek ir juridinis asmuo.

Baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese nukentėjusiojo samprata yra platesnė nei kriminalistikoje. Kriminalistikoje pabrėžiama nukentėjusiojo asmens veikla nusikalstamos veikos procese (saugojo ar nesaugojo savo būstą, rūpinosi gyvybės apsauga, turėjo asmens sargybinius, sudarė kliūtis, užkertančias arba mažinančias galimybes nusikalsti ir t. t.). Tai le-

mia nusikalstamos veikos būdo pasirinkimą. Pats pasikėsinimo dalykas taip pat pabrėžia nusikalstamo elgesio pasirinkimą (pavyzdžiui, yra skirtumas, iš kur pavogti pinigus – iš kišenės ar iš banko).

Kriminalistikai nukentėjusiojo asmenybė seniai buvo labai aktuali ir reikšminga kaip pirminis informacijos šaltinis, siekiant nustatyti tiesą byloje. Nukentėjusysis – tai nepamainomas pirminės informacijos apie nusikalstamą veiką šaltinis. Jis tyrėjams gali pateikti visas aplinkybes, reikalingas tyrimui organizuoti ir sėkmingai jam atlikti.

Sąlygiškai nukentėjusįjį arba pasikėsinimo dalyką plačiaja prasme galime vadinti pasikėsinimo objektu. Kriminalistikoje galime skirti keturias tokių objektų grupes:

1. Gyvosios gamtos objektai (žmonės, gyvūnai ir t. t.).
2. Negyvosios gamtos objektai (turtas, vertybės, daiktai ir pan.).
3. Informacija (duomenys).
4. Įvairaus pobūdžio sistemos (informacinės, technologinės, visuomenėje priimta tvarka – elgesio taisyklės, pareigūnų, įmonių, organizacijų, įstaigų veikla ir t. t.).

Kriminalistinėje charakteristikoje pasikėsinimo objektas visuomet pasižymi konkretumu: turi savo pavadinimą, požymius, paskirtį, individualius požymius, kam tai priklauso, kas tuo naudojasi. Nusikalstamos veikos pasikėsinimo objektas pasižymi tokia savybe, kad pritraukia nusikaltėlio dėmesį, tenkina jo norus ir, atvirkščiai, sutrukdo atlikti nusikalstamus veiksmus. Todėl pasikėsinimo objektas daro įtaką nusikaltėlio elgesiui, dažnai tampa pasikėsinimo priežastimi, lemia nusikalstamos veikos tikslus, motyvus, nusikaltėlio veiksmų pobūdį.

Atsižvelgiant į nusikaltėlio veiksmų struktūrą ir tikslus, nusikalstamos veikos „sistemoje“ gali būti keletas objektų grupių¹¹¹. Pirmajai grupei priklauso objektai, kurie yra pagrindinis nusikaltėlio tikslas. Tai yra pagrindinis nusikalstamos veikos objektas. Antrajai grupei priklauso objektai, į kuriuos pasikėsinus, nusikaltėlis palengvina pagrindinio nusikalstamos veikos tikslo pasiekimą. Tai tarpiniai nusikalstamos veikos pa-

¹¹¹ Plačiau žr.: *Курс криминалистики*: В 3е. Е.І. Общеетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика. Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. Санкт – Петербург: Юридический центр «Пресс», 2004, p. 61.

sikėsinimo objektai. Trečiajai objektų grupei priklauso tie, į kuriuos pasikėsinus, nusikaltėlis gali sutrukdyti greitai išaiškinti tiesą byloje, tuo ilgiau išvengdamas baudžiamosios atsakomybės (inscenizavimo, maskavimo, falsifikavimo veiksmai). Ketvirtajai grupei priklauso objektai, į kuriuos pasikėsinama jau darant nusikalstamą veiką, siekiant patenkinti savo kitus poreikius ir norus (dalinius).

Nors kriminalistika daugiau dėmesio skiria žmogui kaip nukentėjusiajam, tačiau ne mažiau svarbus čia yra ir pasikėsinimo dalykas, nuo kurio priklauso nusikalstamos veikos mechanizmas bei jo pobūdis. Kriminalistikoje nukentėjusių galima nagrinėti labai įvairiomis kryptimis.

Nukentėjusiojo tyrimai kriminalistikoje apima keturias kryptis. Pirmoji kryptis **retrospektyvinė**. Šios tyrimo krypties metu yra renkama informacija apie jau žinomą nukentėjusįjį arba nusikaltimo pasikėsinimo dalyką. Antroji kryptis – **prognostinė**, kuri apima duomenų rinkimą, tyrimą, analizavimą, versijų kėlimą apie nežinomą nukentėjusįjį ir pasikėsinimo dalyką. Trečioji nukentėjusiųjų asmenų tyrimo kryptis – **profilaktinė**. Jos metu renkami duomenys ir informacija, kurie būtų panaudoti kriminalistinėje profilaktikoje, parenkant metodus, būdus ir priemones, kurie komplikotų nusikalstamos veikos padarymą ir sumažintų asmenų rizikos veiksnių tapti nukentėjusiais. Ketvirta kryptis – **viktimologinė**. Duomenų apie nukentėjusįjį analizė padeda nustatyti nusikalstamos veikos priežastis ir sąlygas. Viktimologinės analizės metu gauti rezultatai leidžia kelti versijas apie nusikaltėlį arba grupę asmenų, tarp kurių reikia ieškoti įtariamųjų. Tam, kad atliktų viktimologinę analizę, tyrėjas turi surinkti nemažai informacijos apie tai, koks yra nukentėjusiojo elgesys darbe, namuose, laisvalaikio metu, koks ryšys tarp nukentėjusiojo užsiėmimo pobūdžio, gyvenimo būdo ir nusikalstamos veikos motyvų bei tikslų, kokie yra objektyvūs duomenys apie nukentėjusįjį ir nusikaltėlio tarpusavio ryšius, kokia nukentėjusiojo materialinė padėtis, kokie nukentėjusiojo bruožai galėjo lemti nusikalstamą veiką prieš ją padarant, su kuo nukentėjusysis turėjo konfliktų, kam naudinga padaryta nusikalstama veika.

Mokslininkų uždavinys yra nustatyti reikšmingus kriminalistikai, moksliskai pagrįstus, išsamius nukentėjusiojo požymius. Kriminalistinis nukentėjusiojo asmenybės tyrimas apima būtinų duomenų apie nusikals-

tamą veiką gavimą, naudingą nusikalstamai veikai atskleisti, pasirenkant tinkamiausius taktinius būdus, atliekant tam tikrus tyrimo veiksmus.

Nusikalstamos veikos genezėje nukentėjusiojo vaidmuo yra nagrinėjamas nuo jo provokacinių veiksmų iki aktyvaus pasipriešinimo nusikaltėliui. Todėl literatūroje¹¹² galime susidurti su labai įvairia aukų klasifikacija. Nukentėjusieji gali būti klasifikuojami pagal savo elgesį, tarpusavio ryšius su nusikaltėliu, jo vaidmenį nusikalstamos veikos genezėje, psichofizinius požymius ir ypatumus, profesinę viktimologiją, pagal gaunamas pajamas ir daugelį kitų pagrindų.

Nukentėjusiuosius galima skirstyti šiais pagrindais:

- *Pagal nukentėjusiojo juridinę statusą* skiriamas fizinis asmuo ir juridinis asmuo.

- *Pagal nusikalstamos veikos rūšis* nukentėjusieji gali būti:

- 1) nukentėjusieji turtiniuose nusikaltimuose;
- 2) nukentėjusieji smurtiniuose nusikaltimuose;
- 3) nukentėjusieji ekonominiuose nusikaltimuose (nusikaltimuose finansams, ūkiniuose nusikaltimuose) ir t. t.

- *Pagal tarpusavio santykius tarp nukentėjusiojo ir nusikaltėlio* galime įvardyti šias nukentėjusiųjų grupes:

- 1) giminės ir šeimos nariai, tarp kurių reikia išskirti juridinius ir faktinius sutuoktinius;
- 2) kaimynai;
- 3) asmenys, kurie kartu dirbo su nusikaltėliu arba buvo susieti tam tikrais santykiais (visuomeniniais, politiniais ir pan.);
- 4) praleidžiantys su nusikaltėliu laisvalaikį asmenys;
- 5) asmenys, kurie buvo draugiški arba turėjo intymius santykius su nusikaltėliu;
- 6) nukentėję, kurie buvo tik pažįstami su žudiku, tačiau jų nesiejo jokie tarpusavio ryšiai;

¹¹² Ермалович, В. Ф. *Криминалистическая характеристика преступлений*. Минск: Амалфея, 2001, p. 147–148; *Курс криминалистики*. Обще­теоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. Санкт – Петербург: Юридический центр «Пресс», 2004, p. 107–111.

- 7) nukentėjusieji, kuriuos nusikaltėliai pasirenka užpulti, norėdami apiplėšti arba išprievartauti, kartais tai „užsakytos“ žmogžudystės;
- 8) visai atsitiktiniai žmonės.

• *Pagal žalą*, padarytą nukentėjusiajam:

- 1) nukentėjusysis, kuriam padaryta fizinė žala;
- 2) nukentėjusysis, kuriam padaryta moralinė žala;
- 3) nukentėjusysis, kuriam padaryta turtinė žala;
- 4) nukentėjusysis, kuriam padaryta ir (arba) turtinė, ir (arba) moralinė, ir (arba) fizinė žala.

• *Atsižvelgiant į nukentėjusiojo vaidmenį nusikalstamoje veikoje* skiriami du nukentėjusiųjų tipai:

- 1) neutralus – kai nukentėjusiojo elgesys nebuvo nusikalstamos veikos priežastis;
- 2) teigiamas – kai socialiai palankus aukos elgesys gali sukelti nusikaltėlio priešišumą;
- 3) provokuojantis (negatyvus) – kai auka savo elgesiu skatina nusikaltėlį atlikti nusikalstamus veiksmus.

Nukentėjusiojo provokuojantis elgesys gali pasireikšti dviem formomis: aktyvia (auka pati sudaro situaciją, kurioje galima įžvelgti jo elgesyje tiesioginę arba netiesioginę provokaciją) ir pasyvia. „Aktyvūs“ nukentėjusieji po nusikalstamos veikos linę sunaikinti savo „neteisingo“ elgesio pėdsakus, duoda prieštaraujančius ir melagingus parodymus, slepia informaciją, sumažina savo vaidmenį kilusiame konflikte. „Pasyvūs“ nukentėjusieji savo veiksmais sudaro palankią nusikalstamai veikai situaciją.

Kiekvienu atveju gali atsirasti vis kitokių klasifikacijos pagrindų, pavyzdžiui, pagal lytį, išsilavinimą, profesiją, viktimologinę padėtį, teistumą, ypatingus asmenybės bruožus ir t. t.

Nukentėjusiojo asmenybė turi tokią pačią struktūrą kaip ir nusikaltėlis. Kriminalistiką dominantys duomenys apie nukentėjusiojo savybes bei jo būseną, taip pat apie tik jam būdingus bendravimo ypatumus su kitais žmonėmis, yra gana platūs. Todėl tų savybių grupė gali būti nustatinėjama tiriant konkrečios rūšies nusikalstamas veikas.

Yra tam tikrų nusikalstamų veikų rūšių, pavyzdžiui, nusikaltimuose prieš asmenį, kurių kriminalistinė charakteristika neišsivaizduojama be detalių žinių apie nukentėjusiojo asmenybę, apie pasikėsinimo dalyką. Šios žinios gali apimti tiek vidinius nukentėjusiojo požymius, tiek jį supančią aplinką, ryšius ir santykius su kitais asmenimis. Duomenų apie nukentėjusįjį yra įvairaus pobūdžio pėdsakuose ir tai padeda aptikti nusikalstamą veiklą, paaiškinti nusikalstamos veikos ketinimo esmę, jo požymius. Dažnai tokie duomenys parodo nusikalstamos veikos motyvą, tikslą, nusikalstamos veikos būdą, pėdsakų susidarymo mechanizmą, charakterizuoja įtariamojo asmenybę.

Kyla diskusijų, kokia svarbi informacija apie auką turėtų sudaryti šio kriminalistinės charakteristikos elemento turinį.

Atsižvelgiant į specifinius kriminalistikos interesus, daug dėmesio kreipiama į savybes, turinčias glaudų ryšį su kitais kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristios elementais. Svarbią reikšmę kriminalistinėje nusikalstamų veikų charakteristikoje užima specifiniai duomenys apie nusikalstamos veikos pasikėsinimo dalyką ir nukentėjusįjį. Tokio pobūdžio kriminalistinė informacija leidžia visapusiškiau charakterizuoti nusikaltėlio asmenybę, nusikalstamos veikos padarymo motyvus ir, žinoma, padeda apspręsti įtariamųjų grupę ir planuoti paieškos priemones, turint tikslą surasti svarbius įrodymus byloje. Kriminalistikai svarbių aukos savybių ir jos elgesio (iki nusikalstamos veikos, jos darymo metu ir tuoj po jos) analizė leidžia išsamiau suvokti nusikalstamos veikos aplinkybes, itin apibūdinančias nusikaltėlio elgesio motyvus, savitumą, jo bendrus bei individualius požymius. Duomenų apie nukentėjusiojo asmenybę išsamumas turi būti lyginamas su praktikos paklausa. Tikslinga rinkti tas žinias apie nukentėjusiojo asmenybę, kurios gali suteikti įrodomąją ir taktinę informaciją. Tokie duomenys priklauso nuo nusikaltėlio asmenybės savybių ir ypatumų, nusikalstamos veikos padarymo būdo, pėdsakų – pasekmių, nusikalstamos veikos motyvų ir t. t. Vieni ar kiti duomenys nėra vienodai reikšmingi atskirų nusikalstamų veikų rūšių kriminalistinei charakteristikai. Pasirenkant tinkamiausius nusikalstamų veikų tyrimo metodus, atsižvelgiama į įvairius kriminalistinius nukentėjusiojo asmenybės duomenis. Tiriant tos pačios rūšies nusikalstamas veikas, nukentėjusieji gali pasižymėti ir tam tikromis bendromis savybėmis.

Požymių sistema, kuri priklauso nukentėjusiojo asmenybei, yra gana sudėtinga. Kriminalistiniu aspektu duomenis apie nukentėjusiojo asmenybės ir elgesio ypatumus būtų galima suskirstyti taip: *demografiniai duomenys* (lytis, amžius, šeimninė ir visuomeninė padėtis ir t. t.), *duomenys apie fizines, biologines ir psichines ypatybes, apie gyvenimo būdą, vertybines orientacijas, ryšius, santykius su nusikalstamo pasaulio atstovais* ir t. t. Kiekvieno iš aukščiau išvardytų duomenų reikšmė tiriant konkrečią nusikalstamą veiką yra nevienoda. Vienais atvejais svarbią kriminalistinę reikšmę turi duomenys apie nukentėjusiojo amžių, asmeninius santykius, kitais – gyvenimo būdą, vertybines orientacijas, trečiu atveju – apie psichines, psichologines ypatybes.

Tyrimo sėkmė priklauso nuo išsamios informacijos apie nukentėjusiojo asmenybę. Duomenis apie nukentėjusiuosius arba pasikėsینimo dalyką galime gauti šiais būdais:

- 1) atliekant dokumentų analizę, charakterizuojančią nukentėjusiojo fizines ir moralines ypatybes, apibūdinančią pasikėsینimo objektą;
- 2) apklausiant liudytojus;
- 3) apžiūrint įvykio vietą (apžiūros metu randami nukentėjusiojo elgesio pėdsakai, jo asmenybės ypatumai, informacija apie pasikėsینimo dalyką);
- 4) atliekant nukentėjusiojo apžiūrą, kurios metu gaunami duomenys apie jo anatomines savybes, turimus sužalojimus, ypatingas žymes, persirgtų ligų pėdsakus ir pan.;
- 5) atliekant teismo medicininę ekspertizę, kurios metu atsakoma į klausimus apie nukentėjusiojo sveikatos būklę, kokie padaryti sužalojimai ir t. t.;
- 6) atliekant nukentėjusiojo teismo psichiatrinę ekspertizę;
- 7) atliekant nukentėjusiojo teismo psichologinę ekspertizę, kuri patvirtina, ar gali asmuo adekvačiai suvokti padarytos nusikalstamos veikos aplinkybes;
- 8) atliekant įvairias ekspertizes, kurios paskirtos nusikalstamos veikos pasikėsینimo dalykui;
- 9) atliekant nusikaltėlio apklausą apie nukentėjusiojo elgesį, tarpusavio santykius su nukentėjusiuoju ir t. t.

Įvairiose tyrimo situacijose nusikalstamos veikos auka visų pirma yra informacijos apie nusikalstamą veiką šaltinis; antra, tai – objektas, kurio visapusiškas ištyrimas kriminalistinėmis priemonėmis duos svarbios informacijos apie nusikalstamos veikos tyrimą; trečia, tai – asmuo, kurio asmenybė dar neatskleista, todėl jos nustatymas yra vienas iš pirmųjų tyrimo uždavinių.

Vienos ar kitos rūšies nusikalstamos veikos nukentėjusiojo tipinių savybių ir tipinių tyrimo situacijų išryškėjimas, jų analizė, apibendrinimas ir sisteminimas padeda sukurti kriminalistinį nukentėjusiojo tipą; tai dar labiau praturtina įvairių nusikalstamų veikų rūšių kriminalistinę charakteristiką.

Turint galvoje tai, kad nukentėjusiuoju yra pripažįstamas asmuo, kuriam yra padaryta fizinė, moralinė ar turtinė žala, ir jis yra tiesiogiai susijęs su nusikalstamos veikos pasirengimu, nusikalstamų kėslų įgyvendinimu bei slėpimu, tai duomenys apie jį turi didelę kriminalistinę reikšmę tiriant ir aiškinantis visuomenei pavojingas veikas. Nukentėjusysis vienu atveju gali būti kaip galutinis nusikalstamos veikos tikslas, antru – kaip priemonė nusikalstamai veikai paslėpti, trečiu – kaip kliūtis padaryti nusikalstamą veiką, ketvirtu – kaip sąlyga, lemianti nusikalstamos veikos būdą ir t. t.

Nukentėjusysis ir nusikalstamos veikos pasikėsinimo dalykas turi nemažai tarpusavio ryšių su asmeniu, įtariamam nusikalstamos veikos padarymu, nusikalstamos veikos situacija, nusikalstamos veikos būdu. Dėsningumų nustatymas, tipologinių (paremtų analogija) schemų sudarymas padeda nustatyti tam tikrą elementų sistemą bei jos narių tarpusavio ryšius, kurie su didesne ar mažesne tikimybe leidžia išaiškinti dar nežinamus (tyrimui) elementus.

Nusikalstamos veikos situacija. Nusikaltėlis pats pasirenka pasikėsinimo dalyką, vietą, laiką, įrankius, būdą. Tačiau tam pasirinkimui nemenką įtaką daro ir aplinka, kurioje gyvena ir veikia žmogus. Bet kurioje žmonių veiklos srityje objektyviai susiklosto faktinių aplinkybių visuma, tarp kurių yra tam tikri priežastiniai, laiko, erdvės ir kitokie ryšiai. Susiklosčiusios aplinkybės sudaro tam tikrą elementų sistemą, vadinamą situacija¹¹³.

¹¹³ Волчецкая, Т. С. *Криминалистическая ситуалогия: Монография*. Под ред. проф. Н. П. Яблокова. Калининград: Калинингр. унт., 1997, p. 49.

Kriminalistikos požiūriu nusikalstamos veikos situacija suprantama kaip santykiai tarp asmenų, įtrauktų į nusikalstamą veiką, santykiai tarp asmenų ir valstybės, santykiai rengiantis daryti nusikalstamą veiką, ją įgyvendinant ir nuslepiant. Nusikalstamos veikos tyrimo reikmėms yra svarbu išryškinti santykius ne tik nusikalstamos veikos padarymo metu, bet ir prieš padarant nusikalstamą veiką bei po jos padarymo. Tokiu būdu galima suformuluoti ir nusikalstamos veikos situacijos sąvoką. **Nusikalstamos veikos situacija – tai į nusikalstamą veiką įtrauktų asmenų santykių įvairovės visuma prieš padarant nusikalstamą veiką, įgyvendinant ją ir po nusikalstamos veikos padarymo.**

Išorinius (objektyvius) veiksnius, kurie daro įtaką nusikalstamos veikos padarymo sumanymui, sudaro konkrečios gyvenimo situacijos, kuriose nusikaltėlis buvo prieš nusikalstamos veikos padarymą, elementai. Konkreti gyvenimiška situacija – tai tam tikro žmogaus gyvenimo objektyvių aplinkybių visuma, kuri daro įtaką jo elgesiui prieš nusikalstamos veikos padarymą bei slėpimą, taip pat ir atliekant nusikalstamus veiksmus. Konkrečią gyvenimišką situaciją gali sudaryti aplinkybės, kurios padeda padaryti nusikalstamą veiką, aplinkybės, kurios trukdo ją padaryti arba neutralios aplinkybės.

Nusikalstamos veikos situacija be materialios nusikalstamos veikos vietos aplinkos apima įvairias aplinkybes (padedančias arba trukdančias nusikalstamos veikos dalyvių veiksmams), chronologinę įvykio charakteristiką, psichologinius santykius, kurie kyla tarp nusikalstamos veikos dalyvių ir pan.

Laiko ir erdvės veiksniai nusikalstamos veikos situacijos struktūroje užima ypatingą vietą. Visi elementai egzistuoja erdvėje ir laike. Viena vertus – tai atskiri situacijos elementai, kita vertus, – jie yra vienijanti pradžia, leidžianti visus elementus sudėti į vieną situaciją. Kriminalistinė laiko charakteristika yra platesnė nei laiko samprata baudžiamojoje teisėje. Pastarajai laikas svarbus tik nustatant nusikalstamos veikos padarymo faktinį laiką. Tuo tarpu kriminalistikoje tai ir pasirengimo laikas, nusikalstamos veikos pėdsakų slėpimo laikas, vienų ar kitų procesų ir reiškinių vyksmo laikas. Laikas – tai realus asmens, padariusio nusikalstamą veiklą, periodas, fiksuojantis nusikalstamos veikos pradžią, eigą ir pabaigą. Laiko pasirinkimas priklauso nuo objektyvių ir subjektyvių veiksnių, iš dalies – ir nuo planuojamo nusikalstamos veikos pobūdžio, objekto, vietos ir aplinkos, asmeninių

nusikaltėlio savybių ir t. t. Pasirinktas laikas taip pat lemia subjektą: priverčia koreguoti nusikalstamos veikos planą, lemia elgesio režimą ir buvimo vietoje trukmę. Nusikalstamos veikos laikas kriminalistine prasme suprantamas kaip subjekto veiklos periodas, kurio metu yra atliekami tam tikri nusikalstami veiksmai, ir konkrečių veiksmų atlikimo laikas. Veiklos periodą, į kurį įeina pasirengimas, nusikalstamos veikos darymas ir pėdsakų slėpimas, pasekmės, nusako metai, mėnuo, diena ir savaitės diena. Konkrečių veiksmų atlikimo laikas nusakomas valandomis, dažnai ir minutėmis. Turint duomenų apie nusikalstamos veikos laiką, galima kelti versijas apie nusikalstamos veikos pasirengimo pobūdį, dalyvius, jų asmenines savybes, apie nusikalstamos veikos pasekmių atsiradimo laiką bei vietą ir t. t.

Vietos sąlygos dažnai lemia asmens elgesį, yra tiesiogiai ar netiesiogiai susijusi su nusikalstamos veikos vieta. Kai kuriais atvejais nusikaltėlis pasinaudoja nusikalstamos veikos vieta kaip poveikio priemone prieš auką. Ji konkretizuoja ir individualizuoja pačią nusikalstamą veiką. Kriminalistine prasme nusikalstamos veikos vieta – tai realiai egzistuojanti, nusikaltėlio pasirinkta ir panaudojama norimam rezultatui pasiekti erdvė, kurioje atliekami tam tikri veiksmai iki nusikalstamos veikos, nusikalstamos veikos darymo metu ir tuoj po to.

Kiekviena nusikalstama veika, neatsižvelgiant į tai, kur ji buvo įvykdyta, kada, koks buvo jos įvykdymo motyvas, koku būdu padaryta, atspindi konkrečiuose pėdsakuose, procesuose, reiškiniuose bei įvykiuose. Nusikalstamos veikos situacijos sąvokos negalima apibrėžti vien vietos ir laiko sąlygų aprašymu. Situacija apibūdina nusikalstamos veikos įvykį daug plačiau. Ji apima erdvinius konstrukcinius, gamtinius klimatinius, fizikinius, cheminius, laiko, gamybinius, buitinius bei psichologinius nusikaltėlio elgesio veiksnius. Minėti veiksniai tam tikrais atvejais pasireiškia nevienodai. Kiekvienu atveju reikšmingiausi yra tie aplinkos veiksniai, kurie nulemia konkretaus nusikalstamo įvykio eigą ir jo aplinkybes. Situacijos turi labai plačią charakteristiką, jas vertiname pagal laiko ir kitus veiksnius. Todėl mes kalbame apie ilgalaikes situacijas, pasikartojančias (ciklines), dėsningas (gyvūnų žūtis dėl chemikalų naudojimo), valdomas (pastatų pertvarkymas) ir nevaldomas (žemės drebėjimas). Kiekvienas nusikalstamos veikos išaiškinimas siejasi su daugelio situacijų analize, vertinimu.

Remiantis įvairiais kriterijais literatūroje mėginama klasifikuoti situacijas, tačiau nėra vienos nuomonės. Pagrindai, kuriais skirstomos situacijos, yra dinamiškai besikeičiantys, todėl viena ir ta pati situacija įvairiais momentais gali pereiti iš vienos klasifikavimo grupės į kitą.

Yra labai daug pagrindų, pagal kuriuos būtų galima klasifikuoti nusikalstamų veikų situacijas. Tačiau klasifikavimas turi būti labai lankstus, kad bet kuri situacija iš vienos klasifikacijos galėtų pereiti į kitą, nes situacija yra sisteminis modelis, kuris turi potencialų dinamiškumą.

Pateiksime keletą galimų nusikalstamų veikų situacijų klasifikavimo pagrindų. Taigi jas galima klasifikuoti:

• *Pagal jų pobūdį:*

- 1) būtinos (jos egzistuoja nepriklausomai nuo nusikalstamos veikos rūšies);
- 2) pagrindinės (kurios susietos tam tikrais ryšiais su nusikaltėliu) ir antrarūšės.
- 3) aktyvios ir pasyvios;
- 4) sudėtingos (pasižyminčias aukšta vidine organizacija) ir paprastos;
- 5) tipinės (būdingos aplinkos, kurioje padaroma daugelis panašių nusikalstamų veikų) ir specifinės.

• *Pagal nusikalstamos veikos tikslus bei motyvus, jų įgyvendinimo etapus* galima skirti nusikalstamas veikas, padarytas be pasirengimo ir slėpimo (impulsyvios situacijos); nusikalstamas veikas, padarytas tam rengiantis ir vėliau slepiant (tradicinės situacijos) ir pan.

• *Pagal asmenį, kuris padarė nusikalstamą veiką.* Nusikalstamų veikų situacijos skiriasi, kai dalyvauja paaugliai, vien tik suaugusieji, moterys, pareigūnai, kariai ir t. t. Didelę reikšmę nusikalstamų veikų situacijoms turi ir asmeninės savybės (profesija, išsilavinimas, pomėgiai, gyvenamoji vieta, šeiminė padėtis, teistumas, pakaltinamumas ir t. t.). Nusikalstamos veikos situacija gali būti palanki arba nepalanki nusikaltėliui¹¹⁴. Jeigu ji jam yra nepalanki, tai jis priima vieną iš dviejų sprendimų: arba atsisa-

¹¹⁴ Гавло, В. К. Обстановка преступления как структурный компонент криминалистической характеристики преступления. *Проблемы совершенствования тактики и методики расследования преступлений*. Сборник научных трудов. Выпуск 15. Иркутск, 1980, p. 54.

ko vykdyti nusikalstamą veiką šioje situacijoje ir laukia kitos, arba daro nusikalstamą veiką. Pastaruoju atveju jis stengiasi prisitaikyti prie tokios aplinkos – sudaro tam tikras sąlygas, ją pakeičia, pasirenka kitą nusikalstamos veikos būdą ir pan. Jei situacija palanki daryti nusikalstamą veiką, nusikaltėlis įgyvendina savo planus nieko nekeisdamas.

• *Pagal nusikaltėlio savybes* nusikalstamų veikų situacijas galime suskirstyti į:

- situacijas, kuriose nusikaltėlis buvo nepilnametis arba pilnametis asmuo;
- situacijos, kuriose asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, buvo vyras arba moteris;
- situacijos, kuriose dalyvauja pakaltinamas asmuo, turintis tam tikrų psichinių anomalijų arba esantis akcentuota asmenybė;
- situacijos, kuriose nusikaltėliai turi ypatingų santykių su nukentėjusiuoju arba pasikėsinimo objektu;
- situacijos, kuriose dalyvauja kitataučiai nusikaltėliai;
- situacijos, kuriose planuoja, daro ir slepia nusikalstimą recidyvistai.

• *Pagal nukentėjusįjį ar pasikėsinimo objektą.* Galime išvardyti ne vieną tokią nusikalstamų veikų situaciją. Pavyzdžiui, priklausymas nuo nusikaltėlio, kai nužudomas vaikas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 str. 2 d. 3 p.). Įvairios situacijos susiklosto, kai nukentėjusysis turi vadinamąją „rizikingą“ profesiją (pavyzdžiui, policininkas, prokuroras, krašto apsaugos kariūnas, pasienietis ir pan.).

Kalbant apie nusikalstamos veikos situacijas kriminalistikoje, mus labiausiai domina *santykių pobūdis*, kuris susidaro nusikalstamos veikos padarymo metu, iki jo ar po to (konfliktingos situacijos, nekonfliktingos, provokuojančios ir pan.).

Konfliktingas situacijas galime skirstyti į dvi grupes:

- ilgai besitęsiančios konfliktingos situacijos;
- trumpai trunkančios, kurios kyla spontaniškai.

Ilgai besitęsiantys tarpusavio konfliktai yra žinomi aplinkiniams žmonėms. Tokių nužudymų tyrimo pradžioje liudytojų dėka yra beveik tiksliai žinomas nusikaltėlis. Kiekvienas žmogus savo gyvenime yra pa-

tekęs į konfliktinę situaciją, kuri nesibaigia smurtinių veiksmų panaudojimu. Taip yra todėl, kad kiekviena konfliktinė situacija yra individuali. Ją lemia dalyvių, kurie yra įtraukti į nusikalstamą veiką, asmeninės savybės. Asmuo, sprenddamas kilusią konfliktinę situaciją, panaudodamas jėgą, stengiasi išspręsti susidariusią situaciją savo naudai. Tiriant bylas svarbu surinkti duomenis apie aplinką, kuri nurodytų aukos iniciatyvą sudarant konfliktinę situaciją, taip pat apie aplinką, kuri mums nurodytų, kad konfliktinę situaciją sukėlė nusikaltėlis arba aplinką, kurioje abu nusikalstamos veikos dalyviai parodė abipusę iniciatyvą sudarydami konfliktinę situaciją. Tyrimo metu nemažai duomenų apie nukentėjusiojo ir nusikaltėlio asmenybes galime rasti ir aplinkoje, kuri nurodo abipusį nedorą, amoralų, ištvirkavimu paremtą gyvenimo būdą, o nusikalstama veika – tai lyg loginis gyvenimo tėkmės rezultatas.

Nekintančių klasifikacijų nėra, tik yra labai daug motyvų, pagal kuriuos situacijas galima klasifikuoti.

Taigi nusikalstamos veikos situacija – tai visuma objektų (žmonių, daiktų ir t. t.), jų būsenų, ryšių ir santykių, kuriems esant ir į juos atsižvelgiant ar jiems veikiant, padaroma nusikalstama veika. Ši sąvoka yra susijusi su nusikalstamos veikos pobūdžiu, kryptingumu ir turiniu. Bendra situacija, apibūdinanti nusikalstamos veikos aplinką, padeda nustatyti jos priežastis, eigą ir esmę.

Situacija – tai pagrindas, kuris sujungia į vieną sistemą visus kriminalinės nusikalstamų veikų charakteristikos elementus. Nusikalstamos veikos situacija yra specifinis kriminalinės charakteristikos elementas. Skirtingai nei nusikalstamos veikos būdas ar mechanizmas, situacija apibūdina ne nusikalstamo elgesio elementus, o pačią terpę, kurioje jie pasireiškia. Ji nulemia nusikalstamos veikos būdą, joje atsispindi ir svarbūs nusikaltėlio, turėjusio įtakos aplinkai ar ją pakeitusio, asmenybės bruožai. Greta kitų kriminalinės nusikalstamų veikų charakteristikos elementų (nusikalstamos veikos būdo, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, ir nukentėjusiojo arba nusikalstamos veikos pasikėsinimo dalyko) nusikalstamos veikos situacija padeda atskleisti nusikaltimo padarymo mechanizmą, nustatyti dalyvių tarpusavio santykius, kurie susiklosto ne tik nusikalstamos veikos padarymo metu, bet ir prieš tai bei po to.

Pats nusikaltėlis nėra struktūrinis nusikalstamos veikos situacijos elementas. Jis priverstas sąveikauti su aplinka, vertinti ją, kartais pakeisti kai kuriuos jos elementus savo naudai (tačiau jis negali jos visiškai pakeisti), net jei, jo manymu, nuo to priklauso nusikalstamos veikos sėkmė. Nusikalstamos veikos situaciją atspindi ir socialinė aplinka, kurioje žmonės atsitiktinai arba suplanuotai tapo nusikalstamos veikos dalyviais. Socialinė aplinka apima ne visą mikroaplinką, o tik tas aplinkybes, faktus, santykius, kurie daugiausia daro įtaką nusikaltėliui nusikalstamos veikos rengimo, darymo ir slėpimo metu. Galimas tiesioginis ir netiesioginis situacijos poveikis nusikalstamai veikai.

Kriminalistinė nusikalstamos veikos situacija suprantama kaip organinė konkrečios nusikalstamos veikos erdvės ir laiko materialių elementų sistema, taip pat specialiai pasirinkta nusikalstamos veikos aplinka ir nusikalstamos veikos dalyviai, galintys daryti įtaką kitų kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos elementų formavimuisi, tiesiogiai ar netiesiogiai nulemti žmonių elgesio pobūdį, charakterizuojanti sąlygas, kuriose jie veikė, daryti įtaką būdingų konkrečių nusikalstamos veikos pėdsakų kompleksams.

Nagrinėjant nusikalstamos veikos situaciją, yra nustatoma pasirengimo padaryti nusikalstamą veiką laipsnis, aplinkos įtaka nusikalstamos veikos būdai ir mechanizmui, situacijos elementai, turėję pagrindinę įtaką nusikalstamos veikos eigai ir jos rezultatui, bei kaip jie susiję su subjekto asmenybe, taip pat galimi nusikaltėlio bendrininkai, liudytojai, jų buvimo vieta, nusikalstamos veikos laikas ir kiti aplinkos elementai nusikalstamos veikos padarymo metu. Tokiu būdu nusikalstamos veikos situacijos savitumas daro didelę įtaką nusikalstamos veikos tyrimui, vienu ar kitu būdu nustatant nusikalstamos veikos būdą, jo mechanizmą, nusikaltėlio elgesio įvairaus pobūdžio nukrypimus nusikalstamos veikos darymo metu.

Nusikalstamos veikos situacija yra specifinis kriminalistinės charakteristikos elementas. Skirtingai nei nusikalstamos veikos būdas, situacija apibūdina ne nusikalstamo elgesio elementus, o pačią terpę, kurioje jie pasireiškia.

Nusikalstamos veikos situacija nulemia nusikalstamos veikos būdą, joje atsispindi ir svarbūs nusikaltėlio, turėjusio įtakos aplinkai ar ją pakeitusio, asmenybės bruožai. Nusikalstamos veikos situaciją gali apibū-

dinti daugelis elementų: objektas, reiškiniai, procesai, sąlygos, aplinkybės, faktai, būklė, santykiai. Šią aplinką sudaro tam tikra geografinė aplinka, technologinė aplinka (aplinkos elementai, sukurti iš gamtos išteklių darbu ir žmogaus valia) bei kai kurie mikroaplinkos (ją tyrinėja kriminologija) elementai (socialinė nusikaltėlio aplinka).

Nusikalstamos veikos situacija, kaip kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos elementas, turi didelę reikšmę tiriant nusikalstamas veikas. Kiekviename nusikalstamos veikos įvykyje išsiaiškinama grupė tarpusavyje sąveikaujančių objektų, reiškinių ir procesų, charakterizuojančių pagrindines objektyviosios realybės sąlygas, susidariusias nusikalstamos veikos padarymo momentu. Jose slypi kriminalistinė informacija, padedanti pasirinkti tinkamiausius tyrimo būdus ir metodus.

■ Kontroliniai klausimai:

1. Kaip suprantate kriminalistinę identifikaciją?
2. Ką vadiname identifikaciniu periodu?
3. Kaip klasifikuojami identifikaciniai požymiai?
4. Kaip galima apibūdinti individualiąją požymių visumą?
5. Kokius žinote identifikacijos objektus?
6. Kokios yra pagrindinės identifikacijos rūšys?
7. Išvardykite ir apibūdinkite pagrindinius identifikacijos proceso etapus.
8. Ką vadiname kriminalistine diagnostika?
9. Kokie yra diagnostikos objektai?
10. Kuo kriminalistinė identifikacija skiriasi nuo diagnostikos?
11. Kaip suprantate, kas tai yra kriminalistinė profilaktika?
12. Atskleiskite „nusikaltimų profilaktikos“ ryšį su kitais giminiškais terminais.
13. Kokius uždavinius įgyvendina kriminalistinė profilaktika?
14. Kokias išvelgiate kriminalistinės profilaktikos galimybes ikiteisminiajame tyrime?
15. Koks ekspertinės profilaktikos vaidmuo ir vieta kriminalistinėje profilaktikoje?
16. Kas yra kriminalistinė versija ir kokie jos uždaviniai?
17. Kokie yra kriminalistinių versijų klasifikavimo pagrindai?

18. Kokios yra versijų kėlimo taisyklės?
19. Kokias žinote kriminalistinių versijų patikrinimo taisykles?
20. Kuo skiriasi nusikalstamų veikų tyrimo organizavimas ir tyrimo planavimas?
21. Kokie yra planavimo principai?
22. Kokios yra planų ir planavimo rūšys?
23. Kokia yra ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas samprata (plačiąja ir siaurąja prasmėmis)?
24. Kokie yra bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas požymiai?
25. Kokie yra bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas bendrieji ir specialieji uždaviniai?
26. Kokie yra bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas bendrųjų ir specialiųjų uždavinių atskyrimo kriterijai?
27. Kokius galima skirti bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas principus, kokia yra jų sistema?
28. Koks yra atskirų bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas principų turinys?
29. Kokius galima įvardyti bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas etapus?
30. Koks yra atskirų bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas etapų turinys?
31. Kaip būtų galima paaiškinti bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas etapų darną?
32. Kas yra kriminalistinė nusikaltimų charakteristika?
33. Koks yra kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos turinys?
34. Kokie yra kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos lygiai?
35. Kokie elementai sudaro kriminalistinę nusikaltimų tyrimo charakteristiką?
36. Kokia yra nusikaltimo būdo struktūra?
37. Kokiomis kryptimis yra nagrinėjama nusikaltėlio asmenybė kriminalistikoje?
38. Į kokias grupes yra skirstomi nusikaltimo pasikėsینimo objektai (plačiąja prasme)?
39. Kokiais pagrindais yra klasifikuojama nusikaltimo situacija?
40. Kokia yra nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos reikšmė?

Rekomenduojama literatūra:

1. Barkauskas, A. *Kriminalistinės versijos*. Mokomasis leidinys. Vilnius: LTA Leidybos centras, 2000.
2. Beaufort Moore, Deborah. *Crime scene management and evidence recovery / Deborah Beaufort Moore*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
3. Burda, R. *Kriminalistikos taktika*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001.
4. Burda, R., et al. *Kriminalistikos taktika ir metodika*. Mokomasis leidinys nuotoilinėms studijoms. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2004.
5. *Crime investigation (Investigative Features of the most Frequently Encountered Crimes) / Edited by Professor Anrijs Kavalieris*. Riga, 2003.
6. *Forensic science: an introduction to scientific and investigative techniques / edited by Stuart H. James, Jon J. Nordby*. 3rd ed. Boca Raton (Fla.): CRC Press: Taylor & Francis Group, 2009, xxxv, p. 757.
7. Girard, James E. *Criminalistics: forensic science and crime*. 2008.
8. Hanausek, T. *Zarys taktyki kriminalistycznej*. Dom Wydawniczy ABC, 1994.
9. Jurka, R., et al. *Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai*. Vilnius: Teisės institutas, 2005.
10. Justickis, V. *Kriminologija*. Kriminologinis prognozavimas. Nusikaltimų prevencija. 2 dalis. Vilnius, 2004.
11. Juszka, K. *Wersja kryminalistyczna*. Kraków, 1997.
12. Kažemikaitienė, E.; Matulienė, S. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika vienas iš kriminalinės justicijos informacinės sistemos modelio kūrimo pagrindų Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2005, 65(57).
13. Kuconis, P. Kriminalistinės nusikaltimų tyrimo charakteristikos sąvoka, struktūra ir reikšmė. *Teisė*. 1995, 29.
14. Kuklianskis, S. *Nusikaltimų tyrimo organizavimo pradmenys*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1995.
15. Kurapka, E., et al. *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas. 1998.
16. Matulienė, S. *Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija*. Daktaro disertacijos santrauka, soc. mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
17. Navickienė, Ž. *Ikiteisminio tyrimo organizavimo modelis kriminalistikos taktikoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
18. Nickell, Joe; Fischer, John F. *Crime science: methods of forensic detecting*. The University Press of Kentucky, 1998.
19. Novikoviėnė, L. *Šiuolaikinės kriminalistinės profilaktikos koncepcijos formavimas ir taikymo tendencijos Lietuvoje*. Daktaro disertacijos santrauka, soc. mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.

20. Palskys, E., et al. *Kriminalistika*. Vilnius: Mintis, 1985.
21. Rupprecht, R. (Hrsg.). *Polizei lexikon*. Heidelberg, 1986.
22. Saferstein, Richard, *Forensic science: an introduction* / Richard Saferstein. 2nd ed. Upper Saddle River (N. J.): Pearson : Prentice Hall, 2011.
23. Šatas, M. *Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūno bendradarbiavimas tiriant sunkius nusikaltimus*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
24. Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: LTU, 2003.
25. *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese*. Vadovėlis. Sud. P. Ancelis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
26. Widacki, Jan, *Detektywi na tropach zagadek historii*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, 2010.
27. Бастрыкин, Александр Иванович. *Криминалистика: техника, тактика и методика расследования преступлений: научнопрактическое пособие*. Санкт-Петербург: Проспект, 2011.
28. Белкин, Р. С. *История отечественной криминалистики*. Москва, НОРМА, 1999.
29. Владимиров, Э. В.; Зильберквит, Г. А.; Каценельсон, Ю. Д. *Уголовная профилактика*. Москва, 1934.
30. Гросс, Г. *Руководство для судебных следователей как система криминалистики*. Санкт-Петербург, 1908.
31. Данилкин, И. А. *Взаимодействие следственных и экспертнокриминалистических подразделений органов внутренних дел*. Москва: Юрлитинформ, 2010.
32. Ермалович, В. Ф. *Криминалистическая характеристика преступлений*. Минск, 2001.
33. *Криминалистика*. Учебник для вузов. Под. ред. Белкина, Р. С. Москва: Издательство НОРМА, 2004.
34. *Криминалистика: учебник* / [Т. В. Аверьянова [et al.]; под редакцией А. Ф. Волынского, В. П. Лаврова. 2е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИДАНА, 2009.
35. Яблоков, Николай Павлович. *Криминалистика: учебник*. Москва: НОРМА, 2009.

4 SKYRIUS

KRIMINALISTIKA LIETUVOJE

4.1. Pagrindiniai tarpukario Lietuvos kriminalistikos raidos bruožai¹¹⁵.

Lietuvos kriminalistikos istorija gana prieštaringa ir sudėtinga, nuo elementarių metodų taikymo iki mokslinės kriminalistikos. Teisės literatūroje skiriami trys pagrindiniai Lietuvos kriminalistikos raidos etapai. Tai tarpukario Lietuvos (1918–1940), sovietmečio (1940–1990) ir nepriklausomos Lietuvos (nuo 1990) kriminalistika¹¹⁶. Kiekviename etape, kalbėdami apie šalies kriminalistikos istoriją, mes galime paminėti kriminalistikos institucijas, jose dirbusius žmones – mokslininkus ir praktikus bei jų darbus, kurie lėmė kriminalistikos mokslo ir praktikos lygį, todėl pirmieji trys skyreliai skirti kriminalistikos istorijos Lietuvoje analizei. Tačiau autoriai nenorėjo apsiriboti tik šio mokslo istorijos nagrinėjimu, todėl pasidalijo savo mintimis apie kriminalistikos mokslo plėtrą – problemas, tendencijas, perspektyvas, nepalikdami nuošalyje ir kriminalistinės didaktikos.

Šiame skyriuje daugiausia dėmesio skiriama šiuolaikinės Lietuvos kriminalistikai (trečiajame etape), nes apie ją mažiausiai rašyta. Mokslinių darbų apie tarpukario Lietuvos kriminalistiką yra: doc. P. Danisevičiaus, prof. P. Pošiūno straipsniai ir E. Palskio knyga „Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos (1918–1940)“ (1995).

Kaip rašė šviesaus atminimo prof. E. Palskys, vienas iš mūsų bendraautorių rengiant „Kriminalistikos technikos pagrindų“ vadovėlį, pirmieji nepriklausomos Lietuvos kriminalistikos žingsniai buvo nepaprastai sunkūs. Kriminalinė policija nusikaltimams aiškinti neturėjo nei priemonių, nei patyrusių specialistų. Nebuvo jokių nusikaltėlių sąrašų, albumų, registracijos, todėl nežinota, kiek ir kokių yra recidyvistų, besislapstančiųjų ir kt. Neturėta net fotoaparato, dresuotų pėdsekių šunų, nebuvo agentūros – viskam stigo lėšų. Padėtis šiek tiek pagerėjo trečiojo dešimtmečio pradžioje

¹¹⁵ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998.

¹¹⁶ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998

padidinus kriminalinės policijos etatų skaičių iki 140. 1920 m. milicija (iki 1924 m. Lietuvos policija buvo vadinama milicija) sulaukė 12 605 nusikaltėlius, tarp kurių daugiausia buvo žmogžudžių, plėšikų, vagių, dezertyrų, degtindarių ir valstybinių nusikaltėlių. Įvykdyti 258 ginkluoti užpuolimai (daugiausia plėšimo tikslu), nužudyti 183 vyrai ir 42 moterys, suimti 182 žmogžudžiai, 5 nukauti suimant. Tais pačiais metais užregistruoti 262 ginkluoti apiplėšimai, kurių metu žmonių užmušta nebuvo. Suimti 307 plėšikai, 3 031 vagis (iš jų 552 arkliavagiai), 3 247 dezertyrai, 1 916 degtindarių, 942 valstybiniai nusikaltėliai (iš jų 89 svetimšaliai).

Pateiktos žinios neišsamios, nes tik 1920 m. pabaigoje jos pradėtos grupuoti pagal nusikaltimų rūšis, o iki to laiko tikslesnės nusikaltimų registracijos nebuvo. 1922 m. sukuriama įrenginiai nusikaltėliams registruoti ir identifikuoti, o pirmieji daktiloskopijos bandymai buvo bene vienintelė patikimesnė identifikavimo priemonė. 1922–1923 m. įvesta nauja centralizuota ieškomų asmenų skelbimo tvarka, parengtos ir pradėtos praktiškai taikyti nusikaltėlių registracijos sistemos. Daugiausia organizacinių ir kriminalistinių techninių policijos darbo naujovių įvesta 1925–1928 m. Iš užsienio įvairiomis kalbomis užsisakyta nemažai specialiosios literatūros, įsigytas automobilis, dviračių, techninių priemonių – įvairių fotografijos aparatų, didinamosios optikos, kvarco lempų, prožektorių kratų ir įvykio vietoms apšviesti ir kt. Stiprų postūmį plėtotis Lietuvos kriminalistikai davė 1923 m. rugsėjo mėn. Vienoje (Austrija) įkurta Tarptautinė kriminalinės policijos komisija – dabartinio Interpolo prototipas. Įvairiais metais joje dirbo ir Lietuvos policijos atstovai – J. Stankaitis, K. Budrevičius, A. Survila, P. Pamataitis. Ketvirtajame dešimtmetyje pastarasis buvo šios komisijos vicepirmininkas.

Tarpukario Lietuvos kriminalistikos lygį gerai iliustruoja kriminalistikos leidiniai, kurie ne tik parodė kriminalistikos vaidmens nusikaltimų tyrime pokyčius, bet ir buvo tie šaltiniai, kurie padėjo mokslinti pareigūnus. Į istoriją pabandysime pažvelgti ir šiuo aspektu.

1922 m. rugsėjo mėn. pradėtas leisti milicijos mėnraštis „Milicijos žinios“, kuriame buvo įdomesnių kriminalinių įvykių, painesnių nusikaltimų aprašymų, žinių apie nusikaltimų susekimo ir jų išaiškinimo naujausius mokslinius būdus.

1924 m. rugsėjo mėn. VRM Piliečių apsaugos (nuo 1935 m. – Policijos) departamentas vietoje „Milicijos žinių“ pradėjo leisti mėnesinį, o nuo 1929 m. – dvisavaitinį iliustruotą laikraštį (faktiškai žurnalą) „Policija“. Jis ėjo visą nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laiką ir 1943 m. pabaigoje–1944 m. pradžioje.

Kriminalistams „Policija“ įdomi ir nuodugnai studijuotina todėl, kad joje spausdinta nemažai įvairių šio mokslo sričių straipsnių, apžvalgų, informacijų, dėmesio buvo skiriama kitų kraštų kriminalistikos laimėjimams, nemažai buvo spausdinama ir žymių užsienio kriminalistų – E. Lokaro (*E. Locard*), E. Anušato (*E. Anuschat*), M. Bišofo (*M. Bishoff*) ir kt. – darbų vertimų.

Apskritai „Policija“ labai daug nuveikė aiškindama ir propaguodama mokslinius kovos su nusikaltėliais būdus, nusikaltėlių sekimo ir atpažinimo metodus, tuometinės kriminalistikos naujoves. Tai buvo ypač svarbu ir būtina, nes tuo metu trūko literatūros šiais klausimais, o specialūs kriminalistinis policijos tarnautojų parengimas dar buvo nepakankamas.

1925 m. išleistas „Nusikaltimams kelti ir tirti vadovėlis“. Jame smulkiai aiškinama, kaip reikia atlikti kvotas, kokius nusikaltimų tyrimo ir kaltininkų sekimo būdus taikyti. Ypač daug dėmesio skiriama apžiūrai, patikrinimui, kratai, paimčiai (taip vadintas poėmis). Be procesinių, vadovėlyje nemažai pateikiama ir taktinių kriminalistinių rekomendacijų.

1926 m. kriminalinė policija pradėjo leisti specialų biuletenį „Kriminalinės policijos žinios“. Jame buvo skelbiama informacija apie visus dingusius ir policijos ieškomus asmenis, svarbesnius neišaiškintus įvykius, pavogtus daiktus, dingusius šaunamuosius ginklus. Buvo spausdinamos pavojingų nusikaltėlių nuotraukos, visuomenė išpėjama dėl apyvartoje pasirodžiusių netikrų Lietuvos ir kitų valstybių pinigų ir kt.

1926 m. pradžioje pasirodo ir pirmasis kriminalistikos vadovėlis lietuvių kalba – Kaune tuo metu gyvenusio rusų profesoriaus V. Šebedevo knyga „Mokslinė policija. Nusikaltėlių pažinimo ir nusikaltimų tyrinėjimo metodai“. Vadovėlį sudarė įvadas ir penkios dalys: 1. Aprašomasis (žodinis) atvaizdas; 2. Funkcinis atvaizdas (rašysena, parašai, dokumentų tyrimas, kalba, mimika, gestikuliacija ir kt.); 3. Psichinis atvaizdas; 4. Daktiloskopija. Palmoskopija. Antropometrija. Fotografija; 5. Nusikaltimai ir

jų tyrinėjimas (nusikaltimo vietos apžiūrėjimas, apklausa, nusikaltėlių ieškojimas, kratos ir suėmimai).

1935 metais Valstybės saugumo departamentas Kaune pradėjo leisti dvimėnesinį kriminalinių mokslų ir praktikos žurnalą „Kriminalistikos žinynas“. Jį redagavo departamento direktorius A. Povilaitis, redakcinę kolegiją sudarė žymūs Lietuvos teisininkai – Valstybės saugumo departamento juriskonsultas advokatas dr. B. Kalvaitis, Kriminalinės policijos viršininkas P. Pamataitis, Vyriausiojo tribunolo viceprokuroras K. Žal-kauskas, departamento Spaudos skyriaus viršininkas M. Žilinskas, taip pat Vytauto Didžiojo universiteto profesorius J. Vabalas-Gudaitis ir to universiteto Teismo medicinos katedros vedėjas dr. K. Oželis.

Žurnalo tikslas buvo ne tik moksliai aiškinti nusikalstamumo problemas, bet ir praktiškai dėstyti kriminalinės technikos bei apskritai nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo metodus.

„Kriminalistikos žinyne“ bendradarbiavo nemažai Vytauto Didžiojo universiteto profesorių, kitų mokslininkų, pedagogų, psichologų, teisininkų, policijos, kitų teisės įstaigų darbuotojų praktikų. Apie jį pavyko suburti geriausias to meto mokslo ir praktikos jėgas. „Žinyne“ nemažai vertingų straipsnių yra paskelbę prof. J. Vabalas-Gudaitis, privatdocentas dr. V. Lazersonas (kriminalinė psichologija), dr. B. Kalvaitis (baudžiamoji teisė, kriminologija, psichologija) ir kt. Specialiais kriminalistikos (kriminalinės technikos) klausimais žurnalui daug rašė Kriminalinės policijos viršininkas P. Pamataitis, Valstybės saugumo departamento Identifikacijos skyriaus viršininkas A. Klemas, to skyriaus diplomuoti specialistai A. Vaitkevičius, S. Variakojis, S. Žvirzdinas, V. Andrieušis ir kt. Jie gvildeno suklastotų dokumentų, pašto bei žyminių ženklų, padirbtų pinigų, rašyosenos, parašų, mašinraščio, šaunamųjų ginklų, kulku, tūtelių, šuvių pėdsakų, pirštų atspaudų, kraujo, plaukų, drabužių, užraktų, grąžtų ir jų pėdsakų, stiklo duženų tyrimo, teismo fotografijos, fotochemijos ir kitus klausimus. Jų tyrinėjimai buvo gana išsamūs, paremti tuometinio mokslo laimėjimais, policijos ir tardymo praktikos analize. Siūloma kai kurių kriminalistinių tyrimų metodika ne ką tepakitusi taikoma ir mūsų dienomis¹¹⁷.

¹¹⁷ *Ibid.*, p.38.

Straipsnių aktualiais kriminalistikos, kriminalinės psichologijos, teismo medicinos ir apskritai teisės klausimais buvo paskelbta ir Lietuvos teisininkų draugijos 1922–1940 m. leistame teisės mokslų ir praktikos laikraštyje (žurnale) „Teisė“, 1937–1938 m. Zarasuose ėjusiame teisės reikalams skirtame laikraštyje „Teisininkas“, Kauno universiteto Teisės fakulteto mokslo darbuose, žurnaluose „Medicina“, „Kultūra“ ir kituose periodiniuose leidiniuose.

Lietuvoje mokslinius metodus ir technines priemones naudoti aiškinant nusikaltimus pradėjo kriminalinė policija, kaip jos sudėtinės dalys ir plėtojosi kriminalistinių tyrimų padaliniai. Mokslinės kriminalistikos pradžia Lietuvoje reikėtų laikyti 1927 m. Tais metais Kriminalinės policijos B skyriuje buvo paskirtas Nusikaltėlių registracijos sekcijos vedėjas. Juo nuo vasario 1 d. tapo skyriaus A jaunesnysis valdininkas Antanas Penčyla. Štai šią datą, matyt, ir reikėtų laikyti mokslinės kriminalistikos pradžios Lietuvoje, nes iki to laiko daugiausia buvo plėtojami tik praktiškieji kriminalistikos aspektai.

Pagal Kriminalinės policijos statutą nusikaltėlių registracijos vedėjo žinioje buvo:

1. Daktiloskopija;
2. Tapatybės nustatymas daktiloskopija, fotografija, pasitelkus pėdsakus ir kt.;
3. Dokumentų tyrimas;
4. Žinių tvarkymas ir teikimas apie įtariamuosius ir teistus asmenis;
5. Muziejus;
6. Įvairūs laboratoriniai tyrimai.

Tai buvo pirmoji valstybinė kriminalistinė įstaiga Lietuvoje. Apie tyrimų laboratorijos įsteigimą 1934 m. Žurnale „Policija“ buvo rašoma, kad kriminalinės policijos laboratorijos kūrėsi iš lėto. Tiksliai nustatyti laboratorijos įkūrimo datos negalima, nes vienas kitas tyrimas jau buvo padarytas prieš aštuonerius metus, t. y. tada, kai laboratorijai nei specialios patalpos, nei specialios aparatūros neturėta. Tačiau pats gyvenimas reikalavo, kad tokia laboratorija būtų, nes kiekvienais metais gausėjo tokių nusikaltimų, kurių be laboratorinio tyrimo pagalbos išaiškinti negalima.

Pavyzdžiui, teismo fotografija, kuri yra kriminalistinės technikos dalis, jau buvo 1919 m., 1920 m. gegužės 14 d. paskelbtame sąrašė buvo

patvirtinti po vieną fotografo, šunų inspektoriaus ir jo padėjėjo etatai. 1922 m. buvo sukurti pirmieji nusikaltėlių identifikavimo ir registravimo įrenginiai, bet jie dar buvo primityvūs, ir daktiloskopija dar kurį laiką buvo vienintelė identifikavimo priemonė.

A. Penčyla Nusikaltėlių registracijos sekcijos vedėjo pareigas ėjo neilgai. Dar tų pačių metų lapkričio 4 d. Kriminalinės policijos direktoriaus J. Budrio įsakymu Nr. 53 jis perkeltas į vyresniojo valdininko pareigas, o Nusikaltėlių registracijos sekcijos vedėju paskirtas Petras Pamataitis.

Kriminalinės policijos direktoriaus J. Statkaus 1931 m. spalio 12 d. įsakymu patvirtinti kai kurie Kriminalinės policijos statuto pakeitimai, nusikaltėlių registracijos vedėjo pareigos pakeistos į Identifikacijos biuro vedėjo pareigas. 1931 m. spalio 14 d. įsakymu Nr. 42 buvo pakeistas ir paties padalinio pavadinimas.

Įkurtame Identifikacijos biure, jo laboratorijose buvo atliekami suklastotų dokumentų, rašyenos, mašinraščio, šaunamųjų ginklų, kulku ir tūtelėlių, netikrų pinigų ir jų gaminimo įrankių, kraujo, cheminiai ir kiti tyrimai.

Tuo metu Identifikacijos biuras turėjo šias dalis:

1. Nusikaltėlių registracijos. Čia buvo registruojami valstybės kriminaliniai nusikaltėliai bei įtariamieji ir buvo tvarkomos jų asmens bylos, o atitinkamoms įstaigoms buvo teikiamos žinios apie nusikaltėlius.
2. Paieškos dalis. Ji leido dvisavaitinį laikraštį „Kriminalinės policijos žinios“, išleido knygas „Ieškomi“, atsišaukimus apie ieškomus asmenis.
3. Daktiloskopijos dalis tvarkė daktiloskopinę 10 pirštų ir monodaktiloskopinę registraciją. Pagal rankų pirštų atspaudus nustatinėjo asmenų tapatybę.
4. Technikos dalis. Jos darbuotojai vykdavo į nusikaltimo vietas, ypač Kaune, atlikdavo techninį įvykio vietos tyrimą, darydavo eskizus, planus, bandymus, palyginimus ir kt.
5. Narkotikų dalyje buvo kaupiamos žinios apie prekybą narkotikais, nelegalius narkotikų pirklius, platintojus ir kt.
6. Pasų ir kitų dokumentų dalyje buvo sukauptos žinios apie padirbtus pasus, liudijimus, raštų bei parašų klastojimus ir tiriamos klastotės.
7. Kovos su moterų prekyba dalyje buvo renkamos žinios apie prekybą moterimis ir daromos išvados.

8. Pinigų, ženklų ir vertybinių popierių dalyje buvo sisteminamos žinios apie jų padirbėjus, platintojus, slėpėjus, tarpininkus, padirbinėjimo bei platinimo būdus ir t. t.
9. Statistikos dalyje buvo tvarkomi visos Lietuvos kriminaliniai duomenys, braižomos diagramos ir kt.
10. Užsienio dalis susirašinėjo su užsienio valstybių policija sulaikymo, išdavimo, tapatybės nustatymo klausimais, taip pat teikė žinias ir kitais klausimais.
11. Šunų dalis dresavo šunis ir vykdavo su jais į nusikaltimo vietas.

Prie Identifikacijos biuro įkūrimo, jo stiprinimo ir apskritai prie kriminalistikos mokslo plėtojimo Lietuvoje ypač prisidėjo Kriminalinės policijos Identifikacijos biuro viršininkas Petras Gustavas Pamataitis (vadavo 1927–1933 m.). Tai asmenybė, kurios gyvenimui ir darbui aprašyti turėtų būti skirta atskira studija.

P. Pamataitis laikėsi principo, kad „kiekvienas nusikaltėlis nusikaltimo vietoje palieka vienokius ar kitokius pėdsakus ir kad pagal tuos pėdsakus, tinkamai juos paėmus ir ištyrus, būtinai turi būti nustatytas pats nusikalstamojo darbo autorius“¹¹⁸.

Vidaus reikalų ministro 1933 m. birželio 28 d. įsakymu Nr. 30 nuo birželio 1 d. P. Pamataitis buvo paskirtas Kriminalinės policijos viršininku ir šias pareigas ėjo iki 1940 m. Nuo 1934 m. aktyviai dalyvavo Kriminalinės policijos Tarptautinės komisijos veikloje ir nuo 1935 m. buvo jos viceprezidentu. Nesuklysimė pasakę, kad P. Pamataitis buvo žymiausias ketvirtojo dešimtmečio Lietuvos kriminalistas. Kaip vienas autoritetingiausių ginklotyros specialistų dažnai buvo kviečiamas ekspertu nagrinėjant bylas teisme. Įdomiai susiklostė ir tolesnis P. Pamataičio gyvenimas, jis 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, čia Heidelbergo universitete apgynė teisės daktaro disertaciją tema „Kriminalistinių techninių metodų taikymas baudžiamajame procese“. 1949 m. emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas ir apsigyveno Los Andžele. Aktyviai įsitraukė į lietuvių išseivijos veiklą.

To meto tyrimai buvo labai vertinami ir jaučiama didelė atsakomybė už išvados korektiškumą. Ne veltui iki 1933 m. tokius tyrimo protokolus

¹¹⁸ *Kriminalistikos žinynas*. 1940, Nr. 31: 47.

pirmasis pasirašydavo Kriminalinės policijos valdybos II skyriaus viršininkas (t. y. Kriminalinės policijos vadovas).

1931 m. Policijos laikraštyje išspausdintame straipsnyje II skyriaus viršininkas K. Budrevičius aprašė būdus ir technines priemones, kurias naudoja Lietuvos kriminalinė policija. Tai didinamieji stiklai, įvairūs fotografijos aparatai, mikroskopai, mikrofotokameros, spektroskopai, kvarco lempos, cheminiai tyrimai ir kt. Turėta fotoaparatus ir detektyvinei fotografijai. Minimame straipsnyje aprašyti ir policijos naudojami techninių priemonių rinkiniai – daktiloskopijos dėžutė, daktiloskopijos kišeninės ir vadinamasis žmogžudysčių nešulys, kuris svėrė 20 kg ir jame buvo: fotografijos aparatas; daktiloskopijos dėžutė; kompasas; termometras; vaistinėlė, įrankių rinkinys (kirvis, grąžtas, kaltas, replės), braižymo priemonės; medžiagos išliejoms daryti; visrakčių komplektas; guminės pirštinės; žibintuvėlis; matavimo prietaisai; didinimo stiklai ir kt. Visos šios priemonės buvo naudojamos piktadario pėdsakams surasti, jiems paimti ir apsaugoti, o prirėikus... kai kuriuos bandymus ar tyrinėjimus atlikti vietoje.

Antruoju tarpukario Kriminalinės policijos Identifikacijos biuro, vėliau skyriaus viršininku buvo paskirtas Albinas Klemas (1933 05 10–1940 06 17). Jis daug dėmesio skyrė laboratorijos ir skyriaus darbui tobulinti, stengėsi plačiau taikyti mokslinius metodus ir apskritai plėtoti Lietuvos kriminalistikos mokslą. Pagrindinis Identifikacijos skyriaus uždavinys, kaip nurodyta Valstybės saugumo departamento Vidaus statute, buvo identifikuoti nusikalstamų darbų autorius remiantis jų paliktais nusikalstamo darbo pėdsakais, taip pat telkti žinias apie kriminalinius nusikaltėlius ir nusikaltimus.

A. Klemas rašė: „Valstybės Saugumo Departamento Identifikacijos skyriaus laboratorijos tikslas daryti teismines ekspertyzes, moksliškais pagrindais atliekamų tyrimų pagelba aiškinti nusikaltimus ir mokslinti saugumo organus kriminalinės technikos srityje.“¹¹⁹

Identifikacijos skyriaus laboratorijose tuo metu dirbo tokie žinomi specialistai kaip V. Andriušis, V. Augulis, A. Mickevičius, B. Šredersas, A. Vaitkevičius, S. Variakojis, S. Žvirzdinas, J. Renkauskas ir kiti.

¹¹⁹ *Kriminalistikos žinynas*. 1936, Nr. 12: 266.

To meto policijos spaudoje A. Vaitkevičius rašė, kad šiais laikais ypatingas dėmesys kreipiamas į techniką. Neatsilieka ir policija, kuri gerai suprasdama, kad šių dienų nusikaltėlius, naudojančius naujausius technikos išradimus, galima nugalėti tik ne blogiau techniškai pasiruošus už piktadarius. Dabar pirmiausia pasitelkiamos įvairios mokslo sritys, kaip: gamtos mokslai, chemija, fotochemija, fizika, teismo medicina, psichotechnika ir kt. Tai padeda tirti nusikaltimo pėdsakus, o jie yra ne kas kita, kaip nusikaltimo liudininkai ir nusikaltėlio atpažintojai.

Toliau straipsnyje aprašomi kai kurie ekspertinėje įstaigoje taikyti tyrimo būdai. Štai dulkės ir kitos medžiagų dalelės nuo drabužių būdavo nusiurbiamos specialiais siurbliais, o surinktas turinys laboratorijoje tyrinėjamas mikroskopiškai, mikrochemiškai, mikrospektroskopiškai ir pagal šių dalelių kilmę siekiama nustatyti, kur, kokiose patalpose ir kokiose vietose įtariamasis yra lankęsis. Buvo nustatinėjama kraujo, seilių, spermos, šlapimo kilmė. Tai leidžia nustatyti, kas naudojo nusikaltimo vietoje paliktas nuorūkas, nosines ir kitus daiktus, ant kurių gali būti išvardytų pavyzdžių žymių. Iš surastų ant lavono parako pėdsakų buvo nustatoma, koku užtaisui ir iš kokio atstumo šauta, o specialiais aparatais tyrinėjant iššautas tūteles ir kulkas buvo identifikuojamas ir pats ginklas. Buvo atliekamas nuodugnus dokumentų tyrimas: nuo popieriaus rūšies nustatymo iki naudojamų medžiagų ištyrimo ir parašymo laiko nustatymo. Nusikaltėjams operatyviai susekti buvo naudojamos cheminės gaudyklės.

Daktiloskopinė identifikacija buvo labai išplėtotą. Štai P. Pamataitis 1935 m. tarptautinėje kriminalinės policijos komisijoje Kopenhagoje perskaitė pagrindinį argumentuotą pranešimą apie pirštų atspaudų būtinumą pasuose ir jo nuomonei buvo pritarta. Lietuvoje buvo svarstyti klausimai apie pirštų atspaudų dėjumą ir ant įvairių čekių, vekselių ar kitų dokumentų. Šia tema ir P. Pamataitis, ir A. Klemas buvo paskelbę nemažai straipsnių.

Tais laikais vyko ir didelės diskusijos, pavyzdžiui, N. Radvilos ir laboratorijų dalies vedėjo A. Vaitkevičiaus ginčas dėl grafologijos ir teisminės rašysenos ekspertizės. Atliekant grafologinę ekspertizę daroma ir psichotechninė analizė, kuri remiasi eksperto intuicija, o A. Vaitkevičiui tai buvo nepriimtina.

Buvo atliekami įdomūs plaukų tyrimai. Be tradicinių klausimų, sprendavo, iš kurios kūno vietos iškritęs plaukas, nukirptas ar nutrauktas, kaip seniai nukirptas, aštriomis ar bukomis žirkklėmis jis nukirptas ir kt.

Galima aptikti netgi voratinklių tyrimų. Vienaame miestelyje savo namuose, kambaryje greta staklių dirbtuvės, buvo rastas nužudytas stalius. Kokių nors nusikaltėlio pėdsakų įvykio vietoje nerasta. Kilo įtarimas, kad nusikaltimą galėjo padaryti vienas miestelio gyventojas. Apžiūrint jo drabužius ant kepurės buvo aptiktas dulkelėmis aplipęs voratinklio gabalėlis. Tai buvo kuo atsargiausiai nuimta, supakuota ir nusiųsta į laboratoriją. Buvo nustatyta, kad voratinklį audė naminis voras – Tegenaria domestika, o prie jo yra prilipusių medienos (pušies) dalelių. Vadinas, voratinklis turėjo būti iš staliaus dirbtuvių. Surinkus papildomų įrodymų, įtarimas visiškai pasitvirtino ir nusikaltimas buvo atskleistas. 1935 m. Kriminalistikos žinyne buvo išspausdintas A. Vaitkevičiaus straipsnis „Voratinklių tyrinėjimo reikšmė nusikaltimus aiškinant“.

Kai pagalvoji, kad tai buvo daroma beveik prieš 70 metų, supranti, kokie dideli buvo ano meto negausaus kriminalistų būrio laimėjimai.

O tyrimų kas metai daugėjo. Štai 1931 m. jų buvo atlikta 38, 1932 – 84, 1933 – 205, 1934 – 695, 1935 – 883, o 1937 – net 4 389. 1937 m. daktiloskopinėje kartotekoje buvo 18,5 tūkst. daktiloskopinių kortelių ir 80 tūkst. pavienių pirštų atspaudų. Tai labai dideli skaičiai. Nuo 1935 m. visi tyrimai buvo mokami. Tais metais buvo išrašyta sąskaitų, kurių vertė siekė beveik 31,5 tūkst. Lt. Šie pinigai sumokami į valstybės iždą iš Teisingumo ministerijos sąskaitos, o teismai, kai tai galima, ekspertizės išlaidas išreikalauja iš nuteistų asmenų.

Tokiems sudėtingiems tyrimams atlikti buvo reikalingi aukštos kvalifikacijos specialistai. Kas juos rengė?

Kaip rašė to meto spauda¹²⁰, ekspertai dažniausiai tobulindavosi sava-rankiškai, tačiau kai kuriuos (daugiausia kriminalistus, biologus, fizikus) Valstybės saugumo departamento vadovybė siūsdavo stažuotis užsienį. Antai Identifikacijos skyriaus laboratorijų dalies vedėjas A. Vaitkevičius tobulinosi Vienos (Austrija) kriminalistikos ir teismo medicinos institu-

¹²⁰ *Kriminalistikos žinynas*. 1937, Nr. 14: 101.

te. Ten jis studijavo rašysenos, mašinraščio, suklastotų dokumentų, vertybinių popierių, kraujo pėdsakų, plaukų, parako liekanų tyrimo ir kitus klausimus, susipažino su Vienos, Drezdeno ir Berlyno kriminalinės policijos laboratorijomis ir jų darbu. Skyriaus vyr. valdininkas J. Renkaitis buvo siųstas į fotogrametrijos kursus Jenoje (Vokietija), čia susipažino su fotogrametrijos, įvairių rūšių matavimų pritaikymu kriminalistikoje. Diplomotas fizikas ir chemikas S. Žvirzdinas stažavosi Prahoje, Vienoje ir Berlyne. Ten tyrinėjo ekspertizės, fotografijos, dokumentotyros dalykus, aplankė tenykštes policijos ir universitetų laboratorijas, susipažino su jų įrengimu, moksline aparatūra bei atliekamais tyrimais.

Ilgainiui iš Identifikacinių tyrimų skyriaus laboratorijų, vadovaujantis užsienio praktika, buvo išskirta kriminalinės (kriminalistinės) technikos laboratorija. Jai vadovavo Vaclovas Augulis.

V. Augulis gimė 1910 m. Batumyje, Gruzijoje.

Lietuvos skautų sąjungos veikėjas, biologas. 1930 m. baigė Šiaulių mokytojų seminariją, 1935 m. VDU Gamtos-matematikos fakulteto Biologijos skyrių. Nuo 1936 m. paskirtas kriminalinės technikos laboratorijos vedėju, o karo metais – Kriminalinės technikos instituto vadovu.

Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvos kriminalinės policijos Identifikacijos skyriaus laboratorijos nei savo galimybėmis, nei technine įranga niekuo nenusileido Vakarų Europos valstybių analogiškomis laboratorijoms. Jose buvo atliekama daugiau kaip dvidešimt rūšių tyrimų, tai:

1. Įvairaus kalibro ir įvairių ginklų iššautų kulkų ir tūtelių tyrimai. Pagal juose likusias žymes nustatoma, iš kurio ginklo jos iššautos;
2. Nusikaltimo vietoje rastų pirštų, delnų atspaudų, kojų pėdsakų gipsinių formų, ant iškastų daiktų paliktų dantų pėdsakų tyrimai, pagal kuriuos nustatoma, kas juos paliko;
3. Asmenybės nustatymas pagal atvaizdus;
4. Lietuvos ir užsienio monetų, banknotų ir kitų vertybinių popierių tyrimai;
5. Kraujo tyrimai;
6. Plaukų tyrimai;
7. Spermos tyrimai;
8. Įvairūs biologiniai ir botaniniai tyrimai;

9. Įvairių rūšių ginklų tyrimai;
10. Įrankių ir jais padarytų pėdsakų tyrimai;
11. Įvairių suplėšytų ir sudegintų dokumentų restauravimas, konservavimas ir jų tekstų perskaitymas;
12. Įrankių monetoms ir banknotams gaminti tyrimai. Nustatoma, kurios iš pasirodžiusių apyvartoje netikrų monetų ar banknotų jais pagaminti, koks tų įrankių tobulumo laipsnis ir koku būdu jais pagaminti pinigai;
13. Medalių, žetonų ir kitų ženklų tyrimai;
14. Lietuvos ir užsienio asmens dokumentų, pašto, žyminio mokesčio ir kitų tos rūšies ženklų tyrimai;
15. Rašomosiomis mašinėlėmis spausdintų tekstų tyrimai. Nustatoma, kuria mašinėle jie išspausdinti ir ar tiriamasis raštas parašytas iš karto, neišimant jo iš mašinėlės;
16. Grafologiniai rašysenos tyrimai;
17. Įvykio vietų planavimas, brėžinių ir planų parengimas;
18. Sudaužytų ir peršautų stiklų tyrimai. Nustatoma, koku daiktu ir iš kurios pusės stiklas išmuštas;
19. Fotocheminiai tyrimai, kuriais suklastotuose vekseliuose, čekiuose ir kituose dokumentuose nustatomas anksčiau buvęs, bet chemikalais išblukintas, rašalu sulietas, ištrintas ar užteptas tekstas arba skaitmenys;
20. Cheminiai bei fotocheminiai rašalo tyrimai, kuriais nustatoma, ar tiriamasis raštas arba keli raštai parašyti vienu rašalu ir vienu laiku. Slaptu rašalu parašytų tekstų tyrimas;
21. Įvairūs cheminiai tyrimai, kokybinė ir kiekybinė analizė¹²¹.

Tarpukario Lietuvoje labai daug dėmesio buvo skiriama kriminalistikos technikai plėtoti, moksliniam daiktinių įrodymų tyrimui, teismo ekspertizių technikai ir metodikai tobulinti. Tačiau nebuvo užmirštos ir kitos kriminalistikos dalys – kvotos ir tardymo veiksmų atlikimo taktika, konkrečių rūšių nusikaltimų tyrimo metodika.

Apibendrinant galima pasakyti, kad tarpukario Lietuvos kriminalistikos mokslas pažangos keliu ėjo dviem pagrindinėmis kryptimis: keldamas

¹²¹ *Kriminalistikos žinynas*. 1936, Nr. 12: 226.

policijos ir tardymo darbuotojų intelekto ir profesijos lygį (kriminalistika nuo trečiojo dešimtmečio pradžios buvo dėstoma Kauno aukštesniojoje policijos mokykloje, o nuo ketvirtojo dešimtmečio – Vytauto Didžiojo universitete) ir panaudodama jų darbe naujausius mokslo bei technikos laimėjimus nusikaltimams aiškinti ir nusikaltėliams sekti¹²².

Negalime atskirai nepaminti žymiausio tarpukario Lietuvos kriminalistikos istorijos tyrinėtojo profesoriaus Eugenijaus Palskio, nes skyrelis būtų neišsamus.

E. Palskys kriminalistikos istorijos tyrinėtojas ir vertintojas, ne tik vienas iš pirmųjų, tačiau ją tyrinėjęs giliausiai ir išsamiausiai. Be gausių mokslinių straipsnių, svarbiausias profesoriaus darbas šia tematika yra monografinė studija „Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos“. Kadangi ši kapitalų veikalą dar galima įsigyti knygynuose, norėtume pabrėžti tik keletą momentų, kurie mums atrodė svarbiausi atskleidžiant E. Palskio indėlį į kriminalistikos mokslo istorijos tyrinėjimą.

Visų pirma profesorius atskleidė tą uždangą, kuria buvo pridengta tarpukario Lietuvos kriminalistika. Jis pats pratarmėje ir rašė¹²³: „apie tuometinę Lietuvos kriminalistiką, policijos bei tardytojų taikytus kovos su nusikalstamumu būdus bei mokslinius nusikaltimų išaiškinimo metodus nedaug težinome. Penkiasdešimt metų mums buvo tvirtinta, kad ano meto policija ir kitos teisėsaugos įstaigos nepajėgė veiksmingai kovoti su nusikalstamumu Lietuvoje, nes buvo prastai techniškai aprūpintos ir neturėjo kvalifikuotų specialistų. Kriminalistika, kaip mokslas, esą buvusi menkai išvystyta, o jos moksliniais būdais bei rekomendacijomis mažai naudotasi praktikoje. Visa tai, kas buvo „tada“ – buvę blogai, policija buvusi valdančiųjų klasių politinės represijos institucija, įrankis pažangiam revoliuciniam judėjimui slopinti ir buržuazinei santvarkai įtvirtinti. Ir apskritai sovietmečiu bemaž visa tai, kas buvo pasiekta nepriklausomoje Lietuvoje ir užsienio šalyse, buvo kritikuojama ir smerkiama. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, tyrinėtojams atsirado sąlygos geriau susipažinti su iki tol specialiuosiuose fonduose saugota literatūra bei dokumentais, pasinerti į

¹²² *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 40.

¹²³ Palskys, E. *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos (1918–1940)*. Monografinė studija. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1995, p. 3.

daugelį iki tol neprieinamų archyvinių šaltinių ir nuodugnai išstudijuoti 1918–1940 m. Lietuvos kriminalistikos raidą, įvertinti jos mokslinį lygį. Istorinės teisinės studijos, prieškario Lietuvos teisinės literatūros, periodinės spaudos analizė leidžia atskleisti ryškius ir įdomius Lietuvos kriminalistikos ir policijos istorijos puslapius.“

Antra, autorius buvo ne tik faktų konstatuotojas, bet ir jų vertintojas, beje, tokį uždavinį jis pats sau, ir ne tik, iškėlė, bet ir puikiai įvykdė¹²⁴. Vertindamas praeities įvykius, kiekvienas tyrinėtojas neišvengiamai susiduria su labai sudėtinga vertinimo kriterijų problema. Lengviausia čia nuėiti pramintu taku: praeities įvykius, reiškinius, istorines situacijas lyginti su dabartinėmis, ieškoti bendrybių, atitikmenų arba, priešingai, skirtubių ir nužymėti atitinkamas paraleles. Tačiau toks metodas neproduktyvus ir nepakankamai objektyvus – jis visada turi dabartinio mąstymo ir šiuolaikinio mokslo lygmens atspaudą. Mokslinio vertinimo kriterijus tegali būti konkretaus reiškinio ar įvykio analizė to laikotarpio politinių, istorinių, socialinių, ekonominių, kultūrinių ir kitokių sąlygų kontekste. Taigi ir apie prieškario Lietuvos kriminalistikos lygį pirmiausia reikia spręsti ne lyginant ją su dabartine (nors kartais tai ir naudinga), o žiūrėti į šio mokslo indėlį kovojant su nusikalstamumu prieškario Lietuvoje, kriminalistikos metodų ir būdų efektyvumą, bendrąsias jų plėtotės tendencijas, kriminalistikos sąsajas su kitomis mokslo sritimis ir apskritai kultūros reiškiniais, pagaliau lyginant ją su kitų šalių to paties laikotarpio kriminalistika.

Keletas istorijos vertinimo pavyzdžių su profesoriaus E. Palskio komentarais:

„Piliečių apsaugos departamentas 1926 m. rugpjūčio 21 d. aplinkraščiu Nr. 303 įpareigojo tiesioginius viršininkus rūpintis, kad policijos tarnautojai būtų supažindinti su paskelbtomis policijai instrukcijomis bei išleistais vadovėliais. Šiame aplinkraštyje nurodoma, kad inspektuojant policiją, reikia tikrinti, ar su instrukcijomis bei vadovėliais policijos tarnautojai yra susipažinę ir kiek sugeba jais vadovautis. Pasakysime, jog tai geras reikalavimas, taikytinas ir dabartinei mūsų policijai.“¹²⁵

¹²⁴ Palskys, E. *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos (1918–1940)*. Monografinė studija.

Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1995, p. 291.

¹²⁵ *Ibid.*, p. 52–53.

„To meto spaudoje pateikiama nemaža pavyzdžių, akivaizdžiai rodančių, kokią realią naudą duoda ne formalus, epizodinis, o rimtas, dalykiškas, nuolatinis policijos ir visuomenės, visų gyventojų sluoksnių bendradarbiavimas kovojant su nusikaltimais bei juos užkardant. Taip išsklaidėme dar vieną mitą, esą visuomenės įtraukimas į kovą su nusikaltimais, aktyvi jos parama valdžios įstaigoms, prevencinė veikla tėra lenininis baudžiamosios teisenos ir kriminalistikos principas, nebūdingas kitų sanklodų visuomenėms. Lietuvoje, kaip matėme, tai buvo daroma ir iki sovietinio jos egzistencijos laikotarpio.“¹²⁶

„...pateikėme bendrą Lietuvos kriminalistikos vaizdą. Iš jo matyti, kaip palengva, žingsnis po žingsnio tobulėjo moksliniai kriminalistikos metodai ir nusikaltėlių išaiškinimo būdai, gausėjo jų arsenalas, kaip vis plačiau ir rezultatyviau tie metodai buvo diegiami į kasdieninį policijos ir teismo tardytojo darbą.

...apžvelgsime kai kurių svarbesnių kriminalistinės technikos šakų būklę ir pagrindines jų vystymosi kryptis. Pirmiausia pažymėsime, kad prieškarinio Lietuvos kriminalistikos mokslo ir mokomojoje literatūroje kriminalinė, kaip tada vadinta, technika nebuvo griežtai suskirstyta į tokias šakas kaip teismo fotografija, trasologija, teismo balistika, kriminalistinė kraštotyra ir kt. Šių dabar mums labai įprastų pavadinimų to meto literatūroje nerasime. Tačiau nekelia abejonių tai, kad tokias tradicinėje kriminalistikoje susiformavusias kriminalinės technikos šakas galima išskirti ir Lietuvos kriminalistikoje – šis mokslas pas mus iš esmės nesiskyrė nuo klasikinės Vakarų šalių kriminalistikos ir buvo plėtojamas laikantis tų pačių dėsnių bei principų.“¹²⁷

„Mokslinė teismo ekspertizė, padėdama nustatyti tiesą baudžiamosiose bylose, neretai apsaugodavo policiją ir teismus nuo lemtingų klaidų. Todėl literatūroje teisingai nurodyta, jog kvotas atliekantys policijos tarnautojai turi būti gerai susipažinę su ekspertizės skyrimo tvarka, turi žinoti, kokios įstaigos tas ekspertizes atlieka ir kur siųsti nusikaltimo vietoje surinktą medžiagą, kad gautų „tvirtą, nesugriaunamą ekspertizės išvadą... Jie turi atsiminti, kad kartais padaryta ekspertizė yra susijusi su žmogaus likimu“.

¹²⁶ *Ibid.*, p. 107–108.

¹²⁷ *Ibid.*, p. 132.

Apskritai ekspertizė, „kaip mokslinis faktų konstatavimo ir vertinimo metodas, randa vis didesnio pritaikymo baudžiamajame procese ir pasidaro labai svarbi pagalbinė... teismo darbo priemonė.“ Šiais žodžiais gerai apibūdinta prieškario Lietuvos teismo ekspertizės paskirtis ir reikšmė.¹²⁸

„To meto teisinėje literatūroje ir praktiniuose leidiniuose buvo gvildenami labiausiai paplitusių kvotos veikslių – apžiūros, kratos, apklausos – atlikimo teoriniai ir praktiniai organizaciniai klausimai, pateikiama racionalių pasiūlymų, kaip geriau tiems veiksliams pasirengti, kaip juos organizuoti, kaip atlikti, į ką atkreipti ypatingą dėmesį juos atliekant, kaip turi elgtis policijos valdininkas vienoje ar kitoje situacijoje ir pan. Daugelis tų rekomendacijų gali būti vertingos ir šių dienų kriminalistams, policijos darbuotojams bei tardytojams.“¹²⁹

Taigi prieškario Lietuvos teisinėje literatūroje keltos įdomios, aktualios kriminalistinės taktikos problemos, kurios dar ne visos išspręstos ir šiaandien. Pamokamai rašyta, kad kiekvienas kriminalistas tiesos ieško savaip. Jis turi gerai išmanyti tokius metodus, kuriuos būtų galima „pritaikyti kiekvienam atsitikimui atskirai. Kriminalistas turi mokėti suprasti psichinį nusikaltėlio padėjimą arba vidujinius nupuolusio žmogaus pergyvenimus. Kriminalistas, atjausdamas nusikaltėlį, įsigyja ir jo pasitikėjimą“. Todėl „svarbu yra gerai pažinti žmones su jų trūkumais ir privalumais, kad galėtumėm tinkamai jų pareiškimus vertinti. Iš to išvada, kad nei policijos valdininkams, o tuo labiau teisėjams, neužtenka bendros juridinės kultūros. Šalia to jiems reikalingas papildomas kultūringumas... Tiek universiteto, tiek policijos mokyklos programa reikalinga tinkamais dalykais papildyti, kad išėję valdininkai ir teisininkai turėtų pagrindines žinias apie teismų psichologiją, apie kriminalinę antropologiją ir t. t. Tikslai tada, kai policijos ir teisėjų eilėse sėdės žmonės šiam darbui pasiruošę, bus išvengta tų stambių klaidų, kurios šiaandien padaromos.“ Tai labai gražūs, teisingi žodžiai. Jie aktualūs ir šiuolaikinei kriminalistikai, ir apskritai visam nusikaltimų išaiškinimo darbui. Atrodo, tarsi šiaandien rašyta. Iš prieškario Lietuvos teisininkų daug ko galima pasimokyti, o pirmiausia – išminties ir profesionalumo.¹³⁰

¹²⁸ *Ibid.*, p. 203.

¹²⁹ Palskys, E. *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos (1918–1940)*. Monografinė studija. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1995, p. 204.

¹³⁰ *Ibid.*, p. 249.

Trečia, nesutinkame tik su vienu profesoriaus teiginiu, kuris ir atsirado dėl labai gerbtinos dar vienos jo savybės – kuklumo, kada jis save taip įvertino: „autorius nepretendavo parašyti išsamią ir visapusišką Lietuvos kriminalistikos istoriją – tam reikia daugiau laiko ir ne vieno tyrinėtojo pastangų. Tad šis darbas greičiau yra tik trumpas tos istorijos įvadas, parengtas siekiant bent nedideliu įnašu prisidėti prie literatūros apie Lietuvos teisės mokslo raidą gausinimo.“¹³¹

Profesoriaus įnašas buvo didžiulis, dažnai ne pagal jėgas ir gausiam rašančiųjų būriui¹³².

5 pav. Profesorius Eugenijus Palskys (1940–2001).

*Palskys*¹³³ *Eugenijus* *1940 04 06 Naujamiestis (Panevėžio apskritis) †2001 06 20 Vilnius, teisininkas. Dr. (social. m.; teisės m. kand. 1971). 1963 baigė VU Teisės f-tą. 1968–1971 studijavo Maskvos u-te aspirantūroje.

¹³¹ *Ibid.*, p. 34.

¹³² Plačiau žr.: Kurapka, V. E.; Matulienė, S. Eugenijus Palskys ir kriminalistikos mokslas: nuo istorijos iki strategijos. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. Vilnius, 2011, p. 13–26.

¹³³ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. [T.]17, Mokslinė redakcinė taryba: Stasys Vaitekūnas – pirmininkas ...[et al.]. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010, p. 342–343.

1963–1968 ir 1971–1983 dėstė VU Teisės f-to Baudžiamosios teisės ir proceso katedroje, 1977–1983 Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros vedėjas. Nuo 1983 dėstė Lietuvos teisės u-te (iki 1990 – SSRS vidaus reikalų m-jos Minsko aukštosios m-los Vilniaus f-tas, 1990–1997 – Lietuvos policijos, 1997–2000 – Lietuvos teisės a-ja, nuo 2004 m. Mykolo Romerio u-tas), 1990–1992 prorektorius, 1998–2001 Baudžiamojo proceso katedros vedėjas, 2000–2001 Senato pirmininkas; prof. (1994). Tyrė Lietuvos teisinės sistemos reformą, nusikalstamumą, kriminalinę justiciją. Paskelbė >90 mokslo, mokomųjų, metodinių ir kt. darbų. Svarbiausi veikalai: *Kriminalistinis dokumentų tyrimas (su kt.)*, *Nusikaltimai ir kriminalistika (abu 1978)*, *Kriminalistika (su P. Danisevičiumi ir M. Kazlausku, 1985)*, *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos (1918–1940) (1995)*. *Mokomoji priemonė Teismo fotografija (1969)*, vadovėliai: *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas (su P. Danisevičiumi ir M. Kazlausku, 1978)*, *Kriminalistikos technikos pagrindai (su kt., 1998)*.

4.2. Sovietmečio Lietuvos kriminalistika

Kaip tiksliai pastebėjo prof. E. Palskys, 1940 m. Lietuvos okupacija, karo metai nebuvo palankūs kriminalistikos mokslui plėtoti. 1940 m. birželio–liepos mėn. pakeičiami pagrindiniai teisėsaugos įstaigų vadovai. Teisingumo ministru paskirtas P. Pakarklis, vidaus reikalų – M. Gedvilas, Valstybės saugumo departamento direktoriumi – paskyrimo išvakarėse iš kalėjimo išėjęs A. Sniečkus. Pakeista ir policijos vadovybė. Saugumo (politinės) policijos viršininku tapo J. Zdanavičius, Kriminalinės policijos – P. Vitulskis, Policijos departamento vadovu – V. Bručkus. Lietuvos policija 1940 m. liepos 30 d. vidaus reikalų ministro įsakymu pavadinama milicija ir, prijungus Lietuvą prie Sovietų Sąjungos, pertvarkoma grynai bolševikiniais pagrindais, o kriminalistika plėtojama pagal sovietinį modelį. Dauguma policijos pareigūnų bei teisininkų buvo atleisti arba patys išėjo iš darbo. Prasidėjo represijos, persekiojimai, todėl nemažai Lietuvos teisininkų (P. Pamataitis, K. Žalkauskas, M. Žilinskas, M. Kavolis, A. Survila ir kt.) pasitraukė į užsienį. Sovietinės ir nacistinės Vokietijos okupacijos baisumų neišvengė daug Lietuvos teisininkų, policijos darbuotojų. Tarp nukentėjusiųjų nuo abiejų okupacijų, pasimetusių karo sukuriuose buvo ir tokių, kurie stovėjo prie Lietuvos kriminalistikos ištakų, plėtojo šį mokslą.

Sovietmečiu (1940–1990) kriminalistinė mintis Lietuvoje neišblėso, toliau buvo plėtojama, nors neretai ir temdoma perdėto ideologizavimo bei politizavimo¹³⁴.

Tačiau Lietuvos okupacija nubraukė visus buvusius prieškarinio kriminalistinės technikos laimėjimus. Neliko nei techninės įrangos, nei specialistų, ir kriminalistikos mokslas Lietuvoje buvo kuriamas nesiremiant ankstesne patirtimi.

1940 m. rugpjūčio 25–26 d. Lietuvos Aukščiausios Tarybos sesijoje buvo sudarytas Vidaus reikalų liaudies komisariatas. Kaip jo sudėtinė dalis buvo organizuota milicijos valdyba ir jos šakiniai struktūriniai padaliniai. Vienas iš tų padalinių buvo Specialusis skyrius, kuris greta kitų funkcijų vykdė mokslinių techninių priemonių ir metodų panaudojimą kovoje su nusikalstamumu. Skyriaus pareigūnai dalyvavo įvykio vietų apžiūrose, atliko daktiloskopines, trasologines ir kitas kriminalistines ekspertizes pagal milicijos pareigūnų užduotis. Be šių funkcijų, Specialusis skyrius organizavo ir tvarkė areštuotų ir nuteistų asmenų įskaitas, tvarkė daktiloskopinę nusikaltėlių registracijos kartoteką, tiriamųjų ir agentūrinių bylų įskaitas. Tvarkė visų padarytų nusikaltimų rūšių įskaitas, analizavo nusikalstamumą respublikoje ir rengė direktyvinius nurodymus milicijos padaliniams. Specialusis skyrius vykdė ir leidimų sistemos uždavinius: ginklų įskaitas ir leidimų išdavimo įstaigoms bei atskiriems asmenims, atliko poligrafijos pramonės bei spaudų ir antspaudų gamybos priežiūrą, taip pat ir kitas funkcijas.

Tolesnis mokslinių metodų ir techninių priemonių naudojimas nusikaltimų tyrimuose buvo pertrauktas Vokietijos kariuomenės įsiveržimo į Lietuvos teritoriją.

1945 m. į Lietuvą, baigęs Aukštosios karininkų mokyklos kursą, buvo atsiųstas vyresnysis ekspertas P. Kulaginas ir tų pačių metų vasarą iš Sverdlovsko miesto atvyko ekspertė P. Proničeva, 1946 m. rudenį iš Voronežo į Vilnių atvyko vyresnysis ekspertas B. Kolcovas. Tai buvo 1946 m. suformuoto Lietuvos TSR VRM mokslinio techninio poskyrio darbuotojai. Šio poskyrio vadovu buvo paskirtas vyr. ekspertas B. Kolcovas.

¹³⁴ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 42.

Pirmieji šio mažo padalinio žingsniai kovoje su nusikalstamumu buvo vos pastebimi. Pirmieji ekspertai nebuvo labai išsilavinę, tačiau turėjo praktinės patirties. Jie dalyvavo įvykio vietų apžiūrose. Surasdavo, užfiksavo ir paėmė nusikaltimo pėdsakus ir daiktinius įrodymus, apie jų panaudojimo galimybes atskleidžiant nusikaltimus konsultavo operatyvinius milicijos darbuotojus. Atlikdavo negalutinius tų pėdsakų ir daiktinių įrodymų tyrimus. Tam tikrais atvejais atlikdavo kriminalistines ekspertizes. Šiais tikslais iš Maskvos buvo atsiųstos ir pirmosios techninės priemonės: tai operatyvinės rankinės su techninių priemonių rinkiniais įvykio vietų apžiūroms, žiūroninis mikroskopas MBS1, keli fotoaparatai „Fotokor“, biologinis mikroskopas MBI, plačiaformatė fotokamera 13x18cm, reprodukcinis įrenginys daiktiniams įrodymams fotografuoti, didinamieji lęšiai, didelio formato 13x18 cm fotodidintuvas ir įvairių fotomedžiagų. Buvo įrengta primityvi fotolaboratorija ir pradėta tirti nusikaltimo pėdsakus bei daiktinius įrodymus, paimtus iš neatskleistų nusikaltimo vietų. Daugiausia buvo atliekami daktiloskopiniai tyrimai, nustatomi įsilaužimo, pjovimo, gręžimo įrankių ir jų pėdsakai, taip pat atliekami kiti trasologiniai tyrimai. 1946 m. B. Kolcovas, neturėdamas lyginamojo mikroskopo, atliko identifikacinę balistinę ekspertizę. Tai buvo pirmasis signalas, kad reikia tokio mikroskopo. Šis signalas buvo išgirstas ir vėliau lyginamasis mikroskopas MIS5 buvo atsiųstas. Taip pat buvo gautas plačiaformatis 18x24 cm reprodukcinis įrenginys, kuris labai laiką buvo naudojamas daiktiniams įrodymams fiksuoti ir ypač rankų pėdsakams fotografuoti nuo skaidrių objektų.

1948 m. pabaigoje Lietuvos TSR VRM buvo sukurtas savarankiškas respublikos milicijos valdybos ekspertinis kriminalistinis padalinys ir pavadintas Moksliniu techniniu skyriumi. Jame dirbo jau penki pareigūnai. Naujokai kriminalistinio meno mokėsi iš labiau patyrusių darbuotojų praktikų.

1960 m. milicijos tarnyboje B. Kolcovą pakeitė J. Surovcevas, atsiųstas iš Maskvos vadovauti Mokslinio techninio skyriaus veiklai. Tačiau jam tas darbas nesisekė, nes nebuvo šios srities specialistas, todėl vėliau buvo perkeltas į kitą tarnybą. Vadovauti Moksliniam techniniam skyriui 1963 m. buvo atsiųstas iš Leningrado kriminalistikos specialistas S. Tiotkinas.

Jis pagyvino skyriaus darbą. Buvo papildomai įsteigtos ekspertų kriminalistų pareigybės. Organizuotas cheminės laboratorijos darbas, joje, be kitų darbų, daugiausia buvo atliekami to meto metalinių rublių, o vėliau ir kitų popierinių pinigų bei vertybinių popierių tyrimai. Skyriuje buvo organizuota ir nuolatinė netikrų pinigų kolekcija. Jų tyrimų rezultatai buvo surašomi specialiose informacinėse kortelėse, kurios buvo išsiuntinėjamos respublikos ekspertiniams ir operatyviniams milicijos padaliniais, taip pat ir kitų respublikų moksliniams techniniams padaliniais, kad būtų greičiau surasti netikrų pinigų gamintojai ir atskleisti nusikaltimai, arba sujungtos iškeltos baudžiamosios bylos.

Ekspertinis darbas pagyvėjo ir kituose respublikos miestuose. 1964 m. Kauno ir Klaipėdos miestų milicijos valdybose buvo įkurti moksliniai techniniai poskyriai, o 1965 m. Vilniaus miesto milicijos valdyboje įsteigtas mokslinis techninis poskyris. Iki to laiko Vilniaus miesto milicijos padalinių poreikius tenkindavo Vidaus reikalų ministerijos milicijos valdybos Mokslinio techninio skyriaus ekspertai. Tais pačiais metais Alytaus, Kauno, Kėdainių, Tauragės, Telšių ir Ukmergės rajonų milicijos skyriuose buvo įsteigtos vyresniųjų ekspertų pareigybės. 1966 m. Moksliniame techniniame skyriuje buvo įkurtas operatyvinės technikos poskyris. Skyriui buvo suteiktos erdvesnės tarnybinės patalpos. Jo darbas organizuotas sektoriais ir laboratorijomis. Gauta nemažai įvairios Rusijoje pagamintos kriminalistinės technikos. Tai lyginamasis mikroskopas MSK1, trasografas, spektrografas, daktiloskopas, optinio objektų sulyginimo aparatas PON, ultravioletinių spindulių įrenginiai, infraraudonųjų spindulių keitikliai, reprodukciniai įrenginiai, metalo ieškikliai, magnetiniai keltuvai, siaurajuosčiai bei specialios paskirties fotoaparatai, kino kameros ir demonstracinė aparatūra bei įrenginiai filmams apdoroti, operatyviniai lagaminai ir tardymo padaliniais skirtos rankinės su rinkiniais įvykio vietų apžiūrai. Kiekvieno miesto ir rajono milicijos skyriaus kriminalinė, tardymo, viešoji ir budėtojų tarnybos buvo aprūpintos reikalinga technika ir prietaisais pirminiams tardymo veiksams atlikti. Tardymo tarnybos veikloje pradėta diegti filmavimo aparatūra tardymo veiksams fiksuoti. Kovoje su nusikalstamumu pradėta diegti mokslo ir technikos naujoves. Praktiniams milicijos darbuotojams trūko kai kurių sričių žinių. Mokslinio techninio skyriaus darbuotojai buvo įpareigoti organizuoti operatyvinių

darbuotojų apmokymo priemonės. Buvo organizuojamos ekspertų grupės, kurios rengdavo paskaitas įvairiomis kriminalistikos mokslo temomis, parinkdavo mokomuosius filmus ir su demonstracine kino aparatūra važiuodavo į rajonų milicijos skyrius, propaguodavo mokslinių metodų ir techninių priemonių nusikaltimų pėdsakams surasti, užfiksuoti naudojimą ir medžiagą parengti kriminalistinėms ekspertizėms atlikti. Jie taip pat demonstruodavo mokomuosius operatyvinio darbo filmus. Tokiu būdu ekspertai apsilankė visuose respublikos rajonuose. Ši priemonė davė teigiamų rezultatų organizuojant baudžiamųjų bylų tyrimus ir nusikaltimų atskleidimą respublikoje.

Buvusios Sovietų Sąjungos VRM vadovybės sprendimu 1970 m. visų sąjunginių respublikų moksliniai techniniai, ryšių ir operatyvinės technikos padaliniai sujungti į operatyvinius techninius padalinius. Lietuvoje šie padaliniai buvo sujungti 1970 m. gegužės 8 d. ir jų vadovu paskirtas Henrikas Vytautas Gerasimavičius, iki tol dirbęs Ryšių skyriaus viršininku.

Tais pačiais 1970 m. šalyje buvo įsteigta pirmoji maisto produktų tyrimo laboratorija. Jos kūrėja ir ilgametė darbuotoja buvo Lidija Gražina Burec. Ši laboratorija suteikė teisėsaugos padaliniams dideles galimybes kovoti su piktnaudžiavimais maisto produktų gamyboje, jų prekyboje, taip pat pirkėjų apgaulinėjimu. Jau tada Kauno mieste ir jo aplinkiniuose rajonuose gausėjo degtinės falsifikatų, pagamintų iš įvairių rūšių spirito ir parduodamų per valstybinę prekybos tinklą. Atskiedus pigiais gėrimais buvo falsifikuojami ir brangūs alkoholiniai gėrimai. Garsėjo piktnaudžiavimų kavos ir kitų nealkoholinių gėrimų prekyboje. Šių nusikaltimų gausėjimas paskatino 1973 m. Kauno miesto milicijos valdybos operatyviniame techniniame poskyryje įsteigti maisto produktų tyrimo laboratoriją. Šioje laboratorijoje ilgus metus dirbo puiki šios srities specialistė Violeta Šilingienė.

Tobulėjantis nusikalstamumas skatino taikyti naujus mokslo ir technikos laimėjimus. Negalima buvo tenkintis vien senais analitiniais daiktinių įrodymų tyrimo metodais. Daiktiniais įrodymais tapdavo mikroskopiniai medžiagų kiekiai, kuriems tirti būtina turėti specialią mokslinę tyrimo techniką, naujas metodikas ir atitinkamus specialistus. Iškilio uždavinys diegti kovoję su nusikalstamumu instrumentinius daiktinių įro-

dymų tyrimo metodus. Todėl Operatyviniame techniniame skyriuje buvo įsteigta fizikinė laboratorija. Jos kūrėjas ir organizatorius buvo Vytautas Drobnyš.

Ši laboratorija buvo sparčiai aprūpinta naujais to meto tyrimo aparatais. Tai ir plonasluoksnės chromatografijos įranga, dujinis chromatografas, matomosios spektro dalies, ultravioletinių bei infraraudonųjų spindulių spektrofotometrai. Buvo kuriamos naujos daiktinių įrodymų tyrimo metodikos.

1958 m. prie Teisingumo ministerijos pradėjusi veikti nedidelė Kriminalistikos mokslinio tyrimo laboratorija, kurioje dirbo tik keturi darbuotojai, 1961 m. pertvarkyta į Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo institutą (TEMTI), kuris anuomet tapo vienu geriausių tuometinėje Sovietų Sąjungoje. Į ekspertinę praktiką buvo įdiegta skaičiavimo technika, spektroskopija, dujinė chromatografija, poliarografija, metalografija, rentgenografija ir kiti veiksmingi daiktinių įrodymų tyrimo būdai. Institute sukurta keliolika naujų daiktinių įrodymų tyrimo metodikų, jame pirmą kartą SSRS pradėtos tyrinėti kibernetinių metodų ir ESM panaudojimo rašysenoms tirti galimybės.

TEMTI atliko didžiulį darbą plėtodamas kriminalistikos ir teismo ekspertizės mokslą sovietinėje Lietuvoje. Per 30 metų institutas išleido 156 leidinius, iš jų – 14 mokslo darbų rinkinių, 16 metodinio pobūdžio leidinių, 52 metodines rekomendacijas, 15 mokslinių konferencijų tezių. Sovietmečiu institute parengtos 33 disertacijos, 15 iš jų – kriminalistikos, 14 – chemijos, matematikos, technikos mokslų ir kt.

Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo instituto mokslininkai gvildeno procesines ir kriminalistines taktines specialių žinių panaudojimo baudžiamajame procese problemas (P. Pošiūnas), matematinių, kibernetinių metodų ir ESM panaudojimo rašysenos ekspertizėje galimybes (V. Poškevičius, J. Ignatjeva, G. Archipovas), kriminalistiniu požiūriu tyrinėjo lietuvių rašto kalbą (O. Dambrauskaitė, A. Žalkauskienė), parengė trumpą įrašų tyrimo metodiką (I. Masiulienė), parengė tolimų šūvių tyrimo metodiką (J. Dvoriankis), nagrinėjo įsilaužimo įrankių pėdsakų tyrimo problemas (E. Kurapka, B. Augustinas), pinigų grobimų (S. Kuklianskis), autotechninės ekspertizės klausimus (R. Genius), nuosavybės grobimų

tyrimą ir prevenciją (M. Kazlauskas, J. Rinkevičius), mikropluoštelių tyrimo galimybes (D. Talalienė) ir pan. Teismo ekspertizės institutui ilgą laiką sėkmingai vadovavo doc. St. Stačiokas.

Lietuvoje šeštojo dešimtmečio pradžioje sparčiai pradėtas plėtoti ir kriminalistikos mokslo tiriamasis darbas. Pirmąją šios srities disertaciją „Pėdsakai kaip daiktiniai įrodymai kriminalistikoje“ 1954 m. apgynė P. Danisevičius. Jis yra ir pirmojo pokario Lietuvoje mokslinio straipsnio iš kriminalistikos autorius.

Plėtodami teorines ir praktines kriminalistikos problemas, nemažai nuveikė ir tuometinio Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto mokslininkai. Jie tyrinėjo kriminalistinės trasologijos, teismo fotografijos, teismo balistikos, daiktinių įrodymų fiksavimo, kriminalistinės dokumentotyros, konkrečių tardymo veiksmų taktikos, pėdsakų panaudojimo ir kitas problemas. Šie tyrinėjimai apibendrinti monografijose ir mokomosiose knygose. Daugiausia jų yra parašęs doc. P. Danisevičius, universitete dirbęs nuo 1955 iki 1993 metų. Jo plunksnai priklauso šie leidiniai: „Įvykio vietos apžiūra“ (1962; bendraautoris J. Blieka), „Pagrindiniai trasologijos klausimai“ (1967), „Kriminalistinis pėdsakų mokslas“ (1973), „Teismo balistika“ (1976), „Krata ir poėmis“ (1982), „Tardymo eksperimentas“ (1987), „Parodymų patikrinimas vietoje“ (1989). Be to, doc. P. Danisevičius yra parašęs populiarių leidinių apie visuomenės dalyvavimą kovoje su nusikalstamumu, kriminalistikos vaidmenį toje kovoje ir kt. Jis yra daugelio kriminalistikos ir baudžiamojo proceso knygų bendraautoris, paskelbęs kelias dešimtis mokslinių kriminalistinės trasologijos straipsnių.

Dvidešimt metų (1963–1983) kriminalistiką Vilniaus universitete dėstė doc. E. Palskys. Jis parašė mokomąją knygą „Teismo fotografija“ (1969), monografiją „Kriminalistinis dokumentų tyrimas“ (1978), populiarių leidinių „Kriminalistika ir nusikaltimai“ (1978), rašė apie kriminalistikos mokslo naujoves – kriminalistinę odorologiją (1978), kriminalistinę strategiją, kaip sudėtinę kriminalistikos mokslo dalį (1981), kibernetinių metodų ir ESM panaudojimo kriminalistikoje bei teismo ekspertizėje galimybes (1982), melo diagnostiką, detekciją ir kaltinamojo parodymų verifikaciją (1983) ir kt. Be to, E. Palskys yra bendraautoris fundamentalaus mokslo veikalo „Socialistinių šalių kriminalistika“

(1985), kurį parašė žymiausi buvusių komunistinių šalių (SSRS, VDR, LLR, BLR, VLR) kriminalistai ir kuris buvo išleistas rusų bei kitomis kalbomis.

1985 m. svarbūs sovietmečio Lietuvos kriminalistikos istorijoje, nes pasirodė pirmasis originalus lietuviškas „Kriminalistikos“ vadovėlis. Jis buvo išleistas įveikus didžiulius biurokratijos barjerus, nes sovietmečiu buvo reikalaujama, kad vadovėliai studentams būtų rašomi rusų kalba.

Sovietmečio kriminalistikoje daugiau dėmesio buvo skiriama teoriniams kriminalistikos pagrindams, jos metodologijai, kriminalistinei taktikai bei metodikai ir mažiau – kriminalistikos technikai. Pagal SSRS kriminalistų teorinius darbus ir vadovėlius buvo dėstomas kriminalistikos kursas ir Lietuvoje. SSRS ekonomiškai buvo atsilikusi, todėl ir kriminalistikos technikos lygis buvo neaukštas. Sovietmetis pasižymėjo uždarumu, tad Lietuvos kriminalistai turėjo menkas sąlygas palaikyti tiesioginius ryšius su išsivysčiusių šalių kriminalistais ir buvo priversti naudotis sovietine literatūra bei negausiais sovietinės kriminalistikos laimėjimais.

Nepaisant to, sovietinio laikotarpio Lietuvos kriminalistai stengėsi aktyviai propaguoti užsienyje jau žinomus ir neretai jau taikomus naujus nusikaltimų tyrimo metodus. Teismo ekspertizės instituto mokslininkai daugelyje sričių (antikoroziniai, dirbtinio pluošto, radiointroskopiniai, trumpų grafinių objektų įrašų matematiniai bei kibernetiniai tyrimai pagal sistemas „DIA“, „Ekspertizė“, ekonominės plano ekspertizės ir kt.) buvo pirmieji tuometinėje Sovietų Sąjungoje. Prof. E. Palskys dar 1971 m. savo disertacijoje, o 1974 m. sąjunginėje mokslinėje konferencijoje pirmasis iš SSRS kriminalistų aprašė ir pagrindė tuo metu visiškai naujo metodo – holografijos – panaudojimo kriminalistikoje galimybes. Prof. P. Pošiūnas parašė dvi dideles monografijas: „Specialių buhalterinių žinių taikymas tiriant ir įspėjant nusikaltimus“ (1977) bei „Teisminė revizija ir teismo ekonominės ekspertizės“ (1990), parengė daug mokomųjų knygų ir mokslinių straipsnių apie teismo ekspertizes. Prof. S. Kuklianskis išleido knygą „Piniginių lėšų grobimų tyrimas ir prevencija“ (1974)¹³⁵.

¹³⁵ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 46.

Sovietmečiu veikė Teismo medikų ir kriminalistų mokslinė draugija, aktyvi buvo jos kriminalistikos sekcija, kurios įnašas į kriminalistikos plėtotę mūsų šalyje sovietmečiu taip pat nemažas. Kriminalistikos praktikai tobulinti daug padėjo ir šalies prokuratūros rengti ir leisti biuleteniai bei informaciniai laišakai, kurių 1945–1988 m. išėjo 26 leidiniai. Juose pateikiamos tardytojų darbo tobulinimo, veiksmingesnio mokslinių techninių priemonių diegimo į nusikaltimų tyrimo praktiką rekomendacijos.

Sovietinio laikotarpio kriminalistikos raidos bruožai Lietuvoje, šio mokslo laimėjimai (ypač ekspertizų srities) ir problemos, plėtojimo perspektyvos nušviestos to meto literatūroje (P. Pošiūnas, P. Danisevičius, E. Palskys, E. Kurapka, S. Kuklianskis, B. Škliaras, O. Dambrauskaitė, Br. Augustinas, D. Talalienė, St. Stačiokas, R. Genius, J. Gardauskas ir kt.), tačiau visą sovietinio laikotarpio Lietuvos kriminalistikos istoriją dar reikia išsamiai ir objektyviai ištirti.

4.3. Lietuvos kriminalistikos raida atkūrus nepriklausomybę

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, atsirado naujos galimybės plėtoti kriminalistikos mokslą, išsiveržti iš sovietinių gniaužtų ir izoliacijos, orientuotis į vakarietišką kriminalistikos mokslo koncepciją, jo plėtros principus ir dėsnius. Visiškai iš naujų pozicijų reikėjo peržiūrėti nusistovėjusius sovietinės kriminalistikos postulatus: jos dalyką, sistemą, metodus, uždavinius ir kt. 1993 m. Lietuvos policijos akademijos Kriminalistikos katedros mokslininkai konstatavo, kad dabartinis kriminalistikos mokslo lygis Lietuvoje neatitinka europietiško standartų, nėra bendros kriminalistikos koncepcijos, pasenusi jos kaip mokslo sistema, kriminalistikos technika, kriminalistika vis labiau atsilieka nuo nusikaltimų tyrimo praktikos, jos poreikių. Buvusios SSRS uždarumas neleido įsigyti naujausios užsieninės technikos bei technologijos, vienpusiškai buvo organizuojami kriminalistiniai tyrimai – labai dažnai jie būdavo atliekami žinybinio pagrindu, buvo skirti konkrečių mokslininkų interesams¹³⁶.

¹³⁶ Juškevičiūtė, J., et al. Kriminalistikos vystymosi Lietuvoje perspektyvos. *Mokslo darbai*. 1993, V: 65–66.

Norime atskirai pažymėti ir smulkiau pakomentuoti keletą momentų, turėjusių ir tebeturinčių svarbios reikšmės kriminalistikos mokslo Lietuvoje plėtrai:

- Pradėjo sparčiai vystytis praktinė kriminalistika, ekspertinės institucijos, į mokslo tiriamąjį darbą atėjo daug jaunų talentingų mokslininkų¹³⁷, sustiprėjo mokslo institucijos.

¹³⁷ Buvo apgintos daktaro disertacijos Mykolo Romerio universiteto Kriminalistikos katedroje:

- Hendryk Malevski. *Ivykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis* (1997).
 - Janina Juškevičiūtė. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir raidos perspektyvos* (1998).
 - Alvydas Barkauskas. *Nusikaltimo tyrimo versijų šiuolaikinė koncepcija ir jos plėtros kryptys* (2000).
 - Ryšardas Burda. *Nusikaltimai ekonomikai: sampratos modeliavimas ir šiuolaikinė tyrimo metodikos koncepcija* (2000).
 - Rolandas Krikščiūnas. *Kriminalistikos metodų ir rekomendacijų panaudojimas civilinėje teisejoje: teoriniai ir metodiniai aspektai* (2002).
 - Renata Ryngevič. *Kriminalistinės lingvistikos teoriniai pagrindai ir jos metodų bei rekomendacijų taikymas teismo ekspertizėje* (2002).
 - Eglė Kažemikaitienė. *Lietuvos Respublikos kriminalistinė informacinė sistema: dabartinė būklė ir naujas modelis* (2003).
 - Snieguolė Matulienė. *Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija* (2004).
 - Eglė Latauskienė. *Nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, ikiteisminio tyrimo metodikų koncepcija: teorinis modelis ir kriminalistinės galimybės* (2004).
 - Vladimiris Terehovičs. *Nešaunamojo ginklo tyrimo metodologijos problemų sprendimas kriminalistikoje – šiuolaikinis požiūris* (2004).
 - Lina Novikovienė. *Šiuolaikinės kriminalistinės profilaktikos koncepcijos formavimas ir taikymo tendencijos Lietuvoje* (2005).
 - Ernestas Lipnickas. *Kyšininkavimo tyrimo metodika* (2006).
 - Egidijus Radzevičius. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje* (2006).
 - Gintarė Šatienė. *Korupcijos socialinės ir teisinės apibrėžties įtaka korupcinių veikų tyrimo metodikų koncepcijos pokyčiams* (2009).
 - Mindaugas Šatas. *Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūno bendradarbiavimas tiriant sunkius nusikaltimus* (2011).
 - Žaneta Navickienė. *Ikiteisminio tyrimo organizavimo modelis kriminalistikos taktikoje* (2011).
- Vilniaus universitete tuo tarpu kriminalistikos srityje buvo apgintos dvi disertacijos:
- Gabrielė Juodkaitė-Granskienė. *Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas* (2003).
 - Andrej Gorbatkov. *Kontrabandos tyrimas* (2005).

- 1991 m. TEMTI pertvarkomas į Lietuvos teismo ekspertizės institutą, kuris 2000 m. reorganizuojamas į Lietuvos teismo ekspertizės centrą.
- 1998 m. pasirodo pirmasis po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo vadovėlis „Kriminalistikos technikos pagrindai“.
- 2001 m. įkuriamas Mykolo Romerio universiteto Teismo medicinos institutas. 2009 m. pertvarkomas į Valstybinę teismo medicinos tarnybą prie Lietuvos teisingumo ministerijos.
- 2001 m. įkuriama Lietuvos kriminalistų draugija.
- 2008–2010 m. vykdoma tarpžinybinė kompleksinė mokslo programa „Nusikalstamumo grėsmės ir šiuolaikinės žmogaus saugumo vadybos technologijos 2010 m. išleidžiama monografija „Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas“ (MRU).

Įvyko pokyčių ir praktinės kriminalistikos srityje, vystėsi ekspertinės įstaigos, į nusikaltimų tyrimą atėjo šiuolaikinės technologijos.

Ekspertinės įstaigos

Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras

Keitėsi ne tik buvęs Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ekspertinio kriminalistinio skyriaus pavadinimas, bet ir sprendžiami uždaviniai, atliekamų darbų apimtys. Svarbiausia – atsivėrė sienos, pamatyta, kaip dirba kitų valstybių kriminalistinių tyrimų laboratorijos.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Vidaus reikalų ministerijos ekspertinis kriminalistinis skyrius buvo pertvarkytas į Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Policijos departamento Kriminalinės policijos vyriausiosios valdybos Kriminalistinių ekspertizių biurą.

Vidaus reikalų ministro 1992 m. sausio 27 d. įsakymu kriminalistinių ekspertizių biuras buvo reorganizuotas ir išbrauktas iš policijos sudėties. Nuo šiol jis vadinosi Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Kriminalistinių ekspertizių valdyba, o nuo 1994 m. rugsėjo 7 d. – Kriminalistinių ekspertizių departamentu.

Nuo 1999 m. sausio 1 d. Kriminalistinių tyrimų departamentas buvo pertvarkytas į Policijos departamento prie VRM Lietuvos kriminalinės policijos biuro Kriminalistinių tyrimų centrą.

Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro viršininko pavaduotojų pareigas ėjo Giedrius Birmontas ir Genrikas Nedveckis.

2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui, kuris nusikaltimų atskleidimo procesą padalijo į du etapus – ikiteisminį tyrimą ir teisminį nagrinėjimą, visos policijos veikla, taip pat ir kriminalistinių tyrimų srityje, buvo reformuota.

Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras tapo specializuota policijos įstaiga, turinti juridinio asmens statusą, kurios funkcija – teikti policijos įstaigoms ir kitoms šalies teisės saugos bei teisėtvarkos institucijoms mokslinę ir techninę pagalbą tiriant nusikalstamas veikas, taip pat vykdant jų prevenciją.

Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimo centras koordinuoja ir kontroliuoja dešimties teritorinių policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų padalinių ir kinologų veiklą, diegia ir padeda jiems perprasti naujus kriminalistinius metodus, taip pat organizuoja specialisto ar eksperto kompetencijos jiems suteikimą ir jų kvalifikacijos tobulinimą. Per 300 kriminalistinių tyrimų specialistų, turinčių leidimus atlikti įvykio vietų apžiūras ar tam tikros rūšies objektų tyrimus, yra įtraukti į Centro tvarkomą policijos specialistų sąrašą, per 60 Centro darbuotojų yra įtraukti į teismo ekspertų sąrašus.

Pagrindiniai Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro veiklos tikslai yra¹³⁸:

- užkardant, atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas ir kitus teisės pažeidimus, naudojant specialiąsias žinias, atlikti tyrimus bei ekspertizes ir teisės aktų nustatyta tvarka teikti paslaugas asmenims;
- dalyvauti formuojant ir įgyvendinti Lietuvos policijos sistemos strategiją visuomenės saugumo ir specialiųjų žinių panaudojimo srityje, užkardant, atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas bei kitus teisės pažeidimus;

Siekdamas nurodytų veiklos tikslų Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras:

- tiria sunkių ir labai sunkių, taip pat darančių didelę žalą valstybei ir asmenims ar sukeliančių platų atgarsį visuomenėje nusikalsta-

¹³⁸ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://kct.policija.lt/lt/veikla/nuostatai.html>>.

mų veikų padarymo vietas ir koordinuoja tokių nusikalstamų veikų padarymo vietų tyrimą šalyje;

- teisės aktų nustatyta tvarka atlieka tyrimus ir ekspertizes, užkardant, atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas bei kitus teisės pažeidimus;
- dalyvauja užtikrinant visuomenės saugumą ir viešąją tvarką, panaudojant specialiąsias žinias bei tarnybinius šunis;
- pagal kompetenciją kaupia ir tvarko žinybinius registrus, kortežas, kolekcijas ir kitus informacinius duomenis, reikalingus nusikalstamoms veikoms bei kitiems teisės pažeidimams užkardyti, atskleisti ir tirti, taip pat tyrimams bei ekspertizėms atlikti, mokslo tiriamajai ir metodinei veiklai;
- atlieka taikomuosius mokslinius tyrimus specialiųjų žinių panaudojimo srityje, kuria naujas tyrimų ir ekspertizių rūšis nusikalstamoms veikoms bei kitiems teisės pažeidimams užkardyti, atskleisti ir tirti;
- rengia, apribuoja ir publikuoja tyrimų ir ekspertizių atlikimo metodikas;
- pagal kompetenciją atlieka tyrimų ir ekspertizių veiklos rezultatų strateginę ir taktinę analizę, rengia išvadas, rekomendacijas specialiųjų žinių panaudojimo srityje;
- pagal kompetenciją dalyvauja rengiant ir rengia mokymo metodikas specialiųjų žinių panaudojimo srityje, suteikia pareigūnams, dirbantiems su tarnybiniais šunimis, specialistams bei ekspertams kompetenciją ir organizuoja jų kvalifikacijos tobulinimą;
- pagal kompetenciją vykdo teritorinių policijos įstaigų padalinių veiklos stebėseną ir patikrinimus;
- įstatymų, kitų teisės aktų nustatyta tvarka bendradarbiauja su Lietuvos ir kitų valstybių įstaigomis, tarptautinėmis organizacijomis, mokslo ir kitomis institucijomis.

2002 m. buvo parengtas Europos Sąjungos PHARE dvejų metų trukmės projektas, skirtas policijos centrinei laboratorijai modernizuoti ir naujoms galimybėms išplėsti. Projektas sėkmingai įvykdytas. Vykdydamas projektą persikelta į naujas, geros laboratorinės praktikos reikalavimus

atitinkančias 5 400 m² bendro ploto patalpas. Prie turėtos tiriamosios įrangos prisidėjo šiuolaikinė tiriamoji įranga: skenuojantis elektroninis mikroskopas, skaitmeninė fotolaboratorija, DNR analizatorius, lyginamieji mikroskopai, vaizdų tyrimo įranga, rankų pėdsakų paieškos sistemos, skaitmeniniai fotoaparatai, laboratoriniai baldai ir kt. Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre dirbantys specialistai turi didelės darbo patirties. Čia dirba chemikai, biologai, fizikai, matematikai, teisininkai bei kiti aukštos kvalifikacijos specialistai, iš jų penki – mokslo daktarai. Dauguma specialistų stažavosi Anglijoje, Kanadoje, Slovakijoje, Švedijoje, JAV, Vokietijoje, Prancūzijoje, Lenkijoje bei kitose valstybėse.

Naujausia tiriamoji įranga leido gerokai išplėsti 26 kriminalistikos sričių objektų laboratorinio tyrimo galimybes, pradedant tradicine daktiloskopija, sustiprinta automatizuota daktiloskopine identifikacine sistema, tradicine balistika, sustiprinta automatizuota balistine identifikacine sistema, ir baigiant šiuolaikiniais DNR bei elektroninio skenuojančio mikroskopo analitinio tyrimo metodais.

Per laikotarpį po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras, sulaukęs tiek valstybės valdžios, tiek Europos Sąjungos valstybių, pirmiausia D. Britanijos, Švedijos, Suomijos, Vokietijos, Lenkijos ir kitų šalių (pvz., JAV, Kanada) giminiškų institucijų metodinės bei materialios paramos, taip pat dėl įvykdyto ES PHARE projekto tapo viena pažangiausių ir moderniausių įstaigų ne tik Lietuvoje, bet ir visame Baltijos regione.

2005 m. gegužės 26 d. Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras tapo Europos ekspertinių institucijų asociacijos nariu (angl. ENFSI). Ši organizacija vienija 64 ekspertines institucijas iš 36 šalių. Vienas pagrindinių šios sąjungos tikslų – kriminalistinių tyrimų metodų suvienodinimas ir tyrimų rezultatų kokybės užtikrinimas visoje Europoje.

Narystė šioje organizacijoje yra neabejotinai naudinga, nes ENFSI organizuoja konferencijas, įvairių kriminalistikos sričių darbo grupių susitikimus, kuriuose aptariami mokslo laimėjimai, platinama speciali literatūra, specialių tyrimo metodų aprašymai, kaupiama šalių narių ekspertinė patirtis, platinami informaciniai biuleteniai. Visa tai jau yra prieinama Lietuvos policijos ekspertams. Be to, ENFSI narystė yra tarptautinis insti-

tucijos pripažinimas. Centras pagal savo veiklos prioritetus dalyvauja kol kas penkių darbo grupių veikloje (jų iš viso yra 16).

Kiekvienais metais įstaiga sėkmingai dalyvauja Jungtinių Tautų narkotikus tiriančių laboratorijų išoriniame audite, Biologinių tyrimų skyrius – Vokietijos Miunsterio teismo medicinos instituto vykdomoje GEDNAP programoje, ginklų specialistai – Vokietijos federalinės kriminalinės policijos valdybos kriminalinės technikos instituto vykdomame projekte FIRETYDE ir kituose projektuose.

Šiuo metu Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre dirba per 150 darbuotojų, tarp jų keletas turi mokslo daktaro laipsnius. Policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų padaliniuose dirba beveik 300 specialistų. Kriminalistinių tyrimų specialistai savo veikloje vadovaujasi bendromis patvirtintomis metodikomis, vykdomas centralizuotas aprūpinimas būtinomis techninėmis priemonėmis bei eksploatacinėmis medžiagomis.

Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras turi savo investicines dalis Europos Sąjungos finansuojamame projekte „Kaliningrado tranzitas“ (iki 2013 m.), dalyvavo pereinamojo laikotarpio institucijų plėtros priemonės projekte „Nusikaltimų intelektinei nuosavybei ir elektroninių nusikaltimų tyrimo, atskleidimo ir prevencijos infrastruktūros sukūrimas Lietuvos policijos sistemoje“ (pabaiga 2008 m.) bei Dvynių projekte „Policijos gebėjimų tirti nusikaltimus, susijusius su netikrais pinigais ir kitomis mokėjimo priemonėmis, stiprinimas“ (pabaiga 2009 m.). Europos Sąjunga 2014–2020 m. planuoja ir toliau finansiškai remti savo šalių narių vidaus reikalų plėtrą, kurios teisinis pagrindas būtų keturi reglamentai (valdymo bei administravimo taisyklės, policijos bendradarbiavimas ir krizių valdymas, išorės sienų ir vizų finansavimas, prieglobsčio ir migracijos klausimai). Reglamentus iki 2013 m. pabaigos turi patvirtinti Europos Parlamentas ir Europos Sąjungos Taryba.

Siekiant atliekamų tyrimų tarptautinio pripažinimo, 2006 m. pradėtas vykdyti ES remiamas projektas, kuriuo siekiama išorinės įstaigos akreditacijos pagal standartą LST EN ISO/IEC 17025:2006. Projektui vadovavo Olandijos teismo ekspertizės institutas (angl. NFI).

2006 m. buvo pradėtas naujas projektas „Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro (toliau – Centras) išorinė akreditacija pagal ISO 17025 standartą“. Projektas truko vienus metus ir jo rezultatas – Centras

tapo akredituota kriminalistinių tyrimų įstaiga. Techninę ir metodinę pagalbą pasirenkiant akreditacijai suteikė projekto pagrindinis partneris Olandijos teismo ekspertizės institutas (angl. *The Netherlands Forensic Institute*), o Centrą auditavo kitas projekto partneris – Olandijos akreditavimo tarnyba. Akreditacijos pažymėjimas buvo išduotas ketveriems metams (galiojo iki 2011 10 31).

Akreditacijai pratęsti 2011 m. rugpjūčio 23–25 d. Lietuvos nacionalinis akreditacijos biuras (toliau – NAB) atliko pakartotino akreditavimo (kuris vyksta kas penkerius metus) vertinimo auditą ir NAB direktoriaus 2011 11 02 įsakymu Nr. V-140 patvirtino, kad Centras atitinka LST EN ISO/IEC 17025:2005 reikalavimus ir akredituotas atlikti alkoholio produktų, narkotinių bei psichotropinių medžiagų, rankų pėdsakų, ginklų ir šovinių, rašysenos ir parašų; transporto priemonių dalių autentiškumo; transporto priemonių, agregatų ir ginklų identifikacinių numerių, įrankių / mechanizmų pėdsakų, švino plombų, žmogaus kraujo, seilių ir spermos bei jų lyginamųjų pavyzdžių, lytėjimo pėdsakų kriminalistinius tyrimus. Šis akreditacijos pažymėjimas galioja iki 2016 11 02. Akredituotai įstaigai išduodamas akreditavimo pažymėjimas, kuris galioja ne ilgiau kaip penkerius metus. Akredituota įstaiga ir NAB pasirašo licencinę sutartį, kurioje nustatomi šalių įsipareigojimai.

Šiuo metu yra akredituoti 37 tyrimų metodai, galioja jau 7-asis Kokybės vadovo leidimas. Pažymėtina tai, kad DNR tyrimų srityje visi tiriamieji biologiniai pėdsakai ir lyginamieji pavyzdžiai (kraujas, seilės, lytėjimo pėdsakai ir sperma) tiriami pagal ISO/IEC 17025 reikalavimus akredituotais metodais.

Akreditavimas yra artima ateitis ir kitose policijos įstaigose – teritorinių policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų padaliniuose, nes Lietuva kaip ES šalis narė turės įgyvendinti 2009 m. lapkričio 30 d. Tarybos pamatinio sprendimo (TPS) 2009/905/TVR dėl kriminalistinių laboratorinių tyrimų paslaugų teikėjų akreditacijos (OL 2009 L 322, p. 14) nuostatas (2013 m. – DNR sritis turi būti akredituota, 2015 m. – daktiloskopinių tyrimų sritis).

Esminis dalykas, kuris leido per trumpą laiką pasiekti akreditacijos, buvo kokybės vadybos sistemos sukūrimas ir funkcionavimas visoje Centro struktūroje.

Kokybės vadybos sistema įforminta dokumentais, kuriuose reglamentuojama Centro veikla visuose etapuose, nuo objektų pateikimo ir laikymo iki ištyrimo, dokumentų įforminimo ir grąžinimo. Kad būtų galima identifikuoti ir valdyti daugelį tarpusavyje susijusių veiklų bei naudojamų išteklių, kokybės sistema kuriama kaip vientisas procesas. Be to, vadovaujantis galiojančiais įteisintais dokumentais lengviau mokyti ir rengti specialistus, kelti jų kvalifikaciją, nustatyti kompetencijos reikalavimus. Centre parengta ir patvirtinta daugiau kaip 300 dokumentų. Ši sistema užtikrina ne tik tyrimų rezultatų kokybę, patikimumą, atkartojamumą, bet ir užsakovų patenkinimą.

Taip pat teisėsaugos įstaigas pasiekė informacija, kad Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras, kaip Olandijos akreditacijos Taryba (*Dutch Accreditation Council RWA*) akredituota įstaiga ir turinti akreditavimo pagal LST EN ISO/IEC 17025 pažymėjimą Nr. L483, nuo šiol pateikiamuose ekspertizės aktuose ir specialisto išvadose naudos akreditacijos simbolį.

Nuo 2007 m. liepos 12 d. Centru vadovauja vyriausiasis komisaras Henrikas Nedveckis¹³⁹.

Nuo 2008 m. sausio 1 d. prie Centro prijungiamą specializuota policijos įstaiga – Kinologijos centras, kurios viena iš veiklos sričių yra odorologinių tyrimų atlikimas. Siekiant išlaikyti ir plėsti pasiekimus akreditacijos srityje, Centre pradėjo veikti Kokybės vadybos skyrius.

Kasmet policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų specialistai apžiūri apie 30 proc. visų padaromų nusikaltimų vietų, įvykių vietų apžiūrų rezultatyvumas viršija 85 proc. LPKTC kartu su policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų padaliniais kasmet atlieka apie 20 tūkst. laboratorinių objektų tyrimų (specialisto išvadų). Centras ir policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų padaliniai atlieka 31 rūšies kriminalistinių tyrimų.

Pažūrėkime, kaip Kriminalistinių tyrimų centru sekėsi siekti savo strateginių tikslų. Pateikiame fragmentą iš Kriminalistinių tyrimų centro ataskaitos:

...galima išskirti pagrindines įstaigos veiklos kryptis (tikslus), kurių paieškimo analizė leidžia spręsti apie veiklos rezultatus bei kokybę: objektų

¹³⁹ Vadovėlio autoriai nuoširdžiai dėkoja G. Nedveckiiui už pateiktą vertingą informaciją apie Kriminalistinių tyrimų centrą.

tyrimų pagal ikiteisminio tyrimo įstaigų užduotis ir ekspertizes atlikimas, dalyvavimas tiriant sunkių ir labai sunkių nusikaltimų padarymo vietas, policijos įstaigoms ir kitoms institucijoms metodinės ir praktinės pagalbos kinologijos ir kriminalistinės odorologijos klausimais teikimas.

Minėtų tikslų 2010 metais pasiekti rodikliai, kurie pateikti šioje ataskaitoje, rodo, kad Centras ne tik palaikė 2009 metų produktyvumo lygį, bet jį gerina. Taigi, 2010 metais Centras atliko 99 procentus pateiktų užduočių atlikti tyrimus, buvo iširta net 19 proc. daugiau objektų nei 2009 metais, Centro Odorologinių tyrimų ir kinologijos valdybos pareigūnų policijos pareigūnų, dirbančių su tarnybiniais šunimis ir ikiteisminio tyrimo tyrėjų rengti mokymai 100 proc. viršijo numatytą planą, ženkliai padidėjo DNR duomenų įskaitoje nustatytų sutapimų skaičiaus ir t. t.

Vyksta aktyvus ir nuolatinis naujų techninių galimybių diegimas, kuris leistų optimizuoti darbą su duomenų bazėmis: 2010 metais įdiegta nauja ADIS, kuri dirbs tiek su pirštų, tiek ir su delnų atspaudais. Centre tvarkoma DNR įskaita, veikianti naujos programinės įrangos platformoje (CODIS), naudojama sistemingai teikiant analites į Interpol'o DNR duomenų bazę, keičiantis duomenimis su Estija, Latvija ir Suomija (pasirašytų sutarčių pagrindu). Vykdamas Europos Sąjungos Tarybos sprendimų 2008/615/TVR ir 2008/616/TVR nuostatų įgyvendinimą, 2010 metais pradėtas diegti DNR ir daktiloskopinių duomenų keitimasis pagal PRUM sutarties reikalavimus, sudarytas ir vykdomas PRUM diegimo planas, atlikti kiti būtini įsipareigojimams vykdyti veiksmai.

Užtikrinant atliekamų tyrimų kokybę, didelę reikšmę turi ir Centre įdiegta kokybės vadybos sistema, kuri yra intensyviai palaikoma: 2009 m. gruodžio 1 d. Nacionalinis akreditacijos biuras patvirtino, kad Centras atitinka LST EN ISO/IEC 17025:2005 reikalavimus ir yra akredituotas atlikti 27 akredituotus tyrimo metodus. 2010 metais akreditavimo sritis išplėsta 5 tyrimų metodais (akreditavimo pažymėjimo Nr. LA.01.096, išduoto 2009 m. gruodžio 12 d., priedas, patvirtintas Nacionalinio akreditacijos biuro direktoriaus 2010 m. gruodžio 27 d. įsakymu Nr. V170.).

Pažymėtina, kad Centro atliekamų paslaugų kokybė priklauso ne tik nuo vieno ar kito siekiamo tikslo, užduoties pasiekimo, bet yra kelių veiksnių sąveikos rezultatas. Būtent todėl aktyviai siekiama diegti naujas technines galimy-

bes, tobulinti Centro darbuotojų kvalifikaciją, vykdyti šalies policijos įstaigų ir kitų teisėsaugos ir teisėtvarkos institucijų darbuotojų mokymus, palaikyti kokybės vadybos sistemą, optimizuoti darbą, skatinti darbuotojus ir t. t.¹⁴⁰

Lietuvos teismo ekspertizės centras

Lietuvos teismo ekspertizės institutas, kuriam 1991–1997 m. vadovavo prof. Pijus Zigmantas Pošiūnas – vienas žymiausių Lietuvos kriminalistų – sėkmingai plėtojo kriminalistikos mokslą, atliko sudėtingus ekspertinius tyrimus, žengė tvirtus žingsnius tarptautinėje kriminalistikos mokslo erdvėje.

6 pav. Prof. Pijus Zigmantas Pošiūnas (1933–1997).

P. Z. Pošiūnas teisininko darbą pradėjo 1958 metais Teisingumo ministerijos Teismų skyriaus revizoriumi. Nuo 1962 metų pradėjo dirbti Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo instituto (toliau LTEC) direktoriaus pa-

¹⁴⁰ 2011 m. sausio 25 d. Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro 2010 metų veiklos ataskaita Nr. 140-IL [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. <http://ktc.policija.lt/lt/veikla/planai_ir_ataskaitos.html>.

vaduotoju, nuo – 1991 metų tapo šio instituto direktoriumi ir dirbo juo iki 1997 m. (savo mirties). 35 metus paskyręs LTEC veiklai tobulinti, paliko ryškų pėdsaką ne tik LTEC istorijoje, bet ir kriminalistikos bei teismo ekspertizės srityje. Dirbdamas LTEC P. Z. Pošiūnas atliko didelį organizacinį darbą – sukūrė LTEC materialinę techninę bazę, organizavo ekspertinius tyrimus, dirbo mokslinį darbą. Jo pastangų dėka buvo pastatytas LTEC laboratorinis korpusas, įsteigti nauji ekspertiniai padaliniai, LTEC Klaipėdos ir Šiaulių skyriai. Ypač didelis P. Z. Pošiūno nuopelnas organizuojant ir plėtojant ekonominių ekspertizių atlikimą Lietuvoje. P. Z. Pošiūnas įvedė ekonominių ekspertizių teorinius ir praktinius pradmenis Lietuvoje, juos plėtojo ir diegė į praktiką apsigindamas mokslų daktaro disertaciją tema „Specialių buhalterinės apskaitos žinių taikymas tiriant baudžiamąsias bylas (kriminalistinis ir procesinis tyrimas Lietuvos TSR duomenų pagrindu)“ ir habilituoto daktaro disertaciją tema „Moksliniai teismo revizijos ir teismo ekonominės ekspertizės pagrindai“ (1971 m. ir 1989 m.). P. Z. Pošiūno pagrindinė idėja vystant ekspertinę įstaigą buvo naujausių mokslo laimėjimų ir technologijų diegimas į ekspertinę praktiką atsižvelgiant į teisėsaugos institucijų poreikius. P. Z. Pošiūno indėlis apibrėžiant teismo ekspertizės, specialisto ir teismo eksperto statusą, jo gebėjimas numatyti yra neginčytinas. Šiuo metu Lietuvos Respublikos baudžiamajame procese įgyvendintas idėjas buvo galima įžvelgti P. Z. Pošiūno mokslo darbuose.

P. Z. Pošiūno iniciatyva buvo sukurta Tarpžinybinė koordinacinė metodinė taryba. Ji siekė koordinuoti teisėsaugos institucijų, ekspertinių įstaigų efektyvų bendradarbiavimą, sukurti Lietuvoje tinkamą ir kokybiškai veikiančią ekspertinių įstaigų tinklą, spręsti kitus specialių žinių panaudojimo srityje kylančius klausimus. Tarybos sprendimai ir rekomendacijos buvo skelbiami Informaciniuose pranešimuose. Jų išleista 16. Šiuolaikinės aktualijos parodė, kad tokios tarybos poreikis yra ir dabar.

Ilgą laiką būdamas Valstybės konsultantu ypač didelį darbą P. Z. Pošiūnas atliko pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės pavedimus įvedant šalies nacionalinę valiutą. 1991 ir 1992 metais jis vadovavo vyriausybiniams bendrųjų talonų gamybos ir paleidimo į apyvartą patikrinimo komisijoms. Jų pasiūlymai padėjo įvesti tam tikrą laikinųjų talonų (pinigų) spausdinimo, apskaitos ir apsaugos tvarką.

Atspausdinus litų banknotus P. Z. Pošiūnas 1992 metais buvo Lietuvos Respublikos Vyriausybės litų banknotų kokybės ekspertų komisijos pirmininkas.

Neginčytinas P. Z. Pošiūno indėlis pripažįstant LTEC, o kartu ir Lietuvos teismo ekspertizės pasiekimus tarptautiniu lygiu. P. Z. Pošiūnas aktyviai bendradarbiavo su užsienio ekspertinėmis įstaigomis (Estijos, Latvijos, Švedijos, Suomijos, Lenkijos), jo pastangomis LTEC 1995 metais buvo priimta į Europos teismo ekspertizės institucijų sąjungą (European Network of Forensic Science Institutions – ENFSI). Tuo metu LTEC buvo vienintelė ekspertinė įstaiga Lietuvoje, pripažinta kitų Europos Sąjungos šalių kaip lygiavertė ekspertinė įstaiga, atliekanti kokybiškus ir patikimus ekspertinius tyrimus.

Plėtodamas kriminalistikos ir teismo ekspertizės mokslo raidą, informacijos apie šias mokslo šakas sklaidą P. Z. Pošiūnas aktyviai dirbo mokslinį bei pedagoginį darbą. Be minėtų disertacijų, mokslininkas yra paskelbęs per 100 įvairaus pobūdžio monografijų, mokslinių publikacijų visose ekspertinių tyrimų srityse bei bendrais kriminalistikos mokslo ir praktikos tendencijų klausimais.

P. Z. Pošiūno indėlis į Lietuvos kriminalistikos ir teismo ekspertizės vystymą buvo pažymėtas įvairių valstybės ir valdymo institucijų padėkos raštais (Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, Lietuvos Respublikos Vyriausybės) bei aukščiausiojo lygio apdovanojimais – 1996 m. liepos 2 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu Nr. 986 P. Z. Pošiūnas buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu.¹⁴¹

2000 m. Lietuvos teismo ekspertizės institutas, kuriam 1997 m. vadovavo doc. dr. Pranas Kuconis, o nuo 1998 m. vadovavo D. Talalienė, buvo reorganizuotas į Lietuvos teismo ekspertizės centrą.

Centrui vykdant ekspertinę tiriamąją veiklą yra atliekamos ekspertizės pagal teismų ir ikiteisminio tyrimo teisėjų nutartis ir teikiamos specialisto išvados pagal ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų užduotis. Nuo 2000 m. atliekamų tyrimų skaičius sąlygiškai stabilizavosi – per metus atlie-

¹⁴¹ Plačiau žr.: Juodkaitė-Granskienė, G.; Jankauskas, V. Pijaus Zigmanto Pošiūno indėlis į kriminalistikos ir teismo ekspertizės vystymąsi Lietuvoje. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius: MRU Leidybos skyrius, 2007.

kama vidutiniškai 4 500 ekspertinių tyrimų, tačiau tiriamųjų objektų, teikiamų klausimų tyrimams skaičius nuolat didėja, tokios tendencijos rodo nuolatinį ekspertinių tyrimų sudėtingėjimą. Centras reaguoja į tokius kokybinius ir kiekybinius rodiklius bei poreikius, 1958 m. buvo atliekamos dviejų rūšių ekspertizės, šiuo metu centre yra atliekamos 38 rūšių ekspertizės, trys iš jų yra įdiegtos į ekspertinę praktiką tik 2003 m. – tai fonogramų, audiovizualinių kūrinių ir kompiuterių žaidybinių programų tyrimas, o dar viena – vaizdų tyrimas – tik 2005 m. Šiuo metu LTEC turi apie 140 darbuotojų, iš kurių 100 yra įtraukti į Lietuvos teismo ekspertų sąrašą.

Šiuo metu Centre yra atliekamos šių rūšių ekspertizės: rašysenos; lingvistikos (autorystės); kalbos, balso bei garso signalų ir jų įrašymo priemonių (fonoskopinė); dokumentų (dokumentų rekvizitų, dokumentų medžiagų, spausdintų tekstų ir spausdinimo priemonių, pinigų); portretų; trasologinės; daktiloskopinės; transporto trasologinės; balistinės; šūvio pėdsakų; nešaunamųjų ginklų; pluoštinių medžiagų; plastikų (polimerinių medžiagų); dažų; naftos produktų; narkotinių ir psichotropinių medžiagų; alkoholinių skysčių ir aparatų naminei degtinei gaminti; stiklo; metalų; metalografinės; augalinės ir gyvulinės kilmės objektų; bankininkystės; buhalterinės; finansų; darbo ekonomikos; eismo įvykių; gaisrų; darbų saugos; elektrotechninės; informacinių technologijų; fonogramų, audiovizualinių kūrinių; kompiuterinių žaidimų, vaizdų ekspertizės. Nauji metodai ir technologijos leidžia LTEC tirti įrodymus ir teikti išvadas visų sunkių ir labai sunkių nusikaltimų atvejais.

Iš atliekamų 38 rūšių ekspertinių tyrimų pusė yra atliekama tik LTEC, t. y. LTEC aptarnauja visą Lietuvą. Iš jų pažymėtini šiuo metu aktualiausi, tokie kaip fonoskopiniai tyrimai, informacinių technologijų tyrimai (tik LTEC atlieka mobiliųjų telefonų, GPS aparatų ir kitos nestandartinės kompiuterinės įrangos tyrimus), autorystės (lingvistikos) tyrimai, eismo įvykių tyrimai, transporto trasologijos tyrimai, kanapių tyrimai, pluoštų tyrimai, naftos produktų tyrimai, darbų saugos, šūvio aplinkybių ir kt. tyrimai.

Remdamasis priimtais nuostatais LTEC atlieka trejų metų veiklą – tai ekspertinių tyrimų pagal teismų ir teisėsaugos institucijų pavedimus atlikimas, mokslo tiriamoji metodinė veikla ir teismo ekspertų rengimas bei kvalifikacijos jiems teikimas.

LTEC vykdydamas jai pavestas funkcijas siekia užtikrinti ir įgyvendinti du pagrindinius uždavinius – tai kokybiškos ekspertinių tyrimų išvados, kvalifikuotas ir kompetentingas teismo ekspertų korpusas. Nurodyti uždaviniai įgyvendinami pasitelkus specializuotas priemones, kurių pagrindinės:

- Kokybės vadybos sistemos įdiegimas ir akreditacija. Siekdamas įgyvendinti šią priemonę LTEC 2006 m. įdiegė ir sertifikavo kokybės vadybos sistemą pagal LST EN ISO 9001:2001 standartą, kurį vėliau transformavo į akreditaciją pagal specializuotą ekspertinių įstaigų standartą LST EN ISO/IEC 17025:2005. Ekspertinės įstaigos akreditacija yra reikšminga tuo, kad mažina klaidos riziką iki minimumo, kontroliuojant pagrindinius ekspertinės įstaigos veiklos procesus – t. y. ekspertinių tyrimų atlikimą bei išvadų formulavimą, ekspertinių tyrimų metodų įteisinimą bei teismo ekspertų kompetenciją ir kvalifikaciją.

7 pav. LTEC akreditavimo pažymėjimas.

- Teismo ekspertų kompetencija ir kvalifikacija bei nuolatinis kvalifikacijos tobulinimas užtikrinamas per tarplaboratorinių testų su kitomis ES ekspertinėmis įstaigomis atlikimą, štai per 2011 m. buvo atlikta 11 tokių testų. Teigiami testų rezultatai rodo, kad LTEC ekspertų kvalifikacija ir kompetencija yra aukšto, ES standartus atitinkančio lygio, taikomi tyrimo metodai yra tinkami iškeltiems uždaviniams spręsti. Dalyvavimas Europos teismo ekspertizės institucijų asociacijos (ENFSI) veikloje nuo 1995 m. leidžia užtikrinti efektyvias ir kokybiškas teismo ekspertų stažuotes ENFSI darbo grupėse. ENFSI veikia 16 teismo ekspertizės sričių darbo grupės, 12 jų dalyvauja LTEC ekspertai (rašysenos, pluoštų, dažų, plastikų, šūvio pėdsakų, narkotikų, vaizdų, fonoskopijos, eismo įvykių, trasologijos, informacinių technologijų ir kitose darbo grupėse). Pažymėtina, kad savo indėlį į teismo ekspertų kvalifikacijos bei kompetencijos palaikymą, ekspertinės praktikos tobulinimą įneša ir glaudus Baltijos šalių ekspertinių įstaigų bendradarbiavimas.
- Gyvenant sparčiai besivystančių technologijų amžiuje kokybiškam ekspertinių tyrimų rezultatui didelę reikšmę turi tai, kad laiku reaguojama į naujoves ir šie tyrimai tinkamai pritaikomi ekspertinėje praktikoje. Įgyvendindamas šią priemonę LTEC nuolat vykdo mokslinę taikomąją veiklą atitinkamose ekspertinių tyrimų srityse, kaupia tyrimams reikalingus informacinius fondus, nuolat atnaujina ekspertiniams tyrimams reikalingą įrangą. Štai 2008 m. buvo įsigytas naujas elektroninis mikroskopas, kurio paskirtis didesnio jautrumo ir patikimesnė analizinė aparatūra bei mikroskopinė technika leistų efektyviau tirti medžiagų morfologiją ir mikrokiekus, gauti patikimesnius tyrimo rezultatus. Iki 2008 m. buvo naudojamas iš Švedijos labdara gautas senas mikroskopas. 2011 m. įsigytas konfokalinis „Raman“ mikroskopas labai pagilino įvairių objektų (lako dažai, pluoštai bei jų dažikliai, narkotinės bei psichotropinės medžiagos, vaistai, įvairūs skysčiai, polimerai, dokumentų klastojimo požymių) tyrimą. Tiriant objektus šiuo metodu netrukdo vanduo, kuris labai apsunkina tyrimą infraraudonųjų spindulių srityje, galima tirti objektus, supakuotus į plastikinę arba stiklinę tarą, tiriami dokumentai nesugadinant, tyrimas išplečiamas į platesnę spektro sritį, spektro juostos siauresnės, todėl yra lengviau išskirti persidengiančias juostas. Taip pat yra nuolat atnaujinama chromatografijos laboratorija,

be kurios neįmanomi naftos produktų (padegimuose), narkotinių medžiagų ir kiti tyrimai. Pastaruoju metu šių tyrimų ypač pagausėjo, dar atsižvelgiant ir į tai, kad naftos produktai, kanapės Lietuvoje yra tiriami tik LTEC. Čia pažymėti tik keli, išskirtiniai laboratoriniai prietaisai, be kurių labai plačiai naudojama tiek kita specializuota laboratorinė įranga, tiek programinė įranga (tokia kaip *PC Crash* ir *Carat* eismo įvykiui modeliuoti, *Avid Express ID*, *Detective* – vaizdams tirti, *En Case*, *XRay* – informacinėms technologijoms tirti ir pan.).

8 pav. Elektroninis rastrinis mikroskopas ZEISS EVO LS25.

Neatsiejamas nuo LTEC veiklos yra ir metodinis darbas su teisėsauogos pareigūnais, teisėjais, prokurorais. LTEC ekspertai nuolat dalyvauja Nacionalinės teismų administracijos rengiamuose teisėjų kursuose, kartu su Policijos departamentu vykdo ikiteisminio tyrimo pareigūnų seminarus. LTEC yra parengęs 8 akademinį valandų mokymo programą ir yra įtraukta į institucijų, galinčių vykdyti valstybės tarnautojų mokymo kursus, sąrašą. Centro darbuotojai aktyviai dalyvauja kuriant įstatymų norminę bazę teismo ekspertizės ir specialių žinių panaudojimo klausimais – 2003 m. įsigaliojo Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas ir jį lydintys įstatymų įgyvendinamieji teisės aktai. Ekspertai yra kviečiami

dalyvauti valstybinėse komisijose ir darbo grupėse. Centro planai ir perspektyvos yra neatsiejami nuo jo vykdomos kasdienės veiklos.

Nuo Centro veiklos yra neatsiejamos ir kitos dvi sritys – mokslo tiriamoji ir metodinė veikla bei teismo ekspertų rengimas ir kvalifikacijos jiems teikimas. Būtina pabrėžti, kad Centras šiuo metu nevykdo fundamentalių mokslo tyrimų, apsiribodamas tik taikomųjų mokslo darbų vykdymu. LTEC mokslininkai yra patobulinę, išradę ar sukūrę keletą naujų tyrimo metodikų, parašę 48 disertacijas, išleidę 162 leidinius, paskelbę 1,5 tūkst. mokslo darbų Lietuvos ir užsienio spaudoje, parengę metodinių rekomendacijų teisėsaugos institucijų specialistams. Šiuo metu įstaigoje dirba 17 mokslo daktarų.

Daugiau dėmesio šiuo metu yra teikiama metodinei veiklai. Vystantis technologijoms, jų platesniam panaudojimui tiriant nusikalstamas veikas vis didesnę reikšmę įgyja specialių žinių pagrindu atsiradusi įrodomoji informacija. Efektyviam ir kokybiškam specialių žinių panaudojimui ypatingą reikšmę turi tinkamas ekspertiniams tyrimams būtinos medžiagos parengimas ir užduočių suformulavimas. Šiai praktikai tobulinti ir gerinti ir yra skirta metodinė Centro veikla – per metus vidutiniškai surengiama apie 60 seminarų teisėsaugos pareigūnams.

Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymu Centras yra įgaliotas rengti teismo ekspertus ir teikti jiems teismo ekspertų kvalifikaciją. Tik turintis šią kvalifikaciją asmuo gali būti įtrauktas į Lietuvos Respublikos teismo ekspertų sąrašą. Centras per metus vidutiniškai parengia apie šešis teismo ekspertus ir suteikia jiems teismo eksperto kvalifikaciją. Taigi vienas iš Centro uždavinių yra formuoti patikimą ir kompetentingą teismo ekspertų korpusą.

Vykdydamas įstatymais ir įstatymų įgyvendinamaisiais teisės aktais numatytas funkcijas, Centras siekia aktyviai ir kokybiškai reaguoti tiek į mokslo ir technologijų pasiekimus, tiek ir į nuolat kintančius teisėsaugos institucijų bei teismų poreikius specialių žinių panaudojimo srityje. Nuo 2004 m. Teismo ekspertizės centrui vadovauja dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė¹⁴².

¹⁴² Autoriai nuoširdžiai dėkoja G. Juodkaitei-Granskienei už suteiktą vertingą informaciją apie Centro veiklą.

Valstybinė teismo medicinos tarnyba

1991 m. atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, Teismo medicinos tarnybai vadovavo Respublikinis teismo medicinos ekspertizės biuras. 1992 m. jis buvo pertvarkytas į Sveikatos apsaugos ministerijos (SAM) Teismo medicinos ir psichiatrijos centrą, kuris 1994 m. suskilo į dvi savarankiškas tarnybas – SAM Teismo medicinos centrą ir SAM Teismo psichiatrijos centrą.

1996 m. sausio 1 d., vykdamas Lietuvos Respublikos Seimo 1994 m. liepos 19 d. nutarimą Nr. 1-552, Teismo medicinos centras buvo pertvarkytas į Valstybinę teisės medicinos tarnybą prie Sveikatos apsaugos ministerijos, o 1999 m. rugšėjo 1 d. – į Valstybinę teismo medicinos tarnybą, kuriai vadovavo prof. Antanas Garmus¹⁴³.

Mykolo Romerio universiteto Teismo medicinos institutas buvo įsteigtas vykdamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. balandžio 4 d. nutarimą Nr. 369 „Dėl Teismo medicinos instituto įsteigimo tvarkos, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. liepos 12 d. nutarimo Nr. 820 ir 2001 m. sausio 5 d. Nr. 20 dalinio pakeitimo“ reorganizuojant Valstybinę teismo medicinos tarnybą. Teismo medicinos instituto steigėja – Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Instituto direktoriumi tapo prof. dr. Alvydas Pauliukevičius¹⁴⁴.

Pagrindinės Teismo medicinos instituto veiklos kryptys – mokslas, mokymas ir ekspertizė – buvo glaudžiai tarpusavyje susijusios ir papildė viena kitą. Institutas vykdė mokslinius tyrimus pagal LRV 2003 m. kovo 28 d. nutarimu Nr. 381 patvirtintas veiklos kryptis: a) naujausių biotechnologijų taikymas, kuriant šiuolaikines medicininių-biologinių tyrimų metodikas; b) mirties priežasčių ir laiko nustatymas, taikant specifinius ir kompleksinius tyrimus, naujų metodikų paieška.

Institutas buvo teismo medicinos ekspertų ruošimo bazė, kurioje mokosi būsimieji teismo medicinos specialistai, taip pat ir teismo medicinos ekspertų tęstinio mokymo bazė bei vienintelė teismo medicinos mokymo bazė Vilniaus ir Mykolo Romerio universitetų studentams.

¹⁴³ *Teismo medicina*. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000, p. 19.

¹⁴⁴ Autoriai dėkoja prof. A. Pauliukevičiui už vertingą informaciją apie Valstybinės teismo medicinos tarnybos veiklą.

Institute atliekamas ekspertinis darbas pagal LR teisėsaugos institucijų užsakymus ir gyventojų poreikius įstatymų numatyta tvarka, ieškoma metodų ir metodikų, kurios būtų grindžiamos naujausiais mokslo pasiekimais, todėl tik mokslo tiriamojo, studijų ir ekspertinio darbo vienovė gali sėkmingai spręsti aukščiau minėtas problemas. 2001–2006 m. TMI buvo įdiegti nauji tyrimo metodai bei metodikos, įsigyta naujausia tyrimo įranga, įdiegtos naujų rūšių ekspertizės.

Per Instituto veiklos laikotarpį mokslinėje veikloje pasiekti rezultatai: publikuoti moksliniai straipsniai ISI leidiniuose – 6; recenzuojamuose leidiniuose 50; tarptautinėse mokslinėse konferencijose skaityti pranešimai – 64; apgintos disertacijos – 9; rengiamos disertacinės temos – 7; išleistos metodinės rekomendacijos – 5; dalyvauta tarptautinėse programose ir projektuose: 6BP DRUID, ES Leonardo da Vinči mobilumo mainų projektas; tarptautinės stažuotės: 47 ekspertai, tarptautiniai mokslo renginiai: 6-asis Baltijos šalių Teismo medicinos kongresas „Naujos technologijos teismo medicinoje 2007 m. birželio 14 – 16 d. Vilniuje, kuriame dalyvavo garsiausi pasaulio teismo medicinos ekspertai, mokslininkai. Aptartos naujausių technologijų, metodų panaudojimo ir plėtojimo teismo medicinoje galimybės. Teismo medicinos institutas, sėkmingai plėtojantis mokslinę ir ekspertinę veiklą, tarptautinę bendradarbiavimą, dėl kurio 6-asis Baltijos šalių teismo medicinos asociacijos kongresas įgavo platų tarptautinį mastą – kongreso dalyviai atstovavo visiems pasaulio žemynams. Kongrese dalyvavo 177 teismo medicinos specialistai iš 21 pasaulio šalies. Renginio metu organizuotos 8 mokslinės sekcijos, kuriose nagrinėti teismo patologijos, DNR, toksikologijos, odontologijos, antropologijos, katastrofų aukų identifikavimo, klinikinės teismo medicinos, bioetikos, teisės, teismo medicinos entomologijos, profesinio tęstinio mokymo ir kiti klausimai. Parengta 120 pranešimų, iš kurių 46 – žodiniai, 44 – stendiniai pranešimai. Reikšminga tai, kad gauta 116 kongreso dalyvių mokslinių darbų (iš jų 25 Mykolo Romerio universiteto Teismo medicinos instituto teismo medicinos specialistų darbai, tai sudarė apie 22 procentų visų darbų) medžiaga išleista atskiru prestižinio pasaulinio lygio teismo mokslo žurnalo „Forensic Science International“ leidiniu.

TMI specialistai mokslo, mokymo ir ekspertiniame darbe bendradarbiavo su partneriais užsienyje: Ciuricho teismo medicinos institutas

(Šveicarija), Helsinkio universitetas (Suomija), Latvijos, Estijos, Baltarusijos teismo medicinos tarnybos, Miuncheno universiteto Teismo medicinos institutas (Vokietija), Miunsterio universitetas (Vokietija), Romos „La Sapienza“ universitetas (Italija), Rusijos Federacijos teismo medicinos ekspertizių centras, Turku universitetas (Suomija), Vroclavo medicinos akademija (Lenkija), Krokuvos Jogailos universiteto Medicinos kolegija, Berno universiteto Teismo medicinos institutas, Tbilisio nacionalinis teismo ekspertizės biuras, Floridos universitetas (JAV), Palermo universiteto Teismo medicinos institutas (Italija), taip pat bendradarbiauvo su partneriais Lietuvoje: Biotechnologijos institutu, Kauno medicinos universitetu, Lietuvos kariuomenės karo medicinos tarnyba, Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centru, Teismo ekspertizių centru, Vilniaus universitetu.

TMI gauti apdovanojimai, kiti įvertinimai: nuo 2003 m. Teismo medicinos instituto serologijos ir DNR laboratorija dalyvauja Europos DNR kokybės užtikrinimo programoje – GEDNAP; nuo 2004 m. Teismo medicinos instituto toksikologijos laboratorija dalyvauja alkoholių nustatymo organizmo terpėse tarplaboratorinėje patikroje (PT) *Labquality* (Suomija). Šių laboratorijų darbas įvertintas sertifikatais. 2006 m. Teismo medicinos instituto histologijos laboratorija pelnė tarptautinį įvertinimą už inovatyvių metodikų įdiegimą.

Instituto vykdoma veikla atitiko instituto veiklos strategiją, kokybės politiką mokslinėje, ekspertinėje ir teismo medicinos specialistų mokyimo ir jų kvalifikacijos kėlimo plėtros srityse. Taigi mokslinė ir ekspertinė veikla neatsiejama, nes mokslo žinios, naujos technologijos metodai ir metodikos yra šiuolaikinės ekspertizės bei teisingumo pagrindas. Nuo jos kokybės, tikslumo, laiku atliekamos veiklos priklauso teisės saugos institucijų darbo kokybė ir operatyvumas – tai ypač aktualu šiuolaikinėje visuomenėje, kurioje, deja, dar daug spręstinių problemų.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gruodžio 16 d. nutarimu Nr. 1719 „Dėl Mykolo Romerio universiteto teismo medicinos instituto statuso bei pavadinimo pakeitimo ir pavedimo Teisingumo ministerijai atlikti steigėjo funkcijas“ buvo pakeistas Teismo medicinos instituto statusas. Vietoje Mykolo Romerio universiteto Teismo medicinos instituto

įkurta Valstybinė teismo medicinos tarnyba prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos.

Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009 m. gruodžio 29 d. įsakymu Nr. 1R415 „Dėl Valstybinės teismo medicinos tarnybos prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatų patvirtinimo“ buvo patvirtinti Valstybinės teismo medicinos tarnybos nuostatai. Šio įsakymo 1 punktą įsigaliojo nuo 2010 m. sausio 1 dienos. Valstybinė teismo medicinos tarnyba prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (toliau vadinama – VTMT) yra įstaiga prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, kurios paskirtis – atlikti teismo medicinos ekspertizes pagal teismų nutartis ir tyrimus pagal prokurorų ir ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų užduotis bei fizinių ir juridinių asmenų prašymus, diegti naujus tyrimo metodus ekspertinėje praktikoje, vykdyti mokslo tiriamąją ir taikomąją bei metodinę veiklą teismo medicinos srityje. Tam reikalingos naujos technologijos. 2011 m. dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos skirtų asignavimų VTMT Toksikologijos laboratorijai nupirkta naujausia technologija – skystinės chromatografijos sistema su programine įranga (pagaminta JAV), kuri užtikrins galimybes nustatyti chemines medžiagas, sukėlusias toksišų poveikį, mažiausiomis koncentracijomis ne tik aukų ar nukentėjusiųjų kraujyje ar šlapime, bet ir plaukuose, mirusiųjų stiklakūnyje ar seilėse.

9 pav. VTMT Toksikologijos laboratorija Vilniuje – naujausia skystinės chromatografijos sistema su programine įranga (pagaminta JAV).

Kaip šiai tarnybai sekasi dabar, galime susidaryti įspūdį iš trumpo 2011 m. ataskaitos fragmento:

...2011 m. vykdant VTMT misiją buvo įgyvendinami pagrindiniai veiklos uždaviniai, susiję su mokslo plėtra, taikant naujus tyrimo metodus ir technologijas, pagrįstas moksliniais tyrimais, užtikrinančiais aukštą ekspertizių (tyrimų) kokybę ir savalaikiškumą bei siekiant nustatyti kokybės standartus.

Per ataskaitinį laikotarpį buvo vykdomi mokslo tiriamieji darbai, susiję su pagrindinėmis kryptimis:

- *Naujausių biotechnologijų taikymas, kuriant šiuolaikines medicininį-biologinių ekspertizių tyrimo metodikas.*
- *Mirties priežasčių ir laiko nustatymas, taikant specifinius kompleksinius tyrimus bei naujų metodikų paieška ir modeliavimas.*

VTMT mokslo programos rezultatui buvo pasiekti tęsiant pradėtus darbus, susijusius su naujausių metodų įsisavinimu, naujų diagnostinių sistemų diegimu genetiniuose, toksikologiniuose tyrimuose bei vykdant mokslo tiriamuosius taikomuosius darbus teismo medicinos srityje. Mokslo darbai vykdomi disertaciniu lygmeniu VTMT Toksikologijos, Serologijos ir DNR, Medicinos kriminalistikos laboratorijose. Pagrindiniai mokslinės veiklos rezultatai pateikti moksliniuose straipsniuose ISI Web of Science žurnaluose, mokslinių pranešimų tezėse bei moksliniuose pranešimuose tarptautiniuose mokslo renginiuose. Vertinant atliktų fundamentinių mokslinių tyrimų lygį bei publikuotus darbus tarptautiniu mastu pripažintuose leidiniuose (Forensic Science International: Genetics), VTMT specialistai pakviesti dalyvauti tarptautiniuose moksliniuose tyrimuose:

„Greitai mutuojančių Y chromosomos STR tyrimai“ – prof. M. Kayser (Roterdamo universitetas, Nyderlandų Karalystė) iniciatyva. „Vieno nukleotido polimorfizmo tyrimai“ – prof. N. Morling (Kopenhagos universitetas, Danijos Karalystė) iniciatyva.

Dalyvavimas tarptautiniuose moksliniuose tyrimuose sudarytų galimybes įsisavinti ir taikyti naujus tyrimo metodus ekspertinėje veikloje, dalyvauti kuriant bendrą tarptautinę duomenų bazę kūrime, rengti bendrus mokslinius straipsnius.

Per ataskaitinį laikotarpį buvo vykdomi mokslo tiriamieji darbai bei duomenų bazės kaupimas:

„Autosominių ir Y chromosomos STR žymenų analizė Lietuvos populiacijoje teismo genetikos kontekste“. Tyrimo svarba sukurti išteklius ir įrankius, reikalingus DNR analizei atliekant teismo medicinos ekspertizes, siekiant pagerinti teisėsaugos institucijų veiklą ir neatsilikti nuo teismo medicinos ekspertizių metodikos pažangos pasaulio mastu. Ši iniciatyva buvo priimta teismų bendruomenėje ir šiuo metu vaidina svarbų vaidmenį visame pasaulyje nagrinėjant tiek baudžiamąsias, tiek civilines bylas. Tyrimo tikslas: atlikti Lietuvos populiacijos genetinės struktūros ir įvairovės analizę pagal 15 autosominių ir 17 Y chromosomos STR žymenų, sukurti populiaciją reprezentuojančią duomenų bazę ir įtraukti palyginamuosius duomenis į tarptautines populiacijų ir teismo genetikos duomenų bazes, nustatyti genetinius ryšius tarp Lietuvos ir Europos kaimyninių šalių populiacijų, įvertinti 15 autosominių ir 17 Y chromosomos STR žymenų naudingumą Lietuvos populiacijoje atliekant DNR analizę teismo medicinos ekspertizės tikslais. Naujų DNR sistemų taikymas ekspertiniame darbe užtikrinant Europos Tarybos pamatinio sprendimo įgyvendinimą dėl teismo ekspertizės laboratorijų veiklos akreditavimo (dok. Nr. 10964/09) pagal tarptautinį standartą (ISO/IEC 17025:2005).

„Staigių netikėtų mirčių Lietuvoje palyginamoji analizė“ kartu su Estijos (prof. M. Vali), Vengrijos (prof. K. Toro) kolegomis, vertinant penkerių metų šių šalių duomenis pagal bendrą vertinimų skalę bei vykdant pastovią stebėseną.

„Staigių kūdikių mirčių analizė“ kartu su Palermo universiteto, Italija (prof. P. Maresi, dr. F. Busardo) kolegomis, vertinant etiopatogenezinius mechanizmus ir taikant imunohistocheminius, genetinius staigių mirčių diagnostikos metodus.

„Smurtinių mirčių analizė“ kartu su Bonos universiteto, Vokietija (prof. B. Madea), Palermo universiteto, Italija (prof. P. Procaccianti, dr. F. Busardo) kolegomis, vertinant morfologinius sužalojimo požymius bei mechanizmą.

Nuo 2006 m. spalio 15 d. iki šių metų spalio mėn. 10 d. teismo medicinos ekspertai, tyrėjai dalyvavo partnerio teisėmis Europos Sąjungos 6-os

bendros mokslinių tyrimų programos DRUID („Driving Under the Influence of Drugs, Alcohol and Medicines“; liet. „Vairavimas apsvaigus nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų, alkoholio ir medikamentų“) projekto veiklų įgyvendinime (<http://www.druidproject.eu>).

Pagrindinis DRUID projekto tikslas: narkotinių ir psichotropinių medžiagų, alkoholio ir medikamentų vartojimo paplitimo tarp vairuotojų kontrolė, grėsmių sukelti autoįvykius monitoringas ir prevencija bei eismo nelaimių skaičiaus sumažinimas. Europinis eismo saugumo projektas sukvieta bendram darbui 37 mokslinių tyrimų institucijų atstovus iš 18 Europos šalių. Projekto įgyvendinimo metu atlikti tyrimai priskiriami epidemiologinių tyrimų grupei. Jų rezultatai panaudoti įvertinant narkotinių ir psichotropinių medžiagų, alkoholio įtaką avaringumui, su šių medžiagų vartojimu susijusią riziką įvairiose Europos šalyse.

Per minėtą laikotarpį buvo vykdytos veiklos – transporto priemonių vairuotojų patikra keliuose (Roadside surveys), eismo įvykiuose sužeistų ir patekusių į ligonines vairuotojų tyrimai (Hospital studies), eismo įvykiuose žuvusių vairuotojų kaltumo nustatymas (Culpability studies), vairuotojų kraujo mėginių tyrimai narkotinių ir psichotropinių medžiagų, alkoholio, vaistinių medžiagų nustatymui VTMT Toksikologijos laboratorijoje Vilniuje.

Atlikus projekto metu gautų tyrimo duomenų rezultatų analizę gauta svarbi informacija apie eismo saugumo situaciją Lietuvoje ir sukurta bendra tarptautinė duomenų bazė sudarė galimybę palyginti ją su kitomis Europos valstybėmis. Atliktų epidemiologinių tyrimų rezultatai bus panaudojami įvertinant narkotinių ir psichotropinių medžiagų, alkoholio, atskirų medikamentų vartojimo įtaką avaringumui šalyje, su šių medžiagų vartojimu susijusią riziką Europos kontekste.

Dalyvavimas DRUID projekte suteikė Lietuvos teismo medicinos specialistams galimybę įgyti reikšmingos dalyvavimo europiniuose mokslo projektuose patirties, tobulinti profesinę kvalifikaciją, darbo kokybę ir žinias tarptautiniu lygmeniu, leido užmegzti naujus bendradarbiavimo ryšius, keistis moksline informacija, patirtimi, tyrimų metodologija, standartizuoti naujus tyrimo metodus ES lygiu. Dalyvavimas projekte bus vertinamas kaip nemažas institucijos indėlis į šalies žinomumo didinimą eismo saugumo sis-

temos srityje, siekiant bendromis pastangomis ženkliai sumažinti eismo nelaimių ir jose žuvusių žmonių skaičių.

Igyvendinant DRUID projektą Lietuvoje VTMT bendradarbiavo su Sveikatos apsaugos, Vidaus reikalų, Susisiekimo ministerijomis, Narkotikų kontrolės departamentu prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Lietuvos teismo ekspertizės centru, Lietuvos policijos Eismo priežiūros tarnyba ir kitomis žinybomis. Šio projekto įgyvendinimui užtikrinti minėtos institucijos delegavo savo atstovus. DRUID projekto rezultatai: sukurta tarptautinė duomenų bazė (LT 2343), įdiegtos naujos tyrimo metodikos Toksikologijos laboratorijoje, personalo kvalifikacijos kėlimas bei mokymai ES šalių toksikologijos laboratorijose, dalyvavimas išorinėje kokybės kontrolėje (profesionalumo tyrimai PT QC), parengtos mokslo ataskaitos, mokslo straipsniai bei pranešimai konferencijose. Atlikta alkoholio, narkotinių medžiagų ir kitų medikamentų vartojimo Lietuvoje ir Europos Sąjungos šalyse tarp vairuotojų mokslinė analizė. DRUID projekto rezultatai pristatyti mokslinėse konferencijose ir pateikti Europos Komisijai.

2011 m. rugsėjo 27–28 d. Kelno mieste, Vokietija, vyko ES DRUID projekto baigiamoji konferencija. Apie 300 projekto dalyvių kartu su politikos, vyriausybės, mokslo ir žiniasklaidos atstovais susirinko aptarti penkerius metus besitęsiančio projekto rezultatus. Konferencijos metu buvo pristatyti pagrindinių projekto veiklų rezultatai, vyko mokslinės sesijos ir diskusijos. Konferencijoje VTMT DRUID projekto darbo grupei atstovavo projekto koordinatorius VTMT direktorius prof. dr. Alvydas Pauliukevičius, direktoriaus pavaduotoja mokslui ir plėtrai dr. Marija Čaplinskienė ir Lietuvos policijos Eismo priežiūros tarnybos viršininkas Gintaras Alikandravičius, kurio vadovaujama tarnyba ženkliai prisidėjo prie sėkmingo šio projekto įgyvendinimo Lietuvoje. 2012 m. sausio mėn. gautas aukštas Europos Komisijos ekspertų (Janet MIFSUD ir Imre SZEBIK) vertinimas už pateiktas ataskaitas, DRUID projekto veiklų įgyvendinimą. Per šį laikotarpį numatyta projekto rezultatų sklaida. ES DRUID projekto koordinatorius prof. Dr. H. Schulze (Vokietija) padėjo už puikų darbą ir pakvietė toliau bendradarbiauti DRUID projekto tinkle.

2011 m. birželio 12–16 d. Romoje vykusiame 41-ajame Italijos teismo medicinos asociacijos (SIMLA) kongrese ir Europos teismo medicinos aka-

demijos (EALM) tarptautiniame seminare „Mediko profesinė atsakomybė Europos kontekste“ buvo pateiktas mokslinis pranešimas „Medicininis aplaidumas ir profesinė atsakomybė Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje“ (MEDICAL MALPRACTICE AND PROFESSIONAL RESPONSIBILITY IN ESTONIA, LATVIA, LITHUANIA), kurį pristatė prof. dr. Alvydas Pauliukevičius.

2011 m. rugsėjo 12–17 d. vyko 19-as pasaulinis Tarptautinės teismo ekspertizės mokslų asociacijos (IAFS) kongresas, Europos teismo medicinos tarybos (ECLM) asamblėja (Funchal, Portugalija), kongrese VTMT direktorius prof. dr. Alvydas Pauliukevičius vadovavo mokslinei sekcijai. Kongreso metu vyko 9-oji pasaulio policijos medicinos pareigūnų (the World Police Medical Officers (WPMO)), 5-oji Viduržemio jūros šalių teismo ekspertizės mokslo akademijos (MAFS) konferencijos, Europos teismo medicinos tarybos (ECLM), Tarptautinės teismo medicinos akademijos (IALM) asamblėjos, mokslinės sesijos, seminarai. 1957 m. įkurta Tarptautinė teismo ekspertizės asociacija yra didžiausia pasaulinė organizacija, vienijanti akademinę ir įvairių teismo ekspertizės sričių specialistų bendruomenę. Pasaulinis šios asociacijos kongresas – vienas iš svarbiausių tarptautinės teismo ekspertizės bendruomenės renginių, vykstančių kas treji metai vienoje iš asociacijos šalių. Daugiau informacijos apie renginį žr. <<http://www.iafs2011.mj.pt/>>.

VTMT darbuotojų mokslinės ir eksperimentinės veiklos rezultatai buvo pristatyti 2011 m. rugsėjo mėn. 26–30 d. Frankfurte prie Maino, Vokietija, kur vyko 8-asis tarptautinis teismo medicinos simpoziumas „Pažangių technologijų taikymas teismo medicinoje“ (the 8th International Symposium on Advances in Legal Medicine (ISALM)). Renginyje dalyvavo įvairių teismo medicinos sričių mokslininkai ir specialistai iš daugelio pasaulio šalių, jie supažindino su aukščiausio lygio technologiniais pasiekimais teismo medicinoje, mokslo institucijų veikla ir projektais, įvairiapusiais praktinės teismo medicinos veiklos ir pažangiausių technologijų taikymo aspektais. Simpoziume dalyvavę VTMT Toksikologijos, Serologijos ir DNR laboratorijos teismo medicinos ekspertai pristatė stendinius pranešimus „Kanapių vartojimo tendencijos Lietuvoje 1992–2010 m. laikotarpiu“ ir „Y chromosomos STR haplotipų analizė Lietuvos populiacijoje“. Daugiau informacijos apie renginį žr. <<http://www.conventus.de/isalm2011>>.

Per ataskaitinį laikotarpį vykdyti moksliniai tyrimai ir jų rezultatai buvo publikuoti mokslo straipsniuose, pristatyti mokslo pranešimuose tarptautiniuose ir respublikiniuose mokslo renginiuose¹⁴⁵.

Nuo 2012 m. rugsėjo mėnesio Valstybinei teismo medicinos ekspertizės tarnybai vadovauja dr. Romas Raudys.

Kriminalistikos mokslo institucijos

Kriminalistinių mokslinių tyrimų centru tapo Mykolo Romerio universitetas, kuriame rengiami mokslininkai, ginamos disertacijos, vykdomos nacionalinės ir tarptautinės mokslo programos ir yra pakankamas mokslinis potencialas užtikrinti kriminalistikos plėtrą.

Žmogaus ir jo aplinkos saugumo užtikrinimas yra viena iš svarbiausių kiekvienos valstybės bei tarptautinių organizacijų ir institucijų funkcijų. Plačiaja to žodžio prasme saugumas gali būti suvokiamas labai įvairiai. Tai ir stabili ekonomika bei minimalaus pragyvenimo lygio užtikrinimas kiekvienam piliečiui, prieinama ir veiksminga sveikatos apsaugos bei socialinio aprūpinimo sistema, aiškios visuomenės raidos perspektyvos, numatoma valstybės institucijų veikla, užtikrinanti saugumo jausmą kiekvienam žmogui ir kt.

Kriminalistikos tikslas yra tirti žmogaus ir jo aplinkos saugumo užtikrinimą siaurąja prasme per teisėsaugos, justicijos ir kitų institucijų veiklą, skirtą nusikalstamoms veikoms išaiškinti, tyrimo ir prevencijos konceptualių problemų analizei bei jų metodams, priemonėms bei rekomendacijoms tobulinti ir diegti į praktinę institucijų veiklą. Bendros nusikalstamumo dinamikos tendencijos Lietuvoje nėra palankios užtikrinant žmogaus ir jo aplinkos saugumą. Nors dalis nusikalstamų grupuočių dėl vienu ar kitu priežasčių persiorientavo į užsienį, bet bendri nusikaltimų skaičiai lieka aukšti, nepaisant ir didėjančio tam tikrų nusikaltimų latentiskumo. Gana stabilūs yra sunkių nusikaltimų rodikliai.

¹⁴⁵ Valstybinės teismo medicinos tarnybos prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2011 metų veikla [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.vtmt.lt/pages/lt/veikla/metines-ataskaitos.php>>. Kadangi šiame vadovėlyje plačiau teismo medicinos problematikos nenagrinėjome, šis ataskaitos fragmentas, mūsų manymu, leis skaitytojui susidaryti nuomonę apie teismo medicinos mokslo ir praktikos būklę bei tendencijas.

Nepavyko sustabdyti narkomanijos. Nors korupcijos apraiškos yra aki-vaizdžios, bet realių kovos su ja rezultatų beveik neturime. Sparčiai vystosi nusikaltimai elektroninėje erdvėje. Organizuotas nusikalstamumas nėra pažabotas, o tik keičia savo veiklos formas. Pirmaujame Europoje ne tik pagal savižudybių, bet ir eismo įvykių bei nelaimingų įvykių darbe srityse. Deja, šios tendencijos yra labai nepalankios užtikrinant žmogaus saugumą, taip pat ir panaudojant teisėsaugos galimybes. Nusikaltimų išaiškinimo lygis gana žemas.

Taigi valstybė ir jos institucijos kol kas negali užtikrinti veiksmingo nusikaltimų, tarp jų ir sunkių, tyrimo. Tam trūksta lėšų, neparengti organizaciniai prognostiniai nusikaltimų apskirtai ir atskirų jų rūšių tyrimo moksliniai modeliai, nepakankamai panaudojami naujaisi kriminalistikos metodai, yra didelių spragų kovos su nusikaltimais įstatymų (baudžiamųjų, baudžiamojo proceso ir kt.) rengimo bazėje¹⁴⁶.

Vienu iš pagrindinių Lietuvos visuomenės saugumo institucijų veiklos prognozavimo ir programavimo trūkumų pripažintinas dirbtinis jos skirstymas į atskiras institucines sistemas, lemiančias jų uždaramą, funkcijų dubliavimą ir todėl nepakankamą efektyvumą. Reguliarus organizacijų ir funkcijų sistemos auditas dėl šios priežasties neapima visos visuomenės saugumą užtikrinančios institucinės sistemos. Pagrįstai keltina hipotezė, kad atskirų sistemos dalių nejungia bendra veiklos vizija, savo misijai pateisinti remiamasi skirtingais pagrindais, todėl valstybinio valdymo pastangos teisėtvarškai palaikyti išskaidomos ir į tas sritis, kuriose valstybės įtaka bei lėšos turėtų būti mažinamos, skatinant veikti nevalstybines, privačias institucijas, įvairias piliečių bendruomenes. Ar turime pakankamą potencialą ir kokį? Ar pakanka prielaidų tapti kriminalistikos centru savo regione? Kokios pagrindinės tyrimų kryptys yra aktualiausias? Ar Vyriausybės patvirtinta Nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės programa išsprendžia visas problemas?

Kriminalistikos mokslininkai aktyviai tyrinėja nusikaltimų aiškinimo, tyrimo ir prevencijos (buvo tarp dviejų didelių tarpinstitucinių nusikalstamumo tyrimo mokslo programų 1994–1997 m. ir 2001–2004 m.

¹⁴⁶ Plačiau žr. Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas. Monografija. Vilnius: MRU, 2010.

iniciatorių bei aktyviausių vykdytojų), bet tokie tyrimai turi būti daromi nuolat. Nusikalstamumas kaip socialinis reiškinys yra veikiamas įvairiausių veiksnių: ekonominių, teisinių, socialinių ir kt. Nors Lietuva jau keletis metų yra Europos Sąjungos narė, bet mes dar neatlikome rimtesnių tyrimų ir negalime moksliskai įvertinti šito fakto nusikalstamumo raidai, dinamikai, jo struktūros pokyčiams. Ateityje būtina atlikti labai rimtus kompleksinius tyrimus. Manome, kad šiandien būtina orientotis į tarptautinį regioninį bendradarbiavimą nagrinėjant nusikaltimų aiškinimo, tyrimo ir prevencijos problemas.

Per nepriklausomybės laikotarpį Lietuvos kriminalistikos moksle įvyko nemažų pokyčių. Prieš keliolika metų konstatavome nepavydėtiną šios mokslo srities būklę, nutrūkusius ryšius su mokslo centrais, įsivaizdavimą, kad, viena vertus, be Rusijos kriminalistinės mokyklos bus sunku pradėti kurti savo kriminalistikos mokyklą, kita vertus, kad iš viso visi kontaktai su Rusijos kriminalistika nebereikalingi. Taigi tarp šių dviejų kraštutinumų susibūręs jaunų ir patyrusių, bet entuziastingų mokslininkų kolektyvas pradėjo nelengvą darbą neleidžiant užgesti ar tik rusenti kriminalistikos mokslinei minčiai. Pradėta visokeriopai stiprinti Mykolo Romerio universiteto kriminalistikos katedrą, kuri tapo traukos centru mokslininkams Lietuvoje, pasiekė pripažinimą Europoje.

2006 m. iš 19 katedroje dirbančių pedagogų 17 turėjo daktaro laipsnį. Tarp katedros pedagogų du turėjo profesoriaus ir keturi docento pedagoginį vardą, devyni katedros pedagogai parengė ir apgynė daktaro disertacijas 1997–2006 m., katedroje studijavo šeši doktorantai.

Katedroje ginamos disertacijos turi tarptautinį pobūdį, nes daktaro disertacijas gynusių (R. Ryngevič, R. Krikščiūno, E. Kažemikaitienės, S. Matulienės, E. Latauskienės, E. Lipnicko, E. Radzevičiaus) komitetuose arba oponentais buvo žinomi užsienio šalių mokslininkai kriminalistai iš Lenkijos, Latvijos, Čekijos ir Rusijos (prof. habil. dr. Z. Kegelis, prof. habil. dr. R. Jaworskis, prof. habil. dr. M. Szostakas, prof. habil. dr. N. Mailis, prof. habil. dr. T. Averjanova, prof. habil. dr. A. Kavalieris, prof. habil. dr. J. Strausas, prof. habil. dr. T. Volčekaja).

2004 m. disertaciją katedroje apgynė Latvijos policijos akademijos kriminalistikos katedros docentas V. Terehovičs, kurio vienas mokslinių

konsultantų buvo prof. dr. H. Malevski. **Šis faktas ypač reikšmingas, nes rodo mūsų aukštosios mokyklos pripažinimą bei didelį kriminalistinės katedros mokslinį potencialą.** Katedros mokslinį lygį rodo ir katedros mokslininkų dalyvavimas doktorantūros tarybose.

Mokslo tiriamojo darbo pobūdį, remdamiesi istoriniu metodu, Mykolo Romerio universitete galime suskirstyti į kelis etapus.

Pirmas etapas (1990–1994 m.) mokslinių tyrimų temų ir krypčių paieškos. Kiekvienas pedagogas, pagal savo mokslinius interesus, polinkius ir galimybes bandė ieškoti tam tikrų interesų sričių ir galimų mokslinių tyrimų krypčių. Tai buvo „kelių ir klystkelių“ periodas katedros mokslo tiriamajame darbe. Šio periodo pabaigoje pradėjo kristalizuotis pagrindinės katedros mokslinių interesų kryptys.

Antras etapas (1994–1997 m.) siejamas su Lietuvos kelių mokslo ir studijų institucijų mokslo programa „Nusikalstamumas ir kriminalinė justicija“, kurioje savo vietą rado kriminalistikos katedros pedagogai. Tai buvo natūralus, kryptingas procesas, vainikuojantis savo vietos moksle paieškos antrąjį etapą. Mokslo programa tapo katedros ir jos pedagogų mokslinės veiklos metmenimis. Šio etapo metu buvo ne tik analizuojamas nusikalstamumas, jo padariniai, nusikaltimų tyrimo ir prevencijos problematika, bet ir buvo kaupiama informacija disertaciniams tyrimams.

Trečias etapas (1997–2000 m.) – tai mokslinių tyrimų vykdymas, kai buvo apgintos keturios daktaro disertacijos ir katedroje atsirado stiprus mokslininkų branduolys, galintis spręsti rimtus mokslinius tyrimus.

Ketvirtas etapas (2000–2008 m.) – tai spartus katedros mokslinio potencialo augimas. Per šį etapą buvo apgintos devynios daktaro disertacijos. Šiuo periodu katedra buvo viena naujos mokslo programos „Nusikalstamumo Lietuvoje dinamika, prognozė, kontrolės kryptys ir šiuolaikinė kriminalistikos koncepcija“ iniciatorių. Šioje programoje katedra vykdė vieną iš trijų mokslo programos krypčių „Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo koncepcija ir jos kriminalistinis bei procesinis užtikrinimas“. Šioje kryptyje buvo vykdomos trys pagrindinės temos:

- kriminalistikos mokslo teorinių fundamentinių koncepcijos aspektų plėtra Lietuvoje ir jos įtaka nusikaltimų tyrimo ir kontrolės praktikai;

- baudžiamojo proceso įstatymo tobulinimo perspektyvos ir kryptys bei prognostinė reikšmė nusikaltimų tyrimo praktikai;
- specialiųjų žinių panaudojimo kriminalistinių procesinių organizacinių problemų tyrimas.

Ši programa sulaukė teigiamo įvertinimo. Kartu su stambiausiomis mokslo programomis kai kurie katedros nariai dalyvavo kitose mokslo programose, pvz., dr. R. Krikščiūnas dalyvavo mokslo programoje „Nusikaltimų elektroninėje erdvėje (Cybercrime) konvencijos įgyvendinimas“.

Penktas etapas (nuo 2009 m.) vykstant aukštojo mokslo reformai Lietuvoje, keičiantis MRU struktūrai, dalis mokslininkų kriminalistų liko Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso ir Administracinės teisės ir proceso katedrose, dalis perėjo į Viešojo saugumo fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo katedrą, kurioje buvo sutelktas pagrindinis pedagoginis darbas. Universitete mokslinis darbas, nukreiptas į tolesnį kriminalistikos vystymą, sėkmingai tęsiamas.

Baigdami šį skyrelį negalime nepaminėti žymaus kriminalistikos profesoriaus, daugelio mokslinių publikacijų autoriaus, Mokslo programų iniciatoriaus ir jaunųjų mokslininkų ugdytojo Samuelio Kuklianskio.

10 pav. Prof. S. Kuklianskis (1930–2005).

1953 m. profesorius S. Kuklianskis baigė Vilniaus universiteto (VU) Teisės fakultetą, įgijo teisininko kvalifikaciją. 1989 m. teisės mokslų daktaras.

1953–1955 m. Dotnuvos rajono prokuratūros, 1955–1957 m. Šiaulių miesto prokuratūros tardytojas. 1957–1967 m. Lietuvos TSR prokuratūros ypač svarbių bylų tardytojas, 1967–1970 m. Tardymo skyriaus prokuroras. 1970–1990 m. Teismo ekspertizės mokslo tyrimų instituto Nusikalstamumo tyrimo ir įstatymų tobulinimo skyriaus vedėjas. 1990–1991 m. Teisės informacijos departamento prie Teisingumo ministerijos direktorius.

1991–2003 m. Lietuvos teisės universiteto (1990–1997 m. Lietuvos policijos, 1997–2000 m. Lietuvos teisės akademija) dėstytojas; nuo 1993 m. profesorius.

Pagrindinės mokslinės veiklos kryptys: nusikalstamumo prevencija, kriminologijos problemos, kriminalistika. Paskelbė daugiau kaip 150 mokslinių straipsnių.

- Piniginių lėšų grobstymo tyrimas ir prevencija, 1972 m., rusų kalba
- Nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje mokslinė koncepcija, 1995 m.
- Nusikaltimų ekonomikai tyrimo taktikos bendrieji ypatumai, su R. Burda, 1998 m.
- Nusikaltimų tyrimo organizacijos pradmenys, 1995 m.
- *Apklausa ikiteisminio tyrimo metu (taktikos teorija ir praktika)*, su R. Burda, 2007 m.

Lietuvos kriminalistų draugija

2001 m. gruodžio 3 d. siekiant suburti kriminalistikos mokslo ir praktikos specialistus, plėtoti jų interesus mokslinėje, techninėje, švietėjiškoje, informacinėje bei kitose srityse, glaudžiai susijusiose su kriminalistikos mokslu, buvo įsteigta Lietuvos kriminalistų draugija. Per daugiau kaip dešimt veiklos metų ši draugija tapo pastebima kriminalistikos mokslo erdvėje, nemažai nuveikė rengiant mokslines konferencijas, seminarus, konkursus, inicijuojant ir vykdant mokslinius tyrimus, bendradarbiaujant su mokslo, studijų ir praktinėmis institucijomis, dalyvaujant ekspertų ren-

gimo, sertifikavimo ir akreditavimo programose, plėtojant kriminalistikos teorijos ir praktikos bendradarbiavimą.

Draugijos veikloje aktyviai dalyvauja žinomi Lietuvos kriminalistai – mokslininkai ir praktikai: profesorai Hendryk Malevski (draugijos pirmininkas iki 2011 m.), Vidmantas Egidijus Kurapka, Eglė Bilevičiūtė, docentai Gabrielė Juodkaitė-Granskienė (dabartinė draugijos pirmininkė), Snieguolė Matulienė, Eduardas Vaitkevičius, praktikai – Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro viršininkas Genrikas Nedveckis, Vilniaus apskrities Vyriausiojo policijos komisariato Kriminalistinių tyrimų skyriaus viršininkas Sergej Boldyrev ir kt.

Lietuvos kriminalistų draugija bendradarbiauja su užsienio kriminalistų organizacijomis, glaudžiausi ryšiai ją sieja su Vokietijos, Lenkijos, Rusijos kriminalistų draugijomis. Tradicinėmis tapo dveji metai draugijos organizuojamos tarptautinės mokslinės ir praktinės konferencijos „Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika“, kuriose dalyvauja žymiausi kriminalistai iš dešimčių Europos šalių, konferencijų pranešimų pagrindu leidžiami mokslo straipsnių rinkiniai. Jų išleista jau septyni, pagal konferencijų skaičių. 2011 m. įvykusios tokios konferencijos medžiaga išleista trimis tomiais. Apie konferencijos reikšmę daug pasako ir Lietuvos generalinio prokuroro Dariaus Valio palydimasis žodis: „... pristatomas plačiajai auditorijai leidinys bus įdomus tiek moksliniu, tiek praktiniu požiūriais bei galbūt įkvėps teisėsaugos pareigūnus, mokslininkus ir praktikus tobulinti esamas tyrimo rekomendacijas, įstatymų leidėjai gali rasti minčių ir idėjų norminei bazei tobulinti ir atnaujinti“¹⁴⁷.

4.4. Kriminalistikos mokslo plėtra: problemos, tendencijos, perspektyvos

Kriminalistikos mokslo plėtros klausimai turi tapti valstybės uždaviniu sprendžiant nusikaltimų aiškinimo, tyrimo ir prevencijos problemas,

¹⁴⁷ Palydimasis Lietuvos generalinio prokuroro žodis. Žr.: *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2011, p. 7.

nes kriminalistika yra mokslo ir technikos naujovių bei šiuolaikinių technologijų diegimo įrankis į teisės saugos ir teisėtvarkos veiklą.

Mykolo Romerio universitetas tapo pagrindiniu kriminalistikos mokslo, studijų ir praktikos analizės centru ir nagrinėjant teisine fundamentines problemas, ir tiriant įvairius taikomuosius praktinius bei metodinius nusikaltimų tyrimo, aiškinimo ir prevencijos bei teismo ekspertizės klausimus.

MRU visi studentai turi galimybę studijuoti Kriminalistiką. Teisės bakalauro studijų studentai turi kaip alternatyviai pasirenkamą dalyką, o visų kitų studijų programų studentai gali pasirinkti kriminalistiką kaip laisvai pasirenkamą. Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos specializacijos magistrantams privalu išklausti kursą „Atskirų rūšių nusikalstamų veikų kriminalistinė charakteristika ir jų tyrimo problemos“. MRU Viešojo saugumo fakultete kriminalistikos ciklo disciplinų apimtys yra pakankamos parengti ikiteisminio tyrimo pareigūnus.

Kitose Lietuvos aukštosiose mokyklose kriminalistikos, teismo ekspertologijos ir nusikaltimų tyrimo srityse nėra tokio mokslinio potencialo, tinkamos materialinės techninės bazės, o tam tikrais atvejais ir paprasto to mokslo reikšmės supratimo. Vilniaus universiteto Teisės fakultete, kur dirba brandūs kriminalistikos srities mokslininkai, mokslų daktarai Pranas Kuconis, Gabrielė Juodkaitė – Granskienė, Andrejus Gorbakovas, kriminalistikos ciklo dėstomų dalykų apimtys nepakankamos, o visi dalykai tik laisvai pasirenkami. Neretai toks kriminalistikos mokslo „trėmimas“ iš teisės studijų yra argumentuojamas Vakarų Europos universitetų pavyzdžiu, kuriuose iš tikrųjų mažai kur yra dėstomos kriminalistinio ciklo disciplinos teisės studijose, nors pastaraisiais metais ši tendencija keičiasi. Tačiau paprastai pamirštama, kad Vakarų Europos šalyse yra stipri aukštojo profesinio mokslo sistema, taip pat ir policijos, kur kriminalistikos mokslui yra suteikta prioritėtinė vieta. Aukštosiose profesinėse mokyklose Vokietijoje apie septintadalis studijų laiko yra skiriamas kriminalistikos ir kriminologijos disciplinoms (75 proc. laiko skiriama kriminalistikai, 25 proc. kriminologijai). Bet ir tokioje šalyje kaip Vokietija, kur šiandien universitetuose kriminalistikos kaip privalomos disciplinos nėra, vis stipriau pabrėžiama, kad kriminalistikos likvidavi-

mas universitetinėse teisės studijose buvo didžiulė klaida, kurią būtina kuo greičiau ištaisyti¹⁴⁸.

Galbūt todėl atvykstantys iš Europos šalių pagal *Erasmus* programą studentai (vokiečiai, prancūzai, portugalai ir kt.) mielai pasirenka kriminalistinio ciklo disciplinas, ir tokių studentų skaičius kiekvienais metais didėja.

Kriminalistikos moksliniams tyrimams deramo dėmesio nerodo ir mūsų teisėsaugos bei teisėtvarkos institucijos. Vykdydamos savo funkcijas jos (Policijos departamentas, STT, FNTT, Generalinė prokuratūra ir kt.) dažnai nagrinėja tik statistinius, išorinius nusikalstamumo pasireiškimo požymius, analizuoja medžiagą taikomiesiems klausimams spręsti, rengia kompiliacinio pobūdžio metodines ir praktines rekomendacijas. Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras nėra orientuotas į mokslinius tyrimus, nes jo funkcijos yra griežtai nukreiptos į taikomąją sritį. Nepaisant to, pagal vykdomą kriminalistinių tyrimų srities veiklos nuolatinę stebėseną (statistinės ataskaitos, veiklos patikrinimai ir pan.) Centras rengia atitinkamas metodines rekomendacijas specialistams ir tyrėjams, organizuoja vienos dienos darbinius seminarus atskirų ekspertinių tyrimų rūšių specialistams, vykdo metodinius mokymus, skirtus tyrėjams ir prokurorams. Įstojimas į ENFSI, ekspertinio tyrimų metodikų akreditavimas, naujų tarptautinių kontaktų užmezgimas, vis didėjantis metodinio darbo poreikis, tarpžinybinio bendradarbiavimo aktyvėjimas rodo, kad šalies teisėsaugos ir teisėtvarkos supranta, jog be mokslinių tyrimų šiuolaikinė ekspertinė praktika neįmanoma.

Pastaraisiais metais Lietuvos teismo ekspertizės centre pastebimas tiriamosios veiklos pagyvėjimas, daugėja mokslinių publikacijų, aktyviai dalyvaujama mokslinėse, tarp jų tarptautinėse, konferencijose.

¹⁴⁸ Kurapka, E., Malevski, H. Kriminalistiklehre an Universitaten Notwendigkeit, Realität oder Problem? *Kriminalistik*. 2005, N. 1: 4750; Kurapka, E., Malevski, H. Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo koncepcija ir jos kriminalistinis bei procesinis užtikrinimas dabartinis mokslinis įdirbis ir ateities prognozės. *Jurisprudencija*. 2005, 65 (57); Kurapka, V. E., Malevski, H. Analysis of the Lithuanian Law Enforcement Officials' level of Knowledge in Criminalistics. *The 4th European Academy of Forensic Science Conference Abstracts*. EAFS 2006, Helsinki, p. 244–245.

Kriminalistikos mokslininkai atsidūrė kokybiškai naujoje situacijoje, nes realus potencialas leidžia ne tik kurti mokslinius straipsnius, spausdinamus Lietuvoje ir užsienio šalių prestižiniuose leidiniuose, bet ir rengti monografijas, vadovėlius, inicijuoti ir dalyvauti rimtuose tarptautiniuose mokslo projektuose, bet norint dalyvauti tokiuose projektuose, būtina nuolat užsiimti mokslo tiriamąja veikla.

Tarpžinybinių mokslinių tyrimų patirtis, vykdytos mokslo programos

1994–1997 m. atliktas nusikalstamumo Lietuvoje tyrimas mokslo programoje „Nusikalstamumas ir kriminalinė justicija“ buvo pirmas tokio pobūdžio mokslinis darbas nepriklausomoje Lietuvoje, jis turėtų būti tęsiamas nuolat, kad kaupytume informaciją ir kad galėtume sėkmingai iš kriminalistikos bei kriminologijos pozicijų prognozuoti nusikalstamumo pokyčius, ateičiai numatyti jo prevencijos ir kontrolės pagrindines kryptis, kurti ir tobulinti nusikaltimų aiškinimo bei tyrimo strategiją.

Ypač svarūs Mykolo Romerio universitete 2001–2004 m. vykdytos mokslo programos „Nusikalstamumo Lietuvoje dinamika, prognozė, kontrolės kryptys ir šiuolaikinė kriminalistikos koncepcija“ antrosios krypties „Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo koncepcija ir jos kriminalistinis bei procesinis užtikrinimas“ rezultatai.

Atkreipiame dėmesį, jog šios mokslo programos vykdymas buvo pradėtas vienomis, baigtas visiškai kitomis sąlygomis, todėl akivaizdus būtinumas tęsti kompleksinius nusikalstamumo reiškinių tyrimus tarptautiniu lygmeniu, ypač palankios tam perspektyvos atsiveria dalyvaujant tarptautinėse programose, kurių prioritetinių temų sąrašė atsiranda vietos ir kriminalistikai. Ypač tai susiję su saugumo mokslinė problematika.

Todėl neatsitiktinai mokslininkai (Mykolo Romerio universiteto mokslininkų grupė kartu su kitais projekto partneriais Vilniaus universitetu ir Teisės institutu) dalyvavo Valstybinio studijų fondo finansuojamame 2008–2010 m. projekte „Nusikalstamumo grėsmės ir šiuolaikinės žmogaus saugumo vadybos technologijos“ pagal prioritetinę mokslo tyrimų kryptį „Piliečiai ir valdymas žinių visuomenėje“.

Ši mokslo tiriamoji programa – tai dėsninga ir organiška Mykolo Romerio universiteto su kitomis institucijomis 1994–1997 m. vykdant mokslo programą „Nusikalstamumas ir kriminalinė justicija“ bei 2001–2004 m. vykdant mokslo programą „Nusikalstamumo Lietuvoje dinamika, prognozė, kontrolės kryptys ir šiuolaikinė kriminalistikos koncepcija“ atliktų tyrimų loginė tąsa.

Igyvendinę projekte numatytus tikslus ir uždavinius, projekto mokslininkai parengė monografiją „Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas“¹⁴⁹.

Skiriamos trys šiuo metu Lietuvoje svarbios išsamaus tyrimo kryptys:

- smurtinis nusikalstamumas, taip pat smurtas šeimoje, prieš mažamečius ir pan.;
- vagystės (Lietuvoje labiausiai paplitę nusikaltimai), taip pat iš butų, žaibiškos vagystės ir pan.;
- nusikaltimai transporto eismo saugumui.

Vienas svarbiausių tikslų – tirti žmogaus ir jo aplinkos saugumo užtikrinimą siaurąja prasme per teisėsaugos, justicijos ir kitų institucijų veiklą, nukreiptą į nusikalstamų veikų aiškinimo, tyrimo ir prevencijos konceptualių problemų analizę bei jų metodų, priemonių ir rekomendacijų tobulinimą ir diegimą į praktinę institucijų veiklą. Užtikrinti žmogaus saugumo neįmanoma nepažįstant realių ir tariamų grėsmių jam. Žinių visuomenėje nusikalstamų veikų veiksmingas pažinimas, aiškinimas, tyrimas ir prevencija nėra galimi ne tik be aiškios strategijos, bet ir be pragmatinių vadybos technologijų taikymo.

Dar vienas naujas ir reikšmingas monografijoje atlikto tyrimo ypatumas – nusikalstamumo / viktimologinio saugumo siejimas su jo kontrolės vadybine analize.

Visų autorių siekis buvo vadybiniu aspektu panagrinėti nusikalstamumą / viktimologinį saugumą ir jų kontrolę. Todėl monografijoje tiriami žmogaus saugumą veikiantys reiškiniai, teisinių ir socialinių procesų valdymo sistemų bei technologijų efektyvumas ir, remiantis naujomis žinio-

¹⁴⁹ *Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Monografija. Vilnius: MRU, 2010, p. 572.

mis, reaguojant į prognozuojamas ir atsiradusias grėsmes bei socialinius pokyčius, modeliuojama saugumo sektoriaus institucijų veikla, moksliniu lygmeniu derinami jų savireguliacijos mechanizmai.

Ši monografija yra pirmas mūsų šalyje bandymas išnagrinėti bendras ir šalies nusikalstamumo problemas nauju, viktimologinio saugumo / nesaugumo, požiūriu. Kiekviename jos skyriuje nusikalstamumo procesai ir pasekmės nagrinėjami įvertinant jų poveikį ir reikšmę asmens, Lietuvos gyventojų saugumui.

Itin svarbios grėsmės žmogaus gyvybei ir sveikatai buvo ir lieka smurtiniai nusikaltimai. Atliktas smurtinių nusikaltimų tyrimas atskleidė, kad viena svarbiausių šio saugumo spragų yra nepilnamečių, tarp jų ypač mažamečių, nesaugumas nuo seksualinių nusikaltimų.

Tyrimas rodo, kad šios perversijos, kurios tapo aktualia šiuolaikinės Europos visuomenės problema, greitai plinta ir mūsų šalyje. Vadybiniu požiūriu tas plitimas rodo dabartinės priemonių sistemos, skirtos nepilnamečių ir mažamečių seksualinės eksploatacijos prevencijai, neveiksmingumą.

Itin svarbi grėsmė mūsų šalies piliečių saugumui yra ir lieka turtingiausi nusikaltimai.

Atlikta analizė leido patikslinti pažeidžiamiausias turtingųjų nusikaltimų atžvilgiu gyventojų grupes. Tai yra moterys ir didžiųjų miestų gyventojai. Tyrimai rodo, kad šių socialinių grupių pažeidžiamumas aiškiai išsiskiria iš visų gyventojų ir yra nekintantis. Visa tai sudaro kryptingų jų saugumo nuo nusikaltimų grėsmių programų rengimo ir įgyvendinimo pagrindą.

Nesaugumo šaltinių mūsų šalyje analizė vertė skirti ypatingą dėmesį pavojams, susietiems su eismo taisyklių pažeidimais. Nesaugumo šaltiniai šioje srityje išnagrinėti trimis kryptimis: kelias, transporto priemonės ir eismo dalyviai. Atlikta analizė parodė tokio prevencinės veiklos kryptingumo perspektyvumą, užtikrinant gyventojų saugumą šioje srityje.

Itin svarbi saugumo spraga šioje srityje yra problemos, kylančios tiriant eismo taisyklių pažeidimus. Nustatyta bendra padėtis gali būti apibūdinta tokiais žodžiais: „bendras (daugiašalis) organizacinis ir technologinis atsilikimas“.

Nevisapusiškai apgalvota, sukonstruota, įteisinta ir įgyvendinama tarpusavio sąveika tarp vykdančių baudžiamąjį persekiojimą subjektų sukelia nereikalingą trintį, o neretai ir žmonių teisių bei laisvių pažeidimus, taip pat reikalauja vis didėjančių materialinių ir kitokių organizacinių išteklių. Skiriami nurodytai veiklai palaikyti vis didesni žmogiškieji ir materialiniai ištekliai kol kas neužtikrina geresnės kokybės ir veiksmingumo.

Kad būtų galima garantuoti žmogaus saugumą tiriant nusikalstamas veikas, būtina gerinti ikiteisminio tyrimo veiksmingumą. Todėl autoriai siūlo diegti ikiteisminio tyrimo tyrėjų veikloje nusikalstamų veikų algoritmizavimo modelį. Kriminalistikoje turėtų būti suvienodinta mokslinių rekomendacijų sistema, kuri būtų pritaikyta praktikoje nusikalstamų veikų tyrimo algoritmų ir programų pavidalu. Jie turėtų aprėpti šiuolaikinius kriminalistikos laimėjimus, nusikalstamų veikų tyrimo teisinę bazę ir ikiteisminio tyrimo praktinę veiklą.

Remiantis atliktais tyrimais Lietuvoje ir pasauline praktika, siūloma taip pat optimizuoti ekspertinių įstaigų veiklą valstybėje jas sujungiant į tam tikrus institutus.

Atsižvelgiant į tai, baigus vykdyti mokslo programą „Nusikalstamumo grėsmės ir šiuolaikinės žmogaus saugumo vadybos technologijos“, buvo laimėtas Lietuvos mokslo tarybos konkursas ir 2011 m. pradėta vykdyti nauja mokslinių tyrimų programa „Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas“.

Daugelyje Europos Sąjungos šalių, taip pat ir JAV, šiuo metu yra rengiamos mokslinės specialių žinių nusikaltimų tyrime kompleksinės plėtros programos, kurių vykdymas pavedamas kompetentingiausioms mokslo institucijoms. Pavyzdžiui, JAV Kongresas Nacionalinių mokslo akademijų Mokslo Tarybai pavedė parengti teismo ekspertizės vystymo šalyje programą. Tokį kompleksinį plėtros dokumentą aktualu turėti ir Lietuvai. Šiai problemai diagnozuoti Lietuvos Respublikos Ministro pirmininko 2010 m. sausio 28 d. potvarkiu Nr. 33 buvo sudaryta darbo grupė, kuri savo išvadose konstatavo, kad didžiausia problema kyla teismo ekspertizės srities valdyme ir organizavime: teismo ekspertizės sistemai būtina pertvarka, reikia nustatyti aiškią teismo ekspertizės įstaigų veiklos

ir plėtros strategiją, prioritetus. Tai turi būti sprendžiama valstybiniu lygiu, problemos žinybinių pagrindų nebus išspręstos. Tolesnis specialių žinių panaudojimo nusikaltimų kriminalistinių, procesinių ir organizacinių problemų nagrinėjimas leistų rengti specialių žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus mokslinės koncepcijos pagrindus. Ši koncepcija derėtų su Europos Sąjungos šalių kriminalistikos mokslo pagrindinėmis nuostatomis, leistų optimizuoti pažangiausių technologijų diegimą į nusikaltimų tyrimo procesą, sutvarkyti jo teisinę bazę, padėtų sukurti efektyvią ekspertinių mokslo ir praktikos institucijų sistemą, vengiant funkcijų dubliavimo ir taupant lėšas.

Tikslas: suformuluoti specialių mokslo žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinę koncepciją ir jos realizavimo kryptis teisinės sistemos reformos kontekste.

Uždaviniai:

- Suformuluoti ekspertologijos mokslo plėtros pagrindus Lietuvoje ir parengti pagrindines teismo ekspertizės ir kriminalistikos plėtros rekomendacijas.
- Pateikti pasiūlymus suderinti baudžiamojo proceso ir kitus įstatymus dėl specialių žinių panaudojimo.
- Mokliškai pagrįsti ir pateikti ekspertinių institucijų reformos Lietuvoje strategiją ir jos realizavimo mechanizmą.
- Parengti mokslines praktines specialių žinių taikymo programas ir metodines rekomendacijas pareigūnams, specialistams, kvalifikacijos kursų klausytojams.
- Atliktų mokslinių tyrimų pagrindų rengti ir atnaujinti studijų programas, tarp jų jungtines su užsienio partneriais.

Jau pirmieji tyrimo metai leidžia pradėti diskusiją dėl konkrečių žingsnių realiai vykdant kriminalistinių institucijų reformą. Mums atrodytu, jog dabar pats laikas sureaguoti į Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo priemonių plane numatytą užduotį parengti kriminalistinės mokslinės institucinės plėtros koncepciją ir jos įgyvendinimo mechanizmą. Iš tikro nusikalstamumas kaip socialinis reiškinys yra analizuojamas, tiriamas įvairių Europos Sąjungos

šalių ir nacionaliniu, ir tarptautiniu lygiu. Vis daugiau dėmesio užsienio šalyse yra skiriama ir moksliniams kriminalistiniams nusikalstamų veikų pasireiškimo, įvykdymo mechanizmo analizės, taip pat nusikalstamų veikų tyrimo tobulinimo klausimams. Pavyzdžiui, Vokietijoje egzistuoja ne tik kriminalistiniai techniniai institutai – KTI (mūsų Kriminalistinių tyrimų centro analogai), bet ir Kriminalistikos institutai (KI), kurie analizuoja nusikalstamumo ir jo atskirų formų pasireiškimą, raidą, dinamiką, prognozę, taip pat užsiima atitinkamų nusikalstamų veikų tyrimo metodų vertinimu, tobulinimu ir naujų kūrimu.

Tarp pagrindinių kriminalistikos institutų funkcijų yra nurodomos šios:

- kriminalistinės strategijos rengimas (nusikalstamumo ir jo atskirų formų pasireiškimo, tendencijų analizė ir prognozavimas, taip pat atitinkamų teisėsaugos institucijų raidos vertinimas ir prognostinis modeliavimas; nusikaltimų tyrimo metodų tobulinimas ir kūrimas; nusikaltimų tyrimo teisinės bazės tobulinimas; mokslinių ir metodinių leidinių rengimas; kriminalistinė prevencija ir viešieji ryšiai bei kt.);
- kriminalistinių technologijų kūrimas ir tobulinimas (naujų technologijų adaptavimas ir tobulinimas nusikaltimų tyrimo struktūroms, tarp jų saugumo ir vaizdo fiksavimo sistemų; specialių informacinių technologijų taikymo analizė ir tobulinimas; tarptautinis bendradarbiavimas);
- didaktinė, informacinė funkcija (įvairaus lygio, tarp jų ir užsieniečių, apmokymai, kvalifikacijos kėlimo kursai; moksliniai tyrimai kriminalistikos ir teisės mokslų srityse, jų sklaida).

Nors jau seniai Lietuvoje egzistuoja poreikis įkurti tokią instituciją, kurioje būtų renkama, analizuojama ir sisteminama informacija apie nusikaltimų pasireiškimo formas, būdus, mechanizmus bei jų tyrimo metodus ir priemones ir t. t. (apie tai liudija nuolatinis įvairių komisijų, darbo grupių ir kt. kūrimas), bet iki šiol neturime tokio instituto.

Mūsų manymu, yra ne tik Kriminalistikos instituto kūrimo būtinumas, bet ir atitinkamos prielaidos bei sąlygos.

Kriminalistikos instituto tikslas — organizuoti nuolatinę nusikalstamų veikų aiškinimo, tyrimo ir prevencijos procesų stebėseną, mokslinės analizės pagrindu rengti prognostinius nusikalstamumo dinamikos ir struktūros pokyčių modelius bei jų pagrindu teikti strategines ir trumpalaikes teisėsaugos institucijų veiklos tobulinimo programas, kurti ir tobulinti atskirų nusikaltimų rūšių tyrimo metodikas.

Kriminalistikos instituto uždaviniai:

- tirti nusikalstamų veikų pasireiškimo formas, padarymo mechanizmo ypatumus, pėdsakų susidarymo, suradimo, fiksavimo ir paėmimo metodus, būdus ir priemones;
- analizuoti nusikaltimų tyrimo metodikų tobulinimą, ikiteisminio tyrimo institucijų veiklos optimizavimą;
- formuoti ir diegti į praktiką nusikalstamų veikų tyrimo mokslinius pagrindus, nacionalinę ir tarptautinę pažangią praktiką;
- analizuoti ne tik nusikalstamumo raidą, jo struktūros pokyčių tendencijas, bet ir modeliuoti būsimojus teisėsaugos institucijų struktūros tobulinimo modelius, tarp jų ir prognozuojant atitinkamų rūšių specialistų poreikį, jų rengimo formų ir būdų pasirinkimą;
- rengti ikiteisminio tyrimo institucijų poreikius užtikrinančias studijų, dalykines ir pareigūnų kvalifikacijos kėlimo programas;
- rengti mokslinius ir metodinius leidinius, užtikrinančius nusikalstamų veikų tyrimo proceso tobulinimą ir optimizavimą;
- siekti konsoliduoti ir efektyviai panaudoti mokslinius tyrimus bei pažangią praktiką;
- tapti regioniniu kriminalistikos ir pažangios nusikalstamų veikų aiškinimo, tyrimo ir prevencijos patirties centru.

Galimos tolesnės kriminalistinių tyrimų kryptys ir užduotys kriminalistikos mokslininkams:

- tolesnė kriminalistikos mokslo bendros teorijos dėsnių analizė ir jų sisteminimas;
- kriminalistikos mokslo koncepcijos plėtra ir tobulinimas atsižvelgiant į Europos šalių pasiekimus šioje disciplinoje bei jų integravimą į mūsų sistemą;

- naujų technologijų, koncepcijų kūrimas ir adaptavimas atsižvelgiant į Lietuvos teisėsaugos institucijų poreikius;
- dabartinio nusikaltimų tyrimo nepakankamo efektyvumo priežasčių tyrinėjimas ir sisteminimas bei rekomendacijų joms pašalinti rengimas;
- naujų potencialių įrodymų rūšių panaudojimo tiriant baudžiamąsias bylas, procesinių terminų laikymosi praktikos tyrinėjimas, jos efektyvumo bei kriminalistinės ir procesinės teisinės reikšmės įvertinimas;
- ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinių, kriminalistinių ir organizacinių problemų tolesnis tyrinėjimas;
- specialių žinių panaudojimo baudžiamajame procese formų bei jų rezultatyvumo teisinė ir kriminalistinė analizė;
- kriminalistikos strategija ir jos vieta nusikalstamo prognozėje bei praktinėje nusikaltimų tyrimo veikloje;
- kriminalistikos profilaktikos struktūros problemos ir jos galimybių panaudojimas užkertant kelią nusikaltimams;
- kriminalistinių institucijų reformos problemos ir vystymosi perspektyvos vykdant nusikaltimų kontrolės uždavinius;
- nusikaltimų tyrimo praktikos pagal atskiras nusikaltimų rūšis apibendrinimas ir jų tyrimo koncepcijų rengimas (tobulinimas);
- bandomųjų kompiuterinių (pirmame nusikaltimų tyrimo etape) programų, skirtų atskirų rūšių nusikaltimams tirti, kūrimas;
- Lietuvos kriminalistinės justicijos organizacinio modelio sukūrimas;
- atskirų kriminalistinių ekspertizių rūšių atlikimo metodikų tobulinimas;
- kompiuterinių ir kitų informatikos nusikaltimų tyrimo ypatumų analizė ir kt.

Svarbu nuolat tobulinti kriminalistikos koncepciją ir jos pagrindu nusikaltimų tyrimo rekomendacijas, kurios bus svarbios efektyvinant valstybės institucijų veiklą nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos srityje, rengiant ir įgyvendinant šiuolaikinę nusikaltimų tyrimo strategiją, drauge kuriant saugesnę aplinką.

■ Kontroliniai klausimai

1. Kokie yra pagrindiniai Lietuvos kriminalistikos istorijos etapai?
2. Kaip galite apibūdinti svarbiausius tarpukario Lietuvos kriminalistikos bruožus? Kas ją tyrinėjo?
3. Kokius žinote tarpukario Lietuvos kriminalistikos atstovus?
4. Kaip galima apibūdinti sovietmečio kriminalistiką?
5. Kas turėjo lemiamos reikšmės kriminalistikos mokslo plėtrai atkūrus Lietuvos nepriklausomybę?
6. Kokias žinote svarbiausias kriminalistikos institucijas dabarties Lietuvoje?
7. Kokias mokslo programas vykde Lietuvos kriminalistikos mokslininkai ir kokie jų svariausi rezultatai?
8. Kaip įsivaizduojate kriminalistikos reformą Lietuvoje?

Rekomenduojama literatūra:

1. *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998.
2. Kurapka, E.; Malevski, H. Kriminalistiklehre an Universitaten Notwendigkeit, Realitat oder Problem? *Kriminalistik*. 2005, N. 1: 4750.
3. Kurapka, E.; Malevski, H. Kriminalistikos mokslas Lietuvoje: įžvalgos atečiai. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. Mokslo darbų rinkinys, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007, p. 54–59
4. Kurapka, E.; Malevski, H. Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo koncepcija ir jos kriminalistinis bei procesinis užtikrinimas, dabartinis mokslinis įdirbis ir ateities prognozės. *Jurisprudencija*. 2005, 65 (57).
5. Kurapka, V. E.; Malevski, H. Analysis of the Lithuanian Law Enforcement Officials' level of Knowledge in Criminalistics. *The 4th European Academy of Forensic Science Conference Abstracts*. EAFS 2006, Helsinki, p. 244–245.
6. Kurapka, V. E.; Matulienė, S. Eugenijus Palskys ir kriminalistikos mokslas: nuo istorijos iki strategijos. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2011, p. 13–26.
7. Kurapka, V. E.; Matulienė, S. Profesorius Eugenijaus Palskio teorinio palikimo įžvalgos ir jų realizacija Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 11–49.
8. *Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Monografija. Vilnius: MRU, 2010, p. 572.
9. Palskys, E. *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos (1918–1940)*. Vilnius: LPA, 1995.

2 DALIS

**KRIMINALISTIKOS
TECHNIKA IR
TECHNOLOGIJOS**

5 SKYRIUS

KRIMINALISTIKOS TECHNIKOS SISTEMA

5.1. Kriminalistikos technikos samprata

Kriminalistikos technika – viena iš svarbiausių kriminalistikos mokslo dalių, jos samprata susiformavo bene anksčiausiai, net ir pati kriminalistika kai kur buvo vadinama kriminalistine technika, o romanų kriminalistikos mokyklos atstovai ir dabar vadina „policijos technika“, „kriminaline technika“, „moksline policija“, „technine policija“¹⁵⁰.

Kaip jau minėjome, kriminalistikos atsiradimą ir raidą nulėmė gamtos bei technikos mokslų laimėjimų panaudojimas baudžiamajame procese tiriant nusikaltimus (plačiau žr. pirmos dalies skyrius). XIX a. prasidėjo įvairių žinių konsolidacijos procesas, pradėtos steigti pirmosios mokslinio tyrimo laboratorijos. Chemijos, fizikos, balistikos, medicinos, biologijos ir kitų mokslų metodai vis plačiau taikomi nusikaltimo pėdsakams surinkti, užfiksuoti ir ištirti. Atsiranda ir specifinių pačios kriminalistikos metodų, naujų kriminalistinio tyrimo metodikų, kuriami kriminalistiniai prietaisai. Ilgainiui susiformavo darni mokslinių techninių priemonių panaudojimo nusikaltimams tirti sistema, kuri apibūdinama kriminalistikos technikos terminu.

Pačiu terminu „kriminalistinė technika“ gali būti apibūdinama:

- kriminalistikos mokslo dalis;
- visuma techninių priemonių (prietaisų, aparatūros, įrenginių, instrumentų, medžiagų ir pan.), naudojamų įrodomajai informacijai surasti, užfiksuoti paimti ir ištirti.

Kriminalistikos technika, apimanti mokslinius techninius nusikaltimų tyrimo ir kelio jiems užkirtimo būdus bei metodus, pirmiausia suprantama kaip atskira kriminalistikos mokslo dalis, kurioje tradiciškai susiformavo tokios šakos:

1. Kriminalistinis vaizdo fiksavimas – tiria specialius vaizdo fiksavimo metodus, būdus, taisykles bei priemones kriminalistiniams objektams fiksuoti ir analizuoti.

¹⁵⁰ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 10.

2. Kriminalistinė trasologija – tiria teorinius pėdsakų susidarymo (proceso) pagrindus, materialiai fiksuotų pėdsakų, atspindinčių objektų išorinę sandarą, formavimosi dėsningumus ir nustato šių pėdsakų suradimo, fiksavimo, paėmimo, tyrimo, vertinimo, panaudojimo mokslinius būdus bei technines priemones.
3. Kriminalistinė ginklotyra – tiria ginklus, sprogmenis, jų pėdsakus, siekiant identifikuoti ginklus, šaudmenis, sprogmenis, nustatyti jų grupinę priklausomybę, panaudojimo aplinkybes, išaiškinti kitus su jų naudojimu susijusius klausimus.
4. Techninis kriminalistinis dokumentų tyrimas (kriminalistinė dokumentotyra) – tiria dokumentų rekvizitus (blankus, įrašus, parašus, antspaudus ir kt.) ir dokumentų medžiagas (rašto medžiagas, popierių, kljuojančias medžiagas, medžiagas, naudojamas įrašams panai-kinti), siekiant nustatyti dokumentų klastojimo faktą, būdus ir prie-mones, atkuriant pirminį tekstą, taip pat sprendžiant kitus svarbius su byla susijusius klausimus.
5. Kriminalistinė raštotyra – tiria rašysenos ir rašto kalbos formavimo-si, raidos, kitimo dėsningumus, rengia rašto tyrimo metodus, kuriais identifikuojamas tekstą parašęs asmuo arba jo autorius, ir nustato-mos kitos bylai svarbios aplinkybės (pvz., ar tekstas parašytas įprasta, ar pakeista rašysena, kokiomis sąlygomis – įprastomis ar ne – jis pa-rašytas; rašiusio asmens raštingumo lygis, gimtoji arba dažniausiai jo vartojama kalba, gimtoji ar gyvenamoji vietovė, profesija).
6. Kriminalistinė habitoskopija – tiria žmogaus išorės požymius ir jų panaudojimo metodus bei priemones, rengia žmogaus identifikavi-mo metodikas.
7. Kriminalinė registracija – tai mokslškai pagrįsta duomenų apie nu-sikaltimą padariusius asmenis, taip pat apie kitus su nusikalstamumu susijusius daiktus ir objektus, apskaita ir klasifikavimas.

Formuojasi odorologija – mokslas apie kvapus ir jų panaudojimą operatyvinėje bei ikiteisminėje veikloje ir įrodinėjimo procese, taip pat fonoskopija – mokslas apie garsus ir jų panaudojimą išaiškinant nusikal-timus, kriminalistinis medžiagų bei gaminių tyrimas ir kai kurios kitos.

Tokia kriminalistikos technikos šakinė sistema yra pagrįsta dalykiniu principu – kiekviena šaka tyrinėja tam tikrą objektų grupę.

Kriminalistinėje literatūroje yra ir kitokių klasifikacijų. Skiriama homologija – kriminalistikos šaka (mokslo žinių posistemė), tirianti žmo- nes, jų elgesį, veiklą ir jų atspindžius sąveikaujant su aplinkos objektais; į kriminalistinę dokumentotyrą įkomponuojama kriminalistinė raštotyra ir kriminalistinė autorystė (rašto kalbos tyrimai); kriminalistinė balisti- ka – mokslas apie šaunamuosius ginklus, šaudmenis ir jų pėdsakus; krimi- nalistikos technikos šakas bandoma klasifikuoti pagal naudojamus meto- dus arba nesilaikant jokių objektyvių kriterijų, taip į vieną grupę patenka „Šaunamųjų ginklų ir įsilaužimo įrankių pėdsakai“¹⁵¹.

Naujų kriminalistikos technikos šakų atsiradimas visada sukeldavo ir sukelia gyvas diskusijas. Aišku, kriminalistikos ribos nėra begalinės ir ne- užtenka vien kuriai nors mokslo sričiai pridėti žodį „kriminalistinė“, kad ji taptų nauja kriminalistinės technikos šaka. Literatūroje yra siūlomi keli kriterijai, kuriuos atitikusios tyrimų kryptys gali pretenduoti tapti naujo- mis kriminalistikos technikos šakomis:

- specifinių kriminalistinių uždavinių, kurie nekeliama tiriant pana- šius objektus kitose žmogaus veiklos srityse, sprendimą;
- tyrimo objektų specifika, jų dažnas buvimas įvykio vietoje;
- pakankamas metodologinis ir metodinis šios krypties išbaigtumas.

Kriminalistikos technika apima taip pat įvairius prietaisus, technines priemones, aparatūrą, įrenginius, medžiagas ir įrankius, konstruktyviai pritaikytus nusikaltimams tirti. Kriminalistika naudoja iš kitų mokslo ir technikos sričių paimtus metodus, prietaisus, priemones, juos pakeis- dama ir pritaikydama nusikaltimų tyrimo reikmėms, sukurdamą savo specialiąją techniką. Tai kriminalistikos technikos supratimas tiesiogine prasme. Skiriamos dvi pagrindinės jos grupės:

1. Operatyvioji kriminalistikos technika – naudojama įrodymams surasti, užfiksuoti ir paimti.
2. Tiriamoji kriminalistikos technika – naudojama objektams tirti laboratorijose.

¹⁵¹ Houck, Max M; Siegel, Jay. *Fundamentals of Forensic Science*. Academic Press is an imprint of Elsevier, 2006.

5.2. Operatyvioji kriminalistikos technika

Operatyvioji kriminalistikos technika – tai kriminalistikos techninės priemonės ir darbo su materialiais objektais tyrimo metodai, kurie naudojami ne tyrėjo kabinete, specialisto ar eksperto laboratorijoje, o tiesiogiai įvykio vietoje – ją apžiūrint, tiriant ir atliekant kitus tyrimo procesinius veiksmus. Kriminalistams mokslininkams ir praktikams rūpi kriminalistikos techninių priemonių komplektavimo, funkcijų pasidalijimo tarp kriminalistikos techniką taikančių subjektų klausimai, kriminalistinių ekspresinių tyrimų atlikimo įvykio vietoje problemos. Daug pastangų skiriama naujiems operatyviosios kriminalistikos technikos prietaisams ir priemonėms kurti. Pastaruoju metu jų kriminalistinių priemonių naudojama labai daug ir įvairių, todėl būtina jas suklasifikuoti.

Šiuo metu kriminalistikos literatūroje nėra vienintelės universalios kriminalistinių priemonių klasifikacijos. Sąlygiškai operatyviąją kriminalistikos techniką galima skirstyti į šias pagrindines grupes:

Apšvietimo priemonės. Jos naudojamos ieškant pėdsakų, taip pat fotografuojant arba filmuojant objektus, kai nepakanka natūralaus apšvietimo arba reikia išryškinti blogai matomus pėdsakus. Šiam tikslui naudojami ir buitiniai žibintuvėliai, įvairūs žibintai ir specialūs galingi (1000 W) šviestuvai. Jie su specialiais stovais paprastai būna kriminalistų lagaminuose. Prireikus tokius šviestuvus galima laikyti rankoje ir naudoti tiek išsklaidytą apšvietimą, tiek ir nukreiptą spindulių pluoštą.

Nematomiems pėdsakams surasti naudojami ultravioletiniai šviestuvai, liuminoskopai, elektroniniai optiniai keitikliai, kurie padeda aptikti blogai matomus arba visai nematomus kraujo, spermos, seilių, tepalo ir kitokius pėdsakus.

Optiniai prietaisai. Tai įvairūs didinamieji stiklai, nešiojamieji mikroskopai, padedantys surasti mikroobjektus (mikropėdsakus ir mikrodaleles). Labai patogūs naudoti yra specialūs kriminalistiniai didinamieji stiklai (įvairiai didinančios kriminalistinės lupos) su įmontuotu apšvietimu ir matavimo skale.

Fototechnika ir vaizdo technika. Fiksuojuant įvairius objektus ar tyrimo veiksmo eigą, dažnai naudojami fotoaparatai ir vaizdo kameros.

Paminėtini ir šiuo metu dar tebe naudojami fotoaparatai su keičiamais objektyvais. Šių objektyvų židinio nuotolis yra 58 mm, todėl fotografuojant patalpoje ne visada pavyksta viename kadre užfiksuoti visą įvykio vaizdą. Tokiu atveju į fotoaparataus įsukamas plačiakampis objektyvas, kurio židinio nuotolis – 37 mm, o matymo kampas – 60°.

Kai reikia nufotografuoti mažus objektus natūraliu dydžiu arba juos padidinti, naudojami tarp fotoaparato korpuso ir objektyvo įsukami ilgiamieji žiedai arba specialūs makroobjektyvai.

Šiuo metu nuo analoginės pereita prie skaitmeninės fotografijos, kriminalistikoje naudojamos specialios fotografavimo priemonės ir fotoaparatai, pvz., pirštų pėdsakams fotografuoti. Plačiau apie kriminalistinę fotografiją parašyta šio vadovėlio skyriuje „Kriminalistinis vaizdo fiksavimas“.

11 pav. Fotoaparatas pirštų pėdsakams fotografuoti¹⁵².

Pėdsakų išryškinimo, fiksavimo ir paėmimo priemonės. Tam naudojami įvairūs milteliai, cheminiai reagentai, polimerinės pastos, specialios kopijavimo plokštelės, taip pat įvairios pakavimo priemonės. Plačiau

¹⁵² Nuotraukos paimtos iš Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro archyvo.

apie priemones rašoma kitame šio vadovėlio skyriuje, kuriame aptariamos pėdsakų rūšys.

12 pav. Pakavimo priemonių rinkinys¹⁵³.

Paieškos prietaisai ir įrankiai. Paieškos prietaisų ir įrankių yra labai įvairių. Iš jų paminėtini:

- metalinis smeigtas, t. y. metalinis strypas su rankena, kuris naudojamas kietiems daiktams žemėje, šiene, grūduose ir kt. surasti;
- elektrinis smaigas, naudojamas užkastiems lavonams surasti. Jį sudaro korpusas su indikatoriumi ir rankenėlėmis bei metalinis vamzdis su antgaliu, kuriame įtaisyti du elektrodai. Pūvant lavonui, išsiskiria tam tikros medžiagos, padidinančios dirvožemio elektros laidumą, kurį užfiksuoja indikatorius;
- įvairūs tralai, kuriais daiktai ištraukiami iš vandens telkinių;
- metalo iešikliai, naudojami nusikaltimo įrankiams, brangių metalų dirbiniams, kurie yra paslėpti įvairiose slėptuvėse, žemėje ir kt., surasti.

¹⁵³ Nuotrauka paimta iš 2011 *Forensics product catalog*. [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.forensicssource.com/ProductDetail.aspx?ProductName=1005383&CategoryName=Evidence-Packaging-Kits>>.

Operatyviosios kriminalistikos technikos komplektai. Tiriant įvairių rūšių nusikaltimus, atliekant tam tikrus tyrimo veiksmus, reikia surasti, užfiksuoti ir paimti įvairiausių pėdsakus – tam naudojami specialūs prietaisai, įvairūs įrankiai ir medžiagos. Be to, kuriami įvairių techninių priemonių rinkiniai, t. y. specialūs komplektai, kuriais aprūpinami prokuratūros ir vidaus reikalų įstaigų darbuotojai, operatyviniai darbuotojai, ekspertai kriminalistai. Šių darbuotojų bei kitų pareigūnų lagaminai komplektuojami atsižvelgiant į tų pareigūnų atliekamo darbo specifiką. Kriminalistikos technikos komplektai klasifikuojami:

I. **Pagal subjektus**, kurie naudoja operatyviają kriminalistikos techniką. Tai tyrėjų lagaminai, operatyvinių darbuotojų, policijos pareigūnų, ekspertų kriminalistų lagaminai ir kiti specializuoti rinkiniai.

Tyrėjo lagamine paprastai yra šios mokslinės techninės priemonės (skiriami):

1. Skirtos fotografuoti.

13 pav. Universalus kriminalistinis lagaminas¹⁵⁴.

2. Skirtos pėdsakams surasti, užfiksuoti ir paimti – elektrinis žibintuvėlis, didinamieji stiklai, daktiloskopiniai šepetėliai, pėdsakų ryškinimo

¹⁵⁴ Nuotraukos paimitos iš Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro archyvo.

miltelių rinkinys, tamsios ir šviesios daktiloskopinės plokštelės pėdsakams užfiksuoti, volelis, spaustuviniai dažai, daktiloskopavimo plokštelė, paketas su gipso milteliais, indas gipso skiediniui pagaminti, flakonai su polimerine pasta ir katalizatoriais, balionėliai su aerozolinėmis medžiagomis pėdsakams buriuose paviršiuose sutvirtinti, įvairios medžiagos įrankių pėdsakams užfiksuoti ir kt.

3. Matavimo, planų ir schemų braižymo priemonės – kompasas, liniuotė, ruletės, slankmatis, aplankas, kuriame yra milimetrinio popieriaus, rašymo priemonių, blankų, daktiloskopinių kortelių ir kt.

4. Bendros paskirties įrankiai – pjūkleliai medžiui ir metalui pjauti, stiklo režtukas, atsuktuvai, replės ir kt.

II. Pagal nusikaltimų rūšis. Tai specializuoti kriminalistikos techninių priemonių lagaminai, kuriuose esančių priemonių paskirtis – padėti apžiūrėti ir ištirti įvairių nusikaltimų įvykių vietas: nužudymo, padegimo, kelių transporto įvykio, narkotinių medžiagų gaminimo ir kt.

14 pav. Kriminalistinis lagaminas tirti nužudymams¹⁵⁵.

¹⁵⁵ *Ibid.*

Pavyzdžiui, Vokietijos firma „Helling“ gamina lagaminą, skirtą apžiūrėti ir tirti gaisrus. Jo komplektą sudaro tokios priemonės:

1. Pėdsakams surasti ir paimti – didinamasis stiklas, žibintuvėlis su dienos šviesos lempa, pincetai, polietileniniai maišeliai, stiklinių ir plastmasinių buteliukų rinkinys, guminės pirštinės, daktiloskopinis šepetėlis, lavsaninis šepetėlis su purkštuvėliu.
2. Srovei matuoti – testeris ir atsuktuvai-indikatorius.
3. Numerių ir jų laikiklių rinkinys įvairiems objektams įvykio vietoje pažymėti.
4. Bendros paskirties įrankiai – plaktukas, atsuktuvų rinkinys, žirklys, replės, pjūkliukas metalui pjauti, kastuvėlis, peilis, stiklo rėžtukas ir kt.
5. Matavimo, planų ir schemų braižymo priemonės – dvi ruletės (2 ir 10 m), kompasas, aplankas, kuriame yra milimetrinio popieriaus, pieštukų, flomasterių ir liniuočių.

III. **Pagal objektus** (pėdsakus). Tai lagaminai, kuriuose yra mokslinių techninių priemonių rankų, kojų pėdsakams surasti ir užfiksuoti, odorologiniai lagaminai, lagaminai įsilaužimo pėdsakams tirti, lagaminai įvykio vietai tirti, rinkiniai narkotinių medžiagų ekspresinei analizei atlikti ir kt.

Odorologiniame lagamine (kvapams paimti ir užfiksuoti) yra: pincetai, stiklainių ir polietileninių indų kvapams laikyti, specialus švirkštas oro mėginiui paimti, absorbentinių medžiagų ir aliuminio folijos, guminių pirštinių.

15 pav. Odorologinis lagaminas¹⁵⁶.

¹⁵⁶ *Ibid.*

Lagamine rankų pėdsakams surasti ir užfiksuoti yra: didinamųjų stiklų (vienas jų su apšvietimu), du daktiloskopiniai šepetėliai, specialių ryškinimo miltelių, lipnios juostos, pincetų, žirklių, spaustuvinių dažų, specialių daktiloskopinių plokštelių su spaustuvinių dažų sluoksniu. Gali būti ir kitaip sukomplektuotų rinkinių.

Apžiūrint įvykio vietą ir atliekant kitus tyrimo veiksmus, kartais neužtenka tų techninių priemonių, kurios yra viename ar kitame lagamine, kartais reikia atlikti objektų preliminarinį tyrimą įvykio vietoje. Tokiais atvejais pareigūnai pasitelkia automobiliuose įrengtas kriminalistikos laboratorijas, kuriose, be įvairių jau minėtų rinkinių, yra ir tiriamosios kriminalistikos technikos.

Kriminalistikos laboratorijos gali būti specializuotos konkrečių rūšių nusikaltimams tirti.

Automatizuotos daktiloskopinės paieškos sistemos. Jų diegimas, įvairių šalių duomenimis, prasidėjęs priešpaskutiniame praeito amžiaus dešimtmetyje, neaplenkė ir Lietuvos, kuri šioje srityje yra tarp pažangiausias technologijas taikančių valstybių

Lietuvos mokslininkų sąjungos (LMS) sukurta automatizuota daktiloskopinės identifikacijos sistema (ADIS) PIRAT 2.1 Lietuvos VRM struktūrose buvo įdiegta 1994 m. Ji buvo pradėta kurti Vilniaus universitete jau 1989 m.

2009 m. gruodžio mėnesį senąją sistemą pakeitė JAV ir Austrijos bendrovės *Cogent Systems GmbH* produktas (toliau – CAFIS).

2010 m. centrinėse CAFIS darbo vietose buvo identifiukuota daugiau kaip 230 asmenų pagal 221 įvykyje rastus rankų pėdsakus. Vienas iš šios sistemos elementų yra įvykio vietoje naudojami greitojo identifikavimo įrenginiai.

- Greitojo identifikavimo įrenginiai: „Cogent Mobile Ident IIIc“ (I tipo) ir „Cogent Bluechek“ (II tipo) yra skirti asmens tapatybei nustatyti panaudojant kairės ir dešinės rankų smilius.
- Turi kokybės kontrolę, kuri užtikrina kokybišką rankų pirštų atspaudų atspaudimą ir kontroliuoja, kad nebūtų atspausti du kartus tie patys rankos pirštai.

- Kokybės mechanizmu daktiloskopuoti gali pareigūnas, neturintis daktiloskopijos specialisto kvalifikacijos ar daktiloskopavimo įgūdžių.

16 pav. Greitojo identifikavimo įrenginys¹⁵⁷.

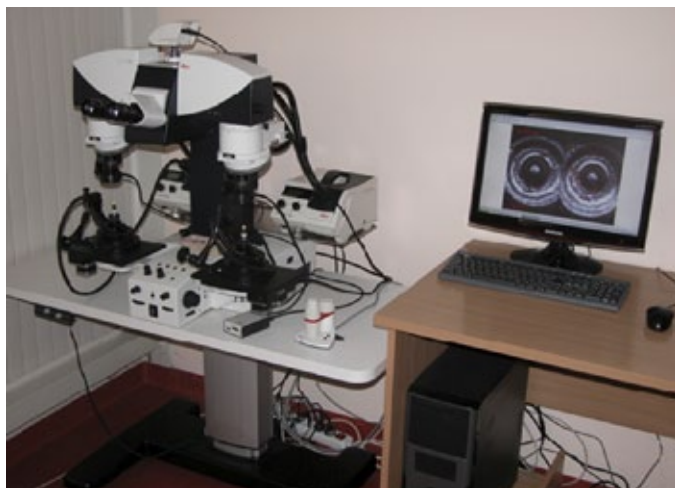
5.3. Tiriamoji kriminalistikos technika

Kriminalistikos techninės priemonės yra labai įvairios, nuolat tobulėja, darosi vis sudėtingesnės, labiau diferencijuotos pagal tuos reiškinius, kurie sudaro tam tikrą tyrimo metodo pagrindą. Atskirai paminėtina morfologinė analizė, t. y. fizikinių kūnų sandaros tyrimas makro-, mikro- ar ultramikrolygiais bei medžiagų sudėties ir struktūros, tam tikrų savybių tyrimas. Visa tai daroma, norint gauti kuo daugiau informacijos, galinčios padėti atskleisti nusikaltimą.

Mikroskopiniai tyrimai. Tai tradiciniai tyrimai, bene anksčiausiai pradėti naudoti kriminalistikoje. Mikroskopinės technikos yra labai daug ir įvairios, pradedant paprasčiausiais biologiniais, binokuliariniais stereoskopiniais mikroskopais ir baigiant šiuolaikiniais kriminalistiniais lyginamaisiais ir elektroniniais mikroskopais. Objektams apžiūrėti ir tirti dažniausiai naudojami binokuliariniai stereoskopiniai mikroskopai, galintys padidinti objektą apie šimtą kartų. Jie dažnai būna sukomplektuoti

¹⁵⁷ Nuotraukos paimtos iš Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro archyvo.

su įvairiais apšvietimo ir fotografavimo įrenginiais. Jų privalumas tas, kad tiriamąjį objektą galima stebėti abiem akimis, be to, jais išgaunamas tūrio, erdvės vaizdas. Vaizdo stereoskopiškumas sudaro sąlygas nuodugnai iš-tirti balistinių ir trasologinių objektų reljefą, popieriaus, dažiklio potėpių, audinių, dažų, lakų struktūrą ir kt. Tokiais mikroskopais galima tirti ir stambesnius objektus (šaunamuosius ginklus, šaudmenis, dokumentus ir kt.). Atliekant ekspertizę neišsiverčiama be specialaus kriminalistinio lyginamojo mikroskopo, su kuriuo viename stebėjimo lauke iš karto galima matyti dviejų objektų vaizdus, šiuos vaizdus uždėti vieną ant kito, sugre-tinti ir taip juos palyginti, taip pat spręsti identifikacinius uždavinius. Tai ypač svarbu tiriant pėdsakus ant kulčių, tūtelių ar įsilaužimo įrankių pėd-sakus. Dabartiniai kriminalistiniai lyginamieji mikroskopai yra su foto- ir televizijos moduliais, didina iki 1 350 kartų (lyginamasis kriminalistinis mikroskopas „Leica DMC“).

17 pav. Lyginamasis kriminalistinis mikroskopas¹⁵⁸.

Kai kuriems kriminalistiniams objektams tirti naudojami ir kitų rū-šių mikroskopai: metalografiniai – jais tiriami įvairūs neskaidrūs objektai, pėdsakai ant metalinių paviršių, metalų, jų lydinių mikrostruktūra ir kt.;

¹⁵⁸ *Ibid.*

poliarizaciniai – tiriama medžiagų kristalinė struktūra; profilografiniai – tiriamas reljefinių pėdsakų profilis; matuojamieji instrumentiniai – jais galima tirti ir labai tiksliai išmatuoti pėdsakus ant kulčių ir tūtelių, įsilaužimo įrankių paliktas žymes, mašinarštį, antspaudų ir spaudų atspaudus ir kitus panašius objektus; liuminescenciniai – skirti stebėti ir tirti mikroobjektų liuminescenciją ir kt.

18 pav. Elektroninis mikroskopas¹⁵⁹.

Elektroninis mikroskopas sugeba padidinti vaizdą iki 100 tūkstančių kartų (t. y. 1 000 kartų daugiau negu optinis mikroskopas). Yra žinoma, kad elektronų srautas gali turėti ir banginių savybių, t. y. būti šviesos srautu. Ši elektronų savybė ir yra pritaikoma elektroniniame mikroskope. Jame elektronų šaltinį atstoja įkaitinta volframinė spiralė. Elektroninis mikroskopinis tiriamojo objekto vaizdas išgaunamas elektronų srautu, nematomu žmogaus akimi. Šis srautas, perėjęs pro tiriamąjį objektą, patenka ant specialaus ekrano, padengto spinduliuojančiomis medžiagomis; ant šio ekrano ir susidaro tiriamojo objekto vaizdas. Elektroniniu mikroskopu kriminalistikoje yra tiriami mikropluošteliai, tepalai, nustatoma, ar trum-

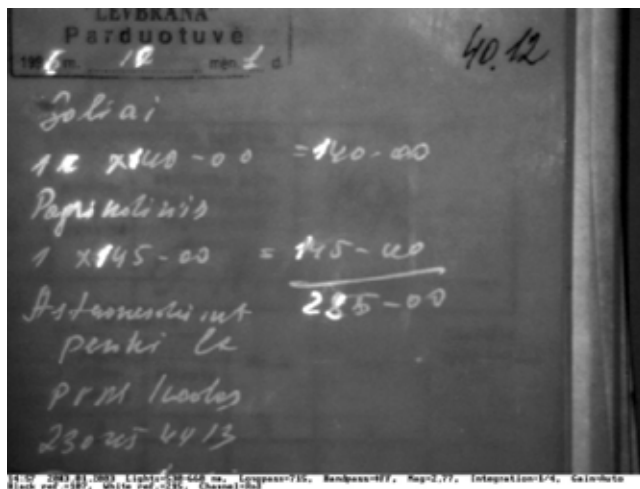
¹⁵⁹ *Ibid.*

pasis laidų jungimas įvyko prieš gaisrą, ar gaisro metu, tiriama lakų, dažų mikrostruktūra. Elektroninis mikroskopas plačiai naudojamas tiriant autovykius. Šiuo atveju labai dažnai tenka nustatyti, ar avarijos metu degė automobilio žibintai. Automobilio žibinte šviesą skleidžia volframinis siūlas, įkaitintas iki 2 300–2 700 °C. Jei žibintai buvo neįjungti, tai įvykus avarijai ir lempai sudužus trapus volframinis siūlas paprasčiausiai sulūžta, o lūžimo kraštai būna aštrūs. Jei žibintai įjungti, volframinis siūlelis būna įkaitęs, todėl jo galas būna apvalus, dažnai ant jo yra žibinto stiklo mikrodalelių. Tokio siūlelio spalva pakinta – jis pageltonuoja (volframas oksiduojasi į geltoną volframo oksidą).

Tyrimai nematomuosiuose spinduliuose. Iš nematomųjų elektromagnetinio spektro spindulių kriminalistikoje naudojami infraraudonieji, ultravioletiniai, rentgeno, gama ir beta spinduliai. Nuo matomųjų spindulių jie skiriasi bangos ilgiu, todėl skiriasi ir optinės daiktų savybės, kai apšviečiama nematomaisiais spinduliais. Pavyzdžiui, objektai, atspindintys matomuosius spindulius, tampa permatomi apšviesti infraraudonaisiais, rentgeno ir gama spinduliais, o daugelis medžiagų nematomuosius spindulius sugeria ir atspindi kitaip negu matomuosius. Šios jų savybės ir pritaikomos kriminalistikoje.

Infraraudonieji spinduliai elektromagnetiniame spektre eina po raudonųjų spindulių ir jų banga daug ilgesnė negu matomosios spektro zonos spindulių. Jie nesunkiai prasiskverbia pro dūmus, anilino dažus, popierių, nestorą medžio, ebonito sluoksnį ir kt. Grafitas, suodžiai, metalų druskos ir kai kurios kitos medžiagos infraraudonuosius spindulius sugeria. Todėl šie spinduliai ir naudojami stebėti, taip pat fotografuoti esant blogam matomumui – visiškoje tamsoje, tvyrant tirštam rūkui, dūmų uždangai ir kt. Dažniausiai infraraudonieji spinduliai naudojami dokumentams tirti. Jie padeda perskaityti tekstus, užlietus anilininium rašalu, užteptus dažais, krauju arba kitokiomis medžiagomis, kurios praleidžia infraraudonuosius spindulius, nustatyti prirašymus ir kitus pakeitimus dokumentuose, perskaityti tekstus, užklijuotus popieriumi, nusitrynusius ar išblukusius įrašus, išryškinti išankstinio pasirengimo žymes (pieštuko, kopijuojamojo popieriaus dažų likučius) tiriant suklastotus parašus, nustatyti artimo šūvio pėdsakus ant tamsių paviršių, išryškinti kraujo žymes ant spalvotų

(raudonų, rudų ir kt.) audinių, atkurti pašalintą tatuiruotę; kartais pavyksta perskaityti apdegusių ir iš dalies sudegusių dokumentų tekstus, galima diferencijuoti vienodos spalvos medžiagas ir kitus objektus (pvz., atskirti įvairių rūšių baltą popierių, panašios spalvos rašalo štrichus ir kt.). Infra-raudonieji spinduliai gali būti naudojami ir teismo medicinoje – aptikti poodines hematomas, kraujosruvas, išryškinti dar nematomas akimi lavondėmes ir kt.

19 pav. Nustatytas prirašymas, skaičius 1.¹⁶⁰

Ultravioletiniai spinduliai elektromagnetinių bangų spektre ribojasi su matomais violetiniais spinduliais ir turi daug mažesnę bangos ilgį. Jų skvarbioji galia labai menka, bet jiems būdingas intensyvus biologinis poveikis: oda, ilgai veikiamą ultravioletinių spindulių, gali apdegti. Šie spinduliai gali pakenkti ir akims, todėl dirbant su jais reikia imtis saugos priemonių.

Ultravioletiniai spinduliai kriminalistikoje naudojami nematomiems medžiagų likučiams aptikti, ėsdinimo cheminių medžiagų žymėms ant dokumentų surasti, išnaikintam, išblukusiam tekstui atkurti, nematomu rašalu parašytiems tekstams perskaityti, tiriamųjų medžiagų vienarūšiškumui arba

¹⁶⁰ Nuotraukos paimtos iš Lietuvos teismo ekspertizės centro archyvo.

skirtingumui nustatyti (pagal tai, kaip jos sugeria arba atspindi ultravioletinius spindulius) ir kt. Be to, ultravioletiniai spinduliai sukelia liuminescencijos reiškinį: jais apšvitintos tam tikros medžiagos ima švytėti.

20 pav. Prietaisas objektam, apšviestiems UV spinduliais, tirti¹⁶¹.

Pastaruoju metu itin veiksmingai taikomos universalios sistemos, leidžiančios tirti įvairiais spinduliais apšviestus objektus.

Viena iš tokių sistemų yra videospektrokomparatorius (VSC – Video Spectral Comparator).

Videospektrokomparatorių VSC–1 sudaro šie pagrindiniai elementai:

- 1) pagrindinis įrenginys su įvairios galios matomųjų, ultravioletinių ir infraraudonųjų spindulių šaltiniais;
- 2) vaizdo filmavimo kamera;
- 3) pagrindinė 500 W halogeninė lempa raudonajai ir infraraudonajai liuminescencijai sužadinti;
- 4) vaizdo monitorius;
- 5) vaizdo spausdintuvas;
- 6) šviesos filtrų rinkiniai.

¹⁶¹ Nuotraukos paimtos iš Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro archyvo.

Videospektrokomparatoriumi VSC-1 galima tirti dokumento medžiagų (rašto medžiagų, dažų, klijų, popieriaus) optines charakteristikas ultravioletinėje, matomojoje ir infraraudonojoje spektro srityse, operatyviai nustatyti dokumento mechaninį ir cheminį poveikį, atskirų jo dalių pokyčius. Tiriant dokumentus pereinančioje šviesoje, ekrane iš karto matomi popieriaus struktūros pokyčiai, vandens ženklų forma ir ryškumas, lengvai perskaitomi įrašai tarp suklijuotų popieriaus lapų, išryškinami įvairūs įrašai dokumentuose, atkuriamas sudegusių dokumentų tekstas ir kt. Kadangi norimo dydžio tiriamojo objekto vaizdas perkeliamas į ekraną, jame stebimą objektą galima labai smulkiai iširti, be to, patogiu reguliuoti šviesos šaltinio padėtį, parinkti reikiamus šviesos filtrus. Taip tiriant įrašą galima pasiekti didžiausią jo kontrastą, palyginti su kitais įrašais ar dokumento fonu. Tyrimo rezultatus ir norimą vaizdą iš karto galima išspausdinti spausdintuvu.

21 pav. Videokomparatorius VSC-1.¹⁶²

Liuminescencinės analizės metodai ekspertizės įstaigose naudojami gana plačiai. Jų esmę sudaro tai, kad daugelis medžiagų, blogai matomų paprastose šviesoje (pvz., klijų, tepalo pėdsakai, išplautos kraujo dėmės, tekstai, parašyti nematomu rašalu, išblukę įrašai, įvairių medžiagų dalelės

¹⁶² Nuotraukos paimtos iš Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro archyvo.

ir kt.), apšviestos tam tikro ilgio ultravioletiniais spinduliais, darosi gerai pastebimos. Naudojant specialius ultravioletinius filtrus, tiriamasis objektas, 5–10 minučių švitinamas ultravioletiniais spinduliais, ima švytėti, t. y. liuminescuoja. Ant jo esantys pėdsakai, dėmės ir įvairios žymės lengvai pastebimos. Liuminescencinė analizė, palyginti su kitais kriminalistikoje naudojamais tyrimo būdais, turi svarbių privalumų. Kai kuriais atvejais ji padeda aptikti labai mažų koncentracijų medžiagas – dešimttūkstantąsias ir dar mažesnes gramo dalis, be to, objektas greitai ir paprastai iširiamas, išlieka nesunaikintas, todėl vėliau galima jį tirti kitais metodais.

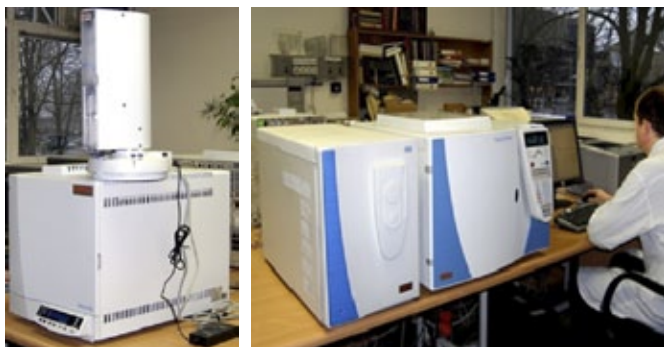
Liuminescencinė analizė kriminalistikoje naudojama kraujo, spermos, seilių, šlapimo ir kitokioms dėmėms ant įvairių daiktų ir drabužių nustatyti, išnaikintiems tekstams tirti, skutimo, ėsdinimo žymėms aptikti, nematomiems pėdsakams išryškinti ir įvairių medžiagų mikrodalelėms surasti, vienodos spalvos, bet skirtingos cheminės sudėties medžiagoms diferencijuoti (pvz., įvairių rūšių klijai – augaliniai, gyvuliniai, silikatiniai – skirtingai liuminescuoja), tepalo pėdsakams nustatyti (kulkos įėjimo angoje, ginklo vamzdyje), pinigų kupiūrų klastotei nustatyti ir kt.

Rentgeno spinduliai plačiai naudojami įvairiose mokslo ir technikos srityse. Jų savybė pereiti kiauurai kūnus ir daiktus, nepraleidžiančius matomųjų spindulių, naudojama ir kriminalistikoje. Dėl šių spindulių savybės skverbti jie naudojami nustatyti ir fotografiniu būdu užfiksuoti įvairių daiktinių įrodymų vidinę sandarą. Rentgeno spinduliai skirstomi į minkštus ir kietus, kuriems būdinga didelė skverbimosi galia. Kriminalistikoje labiausiai paplitusi rentgenografija – fotografavimas apšvietus rentgeno spinduliais. Rentgeno spinduliai kriminalistikoje naudojami metaliniams ir kitokiems daiktams peršviesti. Šaudmenų ir ginklų, ypač savadarbių, rentgenografinės nuotraukos padeda nustatyti ginklo sandaros ypatybes, ant jo vidinių dalių esančių pažeidimų pobūdį. Užraktų ir spynų rentgenogramos, jų neatrakinus, neišardžius, leidžia nustatyti spynos mechanizmų ypatumus, įvairių dalių tarpusavio padėtį, defektus, pašalinius pėdsakus ir kt. Peršviečiant rentgeno spinduliais odą, raumenis, drabužius ir kitus objektus, galima aptikti artimo šūvio pėdsakus, metalizacijos žymes, surasti lavone įstrigusią kulką, taip pat kituose daiktuose (balduose, sienoje) paslėptus metalinius daiktus ir kt. Be to, jie dar naudojami padirbtiems

brangakmeniams, plomboms, sprogmenims tirti. Rentgeno spinduliai naudojami ir dokumentams tirti – įrašų eiliškumui jų susikirtimo vietoje nustatyti, nematomu rašalu parašytiems tekstams išryškinti, užlietiems tušu ar užbrauktiems įrašams perskaityti.

Chromatografija. Šiuo metu ekspertinėje praktikoje plačiausiai taikomas dujinės chromatografijos metodas. Jo esmė tokia: labai mažas tiriamosios medžiagos kiekis įleidžiamas į chromatografą specialiu švirkštu, labai panašiu į medicininį. Chromatografo šiltoje zonoje, vadinamajame garintuve, medžiaga išgarinama. Gautos dujos, naudojant inertines dujas (azotą ar helį), patenka į chromatografo kolonėlę, pripildytą absorbento. Šioje kolonėlėje, įdėtoje į termostatą, medžiagos atsiskiria ir dėl skirtingo absorbcijos bei desorbcijos greičio iš kolonėlės išeina skirtingu laiku. Tai fiksuojama su saviraščiu sujungtu detektoriumi, kuris nubraižo chromatogramą; kiekvieną medžiagą charakterizuoja atskiras pikas, o jo plotas ar aukštis parodo tos medžiagos kiekį.

Dujinė chromatografija – tai tikrai galingas įrankis chemiko kriminalisto rankose, leidžiantis suklasifikuoti ir nustatyti įvairių medžiagų kiekius. Šis metodas yra nepamainomas tiriant naftos produktus, alkoholinius gėrimus, narkotines medžiagas ir vaistinius preparatus, ašarines dujas, įvairius tirpiklius, nustatant ir klasifikuojant įvairios kilmės nežinomas organines medžiagas, etilo alkoholio kiekį kraujyje.

22 pav. Dujų chromatografas su automatinio injektoriumi ir dujų chromatografas su masių spektrometriniu detektoriumi¹⁶³.

¹⁶³ Nuotraukos paimtos iš Lietuvos teismo ekspertizės centro archyvo.

Ekspertizėje dar naudojami plonasluoksnės chromatografijos, skystinės chromatografijos, pirolizinės dujinės chromatografijos metodai, skirti įvairioms, daugiausia organinėms, medžiagoms analizuoti.

Spektriniai metodai. Atominė emisinė spektroskopija yra vienas iš spektroskopinės analizės metodų. Spektroskopija – tai mokslas, tiriantis optinius spektrus, kurie atsiranda sąveikaujant medžiagai su elektromagnetiniu spinduliavimu. Tyrimo principas grindžiamas metalinių daiktų cheminės sudėties palyginimu. Metodas remiasi tuo, kad matuojami elektronų spinduliavimo spektrai, t. y. matuojama valentinių elementų spinduliavimo energija (išspinduliuojamas kvantas). Kadangi ji yra būdinga kiekvienam elementui, tai pagal emisinių spektrų linijas galima spręsti apie tiriamosios medžiagos sudėtį. Tam, kad elementai išspinduliuotų jiems būdingą energiją, būtinas sužadinimo šaltinis. Juo atominėje emisinėje analizėje yra lankinė iškrova tarp dviejų elektrodų, iš kurių į vieną ir įdedama tiriamosios medžiagos. Šiuo metu pradėta naudoti plazminė iškrova argono atmosferoje, taip pat vadinamieji plazminiai spektroskopai. Elemento spektras atominėje emisinėje spektroskopijoje yra fiksuojamas fotoplokštelėje, kuri vėliau išryškinama. Spektras, užfiksuotas šioje plokštelėje, susideda iš skirtingo intensyvumo linijų, todėl jam iššifruoti, t. y. nustatyti, koks yra elementas, reikia eksperto tyrimo. Šifruojamas spektras dažniausiai lyginamas su geležies spektru. Pastaruoju metu elemento spektras fiksuojamas kompiuterio ekrane – labai palengvina eksperto darbą ir užtikrina didesnę patikimumą. Dažniausiai atominė emisinė spektroskopija yra nustatoma tiriamojo pavyzdžio sudėtis, t. y. konstatuojama, iš kokių elementų jis susideda. Pagal spektrų linijų intensyvumą santykiškai nustatyti elementų kiekius, t. y. pasakyti, kuris elementas yra pagrindinis, o kurie elementai – priemaišos, kitaip tariant, nustatyti kiekybinę sudėtį, sunku. Atominė emisinė spektroskopija yra naudojama kriminalistikoje tiriant metalus, lakus, sunkiuosius naftos produktus (tepalus), stiklus, monetas.

Kiekybinei elementų analizei kriminalistikoje plačiai naudojama atominė absorbcinė spektrometrija. Metodas pagrįstas atomo valentinių elektronų energijos skirtumų matavimu, t. y. tuo pačiu principu kaip ir atominė spektrinė analizė. Tiktai atominėje absorbcinėje analizėje naudoja-

mas ne energijos spinduliavimas, o atvirkščiai – šviesos kvantų sugėrimas. Kadangi kiekvienas elementas sugeria tik jam būdingą kvantą, šio metodo kūrėjai kaip energijos šaltinį kiekvienam elementui pasiūlė atskirą lempą, kuri ir išspinduliuoja reikiamą šio elemento analizei energiją. Taigi su viena lempa galima nustatyti tik vieną elementą, kitam elementui reikia kitos lempos. Atominė emisinė spektroskopija daugiausia naudojama kokybinei daiktinių įrodymų analizei, o atominė absorbcinė spektrometrija – jų kiekybinei analizei.

Kriminalistikoje atominė absorbcinė spektrometrija dažniausiai pasitelkiama, kai reikia nustatyti parako pėdsakus, šūvio atstumą ir net sprendžiant šūvių eiliškumo klausimą.

Kriminalistikoje plačiai naudojama ir spektrofotometrija – ir matomoje, ir ultravioletinių spindulių srityje. Daugelis organinių medžiagų šioje spektro dalyje skleidžia būdingus spektrus, pagal kuriuos galima nustatyti konkrečias medžiagas. Todėl šis metodas plačiai taikomas tiriant vaistinius preparatus, benzinus, nustatant jų oktalinį skaičių, padeda, pavyzdžiui, nustatyti, ar konjakas falsifikuotas, ar ne. Šis metodas nepamainomas ir tiriant rašalus, šratinukų pastas, susekant rodominų klasės dažais žymėtus pinigus, jų paliktus pėdsakus ant įtariamojo.

Sudėtingiems kriminalistiniams tyrimams atlikti pasitelkiamas neutronų aktyvacinis metodas, kuriam reikia sudėtingos aparatūros, bet kuris yra labai patikimas, kai prireikia nustatyti labai mažus medžiagų kiekius. Yra žinoma, kad daugelis normalios būsenos cheminių elementų nėra radioaktyvūs, tačiau jų branduolys, sužadintas neutronų iš radioaktyvaus šaltinio, tampa radioaktyvus, suskyla ir išspinduliuoja tik šiam elementui būdingą energiją. Šią energiją užfiksavus galima nustatyti, kokiam elementui ji priklauso, o jos intensyvumas apibūdina elemento kiekį. Šis metodas daugiausia naudojamas įvairių metalų pėdsakams aptikti.

Be aprašytų, ekspertizėje naudojama ir daugiau efektyvių fizikinių, cheminių ir kitokių analizės metodų, kuriais tiriama įvairių medžiagų sudėtis, koncentracija, savybės. Tai metalografija, kolorimetrija, poliariometrija, elektroforezė, didelio dažnio srovės, ultragarsas, rentgenostruktūrinė analizė, radiospektroskopija, lazerinė mikrospektroanalizė ir kt. Jais galima nustatyti tokius objektų, tarp jų ir mikropėdsakų, mikrodalelių,

požymius, struktūrinius pokyčius ir kitas savybes, kurių anksčiau aptikti nepavykdavo.

Pastaraisiais metais į ikiteisminio tyrimo ir ekspertizės praktiką vis plačiau diegiami ir matematiniai, kibernetiniai metodai, įvairi skaičiavimo technika. Dabar tai jau naudojama rašotyroje, daktiloskopijoje, trasologijoje, balistikoje, portretinėje identifikacijoje, autotechninėje ekspertizėje. Sukurta diferencinių ir identifikacinių algoritmų, specialių programų, kurios leidžia panaudoti elektronines skaičiavimo mašinas kriminalistikos uždaviniams spręsti. Šiuolaikinių fizikos, chemijos, biologijos, matematikos, kibernetikos ir kitų gamtos bei technikos mokslų laimėjimai, vis platesnis jų panaudojimas kriminalistikoje yra galingas ginklas ikiteisminio tyrimo institucijos pareigūno ir eksperto rankose.

Kriminalistikos technikos vystymosi kryptys

Naujas kriminalistikos prigimties supratimas labiausiai darė įtaką kriminalistinės technikos vystymosi tendencijoms, nes tai turi didžiausią praktinę reikšmę, tiriant panašius objektus kitose žmogaus veiklos srityse.

Daugelyje kriminalistikos publikacijų, tarptautinių simpoziumų pabrėžiama, kad kriminalistinė technika įneša svarų indėlį į vidinio saugumo užtikrinimą ir jo lygis daug priklauso nuo teisingo jos vystymosi kelių nustatymo, efektyvių ir šiuolaikinių ne tik nusikaltimų tyrimo, bet ir jų prevencijos metodų, būdų bei priemonių panaudojimo.

Svarbiausios kriminalistikos technikos vystymosi kryptys yra šios¹⁶⁴:

1. DNR duomenų bazių kūrimo įvairių šalių mastu ir jų operatyvaus panaudojimo galimybių išplėtimas, keičiantis informacija.
2. Integruota techninė kriminalistinė prevencija, kriminalistinė intervencija į naujas technologijas, pvz., problema yra spalvotų kopijavimo aparatų panaudojimas banknotams gaminti. Šią problemą buvo galima sumažinti arba jos išvengti, laiku įvedus specialių kriminalistinių falsifikavimo pažymų atpažinimą, kuriant tokias technologijas.

¹⁶⁴ Kurapka, E. Kriminalistikos raidos Lietuvoje tendencijos. *Jurisprudencija*. 2000, 15(7): 120–127.

3. Kriminalistinis techninis naujų reiškinių telebankas, teleparduotuvė, telemedicina, elektroninis parašas, interneto panaudojimas atsiskaitant kreditinėmis kortelėmis, interneto panaudojimas pornografijai, ekstremistinei propagandai ir panašus tyrimas.
4. Kriminalistinės techninės politikos nustatymas ir koordinavimas lėšų ekonomijos režimu.
5. Genų inžinerija, pvz., klonavimo ir jo atpažinimo problemos.
6. Elektronika, pvz., automobilių elektronine apsauga, nuolatinis jų stebėjimas.
7. Kriminalistika ir terorizmas: tai ne tik sprogstamųjų medžiagų atpažinimas pagal jų mikrokiekius, aktuali gali tapti agroterorizmo problematika (biologinių medžiagų panaudojimas agrokultūrinei ir maisto pramonei paveikti), aukšto dažnio radijo signalų, elektromagnetinių impulsų panaudojimas prieš kompiuterinius tinklus ir pan.
8. Gamtosauga ir kriminalistika: tai kriminalistikos technikos sritis, kuri tampa vis aktualesnė, tiek kuriant svarias tyrimo technologijas, tiek rengiant prevencines priemones.
9. Pėdsakų vertinimo problematika:
 - grupifikavimas smulkiausių dalelių mikro- ir makrolygiu;
 - bandymas individualizuoti ir nustatyti kilmės šaltinį;
 - įvykio vietos tyrimas;
 - pėdsakų amžiaus nustatymas (pvz., rašalo, rašiklio pastos ir pan.).
10. Biometrinės technologijos ekspertiniuose tyrimuose (fiziologiniai veido bruožai, veido termograma, ausies forma, akies struktūra, pirštų parametrai, rankos forma, venų raštas ir pan.).
11. Kriminalistinio įrodymų falsifikavimo faktų nustatymas (garso ir vaizdo įrašų panaudojimo skaitmeninės technologijos, papiliarinių raštų atpažinimo problematika, molekulinė technologijų panaudojimas sukuriant specialias pirštines su papiliariniais raštais ir pan.).
12. Kriminalistikos pasiekimų naudojimo užtikrinimas visiems proceso dalyviams; privačių ekspertinių tyrėjų teisinis įteisinimas.
13. Darbo koordinavimas, specializacija ir profesionalizacija bei modernių technologijų taikymas, racionalus darbo krūvio panaudojimas, tarptautinio bendradarbiavimo vystymas.
14. Specialių žinių panaudojimo reglamentavimas ir kt.

Kaip jau minėjome, kriminalistikai, o ypač kriminalistikos technikai, itin didelę įtaką daro mokslinis techninis progresas, pasireiškiantis:

- panaudojant vis naujesnes medžiagas arba gerinant naudojamų medžiagų savybes ir darant tai ne pasyviai, o ieškant optimesnių savybių, leidžiančių veiksmingiau užfiksuoti ir ištirti įrodymus;
- taikant šiuolaikines technologijas, naujus energijos šaltinius, tobulinant tradiciškai naudojamus ir išrandant naujus jautresnius prietaisus.

Tačiau nereikia pamiršti, jog kriminalistikos technikos panaudojimas ir plėtra turi užtikrinti, kad nebus pažeidžiamos žmogaus teisės, moralės ir etikos reikalavimai; išsaugota įrodomoji tiriamojo objekto reikšmė; neiškreipiama informacija, užtikrinamas mokslinis metodų pagrįstumas, metodikų aprobacija ir aukšta naudojančių juos asmenų kvalifikacija; tinkamas gautų rezultatų procesinis įforminimas.

■ Kontroliniai klausimai:

1. Kaip gali būti apibūdinama kriminalistikos technika?
2. Kokios yra kriminalistikos technikos šakos?
3. Kaip suprantate operatyviąją kriminalistikos techniką?
4. Kokius žinote operatyviosios kriminalistinės technikos kompleksus?
5. Kaip suprantate tiriamąją kriminalistikos techniką?
6. Kokie nematomieji elektromagnetinio spektro spinduliai dažniausiai naudojami kriminalistikoje?
7. Kokios yra pagrindinės kriminalistikos technikos vystymosi kryptys?

Rekomenduojama literatūra:

1. *Forensic science: an introduction to scientific and investigative techniques* / edited by Stuart H. James, Jon J. Nordby, 3rd ed. Boca Raton (Fla.) : CRC Press: Taylor & Francis Group, 2009.
2. Houck, Max M.; Siegel, Jay *Fundamentals of Forensic Science*. Academic Press is an imprint of Elsevier, 2006.
3. *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 10.
4. Kurapka, E. Kriminalistikos raidos Lietuvoje tendencijos. *Jurisprudencija*. 2000, 15(7): 120–127.

5. Nedveckis, G.; Mickus, G. Naujos automatizuotos daktiloskopinės identifikavimo sistemos galimybės ir panaudojimo praktika Lietuvoje. *Kriminalistika ir teismo eksperizė: mokslas, studijos, praktika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2011.
6. Saferstein, Richard. *Forensic science: an introduction* / Richard Saferstein. 2nd ed. Upper Saddle River (N. J.): Pearson: Prentice Hall, 2011.

6 SKYRIUS

KRIMINALISTINIS VAIZDO FIKSAVIMAS

6.1. Kriminalistinio vaizdo fiksavimo samprata ir sistema

Tiek visos kriminalistikos technikos, tiek ir atskirų jos šakų vystymasis tiesiogiai ir glaudžiai susijęs su mokslo ir technikos pažanga, kurios pagrindu kuriamos naujos pažangesnės techninės priemonės ir technologijos. Su naujų technologijų vystymosi pažanga ypač susijęs kriminalistinis vaizdo fiksavimas, be kurio šiandieną jau neišvaizduojamas nė vienas nusikalstamų veikų tyrimas.

Kriminalistinis vaizdo fiksavimas nusikalstamos veikos tyrimą lydi per visą jo procesą: nuo nusikalstamos veikos požymių nustatymo, o kartais ir dar nuo anksčiau, iki teismo proceso ir net jo metu. Vaizdo fiksavimas šiandien yra ne tik priemonė, iliustruojanti nusikalstamos veikos tyrimo procesą, bet ir galingas ginklas toms veikoms ištirti, naudojant tiriamuosius vaizdo fiksavimo metodus.

Vaizdo fiksavimo atsiradimas susijęs su daugelio šimtmečių žmonijos stebėjimais, išradimais ir tyrimais. Jis buvo išrastas daugybės įvairių sričių mokslininkų, išradėjų ir tiesiog mėgėjų pastangomis.

Trumpa istorinė apžvalga. Vaizdo fiksavimo istorijos pradžia susijusi su žmonių juos supančios aplinkos stebėjimu ir tyrinėjimu. Graikų filosofas Aristotelis (384–322 m. pr. Kr.) pirmasis pastebėjo, kad šviesos spinduliai, prasiskverbę pro nedideles skylutes ir pasiekę už jų esantį paviršių, sukuria atvirkščią vaizdą. Fotografijos atsiradimo ir vystymosi istorija prasideda nuo prietaiso, kurį pasitelkus buvo galima gauti optinį atvaizdą, sukūrimo. Pirmasis toks prietaisas, primityviausias šiuolaikinio fotoaparato pirmtakas, buvo pavadintas kamera obskura (lotyniškai *camera obscura* – tamsus kambarys). Moksliaiškai „tamsų kambarį“ aprašė Leonardas da Vinčis 1508 m. manuskripte apie žmogaus akį ir regėjimą, kur pateikė mokslinį fotoaparato veikimo principo paaiškinimą.

XVII a. italas K. Šotas sukonstravo mažų gabaritų kamerą obskurą, kuri yra šiuolaikinio fotoaparato prototipas. Kitas uždavinys, kurio ne-

pavyko ilgą laiką išspręsti, tai naudojantis kamera obskura gautą optinį vaizdą užfiksuoti ant kieto paviršiaus. Čia prie fotografijos išradimo daug prisidėjo chemijos mokslas.

Prancūzų išradėjui Lui Žakui Dagerui (*Louis Jacques M. J. M. Dageurre*) (1787–1851) pavyko surasti fotografinio vaizdo užfiksavimo būdą, pagrįstą cheminiu procesu, kurio metu buvo gaunama tik viena nuotrauka (pozityvas), pavadinta dagerotipu. Taigi oficialia fotografijos gimimo diena laikomi 1839 m., kai D. F. Arago Paryžiaus mokslų akademijoje padarė pranešimą apie L. Dagero bandymus gauti pastovius kameroje obskuroje šviesa parašytus atvaizdus.

1839 m. anglų astronomas Dž. Heršelis pasiūlė naujam vaizdo fiksavimo būdai apibūdinti vartoti „fotografijos“ terminą, kuris iškart buvo visuotinai pripažintas

Dagerotipų gamybos procesas buvo palyginti paprastas, o rezultatai stulbinantys, todėl dagerotipija žaibo greitumu pasklido po pasaulį ir gyvavo apie 20 metų, kol ją nurungė tikroji fotografija¹⁶⁵. Plačiausiai dagerotipija buvo naudojama portretams daryti.

Stabilus optinio vaizdo fiksavimą buvo pradėta taikyti ir bandant įveikti nusikalstamumą. Kadangi fotografija ženkliai papildė žodinį nusikaltėlių aprašymą, ji buvo pradėta taikyti kaip nusikaltėlių paieškos ir atpažinimo priemonė. Policijai tai buvo per brangus metodas, todėl jį pirmiausia pradėjo taikyti labiausiai išsivysčiusios ir turtingos valstybės: Belgija¹⁶⁶, Šveicarija¹⁶⁷, Vokietija.

Nors tik epizodiškai, bet dagerotipija jau buvo pradėta naudoti ir įvykio aplinkai užfiksuoti.

Dagerotipija turėjo trūkumą, kad buvo gaunamas tik vienas atvaizdas, tai yra nebuvo galima kopijuoti gauto atvaizdo. Ši fotografijos trūkumą 1851–1852 m. pašalino anglų fiziko F. Talboto išrastas negatyvinis pozityvinis fotografinių atvaizdų gavimo procesas, kurį naudojant jau buvo galima kopijuoti fotografinį atvaizdą, nes buvo gaunami popieriniai negatyvai, iš kurių buvo ga-

¹⁶⁵ Plačiau žr.: Juodakis, V. *Lietuvos fotografijos istorija 1854–1940*. Vilnius: Austėja, 1996.

¹⁶⁶ Nuo 1841 m. iš Belgijos Foresto kalėjimo paleidžiami asmenys jau buvo fotografuojami. Plačiau skaitykite: Ищенко, Е. П.; Ищенко, П. П. *Криминалистическая фотография и видеозапись*. Москва: Юристъ, 1999.

¹⁶⁷ 1854 m. Šveicarijos policija pagal nuotrauką surado besislapstantį nusikaltėlį.

lima padaryti pakartotinį atspaudą. Dž. Heršelis, siekdamas apibūdinti įvairias fotografijos proceso stadijas, pasiūlė dar du naujadarus: „negatyvas“ ir „pozityvas“, kurie buvo pradėti visuotinai vartoti. Vėliau Dž. Heršelis pasiūlė negatyvinėje fotografijos proceso stadijoje popierinį negatyvą pakeisti stikliniu.

Didysis fotografijos šuolis, nuo kada fotografija pradėta masiškai naudoti, įvyko 1888 m., kai Džordžas Istmanas (*George Eastman*) per savo „Kodak“ bendrovę pasiūlė fotoaparata su juostele, paruošta šimtui nuotraukų. Visas jas išfotografavus, fotoaparatas buvo siunčiamas atgal į „Kodak“ firmą nuotraukoms apdoroti ir atspausdinti. „Kodak“ sugalvojo nuostabią reklamą ne tik savo verslui, bet ir fotografijai išpopuliarinti. Šūkis: „Jūs fotografuojate, mes padarome visa kita“ sulaukė stulbinančios sėkmės. Fotografija JAV tapo visuotiniu pomėgiu.

Fotografija iškart įsitvirtino kaip vertingiausias žmonijos minties laimėjimas. Ji pradėta plačiai taikyti beveik visose veiklos srityse. Tad visiškai dėsninga, kad fotografija, kaip svarbus mokslo ir technikos laimėjimas, tik įsitvirtinęs, pradėtas taikyti ir specifinėje žmogiškosios veiklos srityje – nusikalstamų veikų tyrime.

Nors kai kurių pasaulio šalių policija nusikaltėliams registruoti naudojo jau ir dagerotipiją, tačiau kriminalistinės fotografijos, kaip atskiros fotografijos srities, atsiradimo pradžia reikia laikyti XIX a. antrąją pusę, kai kriminalistiniams uždaviniams spręsti buvo pradėti kurti specialūs fotografiniai metodai, būdai, taisyklės ir netgi fotokameros.

Kriminalistinės fotografijos pradininku laikomas prancūzų kriminalistas A. Bertiljonas (*A. Bertillon*), kuris:

- pasiūlė fotografuoti nusikaltėlius pagal tam specialiai parengtas taisykles;
- sukonstravo keletą stambiagabaričių fotokamerų ir sukūrė jų panaudojimo būdus įvykio vietai ir lavonams fotografuoti;
- parengė matuojamosios fotografijos taisykles¹⁶⁸.

Naujas kokybinis fotografijos šuolis įvyko sukūrus sausas šviesai jautrias bromo želatinines medžiagas. Tai sudarė materialias sąlygas naujai

¹⁶⁸ Apie kriminalistinės fotografijos istoriją plačiau skaitykite: Torvaldas, J. *Kriminalistikos keliai ir klystkeliai*. Vilnius: Mintis, 1981.

kriminalistinės fotografijos kryptiniai – tiriamajai kriminalistinei fotografijai atsirasti. Jos pradininku laikomas rusų mokslininkas kriminalistas E. Burinskis¹⁶⁹, išradęs spalvų skyrimo metodą, kuris leido perskaityti nematomus, išblukusius tekstus, tai yra kriminalistinės fotografijos metodus pritaikyti ne tik aplinkos ir objektų fiksavimui, bet ir tyrimui. Tiriamieji kriminalistinės fotografijos metodai buvo pradėti taikyti kitoje kriminalistinės technikos šakoje – kriminalistinėje dokumentotyroje.

Didelį reikšmę kriminalistinei fotografijai teikė ir mokslinės kriminalistikos pradininkas H. Grosas. Jis teigė, kad nė vienas, netgi pats tiksliausias ir išsamiausias aprašymas neduos tokio vaizdingo įsivaizdavimo kaip fotografija¹⁷⁰.

Fotografijos atsiradimas ir spartus vystymasis suteikė postūmį ir kitiems vaizdo fiksavimo metodams atsirasti. 1895 m. broliai L. ir O. Liujeriai (*Lumière*) pristato pasauliui savo naują atradimą – filmavimo kamerą, kuri leido užfiksuoti dinaminį vaizdą. Šis veiksmų fiksavimo metodas, vadinamoji judančioji fotografija, kaip naujas vaizdų fiksavimo metodas, kriminalistų neliko nepastebėtas. Vaizdų fiksavimo metodas, kuris leido užfiksuoti veiksmų eigą, atvėrė kriminalistikoje kokybiškai visai naują vaizdo fiksavimo galimybę. Dėl techninio panaudojimo sudėtingumo šis vaizdų fiksavimo būdas kriminalistikoje nebuvo taip plačiai taikomas kaip fotografija.

Šio vaizdo fiksavimo krypties tolesnis vystymasis taip pat buvo nukreiptas į filmavimo proceso technologinį tobulinimą, siekiant supaprastinti naudojamas technines priemones, tai yra vaizdo filmavimo kamerą, ir patį technologinį procesą. Prie šio proceso tobulinimo labai prisidėjo televizijos atsiradimas. Toliau tobulinant vaizdo kamerą, buvo sukurta nauja dinaminio vaizdo įrašymo technologija – vaizdo ir garso įrašymas į magnetinę juostelę¹⁷¹.

¹⁶⁹ Plačiau apie E. Burinskio indėlį į kriminalistinės tiriamosios fotografijos vystymąsi skaitykite: Ищенко, Е. П.; Ищенко, П. П. *Криминалистическая фотография и видеозапись*. Москва: Юрист, 1999; Зотчев, В. А.; Булгаков, В. Г.; Курин, А. А. и др. *Судебная фотография и видеозапись*. Москва: Шит-М, 2011.

¹⁷⁰ Plačiau skaitykite bet kada vokiečių, anglų ar rusų kalba išleistame H. Groso veikle „Teismo tardytojo vadovas“.

¹⁷¹ Apie magnetinio vaizdo įrašymo įdiegimo istoriją plačiau skaitykite: *Судебная фотография и видеозапись*. Учебник. Москва: Шит, 2011.

Kadangi fotografija buvo labai plačiai taikoma visose veiklos srityse, todėl nuolat buvo atliekami moksliniai tyrimai, siekiant patobulinti naudojamus fotoaparatus ir dar labiau supaprastinti fotografavimo proceso technologiją. Taip 1969 m. spalio 17 d. buvo išrastas vaizdo jutiklis – matrica (angl. *Charge Couple Devise* – CCD), kuri yra skaitmeninio vaizdo fiksavimo pagrindas. Matricos sukūrimas pradėjo visai naują vaizdo fiksavimo erą. Fotografijoje ši technologija pirmą kartą buvo panaudota 1981 m. – firma „Sony Corporation“ pagamino pirmąją prototipinę skaitmeninę kamera „Mavica“¹⁷².

Matricos išradimas sudarė materialias prielaidas pakeisti informacijos, gautos optiniu būdu, nešėją. Taigi prasidėjo skaitmeninės fotografijos era.

XX a. aštuntajame dešimtmetyje sukuriama judanti matrica, kurios išradimas leido sukurti naują vaizdo fiksavimo priemonę – skenerį, jis, nenaudodamas objektyvo, gali užfiksuoti objekto atvaizdą.

Visos techninės priemonės, kurios tam tikrą laiką, vienos ilgesnį, kitos trumpesnį, buvo naudojamos vaizdui fiksuoti, taip pat buvo naudojamos ir kriminalistikos uždaviniams spręsti.

Šiandien visos naujausios vaizdo fiksavimo technologijos taikomos kriminalistikos reikmėms: vienos jų naudojamos tik kriminalistiškai svarbiems objektams fiksuoti, jų atvaizdams išsaugoti bei tyrimo procesui iliustruoti, o kitos – objektams tirti.

Kriminalistinis vaizdo fiksavimas – tai kriminalistikos technikos šaka, tyrinėjanti vaizdo fiksavimo dėsningumus ir rengianti kriminalistiškai reikšmingų objektų vaizdų fiksavimo, įrašymo, saugojimo, katalogizavimo bei tyrimo metodus, būdus ir priemones.

Kriminalistinio vaizdo fiksavimo sistema sudaro:

- kriminalistinė fotografija, kuri pagal informacijos įrašymo būdą gali būti skirstoma į:
- analoginę fotografiją¹⁷³;

¹⁷² Plačiau žr.: *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998.

¹⁷³ Plačiau apie analoginę fotografiją skaitykite: Karpavičius, P. *Fotografijos vadovas*. Vilnius: Mokslas, 1980.

- skaitmeninę fotografiją¹⁷⁴;
- kriminalistinių filmavimą, kuris pagal informacijos įrašymo būdą gali būti skirstomas į:
 - kriminalistinę kinematografiją¹⁷⁵;
 - kriminalistinių videovaizdo įrašymą¹⁷⁶;
 - kriminalistinių skaitmeninių vaizdo įrašymą;
 - kriminalistinę holografiją;
 - kriminalistinę termografiją (termografija yra infraraudonojo spinduliavimo registravimas šilumai jautriose medžiagose. Termografinis vaizdo fiksavimas grindžiamas šiluminiu objekto ir fono skirtumu, kuris pastebimas šviesesnių ir tamsesnių dėmių ar šešėlių pavidalu. Šiuo principu pagrįsti naktinio matymo prietaisai, leidžiantys užfiksuoti stebimą vaizdą statiskai – jį fotografuojant, ir dinamiškai – filmuojant vaizdo kameromis)¹⁷⁷.

6.2. Kriminalistinės fotografijos samprata ir sistema

Žodis „fotografija“ kilęs iš graikų kalbos žodžio [*foto* (φως *phos*) – šviesa ir gr. *graphis* (γραφικ) – rašau], pažodžiui reiškiančio rašymą šviesa. Fotografinis atvaizdas yra objektyvus tikrovės atspindys, kuriame užrašoma išsami informacija apie objektą, nors šios informacijos kartais net nepastebi ir neįvertina įrašantysis asmuo, tai yra fotografas. Ši šviesos savybė įrašyti didesnę kiekį informacijos, nei jos gali iškart suvokti objektą stebintis asmuo, iš dalies ir nulėmė fotografijos reikšmę tiriant nusikalstamas veikas. Taigi fotografija – vaizdų išsaugojimo technologija, naudojant mechaninius, cheminius ar skaitmeninius metodus.

¹⁷⁴ Kadangi šiuo metu beveik visuotinai pereita prie skaitmeninės fotografijos, tik kriminalistinėse laboratorijose atliekant tam tikrus tyrimus kartais dar naudojama analoginė fotografija, todėl vadovėlyje bus rašoma tik apie skaitmeninę fotografiją.

¹⁷⁵ Kai atsirado sąlygos dinaminį vaizdą įrašyti naudojant kur kas paprastesnį būdą – videovaizdo įrašą, šio vaizdo fiksavimo būdo kriminalistinėje praktikoje iškart buvo atsakyta, todėl vadovėlyje apie jį nebus rašoma.

¹⁷⁶ Kai atsirado techninė galimybė dinaminį vaizdą įrašyti skaitmeniniu formatu, kriminalistinėje praktikoje šiuo metu visuotinai pereita prie skaitmeninio vaizdo įrašymo, todėl vadovėlyje nebus rašoma apie kriminalistinių videovaizdo įrašymą.

¹⁷⁷ Plačiau žr.: *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 73.

Kriminalistinėje vaizdo fiksavimo sistemoje kriminalistinė fotografija užima ypatingą vietą, nes:

- tai seniausias objektyvus vaizdo užfiksavimo būdas;
- dauguma naudojamų metodų yra specialiai sukurti kriminalistiniams uždaviniams spręsti;
- ypač plačiai naudojama ikiteisminiame nusikalstamų veikų tyrime bei operatyvinėje veikloje;
- naudojama ne tik objektų išorės požymiams fiksuoti, bet ir jų tyrimui atliekant ekspertizes bei objektų tyrimus.

Kriminalistinė fotografija yra mokslškai pagrįstų specialių fotografavimo metodų, būdų, taisyklių bei rekomendacijų ir priemonių kriminalistiniams objektams fiksuoti, tirti ir išsaugoti, sistema.

Platų fotografijos panaudojimą nuo pat jos atsiradimo dienos kriminalistikoje lėmė tai, kad fotografinis atvaizdas, jeigu jis užfiksuotas laikantis tam tikrų taisyklių, yra objektyvus tikrovės atspindys, kuris be jokio subjektyvaus išrinkimo išsamiau užfiksuoja visus į jo regėjimo lauką papuolusius objektus nei pats kruopščiausias aprašymas. Kartais fotografinis objekto atvaizdas yra vienintelė galimybė išsaugoti tolesniam tyrimui objekto ar pėdsako atvaizdą, pvz., avalynės pėdsaką puriame sniege.

Fotografinio fiksavimo metodo privalumai, nulėmę platų fotografijos panaudojimą tiriant nusikalstamas veikas, yra šie:

- užfiksuotų faktų akivaizdumas, 90 proc. žmogaus aplinkos suvokimas priimamas rega;
- palyginti didelis atvaizdavimo tikslumas;
- fiksuojamos aplinkos objektų atvaizdo universalumas;
- fiksavimo greitumas;
- objekto būklės nekintamumas jį fiksuojant fotografiniais metodais.

Tiriant nusikalstamas veikas fotografinis atvaizdas naudojamas kaip informacijos šaltinis apie materialinę aplinką, įvairius faktus ir aplinkybes.

Kriminalistinės **fotografijos objektais** gali būti:

- vieta, jos aplinka ir kitos aplinkybės, priežastiniu ryšiu susijusios su nusikalstamu įvykiu (pvz., įvykio vieta, kratos atlikimo vieta);

- bandomųjų veiksmų metu atkurta aplinka ir aplinkybės (pvz., tyrimo eksperimento procesas ir rezultatai);
- objektai ir pėdsakai, rasti arba panaudojami atliekant tyrimo eksperimentą, taip pat tiriami atliekant objektų užduotis ir ekspertizes;
- lyginamieji pavyzdžiai naudojami identifikaciniams tyrimams (pvz., antspaudų atspaudai);
- gyvi asmenys;
- lavonai ir jų dalys;
- gyvūnai ir jų lavonai bei jų dalys.

Specialieji kriminalistinės fotografijos uždaviniai:

- užfiksuoti aplinkos ir objektų, turinčių reikšmę nusikalstamai veikai ištirti, bendrą vaizdą ir jų tarpusavio išsidėstymą;
- užfiksuoti objektų individualius požymius jų individualizavimo ir atpažinimo tikslais;
- išryškinti objektų požymius, būtinus lyginamajam tyrimui ir klausimui apie tapatumą išspėsti;
- paryškinti tyrimo objekto mažai matomas ir išryškinti nematomas detales bei požymius.

Kriminalistinės fotografijos metodai naudojami:

- kriminalistiškai svarbiems objektams, reiškiniams ir veiksams atliekant procesinius bei operatyvinius veiksmus ir vykdant kitas policijos ar kitų teisėsaugos institucijų funkcijas fiksuoti;
- tiriant kriminalistinius objektus.

Kriminalistinė fotografija pagal sprendžiamus uždavinius ir taikomus metodus skirstoma į dvi pagrindines rūšis:

- fiksuojamąją;
- tiriamąją.

Fiksuojamoji fotografija apima fiksuojančius fotografavimo metodus, būdus, taisykles bei rekomendacijas, taikomas atliekant procesinius veiksmus ir vykdant kitas teisėsaugos institucijų funkcijas, siekiant atskleisti, išaiškinti ir ištirti nusikalstamas veikas.

Tiriamoji fotografija apima kriminalistinius fotografinius objektų tyrimo metodus ir būdus, taikomus atliekant ekspertizes, bei objektų tyrimus.

Fiksuojamoji fotografija

Fiksuojamoji fotografija dažniausiai naudojama atliekant procesinius veiksmus. Pagrindinis fiksuojamosios fotografijos uždavinys – gauti kiek galima realistiškesnę fotografuojamo objekto atvaizdą. Šiam uždaviniui pasiekti yra naudojami specialūs fotografijos metodai.

Fiksuojamoji fotografija – tai fiksuojančios fotografijos metodų, būdų ir taisyklių bei jų pagrindu parengtų rekomendacijų, naudojamų atskleidžiant, tiriant ir nagrinėjant nusikalstamas veikas, visuma.

Fiksuojamoji fotografija pagal sprendžiamus uždavinius ir taikomus metodus yra trijų rūšių:

- registracinė fotografija naudojama asmenų, tam tikrų objektų bei pėdsakų atvaizdų duomenų bazėms sukurti. Gyvų asmenų registracijai naudojamas asmenų atpažįstamosios fotografijos metodas;
- procesinių veiksmų fotografija naudojama procesinių veiksmų aplinkai, tam tikriems jos elementams, daiktams ir įvairiems veiksmų atlikimo momentams, taip pat pėdsakams ir kitiems objektams fiksuoti;
- detektyvinė – tai neviešų fotografavimo metodų ir priemonių sistema, skirta informacijai apie nusikaltimą, jo dalyviams ir aplinkybėms fiksuoti¹⁷⁸.

23 pav. Detektyvinė fotografija¹⁷⁹.

2002 m. kovo 12 d. 12 val. pil. J. J. eina Pakarklės gatve.

Pil. J. J. lenkiasi prie automobilio.

Pil. J. J. deda po automobilio dugnu, prie vairuotojo durelių, paketą.

¹⁷⁸ Plačiau žr.: *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 75–76.

¹⁷⁹ Nuotraukos iš J. Juškevičiūtės „Ekspertinių tyrimų“ magistro programoje dėstomo Kriminalistinio vaizdo fiksavimo dalyko studentų atliktų fotografijos praktinių darbų archyvo.

Skaitmeninė fotografija

Daugiau nei 150 metų fotografijoje, o kartu ir kriminalistinėje fotografijoje vyravo technologija, kuri rėmėsi fotocheminiu procesu pagrįstu sidabro halogenidų panaudojimu. XX a. pabaigoje atsirado nauja fotografijos rūšis, kuri jau remiasi kompiuterinių technologijų panaudojimu – tai skaitmeninės fotografijos technologija.

Skaitmeninės fotografijos samprata

Skaitmeninis fotografinis procesas fotografavimo stadijoje visai nesiskiria nuo tradicinio fotografavimo proceso, nes kompozicinis kadro ir apšvietimo parinkimas, įvairios optikos, šviesos filtrų ir kitų papildomų fotografavimo aksesuarų panaudojimas išliko toks pat.

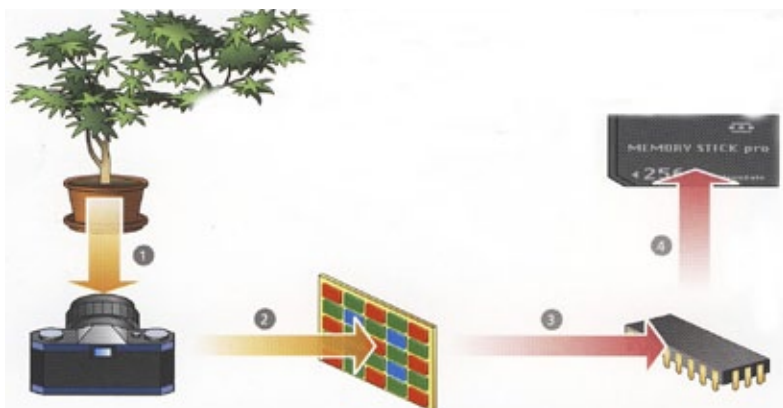
Fotografavimo proceso esmę sudaro tai, kad šviesos srautas, perėjęs pro fotoobjektyvą, tai yra linzių sistemą, suformuoja optinį objekto atvaizdą ant šviesai jaurios medžiagos paviršiaus.

Skaitmeninė fotografija nuo analoginės fotografijos skiriasi tuo, kad optiniam vaizdai įrašyti naudojamas technologiniu požiūriu visiškai skirtingas šviesai jautrus paviršius¹⁸⁰ (įrenginys), tai yra puslaidininkinė šviesai jautri plokštelė – matrica. Taigi skaitmeniniame fotoaparate šviesos srautas, perėjęs pro objektyvą, papuola ant šviesos jutiklio matricos, sudarytos iš šviesai jautrių elementų, vadinamų pikseliais.

Matrica šviesos energiją transformuoja į grandinę nuoseklių elektros impulsų, kuriuos specialus mikroelektroninis įrenginys perkoduoja į dviženklį (nuliukų ir vienetukų) skaitmeninį kompiuterio atpažįstamą kodą. Fotokadras įrašomas ir saugomas skaitmeninio grafinio failo formatu atminties kortelėje. Skaitmeniniai fotoaparatai išsaugo atvaizdus atminties kortelėje trimis skirtingais failų formatais: JPEG, TIFF, RAW¹⁸¹.

¹⁸⁰ Analoginėje fotografijoje šviesos srautas paveikia šviesai jautrią medžiagą padengtą fotojuostelės paviršių.

¹⁸¹ Plačiau apie skaitmeninių failų išsaugojimo formatus skaitykite: Garret, J.; Harris, G. *Išsamus fotografijos kursas*. Kaunas: Fotoprofas, 2011, p. 24–25.

24 pav. Fotografavimo proceso eiga¹⁸²:

1 – šviesa pereina pro objektyvą ir fokusuojasi matricoje, 2 – matrica šviesos energiją verčia į elektrinius impulsus, 3 – elektriniai impulsai verčiami į kompiuteriui suprantamą kodą, 4 – skaitmeninis vaizdo failas saugomas atminties kortelėje.

Taigi skaitmeninės fotografijos pagrindas yra fizikinis procesas, paremtas vidinio fotoelektrinio efekto reiškiniu, kuris leidžia optinį vaizdą paversti iš pradžių elektriniu, o paskui kompiuteriu perkoduoti į skaitmeninį signalą.

Skaitmeninė fotografija – fotografijos rūšis, paremta optinių elektroninių šviesos priėmiklių panaudojimu ir skaitmeniniu vaizdų apdorojimu.

Skaitmeninis vaizdas – realaus objekto atvaizdavimas dvimačiu (trimačiu) skaičių masyvu, sudarytu iš mažiausių vaizdo elementų taškų, tai yra pikselių.

Skaitmeninės fotografijos privalumai:

1. *Operatyvumas* – atvaizdų gavimo sparta, galimybė pasitelkus telekomunikacijas perduoti vaizdą dideliais atstumais;
2. *Fotografavimo proceso akivaizdumas* – galimybė formuoti vaizdą realiu laiku ir paties fotografavimo proceso metu kontroliuoti gaunamo vaizdo kokybę fotoaparato ekrane, tuo sutrumpinant laiką, būtiną reikalingos kokybės vaizdai gauti;
3. *Metodo paprastumas* – nesudėtingiems vaizdams fotografuoti užtenka elementarių fotografijos žinių;

¹⁸² George, Ch. *The Book of Digital Photrapgy*. The Illex Press, 2006.

4. *Aukšta gaunamo vaizdo kokybė* – leidžia gauti kontrastinius vaizdus su gerais optiniais parametrais, tiesiogiai stebėti tyrimo rezultatus nematomo spektro zonoje;
5. *Vaizdų korekcijos galimybė* (skaitmeninis apdorojimas) – siekiant išryškinti ir užfiksuoti individualius požymius, galima lengvai keisti toninį bei šviesos kontrastą ir atlikti kitas korekcijas, tai taikoma tiriamojame fotografijoje.

Trūkumai:

1. Skaitmeninis pažeidžiamumas – pasireiškia galimumu falsifikuoti vaizdą, todėl reikia laikytis skaitmeninės informacijos apsaugos reikalavimų: kompiuterinės informacijos nešiklių prijungimo prie bylos procesinės tvarkos, taip pat kriminalistinių rekomendacijų, užtikrinančių tiriamų vaizdų patikrinimo galimumą, specialios įrangos, parodančios informacijos pakeitimus, panaudojimą (DVK-E2 „Adobe Dogital Negative Converter“ ir pan.);
2. Reikia laukti, kol vaizdas įrašomas į atminties kortelę;
3. Gali pasitaikyti, kad vaizdas neįrašomas į atminties kortelę (ypač svarbius vaizdus reikėtų dubliuoti fotografuojant kitu fotoaparatu), kyla pavojus, kad įrašyta informacija išsimagnetins;
4. Jeigu vaizdo ieškiklis yra skystųjų kristalų ekranas, tai esant ryškiai šviesai ekrane nesimato vaizdo;
5. Esant žemai aplinkos temperatūrai skaitmeninis fotoaparatas gali neveikti.

Skaitmeninio fotografavimo etapai

Skaitmeninė fotografija gerokai pagreitino ir supaprastino fotografavimo procesą, nes visų pirma išnyko vadinamasis šlapiasis fotografavimo procesas.

Fotografavimo procesą sudaro šie etapai:

1. Pasirengimas fotografavimui

Norint fotografuoti skaitmeniniu būdu, reikia turėti skaitmeninį fotoaparata. Šiuo metu jų yra didelė įvairovė, tačiau jie skirstomi į dvi dideles klases:

profesionaliūs, kurie savo ruožtu dar skirstomi į:

- studijinius (stacionarius) – jie tinka kriminalistiniams objektams ir pėdsakams fotografuoti laboratorijose. Šie fotoaparatai neturi vidinės atminties ir vaizdus tiesiogiai įrašo į kompiuterį. Jų privatumas – didelė skiriamoji geba;
- reporterinius (nešiojamus) – sukurti populiarių profesionalių tradicinių fotoaparatus pagrindu jie komplektuojami su aukštos kokybės keičiamais objektyvais. Vienintelis šių fotoaparatus trūkumas – šiuo metu dar didelės kainos.

mėgėjiškus fotoaparatus, kurie sąlygiškai dar skirstomi į tris grupes:

- pradinio lygio;
- vidutinio lygio;
- pusiau profesionalius.

Skaitmeninis fotoaparatas¹⁸³ – techninė priemonė, skirta optiniam vaizdai gauti skaitmeniniu formatu. Jo pagrindinė technologinė funkcija yra vaizdą užfiksuoti statiškai, nors atskiri modeliai gali neilgą laiką tarpą fiksuoti ir dinaminį vaizdą. Kadangi skaitmeninis fotoaparatas yra mažas kompiuteris, todėl jo procesams reikalinga energija – elektros srovė (tai gaunama iš baterijų arba akumuliatorių), vadinasi, prieš kiekvieną fotografavimą reikia pasitikrinti, ar esantis energijos kiekis bus pakankamas fotoaparato naudojimo laikui. Kitas svarbus funkcinis elementas – tai atminties kortelė – reikia įsitikinti, ar užteks joje vietos nuotraukų, kurias planuojate padaryti, skaičiui. Kitas svarbus fotografavimo proceso elementas yra nuotraukų kokybės pasirinkimas – kuo aukštesne kokybe įrašomi fotografuojami vaizdai, tuo daugiau vietos kortelėje jie užima.

2. Eksponavimas

Kitaip sakant, objektų fotografavimas. Šiame etape labai svarbu tinkamai pasirinkti fotografavimo rakursą, o tam reikia, kad fotografuojantis asmuo išmanytų ne tik bent jau elementariusius fotografi-

¹⁸³ Plačiau apie skaitmeninius fotoaparatus skaitykite įvairiuose internetiniuose puslapiuose arba skaitmeninei fotografijai skirtose knygose, pvz., Johnson, D. *Skaitmeniniai fotoaparatai*. Kaunas: Smaltija, 2004.

jos reikalavimus, bet ir suvoktų, kad fotografavimo proceso tikslas yra užtikrinti objektyvų fiksuojamos aplinkos, jos objektų ir pėdsakų atvaizdavimą. Šie vaizdų fiksavimo uždaviniai ir sudaro kriminalistinės fotografijos, kaip atskiros fotografijos krypties, esmę. Šiame etape gaunamas slaptas skaitmeninis atvaizdas, kurį reikia „išryškinti“, tai yra perkelti į kompiuterį.

3. Vaizdų perkėlimas

Vaizdų perkėlimo į kompiuterį etapą sąlygiškai būtų galima pavadinti „vaizdų išryškinimu“. Kurdami skaitmeninį fotoaparata, kūrėjai, matyt, jau įsivaizdavo, kad jis bus glaudžiai susijęs su kompiuteriu. Galbūt dėl to atminties kortelėje nuotraukos saugomos kaip kompiuteriniai failai visuotinai priimtiniu standartu (dažniausia JPEG standartu). Tad nuotraukų perrašymas į kompiuterį tėra elementarus failų kopijavimas iš vienos duomenų laikmenos į kitą (kompiuterio standųjį diską).

4. Vaizdų redagavimas

Šis etapas gali būti suprantamas plačiąja ir siaurąja prasme. Visų pirma siaurąją prasme vaizdų redagavimas yra kadro grąžinimas į tinkamą padėtį, tai yra fotografuojant fotoaparatas gali būti laikomas ne tik horizontaliai, bet ir vertikaliai, todėl kartais nuotraukas reikia pasukti 90 laipsniu kampu, kad gerai matytųsi vaizdas.

25 pav. Vaizdas, įrašytas kortelėje.

26 pav. Vaizdas, pasuktas 90 laipsniu kampu.

Kita problema – kai apžiūrint įvykio vietas fotografuojama kompaktiniais fotoaparatais. Šie fotoaparatai neturi išorinės fotoblykstės, tad dėl nepakankamo apšvietimo gauti vaizdai gali būti per tamsūs. Naudojant vaizdų redagavimo programas, būtų galima pašviesinti, kad geriau matytųsi nufotografuotas vaizdas. Vaizdų redagavimas plačiaja prasme iš dalies yra tiriamosios fotografijos metodas.

5. Vaizdų atkūrimas¹⁸⁴

Tai vaizdų spausdinimas ant vadinamųjų kietų paviršių, t. y. popieriaus. Rašaliniais ir lazeriniais spausdintuvais vaizdus galima perkelti ant specialaus fotopopieriaus arba ant paprasčiausio kopijavimo popieriaus. Vaizdai gali būti spausdinami spalvoti arba nespalsvoti.

6. Vaizdų saugojimas

Skaitmeninius vaizdus galima išsaugoti įvairiose skaitmeninėse laikmenose. Galima paminėti du pagrindinius saugojimo būdus:

- stacionarų – vaizdai saugomi kompiuterio kietajame diske arba tiesiogiai institucijos serveryje;
- nešiojamą – informacija saugoma kitose skaitmeninėse laikmenose: CD ar DVD, USB jungtyse.

Fiksuojamosios fotografijos metodai

Fiksuojamosios kriminalistinės fotografijos metodai – tai specialių aplinkos ir atskirų objektų, pėdsakų fiksavimo būdų bei taisyklių ir rekomendacijų visuma, užtikrinanti nufotografuoto objekto realistišką atvaizdą.

Skiriami šie fiksuojamosios fotografijos metodai.

Panoramasis fotografavimo metodas¹⁸⁵ – tai aplinkos arba objekto, kurių negalima užfiksuoti viename fotokadre, nuoseklus fotografavimas dalimis laikantis tam tikrų taisyklių ir gautų jų atvaizdų sujungimas į vieną bendrą, vadinamąją panoraminę nuotrauką.

¹⁸⁴ Plačiau apie vaizdų atkūrimą skaitykite: Johnson, D. *Skaitmeniniai fotoaparatai*. Kaunas: Smaltija, 2004.

¹⁸⁵ Plačiau skaitykite: *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998.

Šis metodas naudojamas aplinkos objektams ir pėdsakams, išsidėčiusiems didelėje plačioje arba siauroje erdvėje, užfiksuoti.

Panoraminiam fotografavimui gali būti naudojami:

- specialios konstrukcijos fotoaparatai, kurių objektyvas fotografavimo metu gali pasisukti tam tikru kampu, tai ir padidina bendrą vaizdo kampą;

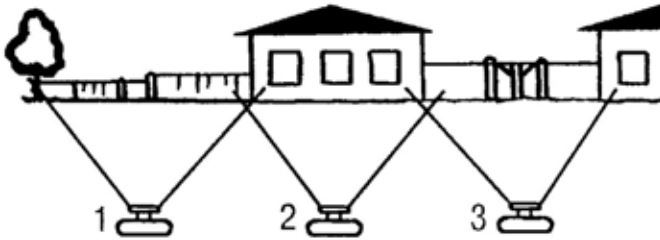
27 pav. Specialiu fotoaparatu padaryta panoraminė nuotrauka¹⁸⁶.

- paprastu fotoaparatu – objektas nuosekliai fotografuojamas dalimis, paskui objekto fragmentų nuotraukos sujungiamos į vieną bendrą nuotrauką.

Panoraminiis fotografavimas naudojant paprastą fotoaparata, atsižvelgiant į fotografuojamo objekto išsidėstymą erdvėje, atliekamas šiais būdais:

- **linijinė panorama** – jos esmę sudaro nuoseklus fotoaparato perkėlimas fotografuojamo objekto atžvilgiu. Fotografuojama iš kelių vieno-dai nuo fotografuojamo objekto nutolusių vietų. Fotografuojant kiekvieną tolesnį kadra, būtina jame užfiksuoti dalį jau nufotografuoto ankstesniame kadre vaizdo. Taikant šį būdą svarbu ne tik išlaikyti toki patį atstumą iki objekto, bet ir vienodą fotoaparato aukštį, todėl rekomenduojama naudoti fotografinį trikojį.

¹⁸⁶ Vilnius. Panorama iš Subačiaus gatvės. 2004 m. Lietuva. Panoraminė nuotrauka. I. Burneika, N. Burneikienė.

28 pav. Linijinės panoramos fotografavimo schema¹⁸⁷.

Šis būdas taikomas tada, kai reikia užfiksuoti objektus, išsidėsčiusius vienoje linijoje, pvz., garažo masyvas, namo fasadas, ridos pėdsakus ir kt.

Linijinė panorama pagal fotografuojamo objekto išsidėstymo erdvėje kryptį skirstoma į:

- horizontaliąją – kai fotografuojamajame objekte vyrauja horizontalioji kryptis, pvz., išilginis namo fasadas, garažų masyvas, ridos pėdsakas;

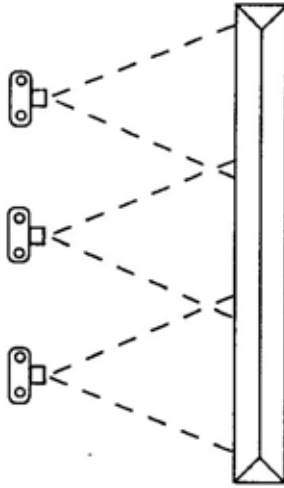
29 pav. Horizontalioji linijinė panorama.

30 pav. Ridos pėdsakas, nufotografuotas horizontaliosios linijinės panoramos būdu.

¹⁸⁷ Ищенко, Е. П.; Ищенко, П. П. *Криминалистическая фотография и видеозапись*. Москва: Юристъ, 1999.

- vertikaliąją – kai fotografuojamas objektas išsidėstęs vertikaliai, pvz., bokštas, daugiaaukštis namas. Tokios panoraminės nuotraukos gali būti padarytos iš šalia esančio kito daugiaaukščio namo, nuo gaisrinių laiptų arba pasitelkus pakeliamąjį gaisrininkų kraną;

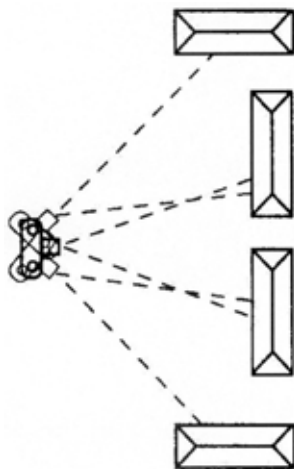

31 pav. Vertikaliosios linijinės panoramos fotografavimo schema¹⁸⁸.

- kombinuotą, arba horizontalią ir vertikalią, linijinę panoramą. Praktikoje gali pasitaikyti situacijų, kai reikia nufotografuoti objektą, kurio dalys išsidėsčiusios skirtingomis kryptimis erdvės atžvilgiu: vienoje objekto dalyje vyrauja horizontalioji, o kitoje – vertikaloji kryptis;
- **aplinkinė panorama** – jos esmę sudaro tai, kad fotografuojant nekeičiama fotoaparato vieta. Fotografuojama iš vieno taško, pasukant fotoaparata pagal vertikaliąją ašį tam tikru vienodu kampu, kad į kiekvieną kitą kadra patektų prieš tai užfiksuotos erdvės dalis¹⁸⁹.

¹⁸⁸ Душеин, С. В.; Егоров, А. Г.; Зайцев, В. В.; Хрусталёв, В. Н. *Судебная фотография*. Москва: Питер, 2005.

¹⁸⁹ Detaliau apie reikalavimus žr.: *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 75–76.

32 pav. Aplinkinės panoramos fotografavimo schema¹⁹⁰.

Šis panoramos būdas taikomas tada, kai aplinkos objektai yra išsidėstę ne vienoje linijoje, o skirtingais atstumais vienas nuo kito erdvėje arba reikia užfiksuoti aplink kokį nors objektą esančią aplinką.

33 pav. Iš šešių kadrų sudaryta beveik 180 laipsnių aplinkinė panorama.

Pagal aplinkinėje panoramoje užfiksuojamos erdvės dalį jį skirstoma į:

- dalinę aplinkinę panoramą, užfiksuojamas aplinkos vaizdas mažiau nei 360 laipsnių kampu. Dažniausiai praktikoje taikoma apie 120–180 laipsnių panorama;

¹⁹⁰ Душеин, С. В.; Егоров, А. Г.; Зайцев, В. В.; Хрусталёв, В. Н. *Судебная фотография*. Москва: Питер, 2005.

- pilna aplinkinė panorama – užfiksuojama vietovės vaizdas 360 laipsnių kampu.

34 pav. Pilnos aplinkinės panoramos vaizdas¹⁹¹.

Skiriamasis panoraminio fotografavimo metodo bruožas yra tas, kad fotografuojant atskirus panoraminės nuotraukos kadrus reikia laikytis vienodų fotografavimo sąlygų: turi būti vienodi diafragmos ir išlaikymo parametrai, tačiau skaitmeniniai kompaktiniai fotoaparatai neleidžia rankiniu būdu reguliuoti šių parametrų. Jie automatiškai užtikrina reikiamą kadro ekspoziciją, todėl kriminalistiniams objektams fotografuoti reikėtų naudoti aukštesnės sudėtingumo klasės fotoaparatus.

Gana sudėtingas procesas yra padarytas atskiras nuotraukas sujungti į vieną bendrą panoraminę nuotrauką. Dabar daugelis net ir kompaktinių skaitmeninių fotoaparatus turi specialias panoraminio fotografavimo programas¹⁹², kurios gerokai palengvina šį procesą, tačiau gauta bendra panoraminė nuotrauka, atspausdinta A4 formato lape, turi mažą mastelį, todėl tokios panoraminės nuotraukos nėra vertingos.

¹⁹¹ Lankstinukas „Kristupo vasaros festivalis Vilnius 2011“.

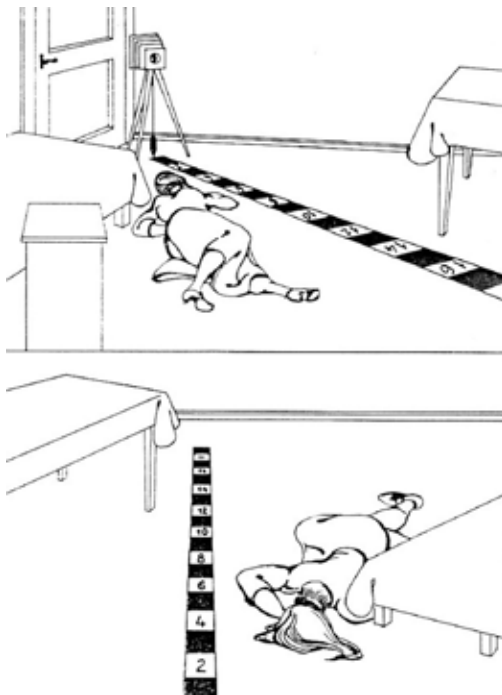
¹⁹² Apie panoraminės nuotraukos padarymą naudojant skaitmeninio fotoaparato programą žr.: [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://fotoexpress.zebra.lt>>.

Matuojamoji fotografija. Šio metodo tikslas užfiksuoti objektų ir pėdsakų dydžius arba atstumus tarp jų. Šis metodas įgyvendinamas dviem būdais:

Metrinė fotografija – naudojama, siekiant nustatyti nevienodų ir įvairiomis kryptimis nutolusių nuo fotoaparato objektų dydžius ir atstumus tarp jų.

Šis metodas įgyvendinamas keliais būdais:

- fotografuojama naudojant matuojamąsias metrinės juostas, kurių vienas metras yra baltos spalvos, o kitas – juodos.

35 pav. Fotografavimo naudojant metrinę juostą schema.

- pasitelkiant kvadratinę mastelį¹⁹³;
- naudojant tam specialiai pritaikyta fotoaparata.

¹⁹³ Plačiau žr.: Robinson, E. M. *Crime scene photography*. Amsterdam: Elsevier Academic Press, 2007.

Dėl naudojimo sudėtingumo šis fotografijos būdas praktiškai nenaudojamas.

Mastelinė fotografija naudojama objektų, jų individualių požymių ir pėdsakų dydžiui fiksuoti. Šio būdo esmę sudaro tai, kad objektas fotografuojamas su šalia padėta liniuote arba metru, kurie yra kaip matuojamasis mastelis. Nors fotografavimas yra tik papildomas fiksavimo būdas ir objekto dydis turi būti nurodytas procesinio veiksmo protokole, tačiau kartais nusikalstamos veikos ištyrimui reikšmingo objekto ar pėdsako nufotografuoto objekto negalima paimti iš procesinio veiksmo atlikimo vietos ir užfiksuoti kitais būdais, pvz., padaryti atlieją, tada fotografavimas yra vienintelis objekto arba pėdsako „paėmimo“ būdas. Atliekant objektų tyrimą dažnai reikia pėdsaką, užfiksuotą nuotraukoje, padidinti iki jo natūralaus dydžio, o tai padaryti, nežinant objekto mastelio, neįmanoma.

36 pav. Įspaustinio avalynės pado pėdsako nuotrauka purve.
Iš šios nuotraukos sunku nustatyti jo dydį.

Kaip matavimo priemonė gali būti naudojama paprasčiausia liniuotė (pageidautina, kad ryškiai matytųsi skaičiai) arba paprastas metras, tačiau kriminalistikos tikslais yra gaminamos įvairių atspalvių ir ilgio bei formos mastelinės liniuotės.

37 pav. Specializuotos įvairių atspalvių mastelinės liniuotės¹⁹⁴.

Mastelinės liniuotės pagal formą gali būti:

- išilginės (38 pav.),
- stačiakampio formos.

38 pav. Stačiakampio formos mastelinės liniuotės.

¹⁹⁴ *Lightning Powder company, INC 2000 metų katalogas.*

Mastelinė fotografija yra plačiausiai praktikoje naudojamas fiksuojamosios fotografijos būdas. Jis naudojamas tiek atliekant procesinius veiksmus, tiek ir tiriant objektus, taip pat atliekant ekspertizes, todėl ir šio fotografavimo būdo taikymo taisyklės yra išsamiausiai parengtos.

Siekiant gauti objektyvų nufotografuoto daikto ar pėdsako fotografinį atvaizdą, reikia laikytis specialiai parengtų mastelinės fotografijos taisyklių.

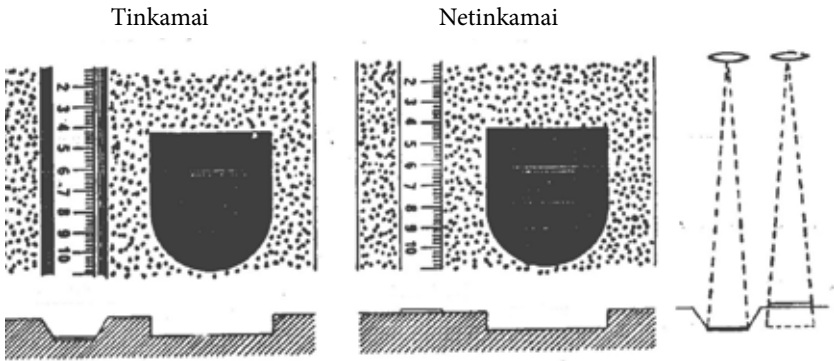
Mastelinės fotografijos taisyklės:

- šalia objekto, minimaliu atstumu nuo jo ir neuždengiant paties objekto ar pėdsako turi būti padėta mastelinė liniuotė;

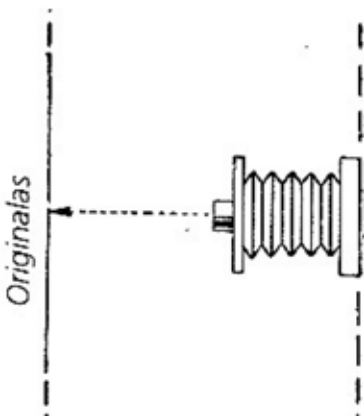
39 pav. Liniuotė padėta per toli nuo pėdsako ir ne per visą pėdsako ilgį.

- mastelinė liniuotė turi būti lygiagreti objekto ar jo svarbiausios dalies, požymio ar pėdsako išilginei ašiai;
- mastelinė liniuotė turi būti vienoje plokštumoje su objektu arba jo svarbiausia dalimi;

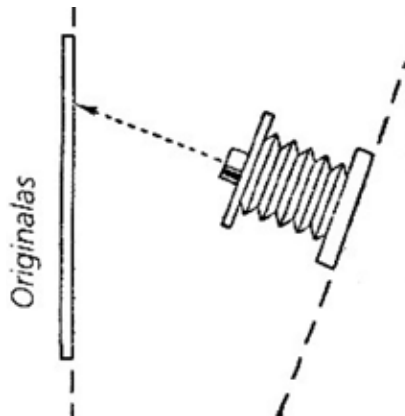

40 pav. Fotografuojant įspaustinį pėdsaką, liniuotė turi būti vienoje plokštumoje su įspausinio pėdsako dugnu (aišku, jeigu tai galima fiziškai padaryti).

- mastelinė liniuotė turi būti dedama tarp objekto ir fotografo, jei tai leidžia aplinkos sąlygos;
- fotoaparatas turi būti laikomas lygiagrečiai fotografuojamo objekto paviršiaus plokštumai;

41 pav. Tinkamai nukreiptas fotoaparatas.

42 pav. Netinkamai į objektą nukreiptas fotoaparatas.

- objektyvo optinė ašis turi būti nukreipta statmenai į fotografuojamo objekto centrą;

- objektą reikia fotografuoti iš minimalaus atstumo, kad objektas užimtų visą kadro plotą;
- mastelinė liniuotė turėtų būti tokio pat ilgio kaip ir fotografuojamas objektas, ypač tada, kai objekto ar pėdsako neįmanoma paimti, pvz., kruvino delno pėdsakas ant tinkuotos sienos arba avalynės pėdsakas puriame sniege.

43 pav. Liniuotė turėtų būti tokio pat ilgio kaip ir pėdsakas.

Jeigu kartais objektas ar pėdsakas, kuris paimamas arba nukopijuojamas, pavyzdžiui, ant daktiloskopinių plokštelių bus nufotografuotas radimo vietoje be mastelinės liniuotės, tai kriminalistiniu požiūriu šis pėdsakas nebus prarastas.

Makrofotografija¹⁹⁵ – tai fotografinių atvaizdų gavimo stambiu planu metodas. Jis naudojamas, kai reikia užfiksuoti mažus objektus ir pėdsakus bei jų individualius požymius natūraliu dydžiu arba padidintus (didinimo mastelis gali varijuoti nuo 1:10 iki 1:20), bet nenaudojant mikroskopo. Makrofotografiją galima laikyti tarpine grandimi tarp paprastos ir mikrofotografijos. Makrofotografijos metodo privalumas yra, kad jis leidžia gauti objekto atskirų dalių daug kartų padidintą atvaizdą, kuris

¹⁹⁵ Kartais dar vadinama stambaus plano fotografija. Plačiau skaitykite: Garrett, J.; Harris, G. *Išsamus fotografijos kursas*. Kaunas: Fotoprofas, 2011.

pagal matmenis yra kur kas didesnis, nei būtų matomas mikroskopo regėjimo lauke.

Pagrindinis makrofotografavimo uždavinys – užfiksuoti stambiu plauku mažus objektus ir smulkius pėdsakus (44 pav.), taip pat atskirus objektų bei pėdsakų kriminalistiškai reikšmingus elementus ir individualius požymius (45 pav.), perteikti objekto paviršiaus savybes (46 pav.).

44 pav. Piršto pėdsako makronuotrauka.

45 pav. Pado reljefinio rašto elemento individualaus požymio makronuotrauka (padidininimas dar nėra labai didelis, todėl nufotografuota su masteline liniuote).

46 pav. Užfiksuotos objekto paviršiaus savybės:
gerai matosi gobeleno audimo raštas.

Norint gauti kokybišką makrofotoatvaizdą, reikia tinkamai parinkti ekspoziciją, tiksliai suvesti ar nustatyti ryškumą, tinkamai nustatyti šviesos šaltinį¹⁹⁶ ir visų pirma pasirinkti tinkamą fotoaparaturą.

Vienas iš skaitmeninės technologijos privalumų yra tai, kad daugelis kompaktinių skaitmeninių fotoaparatus turi makrorežimą, kuris leidžia fotografuoti objektą 35 cm, o kartais net ir 1 cm atstumu. Fotografuojant veidrodiniais fotoaparatais (jie neturi makrorežimo arba neleidžia reikiamu atstumu priartinti objekto), reikia naudotis specialiais makroobjektyvais, kurie gali daug padidinti.

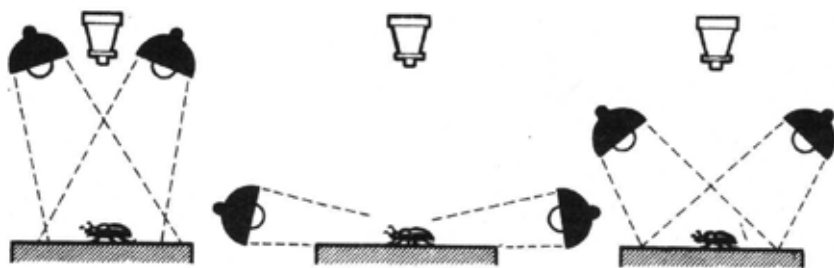
Makrofotografijai itin svarbu:

- fotografuojamo objekto apšvietimas – fotografuojant makrorežimu, šviesos šaltinį reikia padėti prieš fotografą, kad nesudarytų šešėlis ant fotografuojamo objekto, taip pat atjungti vidinę fotoaparato blykstę, nes dalis vaizdo bus šviesi. Jei blykstė yra vienintelis šviesos šaltinis, siekiant sumažinti šviesos stiprumą, blykstę galima pridenkti balta medžiaga ar balta plastmase. Aukštesnės kokybės atski-

¹⁹⁶ Plačiau skaitykite: Яровенко, Т. В. *Современное состояние использования цифровой фотографии в криминалистике*. Москва: Юрлитинформ, 2011.

rų modelių kompaktiniams skaitmeniniams fotoaparatams specialiai makrofotografijai yra pagaminti tam tikri apšvietimo priedėliai. Šiuos priedėlius galima vadinti žiedinėmis blykstėmis, nes juose naudojamas aplinkinio apšvietimo principas;

- specialaus apšvietimo sąlygų parinkimas – siekiant užfiksuoti ir išryškinti objekto paviršiaus savybes, reikia sudaryti specialias apšvietimo sąlygas: dažniausiai fotografuojama tam tikru kampu nukreipus šviesos šaltinį į objekto paviršių.

47 pav. Šviesos šaltinių nukreipimo į fotografuojamą objektą pavyzdžiai.

Dauguma fotoaparataų yra komplektuojami su keičiamo židinio nuotolio objektyvu, kuris leidžia optiniu būdu priartinti vaizdą, t. y. jį padidinti. Tai vadinama optiniu padidinimu. Skaitmeniniai fotoaparatai dar turi ir skaitmeninį didinimą. Šis procesas vyksta taip:

iš pradžių nufotografuojamas kadras, paskui kamera padidina vaizdo dydį pikseliais ir atpjauna už kadro rėmų likusius fragmentus. Analoginis rezultatas gaunamas ir naudojant grafinę redaktorių. Taikant skaitmeninį didinimą, nukenčia fotografijos kokybė: ji yra mažesnė, nei galima gauti fotografuojant su keičiamo židinio nuotolio objektyvu. Tai yra todėl, kad užpildant tarpus tarp padidinto vaizdo pikselių, skaitmeninė aparato sistema prideda naujų pikselių ir tada iš naujo nuskaito vaizdą. Naujų pikselių įterpimas tarp jau esančių visada turi neigiamą įtaką smulkioms objekto detalėms ištyrinėti.

Makrofotografijos metodas naudojamas tiriant objektus, kai reikia akivaizdžiai užfiksuoti ant objekto esančius tam tikrus, kartais ir plika

akimi nematomus požymius, pvz., dokumento klastojimo požymius, fotografuojant specialiuose tiriamosios kriminalistinės technikos prietaisuose. Dėl šios priežasties ir todėl, kad specialias fotografavimo sąlygas sudėtinga sudaryti esant lauke, todėl kartais makrofotografijos metodas laikomas tiriamuoju kriminalistinės fotografijos metodu.

Reprodukcinė fotografija – tai fotografijos metodas, naudojamas dokumentų, brėžinių ir kitų plokščių objektų bendram vaizdui arba jų turiniui užfiksuoti natūraliu dydžiu arba jį šiek tiek padidinus ar sumažinus.

Kai šis fotografijos metodas buvo sukurtas, tai buvo vienintelė galimybė gauti dokumento kopiją. Pagrindinis reprodukcinės fotografijos uždavinys – nukopijuoti originalą, tai yra gauti jo fotografinę reprodukciją.

Reprodukciniai fotografijai keliami šie uždaviniai:

- tiksliai perteikti originalo vaizdą;
- esant reikalui ir galimybei, gauti geresnę pagal kontrastą jo atvaizdą.

48 pav. Dokumento reprodukcinė nuotrauka.

Reprodukcinė fotografija šiuo metu atliekama dviem būdais:

1. Naudojant nespecializuotą fotoaparata.

Taikant šį būdą reikia laikytis tokių taisyklių:

- fotoaparatas turi būti laikomas lygiagrečiai fotografuojamo objekto paviršiaus plokštumai, todėl geriausia yra naudoti fotografinį stovą, fotografuojamas paviršius turi būti lygus;
- fotografuojamas paviršius turi būti vienodai, lygiai apšviestas, ant jo neturi kristi šešėlis. Apšvietimas gali būti natūralus, pvz., fotografuojamą dokumentą padėti ant palangės, ir dirbtinis, dažniausiai taikant keletą šviesos šaltinių.

Atsiradus dauginimo technikai, šis fotografijos metodas naudojamas retai, tačiau tolesnis technikos progresas jį vėl sugrąžino į taikomų metodų grupę – mobiliuosiuose telefonuose įmontavus fotoaparatus, šis reprodukcinės fotografijos būdas iš dalies gali būti laikomas kaip detektyvinės fotografijos metodas.

2. Nenaudojant fotoaparato, tai yra kontaktiniu būdu¹⁹⁷. Nesudėtingai ir greitai gauti skaitmeninį dokumento ar kito plokščio objekto vaizdą leido tolesnis technikos progresas – skeneriu, tai yra optinių elektrinių įrenginių, skirtų objektų vaizdams arba jų paviršiams skenuoti, atsiradimas.

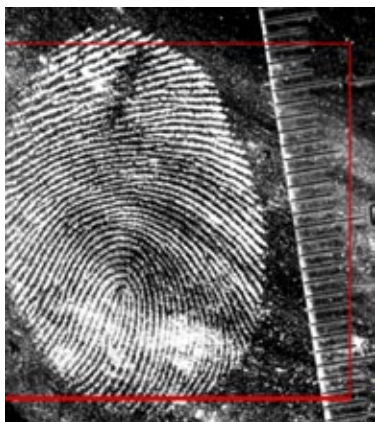
Skenavimas – tai analoginio atvaizdo (nuotraukos, iliustracijos ar pėdsako) nuskaitymas skeneriu. Skenuojama, norint gauti originalo skaitmeninį atvaizdą, tinkamą apdoroti kompiuteriu. Šiuo metu kriminalistinėje praktikoje dažniausiai naudojami bendrosios paskirties planšetiniai A4 formato dokumentams skenuoti pritaikyti skeneriai. Planšetiniame skeneryje vaizdo skenavimas yra paremtas tuo, kad skenerio informaciją nuskaityti galvutė juda išilgai objekto, padėto ant peršvičiamo stiklo.

Šis technikos įdiegimas į kasdienę praktiką ne tik leido greitai sukurti dokumentų, schemų atvaizdus, bet ir gauti plokščių tam tikros grupės pėdsakų: rankų, avalynės, skaitmeninius atvaizdus. Pasitelkus skenerį galima netgi gauti kai kurių neaukštų erdviųjų objektų paviršiaus plokštuminių atvaizdą.

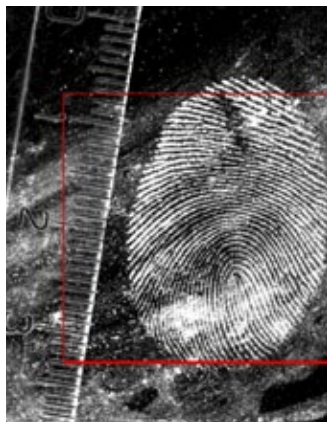
¹⁹⁷ Analoginės fotografijos technologijos, sudariusios sąlygas tai padaryti, vadinosi reflek-sine fotografija. Plačiau žr.: Palskys, E. *Teismo fotografija*. Vilnius, 1969.

49 pav. Polimerine pasta nukopijuoto lavono piršto atspaudo nuskenutu skeneriu vaizdas¹⁹⁸.

50 pav. Nuo tamsios daktiloskopinės plokštelės nuskenuoto piršto pėdsako vaizdas¹⁹⁹.

51 pav. 50 paveikslėlyje nuskenuoto pėdsako veidrodinis atvaizdas²⁰⁰.

¹⁹⁸ Nuotrauka paimta iš Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato kriminalistinių tyrimų skyriaus archyvo.

¹⁹⁹ *Ibid.*

²⁰⁰ *Ibid.*

52 pav. Pėdsako pozityvinis vaizdas²⁰¹.

Skeneriu gauti skaitmeniniai atvaizdai gali būti toliau panaudojami dvejopai:

- 1) tik išsaugoti užfiksuoto dokumento dydį, formą, turinį, požymius;
- 2) gautą pirminį vaizdą toliau tirti panaudojant redaktoriaus specializuotas programas.

Kriminalistinėje praktikoje pradėjus naudoti skenerius, greičiau lengviau galima gauti pėdsakų, ypač užfiksuotų ant tamsių daktiloskopinių plokštelių, atvaizdą, o kartu ir pakilo šių pėdsakų tyrimas į kur kas aukštesnį techninį lygį, nes redaktoriaus programos leidžia paryškinti skaitmeniniame vaizde užfiksuotus elementus arba juos padaryti mažiau ryškius.

Stereoskopinė fotografija, kitaip dar vadinama **erdvinė** fotografija, paremta žmogaus erdvinio regėjimo efektu, tai yra gebėjimu ne tik skirti objektų formą bei dydį, bet ir spręsti apie jų erdvinį išsidėstymą. Šis žmogaus regėjimo efektas paaiškinamas tuo, kad tarp žmogaus akių vyzdžių centrų yra vidutiniškai 65 mm atstumas, todėl į kiekvieną objektą dešine ir kaire akimi žiūrime skirtingu kampu. Žmogaus smegenys analizuoja gautą informaciją apie atstumą ir perspektyvą.

Fotonuotrauka yra joje užfiksuotos vietovės ar objekto plokštuminis, dvimatis vaizdas. Aplinkos objektai perteikiami dviem išmatavimais,

²⁰¹ *Ibid.*

todėl žiūrint į paprastą fonuotrauką, sunku susidaryti erdvinį vietovės, daiktų formas, jų tūrio bei jų išsidėstymo perspektyvoje vaizdą. Tačiau dėl įsimintų trimačio vaizdo formavimosi dėsnų stebint dvimatėje nuotraukoje užfiksuotą vaizdą galima susidaryti subjektyvų vaizdą apie aplinkos objektų tūrį, todėl turi būti mokoma ne tik fotografuoti, bet ir „žiūrėti“ į nuotraukas.

Stereoskopinė fotografija yra fotografavimo metodas, kuriuo dvimatis plokštuminis nuotraukas galima transformuoti į trimatį erdvinį vaizdą.

Norint gauti stereovaizdą, reikia padaryti stereonuotraukų porą²⁰² ir jas žiūrėti specialiu prietaisu. Dėl fotografavimo sudėtingumo šis fotografavimo metodas kriminalistinėje praktikoje beveik nebuvo taikomas, tačiau galima tikėtis, kad naujas vaizdo fiksavimo technologijų šuolis ši fotografijos metodą pavers tokiu paprastu ir laisvai prieinamu kaip plokštuminė fotografija.

Šis fotografavimo metodas būtų labai naudingas fiksuojant įvykio vietas ar prievartos priemonių taikymo aplinką, kurioje yra daug elementų, fotografuojant uždengiančių vienas kitą, taip pat fiksuojant stambiu planu lavono aplinką, kai, analizuojant nuotraukose užfiksuotą informaciją, reikia išsiaiškinti atstumą ar padėlį tarp lavono arba lavono ir atskirų daiktų, esančių jo artimoje aplinkoje, pvz., pistoleto padėtį jo drabužių raukšlių atžvilgiu.

Ne mažesniais tempais ir toliau vystantis vaizdo fiksavimo technikai buvo sukurtos 3D stereovaizdo skenavimo kameros, kurios naudojamos įspaustinių pėdsakams, ypač avalynės pėdsakų, fiksuoti.

Aplinkos stereovaizdai gauti yra sukurtos skaitmeninės vaizdo kameros, kurios leidžia gauti aplinkos, patalpos pseudoerdvinį vaizdą²⁰³. Nors šios technologijos dar tik pradedamos diegti į kriminalistinę praktiką, tačiau technologijoms sparčiai vystantis galima tikėtis, kad jau artimiausioje dešimtmetyje itin rimtų nusikalstamų veikų įvykio vietai fiksuoti bus pasitelkiamos ir šios kameros.

²⁰² Apie stereonuotraukų darymą, naudojamą techniką plačiau skaitykite: Palskys, E. *Teismo fotografija*. Vilnius: Mintis, 1969.

²⁰³ Pseudoerdvinis restauruoto Maskvos teatro vaizdas [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. <http://mn.ru/files/bolshoi/tour_ru.html>.

Registracinė fotografija²⁰⁴ tai objektų ir asmenų fotografavimas pagal specialiai parengtas taisykles jų registracijos²⁰⁵, paieškos ir atpažinimo (identifikavimo) tikslais. Registracinės fotografijos objektais gali būti:

- daiktai, pvz., juvelyriniai dirbiniai;
- pėdsakai, pvz., avalynės ar rankų pėdsakai, užfiksuoti neišaiškintų nusikaltimų įvykio vietoje;
- gyvūnai²⁰⁶;
- gyvi asmenys;
- žmonių lavonai ir jų dalys, dažniausiai žmogaus galva.

Registracinei fotografija keliami trys tarpusavyje susiję uždaviniai:

- registraciniai – kad gautus registracinių objektų atvaizdus būtų galima registruoti pagal tam tikrus požymius, šie atvaizdai turi būti nufotografuoti pagal specialias tos rūšies objektų fotografavimo taisykles;
- atpažinimo (identifikavimo) – registracijos tikslas – užregistruotų objektų atpažinimas, todėl parengtos fotografavimo taisyklės turi geriausiai atspindėti registruojamo objekto, jų grupės bruožus;
- paieškos – turi užtikrinti galimybę kuo greičiau gauti ieškomo objekto fotografinį atvaizdą ir atvaizdų kiekis turi būti minimalizuotas.

Praktikos tikslais dažniausiai reikėjo ir tebereikia atpažinti asmenis, todėl registracinės fotografijos atsiradimas buvo susijęs su poreikiu atpažinti asmenis. Pirmus bandymus sukurti atpažįstamosios fotografijos taisykles padarė O. Reilanderis (*O. Railander*), 1870–1872 metais Didžiojoje Britanijoje leidžiamame „Fotografijos almanache“ paskelbęs trumpus patarimus, kaip fotografuoti nusikaltėlius. Susistemintos asmenų fotografavimo registracijos tikslais taisykles, kurių daugelis taikomos ir dabar, buvo parengtos XIX a. 8–9 dešimtmečiuose prancūzų kriminalisto A. Bertiljono. Šios nuotraukos buvo daromos, siekiant papildyti tuo metu asmenims registruoti naudojamą antropometrinę ir žodinio aprašymo registracinę sistemą²⁰⁷. Šios taisyklės numato būtinumą parengti reikiamą kiekį nuotraukų, fotogra-

²⁰⁴ Kartais dar vadinama atpažįstamoji, arba signaletinė, fotografija.

²⁰⁵ Plačiau apie kriminalistinę registraciją skaitykite 11 skyriuje.

²⁰⁶ Pavyzdžiui, žirgininkystėje veisliniams žirgams fotografuoti jų registravimo tikslais yra parengtos specialios fotografavimo taisyklės.

²⁰⁷ Plačiau apie šio fotografijos metodo įdiegimo į kriminalistikos praktiką istoriją skaitykite.: Torvaldas, J. *Kriminalistikos keliai ir klystkeliai*. Vilnius: Mintis, 1981.

fuojamojo padėtį, jo išorės būklę ir fotografavimo sąlygas. Gyvų asmenų ir lavonų vienas iš pagrindinių registracijos tikslų yra vėlesnis jų atpažinimas pagal išorės požymius, todėl ši fotografija dar vadinama atpažįstamąja.

Gyvų asmenų registracinės fotografijos taisyklės:

1. Daromos tokios atpažįstamosios nuotraukos:

- asmuo fotografuojamas visu ūgiu. Tai daroma ne tik tam, kad būtų galima nustatyti asmens ūgį, jis gali būti ir taip pamatuojamas, bet tam, kad parodytų asmens atskirų kūno dalių: šiuo atveju liemens ir kojų ilgio, proporcijas²⁰⁸. Fotografuojant asmenį visu ūgiu reikia, kad pagrindas, ant kurio jis stovi, būtų šviesus, nes mūsų klimato zonoje dažniausiai avima tamsi avalynė.

53 pav. Asmuo stovi ant šviesaus pagrindo.

54 pav. Asmuo stovi ant tamsaus pagrindo.

- Asmuo turėtų būti fotografuojamas su lengvais drabužiais²⁰⁹, nes, pvz., jeigu žiemą fotografuojamas su viršutiniais drabužiais, su

²⁰⁸ Vidutinio ūgio asmenį, kurio kojos yra trumpos, stebint sėdintį prie stalo, gali pasirodyti, kad tas asmuo yra aukštas, tačiau jam atsistojus, taip neatrodo.

²⁰⁹ Drabužiai pagal jų dėvėjimą ant kūno skirstomi į: apatinius, lengvuosius (megztinis, marškiniai) ir viršutinius (paltas, striukė). Vasarą jau ir marškiniai tampa viršutiniais drabužiais, tačiau rekomenduotume vadovautis kriminalistikoje įprasta trinare gradacija. Plačiau žr.: Priečinauskas, J. *Aprangos žodynas*. Vilnius: Apyaušris, 2002.

kuriais jis buvo sulaikytas, tai prarandami vertingi individualūs požymiai.

55–56 pav. Asmenys, nufotografuoti, kaip jie buvo apsirengę sulaikymo metu.

- Asmens fotografavimas su viršutiniais drabužiais turi prasmę tik tada, kada nusikaltimas išaiškinamas karštais pėdsakais ir, pvz., plėšimo auka daugiausia pagal drabužius gali atpažinti užpuoliką. Tokios nuotraukos asmenims registruoti turi tik tokią reikšmę, kad nurodo, koku metų laiku asmuo buvo fotografuotas.
- iš priekio, vadinamoji *an fas* nuotrauka;
- dešiniojo profilio;
- asmuo stovi tiesiai, tik galvą pasukęs tris ketvirčius į dešinę.

57 pav. Asmuo, per daug pasukęs galvą į dešinę pusę.

Šios trys nuotraukos vadinamos klasikinėmis atpažįstamosiomis nuotraukomis²¹⁰, tačiau visą komplektą sudaro penkios nuotraukos, kai asmuo dar fotografuojamas: iš kairiojo profilio ir pasukus galvą tris ketvirčius į kairę pusę.

58 pav. Klasikinės atpažįstamosios nuotraukos.

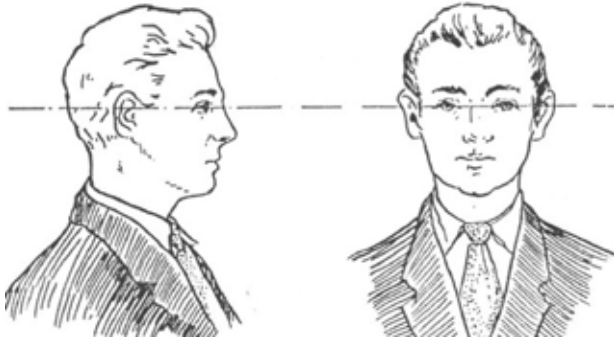
2. Asmuo turi būti fotografuojamas iki juosmens. Dažnai praktikoje asmuo fotografuojamas tik iki pečių linijos, taip neužfiksuojami ryškūs ir sunkiai pakeičiami požymiai: moterims – didelė krūtinė, moterims ir vyrams – atsikišęs, didelis pilvas, todėl turint omenyje, kad šios nuotraukos daromos ne tik registracijai, bet ir vėliau tiems asmenims atpažinti, jos turėtų būti daromos iki juosmens:

59 pav. Atpažįstamosios nuotraukos turi būti daromos iki juosmens.

²¹⁰ Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu yra patvirtintos Rekomendacijos dėl fotografavimo, filmavimo, matavimo, rankų atspaudų ir pavyzdžių genetinei daktiloskopijai paėmimo tvarkos. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1807.

3. Fotografuojamas asmuo turi stovėti tiesiai, žiūrėti prieš save;
4. Galva turi būti laikoma tiesiai, tai pasiekama – tarp akies išorinio krašto ir ausų viršutinio trečdaliao išvedus lygiagrečią įsivaizduojamą liniją;

60 pav. Galvos laikymo tiesiai schema²¹¹.

61 pav. Asmuo, per aukštai iškėlęs galvą.

5. Asmens vaizdas nuotraukoje turi būti kiek galima realistiškesnis, t. y. reikia vengti perspektyvinių iškreipymų: fotografuojant veidrodiniais fotoaparatais, kai vaizdas stebimas pro fotoaparato vaizdo ieškiklį, turi būti fotografuojama 1,52 m atstumu nuo asmens, fotoaparatas laikomas fotografuojamo asmens akių aukštyje;

²¹¹ Судебная фотография. Минск: Высшая школа, 1978, р. 199.

6. Asmuo turi būti fotografuojamas be galvos apdangalų ir akinių;
7. Ausų neturi dengti plaukai;
8. Fotografavimo fonas turi būti neutralus, geriausiai šviesiai gelsvos spalvos, jis neturi būti margas;
9. Atpažįstamosios nuotraukos turi būti 1:7 mastelio. Tai pasiekama dviem būdais: prie asmens drabužio prisegama 7 cm ilgio mastelinė liniuotė, kuri nuotraukoje turi būti 1 cm ilgio, ir praktikoje dažniau naudojamu būdu: tarp asmens akių vyzdžių centrų yra apie 7 cm, tai nuotraukoje belieka padaryti 1 cm atstumą;
10. Atpažįstamųjų nuotraukų negalima retušuoti, tai yra redaguoti naudojant specializuotas programas.

Kai kuriuos asmens išvaizdos elementus: plaukų spalvą, ilgį, šukuosenos modelį, taip pat ir kai kuriuos nuolat nešiojamus daiktus, pvz., akinius, galima gana lengvai pakeisti. Pakeitus šiuos elementus, akivaizdžiai pasikeičia asmens išvaizda; todėl kartais, atsižvelgiant į situaciją, gali reikėti asmenis fotografuoti ir su akiniais ar su ausis dengiančia šukuosena, ir pan. Taip pat nesilaikyti tokios taisyklės – kaip galvos laikymas tiesiai – kai fotografuojamas asmuo laiko galvą jam įprastu būdu, pvz., žiūri iš padilbų, stovi susikūrinęs.

Lavonas, kurį būtina atpažinti, fotografuojamas morge, nes prieš fotografavimą reikia specialiai sutvarkyti veidą, atlikti vadinamąjį „veido tualetą“. Daromos penkios atpažįstamosios nuotraukos, tačiau fotografuojama tik iki pečių; kiti reikalavimai atpažįstamosioms nuotraukoms yra tokie pat kaip ir gyvų asmenų nuotraukoms.

Daiktų atpažįstamoji fotografija. Skaitmeninius objektų vaizdus galima greitai perduoti, nepaisant didelių atstumų. Svarbiausias veiksnys yra tai, kad perduodamo vaizdo kokybė nėra kiek nepakinta. Šis skaitmeninio vaizdo perdavimo privalumas labai paspartina nusikaltimų tyrimą. Nusikaltimų tyrimo praktikoje tenka atpažinti įvairiausių daiktus, todėl fotografuojant, kad būtų galima juos atpažinti²¹² iš nuotraukų, reikia užfiksuoti objektus tokiais rakursais, kad juose atsispindėtų tos objektų grupės,

²¹² Plačiau apie atpažinimą skaitykite: Ancelis, P., et al. *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese*. Vilnius: MRU, 2011, p. 104–121.

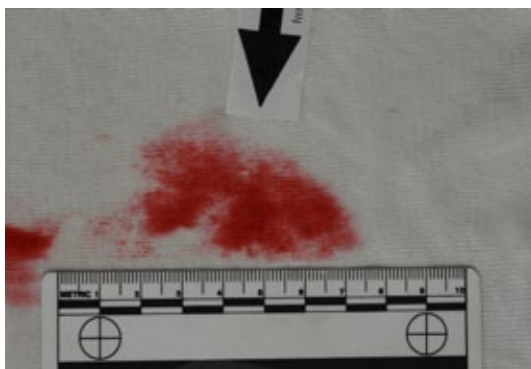
rūšies svarbiausi bendrieji požymiai: forma, faktūra, modelis ir kt., taip pat juos individualizuojantys elementai. Kadangi atpažinimo objektas turi būti parodytas tarp kitų tos pačios grupės objektų, todėl tokiais pačiais rakursais turi būti užfiksuojami ir kiti, kartu atpažinti rodomi objektai.

Fiksuojamosios fotografijos metodų panaudojimas atliekant ekspertizes ir objektų tyrimus

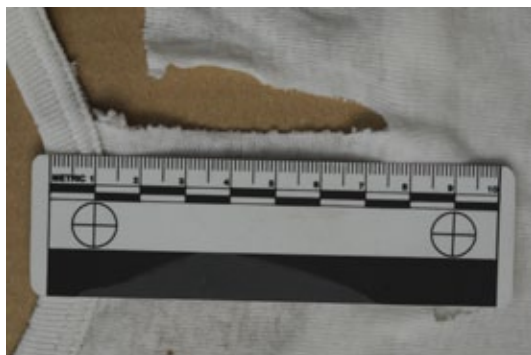
Tiriant objektus ir darant ekspertizes, taip pat plačiai naudojami fiksuojamosios fotografijos metodai, nes tyrimams ir ekspertizėms gauti objektai, jeigu tai padaryti leidžia jų fizinė būklė, visada yra fotografuojami, taip pat užfiksuojami tie objekto požymiai, kurie bus atskirai tiriami.

62 pav. Tirti pateiktų apatinių berankovių marškinėlių priekinės pusės vaizdas.

63 pav. Raudonos spalvos dėmės ant marškinėlių vaizdas.

64 pav. Marškinėlių pažeidimų apykaklės srityje vaizdas.

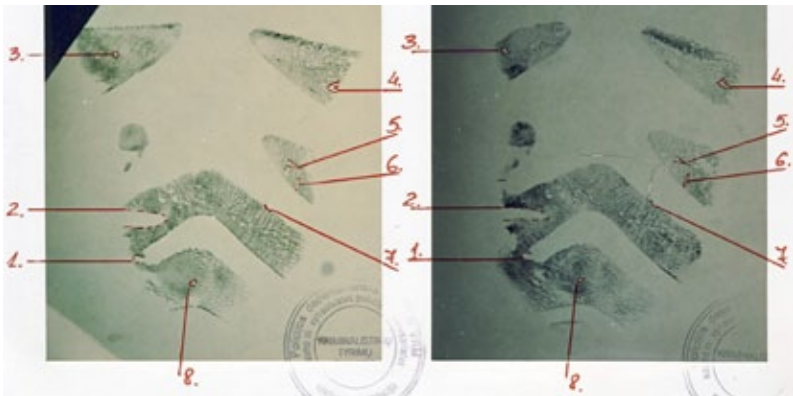
Dažniausiai objektai, jeigu leidžia jų parametrai, fotografuojami mastelinės fotografijos būdu. Fotografija naudojama atliktiems tyrimams iliustruoti, kad būtų galima atkreipti dėmesį į iširtus ar tyrimo metu nustatytus požymius, naudojamos rodyklės.

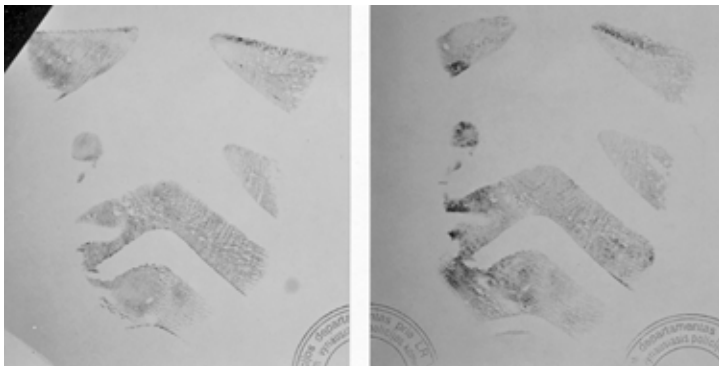
65 pav. Fotoilustracija pateikta prie mechanoskopinio tyrimo²¹³.

²¹³ Nuotraukos paimtos iš Lietuvos teismo ekspertizės centro archyvo.

Kai kuriems tyrimams, pvz., rankų ar avalynės pėdsakų, užtenka matuojamosios ar makrofotografijos nuotraukų. Iliustruojant identifikacinius tyrimus, pateikiami du tų pačių nuotraukų komplektai: pirmas, kuriame identifikuojamasis ir identifikuojantysis objektai sužymėti su tyrimo metu nustatytais sutampančiais individualiais požymiais, ir, antras – šių nuotraukų kontrolinis komplektas – be sužymėtų požymių.

66 pav. Objektai su sužymėtais individualiais požymiais.

67 pav. 66 paveikslėlyje pateiktų nuotraukų kontrolinės nuotraukos²¹⁴.

²¹⁴ *Ibid.*

Tyrimo metu padarytos nuotraukos pateikiamos atskiroje tyrimo iliustracinėje fotolentelėje arba jos gali būti organiškai įterptos į tyrimo tekstą

Procesinių veiksmų fotografavimas

Procesinių veiksmų fotografavimas skirstomas į:

- bendrąją dalį;
- specialiąją arba atskirų procesinių veiksmų fotografavimą.

Procesinių veiksmų fotografavimas

Fotografavimas kaip gana tikslus ir objektyvus realybės fiksavimo būdas labai plačiai taikomas atliekant tyrimo veiksmus, taikant prievartos priemones ir tiriant objektus, nes joks, net pats detaliausias aprašymas n suteiks tiek informacijos apie objektą, kiek jo tinkamai nufotografuotas atvaizdas, nes žmogus 90 proc. informacijos gauna rega. Procesinio veiksmo protokole grafiniais ženklais užfiksuota informacija kartu su nuotraukomis yra svarbus informacijos šaltinis. Nuotrauka suteikia akivaizdžią informaciją, leidžia tiksliau ir nuodugniau suvokti protokole aprašytą veiksmo eigą, vizualiai spręsti apie objektų išsidėstymą erdvėje, jų formą, dydžius.

Nuotrauka fiksuoja viską, kas yra objektyvo regėjimo lauke, todėl kartais yra šaltinis tos informacijos, kuri dėl kokių nors priežasčių neatspindėta protokole.

Fiksavimo atliekant procesinius veiksmus fotografavimo būdu tikslas – suteikti objektyvią informaciją apie procesinio veiksmo atlikimo vietą, jos ypatybes, veiksmo metu paimtus objektus bei pėdsakus.

Tokiu būdu fotoinformacija, gauta atliekant tyrimo veiksmą, turi atspindėti:

- 1) aplinką, kurioje buvo atliekamas procesinis veiksmas;
- 2) tyrimo veiksmo eigą;
- 3) tyrimo veiksmo rezultatus;
- 4) kuo didesnę kiekį informacijos apie pavaizduotus objektus.

Fotografavimo būdu fiksuojant tyrimo veiksmo ir prievartos priemonių taikymą turi būti laikomasi šios taisyklės:

fotografavimo nuoseklumo – nuo bendrų tyrimo veiksmo atlikimo vietos aplinkos vaizdų nuosekliai pereinama prie atskirų aplinkos ele-

mentų, objektų ir pėdsakų vaizdų. Turi būti išlaikytas loginis ryšys – nuo bendro prie atskiro, tarp nuotraukose užfiksuotų bendrų vaizdų ir konkretaus objekto ar pėdsako bei jo individualių požymių.

Kad būtų galima įvykdyti šį reikalavimą fotografuojant procesinius veiksmus, reikia naudotis kriminalistinės fotografijos metodais, laikytis taisyklių, kaip užfiksuoti specifinius objektus.

Tyrimo veiksmo ar prievartos priemonių taikymo fiksavimo fotografinėmis priemonėmis vaizdai pagal jų detalumo lygį yra:

Orientaciniai, kai siekiama užfiksuoti procesinio veiksmo atlikimo vietą su ją supančia aplinka. Ši nuotrauka detaliai (akivaizdžiai) parodo (ilustruoja), kur yra veiksmo atlikimo vieta, kuo pasireiškia jos specifika, kokie jos parametrai, ribos.

Kad būtų galima geriau susidaryti aplinkos vaizdą, patartina fotografuoti nuo aukštesnės vietos, pvz., bent nuo mobilios kriminalistinės laboratorijos stogo.

68 pav. Orientacinis gyvenvietės vaizdas nuo katilinės bokšto.

Detalesnis paaiškinimas priklauso nuo procesinio veiksmo, kurio atlikimo metu fotografuojama: pavyzdžiui, rodykle pažymėtas namas, kuriame buvo rasti vogti daiktai.

69 pav. Orientacinėje nuotraukoje užfiksuotas gyvenvietės vaizdas iš stadiono pusės. Detalesnis paaiškinimas priklauso nuo įvykio situacijos: pavyzdžiui, rodykle pažymėti krūmai, kuriuose rasta rankinė su suklastotais 100 Lt vertės popieriniais banknotais.

Jei įvykio vieta yra laukymė be stacionarių orientyrų, kuriais vėliau prireikus būtų galima tiksliai atkurti įvykio vietos ribas²¹⁵, patariama orientacines nuotraukas darant pasitelkti policijos malūnsparnį ar pasinaudoti kitais skraidančiais aparatais.

Fotografuojant orientacinius vaizdus, taikomas panoraminis metodas, būdo pasirinkimas priklauso nuo vietos pobūdžio, kartais gali būti naudojamas ir kombinuotas būdas: dalis vietovės fiksuojama linijiniu būdu, o kita – apžvalginiu.

Apžvalginiai, kai bendrą procesinio veiksmo atlikimo vietos vaizdą siekiama užfiksuoti izoliuotai, neapimant supančios aplinkos. Apžvalginis vaizdas daromas pradinėse tyrimo veiksmo stadijose, bandant užfiksuoti bendrą, nepakeistą aplinkos vaizdą. Pagal aplinkos pobūdį apžvalginis vaizdas taip pat gali būti fiksuojamas panoraminiu metodu. Atsižvelgiant į aplinkos sudėtingumą, kai yra daug atskirų objektų ir pėdsakų, pvz., įvykio vietos tyrimas, krata daroma sodyboje, tai apžvalginiai vaizdai, norint pateikti išsamų aplinkos vaizdą, gali būti fotografuojami iš kelių skirtingų taškų.

²¹⁵ Ne visada galima pasinaudoti ir palydovinėmis vietovės nuotraukomis, nes kartais paskutinės tam tikros vietovės nuotraukos būna darytos prieš tam tikrą laiką, pvz., nuotrauka daryta vasarą, o įvykis įvyko žiemą, todėl tos nuotraukos jau neatspindi įvykio vietos aplinkos.

70 pav. Stadiono pietiniame šlaite esančių krūmų vaizdas iš stadiono pusės. Detalesnis paaiškinimas priklauso nuo atliekamo tyrimo veiksmo: pavyzdžiui, rodykle pažymėti krūmai, kuriuose rasta rankinė su suklastotais 100 Lt vertės popieriniais banknotais.

Situacinės nuotraukos tikslas parodyti ryšį tarp dviejų kriminalistiškai svarbių mazgų²¹⁶ arba atskirų pėdsakų bei objektų, pvz., lavono ir šalia jo gulinčio pistoleto.

A

B

71 pav. Lavono ir prie kėdės kojos rasto pistoleto vaizdas:
A vaizdas į lavoną; B vaizdas iš dešinės lavono pusės.

²¹⁶ Plačiau skaitykite: *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 73.

Mazginės nuotraukos tikslas stambiu planu užfiksuoti svarbiausius procesinio veiksmo vietas elementus, vadinamuosius mazgus, kuriais gali būti pagal tai, koks yra procesinis veiksmas: slėptuvė – kratos metu; lavonas, išlaužtos durys – įvykio vietas apžiūroje.

72 pav. Įvykio vietoje fiksuojama pažeista spyna.

Šios nuotraukos kartais taip pat gali būti daromos linijiniu panoraminio būdu, pvz., ridos pėdsakas, lavono vaizdas iš viršaus.

Detaliojoje nuotraukoje stambiu planu fiksuojami atskiri objektai ir juos individualizuojantys požymiai bei pėdsakai ir jų atskiri elementai. Šios nuotraukos dažniausiai daromos mastelinės fotografijos būdu.

73 pav. Paviršinio avalynės pado pėdsako vaizdas.

74 pav. 10 cm nuo sportinio kostiumo apatinio krašto esanti raudonos spalvos dėmė.

Kriminalistinė fotografija tik objektyviai atspindės tikrovę, kai užfiksuoti objektai bus tinkamai nufotografuoti, tai yra laikantis kriminalistinės fotografijos reikalavimų. Atliekant tokius tyrimo veiksmus kaip apžiūra, ypač įvykio vietos, parodymų patikrinimas vietoje ir taikant prievartos priemones, pavyzdžiui, atliekant kratą, visų pirma reikia užfiksuoti aplinką, kurioje šis veiksmas atliekamas. Fiksuojant aplinką iškyla labai daug sunkumų, kai reikia užfiksuoti vietovę, pasižyminčią nelygiu reljefu, arba labai apribotą erdvę, pvz., mažą kambarį, arba reikalinga užfiksuoti erdvę turi specifinę konfigūraciją, pvz., siauras koridorius, tunelis.

Fiksuojant kriminalistiškai svarbius objektus bei daiktus, reikia visada turėti omenyje, jog jie turi būti ne tik užfiksuoti laikantis kriminalistinės fotografijos taisyklių, bet ir taip, kad nuotraukose atsispindėtų jų svarbiausios savybės bei požymiai.

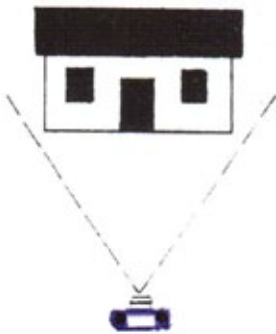
Procesinių veiksmų fotografijos būdai²¹⁷ – tai visuma fotografavimo būdų, kurie užtikrina objektyvų plokštuminį fiksuojamo objekto atvaizdą arba išryškina jo kriminalistiškai reikšmingas savybes ir požymius.

²¹⁷ Daugelyje rusų kalba išleistų kriminalistikos vadovėlių dokumentinė fotografija skirstoma į fotografavimo rūšis arba būdus pagal procesinį veiksmą, kurio atlikimo metu yra fotografuojama. Autorės nuomone, tai neteisinga, nes kai reikia užfiksuoti mažo kambario aplinką, tai neturi reikšmės renkantis fotografavimo būdą, ar tai bus įvykio vietos apžiūros metu, ar kratos. Aplinka lieka ta pati ir reikia naudoti tuos pačius fiksuojimo būdus, kad aplinkos objektai būtų užfiksuoti.

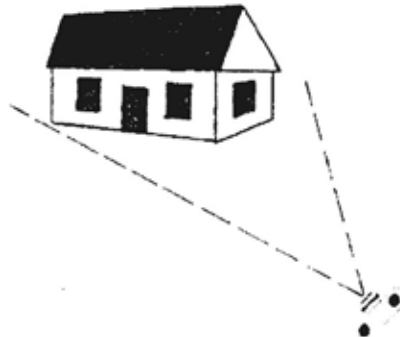
Fotografuojant svarbu tinkamai pasirinkti konkrečios objekto atžvilgiu aplinkos arba konkretaus objekto fotografavimo kryptį. Pagal objekto fotografavimo krypties pasirinkimą fotografavimas skirstomas į:

frontalinį – objektas fotografuojamas tiesiai iš priekio, fotografavimo taško vieta yra objekto centre. Šio fotografavimo būdo privalumas – duoda objekto vertikalaus vaizdo atspindį be perspektyvinio iškraipymo, tačiau nesuteikia erdvinio objekto suvokimo;

įstrižainį – fotografavimo taškas objekto centro atžvilgiu perkeltas nuo centro į kurią nors kraštą (76 pav.). Privalumas – gerai perteikiama fotografuojamo objekto erdvinė forma, tačiau pasireiškia erdvinis perspektyvinis iškraipymas, kuris yra tuo didesnis, kuo fotografavimo taškas daugiau pasislinkęs nuo centro.

75 pav. Frontalinės fotografavimo krypties schema²¹⁸.

76 pav. Įstrižainės fotografavimo krypties schema²¹⁹.

Šią fotografavimo kryptį tikslinga naudoti fiksuojant pastatus, kai reikia parodyti nusikaltėlio pasišalinimo iš įvykio vietos kelią.

²¹⁸ Зотчев, В. А.; Булгаков, В. Г.; Курин, А. А. и др. Судебная фотография и видеозапись. Москва: Щит-М, 2011.

²¹⁹ *Ibid.*

77 pav. Namų fasado vaizdas nufotografavus jį frontaliu kryptimi.

A

B

78 pav. Namų fasado vaizdai, nufotografavus jį įstrižaine kryptimi. Fotografavimo kryptis: A – į kairę pusę nuo centro, B – į dešinę pusę nuo centro.

A

B

79 pav. Kirvio, įkiršto į trinką, vaizdas: A – frontalinis vaizdas, B – įstrižainis vaizdas, fotografavimo kryptis labai nedaug paslinkta į dešinę pusę.

Kitas svarbus fotografavimo elementas – fotografavimo taško aukščio parinkimas. Fotografuojant bendrą aplinkos vaizdą veidrodiniais fotoaparatais, fotografavimo taško aukštis siekia žmogaus akių lygį, nes tai lemia fotoaparato konstrukcija, o skaitmeniniais kompaktiniais fotoaparatais – dažniausiai krūtinės lygį, nes vaizdo ieškiklis yra nugarinėje fotoaparato pusėje²²⁰. Fotografuojant pasitelkus fotografinį trikojį – fotografavimo taškas parenkamas žmogaus akių arba krūtinės aukštyje. Iš tokio aukščio nufotografuoti vaizdai įgauna asmeninio matymo iliuziją.

Kitas svarbus fotografavimo elementas yra kadro rakurso parinkimas. Rakuras yra objektyvo optinės ašies nuolinkio kampas pagal vertikale. Pagal fotografavimo rakursą kadras gali būti:

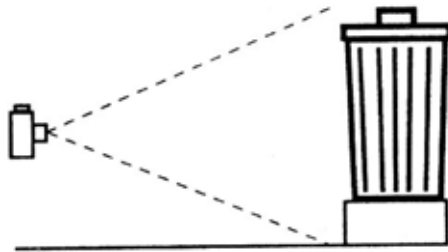
- Tiesaus rakurso – fotografuojant vietovę horizonto linija kadra apytiksliai dalija pusiau. Fotoaparato apatinis kraštas turi būti laikomas statmenai stovėjimo paviršiui.

80–81 pav. Horizonto linija kadra dalija beveik lygiai per pusę.

Fotografavimo tiesiu rakursu reikalavimo laikymasis labai svarbus fotografuojant įvairius objektus bei pėdsakus, esančius ant vertikalinių paviršių, pvz., kraujo pėdsakus ant sienos.

²²⁰ Kadangi vaizdo ieškiklis yra fotoaparato nugarinėje pusėje, tai laikyti iškelus iki akių aukščio ir dar 10–15 cm atstumu nuo savęs fotoaparata, o kartu tuo pat metu rinktis kadro kompoziciją yra tiesiog labai nepatogu.

82 pav. Fotografavimo tiesiu rakursu schema²²¹.

- Horizontalo linija eina per viršutinį kadro trečdalį. Šis rakursas gaunamas kompaktinio fotoaparato viršutinę dalį pakreipiant nuo savęs.

83–84 pav. Horizontalo linija eina per viršutinį kadro trečdalį.

Toks rakursas naudojamas, kai reikia parodyti pėdsakų, vedančių į apžiūrinamą objektą arba iš jo, išsidėstymą vietoje. Taip fotografuojama fiksuojant įvairius objektus, kai yra svarbiau parodyti erdvę, esančią prieš reikšmingą objektą nei už jo.

²²¹ Душеин, С. В.; Егоров, А. Г.; Зайцев, В. В.; Хрусталёв, В. Н. *Судебная фотография*. Москва: Питер, 2005.

85 pav. Šautuvo vaizdas nuo kambario durų.

- Horizontalo linija eina per apatinį kadro trečdalį. Šis rakursas gaunamas kompaktinio fotoaparato apatinę dalį pakreipiant nuo savęs.

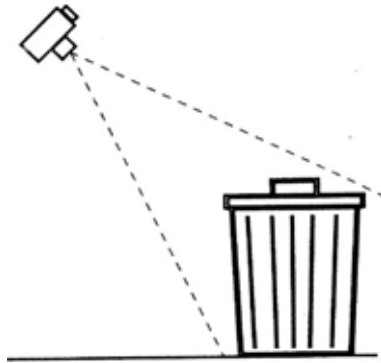

86–87 pav. Horizontalo linija eina per apatinį kadro trečdalį.

Šiuo būdu fotografuojama, kai reikia parodyti erdvę už kriminalistiškai svarbaus objekto.

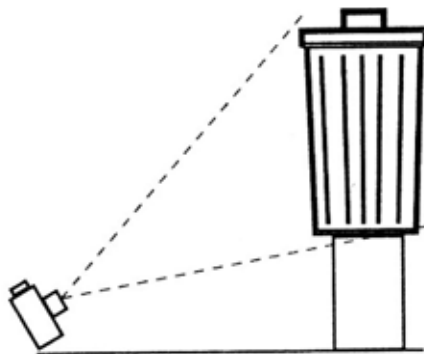
Kartais fotografavimo taško aukštis lemia rakurso pasirinkimą arba norimas gauti rakursas lemia fotografavimo taško aukštį:

- fotografuojama iš viršaus, kai reikia užfiksuoti bendrą objektų išsidėstymo aplinkoje vaizdą;

88 pav. Fotografavimo iš viršaus schema²²².

- fotografuojama iš apačios – tiek fotografavimo taško aukščio, tiek ir rakurso pasirinkimą lemia fotografuojamas objektas, pvz., reikia užfiksuoti septinto aukšto lango, pro kurį iškrito žmogus, bendrą vaizdą arba skylę lubose, per kurią buvo patekta į patalpas.

89 pav. Fotografavimo iš apačios schema²²³.

²²² Душеин, С. В.; Егоров, А. Г.; Зайцев, В. В.; Хрусталёв, В. Н. *Судебная фотография*. Москва: Питер, 2005.

²²³ *Ibid.*

90 pav. Namo, iš kurio septinto aukšto iškrito žmogus, vaizdas iš apačios.

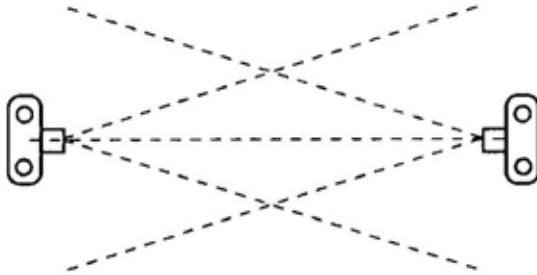
91 pav. Nuotraukose užfiksuota skylės lubose ir nuleistos virvės vaizdas.

Fotografuojant iš viršaus ir iš apačios, atsižvelgiant į fotografavimo rakursą, gali būti gaunamas didesnis ar mažesnis perspektyvinis vaizdo iškreipimas.

Siekiant kuo išsamiau užfiksuoti aplinkos vaizdą ar tam tikro objekto savybes, tas pats objektas gali būti fotografuojamas ne tik iš skirtingų kryptių, bet ir iš skirtingų fotografavimo taškų.

Pagal fotografavimo taškų tarpusavio išsidėstymą fotografavimas skirstomas į:

- **priešpriešinį** – aplinkos vaizdas arba tam tikras objektas fotografuojamas iš dviejų priešingų / priešpriešinių pusių;

92 pav. Priešpriešinio fotografavimo schema²²⁴.

Šiuo būdu gali būti fotografuojama, kai reikia užfiksuoti siaurą aplinkos erdvę, pvz., tunelį, siaurą koridorių; arba abiejose objekto pusėse yra ypatingų požymių, pvz., fotografuojant transporto priemonę.

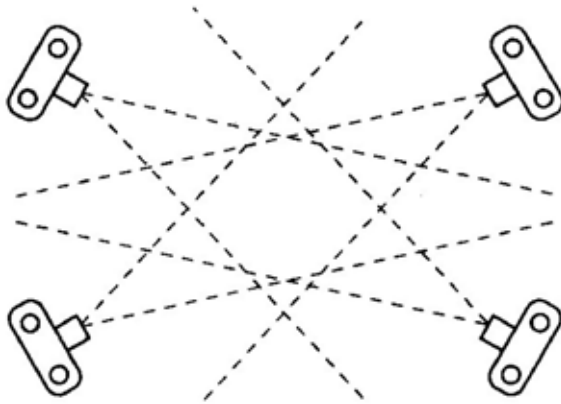
Priešpriešinio fotografavimo schema gali būti taikoma ir linijinės panoramos būdu, kai reikia užfiksuoti siaurą ir gana ilgą erdvę, kurią riboja viena linija vienas priešais kitą išsidėstę pastatai.

93 pav. Siauras keliukas, kurio kraštuose viena linija išsidėstę pastatai.

²²⁴ Душеин, С. В.; Егоров, А. Г.; Зайцев, В. В.; Хрусталёв, В. Н. *Судебная фотография*. Москва: Питер, 2005.

- **kryžminį fotografavimą** – jo esmę sudaro tai, kad naudojami du priešpriešiniai fotografavimai. Vietovė arba objektas mintyse apribojamas stačiakampiu arba kvadratu, kurio kampuose arba per kraštinių vidurį statomas fotoaparatas. Šiuo būdu fotografuojama, kai reikia užfiksuoti didelės erdvės plotą, pvz., didelės atviros vietovės plotą (tarkim, po sprogimo), didelę kelių sankryžą. Patartina schemose pažymėti, iš kokių vietų buvo fotografuota.

94 pav. Kryžminio fotografavimo schema²²⁵.

Priešpriešinis ir kryžminis būdai dažnai taikomi fotografuojant ankštose patalpose.

Kai fotografuojama atliekant proceso veiksmus, svarbu gerai išmanyti ne tik dokumentinės kriminalinės fotografijos metodus bei būdus, bet ir procesinių veiksmų aplinkos bei atskirų objektų fotografavimo ypatumus, o svarbiausia yra mąstyti kriminalistiškai, tai yra suprasti, kad procesinio veiksmo atlikimo vieta, įvairūs elementai, objektai ir pėdsakai turi būti nufotografuoti taip, kad žiūrėdami nuotraukas asmenys galėtų susidaryti aišką aplinkos, kurioje buvo atliekamas veiksmas, vaizdą.

²²⁵ Душеин, С. В.; Егоров, А. Г.; Зайцев, В. В.; Хрусталёв, В. Н. *Судебная фотография*. Москва: Питер, 2005.

Įvairių procesinių veiksmų fotografavimo ypatumai

Atliekant procesinius veiksmus nustatomi nauji faktai, susipažįstama su vieta, kurioje įvykdytas nusikaltimas arba nustatyti nusikaltimo pėdsakai. Fiksuojant šių veiksmų atlikimą, ypatingas vaidmuo skiriamas fotografijai, nes ji padidina galimybę įtvirtinti stebimus objektus ir dalyvių atliekamus veiksmus su jais. Fotonuotraukos papildo protokoluose aprašytus faktus iliustraciniais jų vaizdais, kuriuose akivaizdžiai užfiksuoti objektų požymiai bei savybės.

Siekiant iki galo ir tinkamai išspręsti fotografavimui atliekant procesinius veiksmus iškeltus uždavinius, yra parengtos fotografavimo rekomendacijos:

1. Reikia kiek įmanoma laikytis fotografavimo sąlygų, kad būtų išvengta objektų vaizdų iškraipymo nuotraukose, pvz., artimi ir tolimesni objektai nuotraukose turi būti atvaizduojami taip, kaip jie buvo matomi aplinkoje;
2. Fotografuojant reikia naudoti tokius metodus ir būdus, kad nuotraukose būtų užfiksuota optimali kriminalistiškai vertinga informacija apie objektą bei jo ryšį su aplinka, pvz., objekto fotografavimo krypties parinkimas, objekto fotografavimo iš kelių taškų reikalavimas.

Atskirų procesinių veiksmų fiksavimo rekomendacijos išplaukia iš objektyviai egzistuojančių atskirų procesinių veiksmų atlikimo ypatumų.

Atliekant tyrimo veiksmus, plačiausiai taikoma kriminalistinė fotografija. Fiksavimo atliekant procesinius veiksmus naudojamų fotografavimo būdų tikslas – suteikti / pateikti objektyvią informaciją apie procesinio veiksmo atlikimo vietą, jos ypatybes, veiksmo metu paimtus objektus bei pėdsakus, todėl šis papildomas procesinio veiksmo fiksavimo būdas visada taikomas atliekant apžiūras, ypač įvykio vietos, ir tiriant įvykio vietą.

Įvykio vietos apžiūros ir įvykio vietos tyrimo fotografavimo ypatumai

Įvykio vietos apžiūra tiriant daugelį nusikaltimų, o ypač tuos, kai auks pačios jau nebegali nieko papasakoti apie įvykio aplinkybes, nulemia nusikalstamos veikos ištyrimo sėkmę, nes kiekvienas nusikalstamas įvykis

jau yra praeities įvykis, ir informacija apie jį atsispindi įvykio vietos aplinkoje. Įvykio vietos apžiūra – tai vienintelė galimybė surinkti duomenis, gauti informaciją apie įvykio aplinkybes, asmenis, įtrauktus į šią veiklą, ir kitas aplinkybes. Įvykio vietos apžiūros metu pastebimos informacijos, duomenų bei pėdsakų įtvirtinimo objektyviais būdais būtinybė ir reikšmingumas sudarė materialų pagrindą parengti specialias įvykio vietos fotografavimo taisykles bei rekomendacijas. Daugelis tų taisyklių buvo vėliau pritaikytos fotografuojant ir kitus procesinius veiksmus.

Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas²²⁶ daugeliu atvejų yra

- pirminis tyrimo veiksmas, kurio metu yra vienintelė galimybė surinkti informaciją ir užfiksuoti duomenis apie įvykį;
- svarbiausias tyrimo veiksmas, nes pagal jo metu surinktą informaciją sprendžiama, ar įvykis apskritai turi nusikalstamos veikos požymių, o jeigu turi – tai keliamos įvykio versijos ir numatomi tolesni tyrimo veiksmai;
- daugeliu atvejų vėliau nepakartojamas veiksmas, nes visa aplinka arba įvairūs elementai dėl įvairių priežasčių net ir veiksmo atlikimo metu gali pasikeisti.

Dėl aukščiau išvardyto įvykio vietos reikšmingumo fotografavimas atliekant įvykio vietos apžiūrą turi ypatingą svarbą.

Atliekant įvykio vietos apžiūrą bei tyrimą fotografuojama, siekiant aki-vaizdžiai ir objektyviai užfiksuoti duomenis bei informaciją apie įvykio vietą.

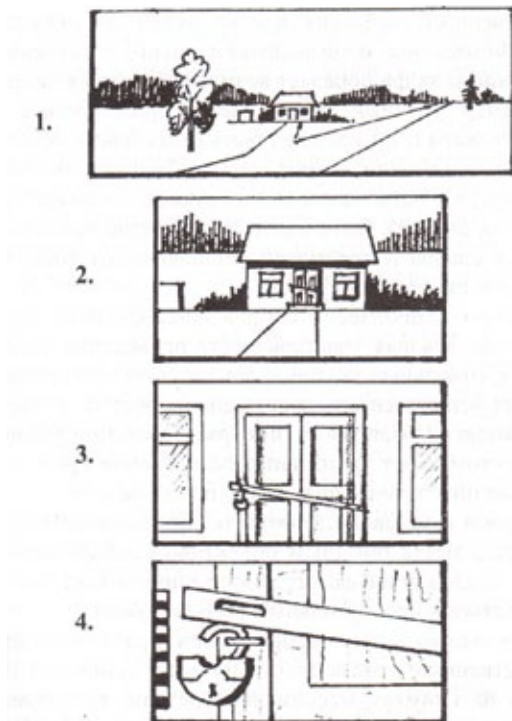
Fotografavimo įvykio vietoje tikslas:

- užfiksuoti įvykio vietos išsidėstymą ir jos lokalizaciją aplinkoje;
- parodyti įvykio vietą supančios aplinkos ypatumus ir pobūdį;
- užfiksuoti bendrą įvykio vietos aplinką, objektų padėtį ir išsidėstymą vienas kito atžvilgiu vietovėje arba patalpose;
- užfiksuoti išskirtų kriminalistiškai svarbių nusikalstamai veikai iš-tirti įvairių įvykio vietos elementų bendruosius vaizdus, parodyti jų savybes ir požymius;
- užfiksuoti tam tikrus objektus, išskirtus iš aplinkos;

²²⁶ Kadangi įvykio vietos apžiūra yra sudedamoji įvykio tyrimo dalis, todėl tiek atliekant apžiūrą, tiek ir tyrimą keliami tie patys fiksavimo tikslai.

- užfiksuoti išryškintų pėdsakų išsidėstymą aplinkoje ir juos individualizuojančius požymius.

Klausimas apie fotografavimo tikslingumą, taškų, iš kurių turėtų būti fotografuojama, kiekį ir lokalizaciją, yra sprendžiamas atsižvelgiant į tam tikrą situaciją įvykio vietoje.

95 pav. Įvykio vietos vaizdų serija.

Fotografuojant įvykio vietoje reikia laikytis bendrųjų procesinių veikslių fotografavimo taisyklių – nuo bendro prie atskiro. Fotografuojama naudojant specialiuosius fotografavimo metodus ir būdus, laikantis vietovės bei atskirų objektų fotografavimo rekomendacijų. Įvykio vietoje nuotraukose užfiksuota informacija turėtų būti tam tikru būdu sistematizuota ir jo turinio atskleidimas eiti loginiu nuoseklumu nuo bendro prie atskiro. Siekiant šio tikslo, įvykio vietoje dažniausiai daromos visų pen-

kių rūšių nuotraukos su serija vaizdų, einančių logine nuoseklia seka: nuo bendrų vaizdų prie atskirų.

Orientacinė nuotrauka daroma siekiant parodyti įvykio vietos lokalizaciją / jos išsidėstymą vietovėje, atskleidžiamas įvykio vietą supančios aplinkos vaizdas. Tuo tikslu šios nuotraukos fotografuojamos iš tam tikro atstumo, tam naudojant optinį vaizdo atitolinimą, jeigu jis neduoda reikiamo rezultato, fotografuojamos panoraminės nuotraukos: atviroje vietovėje dažniausiai naudojama aplinkinė, kartais net ir 360 laipsnių, panorama.

96 pav. Rodykle pažymėta vieta, kurioje rastas be sąmonės gulintis žmogus.

97 pav. Rodykle pažymėta vieta, kurioje rastas be sąmonės gulintis žmogus.

Reikėtų stengtis, jeigu leidžia vietovės sąlygos, kad nuotraukose būtų užfiksuoti kokie nors aiškūs vietos orientyrai. Tai itin aktualu, kai įvykio vieta yra atviroje vietovėje, pvz., viduryje javų lauko ar panašiai, kad praėjus kiek laiko, o kartais net ir keletui metų, būtų galima tiksliai nustatyti vietos išsidėstymą ją supančios aplinkos atžvilgiu bei atskirų pėdsakų ir objektų radimo vietą. Todėl fotografavimo vietos tašką reikėtų rinktis tokiu būdu, kad į kadra papultų objektai – orientyrai, pagal kuriuos vėliau būtų galima tiksliai nustatyti įvykio vietą vietovėje, pvz., atliekant pakartotinę apžiūrą ar parodymų patikrinimą vietoje.

Kad būtų galima parodyti erdvinį objektų išsidėstymą įvykio vietoje, fotografuojama nuo pakylų. Reikėtų fotografuoti, jei leidžia vietovės lokalizacija, kad įvykio vieta būtų kadro centre, kad iš visų pusių matytųsi įvykio vietą supanti aplinka. Jeigu apžiūros metu galima nustatyti patekimo į įvykio vietą ar pasišalinimo iš jos kryptį, reikėtų taikyti tokius objektų fotografavimo būdus, kuriuose tai būtų galima užfiksuoti.

Jeigu įvykio vieta yra konkrečioje, lengvai nusakomoje vietoje, turi konkretų adresą, pvz., daugiaaukščio namo bute, tai šių nuotraukų gali ir nebūti.

Apžvalginėse įvykio vietos nuotraukose fiksuojama:

- bendras visos įvykio vietos vaizdas;
- įvairūs įvykio vietos elementai.

Fiksuojant bendrą visos įvykio vietos vaizdą, siekiama užfiksuoti bendrą nepakeistos įvykio vietos vaizdą. Fotografuojama pradinės įvykio vietos apžiūros stadijos.

Siekiant kuo daugiau ir išsamiau bei visapusiškiau užfiksuoti įvykio vietą, jei būtina ir galima atsižvelgus į teritoriją, reikėtų fotografuoti iš kelių taškų, kurių pasirinkimas priklauso nuo įvykio situacijos.

98 pav. Automobilio, nuvažiusio nuo kelio, vaizdas.

99 pav. Automobilio vaizdas nuo kelio pusės.

100 pav. Automobilio vaizdas nuo upelio pusės.

101 pav. Automobilio vaizdas statmenai kelio išilginei ašiai.

Jeigu įvykio vieta yra patalpose, pvz., gyvenamajame name, tai įvykio vieta bus namas. Tai bendras tokios įvykio vietos vaizdas suteiks tik teritorinę informaciją apie įvykio vietą.

Apžvalginių visos įvykio vietos nuotraukų kiekis priklauso nuo įvykio vietos teritorinio išsidėstymo. Jeigu įvykio vieta yra miško fragmentas, tai visos įvykio vietos apžvalginė nuotrauka gali būti lavono vaizdas su jį supančia artimiausia aplinka, jeigu bandyta išlaužti į sandėliuką, tai apžvalginė nuotrauka bus sandėliuko fasado vaizdas.

Tačiau jeigu nusikaltimo vieta yra gyvenamasis namas ar biuras, kur nusikaltimo pėdsakų yra daugelyje patalpų, tai apžvalginis visos įvykio

vietos vaizdas bus, pvz., namo fasadas ar ta namo pusė, kurioje yra patekimo į namą ar pasišalinimo iš jo pėdsakų.

102 pav. Namo vaizdas iš fasadinės pusės.

Apžvalginėse fotografijose, taip pat fiksuojant įvairius įvykio vietos elementus, dažniausiai tai yra atskiros patalpos, pvz., kambarys, virtuvė, bendri vaizdai. Fotografuojant patalpų, ypač gyvenamųjų, bendrus vaizdus susiduriama su problema, jog net fotografuojant su keičiamojo židinio nuotolio fotoaparatais neužtenka jų optinio atitolinimo, kad viename kadre būtų galima užfiksuoti bendrą patalpos vaizdą, todėl fotografuojant patalpų apžvalgines nuotraukas reikia gerai išmanyti atskirų objektų fotografavimo ypatumus: priešpriešinį, kryžminį fotografavimą.

103 pav. Koridoriaus (bendras) vaizdas nuo įėjimo durų.

104 pav. Virtuvės vaizdas nuo lango.

105 pav. Vaizdas į vonios kambarį iš koridoriaus.

106 pav. Vonios kambario vaizdas nuo durų.

107 pav. Kambario dešinės pusės vaizdas nuo durų.

Mazginėse nuotraukose stambiu planu fiksuojami svarbiausi įvykio vietos mazgai: tai gali būti objektai, į kuriuos buvo nukreipta nusikalstama veika, pvz., lavonas, išlaužtos spintelės, seifo durelės; objektai su rankų ar kojų pėdsakais; kiti daiktai ir pėdsakai, kuriuose užsifiksavo kriminalistiškai reikšminga informacija.

108 pav. Išlaužtos spintelės vaizdas.

Šios nuotraukos daromos jau detaliosios apžiūros metu, kai prie objektų pridedami numeriai. Objektai fotografuojami su dalimi juos supančios aplinkos, kad būtų galima rasti objekto vietą apžvalginėje nuotraukoje. Labai svarbu nustatyti objekto fotografavimo kryptį ir tinkamai pasirinkti fotografavimo aukštį, kad nuotraukoje būtų galima visapusiškai perteikti objekto padėtį, jo elementų būklę, buvusią apžiūros metu.

Kiekvienoje įvykio vietoje yra keletas, o kartais ir keliolika mazgų.

Fotografuojant įvykio vietą, kartais reikia parodyti ryšį tarp dviejų, o kartais ir daugiau mazgų arba atskirų objektų ir pėdsakų. Tuo tikslu daromos **situacinės nuotraukos**.

109 pav. 20 cm nuo automobilio priekinio rato samanose rastų cigaretės nuorūkos (2) ir tūtelės (3) vaizdas iš viršaus.

Detaliose nuotraukose stambiu planu fiksuojami nedideli objektai, pvz., cigaretės nuorūkos, tūtelės arba pėdsakai, tarkim, avalynės pėdsakai, taip pat mazginėje nuotraukoje užfiksuoto objekto tam tikros ypatybės, individualūs požymiai ar pėdsakai, užsifiksavę ant jo.

110 pav. 15 cm nuo lauko durų gulinčios nuorūkos vaizdas iš viršaus.

111 pav. Samanose rastos tūtelės vaizdas iš viršaus.

Objektai bei daiktai paprastai fotografuojami jų radimo vietoje, tačiau kartais net mazginėje nuotraukoje objektas gali matytis nevisiškai arba apšvietimo sąlygos neleidžia jų nufotografuoti pagal reikalavimus, todėl, siekiant visapusiškai užfiksuoti objekto savybes, detaliosios objektų bei pėdsakų nuotraukos kartais daromos sąlygomis, leidžiančiomis geriau perteikti savybes ir požymius. Tuo tikslu objektui suteikiama padėtis, geriau atspindinti jo savybes bei ypatybes, parenkamas apšvietimas ir fonas, kad geriau matytųsi objekto paviršiaus faktūra.

112 pav. Užfiksuotos tūtelės vaizdas iš šono.

Detaliąsias nuotraukas reikia stengtis fotografuoti iš mažiausio atstumo, bet kartais fotografavimo atstumą lemia paties objekto savybės, pvz., parametrai. Kai net iš mažiausio atstumo fotografuojami ilgi objektai, jie užfiksuojami iš didelio atstumo, pvz., 60 cm ilgio peilis arba 120 cm ilgio beisbolo lazda.

Detaliosios nuotraukos daromos mastelinės fotografijos būdu.

Logiškai teisingas įvykio vietos nuotraukų įforminimas yra svarbus dalykas, kad asmuo, kuris nebuvo įvykio vietoje, skaitydamas protokolą ir žiūrėdamas nuotraukas, galėtų vaizdžiai įsivaizduoti įvykio vietos aplinką, objektų radimo vietą bei jų savybes. Jeigu įvykio vieta yra atviroje vietoje, tai užtenka įforminant nuotrauką laikytis bendrųjų taisyklių, tačiau jeigu įvykio vieta yra sodyboje, kur pėdsakų ar svarbių objektų yra lauke ir patalpose, tai nuotraukas reikėtų įforminti fotolentelėje tokia seka:

- bendrieji įvykio vietos lauke vaizdai, paskui atskirų mazgų ir jų detaliosios nuotraukos;
- patekimo į patalpas eiliškumo tvarka:
 - bendrieji koridoriaus ar panašios patalpos vaizdai, kad padėtų įsivaizduoti, kaip judėjo nusikaltėlis, tai leis susidaryti vaizdą, prie kokių objektų galėjo liestis nusikaltėlis;
 - atskirų patalpų pagal eiliškumą arba pėdsakų radimo reikšmingumą, pvz., kambarys, kuriame rastas lavonas, vaizdai;
 - visi tos patalpos mazgai ir detaliosios nuotraukos ir tik tada pereiti prie kitos patalpos vaizdų įforminimo;
 - patartume, ypač nužudymų įvykio vietose, pateikti ir tų patalpų, kambarių, kuriuose nerasta arba neieškota pėdsakų dėl įvykio situacijos, bendrus vaizdus, nes kartais ta informacija, kad tam tikrose patalpose nerasta pėdsakų, gali būti pats vertingiausias pėdsakas, mat kriminalistikoje pėdsakų nebuvimas irgi yra pėdsakas.

Kartais tam tikrose įvykio vietose, atsižvelgiant į įvykio situaciją, gali būti fotografuojama vadinamuoju totaliniu būdu, kai, siekiant kuo visapusiškiau ir išsamiau užfiksuoti įvykio vietos vaizdus, fotografuojama iš įvairiausių taškų ir įvairiaisiais rakursais.

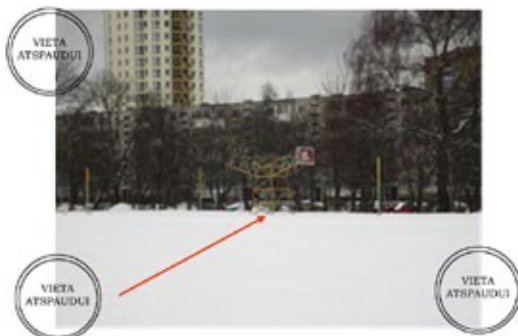
114–116 pav. pateiktas fotolentelės prie įvykio vietos apžiūros protokolo pavyzdys.

2012 m. vasario 28 d.
Įvykio vietos apžiūros protokolo priedas.

FOTOLENTELĖ Nr. 1

Ylėnais m. VPK KP NTT SNTS
(Sėdimoji žaidimų aikštelė)

Baudžiamoji byla Nr. XX-X-XXXXX-XX dėl sveikatos sutrikdymo

1 Foto. Vaizdas nuo stadiono pusės į krepšinio žaidimo aikštelę. Rodykle pažymėta vieta, kur rastas be sąmonės, sėdincioje padėtyje žmogus.

2 Foto. Krepšinio stulpo vaizdas nuo mokyklos pusės. Rodykle pažymėta vieta, kur rastas be sąmonės, sėdincioje padėtyje žmogus.

paragm

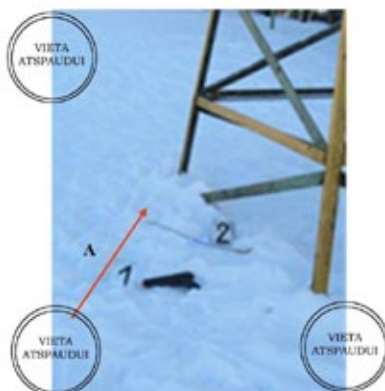
parafu

vaiko, pusele

113 pav. Fotolentelės pavyzdys.

3 Foto. Krepšinio stulpo vaizdas nuo stadiono puses. Rodyklėmis pažymėta: A – vieta, kur rastas be sąmonės sėdintis žmogus, 1 – pistoletas, 2 – šakelė prispaustas raištelis.

4 Foto. Krepšinio stulpo apatinės dalies vaizdas. Rodyklė A pažymėta vieta, kur sėdėjo be sąmonės žmogus. Numeriais: 1 – prie lavono buvęs pistoletas, 2 – šakelė, kuria prispaustas raištelis.

paragafas

paragrafas

straipsnis, ypač straipsnis

5 Foto. Prie be sąmonės rasto žmogaus buvusio pistoleto vaizdas iš viršaus.

6 Foto. Šakelė prispausto sulenکتo raštelio vaizdas iš viršaus.

7 Foto. Raštelio turinys.

paragis

paraiši

vardas, pavardė

Lavono fotografavimo jo radimo vietoje ypatumai

Įvykio vietos apžiūros bei įvykio vietos tyrimai, kurių vienas iš apžiūrų sudedamųjų elementų yra lavono apžiūra, pasitaiko gana dažnai. Dažniausiai tai yra susiję su nužudymų, tiek tyčinių, tiek ir dėl neatsargumo, tyrimu. Tačiau lavonas gali būti apžiūrimas ir dėl savižudybės, ypač tai yra aktualu, kad savižudybe gali būti siekiama užmaskuoti tyčinį nužudymą, bei nelaimingų atsitikimų, tiek buityje, tiek ir gamyboje dėl saugos taisyklių nesilaikymo, taip pat apžiūrint eismo įvykius, pasibaigusius eismo dalyvio mirtimi.

Lavono fotografavimo taisyklių parengimą lėmė šios priežastys: aplinkos, kurioje jis randamas, bei pozų, kuriomis randamas lavonas, aprašymo sudėtingumas. Joks aprašymas nebus toks išsamus ir tikslus kaip fotografinis lavoną supančios aplinkos ir jo pozos užfiksavimas, laikantis kriminalistinių fotografijos taisyklių. Kokie lavono pozos ar jos detalių elementai gali turėti lemiamą reikšmę mirties priežastiai nustatyti, o ir nusikaltimui iširti, gali paaiškėti tik atliekant tyrimą.

Lavonas įvykio vietoje turi būti fotografuojamas laikantis bendrojo kriminalistinių objektų fotografavimo principo: nuo bendro prie atskiro.

Lavonas gali būti randamas:

- užmaskuotas, pvz., paslėptas po šakomis ar net užkastas, tada visų pirma turi būti užfiksuojama vieta su ja supančia aplinka bei svarbesni lavono suradimo (pvz., atkasimo) momentai ir jo metu rasti įvairūs objektai;
- nepaslėptas, tada lavonas pirmiausia fiksuojamas radimo vietoje ta poza, kuria jis buvo rastas:
 - iš pradžių lavonas turi būti fotografuojamas iš visų pusių, jeigu įmanoma, su jį supančia artimiausia aplinka. Tam taikomas priešpriešinis arba kryžminis fotografavimas. Gana dažnai praktikoje to padaryti neįmanoma dėl lavono radimo vietos, pvz., kai lavonas randamas kanalizacijos šachtoje ar ištraukiamas iš vandens telkinio;

116 pav. Lavono vaizdas iš priekio

- paskui fiksuojamas bendras lavono vaizdas iš abiejų šonų bei iš galvos ir kojų pusės, taip pat ir iš viršaus.

117–118 pav. Lavono vaizdas iš kairės ir dešinės pusių.

Fotografuojant lavoną iš galvos ir kojų pusės, reikia atsitraukti keletą metrų nuo lavono ir fotoaparataž laikyti žmogaus akių aukštyje, tada gautas lavono vaizdas nebus iškreiptas.

119 pav. Lavono vaizdas iš galvos pusės, fotografuota iš žmogaus akių aukščio, atsitraukus nuo lavono. **120 pav.** Lavono vaizdas iš galvos pusės. Objektivo optinė ašis nukreipta statmenai į lavono galvos centrą.

Reikia pastebėti, kad radus lavoną ankštose patalpose, o tai praktikoje pasitaiko gana dažnai, lavono fotografavimas nuo kojų arba iš galvos pusės būna vienintelė galimybė užfiksuoti lavono padėtį įvykio vietoje.

Lavoną fiksuoti iš viršaus galima horizontaliosios linijinės panoramos būdu²²⁷:

A

B

121 pav. Lavono vaizdas iš viršaus: A apatinės kūno dalies vaizdas, B viršutinės kūno dalies vaizdas.

²²⁷ Plačiau skaitykite: Duncan Ch.D. *Advanced crime scene photography*. Boca Raton: CRC Press, 2010.

122 pav. Lavono vaizdas iš viršaus (fotografuota linijiniu panoraminio būdu ir atskiros nuotraukos sujungtos į panoraminę nuotrauką).

- jeigu lavono veido minkštieji audiniai nėra neatpažįstamai suirę, tai reikėtų nufotografuoti lavono veidą *an fas* ir iš profilių;
- atskirai turi būti užfiksuojama lavono galūnių, ypač rankų, padėtis;
- ypatingas dėmesys turi būti skiriamas lavono drabužių ir atskirų jo detalių būklės, jų pažeidimų užfiksavimui;
- ypatingas dėmesys turi būti skiriamas ant lavono kūno nuogų vietų (pvz., veido) esančių sukrešėjusio kraujo pėdsakams fotografuoti, nes judinant lavoną sukrešėjęs kraujas nukrenta ir prarandama vertinga informacija. Ant lavono kūno esantys kraujo pėdsakai yra svarbūs ne tik mirties priežastiai nustatyti, bet ir kūno pozos mirties metu bei lavono pozos keitimui po mirties patvirtinti;
- fiksuojamos žaizdos, nubrozdinimai bei įdrėskimai, visų pirma tie, kurie yra ant atvirų kūno vietų;
- fiksuojamos žaizdos, kiti pažeidimai bei tatuiruotės, esantys po viršutiniiais drabužiais;
- fiksuojama ta lavono pusė, ant kurios jis gulėjo, ar kitaip lietėsi su kokiu nors objektu, pvz., grindys;
- jeigu po lavonu randami kokie nors objektai, jie turi būti nufotografuoti laikantis fotografavimo reikalavimų.

Bendrose lavono fotografavimo taisyklėse išskiriamos įvairių lavono rūšių fotografavimo taisyklės, tai pakaruoklio, iškritimo iš aukščio.

Asmens apžiūros fotografavimo ypatumai

Asmens apžiūros objektas yra žmogaus kūnas, kuris apžiūrimas, siekiant gauti informaciją, duomenis, reikšmingus nusikalstamai veikai ištirti²²⁸. Apžiūrimo objekto specifiškumas nulemia pasirenkamus fotografavimo būdus bei rūšis: naudojamas mazginis ir detalusis fotografavimas.

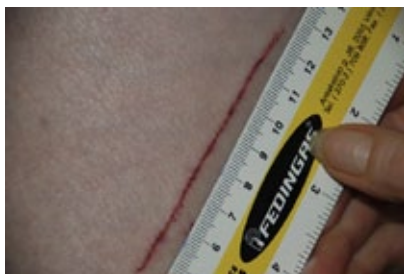
Mazginėje nuotraukoje fiksuojama kūno dalis, ant kurios yra duomenų, informacijos, turinčios reikšmės naujiems faktams, aplinkybėms nustatyti ar jiems patvirtinti. Fotografuojama taip, kad nuotraukoje būtų galima suprasti, kuri tai kūno dalis. Fotoaparato optinė ašis turi būti statmena fotografuojamai kūno daliai, o fotoaparato nugarėlė lygiagreti fotografuojamos kūno dalies paviršiui.

123 pav. Pil. J. J. kairės kojos šlaunies vaizdas su pažeidimais.

Detaliojoje nuotraukoje mastelinės fotografijos būdu fiksuojami pažeidimai, ypatingos žymės: apgamai, tatuiruotės, pašalinės medžiagos ar kt.

²²⁸ Plačiau apie asmens kūno apžiūros ypatumus skaitykite: Ancelis, P., *et al.* *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese*. Vilnius: MRU, 2011, p. 77–78.

124 pav. Bendras pažeidimų vaizdas.

125 pav. Viršutinio įdrėskimo vaizdas.

Kadangi atskiros žmogaus kūno dalys turi ritinio formą, nėra plokščios, tai, siekiant geriau išryškinti požymius, gali būti naudojamas šoninis apšvietimas, labai mažos detalės užfiksuojamos makrofotografija. Išblukusios tatuiruotės, silpnai matomi įkandimo požymiai išryškinami juos fotografuojant tiriamosios fotografijos (kontrastinės ar spalvų skyrimo) metodais.

Kratos fotografavimo ypatumai

Šios prievartos priemonės darymo fiksavimas fotografuojant turi būti atliekamas laikantis bendrųjų procesinių veiksnių fotografavimo taisyklių, t. y. turi būti nufotografuota:

- kratomas objektas su kartu jį supančia aplinka, jeigu tai yra vietovė;
- užfiksuotas kratos vietos bendras vaizdas;
- užfiksuoti įvairūs objektai (pvz., spintos), kuriuos atidarius rasti kratos objektai;
- užfiksuojamos vietos, kuriose įtariama, kad gali būti slėptuvė, jos palaipsnio atidarymo momentai, bei slėptuvės bendras vaizdas ją atidarius;
- užfiksuojami slėptuvėje esantys objektai jų radimo vietoje;
- užfiksuojami mastelinės fotografijos būdu iš slėptuvės paimti objektai ir, jei tai yra talpyklos, jų turinio vaizdas tik atidarius;
- jeigu kratos atlikimas buvo susijęs su turto funkcinių savybių ar net turto pažeidimu, tai irgi turėtų būti užfiksuota.

Parodymo atpažinti fotografavimo ypatumai

Šie parodymo atpažinti momentai privalomai turi būti užfiksuoti nuotraukose:

- parodomų atpažinti objektų bendras vaizdas;
- atpažinimo momentas, jei asmuo atpažino objektą;
- bendras atpažinto objekto vaizdas;
- jeigu objektas buvo atpažintas pagal ypatingus požymius, jie turi būti užfiksuojami mastelinės fotografijos būdu.

Parodymų patikrinimo vietoje fotografavimo ypatumai

Parodymų patikrinimo fotografavimo ypatumai priklauso nuo aplinkybių, kurios yra reikšmingos bylos tyrimui ir kurios yra tikrinamos, o tai gali būti:

- tikrinamas ir judėjimo į parodymų patikrinimo vietą maršrutas, tai nuotraukose turi būti užfiksuojamas išvykimo iš tam tikros vietos momentas. Šioje nuotraukoje turi būti užfiksuojama: vieta, iš kurios išvykstama, ir grupės sudėtis; asmuo, kurio parodymai tikrinami; fiksuojami svarbūs vykimo į parodymų patikrinimą vietą momentai, jei asmuo nurodo, kokias nors svarbias aplinkybes, kurios lėmė jo vieno ar kito kelio pasirinkimo momentus (pvz., kodėl pasirinko ilgesnį kelią, vieną ar kitą kryptį);
- vien parodymų patikrinimo vietoje veiksmai, atvykimas į vietą neturi reikšmės bylos aplinkybėms ištirti, tai turi būti fiksuojama: parodymų patikrinimo vietos bendras vaizdas, gali būti naudojami panoraminės fotografijos metodai;
- įvairūs svarbūs vietos parodymų patikrinimo elementai, pokyčiai, įvykę nuo įvykio (nurodomi asmens, kurio parodymai tikrinami);
- svarbesni tikrinamojo asmens veiksmų momentai ar momentai, į kuriuos atkreipė dėmesį jis ar tyrėjas; daiktai ar pėdsakai, rasti vietoje – daromos mazginės ir detaliosios nuotraukos;
- jeigu dėl aktyvių tikrinamojo asmens veiksmų keičiasi vietos vaizdas, tai jis turi būti užfiksuojamas bendru planu.

Kriminalistiškai svarbių objektų fotografavimo ypatumai

Kriminalistikos mokslas yra parengęs įvairių kriminalistiškai svarbių objektų fotografavimo taisykles bei rekomendacijas. Kaip vienas iš tokių ypatingų objektų yra įvardijamas žmogaus lavonas, todėl ir yra parengtos lavono jo radimo vietoje, t. y. įvykio vietoje, fotografavimo taisyklės. Laidantis šių taisyklių galima tiksliai ir išsamiai nufotografuoti.

Įvairių pėdsakų rūšių fotografavimo ypatumai

Rankų pėdsakų fotografavimas

Rankų pėdsakai yra ta pėdsakų rūšis, kurie dažniausiai randami įvykio vietos apžiūros ir tyrimo metu. Šie pėdsakai pagal kontrastą su paviršiumi yra skirstomi į matomus ir nematomus²²⁹. Dažniausiai įvykio vietų apžiūrų ir tyrimų metu randami nematomi pirštų pėdsakai, kurie paskui fiksuojami ant daktiloskopinių plokštelių²³⁰. Pėdsakų fotografavimas prieš jų fiksavimą kitais būdais užtikrina, kad, jeigu fiksavimo metu dėl kokių nors priežasčių pėdsakas bus sunaikintas, tai liks bent jo atvaizdas, kurį bus galima panaudoti tolesniam to pėdsako tyrimui.

126 pav. Išryškintų pirštų pėdsakų išsidėstymas prie stalo krašto (fotografuota kompaktiniu skaitmeniniu fotoaparatu „Canon IXU 220HS“, esant natūraliam apšvietimui).

²²⁹ Prie šios grupės priskirsime ir silpnai matomus rankų pėdsakus.

²³⁰ Įvykio vietų apžiūrų bei tyrimų specialistai žino, jog fiksuojant pėdsaką ant želatiniu pagrindu pagamintos daktiloskopinės plokštelės visada yra rizika, kad kopijavimo metu dėl vienų ar kitų priežasčių gali būti prarasti individualūs pėdsako požymiai.

Atliekant atskirų kategorijų nusikaltimų įvykių vietų apžiūras bei tyrimus, manytume, kad tikslinga būtų fotografuoti ir pirštų pėdsakus, juo lab kad dauguma šiuolaikinių kompaktinių skaitmeninių fotoaparatai turi makrorežimą, kuris leidžia, esant pakankamoms apšvietimo sąlygoms, fotografuoti objektus 3–5 cm atstumu.

127 pav. Piršto pėdsakas išryškintas tamsiais magnetiniais milteliais ir nufotografuotas makrorežimu (atstumas 3 cm) fotoaparatu „Canon IXU 220HS“, esant natūraliam apšvietimui.

Galimybė nufotografuoti išryškintą pėdsaką labai priklauso nuo:

- paviršiaus, ant kurio jis išryškintas;
- pėdsako dydžio;
- pėdsako kokybės: jeigu papiliarinės linijos pėdsake yra labai tankios, tai objektyvui neužtenka skiriamosios gebos, kad būtų galima išskirti pavienes papiliarines linijas;
- apšvietimo sąlygų.

Piršto pėdsakų fotografavimas yra labai imlus darbu procesas, todėl šie pėdsakai gali būti fotografuojami tik tiriant įvykio vietas, kai dirba komanda, nes vienam specialistui praktiškai reikia atlikti tik fotografo darbą.

Kojų pėdsakų fotografavimas

Žmogaus kojų pėdsakai gali būti užsifiksavę ant:

- transportabilių objektų, t. y. tokių objektų, kurie gali būti paimti iš tyrimo veiksmo atlikimo vietos. Geriausia yra tokių pėdsaką paimti

su objektu, ant kurio jis užsifiksavęs, ir nufotografuoti laboratorijos sąlygomis;

- ant netransportabilių objektų, t. y. tokių objektų, kurie negali būti paimti iš įvykio vietos dėl objektyvių priežasčių, pvz., dėl didelių objekto gabaritų ir pan.; ar dėl subjektyvių priežasčių: paimant pėdsaką būtų padaroma didelė žala savininkui. Pėdsakai, užsifiksavę ant netransportabilių objektų, gali būti fiksuojami:
- juos kopijuojant ant daktiloskopinių plokštelių arba naudojant gipsą²³¹ ar polimerines medžiagas;
- juos galima tik nufotografuoti, tai gali būti, pvz., avalynės pado pėdsako fragmentas ant tinkuotos sienos, krauju paliktas pėdos pado pėdsakas ant granito plokštės ir pan. Vienintelis būdas užfiksuoti tokius pėdsakus yra tik juos nufotografuoti laikantis kriminalistinių fotografijos reikalavimų bei kojų pėdsakų fotografavimo specialių rekomendacijų²³².

Fotografavimo proceso įforminimas

Kriminalistinės fotografijos panaudojimas procesinių veiksmų atlikimo metu turi būti įforminamas pagal baudžiamojo proceso kodekso normų reikalavimus ir laikantis kriminalistinių reikalavimų. Fotografavimo, atlikto vykdant procesinius veiksmus, įforminimas susideda iš šių etapų:

1) procesinio veiksmo atlikimo metu protokole nurodomos naudoto fotoaparato techninės charakteristikos (fotoaparato tipas, modelis, objektyvo duomenys); apšvietimo sąlygos (dieninis ar dirbtinis apšvietimas);

2) nufotografuotų vaizdų „išryškinimas“ – perkėlimas iš atminties kortelių į kompiuterį;

3) nufotografuotų vaizdų perkėlimas ant popierinių nešiklių. Tai atliekama dviem variantais:

- grafiniai vaizdai perkeliama į *Word* programos dokumento formatą, suformatuojami, kaip jie bus išsidėstę A4 formato lape. Tada po

²³¹ Darant išliejas visada yra pavojus, kad gali nepavykti dėl vieno ar kitų priežasčių sėkmingai padaryti kopijos, todėl pėdsakas bus prarastas.

²³² Plačiau žr.: Bodziak, W. J. *Footwear impression evidence: detection, recovery, and examination*. Boca Raton: CRC Press, 2000.

kiekviena nuotrauka turi būti padaromas paaiškinamasis užrašas (nereikia nurodyti, kad tai apžvalginė ar orientacinė nuotrauka, tokie jų pavadinimai vartojami tik aplinkos vaizdo / objekto masteliui apibūdinti). Suformuota *Word* programos formatu fotoatvaizdų lentelė atspausdinama ant paprasčiausio kopijavimo popieriaus rašaliniu ar lazeriniu spalvotu arba nespalvotu spausdintuvu;

- grafiniai vaizdai atspausdinami ant specialaus fotopopieriaus, gaunama analoginė fotonuotrauka. Nuotraukos turi būti suklijuojamos fotolentelėje, po kiekviena nuotrauka būtina parašyti paaiškinamąjį užrašą. Šios nuotraukos turi būti antspauduojamos.

Vienu ar kitu būdu parengęs fotomedžiagą, asmuo turi pasirašyti, nurodyti savo pareigas ir pavardę.

Fotonuotraukų įforminimo kriminalistinės rekomendacijos:

Nuotraukos turi būti įdedamos laikantis principo: nuo bendro prie atskiro. Bendruose vaizduose, kai mastelis yra mažas, nedidelių pėdsakų ar daiktų nesimato, todėl jų buvimo vieta turi būti pažymima naudojant rodykles ar kitus žymėjimo būdus. Nuotraukos užrašė turi būti pažymėta, kad rodykle ar skaičiais pažymėti konkretūs objektai. Paprastai A4 formato lape spausdinamos dvi nuotraukos, tačiau kai dviejose nuotraukose yra glaudžiai tarpusavyje susiję vaizdai, tai rekomenduojama juos spausdinti viename lape, kad, norint atidžiau ištyrinėti objektą ir, pvz., jo detalę, kurios nuotrauka yra kitame puslapyje, tai būtų patogų padaryti ir lengviau įsidėmėti visą informaciją;

4) tyrimo veiksmo, dažniausiai tai yra įvykio vietos apžiūros, grafinių vaizdų įdėjimas į kompiuterį saugoti. Šiuo metu tai daroma juos perkeliant į policijos komisariato serverį. Prieigos prie šių duomenų teisę turi:

VIP asmenys (komisariato ir kriminalinės policijos vadovai);
nusikalstamą veiką tiriantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas.

Asmenys, įeinantys į įvykio vietų nuotraukų duomenų bazę, turi slaptažodžius, todėl kiekvienas prisijungimas palieka atsekamą pėdsaką.

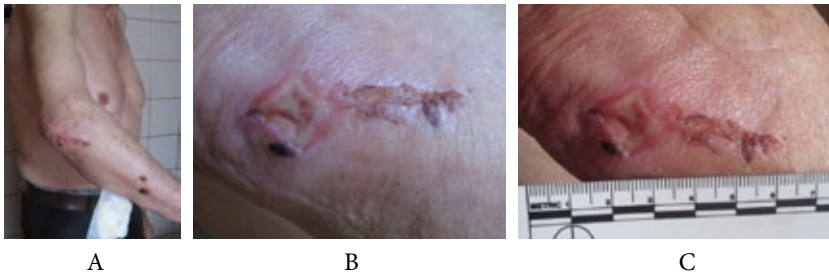
Kūno sužalojimų fotografavimas

Tiriant sveikatos sutrikdymus ir nužudymus, ypač svarbu kriminalistiškai tinkamai fotografiniu būdu užfiksuoti kūno sužalojimus. Šio fo-

tografavimo objektais yra gyvų asmenų ir lavonų kūnų paviršiai, ant kurių esantys sužalojimai gali būti susiję su kūno vientisumo pažeidimu, tai yra atviros žaizdos²³³, bei nesusiję su kūno paviršiaus pažeidimu. Šios grupės sužalojimų pagrindinis fotografavimo objektas yra poodinės kraujosruvos. Reikia turėti omenyje, kad poodinės kraujosruvos ryškiausiai pasireiškia ne tuoj pat po sužalojimo, o praėjus vienai ar kelioms dienoms, todėl tikslinga asmens apžiūrą pakartotinai atlikti po kelių dienų, kai kraujosruvos yra labiausiai išryškėjusios.

Fotografuojant sužalojimus, reikėtų daryti nuotraukų seriją:

- mazginę nuotrauką – kuri leistų aiškiai suprasti, ant kurios kūno dalies yra sužalojimas;
- detalią nuotrauką, kur stambiu planu būtų užfiksuotas sužalojimas: makrofotografijos būdu, t. y. kuo galima didesniu masteliu, ir mastelinės matuojamosios fotografijos būdu, t. y. su masteline liniuote.

128 pav. A – pil. J. J. dešinės rankos žasto ir dilbio vaizdas;
B, C – dešinės alkūnės žaizdos vaizdas.

Didžiausia problema fotografuojant kūno paviršiaus sužalojimus yra tai, kad didesnė dalis žmogaus kūno paviršiaus yra ne plokščia, o išgaubta, todėl sudėtinga ryškiai viename kadre užfiksuoti visas sužalojimo detales. Rekomenduojama daryti keletą nuotraukų: objektyvo optinė ašis statmena į sužalojimo centrą ir optinė ašis statmena paviršiui, truputį nutolusiam nuo žaizdos centro į abi puses.

²³³ Kai kuriuose amerikiečių kriminalistikos vadovėliuose rekomenduojama žaizdas nufotografuoti iki jų medicininio sutvarkymo ir po jo. Manytume, kad ši rekomendacija yra tinkama, kai sužalojimas nekelia pavojaus asmens gyvybei. Plačiau skaitykite: Ogle, R. R. *Crime scene investigation & reconstruction*. New Jersey: Perason Prentice Hall, 2007.

Tiriamosios kriminalistinės fotografijos metodai

Kai reikia užfiksuoti plika akimi nematomus pėdsakus, ištirti tam tikrus objektus, jų požymius, yra naudojami vadinamieji tiriamosios fotografijos metodai, prie kurių tradiciškai priskiriami šie metodai: mikrografija, kontrastinė fotografija bei fotografavimas apšvietus nematomais spinduliais.

Mikrofotografija [*mikro... + fotografija*] yra mikroskopu padidintų objektų atvaizdų fotografavimas. Kriminalistikoje ši fotografija naudojama mikroskopiniams tyrimų rezultatams iliustruoti. Identifikaciniams mechanoskopinių ir balistinių objektų tyrimams kriminalistikoje plačiai naudojami lyginamieji mikroskopai, kurie sukurti taip, kad leidžia vienoje nuotraukoje užfiksuoti pro mikroskopų objektyvus stebimų abiejų objektų: tiriamojo ir eksperimentinio, paviršių, padidintų nuo 20 iki 100 kartų, atvaizdus. Prie mikroskopų yra specialūs tam tikro formato nuotraukų spausdinimo įrenginiai, kurie iliustruoja tyrimo rezultatus.

Kontrastinė fotografija. Tiriant objektus dažnai reikia keisti jų atskirų elementų kontrastus – sustiprinti vienus elementus ar susilpninti kitus. Kontrastų padidinimas leidžia išryškinti silpnai matomus arba net plika akimi nematomus požymius. Ryškumo kontrastai – tai yra skirtumai tarp šviesiųjų ir tamsiųjų fotografinio vaizdo elementų. Kontrastinės fotografijos panaudojimą kur kas supaprastino atsiradę skeneriai, kuriais galima itin lengvai ir greitai gauti objekto skaitmeninį atvaizdą ir jį toliau tirti. Kontrastinė fotografija dažniausiai taikoma tiriant dokumentus, kad būtų galima išaiškinti klastojimo požymius.

Objektų atvaizdai, dažniausiai yra nuskenuoti dokumentai, t. y. skaitmeniniai atvaizdai. Naudojant specializuotas vaizdo redagavimo ar kitas specializuotas programas, keičiamas įvairių vaizdo dalių kontrastingumas ir išryškėja dokumento klastojimo požymiai.

Fotografavimas apšvietus nematomais spinduliais. Kaip pagrindiniai fotografavimo apšvietus nematomais spinduliais skiriami šie būdai: ultravioletinė fotografija, infrafotografija ir rentgenografija²³⁴.

²³⁴ Plačiau žr.: *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998.

6.3. Kriminalistinis filmavimas

Fotografijos atsiradimas ir spartus vystymasis suteikė postūmį ir kitiems vaizdo fiksavimo metodams atsirasti. 1895 m. broliai Liumjerai pristatė pasauliui savo naują atradimą – filmavimo kamerą, kurios veikimo principas buvo panašus į fotoaparato veikimą: pro objektyvą pereinantis šviesos srautas kino juostoje suformuodavo vaizdą. Vienintelis skirtumas, kuris ir lėmė fiksavimo metodų skirtumą, buvo tai, kad kino kameroje juosta juda 24 kadru per sekundę greičiu, taip sukurdamą filmuojamo objekto judėjimo įspūdį.

Atsiradus pirmajai techninei galimybei užfiksuoti dinaminį, t. y. judantį, vaizdą, nors dar ir be garso, tai buvo pradėta naudoti kriminalistikos tikslais ir ilgainiui susiformavimo pirma kriminalistinio filmavimo dalis – kriminalistinė kinematografija. Toks vaizdo filmavimas buvo techniškai gana sudėtingas procesas, todėl plačiai netaikytas kriminalistinėje praktikoje. Tad **kriminalistinę kinematografiją** galima laikyti pirmuoju vaizdo filmavimo etapu, kurio metu bendrieji kinematografijos metodai, būdai ir taisyklės buvo pritaikyti nusikaltimų tyrimo tikslams. Dauguma šių būdų bei taisyklių taikoma ir šiandien.

Naują techninį postūmį dinaminiam vaizdo fiksavimui davė televizijos vystymasis²³⁵. Tobulinant vaizdo įrašymo techniką buvo sukurtos vaizdo filmavimo kameros, vadinamosios videokameros, kurios įrašydavo vaizdą į vaizdajuostę, tai yra magnetinę juostelę, kurios jau nebereikėjo specialiai apdoroti. Užfiksuotą vaizdą buvo galima iškart žiūrėti naudojant videovaizdo grotuvą. Didžiausias šio vaizdo fiksavimo būdo privalumas buvo ne tik gana paprastas įrašymo techninis procesas, bet ir tai, kad kartu su vaizdu įsirašydavo ir garsas. Dėl šių techninių privalumų²³⁶ kriminalistinis filmavimas naudojant videovaizdo kameras buvo pradėtas plačiai taikyti kriminalistiniam vaizdui fiksuoti.

Tobulinant dinaminiam vaizdo fiksavimui naudojamas technines priemones, buvo sukurtas techniniu požiūriu naujas vaizdo įrašymo būdas, t. y. skaitmeninis vaizdo įrašymas, kurio techninis procesas remiasi

²³⁵ Plačiau apie televizijos vystymosi įtaką vaizdo įrašymui į magnetinę juostelę skaitykite: *Судебная фотография и видеозапись*. Учебник. Москва: ЦИТ, 2011.

²³⁶ Plačiau apie vaizdo filmavimo naudojant videokameras privalumus žr.: *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998.

tu, kad pro objektyvą perėjęs šviesos srautas papuola į matricą, o vėliau informacija verčiama kompiuteriui suprantama kalba ir yra įrašoma pagal tai kokios rūšies yra filmavimo kamera, speciali informacijos laikmena, iš kurios ji gali būti perrašoma į kitas informacijos laikmenas, pvz., kompaktinį diską, skaitmeninį videodiską ir kt.

Kadangi dėl technologinio skaitmeninio vaizdo įrašymo privalumų visuotinai pereita prie skaitmeninių vaizdo kamerų, tai ir kriminalistiniame vaizdo filmavimui naudojamos tik skaitmeninės technologijos, todėl šiandien kalbant apie kriminalistinį filmavimą turima omenyje skaitmeninis vaizdo filmavimas.

Kriminalistinis filmavimas – kriminalistinio vaizdo fiksavimo dalis, kuri, remdamasi bendraisiais kinematografiniais filmavimo metodais bei būdais, rengia jų pritaikymo renkant kriminalistiškai svarbią informaciją taisykles ir ruošia filmuotos medžiagos saugojimo, tyrimo bei panaudojimo metodus bei būdus.

Kriminalistinis vaizdo filmavimas yra sudėtingas veiksmas, kurio tinkamą panaudojimą tiriant nusikalstamas veikas lemia šie veiksniai:

- 1) tinkamas bendrųjų filmavimo metodų ir būdų parinkimas, siekiant kriminalistinių tikslų, t. y. filmavimo technikos išmanymas;
- 2) tinkamas filmuojamo reiškinių, proceso ar veiksmo scenarijaus parengimas;
- 3) baudžiamojo proceso įstatymų reikalavimus atitinkantis filmavimo proceso bei rezultatų įforminimas.

Filmavimo technika²³⁷: vienas pagrindinių filmavimo technikos elementų yra **kadras**, tai yra pro objektyvą perėjusio šviesos srauto suprojektuotas vaizdas – kadro rėmeliu apribotas erdvės plotas. Svarbus elementas yra kadro mastelis, kurio matavimo vienetu paprastai laikomas žmogus. Pagal kadro mastelį kadro planas gali būti skirstomas:

- panoraminis (arba tolimalinis) planas – kai žmogaus figūra kadre pagal vertikalią užima penktadalį ar dar mažesnę dalį, fiksuojama aplinka, kurioje vykdo veiksmas;

²³⁷ Plačiau žr.: Cope, P. *Skaitmeninio filmavimo pagrindai: namų filmų kūrimas pasitelkus šiuolaikinę videotechniką*. Vilnius: Alma littera, 2009.

- bendras planas, kai vaizdo iešiklyje, o atitinkamai ir kadre, žmogus matomas visu ūgiu (kadre gali ir nebūti žmogaus, tačiau jis yra įsivaizduojamas) – perteikiamas bendras aplinkos vaizdas ir joje esantys žmonės;
- vidutinis planas – kadre žmogus fiksuojamas iki liemens;
- stambus planas, kai fiksuojamos atskiros žmogaus kūno dalys – pvz., galva (perduodama žmogaus emocijos, mimika, akių išraiška) ar rankos, atliekančios kokį nors veiksmą;
- detalusis planas – jeigu kadre fiksuojami objektai lygūs nedidelėms žmogaus kūno dalims, pvz., akys, nosis. Tai atskirų objekto dalių vaizdas.

Reikia turėti omenyje, kad skirtingu masteliu filmuodami tą patį objektą, turime skirtingo turinio kadrus. Kadro mastelį galima keisti dviem būdais:

- statant kamerą arčiau ar toliau filmuojamo objekto;
- kameros su keičiamo židinio nuotolio objektyvu leidžia keisti mastelį nekeičiant kameros vietos. Tai yra optinis didinimas – objektas „priartinimas“ arba „mažinimas“ nutolinant vaizdą.

Kitas svarbus elementas – kadro kompozicija – tai naudojant, galima parodyti filmuojamų objektų ar jų dalių reikšmingumą, svarbumą kitų objektų atžvilgiu. Kompozicijoje visada turėtų būti siužeto centras, į kurį turėtų krypti žiūrinčio asmens dėmesys.

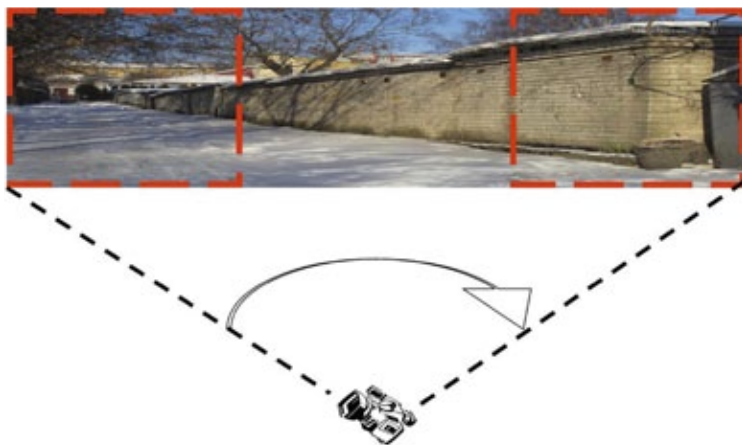
Skiriami šie filmavimo būdai:

1. **Filmavimas iš vieno taško, tai yra nejudančia kamera.** Gaunamas kadras vadinamas statiniu. Tokiu būdu filmuojami nuolat skirtingomis kryptimis judantys objektai, pvz., filmuojama stacionariomis vaizdo stebėjimo kameromis. Filmuojama keliais būdais:

- kamerą laikant rankomis – vaizdas įrašomas akių aukštyje;
- naudojant stovą – vaizdas dažniausiai įrašomas žmogaus krūtinės ar juosmens aukštyje.

2. **Judančia kamera filmuojant gaunamas vaizdas vadinamas dinamiu.** Galimi filmavimo variantai:

- kamera yra viename taške, tik pasukama pagal horizontalią arba vertikalią ašį, toks filmavimas vadinamas statiniu panoraminiu;

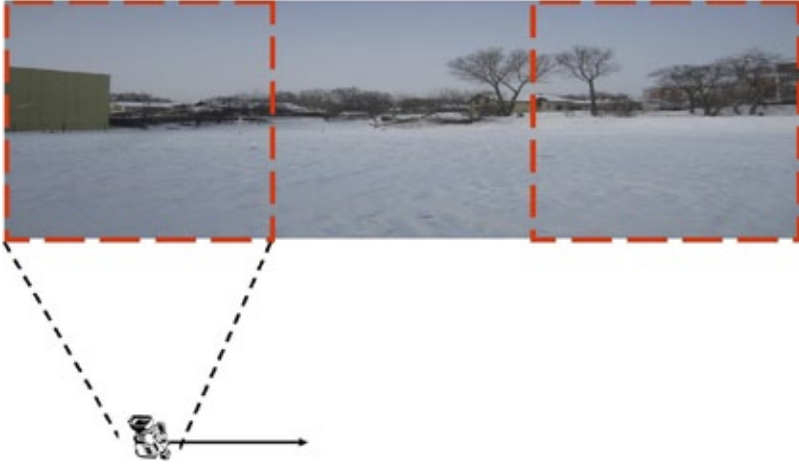

129 pav. Horizontaliosios statinės panoramos schema.

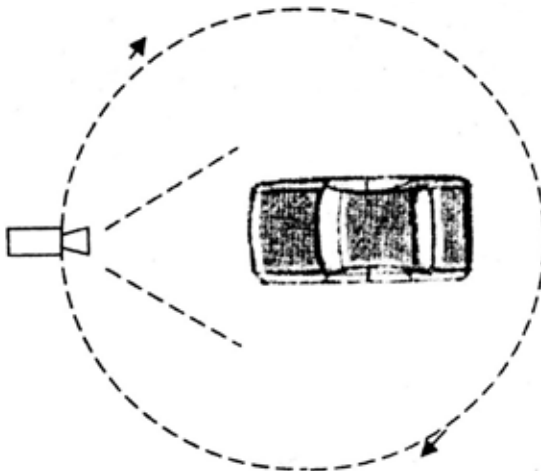
130 pav. Vertikaliosios statinės panoramos schema.

- juda tik kamera pagal horizontalią ar vertikalią ašį, toks filmavimas vadinamas dinaminium panoraminium;

131 pav. Horizontaliojo panoraminio filmavimo schema

- kamera juda aplink objektą, toks filmavimas vadinamas ratiniu;

132 pav. Ratinio filmavimo schema.

- kamera juda kartu su judančiu objektu, jeigu atstumas tarp jų nekinta, tai susidaro lydėjimo įspūdis²³⁸.

Filmavimo scenarijaus parengimas. Kadangi filmavimas atliekamas, siekiant suteikti žiūrinčiam asmeniui informacijos apie atliktus veiksmus, jų eigą bei gautus rezultatus, todėl tam reikia iš anksto pasirengti, t. y. numatyti veiksmų planą – parengti filmavimo scenarijų.

Filmavimo procesą sudaro šie etapai:

1. Pasirengimas filmavimui. Jau rengiant filmavimo scenarijų, turi būti apytiksliai numatyta, kiek laiko užims pats filmavimas, nes tam, kad būtų galima užtikrinti techninį filmavimo kameros veikimą, reikalinga energija, t. y. turi būti pakrauti kameros akumulatoriai, o jeigu veiksmas užtruks ilgą laiką, turi būti pasirūpinta papildomu jų komplektu.

2. Filmavimas. Filmuoti būtina tuo nuoseklumu, kuriuo jis yra aprašomas protokole. Pradėti reikėtų nuo vietovės, kurioje jis vykdomas, užfiksavimo bendru planu, kad būtų galima susidaryti orientacinį ir apžvalginį vietovės vaizdą. Tam taikomas panoraminis ir bendrasis planas. Perėjimai nuo vieno filmavimo plano prie kito turi būti daromi filmuojamo objekto judėjimo galiniame tarpsnyje arba judėjimo pradžioje, bet ne viduryje. Kad nufilmuota medžiaga būtų geriau suvokiama, didelę įtaką turi vieno kadro filmavimo trukmė ir kadro keitimosi dažnumas.

3. Procesinis filmavimo įforminimas.

Ar tai, kad atliekant procesinį veiksmažaidimą vaizdo kamera bus papildomai užfiksuojama aplinka, atliekami veiksmai ar objektai bei pėdsakai, bus pripažįstama kaip objektyvus atliktų veiksmų atspindys, priklauso nuo filmavimo įforminimo pagal baudžiamojo proceso normų reikalavimus, tačiau jeigu filmavimo metu netinkamai buvo pasirinkti filmavimo metodai, būdai ar buvo nesilaikyta kriminalistinių įvairių objektų filmavimo rekomendacijų, tai filmuota medžiaga žiūrinčiam asmeniui nesuteiks akivaizdžios informacijos apie atliktus veiksmus arba aplinką.

Filmavimo proceso atlikimas įforminamas procesinio veiksmo protokole, kuriame pažymima naudotos vaizdo kameros techniniai duome-

²³⁸ Plačiau apie kitus filmavimo technikos elementus žr.: Судебная фотография и видеозапись. Учебник. Москва: Щит, 2011.

nys, apšvietimo sąlygos, vaizdo įrašo trukmė ir ar buvo darytos pertraukos filmuojant. Nurodoma, kas darė vaizdo įrašą.

Po filmavimo dar turimas tik slaptas vaizdo įrašas, kurį paprastai reikia „elektroniniu būdu išryškintis“, t. y. vaizdą įrašyti į informacijos laikmenas. Filmuota medžiaga, įrašyta į kietąsias informacines laikmenas, pridedama prie tyrimo veiksmo protokolo. Atliekant tyrimo veiksmą, dažniausiai surašomas tik juodraštinis protokolo variantas, todėl protokolo surašymo metu turint filmuotos medžiagos įrašą daug lengviau rašyti protokolą.

Filmavimo ypatumai atliekant įvairius tyrimo veiksmus

Filmavimas kaip vaizdo fiksavimo būdas buvo sukurtas judesiu, t. y. dinaminiam vaizdams, užfiksuoti, todėl filmavimo pranašumai labiausiai išryškėja fiksuojant dinامينius procesinius veiksmus: atliekant parodymų patikrinimą, kai kuriuos tyrimo eksperimentus.

Filmavimas yra vienintelis objektyvus būdas, leidžiantis užfiksuoti parodymus asmenų:

- dėl amžiaus turinčių išskirtinį procesinį statusą, t. y. vaikų bei senų asmenų, kurie dėl senyvo amžiaus ir ilgai besitęsiančio nusikaltamos veikos tyrimo bei procesinio nagrinėjimo gali nesulaukti teismo dienos, kai galėtų tiesiogiai duoti parodymus teisme;
- dėl sveikatos būklės, t. y. sunkiomis nepagydomomis ligomis sergančių asmenų ir sunkiai sužalotų nusikaltimų aukų, galinčių duoti parodymus, bet yra didelė tikimybė, kad tai paskatins jų mirtį;
- dėl kitų priežasčių galinčių mirti.

Tinkamiausios sąlygos filmuoti apklausas yra tada, kai yra įrengti specialūs apklausų kambariai, nes filmuojant reikalingos tam tikros sąlygos: apšvietimas, atstumas tarp apklausiamojo ir vaizdo kameros; kamera turi būti statoma ant stovo, mikrofonas turi būti statomas prie apklausiamojo, nes jei šis tyliai kalba, įrašo garsas yra silpnas.

Geriausiai šias sąlygas atitinka specialiai vaikų apklausai įrengti vaiko kambariai, su įrengtomis net keliomis vaizdo kameromis: fiksuotomis,

kurių padėties negalima keisti, ir kameromis, kurių galima keisti filmavimo kampą.

6.4. Kriminalistinė holografija

Fotografijos metodai leido gauti aukštos kokybės plokščius, t. y. dvimačius, atvaizdus. Norint pasiekti kai kuriuos objektų fiksavimo uždavinius, šių dvimačių atvaizdų informatyvumo nepakako. Pirmieji bandymai gauti erdvinis vaizdus naudojant fotografinius metodus, jau buvo atliekami XX a. pradžioje, todėl buvo sukurta stereofotografija.

Spartus mokslo ir technikos progresas sudarė objektyvias sąlygas atrasti ir kitus vaizdo fiksavimo būdus.

Holografijos, kaip naujos mokslo ir technikos srities, pradininku laikomas anglų mokslininkas D. Gaboras²³⁹, kuris 1947 m., remdamasis šviesos difrakcija ir interferencija, sukūrė holografinį vaizdų fiksavimo metodą²⁴⁰. Prie šio metodo sukūrimo prisidėjo daugelio mokslo sričių: elektroninės mikroskopijos, elektrotechnikos, optikos, chemijos, pasiekimai.

Holografinio vaizdo fiksavimą sudaro šie etapai:

- objekto holograminio vaizdo įrašymas²⁴¹;
- holograme įrašyto objekto vaizdo atkūrimas.

Gautą vaizdo įrašą D. Gaboras pavadino holograma (gr. *holos* visas + *gramma* – raidė, įrašas). Holograma yra erdvinis objekto atvaizdas, gautas holografijos būdu. Technologinės sąlygos plačiai taikyti holografiją susidarė tik po 1960 m., kai buvo sukurti pirmieji lazeriai.

Holografijos privalumas yra tas, kad holograme užfiksuoto objekto atvaizdą galima atkurti bet kuriuo momentu. Atkurtame objekto vaizde žmogus mato objektą su visais jo optiniais požymiais, t. y. mato realų objekto vaizdą trimatėje erdvėje. Tokiu būdu atkurtas erdvinis vaizdas yra

²³⁹ 1971 m. D. Gaboras buvo apdovanotas Nobelio premija už pasiekimus fizikos srityje – už holografijos metodo atradimą ir jo praktinį pritaikymą.

²⁴⁰ Plačiau apie techninius šio vaizdo gavimo metodus žr.: [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Holografija>>.

²⁴¹ Plačiau apie hologramos gavimo principus žr.: *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998.

tiksli tiriamojo objekto kopija ir turi visas vizualines originalui būdingas savybes.

Holografijos metodai buvo pradėti taikyti ir kriminalistikos tikslais:

1. Objektams fiksuoti – ypatingą aktualumą šie metodai įgauna tada, kai reikia užfiksuoti sparčiai kintančius objektus, kai jų dydžius ir detales reikia daug kartų palyginti su tikrinamųjų objektų pavyzdžiais.

2. Kriminalistiniams objektams tirti – ypač perspektyvus šių tyrimo metodų taikymas, tiriant įspautinius pėdsakus.

Kriminalistinė holografija – kriminalistinio vaizdo fiksavimo dalis, kuri, remdamasi moksliniais holografijos metodais ir jos pagrindu sukurtomis techninėmis priemonėmis, rengia holografijos metodo pritaikymą fiksuojant, registruojant ir tiriant kriminalistinius objektus bei hologramų pritaikymą dokumentų bei kitų objektų apsaugai nuo klastojimo.

Šiuo metu hologramos plačiai taikomos prevencijos tikslais:

- įvairiems asmeniniams dokumentams, pinigų banknotams, kreditinėms kortelėms ir kitiems panašiams objektams nuo suklastojimo apsaugoti;
- prekių ženklams nuo klastojimo apsaugoti;
- kitiems labai vertingiems unikaliems objektams, pvz., brangiems akmenims, nuo suklastojimo apsaugoti .

Taigi šiuo metu holografija plačiausia taikoma kriminalistinėje dokumentotyroje dokumentų apsaugai nuo suklastojimo

■ Kontroliniai klausimai:

1. Kokio mokslo atstovas pasiūlė naudoti fotografijos terminą?
2. Išvardykite kriminalistinio vaizdo fiksavimo sistemas.
3. Išvardykite skaitmeninės fotografijos etapus.
4. Kaip skirstoma linijinė panorama?
5. Kokį fotografijos būdą naudojant galima užfiksuoti ridos pėdsaką?
6. Kokios rūšies fotografija yra pereinamoji grandis tarp paprastos ir tiriamosios fotografijos?
7. Išvardykite mastelinės fotografijos taisykles.

8. Kodėl registracinėje fotografijoje asmenį reikia fotografuoti iki juosmens?
9. Kokie dokumentinės fotografijos metodai naudojami tiriant objektus?
10. Kaip skirstomas procesinių veiksmų fotografavimas?
11. Kaip pagal detalumo lygį skirstomi procesinių veiksmų vaizdai?
12. Kokiems objektams fotografuoti taikomas priešpriešinis fotografavimas?
13. Kaip turi būti įformintas procesinio veiksmo fotografavimas?
14. Kokie tiriamosios fotografijos metodai taikomi dokumentotyroje?
15. Apibūdinkite panoraminį filmavimą.
16. Kokioje kriminalistikos technikos šakoje taikoma kriminalistinė holografija?

Rekomenduojama literatūra:

1. Duncan, Ch. D. *Advanced crime scene photography*. Boca Raton: CRC Press, 2010.
2. Miller, L. *Police photography*. Amsterdam: Elsevier, 2011.
3. Redsicker, R. *The practical methodology of forensic photography*. Boca Raton: CRC Press, 2000.
4. Robinson, R. M. *Crime scene photography*. Amsterdam: Elsevier, 2010.
6. Russ, J. C. *Forensic uses of Digital imaging*. Boca Raton: CRC Press, 2001.
7. *1000 gudrybių ir patarimų, kaip fotografuoti ir filmuoti*. Ph. Andrews ... [et al.]. Vilnius: Aktėja, 2009.
8. Дмитриев, Е. Н. *Судебная фотография: курс лекций*. Москва: Юрлитинформ, 2009.
9. Душеин, С. В., et al. *Судебная фотография*. Москва: Питер, 2005.
10. Зотчев, В. А.; Булгаков, В. Г.; Курин, А. А. и др. *судебная фотография и видеозапись*. Москва: Щит-М., 2011.
11. Яровенко, Т. В. *Современное состояние использования цифровой фотографии в криминалистике*. Москва: Юрлитинформ, 2011.

7 SKYRIUS

KRIMINALISTINĖ TRASOLOGIJA

7.1. Pėdsakų samprata ir klasifikacija kriminalistikoje

„Pėdsakas yra viskas, ką kriminalistai gali užfiksuoti ir kriminalistškai įvertinti“, – taip savo veikale „Kriminalistinis pėdsakų mokslas“ 1931 m. rašė žymus vokiečių kriminalistas Erikas Anušatas (*Erich Anuschat*). Iš tikrųjų kiekvienas nusikaltimas yra susijęs su supančia aplinka ir joje atsispindi. Kad ir kaip greitai būtų padarytas nusikaltimas, jis niekada nėra vieno veiksmo aktas: tai sudėtinga nusikaltėlių, nukentėjusiųjų, kitų asmenų, vienaip ar kitaip įtrauktų į nusikaltimo veiksmo sritį, veiksmų sistema tiek prieš nusikalstamą įvykį, tiek jo metu ir po jo. Visų šių veiksmų žymės ir yra nusikaltimo pėdsakai, kurie suteikia vertingos informacijos apie nusikaltėlį, nusikaltimo padarymo būdą, nusikaltimo aplinkybes. Taigi pėdsakai tiriant nusikaltimus naudojami labai seniai. Apie tai, kad jie buvo naudojami dar iki mūsų eros, liudija seniausi dokumentai, pavyzdžiui, senovės Indijos Manu įstatymai (II a. prieš m. e.–II m. e. a.), kuriuose nusikaltimų tyrimas prilyginamas medžiotojo, ieškančio laimikio pagal kraujo pėdsakus, veiksmams.

Kokie būtent pėdsakai anksčiausiai buvo pradėti naudoti aiškinant nusikalstamas veikas ir nagrinėjant bylas teismuose, tiksliai atsakyti sunku. Labiausiai tikėtina, kad tai buvo žmogaus kraujo ir jo kojų pėdsakai. Tačiau istoriniai dokumentai liudija, kad nuo seno žinomi pirštų raštai, kurie buvo naudojami kaip parašai. Į amžių gelmes nugrimzdo ir dantų pėdsakų panaudojimo istorija. Pavyzdžiui, jau VII a. žinomas kinų tyrinėtojas Giuan Tzangas, keliavęs po Indiją, yra nurodęs, jog ten valdovas Takschacila vietoj valstybinio antspaudo ant dokumentų palieka savo dantų pėdsakus raudoname vaške²⁴².

Visą pėdsakų gausybę galima bandyti pažinti tik juos tinkamai susistematizavus. Kriminalistikos mokslininkai ginčijasi, ar galima pėdsakų kompleksą įspausti į kokius nors rėmus, kita vertus, pripažįsta, kad ir vi-

²⁴² *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 97.

siška netvarka yra negerai. Kriminalistinėje literatūroje mes susiduriame su daugybe klasifikacijų, kurių pagrindai irgi įvairūs: tai ir pėdsakų susidarymo mechanizmas, forma, substancija, arba medžiaga, ryšys su įvykio vieta ir pan.

Gana išsamią pėdsakų klasifikaciją pateikia kai kurie vokiečių kriminalistai ir siūlo, pavyzdžiui, tokią²⁴³:

1. Pagal santykį su įvykiu:

- tikrieji pėdsakai, turintys tiesioginį ryšį su įvykiu;
- apgaulingi pėdsakai, kurie atsirado atsitiktinai;
- fiktyvūs, pramanyti, simuliaciniai pėdsakai.

2. Dinaminė sistematika, susijusi su pėdsakų susidarymo mechanizmu, laiku, vieta:

- įvykio pėdsakai, kuriuos sukėlė įvykis, jie gali būti ant įvairių objektų, nusikaltėlio, aukos, padeda atlikti rekonstrukciją, patikrinti parodymus, juos verifikuoti;
- nusikaltėlio pėdsakai, aptinkami tiesiogiai įvykio vietoje, ant nusikaltimo priemonių, įrankių, aukos;
- pėdsakai ant nusikaltėlio, jo kūno, drabužių, automobilio.

3. Materialioji sistematika:

- pėdsakai, turintys formą;
- medžiagų pėdsakai (žmogaus, gyvulių, augalų, mikrobiologiniai, dirvožemio, dulkių, nešvarumų, tekstilės, toksikologiniai, stiklo, lako, dažų, metalo, dirbtinių medžiagų, mineralinių medžiagų, degimo, sprogimo produktų, dujų, gaudyklių medžiagų);

4. Situaciniai (tam tikros situacijos visuma, atspindėjimas, kai jis būdingas tam tikrai nusikaltimo rūšiai, gali būti nagrinėjamas kaip atskiras pėdsakas) ir konkretūs objektų (pvz., nusikaltimo įrankių) pėdsakai.

Šiame vadovyje siūloma plačiau susipažinti su tradicine ir praktikoje pasiteisinusia klasifikacija, glaudžiai susijusia su nusikalstamu įvykiu, kad kriminalistas žinotų, su kokių rūšių pėdsakais dažniausiai susidurs tirdamas tam tikros rūšies nusikaltimą.

²⁴³ Kube, Störzer, Timm (Hrsg.) *Kriminalistik: Handbuch für Praxis und Wissenschaft*. Booberg Verlag. Bd. 1 (1992), Bd. 2 (1994).

Pagal šią klasifikaciją kriminalistikoje pėdsakai suprantami dviem prasmėmis: plačiaja ir siaurąja. **Pėdsakai plačiaja prasme** – tai visi materialūs nusikaltimo padariniai, objektų ar aplinkos pokyčiai (pradedant rankų, įsilaužimo pėdsakais, nusikaltėlio paliktais daiktais, baigiant kvaipais). Šiuo pagrindu pėdsakai skirstomi į:

- 1) pėdsakus atspindžius, atspindinčius daiktų (objektų) išorinę sandarą (formą, dydžius, reljefą) arba pėdsakų susidarymo mechanizmą;
- 2) pėdsakus daiktus (pvz., spynos, plombos, atskirto objekto dalys);
- 3) pėdsakus medžiagas (pvz., lakų, dažų dalelės, tepalo dėmės, kraujo pėdsakai).

Pėdsakai siaurąja prasme – tai mūsų jau minėti pėdsakai atspindžiai. Juos tiria speciali kriminalistikos technikos šaka – trasologija²⁴⁴.

Pagrindinis trasologijos objektas (pėdsakas) susiformuoja kontaktuojant dviem objektams: objektui, paliekančiam pėdsaką, t. y. jį formuojančiam, ir objektui, pėdsaką išlaikančiam, priimančiam.

Tie paviršiai, kuriais objektai susiliečia, vadinami kontaktiniais.

Kontaktuodami objektai patiria fizinį, cheminį arba biologinį poveikį. Fizinis poveikis dar gali būti mechaninis arba šiluminis. Todėl ir pėdsakai klasifikuojami į mechaninio, šiluminio, cheminio, biologinio poveikio pėdsakus.

Trasologija tiria mechaninio poveikio pėdsakus. Šiuos pėdsakus irgi galima skirstyti įvairiais pagrindais. Pagal juos palikusius objektus trasologijoje jie skirstomi į žmogaus, įsilaužimo įrankių ir priemonių, įvairių mechanizmų, transporto priemonių paliktus pėdsakus, gyvulių pėdsakus, kurie, beje, tiriami gana retai²⁴⁵.

Trasologijoje reikšmingiausia yra pėdsakų klasifikacija pagal pėdsakų susidarymo mechanizmą. Pėdsakų susiformavimo proceso, arba mechanizmo, pažinimas ir tyrinėjimas padeda išaiškinti įvairių rūšių pėdsakų susidarymo dėsningumus, ypatybes, įvertinti juose atsispindinčių požymių

²⁴⁴ *La trace* – (pranc.) pėdsakas, žymė, *logos* – (graik.) mokymas, mokslas.

²⁴⁵ Plačiau apie tai rašė žymus lietuvių kriminalistas doc. dr. Petras Danisevičius. Žr.: Danisevičius, P. *Pagrindiniai trasologijos klausimai*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1967.

kriminalistinę reikšmę. Šiuo pagrindu pėdsakai skirstomi į:

- **statinius**, kurie susiformuoja tuo vadinamuoju kontakto sąlyginės rimties momentu, kai pėdsaką paliekantis objektas nustoja judėti ir kiekvienas jo taškas palieka savo adekvatų atspindį pėdsaką atspindinčiame objekte (pvz., avalynės pėdsakai sniege). Statinių pėdsakų atmaina yra **ridos pėdsakai**. Jie susiformuoja pėdsaką paliekančiam objektui riedant kito objekto paviršiumi, t. y. gaunama nuosekli eilė atspaudų, paliekamų gretimomis objekto dalimis (pvz., automobilio padangos protektorių pėdsakas);
- **dinaminis** (linijinius), kurie susidaro slystant pėdsaką paliekančiam objektui pėdsaką atspindinčio pėdsako paviršiumi arba judant abiem. Tada kiekvienas taškas palieka linijinį pėdsaką – trasą. Iškilimai įspaudžia vageles, įdubimai palieka gūbrelius. Tai pjovimo (kirtimo), slydimo, vilkimo, sukimo, trinties ir panašūs pėdsakai.

Pasitaiko kombinuotų pėdsakų, kai vieno proceso metu iš pradžių susiformuoja statiniai (arba dinaminiai) pėdsakai, paskui jie transformuojami į dinaminis (arba statinius), pvz., išlaužiant seifą, atstumiant spygnos velkę.

Statiniai ir dinaminiai pėdsakai gali būti:

- **įspaustiniai** (reljefiniai), susiformuojantys įspaudžiant pėdsaką paliekančiam objektui į pėdsaką atspindintį. Tai tūriniai, trimačiai pėdsakai, teikiantys daugiausia informacijos. Juose objekto kontaktinis paviršius atsispaudžia negatyviai, o darant išlieją, visos detalės perteikiamos pozityviai (pvz., avalynės pėdsakas minkštoje žemėje);
- **paviršiniai** (plokšti) pėdsakai susiformuoja pasikeitus objektą atspindinčio paviršiaus būklei. Savo ruožtu jie gali būti **antsluoksniniai**, kai ant pėdsaką atspindinčio arba priimančio objekto atsiluoksniuoja pėdsaką paliekančio objekto ar ant jo buvusios medžiagos dalelių (pvz., piršto pėdsakas ant švaraus stiklo), ir **nuosluoksniniai**, kai pėdsaką paliekantis objektas nuima nuo pėdsaką atspindinčio objekto paviršiaus medžiagos daleles (pvz., piršto pėdsakas ant dulketo stiklo, kojos pėdsakas ant šviežiai dažytų grindų).

Pėdsakai pagal pokyčių susiformavimo vietą skirstomi į: **lokalinius** – susidarancius pakitus pėdsaką atspindinčio objekto kontaktiniam paviršiui, ir **periferinius**, susiformuojancius pakitus pėdsaką atspindinčiam

objektui už kontakto su pėdsaką paliekančiu objektu ribų (pvz., aplink pakabintą paveikslą išblunka apmušalai).

Pateikta klasifikacija svarbi teorijai ir praktikai. Nuo pėdsakų rūšies priklauso jų suradimo, užfiksavimo, paėmimo būdai, tyrimo metodika ir technika. Svarbu ne tik rasti pėdsaką, bet ir tinkamai, laikantis baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimų, jį užfiksuoti. Paprasčiausias ir kiekvienu atveju būtinas pėdsakų fiksavimo būdas yra aprašymas procesinio veiksmo protokole. Nors pėdsakai yra skirtingi, tačiau pareigūnai privalo laikytis nustatytų reikalavimų, kaip juos užfiksuoti protokole.

Protokole turi būti nurodyta:

- daikto, ant kurio rasti pėdsakai, pavadinimas, paskirtis, savybės, paviršiaus pobūdis;
- pėdsakų rūšis pagal bendrą priimtą klasifikaciją;
- kas atsispaudė pėdsake (pvz., visas delnas, pirštai ir kt.);
- pėdsakų padėtis ant daikto ir jų tarpusavio padėtis;
- pėdsakų forma ir dydžiai (matmenys), reljefas ir jo pobūdis;
- pėdsake esančios pašalinės dalelės (jei jų yra);
- suradimo, fiksavimo ir paėmimo būdas;
- techninių priemonių panaudojimo tvarka;
- supakavimo būdas ir užrašai ant pakuotės.

7.2. Žmogaus pėdsakai

Didžiausią kriminalistinę reikšmę iš žmogaus paliekamų pėdsakų turi rankų, kojų, dantų, įvairių galvos dalių odos paviršių, nagų pėdsakai.

Rankų pėdsakai. Rankų pėdsakų tyrimas apima delno (palmoskopija), pirštų (daktiloskopija), odos porų (poroskopija) ir papiliarinių linijų kraštų (edžeoskopija) pėdsakų tyrimą.

Rankų pėdsakai būna įspaustiniai (pvz., ant plastilino, nesudžiūvusių dažų ir kt.) ir paviršiniai, taip pat matomi (dažyti) ir nematomi (bespalviai). Matomi (dažyti) rankų pėdsakai paliekami suteptomis rankomis (pvz., dažais, krauju ir kt.). Bespalvius pėdsakus sudaro prakaito ir riebalų dalelės, kurios išsiskiria iš organizmo ant rankų plaštakų vidinių paviršių.

Žmogaus rankų plaštakų vidinių paviršių (ir kojų padų) reljefas labai sudėtingas. Jį sudaro papiliarinės linijos – odos viršutinio sluoksnio (epidermio) iškilimai. Jų aukštis – nuo 0,1 iki 0,4 mm, plotis – nuo 0,2 iki 0,7 mm. Papiliarinės linijos išsidėsčiusios tam tikru nuotoliu viena nuo kitos, todėl tarp jų yra tarpai, kurių plotis – 0,1–0,3 mm. Šios papiliarinės linijos sudaro sudėtingus piešinius, susijungia, išsišakoja, bet niekada nesusikerta.

133 pav²⁴⁶. Žmogaus rankos plaštakos papiliariniai raštai. Rankos plaštakos zonos: 1–5 nago falangos, 6–9 vidurinės falangos, 10–14 bazinės falangos, I – hipotenaras, II–IV – tenarai.

Kartu su papiliarinėmis linijomis pėdsakuose atsispindi ir kiti rankų plaštakų vidinių paviršių reljefo požymiai: fleksorinės (sulenkimo) linijos, raukšlės, poros – piltuvėlio pavidalo įdubos, išsidėsčiusios ant papiliarinių linijų ir skirtos prakaitui pašalinti. Be šių natūralių požymių, plaštakų reljefe gali būti ir įvairių sužeidimų: randų, nudegimo žymių ir kt.

Kriminalistinę papiliarinių raštų reikšmę nulemia trys pagrindinės jų savybės, sudarančios mokslinį daktiloskopinės identifikacijos pagrindą: individualumas, pastovumas, gebėjimas atsikurti.

²⁴⁶ *Daktiloskopavimas*. Vilnius: KTC, 2009.

Labai svarbi papiliarinio rašto savybė yra jo **individualumas**. Papiliarinio rašto detalių visuma turi daug informacijos ir yra nepakartojama. Kiekvieno žmogaus pirštų papiliariniai raštai skiriasi. Tyrimai parodė, kad pasaulyje nėra asmenų su vienodais papiliariniais raštais, jie skirtingi net ant dvynių rankų.

Antra svarbi papiliarinio rašto savybė yra jo **pastovumas**. Papiliarinis raštas susiformuoja trečią ketvirtą mėnesį dar negimusiam vaikui. Žmogui augant, jis didėja, atsiranda raukšlių. Ilgainiui papiliarinis raštas gali šiek tiek „nusidėvėti“, bet pats jo piešinys, detalių tarpusavio išsidėstymas nekinta visą gyvenimą, išlieka ir po mirties tol, kol suyra minkštieji audiniai.

Trečia papiliarinio rašto savybė yra **gebėjimas atsinaujinti**. Odos ląstelės nyksta, oda gali nusilupti, būti pažeista, tačiau naujos ląstelės formuodamosi visada pakartoja tą patį piešinį. Tik giliai pažeidus apatinę odos sluoksnį – dermą, papiliarinės linijos nebeatinaujina, tačiau liekantys randai turi didelę identifikacinę vertę. Pagal juos nusikaltėlis sėkmingai identifikuojamas.

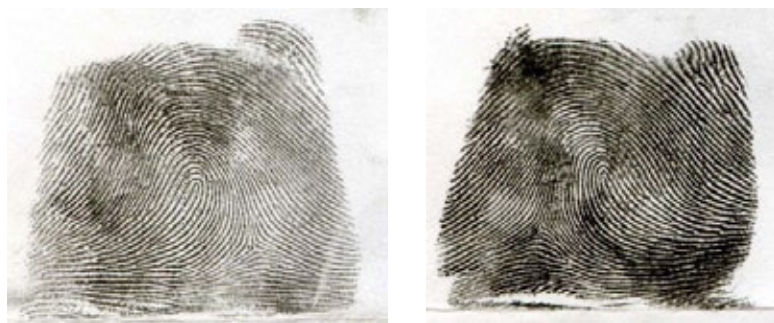
Papiliariniai raštai pagal sudėtingumą ir piešinio formą skirstomi į tris pagrindines rūšis (tipus): lankinius, kilpinius ir apvaliuosius.

Lankiniai yra reti, jie sudaro tik apie 5 proc. visų papiliarinių raštų. Tai patys paprasčiausi raštai, juos sudaro srautas lanko formos papiliarinių linijų, einančių nuo vieno piršto krašto į kitą. Skiriasi tik linijų išlinkimo laipsnis. Pagal išlinkimo laipsnį jie dar skirstomi į porūšius: tipiniai, piramidiniai, su neaiškiu piešinio centru ir kt.

134 pav. Lankiniai papiliariniai raštai.

Kilpiniai – sudaro apie 65 proc. visų papiliarinių raštų. Tai dažniausiai pasitaikančios rūšies papiliariniai raštai. Jų sandara: vidurinės linijos eina nuo vieno piršto krašto, viduryje daro kilpą ir grįžta į tą patį kraštą. Sudeamosios kilpos dalys yra kilpos galvutė (labiausiai išlenkta papiliarinių linijų dalis) ir kilpos galai. Kilpiniai raštai, kurių kilpų galai nukreipti į nykštį, vadinami radialiniais, o kurių į mažylio piršto pusę – ulnariniais. Apie 95 proc. visų kilpinių raštų yra ulnariniai. Be to, kilpiniai raštai būna įvairių porūšių: paprasti, išlenkti, pusiniai, priešpriešiniai, uždari, paraleliniai.

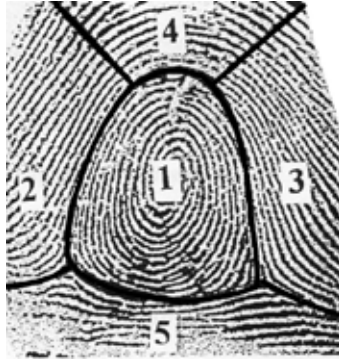
135 pav. Kilpiniai papiliariniai raštai.

Apvalieji – sudaro apie 30 proc. visų papiliarinių raštų. Papiliarinės linijos sudaro ratų, elipses, ovalus. Tai sudėtingiausi piešiniai, kurie gali būti ratiniai, spiraliniai, nebaigti, su sudėtingu piešiniu.

136 pav. Apvalieji papiliariniai raštai.

Kilpiniuose ir apvaliuosiuose papiliariniuose raštuose išskiriami keli linijų srautai: centrinis, t. y. linijos, sudarančios kilpas arba ratus, jį gau- biantis periferinis ir iš apačios einantis bazinis. Tose vietose, kur bazinės ir periferinės linijos išsiskiria arba susilieja, susidaro trikampio formos fi- gūros, vadinamos deltomis.

137 pav. Papiliarinių linijų srautai. Nago falangos zonos: 1 – centrinė zona, 2 – kairioji lateralinė zona, 3 – dešinioji lateralinė zona, 4 – distalinė zona, 5 – bazinė zona²⁴⁷.

Pagal nurodytą papiliarinių raštų klasifikaciją tyrėjas ar kitas policijos pareigūnas gali atlikti pirminių pirštų pėdsakų diferencijavimą jau įvykio vietoje. Išsamesnį kriminalistinį šių pėdsakų tyrimą atlieka specialistai.

Tiriant žmogaus rankų pėdsakus, galima nustatyti:

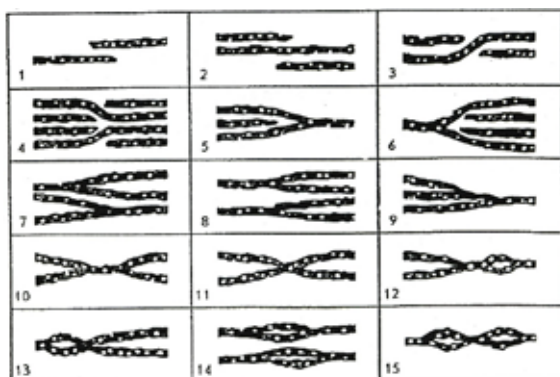
- ar ant pateiktų tirti objektų yra rankų pėdsakų ir ar jie tinka asmeniui identifikuoti;
- ar pėdsakai palikti tam tikro asmens rankomis;
- ar pėdsakai palikti vieno, ar kelių asmenų rankomis, kuria ranka, kuriais konkrečiai pirštais;
- rankos plaštakos, kuria palikti pėdsakai, sandarą;
- koku būdu (imant daiktą ar prisiliečiant prie jo) atsirado ant daikto rankų pėdsakai.

Norint atsakyti į šiuos klausimus, reikia nustatyti ir palyginti rankų pėdsakų požymius, kurie kriminalistikoje skirstomi į bendruosius ir indi-

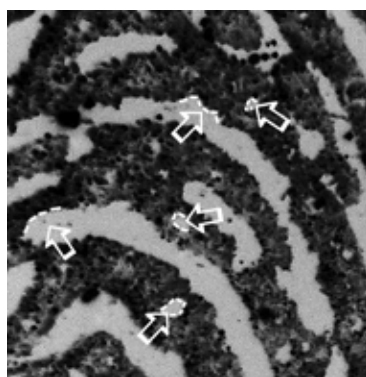
²⁴⁷ *Ibid.*

vidualiuosius. **Bendrieji požymiai** – tai papiliarinio rašto rūšis, porūšis, deltų skaičius, jų forma, išsidėstymas, papiliarinių linijų skaičius tam tikroje rašto dalyse, jų srautų kryptis, išlenktumas. Pagal bendruosius požymius galima nustatyti rašto rūšį.

Individualieji požymiai – tai papiliarinio rašto detalės: papiliarinės linijos pradžia, pabaiga, nuotrūkis, linijų susiliejimas, išsišakojimas, tiltelis, akutė, taškelis ir kt. (138 pav.); papildomi požymiai (mikropožymiai) – poros (skaičius, dydis, forma, išdėstymas), papiliarinių linijų kraštų požymiai; fleksorinės (sulenkimo) linijos, raukšlės, randai.

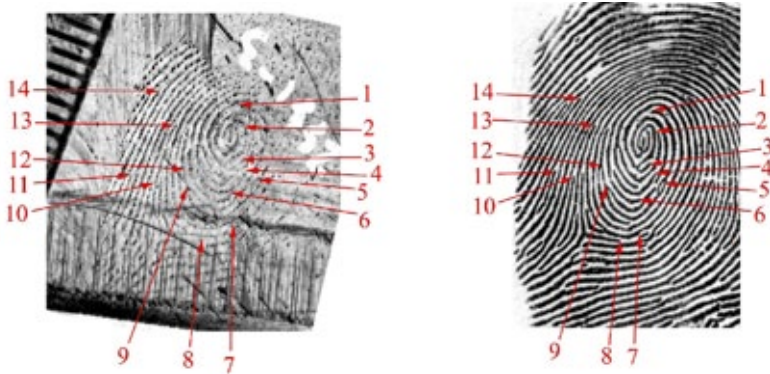
138 pav. Papiliarinio rašto detalės.

139 pav. Poroskopinės papiliarinio rašto ypatybės²⁴⁸.

²⁴⁸ *Ibid.*

Palyginus įvykio vietoje rastą pėdsaką su įtariamojo asmens rankų pėdsakais ir nustatčius sutampančių bendrųjų ir individualiųjų požymių nepakartojamą kompleksą, daroma identifikacinė išvada, kad pėdsaką įvykio vietoje paliko įtariamasis.

140 pav. Įvykio vietoje surasto (kairėje) ir įtariamo asmens (dešinėje) pirštų pėdsakų palyginimas. Skaičiais pažymėti sutampantys požymiai.

Dar neatlikus detalaus papiliarinio rašto tyrimo, iš įvykio vietoje rastų rankų pėdsakų galima spręsti, kuria ranka ar kuriuo pirštu palikti pėdsakai. Tai nustatoma pagal šiuos požymius:

- nykščio pėdsakas būna atokiau nuo kitų; ant nejudančių daiktų kairės rankos nykščio pėdsakas nukreiptas į dešinę, o dešinės – į kairę; nykščio pėdsakas didesnis už kitų pirštų pėdsakus;
- smiliaus pėdsakuose užsifiksuoja nuožambis, esantis dešinėje pusėje – kairėi rankai ir kairėje – dešinei rankai;
- vidurinio ir bevardžio piršto pėdsakai primena stačiakampius;
- kilpiniuose raštuose kairės rankos kilpų galai dažniausiai nukreipti į kairę, dešinės rankos – į dešinę;
- apvaliųjų raštų išilginė ašis pagrindo atžvilgiu nukreipta į dešinę kairės rankos pėdsakuose ir į kairę dešinės rankos pėdsakuose;
- apvaliųjų raštų linijų srautai eina pagal laikrodžio rodyklę – kairės rankos ir prieš ją – dešinės rankos.

Reikia turėti galvoje, kad spręsti, kuria ranka ar kuriais pirštais palikti pėdsakai, negalima pagal vieną pėdsaką, reikia vertinti visą jų grupę.

Rankų pėdsakų suradimas, užfiksavimas ir paėmimas. Nematomų rankų pėdsakų ieškoma apšviečiant objektą smailiu kampu krentančia šviesa, panaudojant siaurą nukreiptą šviesos srautą, o permatomus objektus – peršviečiant.

Nematomi (latentiniai) pėdsakai ryškinami įvairiais būdais. Dažniausiai naudojamas fizikinis mechaninis būdas, pagrįstas adhezija (ryškinančiosios medžiagos prilipimu prie papiliarinį raštą sudarančios medžiagos). Tam naudojami įvairūs milteliai, kurie turi būti sausi, smulkūs ir savo spalva skirtis nuo apdorojamo paviršiaus. Sąlygiškai miltelius galima skirstyti į šviesius (aliuminio, bronzos, cinko oksido, švino baltalo ir kt.) ir tamsius (grafito, vario oksido, suodžių ir kt.).

Pastaruoju metu labai dažnai naudojami magnetiniai (dažniausiai redukuotos geležies) milteliai. Jais galima išryškinti net 30 dienų senumo pėdsakus ant įvairių paviršių: stiklo, popieriaus, plastmasės, porceliano, faneros, išskyrus paviršius, turinčius magnetinių savybių. Šie milteliai yra įvairių spalvų. Spalva priklauso nuo to, kokia dažančioji medžiaga įmaišyta į redukuotos geležies miltelius.

141 pav. Daktiloskopiniai milteliai.

Pėdsakams ant margaspalvių paviršių išryškinti naudojami fluorescuojantys milteliai. Tokiais milteliais apibarstytus pėdsakus apšvietus ultravioletiniais spinduliais, jie ima švytėti, todėl gerai matomi.

Milteliais ant tiriamojo paviršiaus užbarstomi specialiais daktiloskopiniais šepetėliais.

142 pav. Daktiloskopiniai šepetėliai.

143 pav. Magnetinis šepetėlis²⁴⁹.

Pėdsakai ant metalinių paviršių, turinčių magnetinių savybių, gerai išryškinami suodžiais deginant žvakę ar kitokią daug suodžių išskiriančią medžiagą.

Pėdsakai dar ryškinami jodo garais, panaudojant specialius jodo vamzdelius. Tačiau taip išryškintus pėdsakus reikia greitai fotografuoti ir apdoroti krakmolo tirpalu arba užfiksuoti ant specialių krakmolo ar jodo dekstrininių plokštelių.

Cheminis būdas naudojamas pėdsakams ant popieriaus, kartono, nepadoro medžio išryškinti. Pavyzdžiui, 2 proc. acetoninis ninhidrino tirpalas, reaguodamas su pėdsake esančiomis aminorūgštimis ir baltymais, nudažo jį violetine spalva. Vėliau, kad pėdsaką būtų galima liesti rankomis, jis apdorojamas 1,5 proc. acetoniniu vario nitrato tirpalu.

Dar naudojamas 1–1,5 proc. acetoninis aloksano tirpalas, nudažantis pėdsakus rausva spalva. 5–10 proc. sidabro nitrato tirpalu (distiliuotame vandenyje), į kurį įdėta 1–2 proc. azoto ar acto rūgšties, tamsoje apdorojama medžiaga reaguoja su chloro junginiais ir nudažo pėdsaką ruda spalva. Toks pėdsakas apšviečiamas.

Šiuos reagentus galima naudoti vieną po kito.

Neryškiems kruviniems rankų pėdsakams išryškinti naudojamas tirpalas, gautas ištirpinus benzidiną spirite arba vandenilio peroksido – išryškėja mėlynos spalvos pėdsakai.

²⁴⁹ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.forensicssource.com/ProductDetail.aspx?ProductName=1003942>>.

Laboratorijose dar naudojamas **autoradiografijos metodas**, kai pėdsakas veikiamas radioaktyviojo formaldehido garais, taip pat **vakuuminis apdorojimas**, kai ant pėdsakų „nusodinamos“ metalo, dažniausiai aukso ir cinko, molekulės. Šiuo būdu galima apdoroti pėdsakus, esančius ant įvairių paviršių, tarp jų korėtų, reljefinių, spalvotų, be to, juo galima išryškinti seniai paliktus pėdsakus, gauti labai ryškų pėdsako vaizdą, turintį didelę identifikacinę vertę.

144 pav. Prietaisas pėdsakams ryškinti vakuume.

Vienas naujausių rankų pėdsakų išryškinimo metodų yra jų **apšvitinimas argoniniu lazeriu**. Naudojant šį būdą, galima išryškinti seniai paliktus rankų pėdsakus, pavyzdžiui, trijų mėnesių senumo pėdsakus popieruje, metų ir senesnius pėdsakus ant metalinių paviršių.

Rankų pėdsakams ant plastiko, celofano, metalo, odos paviršių išryškinti veiksmingas yra **apdorojimo ciano akrilatu metodas** – ant apdorojamų paviršių rankos pėdsakų vietose „nusėda“ polimero molekulės.

Išryškinti pirštų pėdsakai užfiksuojami – nufotografuojami ir aprašomi tyrimo veiksmo protokole. Milteliais išryškinti pėdsakai, jei negalima paimti viso daikto, nukopijuojami ant specialių daktiloskopinių plokštelių. Tamsiais milteliais išryškinti pėdsakai fiksuojami ant skaidrių arba baltų plokštelių, išryškinti šviesiais milteliais – ant tamsių. Reljefiniai pėdsakai gali būti fiksuojami darant jų modelius iš polimerinių pastų.

145 pav. Speciali ciano akrilato kamera pėdsakams ryškinti.

Apžiūrint objektus, ant kurių gali būti rankų pėdsakų, reikia būti labai atsargiems juos ryškinant ir fiksuojant, stengtis jų nesunaikinti ir nepalikti savo pėdsakų.

Paimti daiktai, ant kurių yra rankų pėdsakų, turi būti tinkamai suvakuoti, kad vežant pėdsakai nenukentėtų. Pagrindiniai reikalavimai, pakuojuojant tokius daiktinius įrodymus, yra šie: daikto dalys, ant kurių yra pėdsakų, neturi liestis su pakavimo medžiaga, kuri turi būti tvirta, nepraleisti drėgmės ir dulkių. Daiktas turi būti įtvirtinamas, kad nejudėtų – dažnai tenka daryti pagalbinį karkasą.

Eksperimentiniai rankų atspaudai daromi spaustuviniais dažais, kurie paskleidžiami ant stiklo lygiu plonu sluoksniu. Kiekvieno asmens rankų atspaudų atspaudžiama po du egzempliorius ant daktiloskopinių kortelių arba ant balto lygaus popieriaus lapo. Eksperimentiniai rankų atspaudai turi būti ištisi ir ryškūs, kad nebūtų dažais suteptų vietų (dėmių), kuriose sunku išskirti papiliarines linijas, kad nebūtų nenudažytų papiliarinių linijų, kuriuos atspauduose neužsifiksuoja, būtinai turi būti atsispaudusios deltos.

Daktiloskopuojant reikia laikytis šių pagrindinių taisyklių:

- daktiloskopuojamojo rankos turi būti švarios ir sausos;
- kiekvienas pirštas paeiliui patepamas plonu vienodu spaustuvinių dažų sluoksniu. Tai daroma prispaudžiant pirštą prie padengto dažais stiklo, specialios plokštelės arba užtepant specialiu voleliu;

- daktiloskopuojantis asmuo daktiloskopuojamąjį pirštą ima už antrosios falangos, deda ant specialios daktiloskopinės kortelės, pasukdamas jį į šoną;
- daktiloskopuoti geriau stovint, daktiloskopuojamojo piršto rau-menys neturi būti įtempti;
- daktiloskopuojama (padėjus sukama) iš vadinamosios nepatogios padėties į patogią: dešinės rankos nykštys – iš dešinės į kairę, kiti pirštai – iš kairės į dešinę, kairės rankos nykštys – iš kairės į dešinę, kiti pirštai – atvirkščiai;
- pirštas sukamas visas nuo vieno nago krašto iki kito, judesys turi būti nenutrūkstamas, daktiloskopuojamas pirštas nespaudžiamas, jis turi tik lengvai liesti daktiloskopinės kortelės paviršių;
- delnų atspaudai daromi taip: delnas dedamas ant daktiloskopinės kortelės ir staigiu judesiu paspaudžiama jo centrinė dalis;
- kontroliniai visų pirštų atspaudai daromi ne sukant, o tiktai pridant pirštus prie daktiloskopinės kortelės ir keliant į viršų, kad atsispautų pirštų viršutinės zonos prie pat nago papiliariniai raštai. Šiuo metu daktiloskopuoti naudojami specialūs prietaisai, padedantys gauti kokybiškus rankų atspaudus.

146 pav. Daktiloskopavimo priemonės.

Daktiloskopuojant lavoną, kiekvieno piršto atspaudai daromi ant atskirų popieriaus lapelių, o šie įdedami į specialų „lovelį“; lapelis apspaudžiamas aplink pirštą ir įklijuojamas į daktiloskopinės kortelės atitinkamam pirštui skirtą vietą. Į tokį „lovelį“ gali būti dedama ir visa daktiloskopinė kortelė.

Lavono rankų atspaudus reikia daryti ypač kruopščiai, nes pakartotinai daktiloskopuoti ne visada įmanoma.

Ekspperimentiniai rankų atspaudai, reikalingi poroskopiniam tyrimui, daromi lengvai priliečiant (be paspaudimo) prie daktiloskopinės kortelės. Taip geriau užsifiksuoja odos poros, esančios ant papiliarinių linių.

Skiriant rankų pėdsakų ekspertizę, ekspertams gali būti pateikiami šie klausimai:

1. *Ar ant pateiktų tirti objektų yra rankų pėdsakų? Jeigu taip, ar jie tinkami asmeniui identifikuoti?*
2. *Ar pėdsakai palikti konkretaus asmens rankomis? (Klausiant nurodoma pavardė ar pavardės asmens, kurių daktiloskopinės kortelės pateiktos lyginamajam tyrimui.)*
3. *Ar pėdsakai keliose vietose palikti vieno ar kelių asmens rankomis?*
4. *Kurios rankos, kurių pirštų yra palikti pėdsakai?*
5. *Kokiu būdu (imant daiktą, stumiant ar prisiliečiant) objekto paviršiuje susidarė rankų pėdsakai? (Klausimas užduodamas esant pateiktiems tirti daiktams.)*
6. *Ar pirštų atspaudai dviejose skirtingose daktiloskopinėse kortelėse priklauso vienam asmeniui? (Klausimas pateikiamas, kai reikia nustatyti neatpažinto lavono ar sulaikyto asmens, neturinčio dokumentų ir pateikiančio apie save neatitinkančius tikrovės duomenis, tapatybę.)*

Ekspertizei pateikiami:

- daiktai arba jų dalys su nematomais (latentiniais) arba mažai matomais rankų pėdsakais;
- daiktai arba jų dalys su matomais (dažytais) rankų pėdsakais;
- rankų pėdsakai, nukopijuoti ant daktiloskopinių plokštelių;
- rankų pėdsakų mastelinės fotonuotraukos, padarytos pagal teismo fotografijos reikalavimus;
- įspaustinių rankų pėdsakų išliejos.

Lyginamajam tyrimui atliekant rankų pėdsakų tyrimą, kaip pavyzdžiai pateikiami asmens, kurie galėjo palikti pėdsakus, rankų (pirštų ir delnų) atspaudai. Esant įspaustiniams pėdsakams, lyginamajam tyrimui pateikiamos rankų pėdsakų išliejos²⁵⁰.

²⁵⁰ *Trasologinė ekspertizė: skyrimas ir medžiagos paruošimas*. Metodinės rekomendacijos. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2001.

Kojų pėdsakai

Žmogaus kojų pėdsakai skirstomi į avalynės ir kojų (basų ar apmautų kojinių) pėdsakus.

Žmogaus kojų pėdsakai gali būti: basų kojų bei kojų, apmautų kojinių, pėdsakai ir pėdos pėdsakai avalynės viduje. Pėdsakai būna: pavieniai, keletas jų arba pėdsakų grupė (pėdsakų sistema, „pėdsakų takelis“). Kojų pėdsakų kriminalistinė reikšmė neretai paaiškėja jau atvykus į nusikaltimo vietą.

Sukaupta tyrėjų ir ekspertų patirtis leido išplėsti klausimų, į kuriuos atsakymus duoda žmogaus kojų pėdsakų tyrimas, grupę. Įvykio vietoje gali būti nustatyta:

- pėdsakų susiformavimo mechanizmas, t. y. kaip jie padaryti, – einant, bėgant, šuoliuojant, stovint ir t. t.;
- avalynės rūšis, dydis, nusidėvėjimo laipsnis;
- ar pėdsakai, rasti keliose vietose, palikti ta pačia avalyne;
- ar pėdsakai tikrai palikti įtariamojo avalyne;
- ar avalynę nešiojo konkretus žmogus. Beje, šis klausimas taip pat gali būti sprendžiamas atliekant DNR tyrimus.

Taip pat galima nustatyti pėdsaką palikusio asmens fizines savybes, ūgį, anomalijas, funkcinę asimetriją.

Kriminalistikoje reikšmingi yra tiek pavieniai pėdsakai, tiek ir jų sistema, arba vadinamasis pėdsakų takelis, bei jo elementai:

1. Ėjos krypties linija – tai tiesė, kreivė ar laužyta linija, einanti tarp dešinės ir kairės kojų pėdsakų ir rodanti, kur link ėjo žmogus;

2. Ėjos linija – ji jungia iš eilės visus pėdsakų kulnus ir yra laužytos linijos formos;

3. Žingsnio ilgis – atstumas tarp dešinės ir kairės kojos pėdsakų kulnų. Jis priklauso nuo ūgio, ėjimo greičio, amžiaus; pvz., žemo ūgio vyro žingsnis paprastai būna 70–76 cm, vidutinio ūgio vyro – 73–79 cm, aukšto ūgio – 77–83 cm, o moters – 10–15 cm trumpesnis. Bėgant žingsnis visada ilgėja (vyro iki 1 m);

4. Žingsnio plotis – atstumas tarp dešinės ir kairės kojos pėdsakų. Žingsnio plotis yra 15–20 cm, tačiau nešant sunkią našta, senų žmonių, neščių moterų žingsnio plotis paprastai būna didesnis;

5. Žingsnio kampas – tai toks kampas, kurį sudaro pėdos ašis su ėjos krypties linija. Jis gali būti teigiamas, nulinis ir neigiamas.

147 pav. Pėdsakų takelis ir jo elementai²⁵¹: AB ėjos krypties linija, CD – žingsnio ilgis, CC – žingsnio plotis, AB – pėdos ašis, CAB – žingsnio kampas (1 teigiamas, 2 kampo nėra, 3 neigiamas).

Iš kojų pėdsakų galima gauti informacijos apie nusikaltėlio judėjimo kryptį, greitį, būdą, ūgį, lytį, fizinę būklę, o kai kada ir apie amžių.

Jau įvykio vietoje kai kurių kojų pėdsakų požymiai gali suteikti reikšmingos kriminalistinės informacijos, padedančios operatyviau atskleisti nusikaltimą, neretai rasti nusikaltėlio slapstymosi vietą.

²⁵¹ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 115.

Ėjimo krypties nustatymas. Kryptį rodo gilesnė įspauda pakulnės srityje ir avalynės priekio forma. Paviršiniuose pėdsakuose tai rodo sustumti atsiskuoksniavusios ir prilipusios medžiagos gabalėliai, kurie nukreipti į priešingą judėjimui kryptį. Atvirksčiai apsiaunant avalynę pakulnė į priekį, labiau įspausti pėdsakai yra avalynės priekyje, o ne pakulnėje; periodiškai pasikartoja postūmiai prieš atsispaudžiant avalynės priekiui ir atspindinčio paviršiaus pažeidimas pėdsako priekyje, ėjos krypties linija laužyta, nelygi, žingsnio kampas neutralus (nulinis) arba neigiamas, esant dideliame žingsnio pločiui. Einant atbulomis, slydimo pėdsakai būna užkulnio srityje, pėdsakas gilesnis iš priekio.

Žmogaus ūgio nustatymas. Kriminalistikos literatūroje P. Topinardo (*P. Topinard*) ir R. Martino (*R. Martin*) darbuose egzistuoja pėdos ir ūgio santykis, gautas apibendrinus daugelio žmonių matavimų duomenis: didžiausias vyro pėdos ilgis yra lygus 15,8 proc., moters – 15,5 proc. jų ūgio.

Čekų kriminalistai išvedė empirinę formulę, numatančią ūgio priklausomybę ne tik nuo pėdos ilgio, bet ir nuo jos pločio²⁵².

Orientacinis ūgis pagal avalynės pėdsaką:

\bar{U} (ūgis) = 3,1 I (avalynės ilgis) + 4 P (avalynės plotis plačiausioje vietoje) + 44 cm.

Ūgis pagal pėdą:

$\bar{U} = 3,1 I + 4 Pl + 53$ cm.

Žmogaus fizinių savybių ir būklės nustatymas. Pėdsakų takelis gali suteikti informacijos apie šiuos dėsningumus:

- 1) žingsnio kampas didėja, didėjant ūgiui;
- 2) jei ūgis vienodas, žingsnio kampas didesnis, esant ilgesnėms kojoms;
- 3) žingsnio kampas didėja, didėjant svoriui;
- 4) kojų traumoms, susirgimams, deformacijoms būdinga:
 - a) mažas žingsnio kampas,
 - b) sveikos kojos žingsnio ilgis ir kampas didesnis, pėdsakas gilesnis,
 - c) lūžus pėdos kaulams, sveikos kojos žingsnio ilgis sutrumpėja, o sužeistos pėdos statymo kampas sumažėja,

²⁵² Straus, J., et al. *Kriminalisticka trasologie*. Praha, 2004.

- d) jeigu viena koja trumpesnė, ilgesnės kojos pėdsakas gilesnis;
- 5) kairės kojos žingsnio ilgis didesnis už dešinės, bet mažesnis žingsnio kampas;
- 6) žingsnio plotis didesnis nešant sunkų krovinį. Toje pusėje, kurioje nešamas kroviny, žengiamas didesnis žingsnis.

Apytikrio svorio nustatymas. Remiantis amerikiečių kriminalisto antropologo Z. M. Robinso (*Z. M. Robbins*) eksperimentiniais tyrimais, buvo nustatyti pėdos pločio priklausomybės nuo žmogaus svorio indeksai:

- vyrams, vyresniems kaip 14 m. – 60,479 proc. dešinei kojai (pėdai) ir 60,498 proc. – kairei.
- moterims, vyresnėms kaip 14 m. – 66,877 proc. dešinei kojai (pėdai) ir 67,143 proc. kairei. Apytikris svoris nustatomas svarais (1 svaras – 0,45359237 kg), dalijant pėdos plotį iš to ar kito indekso.

Pėdsakų susiformavimo sąlygų nustatymas. Pavieniuose įspaustuose pėdsakuose einant aiškiai atsispaudžia giluminiai ploteliai pėdsako priekinėje dalyje ir užkulnio dalyje, jų gylis beveik vienodas. Bėgant paprastai priekinėje dalyje pėdsako kontūrai neryškūs; kuo greičiau bėgama, tuo pėdsakas gilesnis užkulnio srityje, pėdsakuose atsiranda grunto postūmių į priešingą judėjimui pusę. Stojant (stabdant) pėdsakai išsidėsto netvarkingai, iš dalies dengia vienas kitą, kai kada užsifiksuoja ne visos avalynės pado detalės.

Avalynės identifikavimas pagal pėdsakus. Radus įvykio vietoje kojų (avalynės) pėdsakų, iš pradžių reikia išsiaiškinti, ar jų nepaliko nukentėjusieji arba liudytojai, pirmieji atvykę į įvykio vietą. Tam reikia apžiūrėti šių asmenų avalynę, atkreipti dėmesį į bendruosius ir individualiuosius požymius, kurie taip pat praverčia ir aiškinantis, ar nusikaltėlis paliko pėdsaką.

Identifikuoti avalynę galima pagal sutampančius bendruosius ir individualiuosius požymius. Bendrieji avalynės požymiai, atsispindintys pėdsake, yra:

- pado konstrukcija, matmenys ir forma;
- pado paviršiaus pobūdis (reljefinis raštas, fabrikiniai žymėjimo ženklai, vinutės, pasagėlės ir kt.);
- pado ir jo dalių tvirtinimo būdas.

Tačiau identifikuojant svarbiausi yra individualieji požymiai, kurie atsiranda dėvint ir taisant avalynę. Tai nudėvėjimo vietos, mechaniniai pažeidimai, įtūkimai ir kt.

148 pav. Avalynės pado (kairėje), pėdsako, rasto įvykio vietoje, ir eksperimentinio pėdsako sulysinimas²⁵³.

Kojų pėdsakų fiksavimas. Fiksuojant kojų pėdsakus, paeiliui naudojami šie būdai:

1. Fotografavimas pagal kriminalistinės fotografijos taisykles.
2. Matavimas.

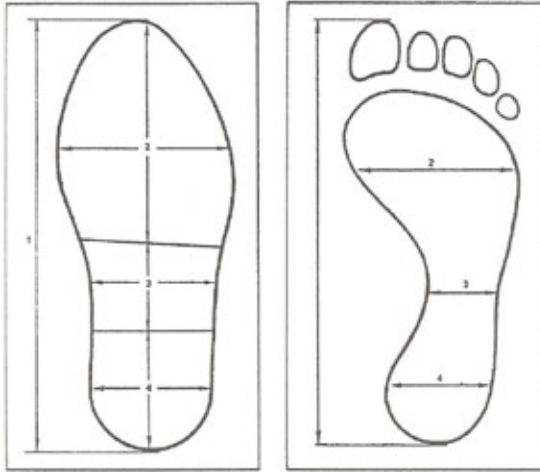
Avalynės pėdsako matuojama:

- bendras ilgis;
- atskirų dalių (puspadinės, tarpinės, pakulnės) ilgis ir plotis: puspadinės ir pakulnės – plačiausioje vietoje, tarpinės – siauriausioje.

Basos kojos pėdsako matuojama:

- bendras pėdos ilgis;
- pado plotis plačiausioje vietoje;
- skliauto plotis siauriausioje vietoje;
- kulno plotis plačiausioje vietoje.

²⁵³ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 118.

149 pav. Avalynės ir basos kojos pėdsakų schemas²⁵⁴.

Galima išmatuoti pirštų ilgį ir plotį.

Aprašant takelį, turi būti išmatuoti ir pažymėti visi elementai.

3. Aprašymas protokole, schemų nubraižymas; svarbu atsižvelgti į būtinumą šiuo būdu užfiksuoti reljefinio rašto ir individualiuosius požymius.

4. Modeliavimas.

Paviršiniai pėdsakai fiksuojami (daromi jų modeliai) ant daktiloplokštelių arba ant specialiai tam pritaikytų plokštelių.

Įspaustiniai (reljefiniai) pėdsakai fiksuojami dažniausiai padarant gipso išliejas. Tai nesudėtinga. Iš pradžių pėdsakas nufotografuojamas, išmatuojamas (apie tai rašyta anksčiau), iš jo atsargiai pašalinamos pašalinės dalelės (akmenukai, šakelės ir kt.), jų judinti negalima, jeigu pašalinės dalelės inkrustuotos (įmintos) į pėdsaką. Gipso skiedinys daromas taip: į indą įpilamos maždaug dvi stiklinės vandens, pamažu nuolat maišant gipsas supilamas į vandenį. Maišoma, kol masė sutirštės iki grietinės konsistencijos. Šis skiedinys pilamas į pėdsaką dviem sluoksniais: iš pradžių pilamas pirmas sluoksnis (iki pusės pėdsako gylio), paskui iš medžio pagaliukų dedamas karkasas ir užpilamas antras sluoksnis. Gipsui sustingus,

²⁵⁴ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 119.

maždaug po 30–40 minučių, išlieja atsargiai išimama ir vandens srove nu-
plaunama prilipusi žemė.

Fotografuojamas išpaustinis
pėdsakas

Pėdsakas paruošiamas
išliejai daryti

Užpilamas gipso
skiedinys

Nuaplauta išlieja

150 pav. Avalynės pėdsako išlieja ir jos darymo procesas²⁵⁵.

Darant išliejas ant sniego, pėdsako paviršius iš pradžių apdorojamas
(apipurškiamas) specialiu polimeru, kuris plonu sluoksniu padengia pėd-

²⁵⁵ *Evident Crime Scene Products*. Catalog #14, 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22].
<www.EvidentCrimeScene.com>.

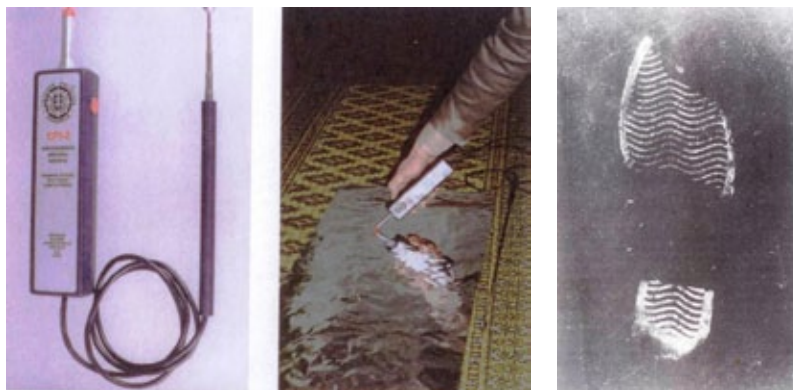
sako paviršių, gerai atspindi pėdsakų mikroreljefą ir apsaugo pėdsako požymius nuo galimų pažeidimų pilant gipso skiedinį.

Išliejos dar gali būti daromos iš įvairių polimerinių pastų. Kiekviena išlieja turi būti procesiškai įforminta, t. y. prie jos pritvirtinamas kartono gabalėlis, kuriame parašoma, kokia tai išlieja, kur rastas pėdsakas, jei kelios išliejos, – jos numeris, padarymo data ir išlieją dariusiojo parašas.

Avalynės pėdsakų ryškinimas ir fiksavimas elektrostatiame lauke. Ilgą laiką didelė problema buvo išryškinti ir užfiksuoti nematomus arba silpnai matomus avalynės pėdsakus ant vadinamųjų netradicinių paviršių: kilimų, kiliminių takų, baldų gobeleno, drabužių, linoleumo, parketo ir kt. Buvo manoma, kad šių paviršių struktūra neleidžia surasti ir užfiksuoti avalynės pėdsakų. Pastaruoju metu yra prietaisų, padedančių išspręsti šią problemą. Vienas toks sukurtas Lietuvos teisės akademijos Kriminalistikos katedroje ir pavadintas EPI-2 (Elektrostatinis pėdsakų ieškiklis). EPI-2 charakteristika: dydis — 19×4×2,5 cm, svoris – 120 g, naudojamoji galia – 0,6 W. Šio prietaiso privalumai, palyginti su užsieniniais, yra šie: maži gabaritai, leidžiantys jį komplektuoti universaliuose kriminalistinių priemonių rinkiniuose, patikimumas, paprastas veikimo principas, patogus dirbti. Pastaruoju metu tokie mažų gabaritų prietaisai pateikiami ir naujausiuose užsienio kriminalistinės technikos kataloguose²⁵⁶.

Prietaiso veikimo principas pagrįstas elektrostatinio lauko savybe pritraukti prie įelektrintų paviršių dulkeles ir kitas birias medžiagas. Prietaisas sukuria aukštąją įtampą (15–20 kV), įelektrinančią specialią dielektrinę plėvelę, kurios viena pusė yra metalizuota. Aukštosios įtampos paveikta plėvelė tam tikrą laiką būna įelektrinta ir išlaiko prilipusias dulkes. Pėdsakų paieškos ir ryškinimo procesas nėra sudėtingas. Toje vietoje, kurioje gali būti avalynės pėdsakas, uždedama plėvelė, įjungiamas prietaisas. Prie plėvelės pritraukiamos plika akimi nematomos dalelės ir dulkelės, kurios ne tik išryškina, bet ir užfiksuoja esamą avalynės pėdsaką. Pėdsakų ryškinimas trunka apie 10–30 sekundžių – nelygu, kokia yra paviršiaus kokybė, pėdsako intensyvumas ir plėvelės dydis.

²⁵⁶ Žr.: 2011 m. katalogą: *Evident Crimes Scene Products*, p.64-65. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22].< www.EvidentCrimeScene.com>].

151 pav. Lietuvoje pagamintas elektrostatinis pėdsakų ieškiklis ir juo išryškintas pėdsakas.

152 pav. Kiti elektrostatiųjų pėdsakų ieškiklių pavyzdžiai²⁵⁷.

Skiriant avalynės ir žmogaus kojų pėdsakų trasologinį tyrimą, ekspertams pateikiami šie klausimai:

Ar tinkami lyginamajam tyrimui avalynės arba žmogaus kojų pėdsakai, rasti įvykio vietoje?

²⁵⁷ [žiūrėta 2012-04-22].< <http://www.forensicssource.com/ProductDetail.aspx?Product Name=Dustprint%20Lifter>>.

*Ta pačia ar skirtinga avalyne avint palikti pėdsakai, rasti įvykio vietoje?
Ar avalynės pėdsakai, kojinių pėdsakai, užfiksuoti įvykio vietoje, palikti avint pateikiama tirti avalyne, kojinėmis?*

Ar basos kojos pėdos pėdsakai, nustatyti įvykio vietoje, palikti tam tikro asmens kojų? (Klausiant nurodoma asmens pavardė.)

Ar avalynės pėdsakai, rasti įvairiose vietose, palikti avint pateikiama tirti avalyne?

Ar pateikta tirti avalynė buvo avima konkretaus asmens?

Kokie žmogaus, palikusio pėdsakų takelį, eisenos ypatumai?

Koks žingsnių ilgis pėdsakų takelyje?

Koks yra orientacinis palikusio pėdsakus žmogaus ūgis?

Koks paliktas pėdsakų takelis einant ar bėgant?

Ar yra pėdsakų takelyje požymių, kad žmogus nešėsi krovinį, kad jis turi fizinių trūkumų ar kitokių ypatumų?

Avalynės ir žmogaus kojų pėdsakų tyrimui pateikiama:

- Avalynės, basų kojų ar su kojinėmis pėdsakų mastelinės nuotraukos, padarytos pagal teismo fotografijos reikalavimus.
- Įspaustinių pėdsakų gipso ar polimerinių medžiagų išliejos.
- Daiktai, ant kurių yra antsluoksninių ar nuosluoksninių basos kojos ar kojų su kojinėmis pėdsakų (jeigu pačių tokių daiktų iš įvykio vietos su pėdsakais paimti negalima, nufotografavus daromos tų pėdsakų kopijos ant daktiloskopinių plokštelių ar kitos fiksuojamosios medžiagos).

Kaip lyginamoji medžiaga pateikiama:

- kaltinamojo (įtariamojo) asmens avalynė, kuria jis avėjo įvykio metu (jeigu nuo įvykio iki imant avalynę praėjo daugiau laiko, būtina nurodyti, ar ta avalyne buvo avima ir ar ji buvo taisyta); jeigu formuluojamas klausimas, ar konkretus asmuo avėjo tą avalynę, kaip lyginamoji medžiaga pateikiama to asmens avėta avalynė (pagal rūšį ir fasoną artima tiriamajai);
- kojinės, paimtos iš kaltinamojo (įtariamojo);
- jeigu įvykio vietoje rasti basų kojų arba su kojinėmis įspaustiniai pėdsakai, kurių padarytos išliejos, ekspertams pateikiamos 2–3 eksperimentinės įtariamojo basų kojų arba su kojinėmis pėdsakų

išliejos (eksperimentiniai pėdsakai daromi ant tokios pat medžiagos kaip ir įvykio vietoje);

- jeigu tyrimo objektas yra basų kojų arba su kojineėmis pėdsakai, turi būti pateikiami įtariamojo (kaltinamojo) pėdsakų pavyzdžiai, padaryti ant popieriaus juostos, prieš tai patepus jų pėdų padus ar kojines dažomosiomis medžiagomis (spaustuvės dažais ir pan.).

Jeigu tyrimo objektas yra pėdsakų takelis, reikia eksperimentiškai gauti 2–3 „takelius“, kurie daromi taip pat ant popieriaus juostos, patepus avalynės padus dažomąja medžiaga.

Neleidžiama kaip dažomąją medžiagą vartoti riebalines medžiagas, kurios ant popieriaus „išplaukia“ ir iškraipo pėdsakus.

Nustatant, ar pateikta tirti avalynė buvo avima konkretaus asmens, reikia iširti ir įvertinti žmogaus kojų anatomines savybes. Šiuo atveju skiriama kompleksinė ekspertizė ir tyrimai atliekami kartu su teismo medicinos ekspertais.

Avalynės pėdsakams nustatyti ir ryškinti ant vadinamųjų netradicinių paviršių (kilimų, gobelenų, linoleumo, parketo), netradicinių metodų, būtina naudoti pėdsakų ryškinimo ir fiksavimo elektrostatiiniame lauke metodą.

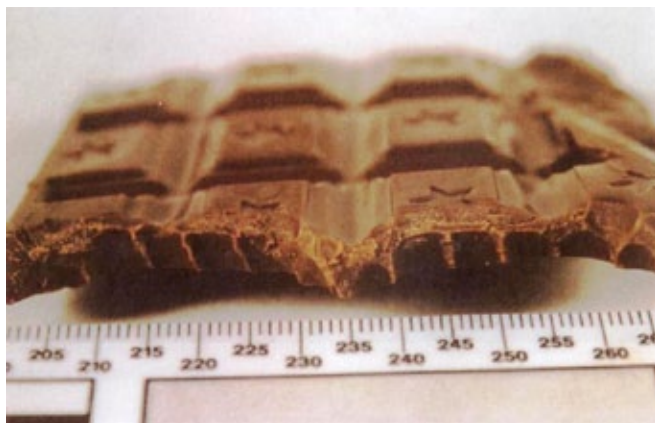
Jeigu ant tyrimo objektų (pėdsakuose) ir ant įtariamojo (kaltinamojo) avalynės yra pašalinių medžiagų (augalinės kilmės dalelių, pluoštelių, dažų, dirvožemio ir t. t.), pradžioje gali būti skiriami šių medžiagų tyrimai ir tik paskui skiriamas trasologinis tyrimas²⁵⁸.

Dantų pėdsakai. Dantų pėdsakų palyginti nedažnai pasitaiko nusikaltimų tyrimo praktikoje, tačiau kriminalistikai jie yra labai svarbūs. Žmogaus dantys turi pastovių požymių, kurie padeda nustatyti asmenybę. Tai ir įgimti požymiai, ir įgyti vėliau, atsiradę dėl dantų taisymo, ligų, mechaninių pažeidimų. Dantų požymiai, kurie užsifiksuoja ant į nusikaltimo sritį patekusių daiktų, sėkmingai naudojami nusikaltėliams atpažinti.

²⁵⁸ *Trasologinė ekspertizė (skiriamas ir medžiagos paruošimas). Metodinės rekomendacijos.* Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2001.

Svarbiausias dantų pėdsakų tyrimo tikslas – identifikuoti žmogų pagal dantų pėdsakus, nustatyti pėdsakus palikusių dantų ypatumus ir pėdsakų susiformavimo mechanizmą.

Dantų pėdsakai aptinkami ant žmogaus kūno, maisto produktų, butelių kamščių ir kt.

153 pav. Žmogaus dantų pėdsakai ant šokolado²⁵⁹.

Žmogaus dantų pėdsakai ant maisto produktų ir kitų tvirtų objektų paimami kartu su tais produktais ir kitais objektais. Reikia atkreipti dėmesį į kai kurių maisto produktų savybes (pvz., sviestas gali ištirpti, duona, sūris – sudžiūti, agurkai, obuoliai – suvysti ir kt.), todėl juos reikia atitinkamai saugoti.

Dantų pėdsakai, likę ant žmogaus lavono, jeigu tai įmanoma, paimami kartu su lavono dalimi, o likę ant gyvų žmonių – užfiksuojami kriminalistinės fotografijos metodais.

Kaip lyginamoji medžiaga pateikiamas įtariamojo (kaltinamojo) dantų gipsinis arba metalinis modelis, kurį padaro gydytojai stomatologai arba dantų technikai, ir eksperimentiniai įkandimo (prikandimo) ar atkandimo pėdsakai, padaryti ant tos pačios medžiagos, kaip ir tiriamieji pėdsakai.

²⁵⁹ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 123.

Jeigu įkandimo pėdsakai yra ant lavono, tai eksperimentiniai pėdsakai daromi ant plastmasinių medžiagų (vaško kompozicijų ir kt.). Šių medžiagų paprastai turi dantų gydytojai ir technikai.

Skiriant žmogaus dantų pėdsakų tyrimą, ekspertams formuluojami tokie klausimai:

Ar pateikti tirti pėdsakai yra palikti žmogaus dantų?

Kelių dantų pėdsakai yra ant pateiktų tirti objektų?

Kokių ypatumų turi žmogaus dantys, kurių pėdsakai pateikiami tirti?

Ar pateikti tirti žmogaus dantų pėdsakai palikti konkretaus asmens dantų? (Klausiant nurodoma asmens pavardė.)

Dažnai randama žmogaus dantų pėdsakų ant žmogaus kūno, tada skiriamas kompleksinis tyrimas, kuris atliekamas kartu su teismo medicinos ekspertais.

Nagų pėdsakai. Šie pėdsakai neretai būna trasologinių tyrimų objektai. Juos tiriant nustatoma:

- 1) ar rasti pėdsakai palikti žmogaus nagais;
- 2) judesio kryptis;
- 3) kokio konkretaus žmogaus nagais palikti pėdsakai;
- 4) kokiam konkrečiam žmogui priklauso nago dalelytė, rasta įvykio vietoje.

Žmogaus galvos paviršiaus pėdsakai. Tiriant šiuos pėdsakus nustatoma:

- 1) konkretus galvos paviršius, kuriuo paliktas pėdsakas;
- 2) identifikuojamas konkretus žmogus.

Kriminalistikoje skiriami šeši pagrindiniai galvos odos paviršiai (kakta, nosis, skruostai, lūpos, smakras, ausų kaušeliai) ir vienas papildomas paviršius (plikės), kurie neretai būna kriminalistinių tyrimų objektai.

Ekspertinėje praktikoje dažniausiai tiriami žmogaus lūpų pėdsakai, apie kurių trasologinio tyrimo ypatumus ir galimybes pakalbėsime plačiau. Reikia pastebėti, kad lūpų pėdsakai dažnai būna DNR tyrimų objektas.

154 pav. Žmogaus lūpų pėdsakai.

Cheiloskopinio tyrimo uždavinys identifikuoti žmogų iš lūpų pėdsakų, nustatyti pėdsakus palikusių lūpų ypatumus bei pėdsakų susidarymo būdą. Lūpos – specifinė žmogaus kūno paviršiaus zona, besiskirianti nuo kitų paviršių tuo, kad ten nėra prakaito liaukų, neauga plaukai. Ant lūpų yra apokrininių liaukų, kurių funkcijos panašios į riebalų liaukų funkcijas. Išorėje lūpos ribojasi su odos paviršiumi, viduje – su gleivine. Lūpos yra raudonos spalvos dėl didelio kiekio kraujagyslių. Viršutinės ir apatinės lūpų sandara skiriasi. Bendrai lūpų sandarai, formai turi reikšmės žmogaus amžius, tai, kad nėra dantų, įvairios ligos, dėl kurių lūpos būna pabrinkusios, patinusios (gripas, peršalimas, lūpų uždegimas ir pan.). Pasveikus lūpos dažniausiai atgauna pirminę formą. Po giluminių lūpų pažeidimų (operacijų, mechaninių sužalojimų) atsiranda randų, kurie pakeičia lūpų raštą, bet tai nauji identifikaciniai požymiai.

Lūpų sandarai gali turėti įtakos profesija, pavyzdžiui, pučiamųjų instrumentų muzikantai turi atspaudus nuo instrumentų kandiklį. Ant lūpų gali likti įdubų nuo pypkės kandiklio.

Lūpų raštas susideda iš įvairios formos ir dydžio vagelių, raukšlių ir kitokių požymių. Visus lūpų požymius galima skirstyti į tris grupes: bendrą lūpų formą, lūpų raštai ir įvairūs individualūs lūpų rašto elementai.

Dažnai lūpų pėdsakai gali labai skirtis nuo lūpų formos. Dėl savo savybių (elastingumo, formos judrumo ir kt.) prisilietusios lūpos, atsižvelgiant į įvairius veiksnius, gali palikti skirtingos formos ir dydžio pėdsakus. Pavyzdžiui, ištemptas lūpų pėdsakas gali būti iki 50 proc. platesnis negu normalios būklės lūpų ilgis.

Ekspertams gali būti užduodami tokie klausimai:

Ar užfiksuotas ir pateiktas tirti pėdsakas yra žmogaus lūpų pėdsakas?

Ar pateiktas tirti pėdsakas yra tinkamas asmeniui identifikuoti?

Ar pateiktas pėdsakas paliktas konkretaus asmens, kurio lūpų pėdsakų pavyzdžiai yra atiduoti tirti, lūpų? (Klausiant nurodoma asmens pavardė.)

Ar užfiksuoti skirtingose vietose ir ant skirtingų objektų pėdsakai palikti to paties asmens lūpomis?

Ekspertams galima pateikti ir kitų klausimų, į kuriuos norint atsakyti gali tekti atlikti ne tik homeoskopinius, bet ir biologinius, cheminius ir fizikinius tyrimus, pavyzdžiui, tiriant pėdsaką sudarančius lūpų dažus.

Surasti lūpų pėdsakų galima optiniu, fizikiniu ir cheminiu metodu. Optinis metodas gali būti taikomas kaip savarankiškas pėdsakų suradimo metodas ir kaip paieškos būdas, kuris leis tikslingai panaudoti cheminį metodą. Būtina pažymėti, kad, suradus lūpų pėdsakų, tikslinga paimti objektus su pėdsakais, tačiau neryškinti jų įvykio vietoje. Taip daroma ir su rankų pėdsakais. Laboratorijoje visada yra geresnių galimybių pasirinkti ryškinimo būdą arba pasinaudoti fotografijos galimybėmis. Tam tikrais atvejais galima pasinaudoti ultravioletinių šviestuvų galimybėmis, nes kai kurios medžiagos (pvz., riebalai) gali švytėti. Tam tikrais atvejais pėdsakams aptikti objektus tikslinga iširti apšviestus ultravioletiniais spinduliais, nes kai kurios apšviestos medžiagos (pvz., riebalai), ima švytėti.

Fizikinis lūpų pėdsakų ryškinimas grindžiamas analogiškais dėsniais kaip ir rankų pėdsakų ryškinimas. Dažniausiai rekomenduojama naudoti magnetinius miltelius.

Nors cheminiai lūpų pėdsakų ryškinimo būdai yra aprašyti literatūroje, bet jų panaudojimas praktiškai iki šiol nepasitvirtino. Kartais gali

būti naudojami ninhidrino tirpalas ar jodo garai, tačiau atlikti tyrimai parodė fizikinio ryškinimo būdo pranašumą.

Lūpų pėdsakus, kurie turi būti pateikti kaip įrodymai, reikia tinkamai užfiksuoti kaip ir kitus pėdsakus.

Pėdsakai fiksuojami procesiniu ir kriminalistiniais techniniais būdais. Fiksuojant procesiniu būdu, reikia aprašyti lūpų pėdsakus ikiteisminio tyrimo veiksmo protokole laikantis bendrų taisyklių, t. y. nurodyti, kur ir kaip pėdsakai buvo rasti, jų lokalizaciją, charakterizuoti objektą, ant kurio jie rasti, pėdsakus apibūdinti (rūšis, tipas, matmenys ir kt.), nurodyti jų ryškinimo ir fiksavimo būdus bei priemones, ir t. t.

Techniniai kriminalistiniai lūpų pėdsakų fiksavimo būdai – tai jų fotografavimas masteliniu būdu, išryškintų pėdsakų kopijavimas ant lipnių ar daktiloskopinių plėvelių ir reljefinių pėdsakų modeliavimas naudojant polimerines medžiagas, pvz., pastą „Mikrosil“. Kai lūpų pėdsakai matomi gana gerai, jų ryškinti nereikia. Tačiau norint apsaugoti nuo mechaninių pažeidimų, pėdsakus tikslinga apipurkšti bespalviu laku.

Nukopijuotas pėdsakas privalo turėti ant pritvirtintos kortelės aiškiamąjį tekstą apie jo radimo vietą, laiką ir kitas aplinkybes.

Identifikuojant iš lūpų pėdsakų, būtini ir lyginamieji pavyzdžiai. Norint kokybiškai paimti pėdsakus, reikia turėti specialų daktiloskopinį volelį, kokybiško balto popieriaus, vazelino ar kitokio kremo ir tamsios spalvos feromagnetinių miltelių.

Imant lūpų pavyzdžius, lūpos pirmiausia patepamos plonu kremo sluoksniu. Po kelių minučių prie lūpų prispaudžiama ant specialaus išgaubto volelio uždėta popieriaus juostelė. Pėdsakas ryškinamas tamsiais magnetiniais milteliais²⁶⁰.

7.3. Įrankių pėdsakai

Daug vertingos informacijos kriminalistams duoda įsilaužimo įrankių, kuriais naudojasi nusikaltėliai įsilauždami į saugomą objektą (sandėlį, butą ir kt.), pėdsakai.

²⁶⁰ Plačiau žr.: Malevski, H. Kriminalistinė cheiloskopija – besiformuojanti kriminalistinės homeoskopijos kryptis. *Justitia*. 1999, 2(20).

Įsilaužimo įrankius galima skirstyti į šias pagrindines grupes:

- 1) įvairūs gamyboje, ūkyje ar buityje naudojami įrankiai (kirviai, kalantai, atsuktuvai, gražtai, žnyplės, replės ir kt.);
- 2) specialiai pagaminti nusikalstamiems veiksams atlikti įrankiai (visrakčiai, specialūs laužtuvėliai, nešiojamieji metalo pjovimo aparatai ir kt.);
- 3) atsitiktiniai daiktai, nusikaltėlių naudojami įsilaužti (metalinis strypas, dalba ir kt.).

Kriminalistai pagal įsilaužimo įrankių pėdsakus gali nustatyti:

- a) įsilaužimo mechanizmą, koku būdu įsilaužta, iš kurios pusės, orientacinį laiką, reikalingą įsilaužti;
- b) kai kurias nusikaltėlio savybes, pvz., jo įgūdžius, fizinę jėgą, nusikaltėlių skaičių;
- c) įsilaužimo įrankio grupinę priklausomybę ir identifikuoti konkretų įrankį.

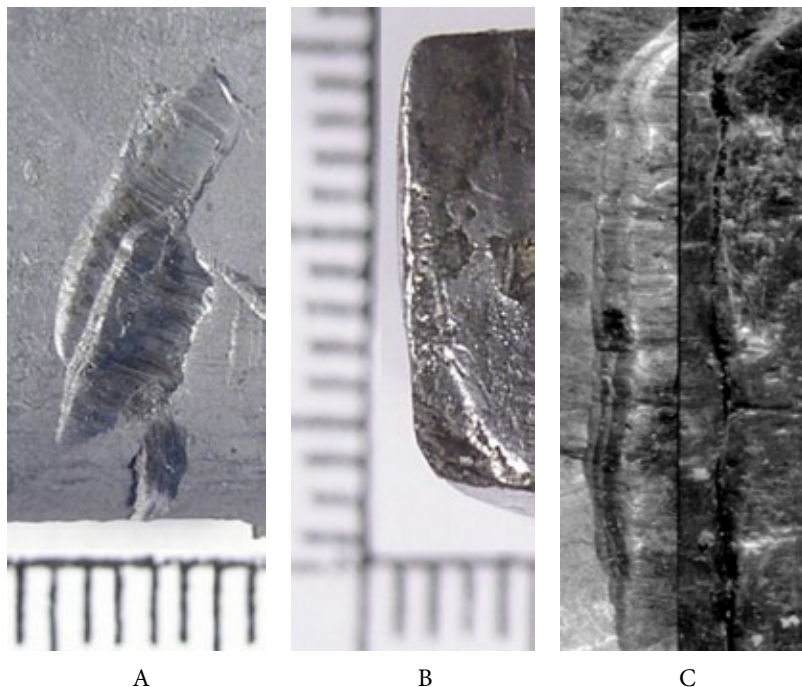
Įsilaužimo pėdsakai dažniausiai aptinkami ant durų staktos atspaudžiant duris, ant pačių durų, kai jos yra atspaudžiamos, gręžiamos arba išpjaunama jų dalis; ant seifo sienelių ir durelių jas atspaudžiant, išgręžiant spynos tvirtinimo vietose arba išgręžiant skylės ir vėliau, perkirpus tarpelius tarp jų, išpjaunant gabalą metalo su metalo pjovimo įranga; ant spynos dėžutės ją sugniuždant, išraunant lankelį; ant spynos velkės ją atspaudžiant, ant spynos lankelio ją išraunant, perpjaunant arba pergnybiant; sienoje – ją pralaužiant, padarant angą; ant lango arba balkono durų rėmų juos atspaudžiant ir kt.

Visus tokius pėdsakus sąlygiškai galima skirstyti į mechaninius (spaudimo, slydimo, pjovimo) ir terminius.

Spaudimo pėdsakuose atsispindi svarbi kriminalistinė informacija apie panaudotą įrankį: jo forma, matmenys, kontaktinio paviršiaus defektai, kurie leidžia įrankį priskirti prie tam tikros grupės ir kryptingai jo ieškoti, o radus – identifikuoti.

Slydimo pėdsakai susidaro, įrankiui tam tikru kampu slystant kliūtimi. Susidarant šiems pėdsakams, dalis kliūties medžiagos pašalinama. Tokiuose dinaminuose pėdsakuose atsispindi įrankio darbinio pavir-

šiaus matmenys, ašmenų defektai, kurie turi didelę identifikacinę reikšmę, iš jų galima spręsti apie pėdsakų susidarymo mechanizmą.

A

B

C

155 pav. A. Įsilaužimo įrankių pėdsakai įvykio vietoje.

B. Įsilaužimo įrankio fotonuotrauka.

C. Įvykio vietoje rasto pėdsako ir įsilaužimo įrankio eksperimentinio pėdsako sulyginimas²⁶¹.

Pjovimo pėdsakai labai dažnai randami ant medinių ir metalinių paviršių. Šiuose pėdsakuose lieka pjaunančio įrankio ašmens žymių, pagal kurias galima identifikuoti įrankį. Dažniausiai tai būna dinaminiai linijiniai pėdsakai, susidedantys iš vagelių ir kauburėlių, atspindinčių įrankio ašmenų mikrodefektus.

Pagal susidarymo mechanizmą pjovimo pėdsakams artimi gręžimo ir pjovimo pjūklų pėdsakai.

²⁶¹ Nuotraukos paimtos iš Lietuvos teismo ekspertizės centro archyvo.

Gręžimo pėdsakuose atsispindi grąžto rūšis ir skersmuo; nekiauryminiuose pėdsakuose pagal jų dugne esančius koncentrinį griovelių ir kauburėlių pavidalo ašmenų pėdsakus galima identifikuoti konkretų grąžtą.

Pagal pjovimo pjūklų pėdsakus galima nustatyti pjūklo dantų praskėtimą, jų dydį (grupinius pjūklo požymius). Identifikuoti pjūklą pagal jo dantų ašmenų mikropėdsakus yra nepaprastai sudėtinga; kriminalistikoje žinoma nedaug atvejų, kai pasisekė nustatyti pjūklą pagal jo pėdsakus ant metalo pjuvenų.

Pagrindinės įsilaužimo pėdsakų fiksavimo taisyklės

1. Svarbu tiksliai užfiksuoti įsilaužimo pėdsakų lokalizaciją: objektus, ant kurių yra pėdsakų, ir pėdsakus ant objektų.
2. Įsilaužimo įrankių pėdsakams užfiksuoti naudojami šie būdai:
 - fotografavimas mastelinės fotografijos metodu. Iš pradžių fotografuojami visi pėdsakai ir jų išsidėstymas, paskui – atskiri pėdsakai, o juose esantys individualieji požymiai (pvz., įrankio ašmenų defektai) fotografuojami makrofotografijos metodu;
 - daromos schemas, kuriose nurodoma pėdsako lokalizacija, jame užsifiksavusio įrankio kontaktinio paviršiaus ypatumai;
 - aprašymas apžiūros protokole;
 - daromi pėdsakų modeliai (išliejos) iš gipso ir įvairių polimerinių pastų („Silone“, „Stascal“, „Lastic“, „Xontropen“, „Mikrosil“ ir kt.

156 pav. „Mikrosil“ pastos rinkinys.

157 pav. Įsilaužimo įrankio pėdsakų išliejos.

3. Įvykio vietoje reikia surinkti visus įsilaužimo įrankių pėdsakus, net ir pačius smulkiausius (tinko gabalėlius, skiedras, drožles, pjuvenas), nes dažnai ant jų lieka identifikavimui vertingos informacijos.
4. Būtina atkreipti dėmesį į galimus įsilaužimo inscenizacijos pėdsakus: įsilaužta iš vidaus, o nėra pėdsakų, kurių turėtų būti naudojant konkretų būdą (perpjautos spynos lankelis, bet nėra metalo pjuvenų); pro padarytą angą netelpa „pavogti“ daiktai arba įsilaužėlis; patalpoje padaryta tokia netvarka, kuri nebūdinga tokios rūšies nusikaltimams.
5. Įsilaužimo pėdsakai paprastai paaimami su pačiu daiktu, ant kurio jie yra. Jei viso daikto paaimti negalima, paaimamos objekto dalys: padaroma išpjova, paaimama nuolauža, ant kurios turi būti nurodyta, kur išorinė, kur vidinė pusė, kur viršus, kur apačia. Kai dėl kokių nors priežasčių išpjovos negalima padaryti (pvz., labai vertingas daiktas), padaromi pėdsakų modeliai.

Skiriant įsilaužimo įrankių ir priemonių tyrimą, ekspertams pateikiami klausimai:

Iš kurios kliūties pusės ir kuria kryptimi įsilaužta?

Kokiu būdu įsilaužta ir koks yra įsilaužimo būdas?

Koks įsilaužimo pėdsakų palikimo eiliškumas: kurie palikti anksčiau, o kurie vėliau?

Kokių įsilaužimo įrankių ar priemonių palikti pėdsakai?

Ar pateiktų tirti įrankių ir priemonių palikti įsilaužimo pėdsakai įvykio vietoje?

To paties ar skirtingo įrankio palikti įsilaužimo pėdsakai skirtingose vietose?

Kokio tipo metalo pjovimo aparatu pjautas metalas įvykio vietoje? Kokie metalo pjovimo aparato konstrukciniai ypatumai?

Ar tirti pateiktas metalo pjovimo aparatas tinkamas metalui pjauti?

Ar metalo pjovimo pėdsakų galėjo palikti tirti pateiktas aparatas?

Kiek laiko reikėjo metalo pjūviams padaryti?

Kokie asmens, pjovusio metalo pjovimo aparatu metalą, kvalifikacija ir profesiniai įgūdžiai?

Nesant mokslškai pagrįstos metodikos, nesprendžiama, kada susidarę pėdsakai.

Kaip jau minėta, įsilaužimo įrankių ir priemonių pėdsakų tyrimui pateikiami objektai, turintys įsilaužimo pėdsakų, ir įrankiai bei priemonės, rasti įvykio vietoje ar pas įtariamąjį. Kai negali ekspertas pateikti pačių tyrimo objektų su pėdsakais, ekspertizė gali būti atliekama pagal išpaustinių pėdsakų išliejas, o paviršinių pėdsakų – pagal mastelines nuotraukas, padarytas vadovaujantis teismo fotografijos reikalavimais. Pagal įrankių ar priemonių piešinius arba kaltinamojo bei liudytojų nupasakojimą ekspertizė neatliekama.

Tirti pateikiant objekto dalį (išpjovą, nuolaužą ir pan.) su įsilaužimo pėdsakais, nurodoma, kuri pusė išorinė, kuri vidinė, kur viršus, o kur apačia, ir t. t.

Pateikiant objektų dalis, atidalytas poėmio metu, būtina nurodyti (pažymėti) tiriamuosius, įsilaužimo metu atidalytus paviršius ir juos apsaugoti.

Kliūčių pjovimo atvejais pateikiami objektai su abiem pjovimo paviršiais. Be to, pateikiamos tirti pjuvenos, drožlės, skiedros ir kiti rasti objektai, prieš tai užfiksavus jų radimo vietą.

Pateikiant tirti pjovimo, gręžimo ir kitus įrankius, paimtus vėliau, nutartyje (užduotyje) nurodomas įvykio laikas, kada paimti įrankiai ir ar per tą laiką jie buvo naudojami darbui, galandami ir pan.

Su pateikiamais tirti įrankiais ar priemonėmis atlikti kokių nors bandymų prieš atliekant jų ekspertinį tyrimą negalima.

Sprendžiant identifikacinį klausimą, t. y. nustatant konkretų įrankį (įrankius), palikusį įsilaužimo pėdsakų, be trasologinių tyrimų, atliekami ir medžiagų pėdsakų (dažų, medienos, metalo, betono ir kt. dalelių) paieška bei tyrimas ant įsilaužimo įrankių ir kliūties. Medžiagų dalelės kontakto metu lengvai pernešamos nuo vieno objekto ant kito, kai kurių medžiagų dalelės būna silpnai sukibusios su tiriamaisiais objektais ir greitai pasimeta, todėl objektus, galinčius turėti medžiagų pėdsakų, reikia iš karto paimti ir kiekvieną objektą atskirai supakuoti.

Beje, įrankių pėdsakų trasologinis tyrimas nebūtinai turi būti susijęs su įsilaužimais, pagal tokią pačią metodiką tiriami kitose situacijose pasi-

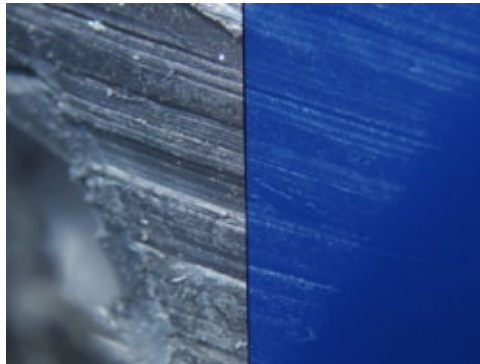
taikantys pėdsakai, pavyzdžiui, tiriant vagystes ar net nužudymus, taip pat ant „netradicinių“ objektų.

158 pav. Rašiklis su kirtimo pėdsakais²⁶².

159 pav. Iš įtariamojo paimtas kirvis²⁶³.

160 pav. Kirtimo pėdsakų ant rašiklio (kairėje) ir eksperimentinių pėdsakų, padarytų iš įtariamojo paimtu kirviu, sutapdinimas²⁶⁴.

²⁶² Nuotraukos paimtos iš Lietuvos teismo ekspertizės centro archyvo.

²⁶³ *Ibid.*

²⁶⁴ *Ibid.*

Spynų tyrimas

Spynos – dažniausiai pasitaikantis pėdsakų daiktų pavyzdys. Tiriant spynas nustatoma rakinamojo mechanizmo būklė, rakinimo (atrakinimo) faktas, spynos kaip kliūtis įveikimo faktas ir mechanizmas, nustatoma rakinimo įrankio grupinė priklausomybė, identifikuojamas pats įrankis.

Šiuo metu yra daug ir įvairių spynų, todėl jos kriminalistikoje skirstomos pagal tvirtinimo prie objekto būdą, paskirtį ir mechanizmo sistemą.

Pagal tvirtinimo prie objekto būdą spynos yra įleidžiamosios, pritvirtinamosios (pridedamosios) ir pakabinamosios.

Atsižvelgiant į paskirtį spynos skirstomos pagal tai, kokiems objektams yra skirtos: durų, baldų, seifų ir kt.

Pagal mechanizmo sistemą spynos skirstomos į šias pagrindines grupes: spyruoklinės, skląstinės, cilindrinės, sraigtinės, plokštelinės, su šifruota rakinimo sistema, magnetinės.

Žinotina ir dar viena klasifikacija.

Šiandien daugumos šalių standartai skirsto spynas pagal penkis saugumo kriterijus:

Pirma saugumo klasė – nerakinamų durų spynos (vonios, tualetas, vidinės butų durys);

Antra saugumo klasė – rakinamų vidinių biurų, butų, pramoninių patalpų durų spynos. Spynos turi elementarias apsaugas nuo žinomų vagysčių būdų.

Trečia saugumo klasė – rakinamų išorinių biurų, butų, pramoninių patalpų durų spynos. Spynos turi pagrindines apsaugas nuo žinomų vagysčių būdų.

Ketvirtai ir penktai saugumo klasėms priskiriamos rakinamų specialiųjų patalpų, kurioms būtinas didesnis saugumas, išorinių durų spynos. Spynos turi pagrindines apsaugas nuo žinomų vagysčių būdų, papildomai apsaugotas korpusas, cilindras ir kiti mazgai.

Spynos atrakinimas yra veiksmas, kuriuo spyna įveikiama kaip kliūtis perstumiant velkę. Spynos išlaužimas – tai veiksmas, kuriuo spyna įveikiama kaip kliūtis ne perstumiant velkę, o apgadinant spyną. Spynos

atrankinamos nuspaudžiant velkę parinktais, padirbtais raktais, visrakčiais, atsitiktiniais daiktais (įrankiais), specialiais įrankiais ir kt. Spynos išlaužiamos išraunant spynos lankelį, perpjaunant jį, nuspaudžiant spynos dėžutės kraštą arba sugniuždant spyną.

161 pav. Pakabinamoji spyna, įveikta perpjaunant jos lankelį²⁶⁵.

Skiriant spynų tyrimą, ekspertams pateikiami šie klausimai:

Ar spynos užrakinamasis mechanizmas tvarkingas ir tinkamas užrakininti?

Ar spyna buvo naudojama?

Kokios būklės (užrakintos ar atrakintos) yra pateikta spyna?

Ar sunku spyną atrakinti pašaliniais rakinimo įrankiais?

Ar galima spyną atrakinti konkrečiu raktu, visrakčiu arba kitu įrankiu (daiktu)? (Klausiant nurodomas pateikiamas įrankis.)

Ar galima atrakinti kontrolinę spyną nepažeidžiant kontrolinio lapelio?

Ar spyną buvo mėginta atrakinti pašaliniais rakinimo įrankiais ir ar jais atrakinta?

Kokiu būdu ir kokiais įrankiais spyna atrakinta (įveikta kaip kliūtis)?

Ar spyna buvo rakinama konkrečiu įrankiu? (Klausiant nurodomas pateikiamas įrankis.)

Atliekant spynų tyrimą, kai spynoms įveikti naudojami gręžimo ir pjovimo įrankiai, galima nustatyti laiką, reikalingą spynoms, kaip kliū-

²⁶⁵ *Ibid.*

tims, įveikti. Tam tikrais atvejais gali būti nustatoma, ar nusikaltėlis išmano konstrukcines spynų ypatybes.

Tyrimui kartu su spynomis pateikiami ir jų raktai, o jeigu galima, parinkti ir pritaikyti raktai ar kiti daiktai, spėjant, kad jais spyna buvo at-
rakinta.

Spynų tyrimui didelę reikšmę turi tai, kaip kruopščiai apžiūrėta įvy-
kio vieta, ar išsamiai ir tiksliai užfiksuoti visi rasti pėdsakai, pažeidimai ir
kiti požymiai. Todėl tikslinga, kad specialistas dalyvautų apžiūrint spynas,
tam pačiam specialistui pavesti atlikti ir tyrimą.

Atliekant įvykio vietos apžiūrą, būtina užfiksuoti ir paimti visus pėd-
sakus, nes daug svarbių pėdsakų lieka ne tik ant spynų paviršių, bet ir ant
durų; neleistinas eksperimentinis spynų rakinėjimas.

Ekspertams pateikiant konkretaus įrankio identifikavimo klausimų,
būtina, jeigu yra, pateikti ir duomenų apie šio įrankio laikymo sąlygas po
įvykio, ar jis buvo naudojamas, ar nebuvo padaryta kokių nors įrankio
pakeitimų.

Skiriant tyrimą būtina žinoti, kad kai kurių konstrukcijų spynas ar
jų atraktus tenka supjaustyti. Spynos, ypač seifų, automobilių, metalinių
durų, gali būti gana brangios. Todėl reikia iš anksto įspėti spynų savin-
kus, kad atliekant ekspertizę jos bus nepataisomai sugadintos.

Plombų tyrimas

Plomba – kontrolės priemonė, neleidžianti į patalpas ir saugyklas pa-
tekti nepastebėtiems asmenims, neturintiems tokios teisės.

Plombų trasologinio tyrimo uždaviniai nustatyti plombų, kitų plom-
buoti skirtų gaminių būklę, jų pažeidimo būdą, pagal plombavimo pėdsak-
us identifikuoti plombavimo replės (į replės įstatytus puansonus).

Plombų tyrimo objektai yra:

- įvairios konstrukcijos plombos ir vienkartinio naudojimo nume-
ruoti užraktai;
- plombavimo replės, plombavimo replių puansonai;
- užspaustos plombavimo replėmis (į replės įstatytais puansonais)
plombos, skirtos lyginamajam tyrimui;

- nenaudotos plombos ir vienkartiniai užraktai, skirti lyginamajam ir eksperimentiniam tyrimui, plombavimo viela arba valas ir kt.

Skiriant plombų tyrimą, ekspertams pateikiami tokie klausimai:

Ar tokiu pat būdu uždėtos (užplombuotos) kelios plombos?

Ar plombos dėjimo būdas atitinka plombavimo taisykles?

Koks plombavimo replių puansonų reljefinio teksto turinys?

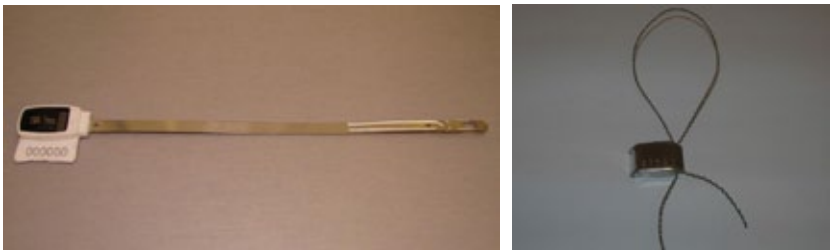
Ar plomba po jos pirminio suspaudimo yra pažeista?

Kokiu būdu plomba buvo pažeista?

Ar plomba buvo suspausta pateiktomis plombavimo replėmis (į replės įstatytais puansonais)?

Ar plomba buvo suspausta tomis pačiomis plombavimo replėmis (į replės įstatytais puansonais) kaip ir pateiktos lyginamajam tyrimui plombos?

Dažniausiai naudojamų plombų konstrukcinė ypatybė yra ta, kad savo apsauginę kontrolinę funkciją jos atlieka tik tuomet, kai užplombuojamos griežtai laikantis plombavimo taisyklių. Šių taisyklių nesilaikymas palengvins plombų pažeidimo galimybę, taip pat apsunkins tokius pažeidimus nustatyti ir yra viena iš nusikaltimo padarymą lengvinančių aplinkybių. Yra labai daug plombų rūšių (žr. 162 pav.), bet praktikoje dažniausiai naudojamos polimerinės ar metalinės plombos, susidedančios iš korpuso, jame esančios kameros ir angų, per kurias perveriama vielytė.

162 pav. Plombų rūšys.

Prieš skiriant tyrimą plombos apžiūrimos. Apžiūrint plombas ant objektų, būtina patikrinti plombavimo vielytės būklę. Plomba lengvai pa-
traukiama žemyn. Jeigu vielytė buvo atidalyta, o paskui vėl įverta į plom-

bą, atidalytas jos galas gali išlįsti iš plombos kameros. Apžiūrint plombą atkreiptinas dėmesys, ar nėra šių pagrindinių išorinių plombos pažeidimo požymių: kontaktinių paviršių iškilų, ypač ties kameros ir vielyčių angomis (tai rodo šių angų praplatėjimas), reljefinio teksto pažeidimo pėdsakų (pašalinimo, suplojimo); įbrėžimų, išpaudimų ties kameros ir vielyčių angomis; vielyčių slankiojimo.

Plomba nuimama perkirpus vielytę ties kilpos viduriu.

Kad būtų galima palyginti, pateikiamos ne mažiau kaip trys tos pačios konstrukcijos plombos, suspaustos plombavimo replėmis, turinčiomis tą patį puansonų reljefinį tekstą kaip ir tiriamoji plomba. Kai pateikiami plombavimo replių puansonai, siekiant juos identifikuoti, ekspertams pateikiamos plombavimo replės, tokių pat plombų ruošiniai (ne mažiau kaip trys vienetai) bei naudojamų vielyčių pavyzdžiai.

Jeigu spėjama, kad plomba pakartotinai buvo užspausta naudojant konkretų įrankį (pvz., reples), pateikiamas ir šis įrankis.

Masinės gamybos dirbinių tyrimas

Masinės gamybos dirbiniai – dažnai pasitaikančių pėdsakų daiktų grupė. Tiriant juos, nustatoma tam tikros grupės daiktinių įrodymų (sagų, vinių, laidų ir kt.) grupinė priklausomybė, gamintojas ir kokiais įrenginiais pagaminti būtent šie daiktiniai įrodymai. Trasologiniai tyrimo metodai grindžiami tuo, kad ant įvairių objektų užsifiksuoja jų gamybos pėdsakai (pvz., ant sagų užsifiksuoja puansonų, kuriais jos gaminamos, paviršiaus struktūra; ant vinių – vinių gaminimo aparato įvairių detalių paviršiaus struktūra ir kt.). Gamybos procese ant gaminio ruošinio nuo staklių ir įrankių susidaro slydimo, pjovimo ir kt. pėdsakai. Šių pėdsakų identifikacinė reikšmė priklauso nuo jų pastovumo laipsnio ir nuo pėdsakų pasikartojimo dažnumo ant tos pačios rūšies gaminių.

Abi šios kokybinės charakteristikos priklauso ne tik nuo pėdsakus palikusio objekto savybių (staklių, puansonų ir kt.), bet ir nuo technologinio proceso pobūdžio bei nuo įrenginių remonto.

Šių tyrimų objektais būna įvairūs liejimo ir štam pavimo būdu pagaminti gaminiai. Sagoms, vinims ir stiklo gaminiams tirti yra parengtos

specialios metodikos. Kiti gaminiai tiriami remiantis bendrąja trasologinės ekspertizės metodika ir tiriamojo objekto gamybos technologija.

Stiklinių ir plastikinių indų tyrimas leidžia nustatyti:

Ar pateiktos tirti stiklo šukės yra indo (butelio, stiklainio ir pan.) šukės ir ar jos sudaro vieną visumą (vieną indą)?

Kelių indų yra pateiktos šukės?

Kokia indo, kurio šukės pateiktos ekspertizei, suirimo priežastis (mechaninė, terminė, sprogimas)?

Kokia indo talpa?

Kokiu būdu uždarytas pateiktas indas?

Ar indas uždarytas tirti pateikta mašinėle?

Ar indai pagaminti naudojant vieną formavimo komplektą?

Ar indas pagamintas naudojant konkretų formavimo komplektą?

Sagų tyrimas dažniausiai skiriamas, kai reikia nustatyti, ar įvykio vietoje rasta saga yra ištraukta iš įtariamojo drabužio. Sagų tyrimas leidžia nustatyti:

Kokiu būdu pagamintos sagos?

Ar tuo pačiu štapu pagamintos sagos?

Ar naudojant vieną preso formą pagamintos sagos?

Ar sagos apdorotos tuo pačiu instrumentu?

Skiriant laidų tyrimą, pateikiami šie klausimai:

Ar dvi laidų dalys sudarė vieną visumą?

Ar laidai pagaminti naudojant vieną įrenginių kompleksą?

Ar laidai pagaminti to paties gamintojo, sprendžiant iš naudojamų medžiagų, laikymo, saugojimo ir vežimo sąlygų, ir pan.?

Koks laidų atidalijimo būdas?

Vinių tyrimas leidžia nustatyti:

Ar vinys, paimtos skirtingose vietose, yra pagamintos to paties gamintojo?

Ar tomis pačiomis staklėmis (instrumentais) pagamintos vinys?

Mechanizmų (įrenginių) tyrimui, be objektų, dėl kurių skiriamas tyrimas (įvykio vietoje rasti buteliai, jų šukės, laidai, vinys, sagos ir pan.), ekspertams pateikiama lyginamoji medžiaga. Jeigu negalima pateikti paties įrenginio, kuriuo gaminiai galėjo būti pagaminti, pateikiami pavyzdžiai, pagaminti tuo įrenginiu (formavimo komplektu, preso forma ir pan.). Sagų ekspertizei pateikiami įtariamojo drabužiai su likusiomis sagomis.

Mechanizmų (įrenginių) tyrimo objektais yra ir siuvarmosiomis mašinomis siūtos siūlės. Gaminant įvairios paskirties siuvinius, mašininėmis siūlėmis siuvas įvairaus storio ir tankio audeklas, trikotažas, neaustinės medžiagos, oda, plastikinės plėvelės ir kt. Siūlės siuvas techniškai tvarkingomis ir techniškai netvarkingomis (nesureguliuotomis) įvairių tipų ir technologinių galimybių siuvarmosiomis mašinomis, naudojant įvairaus storio ir aštrumo adatas. Šie siuvarmųjų mašinų požymiai matyti siūlėse. Siūlės yra įvairių tipų ir charakteristikų, jos siuvas įvairiais siūlais. Mašininį siūlių ekspertizė leidžia nustatyti siūlių tipą, charakteristikas, įvertinti, ar siuvaro siūlės siūtos ta pačia siuvarmąja mašina.

Skiriant mašininį siūlių tyrimą, užduodami šie klausimai:

Ar tirti pateiktų gaminių siūlės yra vienodos (bendro grupinio priklausomumo)?

Ar tirti pateikta siuvarmoji mašina sureguliuota siūti to paties tipo ir tų pačių charakteristikų siūles kaip ir tirti pateiktų gaminių siūlės?

Ar tirti pateikta siuvarmoji mašina gali būti sureguliuota siūti to paties tipo ir tų pačių charakteristikų siūles kaip ir tirti pateiktos siūlės? (Šis klausimas sprendžiamas kartu su siuvarmųjų mašinų specialistu).

Ar tirti pateiktų gaminių siūlės susiūtos pateikta siuvarmąja mašina?

Klausimą, ar kelių gaminių siūlės buvo siuvas tais pačiais siūlais, sprendžia pluoštų ekspertizė.

Ekspertams pateikiami: gaminiai su siūlėmis, siuvarmosios mašinos, siūlai, kuriais buvo siuvas gaminiai, medžiagos, naudotos siūti. Lyginamajam tyrimui gali būti pateikiama ne pati siuvarmoji mašina, o eksperimentinės siūlės, padarytos šia mašina tos pačios rūšies siūlais ant tos pačios rūšies medžiagos kaip ir tiriamosios siūlės.

Žmogaus įgūdžių tyrimas

Žmogaus įgūdžių trasologinio tyrimo uždaviniai – iš įgūdžių nustatyti asmens veiksmų atlikimo būdą ir konkretaus asmens įgūdžius atlikti tam tikrus veiksmus.

Ekspertizei pateikiami įvairūs tyrimo objektai, turintys informacijos apie žmogaus įgūdžius. Jeigu šie įgūdžiai matyti iš materialių daiktų defor-

macijos, tokie daiktai gali būti trasologinių tyrimų objektais. Dažniausiai tokie objektai yra ranka siūtos siūlės, mazgai, nuorūkos.

1. **Ranka siūtos siūlės.** Ranka siūlės siuvamos tam tikrais veiksmais. Tačiau mokydamasis siūti ir vėliau, jau išmokęs, kiekvienas asmuo tuos veiksmus atlieka savitai, dėl to skirtingų asmenų siūtos siūlės skiriasi. Tai priklauso nuo fizinės ir psichinės kiekvieno žmogaus būsenos, taip pat nuo mokymo siūti būdo patirties, siuvinio paskirties, nuo audeklo kokybės ir pan. Įgyti įgūdžiai tampa nuolatiniai ir automatiški, o tai matyti iš siūlių požymių. Esant šių požymių, ekspertai, atliekantys trasologinę ekspertizę, gali spręsti, koku būdu susiūta siūlė, vienodu ar skirtingais būdais susiūtos siūlės. Nors šia ekspertize konkretus asmuo nenustatomas, tačiau šių klausimų sprendimas tardymo pareigūnams gali palengvinti nustatyti įtariamąjį asmenį.

Visi šie klausimai sprendžiami lyginant tiriamąją siūlę su rankinių siūlių pavyzdžiais (etalonais) ir su eksperimentiniais lyginamaisiais pavyzdžiais. Sprendžiant, ar vienodu būdu susiūtos siūlės, didelę reikšmę turi lyginamieji pavyzdžiai, laisvieji ir eksperimentiniai. Eksperimentiniams pavyzdžiams imamas toks pat tiriamųjų siūlių audeklas ir siūlai.

2. **Mazgai ir kilpos.** Mazgų ir kilpų tyrimo reikšmė grindžiama tuo, kad atskiri mazgų surišimo būdai paprastai būdingi tam tikroms profesijoms ir specialybėms. Tyrimo metu gali būti nustatoma, kad įvykio vietoje rastas mazgas yra profesionalus ir priklauso konkrečiai siaurai profesijai. Tokia eksperto išvada, nors ir neleidžia nustatyti konkretaus asmens, tačiau sumažina įtariamųjų skaičių.

Skirdami mazgų ir kilpų tyrimą ekspertai sprendžia: kokiai rūšiai priklauso tiriamasis mazgas, ar tiriamieji ir eksperimentiniai mazgai yra vienos rūšies.

Šiems klausimams spręsti labai svarbu teisingai imti mazgus iš įvykio vietos ir lyginamuosius pavyzdžius. Įvykio vietoje rastų mazgų negalima atrišinėti ir atpalaiduoti. Virvė su kilpa, jei yra ant lavono, nupjaunama, nuimama nuo objekto ir tuoj pat sujungiamą kita rišamąja medžiaga perpjovimo vietoje. Prižišta prie kokio nors daikto virvė paimama kartu su tuo daiktu arba jo dalimi.

Lyginamieji mazgų pavyzdžiai yra laisvieji ir eksperimentiniai.

Eksperimentiniai mazgų pavyzdžiai daromi tokia pat virve kaip ir tiriamieji mazgai, atliekant tokius pat veiksmus, kokie atlikti įvykio vietoje (pvz., surišant virves, vieną virvę užrišant ant kokio nors daikto, užneriant kilpą ir pan.).

4. **Nuorūkos.** Tiriami rūkančiojo įgūdžiai, galintys pasireikšti tam tikru papiroso suspaudimu, cigaretės rūkymu be kandiklio arba su kandikliu, cigaretės įdėjimo į kandiklį gilumu ir pan. Rūkantysis lūpomis, dantimis deformuoja cigaretės filtrą arba papiroso popierių. Vieni surūko cigaretę iki tam tikros vietos, kiti iki pat filtro. Skirtingi yra ir cigaretės gesinimo būdai – vieni prispaudžia prie kietų daiktų, kiti gesina seilėmis, užspaudžia batu ir pan.

Atliekant nuorūkų tyrimą, sprendžiama, ar ant tiriamųjų ir lyginamajam tyrimui pateiktų nuorūkų yra vienodų rūkančiojo įpročių požymių.

Drabužių mechaninių pažeidimų tyrimas

Drabužių mechaninių pažeidimų trasologinio tyrimo uždaviniai – nustatyti drabužių mechaninių pažeidimų padarymo būdą, pažeidimų drabužiuose susidarymo mechanizmą, įrankio, padariusio pažeidimus, savybes, identifikuoti konkretų įrankį ir nustatyti drabužių visumą iš dalių.

Drabužių mechaninių pažeidimų tyrimo objektai yra:

- drabužiai, jų dalys su drabužių pažeidimais;
- daiktai, įrankiai, kuriais buvo padaryti drabužių mechaniniai pažeidimai;
- eksperimentiniai drabužių pažeidimai;
- kiti objektai su medžiagos pažeidimais (patalynė, užuolaidos ir pan.).

Skiriant drabužių mechaninių pažeidimų tyrimą, ekspertams pateikiami klausimai:

Kokiu būdu padaryti drabužių pažeidimai?

Kokio tipo įrankiu padaryti pažeidimai?

Kokios įrankio, padariusio pažeidimus, savybės?

Keliais smūgiais (poveikiais) padaryti pažeidimai?

Vienu ar keliais įrankiais padaryti drabužių pažeidimai?

Ar mechaniniai drabužių pažeidimai padaryti konkrečiu įrankiu? (Nurodomas tirti pateiktas įrankis.)

Ar drabužių dalys iki jas atidalijant sudarė vieną visumą?

Sprendžiant identifikacinį klausimą, t. y. nustatant konkretų įrankį, kuriuo padaryti drabužių pažeidimai, be trasologinių tyrimų, atliekami cheminiai tyrimai (drabužių audeklo pluoštų paieška ant įrankio ir įrankio medžiagos pėdsakų nustatymas drabužių pažeidimų vietose). Ant įrankio gali būti nukentėjusiojo kraujo pėdsakų, kitų žmogaus organizmo dalelių. Jų paieška ir tyrimas atliekami darant biologinę (serologinę, DNR, citologinę) ekspertizę. Be to, įrankiui tirti gali būti skiriama daktiloskopinė ekspertizė, nustatant rankų pėdsakus jo paviršiuje, ir nešaunamojo ginklo ekspertizė. Kai paskirtos kelių rūšių ekspertizės, labai svarbu laikytis jų atlikimo eiliškumo. Šiuo atveju pirmiausia nuo įrankio nuimami pluoštai, nes jie lengviausiai pasimeta arba įrankis gali užsiteršti pašaliniais pluoštais. Toliau atliekama įrankio daktiloskopinė ekspertizė, paskui – biologiniai tyrimai. Po biologinių tyrimų įrankis perduodamas trasologijos ekspertams atlikti drabužių mechaninių pažeidimų tyrimą. Po visų šių tyrimų atliekama nešaunamojo ginklo ekspertizė. Nutartyje būtina nurodyti, kokie įrankio tyrimai atlikti ir kokius numatoma atlikti, kad ekspertas žinotų, kaip elgtis su tirti pateiktu objektu. Jeigu žinoma, kad įrankis po įvykio buvo nuplautas ar kitaip nuvalytas, įmestas į vandenį, paimtas iš įtariamojo po ilgesnio laiko, per kurį buvo naudojamas kitais tikslais, galąstas, tai būtina nurodyti nutartyje (užduotyje) skirti ekspertizę. Metalizacijos pėdsakai drabužių pažeidimų vietoje yra neinformatyvūs, nustatant įrankį, kuriuo padaryti pažeidimai. Todėl šis tyrimas yra netikslingas ir klausimas dėl metalizacijos pėdsakų nustatymo nesprenžiamas.

Jeigu pažeidžiant drabužius buvo sužalotas žmogaus kūnas, gali būti skiriamas kompleksinis teismo medicinos ir kriminalistinis tyrimas. Atliekant šį tyrimą, be nurodytų klausimų, gali būti pateikiami tokie:

Ar drabužių pažeidimai pagal išsidėstymą atitinka kūno sužalojimus?

Ar jie padaryti tais pačiais smūgiais (poveikiais)?

Kokioje padėtyje buvo nukentėjusysis ir kaltinamasis kūno sužalojimų bei drabužių pažeidimo metu? (Patvirtinama ar paneigiama konkreti įvykio situacija.)

Skiriant kompleksinį tyrimą, ekspertams pateikiamas teismo medicinos ekspertizės aktas (specialisto išvada).

Tuo atveju, kai nukentėjusysis yra miręs ir padarytos lavono žaizdų išpjovos, kompleksinis teismo medicinos kriminalistinis tyrimas atliekamas Valstybinėje teismo medicinos ekspertizės tarnyboje, ten pat siunčiami tirti ir nukentėjusiojo drabužiai, turintys pažeidimų.

Tyrimams pateikiami tik pažeisti drabužiai. Jie pateikiami išdžiovinti, įpakuoti į atskirus paketus. Geriausiai drabužius pakuoti į popierines dėžes, paketus. Pakuojama taip, kad drabužiai kuo mažiau susispaustų ir nesusidarytų papildomų klosčių. Lankstant drabužius, žiūrima, kad lenkimo linija neitų per tiriamuosius pažeidimus. Kiekvienas pateikiamas įrankis pakuojamas atskirai tam, kad būtų galima išvengti jų tarpusavio sąlyčio ir sąlyčio su drabužiais. Paimant ir pakuojant įrankius, būtina saugoti, kad ant jų esantys pluoštai nepasimestų²⁶⁶.

Gyvulių pėdsakų tyrimas

Gyvulių pėdsakai ypač didelę reikšmę turėjo senovėje ir tose tautose, kurios gyveno iš medžioklės, kai nuo jos sėkmės viskas priklausė. Kriminalistine prasme gyvulių pėdsakų svarba išlieka valstybės sienos apsaugoje, taip pat tiriant kai kuriuos nusikaltimus, pavyzdžiui, susijusius su gyvulių vagystėmis ar jų sužalojimais.

Gyvulių pėdsakų trasologinio tyrimo uždaviniai yra nustatyti, kokio gyvulio palikti pėdsakai įvykio vietoje, jo judėjimo kryptį, pėdsakų susidarymo aplinkybes, taip pat identifikuoti gyvulį pagal paliktus pėdsakus.

Trasologinio tyrimo objektai dažniausiai yra įvairių gyvulių kojų (vienanagių, dvinagių kanopų, pirštažangių, pėdažangių letenų, arklių pasagų) pavieniai pėdsakai arba tokių pėdsakų takelis, dantų, nagų, ragų pėdsakai. Informatyvesni yra išpaustiniai (reljefiniai) pėdsakai: gerai matyti atsispaudę tiek bendrieji, tiek individualūs požymiai.

Skiriant gyvulių pėdsakų tyrimą, ekspertams pateikiami klausimai:

Ar pėdsakus, rastus įvykio vietoje, paliko konkretaus gyvulio koja?

Koks gyvulys paliko pėdsakus?

Ar pėdsakai palikti tirti pateikta pasaga?

²⁶⁶ *Trasologinė ekspertizė* (skyrimas ir medžiagos paruošimas). Metodinės rekomendacijos. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2001.

Kokia kryptimi gyvulys judėjo?

Ar pėdsakai palikti gyvuliui einant, bėgant ar šuoliuojant?

Tyrimui pateikiami:

- kojų pėdsakų mastelinės fotonuotraukos, padarytos pagal teismo fotografijos reikalavimus;
- išpaustinių pėdsakų gipso ar polimerinių medžiagų išliejos;
- daiktai, ant kurių yra nuosluoksninių ar antsluoksninių pėdsakų;
- pasagos, vinys ir kiti objektai, galėję palikti kaustytos kanopos pėdsakų.

Išskirtinę reikšmę fiksuojant gyvulių kojų pėdsakus turi kanopų ir pasagų aprašymas ir matmenys (ilgis, plotis, atstumas tarp vinių ir kt.), pėdsakų kryptis, paviršius, kuriame aptikta gyvulių kanopų ar pasagų pėdsakų (molis, smėlis, asfaltas), pėdsakų išsidėstymas ir ypatumai (atskirų dalių forma, dydis ir kt.).

Sprendžiant identifikacinius klausimus, ypač tiriant kanopinių gyvulių pėdsakus, kurie dažniausiai būna tyrimo objektais, didžiausią vertę turi reljefiniai pėdsakai. Juose atsispindi įvairios deformacijos, defektai (įtrūkiai, nuolaužos, ataugos, kanopų kraštų reljefo ypatumai ir kt.). Reikia turėti omenyje, jog apatiniai kanopų paviršiai gana greitai keičiasi augant ir nusitrinant, juose būna prilipusio grunto ar kitokių įstrigusių pašalinių daiktų. Rekomenduojama apžiūrint šiuos pėdsakus kviestis specialistą

Informacijos gali suteikti taip pat ėdimo (maitinimosi) pėdsakai (ant medžių, krūmų, žolės, vaisių, kitų gyvūnų ir pan.), ekskrementai, šlapimas ir kitos išskyros, gyvenamosios vietos (olos, guoliai, lizdai) ir pan.²⁶⁷.

7.4. Transporto priemonių pėdsakai

Pėdsakai, kuriuos tiria transporto trasologija, skirstomi į tris pagrindines grupes:

- 1) atskirų transporto priemonių dalių išorinės sandaros pėdsakai (protektoriaus, borto, radiatoriaus ir kt.);
- 2) dalys, atsiskyrusios nuo transporto priemonės (žibinto stiklai, apdailos detalės ir kt.);

²⁶⁷ Žr.: *Tierspuren*. BLV Buchverlag GmbH Co.KG. Muenchen, 2009.

3) medžiagos, naudojamos eksploatuojant automobilius (stabdžių skystis, tepalai, degalai ir kt.);

Tiriant šiuos pėdsakus, galima nustatyti:

- transporto priemonės modelį;
- padangos modelį;
- tikslią susidūrimo vietą ir kelių transporto įvykio mechanizmą;
- judėjimo kryptį, greitį;
- identifikuoti padangą, automobilį.

Automobilių transporto priemonės požymiai, atsispindintys ratų pėdsakuose. Automobilių transporto priemonę apibūdina šie pėdsakai:

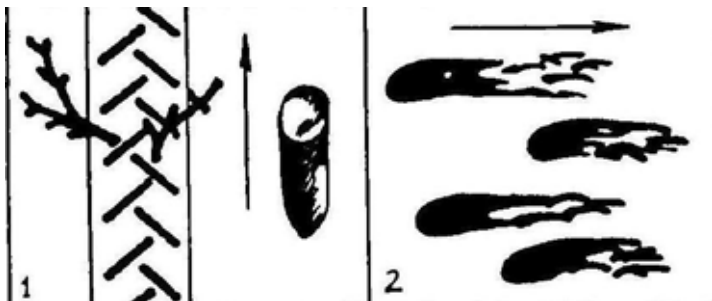
1. Ašių plotis – tai atstumas tarp ratų pėdsakų centrinių linijų arba suporintų ratų tarpų.
2. Automobilio bazė – tai atstumas tarp priekinių ir užpakalinių ratų ašių. Bazę galima nustatyti pagal stovėjimo pėdsakus, kai ratai palieka gilumines įdubas, arba toje vietoje, kur transporto priemonė apsisuko atbuline eiga.
3. Ašių skaičius.
4. Ratų skaičius.
5. Rato išorinis skersmuo. Jis nustatomas, jeigu pėdsake pasikartoja tas pats požymis (defektas, lopas, įstrigęs akmuo). Išmatavus atstumą tarp šių pasikartojančių požymių (S – rato apskritimo ilgis), galima apskaičiuoti skersmenį (D) pagal formulę:
$$D = S/p$$
6. Padangos modelis, kurį savo ruožtu apibūdina jos plotis, elementų geometrinė forma, jų matmenys ir tarpusavio išsidėstymas.

Visi nurodyti požymiai yra bendrieji, leidžiantys nustatyti transporto priemonės rūšį ir modelį, o identifikuoti transporto priemonę galima tik tuomet, jei sutampa individualieji požymiai (nudėvėjimo laipsnis, defektai, remonto ir vulkanizacijos žymės).

Judėjimo krypties nustatymas. Transporto priemonės judėjimo kryptį rodo šie požymiai:

1. Pervažiuoti šiaudeliai, šakelės, ploni pagaliukai išlinksta arba lūžta sudarydami kampą, kurio viršūnė nukreipta į priešingą judėjimui

- kryptį. Pervažiuoti tvirti daiktai, įspausti į kelio dangą, pasistumia judėjimo kryptimi, o susidarantis tarpas būna priešingoje pusėje.
2. Skystų medžiagų, kurios laša iš transporto priemonės (benzinas, kraujas) smaigaliai nukreipti judėjimo kryptimi.
 3. Pervažiuojant balas, šlapi protektorių pėdsakai rodo judėjimo kryptį.
 4. Važiuojant dulkėtu, smėlėtu ar puriu sniegu apsnigtu keliu, nuo susidariusios oro srovės pakilusios smulkios dalelės prie vėžių sugula vėduokle, kurios smailasis galas rodo judėjimo kryptį.
 5. Ratų pėdsakų tarpusavio išsidėstymas posūkyje: posūkis pradeda-
mas staigiau negu baigiamas. Smailesnis kampas bus nukreiptas
judėjimo kryptimi.
 6. Automobilio padangų protektorių elementai, turintys „eglutės“
formą, smailiu kampu nukreipti į priešingą judėjimui kryptį.
 7. Pervažiuota žolė nulinksta judėjimo kryptimi: ten, kur automobi-
lis buksuoja, ji nulenkama į priešingą pusę.
 8. Pėdsakų dugno pobūdis. Smėlyje, molyje, sniege nuo protekto-
riaus iškilų susidaro dantelių formos iškilos, kurių nuolaidžios
pusės nukreiptos judėjimo kryptimi.
 9. Staigiai stabdant, slydimo pėdsakas judėjimo kryptimi staigiai nu-
trūksta.

163 pav. Transporto judėjimo krypties požymiai: 1. Sulaužyta šakelė ir pastumtas akmenukas; 2. Ištiškę alyvos ar skysčio lašai²⁶⁸.

²⁶⁸ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 130.

Kai kurie kiti judėjimo režimo požymiai. Nustatyti judėjimo greitį galima pagal stabdymo kelią, atsižvelgiant į jo ilgį, kelio dangos ypatumus. Tam yra specialios formulės, lentelės.

Važiavimo greitis km/h	Stabdymo kelias (m)				
	Sausas asfaltas	Šlapias asfaltas, sausas gruntkelis	Šlapias gruntkelis	Suvažinėtas sniegas	Plikšala
30	16	17	21	28	46
40	26	27	32	45	76
50	35	37	45	66	115
60	46	50	61	92	–
70	58	63	76	120	–
80	73	79	99	–	–
90	85	95	–	–	–
100	103	–	–	–	–

164 pav. Apytikslis stabdymo kelias (m), kai automobilis stabdomas horizontaliame kelyje²⁶⁹.

Pastaba. Brūkšnys šioje lentelėje rodo, kad važiavimas tokiu greičiu techniniu požiūriu yra nesaugus. Konkretus automobilio stabdymo kelias nustatomas įvertinus visus kelio, automobilio ir krovinio ypatumus.

Apie stabdymą liudija mažėjantis protektoriaus rašto ryškumas, skersinės juostos, atsirandančios pėdsake. Jei visiškai sustabdžius automobilį atsiranda slydimo pėdsakų, pagal juos galima nustatyti greitį. Tam reikia išmatuoti užpakalinių ratų stabdymo kelią arba visą kelią ir atimti bazės ilgį.

Nustatyti stovėjimo vietą galima pagal didesnes padangų pėdsakų įspaudas, tepalo, benzino, vandens lašėjimo, domkrato, kojų pėdsakus.

Transporto priemonių pėdsakų fiksavimas. Šie pėdsakai fiksuojami tokiais pagrindiniais būdais:

1. Matuojami.
2. Fotografuojami linijinės panoramos metodu; fragmentai su aiškiausiu protektoriaus raštu fotografuojami atskirai.
3. Aprašomi įvykio vietos apžiūros protokole.

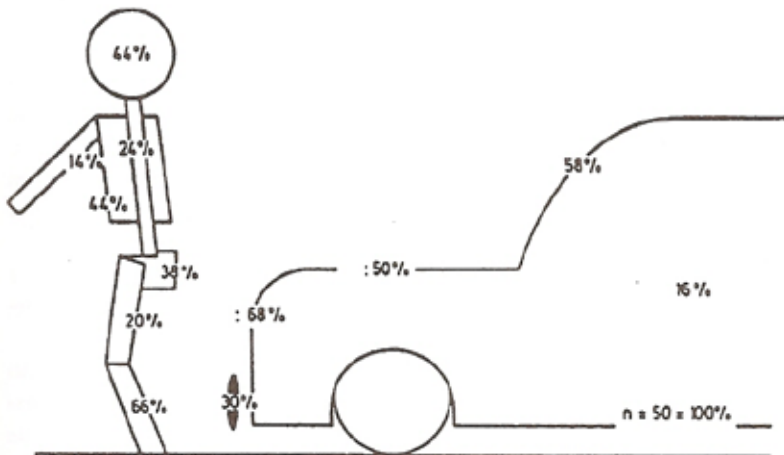
²⁶⁹ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 131.

4. Iš informatyviausių pėdsakų fragmentų daromos gipso arba polimerinės išliejos (iki 40 × 40 cm dydžio).
5. Jeigu pėdsakai yra ant drabužių, pirmiausia nufotografuojamas visas drabužis, kad būtų matyti pėdsakų išsidėstymas, ir tik paskui pats pėdsakas, prieš tai išlyginus drabužių raukšles, klostes.

Įvykio vietos apžiūros protokole tiksliai fiksuojami:

- pėdsakai, apibūdinantys transporto priemonę ir atsispindintys ratų pėdsakuose;
- atsiskyrusių dalių vieta (visas atsiskyrusias dalis būtina surinkti);
- pėdsakai ant transporto priemonių. Iš pradžių apžiūrimi ir fiksuojami pėdsakai ant priekinės dalies (radiatorius, kapotas, žibintai, bamperis, stiklai ir kt.), paskui prieš laikrodžio rodyklę kairiojo šono (durelės, korpusas, stiklai, padangos) pėdsakai, vėliau užpakalinės dalies (korpusas, bagažinė, numeris, žibintai), galiausiai – dešinė pusė.

Transporto priemonių susidūrimo atvejais reikia įdėmiai apžiūrėti atsikišusias dalis. Kai pervažiuotas ar numuštas pėsčiasis, atkreipiamas dėmesys į tas transporto priemonės dalis, kurios galėjo jį kliudyti.

165 pav. Pėsčiojo sužalojimų ir automobilio pažeidimų lokalizacija (dažnumas) pagal: Pohl, K. D. *Handbuch der Naturwissenschaftlichen Kriminalistik*. Heidelberg, 1981.

Transporto trasologinė ekspertizė (tyrimas) nustato:

- a) pėdsako susidarymo mechanizmą (veikusios jėgos pobūdį, veikimo kampą ir kryptį);
- b) objekto, palikusio pėdsaką, būdingus požymius;
- c) pėdsako grupinį priklausomumą (pėdsaką paliko tam tikros rūšies, tipo objektas);
- d) pėdsaką palikusį objektą (konkretaus objekto identifikacija).

Transporto trasologinė ekspertizė (tyrimas) atsako į klausimus:

Kokia transporto priemonės dalimi padaryti drabužių (apavo) pažeidimai? Kokiai transporto priemonei ir kokiam jos modeliui priklauso dalys, rastos eismo įvykio vietoje?

Ar eismo įvykio vietoje rastos dalys anksčiau sudarė su ... (nurodoma konkreti transporto priemonė) vieną visumą?

Kokia kryptimi judėjo transporto priemonė, palikusi pėdsaką ant asfalto? Kokioje padėtyje susidūrimo momentu buvo transporto priemonės viena kitos atžvilgiu?

Kokiu būdu ir kada (prieš eismo įvykį ar jo metu) padaryti kiauryminiai padangos pažeidimai?

Klausimai, kai įtariama, kad eismo įvykis yra imituotas:

Ar transporto priemonių sugadinimai padaryti jų tarpusavio kontakto metu?

Ar visi sugadinimai padaryti šio eismo įvykio metu vairuotojų nurodytomis eismo įvykio aplinkybėmis?

Kompleksinė teismo medicinos ir eismo įvykio ekspertizė (tyrimas) skiriama tais atvejais, kai reikia nustatyti eismo įvykio aplinkybes, kurios susijusios su transporto priemonės judėjimu bei jos paliktais pėdsakais ir su žmogaus kūno sužalojimais, t. y. tais atvejais, kai tiems patiems objektams tirti ir tiems patiems klausimams spręsti reikia ir teismo medicinos, ir eismo įvykių ekspertizės specialistų žinių.

Kompleksinės teismo medicinos ir eismo įvykių ekspertizės (tyrimo) skyrimas

Kompleksinė teismo medicinos ir eismo įvykio ekspertizė (tyrimas) pavedama atlikti dviejų skirtingų žinybų ekspertinėms įstaigoms: Lietu-

vos teismo ekspertizės centro ir Valstybinės teismo medicinos tarnybos ekspertams.

Nutartyje (užduotyje) turi būti nurodyta, kuri iš ekspertinių įstaigų yra vadovaujanti. Šiai įstaigai kartu su nutartimi (užduotis atlikti objektų tyrimą) pateikiama bylos medžiaga. Kitai ekspertinei įstaigai pateikiama tik nutartis skirti ekspertizę.

Kompleksinė teismo medicinos ir eismo įvykio ekspertizė (tyrimas) skiriama atskira užduotimi (nutartimi), kurioje ekspertams pateikiami tik šio tyrimo klausimai.

Klausimai, kurie priklauso tik eismo įvykio eksperto ar tik teismo medicinos eksperto kompetencijai, turi būti pateikiami atskira nutartimi (užduotimi), skiriant atitinkamą eismo įvykio ar teismo medicinos ekspertizę (tyrimą).

Galimi klausimai kompleksinei teismo medicinos eismo įvykio ekspertizei (tyrimui):

Kokioje padėtyje buvo pėsčiasis prieš pat jį partrenkiant transporto priemone?

Kuria kryptimi judėjo pėsčiasis (dviratininkas) prieš pat partrenkimą?

Ar ... (nurodomas nukentėjęs asmuo) partrenkimo momentu važiavo dviračiu, ar ėjo vesdamasis dviračių?

Kurioje vietoje buvo nukentėjęs asmuo (asmenys) transporto priemonėje jį (juos) sužalojant per eismo įvykį?

Ar ... (nurodomas nukentėjęs asmuo) vairavo transporto priemonę eismo įvykio metu?²⁷⁰

7.5. Biologinės kilmės (kraujo) pėdsakai

Biologinės kilmės pėdsakai randami įvykio vietoje ant nukentėjusiojo ar įtariamojo kūno, drabužių ar šalia jų, taip pat nusikaltimo įrankių.

Tiriant nusikaltimus aptinkami šie biologinės kilmės pėdsakai: kraujas, sperma, plaukai, prakaitas, seilės, makšties ir nosies išskyros, šlapimas, išmatos, vėmalai, mekonijus (vaisiaus išmatos), varškinė vaisiaus masė,

²⁷⁰ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.ltec.lt/eismoivykiumentodines>>.

kaulai, audiniai ir kiti organai. Šie pėdsakai priskiriami prie pėdsakų medžiagų grupės. Šiame skyriuje aptariama kriminalistinė (trasologinė) pėdsakų reikšmė, t. y. ką galima nustatyti pagal pėdsakų formą, o ne biologines savybes, kurių tyrimas yra teismo medicinos objektas. Trasologijos požiūriu pati informatyviausia pėdsakų medžiagų grupė yra kraujo pėdsakai.

Kraujo pėdsakų rūšys. Kraujui tekant ar trykštant iš sužeistos vietos (arterijos, venos, kapiliaro), susidaro lašai, pūslai ir kraujo srovės. Krisdami ar išsiliedami ant įvairių daiktų paviršių, jie sudaro kraujo dėmes, nutekėjimus, klanus.

Lašo kritimo aukštis, cm	Paviršiaus pasvirimo kampas	Statmenai	Kritimo kampas					75°
			5°	15°	30°	45°	60°	
5								
15								
30								
50								
100								
150								
200								

166 pav. Pėdsakų forma nuo krentančių kraujo lašų²⁷¹.

Kraujo lašų dėmės. Kraujo lašams krentant statmenai ant horizontalios plokštumos iš aukščio, susiformuoja apvalios formos dėmės. Didėjant aukščiui, dėmių kraštai darosi dantyti, nelygūs, pradeda atsiskirti spinduliai ir (kraujui išsitaškant į šalis nuo pirminės, pagrindinės dėmės) apie pagrindinę dėmę atsiranda gerokai mažesnės antrinės dėmelės. Kuo didesnis kritimo aukštis, tuo didesnę plotą apie pagrindinę dėmę apima antrinės dėmelės. Krentant kraujo lašams iš didelio aukščio, kraujo dėmės

²⁷¹ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 134.

netenka apvalios ar ovalo formos. Jeigu kraujo lašai krenta ant nuožulnios plokštumos, kraujo dėmės įgyja ovalo formą: kuo smailesnis lašo trajektorijos ir plokštumos sudaromas kampas, tuo ilgesnė kraujo dėmės ovalo išilginė ašis (ovalas „išsitempia“ lašo kritimo kryptimi).

Kraujo purslų dėmės. Šios rūšies dėmės atsiranda kraujo purslams smailiu kampu krentant ant daikto paviršiaus. Šiuo atveju kraujo lašus (purslus) veikia ne tik gravitacija, bet ir papildoma kinetinė energija, kurią suteikia kraujui širdies raumuo. Tokios dėmės yra šauktuko formos, smailieji jų galai nukreipti kraujo lašų judėjimo kryptimi. Kartais nuo dėmės lašų judėjimo kryptimi atsiskiria net kelios smulkios.

Panašios formos kraujo dėmės atsiranda kokį nors daiktą teškiant į kraujo klaną. Tada ištaškyto kraujo lašai apie klaną sudaro šauktuko formos dėmes, kurių smailieji galai nukreipti nuo klando į išorę.

Purslų dėmės susidaro arterinio kraujoplūdžio metu, žaizdų padarymo momentu, taip pat sužeistam žmogui judant ar jam esant judančioje transporto priemonėje. Todėl šių kraujo pėdsakų tyrimas ypač reikalingas atskleidžiant įvykio aplinkybes. Šios kraujo dėmės dažniausiai išsidėsto ribotame paviršiaus plote. Šis plotas būna tiesios juostos, vėduoklės, lanko arba kūgio formos.

Nutekėjimai. Nutekėjimai susiformuoja kraujo srovei tekant ant nuožulnios ar vertikalios plokštumos. Taip susidaro ištįsusios formos, vienodo pločio kraujo dėmė. Kadangi daugiau kraujo susikaupia nutekėjimo segmento apačioje, apatinė jo dalis yra ryškesnės spalvos, kartais net išplatėjusi (primena segtuko formą). Šis požymis rodo nutekėjimo kryptį (kraujas ryškesnės spalvos ir platesnė dalis rodo nutekėjimo kryptį).

Jei ant vieno daikto keli nutekėjimai yra skirtingų kryptių ir vienas su kitu kertasi, tai rodo, jog po asmens sužalojimo (su išoriniu nukraujavimu) kūno padėtis buvo pakeista (keitėsi). Požymiai, esantys nutekėjimų susikirtimo vietose, svarbūs nustatant nutekėjimų susidarymo eiliškumą. Antras laiko atžvilgiu susidaręs nutekėjimas susikirtimų vietoje platesnis už jau apdžiūvusį pirmą nutekėjimą arba keičia savo kryptį lygiagrečiai su pirmu nutekėjimu.

Kraujo klanai (telkiniai). Pagal juos galima spręsti apie gausų kraujavimą iš stambių ir vidutinių kraujo indų, širdies ertmių arba ilgalaikį krau-

javimą iš smulkesnių kraujagyslių. Kraujo klanų dydį ir formą lemia ne tik išsiliejusio kraujo kiekis, bet ir daikto, ant kurio jie likę, paviršiaus savybės.

Atspaudai. Nuo sukruvintų rankų, kojų, nusikaltimo įrankių, jiems susilietus su įvairiais daiktų paviršiais (sukruvintais pirštais liečiant elektros lempuotę, išsukant ją iš patrono, vaikstant krauju suteptomis pėdomis ir kt.), atsiranda atspaudai. Tokie atspaudai gali išlaikyti sukruvinto daikto ar kūno dalies kontaktuojančio paviršiaus formą ir individualiuosius požymius. Todėl juos galima panaudoti sukruvintiems daiktams ar kūno dalims, palikusiems pėdsakus, identifikuoti (pvz., avalynės, plaštakų, pėdų ir kt.). Dažniausiai geri atspaudai susiformuoja tiesiogiai susilietus paviršiams.

Kraujo pėdsakai tepiniai. Jie susidaro krauju išteptas plaštakas, nusikaltimo įrankius nuvalant į rankšluosčius, popierių ar kt. Jų dydis ir forma labai įvairūs. Kartais iš šių pėdsakų galima apytiksliai spręsti apie jų atsiradimo šaltinį.

Kraujo pėdsakų suradimas ir fiksavimas. Paprastai nusikaltėlis įvykio vietoje negali sunaikinti visų savo pėdsakų. Dažnai smulkūs pėdsakai arba pėdsakai slaptose, sunkiai prieinamose vietose išlieka, pvz., grindų plyšiuose, ventiliacinėse grotelėse ir kt. Todėl ieškant patalpose kraujo dėmių, reikia apžiūrėti ne tik sienas, grindis, lubas, bet ir grindų plyšius, apatinius grindų lentų paviršius, nutekamuosius vamzdžius ir ventiliacines groteles (tinklelius), kur kraujas galėjo patekti plaunant grindis.

Įtariant, kad lavonas buvo suskaidytas, reikia apžiūrėti kibirus, dubenis, kriaukles, vonias, buitines daiktus. Apžiūrimos durų, spintų rankenos, stalų paviršiai, vandentiekio čiaupai ir kt. Atviroje vietoje kraujo pėdsakų gali būti ant dirvožemio, žolės lapų ir kt. Prisigėrusi kraujo žemė yra tamsesnė už dirvožemį. Kraujo pėdsakai gali būti užpilti smėliu, žeme, drožlėmis ir kt.

Įtariamojo drabužiai turi būti apžiūrimi ne tik iš išorės, bet ir iš vidaus, nes iš išorinės pusės kraujas gali būti nuplautas. Rekomenduojama atkreipti dėmesį į rankoves, drabužių priekį ir tas vietas, iš kurių kraują panaikinti sunkiausia (siūlės, kišenės ir sritys apie jas, kilpos, rankogaliai).

Ieškant kraujo pėdsakų ant nusikaltimo įrankių, atidžiai apžiūrimas ne tik jų paviršius, bet ir tų daiktų sudedamųjų dalių sujungimo vietos (pvz., peilio geležtės su peilio rankena ir kt.).

Ieškant nematomų kraujo pėdsakų, rekomenduojama paviršius apšviesti ultravioletiniais spinduliais. Kraujo pėdsakai švyti tamsiai ruda arba oranžine spalva.

167 pav. Kraujo pėdsakų fotografavimas²⁷².

168 pav. Specialios kraujo pėdsakų paėmimo priemonės²⁷³.

²⁷² [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.evidentcrimescene.com/cata/photo/photo.html>>.

²⁷³ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.forensicssource.com/CategoryDetail.aspx?CategoryName=Evidence-Collection-Supplies>>.

Aptikus kraujo pėdsakų, būtina juos atidžiai apžiūrėti ir nuosekliai aprašyti. Protokole turi būti užfiksuota kraujo pėdsakų rūšis, išsidėstymas, forma, dydis. Radus kraujo pėdsakų, rekomenduojama juos nufotografuoti arba nubraižyti jų išsidėstymo schemą.

Skiriant kraujo pėdsakų tyrimą, pateikiami šie klausimai:

Koks kraujo pėdsakų (dėmių) susidarymo ant tirti pateikto objekto būdas?

Koks daiktas paliko kraujo pėdsaką ant tirti pateikto objekto? (Jeigu pėdsake užsifiksavę palikusio pėdsaką daikto ypatumai, turint medžiagą lyginamajam tyrimui, gali būti sprendžiamas ir identifikacinis klausimas.)

Ar nukentėjęs asmuo sužalotas toje pačioje vietoje?

Kokiu keliu judėjo nukentėjusysis po sužalojimų?

Ar iš vienos vietos į kitą nukentėjusysis judėjo pats, ar buvo perneštas, pervilkintas?

Kokioje padėtyje buvo nukentėjusysis padarant sužalojimus?

Ar buvo keičiama lavono padėtis po mirties?

Paskutiniai du klausimai sprendžiami atliekant lavono teismo medicinos ekspertizę.

Jeigu skiriami kraujo pėdsakų biologinis ir kraujo pėdsakų trasologinis tyrimai, pirmiausia galimus kraujo pėdsakus, ypač negausius ir smulkius, turi iširti (atlikti pėdsakų apžiūrą, fiksavimą nuotraukose, schemose) trasologijos ekspertas, nes atliekant biologinį tyrimą pėdsakai gali būti sugadinti.

Tirti pateikiami daiktai su kraujo pėdsakais (drabužiai, grindų dangos fragmentai, baldai ar jų dalys, automobiliai ar jų dalys, namų apyvokos daiktai, nusikaltimo įrankiai). Situaciniams klausimams spręsti papildomai pateikiami įvykio vietos apžiūros protokolai, lentelės su kraujo pėdsakų nuotraukomis, įvykio vietų schemas, kuriose pažymėtas kraujo pėdsakų išsidėstymas ir pobūdis, nukentėjusiojo ar lavono teismo medicinos ekspertizės aktai, biologinių kraujo tyrimų rezultatai ir duomenys, kelių asmenų ir kieno kraujas sudaro kraujo pėdsakus. Jeigu kraujo pėdsakų yra daug, jie išsidėstę didesniame plote ir ant įvairių paviršių, pavyzdžiui, bute ant grindų, sienų, baldų, pėdsakų tyrimą geriausiai atlikti įvykio vietoje.

Daiktai su kraujo pėdsakais pateikiami tirti laikantis tam tikrų reikalavimų. Kraujo dėmės prieš supakuojant daiktus išdžiovinamos, daiktai

saugomi nuo drėgmės, rasoavimo. Sukrešę ir išdžiūvęs kraujas yra mechaniškai neatsparus, trapus, todėl daiktų su nesusigėrusiais kraujo pėdsakais negalima lankstyti, būtina saugoti nuo trinties. Negalima išdžiovintų daiktų su kraujo pėdsakais pakuoti ir laikyti nevedinamose plastikinėse pakuotėse.

■ Kontroliniai klausimai:

1. Kaip kriminalistikoje skirstomi pėdsakai?
2. Ką tiria trasologija?
3. Kokie žmogaus pėdsakai turi didžiausią kriminalistinę reikšmę?
4. Kokios yra pagrindinės kapiliarinių raštų savybės?
5. Kaip skirstomi žmogaus rankų pėdsakai?
6. Kokius žinote pirštų kapiliarinių raštų tipus?
7. Kokie yra pagrindiniai rankų pėdsakų ryškinimo būdai?
8. Kokie yra kojų pėdsakų takelio elementai?
9. Kaip fiksuojami žmogaus kojų pėdsakai?
10. Ką galima nustatyti tiriant žmogaus kojų pėdsakus?
11. Kokias žinote įsilaužimo įrankių grupes?
12. Ką galima nustatyti tiriant įsilaužimo įrankių pėdsakus?
13. Kokios yra pagrindinės įsilaužimo įrankių pėdsakų fiksavimo taisyklės?
14. Kokias pėdsakų grupes tiria transporto trasologija?
15. Ką galima nustatyti tiriant transporto priemonių pėdsakus?
16. Kokios yra pagrindinės transporto priemonių pėdsakų fiksavimo taisyklės?

Rekomenduojama literatūra:

1. Danisevičius, P. *Pagrindiniai trasologijos klausimai*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1967.
2. Jurėnienė, J.; Juškevičiūtė, J. Situacinių klausimų sprendimo kraujo pėdsakų susidarymo tyrimuose praktika. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. 2 dalis. Vilnius, 2011, p.180–186.
3. Kube, Störzer, Timm (Hrsg.) *Kriminalistik: Handbuch für Praxis und Wissenschaft*. Booberg Verlag. Bd. 1 (1992), Bd. 2 (1994).
4. Kurapka, E. Tendencies of the Development of Criminalistics in Lithuanian Science and Practice. *Jurisprudencija*. 2004, 50 (42): 45–54.

5. Malevski, H. Kriminalistinė cheiloskopija – besiformuojanti kriminalistinės homeoskopijos kryptis. *Justitia*. 1999, 2(20).
6. Mickus, G., et al. *Daktiloskopavimas*. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras, 2009.
7. Straus, J., et al. *Kriminalisticka trasologie*. Praha, 2004.
8. *Tierspuren*. BLV Buchverlag Gmbh Co.KG, Muenchen, 2009.
9. Trasologinė ekspertizė. Balistinė ekspertizė. *Teismo ekspertizės: jų tyrimas, klasifikavimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas*. Metodinės rekomendacijos. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2004.
10. *Trasologinė ekspertizė (skyrimas ir medžiagos paruošimas)*. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2001.
11. Ulevičius, A.; Juškaitis, R. *Lietuvos žinduolių pėdsakai ir kitos veiklos žymės*. Kaunas, 2005.
12. Майлис, Н. П. *Судебная трасология*. Учебник. Москва: Экзамен, Право и закон, 2003.

8 SKYRIUS

KRIMINALISTINĖ GINKLOTYRA

8.1. Ginklotyros samprata ir sistema

Kriminalistinė ginklotyra – kriminalistikos technikos šaka, tirianti ginklus, ginklų panaudojimo pėdsakus ir rengianti jų tyrimo būdus, metodus.

Kriminalistikoje dažniausiai skiriamos trys ginklotyros rūšys: kriminalistinė balistika, nešaunamojo (šaltojo) ginklas tyrimas ir sprogstamųjų įtaisų bei sprogmenų tyrimas.

Tokių rūšių sujungimas į vieną kompleksą literatūroje yra paaiškinaamas sprendžiamų identifikacinių, diagnostinių, situacinių, klasifikacinių (ir restauracinių) uždavinių bendrumu juos tiriant, kai kurių jų panaudojimo ir veikimo mechanizmo elementų panašumu, būtinumu ieškoti natūralių sisteminių ryšių tarp įvairių ginklų rūšių, siekiant suartinti jų tyrimo metodikas. Galų gale yra panašus metodinis požiūris juos tiriant: tipinių kriminalistinių identifikacinių ir diagnostinių metodikų, trasologinių identifikavimo ir instrumentinių analitinių metodų naudojimas²⁷⁴.

8.2. Šaunamojo ginklo samprata ir klasifikacija

Šalyje nemažai nusikaltimų padaroma panaudojant šaunamuosius ginklus. Stebina didelė šių ginklų įvairovė, kai kurie iš jų, dar neaprašyti kriminalistikos literatūroje, yra neįprastos konstrukcijos arba pritaikyti šaudyti nestandartiniais šoviniiais. Pavyzdžiui, vis dažniau panaudojami perdirbti dujiniai pistoletai ir revolveriai, nemažėja savadarbių ginklų.

Nusikaltimų, susijusių su šaunamojo ginklo panaudojimu, tyrimas negali būti sėkmingai atliktas nepasitelkus specialių žinių apie ginklus. Šaunamųjų ginklų kriminalistinio tyrimo klausimus nagrinėja kriminalistinė balistika²⁷⁵.

²⁷⁴ *Криминалистика. Учебник. 3 издание. Москва: МГУ, 2005, p. 273–274.*

²⁷⁵ Terminas kilęs iš graikų kalbos žodžio *ballo* – mėtyti, skraidyti.

Tirdami bylas, susijusias su šaunamųjų ginklų, šaudmenų panaudojimu, jų neteisėtu gavimu, laikymu, įsigijimu arba realizavimu, teisėsaugos pareigūnai susiduria su specifinėmis problemomis. Balistinių tyrimų metu sprendžiami šie pagrindiniai uždaviniai:

1. Nustatoma šaunamojo ginklo būklė: ar jis tinkamas šaudyti, ar apskritai tiriamasis objektas yra šaunamasis ginklas, ar galima iš jo iššauti nenuspaudžiant nuleistuko, nagrinėjami kai kurie kiti diagnostiniai klausimai.
2. Šaunamasis ginklas identifikuojamas pagal pėdsakus ant kulčių ir tūtelių arba priskiriamas tam tikrai standartizuotai grupei: rūšiai, sistemai, modeliui, pavyzdžiui.
3. Nustatoma šovinių ir jų komponentų grupinė priklausomybė, iš kokio šaunamojo ginklo jais galima šaudyti, ar tokie šoviniai tinkami šaudyti.
4. Nustatomos įvairios šūvio aplinkybės.

Balistinių tyrimų metu tiriami visų rūšių, sistemų, modelių ir pavyzdžių lengvieji šaunamieji ir pneumatiniai ginklai: revolveriai, pistoletai, pistoletai kulkosvaidžiai, automatai, karabinai, šautuvai, taip pat netipiniai šaunamieji ginklai (savadarbiai, perdirbti ginklai, nuopjovos, techniniai prietaisai, pritaikyti naudoti kaip šaunamieji ginklai).

Ginklų apskritai, tarp jų ir šaunamojo ginklo, samprata yra viena svarbiausių ir įdomiausių kriminalistikos problemų. Pastaruoju metu, liberalizuojant šalyje šaunamųjų ginklų įsigijimą, ši problema tapo dar aktualesnė, verčianti neatidėlioti kriminalistinio ginklo įvertinimo, sąvokų patikslinimo, šaunamojo ginklo kriterijų nustatymo. Nemažai sąvokų yra pateikiama Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatyme²⁷⁶:

Automatinis šaunamasis ginklas – šaunamasis ginklas, kuris po kiekvieno šūvio užsitaiso automatiškai ir kuriuo, vieną kartą nuspaudus nuleistuką, galima iššauti daugiau kaip vieną kartą.

²⁷⁶ Žr.: Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas, 2002 m. sausio 15 d. Nr. IX-705. *Valstybės žinios*. 2002, Nr.13-467. Naujai įstatymo redakcija Nr. XI-1146 nuo 2011 m. kovo 1 d. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 142-7261.

Dujinis ginklas – nešaunamasis ginklas, iš kurio gali būti paleistos kenksmingosios, dirginančiosios medžiagos ar jų užtaisai. Dujiniai pistoletai (revolveriai) priskiriami prie šaunamųjų ginklų.

Ekspansyvioji kulka – kulka su susilpnintu smaigaliu, kuri skverbdamasi į kliūtį staiga deformuojasi.

Elektros šoko įtaisas – nešaunamasis ginklas, sukonstruotas ar pritaikytas tiesiogiai prisilietus ar per atstumą paveikti taikinių elektros srove.

Ginklas – įrenginys ar daiktas, sukonstruotas ar pritaikytas gyviesiems ar kitiems objektams, taikiniams naikinti, žaloti ar kitaip jiems paveikti.

Ilgasis šaunamasis ginklas – šaunamasis ginklas, kurio vamzdis ilgis kaip 30 cm arba kurio visas ilgis viršija 60 cm.

Imitacinis šaudmuo – šaudmuo be sviedinio (susidedantis iš tūtos, kapsulės, parako užtaiso ir kamščio ar be kamščio) šūviui iš šaunamojo ginklo imituoti.

Nešaunamasis ginklas – ginklas, kuriuo taikinyi paveikiamas ne-naudojant sprogstamųjų medžiagų degimo produktų slėgio jėgos. Prie nešaunamųjų ginklų priskiriami ir visiškai netinkami naudoti ginklai bei svoriniai gabaritiniai ginklų maketai.

Pertaisomas šaunamasis ginklas – šaunamasis ginklas, kuris po kiekvieno šūvio ranka atliekamu veiksmu užtaisomas šaunamuoju mechanizmu iš dėtuvės ar būgnelio.

Pneumatinis ginklas – nešaunamasis ginklas, iš kurio paleidžiamos kulkos ar kitokio sviedinio kryptingas judėjimas atsiranda dėl suspausto oro ar kitų dujų jėgos.

Pusiau automatinis šaunamasis ginklas – šaunamasis ginklas, kuris po kiekvieno šūvio užsitaiso automatiškai, tačiau vienu nuleistuko paspaudimu negalima iššauti daugiau kaip vieną kartą.

Senovinis ginklas – šaunamasis ginklas, kurio modelis sukurtas iki 1870 metų.

Signalinis ginklas – šaunamasis ginklas, skirtas garso, šviesos signalui sukurti signaliniu pirotechnikos įtaisu ar signaliniais šaudmenimis.

Sviedinys – šaudmens dalis (kulka, šratai, artilerijos sviedinys ar kt.), strėlė, skirti taikiniui paveikti.

Svorinis-gabaritinis ginklo maketas – nešaunamasis ginklas, pagamintas naudojant šaunamojo ginklo dalis ar jų pusgaminius (pagrindines šaunamojo ginklo dalis, tik netinkamas naudoti pagal paskirtį), savo išvaizda, matmenimis ir svoriu nesiskiriantis nuo to modelio šaunamojo ginklo.

Šaltasis ginklas – nešaunamasis ginklas, kuriuo, naudojantis raumenų jėga, per atstumą arba esant tiesioginiam sąlyčiui galima sunaikinti ar kitaip mechaniškai paveikti taikinį (durti, pjauti, kirsti, smogti, triuškinti). Šaltaisiais ginklais nelaikomi ūkinės ar buitinės paskirties įrankiai.

Šaudmens dalis – sviedinys, užtaisas, kapsulė, kapsulinė tūtelė, tūtelė.

Šaudmuo – tai, kuo šaudoma iš šaunamųjų ginklų.

Šaunamasis ginklas – ginklas, iš kurio sprogstamųjų medžiagų degimo produktų slėgio jėga per vamzdį gali būti paleisti kulkos, sviediniai arba kenksmingosios, dirginančiosios medžiagos mechaniškai, termiškai, chemiškai ar kitaip taikiniui per atstumą paveikti arba duotas garso ar šviesos signalas. Šaunamaisiais ginklais šiame įstatyme laikomos ir pagrindinės šaunamųjų ginklų dalys.

Šaunamojo ginklo dalis – bet kuri šaunamojo ginklo dalis, būtina tam, kad šaunamasis ginklas veiktų, įskaitant pistoleto (revolverio) rėmą, jo ir pagrindinių šaunamojo ginklo dalių pusgaminius. Vamzdis, būgnelis, spyna (užraktas), spygnos (užrakto) rėmas, šovinio lizdas (kai jis yra atskira dalis) ir į šaunamojo ginklo vamzdį įdedamas įdėklas (mažesnio kalibro vamzdis) priskiriami pagrindinėms šaunamojo ginklo dalims.

Šovinys – šaudmuo, susidedantis iš tūtos ar tūtelės su kapsule, sviedinio užtaiso, sviedinio.

Templinis ginklas – nešaunamasis ginklas, kurio sviediniui, naudojantis raumenų jėga ar mechaniniais įrenginiais, energiją suteikia tamprus elementas.

Trumpasis šaunamasis ginklas – šaunamasis ginklas, kurio vamzdis ne ilgesnis kaip 30 cm arba kurio visas ilgis neviršija 60 cm.

Vienašūvis šaunamasis ginklas – šaunamasis ginklas su vienu ar keiais vamzdžiais be šovinių dėtuvės, kurį prieš kiekvieną šūvį reikia užtaisyti ranka šovinį įdedant į šovinio lizdą ar į užtaisymo mechanizmą.

Visiškai netinkamas naudoti ginklas – nešaunamasis ginklas, kuris gaunamas perdirbant ar paveikiant šaunamąjį ginklą taip, kad visos jo pagrindinės dalys yra negrįžtamai sugadintos ar sugedusios ir jų neįmanoma atkurti, sutaisyti ar pakeisti, kad jis vėl taptų tinkamas naudoti pagal tiesioginę paskirtį.

Įvairių šalių kriminalistikos literatūroje šaunamojo ginklo problema analizuojama gana plačiai. Antai „Policijos terminų žodyne“ ginklai apibūdinami kaip tiesioginės prievartos įrankiai. Tai smogiamosios lazdos ir šaunamieji ginklai. Iš dalies prie ginklų priskiriamos lakiosios (ašarinės) medžiagos, sprogstamieji įtaisai ir rankinės granatos. Šaunamasis ginklas (tarnyboje naudojami pistoletai, revolveriai, šautuvai, automatai ir kulkosvaidžiai) suprantamas kaip priemonė tiesioginei prievartai vykdyti²⁷⁷.

Vokiečių kriminalistų nuomone, kriminalistine prasme nagrinėtini tik rankiniai šaunamieji ginklai, kuriais gali naudotis vienas žmogus. Dar reikėtų išskirti šautuvus (valdomus dviem rankomis) ir kumštinius (valdomus viena ranka) šaunamuosius ginklus.

Trumpojoje rusų kriminalistikos enciklopedijoje šaunamasis ginklas apibūdinamas kaip „ginklas, kuriame sviedinio (kulkos) judėjimo jėga yra parako dujų energija“²⁷⁸. Jis skirstomas į artilerijos (haubicos, patrankos, minosvaidžiai), šaulių (pistoletai, revolveriai, automatai, šautuvai, kulkosvaidžiai) ir granatsvaidžius.

Amerikiečių kriminalistikos literatūroje nurodoma, kad yra daugybė įvairiausių tipų ir modelių šaunamųjų ginklų, o terminas *šaunamasis ginklas* apima ne tik paprastas ir lengvai atpažįstamas ginklų rūšis – revolverius, automatinius šautuvus, medžioklinius ir graižtvinius šautuvus, bet ir kitką – artileriją, mašinų ginklus ir įvairiausius savadarbius ginklus²⁷⁹.

²⁷⁷ Rupperecht, R. *Polizeilexikon*. Heidelberg, 1986, p. 433.

²⁷⁸ Белкин, Р. С. *Криминалистика. Краткая энциклопедия*. Москва, 1993, p. 47.

²⁷⁹ De Forest, P. *Criminalistics: An introduction to forensic science*. 4th edition. New Jersey, 1990, p. 390.

Susisteminius kriminalistikos literatūroje išdėstytus samprotavimus dėl šaunamojo ginklo požymių, galima daryti išvadą, kad kriminalistinio šaunamųjų ginklų tyrimo metu yra tiriami visų rūšių, sistemų, modelių ir pavyzdžių lengvieji šaunamieji ir pneumatiniai ginklai: revolveriai, pistoletai, pistoletai-kulkosvaidžiai, automatai, karabinai, šautuvai, taip pat netipiniai šaunamieji ginklai (savadarbiai ginklai, nuopjovos, techniniai prietaisai, pritaikyti naudoti kaip šaunamieji ginklai)²⁸⁰.

Šaunamojo ginklo bendrasis požymis – paskirtis pulti arba gintis.

Specialieji požymiai yra šie:

- 1) parako ar kitos sprogstamosios medžiagos dujų panaudojimas sviediniui išmesti;
- 2) vamzdis, suteikiantis sviediniui judėjimo kryptį;
- 3) prietaisas (įtaisas) užtaisui uždegti;
- 4) pakankamas sviedinio pažeidžiamasis poveikis;
- 5) konstrukcija ir tvirtumas, leidžiantys iššauti daugiau kaip vieną šūvį²⁸¹.

Jei bent vieno šių požymių nėra, ginklas šaunamiesiems ginklams nepriskiriamas.

Fakultatyvusis šaunamojo ginklo požymis – užraktas ar mechanizmas vamzdžiui užrakinti, įtaisai patogiai laikyti ginklą rankoje.

Didžiausią kriminalistinę reikšmę turi šaunamųjų ginklų klasifikavimas:

I. Pagal paskirtį: koviniai; mokomieji; sportiniai; medžiokliniai, taip pat versliniai; civiliniai, skirti aktyviai gynybai; dažniausiai 6,35 mm kalibro (pvz., 6,35 mm kalibro pistoletas „Brauning“, 1906 m. kišeninis modelis); skirti specialiesiems tikslams (naudojami gyvūnams šaudyti, trumpam juos paralyžiuoti žymint, graužikams naikinti ir kt.).

II. Pagal valdymą šaudant ir laikymą rankoje: pistoletas – individualus trumpavamzdis šaunamasis ginklas, valdomas ir laikomas viena arba dviem rankomis; pistoleto rankenoje yra dėtuė su šovniais. revolveris –

²⁸⁰ Plačiau žr.: Kurapka, E., Gardauskas, J. Kriminalistinė ginklo samprata ir klasifikacija. *Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos*. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 1996, p. 155–171.

²⁸¹ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 139.

individualus neautomatinis ginklas, kurio dėtuvė yra būgnelis su kamero-
mis šovinio lizdais; pistoletas-kulkosvaidis – automatas, nenutrūkstamai
šaudantis pistoleto šoviniais laikant jį abiem rankomis; su papildoma at-
rama; šautuvas – individualus šaunamasis ginklas, garantuojantis šūvio
tolumą ir taiklumą; šaudoma laikant abiem rankomis įrėmus buožę į petį;
karabinas – patrupintas dėl mažesnio svorio ir patogumo šautuvas; au-
tomatas – nenutrūkstamos arba kombinuotos ugnies palengvintas au-
tomatinis šautuvas patrupintu kotu ir turintis didelės talpos dėtuvę (ne
mažiau kaip 20 šovinių); kulkosvaidis – automatinis ginklas, šaudant pa-
statomas ant specialios atramos; skirtas ilgai šaudyti.

169 pav. Pistoletas „Walther P 38“²⁸².

170 pav. Revolveris „Nagant“²⁸³.

171 pav. Pistoletas-kulkosvaidis „Uzi“²⁸⁴.

²⁸² [žiūrėta 2012-04-22]. <http://en.wikipedia.org/wiki/Walther_P38>.

²⁸³ [žiūrėta 2012-04-22]. <http://www.deactivated-guns.co.uk/deactivated-guns/allied-deactivated-guns/deactivated-wwii-nagant-revolver/prod_376.html>.

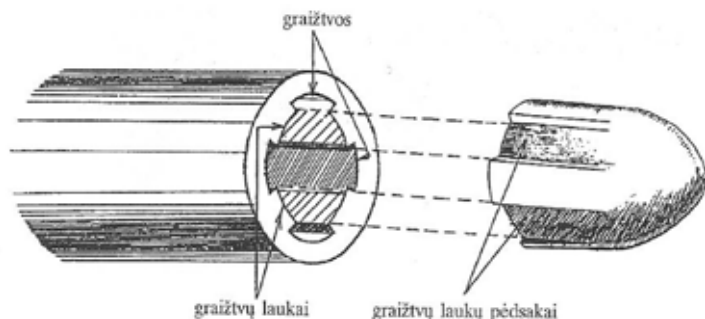
²⁸⁴ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.military-today.com/firearms/uzi.htm>>.

III. Pagal automatizacijos laipsnį: neautomatiniai; po kiekvieno šūvio užtaisomi ranka (pvz., 7,92 mm kalibro Mauzerio sistemos 1898 m. pavyzdžio šautuvas); automatiniai – automatiškai užtaisomi, automatiškai išmetama tūtelė ir paduodamas kitas šovinis iš apkabos į šovinio lizdą.

IV. Pagal šaudymo pobūdį: pavieniais šūviais; kombinuotai, kai galima šaudyti ir pavieniais šūviais, ir serijomis (pvz., 5,56 mm kalibro automatinis šautuvas M 16 AI); nenutrūkstamai (pvz., 7,62 mm kalibro Degtariovo rankinis kulkosvaidis); serijomis (pvz., 5,56 mm kalibro JAV gamybos automatinis šautuvas „Spju“ šaudo serijomis po tris šūvius).

V. Pagal vamzdžių skaičių: vienavamzdžiai; dvivamzdžiai; daugiamamzdžiai.

VI. Pagal vamzdžio kanalo konstrukcijos ypatybes: graižtviniai, kurių vamzdžio kanale yra graižtvos, suteikiančios kulka sukamąjį judėjimą; lygiavamzdžiai, neturintys graižtvų; kai kuriuose medžiokliniuose ginkluose, vadinamuosiuose paradoksuose, dalis vamzdžio yra lygi, o dalis, esanti prie laibgalio, turi graižtvas.

172 pav. Graižtvinio šaunamojo ginklo vamzdžio kanalo konstrukcija ir pėdsakai ant kulkos²⁸⁵.

VII. Pagal vamzdžio ilgį: ilgavamzdžiai, kurių vamzdžio ilgis daugiau kaip 30 cm; trumpavamzdžiai, kurių vamzdis trumpesnis kaip 30 cm.

²⁸⁵ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 142.

VIII. Pagal kalibrą – graižtviniai²⁸⁶: mažo kalibro – iki 6,5 mm (pvz., „Kolibri“ (Belgija) – 3 mm kalibro; „Liliput“ 27 mod. (Vokietija) – 4,25 mm kalibro; automatas AK74 – 5,45 mm kalibro); normalaus – 6,5–9 mm (pvz., 7,65 mm kalibro pistoletas „Walther“ PP ir PPK mod.; 9 mm kalibro pistoletas Borchartd-Lüger (Parabellum)); stambaus kalibro – daugiau kaip 9 mm (pvz., 11,43 mm kalibro 1911 m. pavyzdžio pistoletas „Colt“).

Lygiavamzdžių medžioklinių šautuvų kalibras yra žymimas santykiniais skaičiais, kurie reiškia vamzdžio skersmeniui lygių apvalių kulku, kurias galima pagaminti iš vieno angliško svaro (453 g) švino, skaičių: kuo mažesnis kalibrą reiškiantis skaitmuo, tuo didesnis kalibras (12-tas kalibras – 18,2–18,4 mm, 16-tas – 16,8 mm, 20-tas – 15,7 mm, 24-tas – 14,8 mm, 32-as – 12,7 mm).

IX. Pagal gamybos būdą: pramoniniai (fabrikiniai, firminiai); amatininkų; savadarbiai.

Amatininkų pagaminti šaunamieji ginklai – tai ginklai, pagaminti nedidelėse dirbtuvėse, nesilaikant standartų, paprastai nedidelėmis partijomis.

Savadarbiai šaunamieji ginklai gali būti arba visiškai pasigaminti iš pakliuvusių po ranka medžiagų (171 pav.), arba padaryti pritaikius kai kurias fabrikinės gamybos ginklų dalis, taip pat perdirbus fabrikinės gamybos ginklus – nupjovus dalį vamzdžio, jį pragręžus, kad būtų galima šaudyti didesnio kalibro šoviniais ir kt.

173 pav. Primityvus savadarbis šaunamasis ginklas²⁸⁷.

²⁸⁶ Graižtvinių šaunamųjų ginklų kalibras – tai atstumas tarp dviejų priešingų graižtvų laukų (iškilimų) – Rusijoje pagamintuose ginkluose, tarp graižtvų dugno – Vokietijoje. Kalibras daugelyje Europos šalių žymimas milimetrais, JAV – šimtosiomis colio dalimis (vienas colis – 2,54 cm) Pvz., dažnai girdime sakant: ginklas 45-to kalibro, 38-to kalibro ir pan.

²⁸⁷ Nuotrauka paimta iš Lietuvos teismo ekspertizės centro archyvo.

Nors šaunamieji ginklai pasižymi didele įvairove, konstrukcijos požiūriu juos sudaro tos pačios pagrindinės dalys:

- 1) vamzdis;
- 2) užraktas (spyna);
- 3) paleidžiamasis-skeliamasis mechanizmas.

Atskirai reikia paminėti tokias sąvokas: *šaunamojo ginklo rūšis, sistema, modelis* ir *pavyzdys*. **Šaunamojo ginklo rūšis** – tai tam tikra ginklų grupė, turinti vienodas pagrindines balistines ir konstrukcines charakteristikas (pistoletas, revolveris). **Sistema** – originali šaunamojo ginklo konstrukcija, kuri paprastai vadinama ginklo konstruktoriaus pavarde (Makarovo sistemos pistoletas, Uzi – pistoletas-kulkosvaidis, kurio konstruktorius Izraelio armijos karininkas Uzielis Galis). Ginklo sistemas nuolat tobulinant, keičiasi įvairios jų detalės, todėl sukuriami sistemų variantai, vadinami modeliais (pvz., Waltherio sistemos 4-tas mod.). Tokie karinių ginklų sistemų variantai vadinami ne modeliais, o pavyzdžiais, nurodomi jų sukūrimo arba priėmimo ginkluotėn metai (pvz., 7,62 mm kalibro 1891/1930 m. pavyzdžio Mosino sistemos šautuvas).

Pagal Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymą visi ginklai, ginklų priedėliai ir šaudmenys yra suskirstyti į A, B, C, D kategorijas, visi teisėtai Lietuvos Respublikoje esantys A, B, C kategorijų ginklai Ginklų registro nuostatų nustatyta tvarka registruojami Ginklų registre.

Pastaruoju metu Lietuvoje yra paplitę dujiniai pistoletai ir revolveriai, kurie Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymu priskirti prie C kategorijos ginklų nuo 2011 m. kovo 1 d. Minėti ginklai dažnai gaminami kopijuojant žinomų modelių kovinius pistoletus bei revolverius ir iš pirmo žvilgsnio sunkiai nuo jų atskiriami. Tačiau kiekviena minėta ginklų rūšis turi požymių, leidžiančių juos atidžiau apžiūrėjus atskirti nuo kitų rūšių ginklų. Dujinių pistoletų ir revolverių vamzdyje yra pertvara – išilginė metalinė plokštelė, dalijanti vamzdžio kanalą į dvi dalis, arba kita kliūtis, neleidžianti šaudyti iš jų kietais sviediniais, o vamzdžio laibgalyje yra vidinis sriegis specialiam antgaliui, skirtam paleisti signalines raketas, prisukti. Dujinių revolverių būgnelių kamerų priekiniame gale yra segmentinės pertvaros, iš dalies uždarančios kiaurymę. Šių ginklų paviršiuose ant rėmų ar užrakto yra fabrikinio žymėjimo ženklai, leidžiantys juos atskirti nuo kitų rūšių

ginklų, kalibro žymėjimas, kur šalia kalibro, pavyzdžiui, „8 mm“, „9 mm“, „.315“, yra priedašai „K“, „Knall“, „P.A.“, „P.A.K.“. Ant labiausiai Lietuvoje paplitusių Vokietijos ir Italijos gamybos dujinių pistoletų ir revolverių taip pat yra užrašas (žymuo) apskritime, sudarytas iš raidžių „PTB“ ir triženkliai skaičiaus Vokietijos fizikinio techninio biuro leidimo gaminti ginklų numeris. Šis ženklas rodo, kad ginklas ten priklauso neribotos apyvartos ginklams. Tokie ginklai gaminami iš trapių metalų, jų konstrukcija apsunkena ginklų perdirbimą ir pritaikymą šaudyti koviniais šoviniais.

Tačiau kai kuriose valstybėse dujinių pistoletų ir revolverių gaminiui nėra taikomi griežti reikalavimai. Kaip rodo ekspertinė praktika, tokie ginklai dažniausiai perdaromi šaudymui koviniais šoviniais.

Pagal konstrukciją labai artimi dujiniams ginklams yra pistoletai ir revolveriai, skirti šaudyti šratiniais šoviniais. Jų civilinė apyvarta yra draudžiama. Šratinius pistoletus ir revolverius atskirti nuo dujinių lengviausiai galima pagal fabrikinis užrašus. Dažniausiai šie ginklai yra .35 (9 mm) kalibro. Jų paviršiuose yra užrašai, nurodantys kalibrą ir šovinių rūšį „.35 Gr“, „.35 Gren“, „.35 Grenaille“.

Pneumatinius pistoletus ir revolverius apžiūrint galima atskirti nuo kitų rūšių ginklų pagal mažą vamzdžio kanalo skersmenį 4,5 mm ir fabrikinis užrašus, nurodančius ginklo kalibrą, pavyzdžiui, „Kal .4,5 mm“, „4,5 mm/.177“, taip pat ženklą, kurį sudaro raidė „F“ penkiakampyje, nurodanti, kad ginklas priklauso ginklams, iš kurių iššauta sviedinio energija neviršija 7,5 džaulio. Yra ir didesnio 5,0 mm, 5,5 mm ir 6,35 mm kalibro sportinių pneumatinių pistoletų, revolverių ir šautuvų, kurie neturi ženklo. Tokių ginklų, jei iš jų iššautų sviedinių kinetinė energija viršija 7,5 J, apyvarta ribojama.

Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymu pneumatiniai ginklai priskirti prie nešaunamųjų ginklų. Šie ginklai pagal išorinę išvaizdą, konstrukciją, veikimo principą, iššautų sviedinių (kulku) charakteristiką, paliekamus pėdsakus yra labai artimi šaunamiesiems ginklams. Todėl tikslinga, kad jų tyrimą atlieka teismo balistikos ekspertai.

Ginklus, skirtus šaudyti 4 mm ir 6 mm kalibro Floberto šoviniais, galima atskirti pagal fabrikinis užrašus, nurodančius jų kalibrą ir šovinių rūšį, pavyzdžiui, „Kal 4 mm Randz lang“, „Kal 6 mm Flobert short“, „Cal

4 mm Randz long^{ca}. Šios rūšies abiejų kalibrų ginklai priskiriami prie C kategorijos ginklų²⁸⁸.

Praktikoje pasitaiko ir vadinamųjų neribotos civilinės apyvartos ginklų, kurie pagal Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo 6 str. priskiriami D kategorijai. Tai:

- 1) signaliniai šautuvai, pistoletai (revolveriai);
- 2) pneumatiniai ginklai, kurių sviedinio kinetinė energija yra nuo 2,5 J iki 7,5 J;
- 3) dujiniai aerozoliniai įrenginiai, įtaisai;
- 4) šaltieji ginklai, nepriskirti draudžiamiesiems ginklams;
- 5) elektros šoko įtaisai savigynai;
- 6) visiškai netinkami naudoti ginklai;
- 7) prietaisai ar daiktai, sukonstruoti kaip svoriniai-gabaritiniai ginklų maketai.

Šių rūšių ginklus, jų šaudmenis be leidimų gali įsigyti ir turėti juridiniai asmenys bei fiziniai asmenys nuo 18 metų, jais prekiaujančiai įmonei pateikę asmens dokumentus. Sportui D kategorijos pneumatinius ginklus, jų šaudmenis be leidimų gali įsigyti ir turėti fiziniai asmenys nuo 16 metų šaudymo sporto organizacijų nariai, jais prekiaujančiai įmonei pateikę asmens dokumentus, sporto organizacijos tarpininkavimo raštą ir galiojantį šios organizacijos nario pažymėjimą. Šie ginklai neregistruojami²⁸⁹.

8.3. Pagrindinės ginklų, šaudmenų ir jų pėdsakų apžiūros ir paėmimo taisyklės

Šaunamųjų ginklų ir jų pėdsakų tyrimo efektyvumas daug priklauso nuo tinkamo jų paėmimo iš įvykio vietos, pėdsakų fiksavimo, objektų supakavimo ir pristatymo į ekspertizės įstaigą.

²⁸⁸ Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas, 2002 m. sausio 15 d. Nr. IX-705. *Valstybės žinios*. 2002, Nr.13-467. Nauja įstatymo redakcija Nr. XI-1146 nuo 2011 m. kovo 1 d. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 142-7261; Kurapka, E.; Vaitkevičius, E. *Teismo balistinės ekspertizės skyrimas ir medžiagos ruošimas*. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2001.

²⁸⁹ Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymas 2010 m. lapkričio 18 d. Nr. XI-1146. [žiūrėta 2012-04-22]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_c_l?p_id=387017&p_query=&p_tr2=2>.

174 pav. Ginklų įpakavimas įvykio vietoje nepažeidžiant ant jų likusių pėdsakų²⁹⁰.

Taigi teisėsaugos pareigūnai, susidūrę su šaunamaisiais ginklais tirdami nusikaltimus, privalo mokėti ir laikytis ginklų, šaudmenų ir jų pėdsakų apžiūros ir paėmimo taisyklių:

1. Pirmiausia rastas ginklas, neimant jo į rankas ir nekeičiant padėties, nufotografuojamas kartu su artimiausiais objektais.
2. Plane ar schemoje pažymima ginklo vieta dviejų bazinių (pastovių) orientyrų atžvilgiu mažiausiai nuo dviejų ginklo dalių: vamzdžio laibgalio ir rankenos.
3. Visa tai aprašoma procesinio veiksmo protokole.
4. Jei ginklas yra prie lavono, išmatuoti trumpiausią atstumą tarp jų, pažymėti, nuo kokių dalių matuota, ir atstumą nuo ginklo iki abiejų lavono plaštakų. Užfiksuoti, į kurią pusę nukreiptas ginklo vamzdis.
5. Iš įvykio vietoje rasto šaunamojo ginklo būtina išimti visus šovinius (iš revolverio šovinių ir šautų tūtelių galima neišimti), tačiau tai padaryti pageidautina, pažymint, kurioje kameroje ir koks šovinys bei tūtelė buvo.
6. Apžiūrint revolverius, būtina užfiksuoti, kokiose kameroje yra tūtelės, kokiose – šoviniai, o kokios yra tuščios revolverio vamzdžio atžvilgiu.
7. Jei šovinių iš šaunamojo ginklo ištrauktuku ar ekstraktoriumi

²⁹⁰ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.evidentcrimescene.com/cata/evid3/evid3.html>>.

dėl kokių nors priežasčių išimti negalima, būtina padaryti viską, kad jis atsitiktinai neiššautų. Naudotis grūstuvu ar jį pakeičiančiu įrankiu šoviniui ar tūtelei išimti nepatartina, kad nenukentėtų vamzdžio kanale esantys pėdsakai.

8. Negalima nukreipti ginklo vamzdžio į žmogų ar į vietą, kur žmogus galėtų būti.
9. Negalima bandyti, kaip veikia ginklo mechanizmas tuščiu ginklu imituojant šūvį, ypač jei jis yra savadarbis ar perdirbtas.
10. Negalima ginklų ardyti, valyti ar šaudyti iš jų.
11. Apžiūrint ginklą ir šaudmenis, reikia turėti galvoje, kad ant jo išorinių paviršių gali būti žmogaus rankų pėdsakų, ir stengtis šių pėdsakų nesugadinti.
12. Šaunamojo ginklo vamzdžio laibgalį reikia užkimšti vatos tamponu ir aprišti švaria medžiaga ar popieriumi. Geriausia tai atlikti po to, kai įsitikinama, kad ginklas neužtaisytas, ir nustačius, ar jaučiamas sudegusio parako kvapas.
13. Įvykio vietoje surinkti visas tūteles, kulkas, užfiksuoti jų buvimo vietą dviejų orientyrų atžvilgiu.
14. Apžiūrint objektus, ant kurių yra šautinių pažeidimų, padarytų daugeliu sviedinių (grankulkėmis, šratais), surinkti juos visus. Mat šūvio metu su vamzdžio kanalu kontaktuoja tik dalis šratų (grankulkių), ant kurių lieka pėdsakų, tad ir keli trūkstami šratai gali turėti esminį poveikį ekspertinio tyrimo rezultatams.
15. Kietuose objektuose įstrigusias kulkas, grankulkes, šratas išimti atsargiai, kad nenukentėtų jų paviršius ir ant paviršiaus esantys pėdsakai. Įrankiais, kuriais daiktiniai įrodymai imami, jokiu būdu neturi liestis su paviršiumi, ant kurio jie yra likę. Įstrigusių sviedinių paieškai ir fiksavimui naudojami specialūs prietaisai.
16. Įvykio vietoje rastų šautų tūtelį kaklelius būtina užkimšti balta švaria vata.
17. Kiekvieną tūtelę, kulką ar šratą supakuoti atskirai į minkštą, švარიą medžiagą, kuri apsaugotų ant jų esančius pėdsakus nuo bet kokio pakeitimo ar sunaikinimo. Visi paaiškinamieji užrašai ir žymos daromi tik ant paketų; žymėti ką nors ant pačių daiktinių įrodymų negalima.

175 pav. Prietaisas įstrigusių sviedinių paieškai „Seeker 300 Video Borescope“²⁹¹.

176 pav. Kulkos vaizdas prietaiso „Seeker 300 Video Borescope“ ekrane²⁹².

18. Jei galima, skiriant teismo balistines ekspertizes, ekspertams pateikti pačius objektus, ant kurių yra šūvio pėdsakų. Jei šito padaryti negalima, pateikti tas objektų dalis, ant kurių yra šūvio pėdsakų. Šios dalys turi būti tokio dydžio, kad jose būtų matyti ir papildomieji šūvio pėdsakai. Ant pateiktų tirti objektų dalių nurodyti, kur yra viršus (apačia), kur išorinė (vidinė) pusė.
19. Tais atvejais, kai objektų arba jų dalių neįmanoma pristatyti į ekspertizės įstaigą, papildomieji šūvio pėdsakai (suodžiai, tepalas, nesudegę parako grūdėliai) perkeliama ant lipnios juostelės arba sudrėkinto fotopopieriaus. Šautiniai pažeidimai, prieš perkeliant šūvio pėdsakus ant lipnios juostelės, turi būti fotografuojami pagal matuojamosios fotografijos taisykles.

²⁹¹ [žiūrėta 2012-04-22]. < <http://www.forensicssource.com/ProductDetail.aspx?ProductName=1093798>>.

²⁹² [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.forensicssource.com/CategoryDetail.aspx?CategoryName=Tools-Instruments>> .

20. Šūvio pėdsakai ant objektų turi būti uždengiami švaria medžiaga arba popieriumi, pritvirtintu taip, kad pėdsakai nesiliestų tarpusavyje ir su pakuote. Negalima objektų sulenkti tose vietose, kur yra šūvio pėdsakų²⁹³.

8.4. Šaunamųjų ginklų tyrimas

Tiriant šaunamuosius ginklus, atliekami neidentifikaciniai (diagnostiniai, klasifikaciniai) ir identifikaciniai ginklo tyrimai, tiriami šaudmenys, nustatomos šūvio aplinkybės.

Neidentifikacinis šaunamojo ginklo tyrimas, nepaisant visų galimų problemų įvairovės, yra ginklo materialiosios dalies tyrimas. Jo metu nustatoma tiriamojo objekto priklausomybė šaunamiesiems ginklams, kategorija, jo pagaminimo būdas, šaunamojo ginklo kalibras, rūšis, sistema (konstrukcija) ir modelis (sprendžiami klasifikaciniai uždaviniai, t. y. nustatoma objekto priklausomybė tam tikrai standartizuotai klasei).

Neidentifikaciniu tyrimu taip pat nustatomos konkretaus ginklo konstrukcinės ir balistinės savybės ir ypatumai, jo tinkamumas šaudyti, galimybė iššauti nenuspaudžiant nuleistuko ir kt.

1. *Ar pateiktas tirti objektas (šautuvas, pistoletas, revolveris ir kt.) yra šaunamasis ginklas? Kokios jis rūšies, kalibro, modelio?*
Šis klausimas neužduodamas, kai pateikiamas ginklas, paimtas iš policijos, kariuomenės ar kitų jėgos institucijų, registruotas civilinės apyvartos ginklas, kai yra šio ginklo įsigijimo ar registravimo dokumentai.
2. *Ar pateiktas ginklas yra fabrikinės gamybos, ar savadarbis? Kieno pagamintas (kokios šalies ar firmos) yra šis ginklas?*
3. *Ar pateiktas ginklas yra tvarkingas? (Klausimas sprendžiamas tik dėl fabrikinės gamybos ginklų.) Kokiais šoviniais jis skirtas ar pritaikytas šaudyti?*
4. *Ar iš šio ginklo įvyksta šūvis nenuspaudus nuleistuko? Klausimas užduodamas tik esant įtarimui, kad įvyko savaiminis šūvis ir nurodomos konkrečios sąlygos.*

²⁹³ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 144–146.

5. *Ar pateiktas ginklas yra tinkamas šaudyti? Jei ginklas netinkamas šaudyti, tai dėl kokių priežasčių?*
6. *Kokia jėga reikia nuspausti nuleistuką, kad įvyktų šūvis iš pateikto ginklo? Kurį nuleistuką nuspaudus iš kurio vamzdžio įvyksta šūvis (kai šautuvas dvivamzdis ar daugiavamzdis)?*
7. *Kokiu būdu užtaisomas pateiktas ginklas (ranka po kiekvieno šūvio, automatiškai) ir kokiu būdu šaudoma iš pateikto ginklo (pavieniais šūviais, pavieniais šūviais ir papliūpomis, tik papliūpomis)? Kaip iš pateikto ginklo pašalinamos šautos tūtelės (ranka po kiekvieno šūvio, automatiškai, po vieną ar iškart visos iš revolve-rio būgnelio)?*
8. *Ar pateikta detalė yra šaunamojo ginklo dalis? Jeigu taip, tai kokio ginklo? Jeigu yra konkretus ginklas ar ginklai, gali būti sprendžia- mas ir identifikacinis klausimas, ar pateikta detalė yra konkretaus ginklo dalis, t. y. ar sudarė su šiuo ginklu vieną visumą.*
9. *Koks pateikto ginklo numeris?*

Esant reikalui, galima klausti ir apie kitus fabrikinio žymėjimo ženklus. Klausimai sprendžiami, kai šie ženklai panaikinti arba neįskaitomi dėl kitų priežasčių ginklo susidėvėjimo, korozijos, deformacijų.

Gali būti teikiama ir kitų klasifikacinių ir diagnostinių klausimų apie šaunamojo ginklo techninę būklę, sukomplektavimą, savadarbius perdirbimus, galimus šių perdirbimų tikslus, užtaisymo ir šaudymo ypatybes ir pan., iškylančių nagrinėjant konkrečias bylos aplinkybes.

Reikia atsiminti, kad į kai kuriuos išvardytus klausimus kartais galima atsakyti ir be ekspertinio tyrimo, bet dalyvaujant specialistui apžiūrint daiktinius įrodymus ir specialisto išvadą įrašant į daiktinių įrodymų apžiūros ar kitą protokolą. Nereikia nurašinėti visų klausimų nuo metodinių rekomendacijų, o pateikti tik reikalingus klausimus bylai išspręsti.

Identifikaciniu šaunamojo ginklo tyrimu nustatomas konkretus šaunamasis ginklas pagal jo paliktus pėdsakus ant iššautų kulku, tūmelių, o medžioklinio lygiavamzdžio ginklo panaudojimo atveju ir ant šovinio užtaisymo komponentų. Pagal paliktus pėdsakus ant kulku ir tūmelių taip pat nustatoma ginklo rūšis, modelis ir kalibras.

Kai įvykio vietoje surandami kulkos, tūtelės, kiti šovinių komponentai (šratai, grankulkės, kamščiai, šratų konteineriai), pateikiami šie klausimai:

1. *Kokio šovinio dalis yra pateikta tūtelė, kulka?*
2. *Iš kokios rūšies, kalibro, modelio ginklo iššauta pateikta kulka (kulkos)? Ar pateiktos kulkos iššautos iš vieno ginklo egzemplioriaus?*
3. *Kokios rūšies, kalibro, modelio ginkle šauta pateikta tūtelė (tūtelės)? Ar pateiktos tūtelės šautos viename ginklo egzemplioriuje?*
4. *Ar pateiktos kulka ir tūtelė (kulkos ir tūtelės) iššautos iš tos pačios rūšies, kalibro, modelio ginklų?*
5. *Iš kokio kalibro ginklo iššauti šratai, grankulkės, tarpikliai, kamščiai? (Šis klausimas sprendžiamas įsitikinus, kad įvykio vietoje surinkti visi tuo šūviu iššauti šratai ar grankulkės.)*

Kai yra pateikiami ginklai ir reikia atlikti identifikacinius tyrimus, užduodami tokie klausimai:

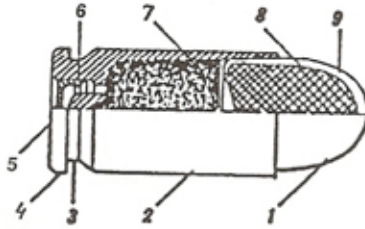
1. *Ar pateikta kulka (kulkos) iššauta iš pateikto ginklo (vieno iš pateiktų ginklų)?*
2. *Ar pateikta tūtelė (tūtelės) šauta pateiktame ginkle (viename iš pateiktų ginklų)?*
3. *Ar pateiktas šovinys buvo įdėtas į konkrečių šovinių dėtuve, įstatytas į konkretaus ginklo šovinio lizdą?*
4. *Ar pateikti šratai ir grankulkės iššauti iš pateikto ginklo (vieno iš pateiktų ginklų)?*

Tinkami ginklui identifikuoti pėdsakai ant šratų ir grankulkių užsifiksuoja labai retai, gauti pavyzdžių iš lygiavamzdžių šautuvų lyginamajam tyrimui yra daug darbo reikalaujanti ir gana sudėtinga procedūra, kyla ir eksperimentinių pavyzdžių pėdsakų išreikštumo bei pastovumo problemų. Todėl identifikuoti lygiavamzdį ginklą iš jo pėdsakų ant sviedinių pavyksta ypač retai. Pagal ekspertizių atlikimo pasiskirstymą tarp ekspertinių įstaigų šios ekspertizės atliekamos tik Lietuvos teismo ekspertizės centre²⁹⁴.

Šaudmenų tyrimas – tai dažniausiai identifikaciniai šaudmenų ir jų dalių, iššautų sviedinių ir šautų tūtelių tyrimai, siekiant pagal ant jų esančius pėdsakus identifikuoti šaunamąjį ginklą.

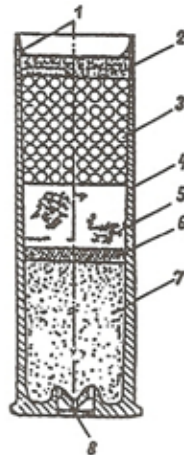
²⁹⁴ Kurapka, E.; Vaitkevičius, E. *Teismo balistinės ekspertizės skyrimas ir medžiagos ruošimas*. Metodinės rekomendacijos. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2001.

Šiuolaikinis šoviny susideda iš šių pagrindinių dalių: tūtelės, kapsulės, parako užtaiso, sviedinio (kulky, šratų, grankulkių). Lygiavamzdžių medžioklinių šautuvų šoviniuose dar būna kamščių ir tarpiklių.

Pistoletų šoviny: 1 – kulka, 2 – tūtelė, 3 – žiedinė įpjova, 4 – atkraštėlis, 5 – dugnelis, 6 – kapsulė, 7 – parakas, 8 – kulkos šerdis, 9 – apvalkalas.

177 pav. Pistoletų šoviny²⁹⁵.

1 – užlieja, 2 – šratų kamštis, 3 – šratai, 4 – tūtelė, 5 – veltinio kamštis, 6 – kartono tarpiklis, 7 – parakas, 8 – kapsulė.

178 pav. Medžioklinis šoviny²⁹⁶.

²⁹⁵ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 147.

²⁹⁶ *Kriminalisto žinynas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 311.

Pareigūnams dažnai tenka aprašyti šovinius procesiniuose dokumentuose. Tai reikia daryti laikantis tam tikrų taisyklių. Aprašant šovinius būtinyje nurodyti šovinių ilgį, kulką ir tūtelių požymius.

Aprašant kulką nurodomi šie požymiai:

1. Tipas – apvalkalinė, pusiau apvalkalinė, neapvalkalinė.
2. Galvutės forma – smaili, suapvalinta, plokščia, smailiai suapvalinta, smaili plokštuma, kiaurymė galvutėje.
3. Liemens skersmuo.
4. Apvalkalo medžiaga (spalva).
5. Ilgis.
6. Svoris.
7. Tvirtinimo tūtelėje būdas – ištisinis spaudimas, segmentinis apspaudimas, įspaudimas, kaklelio apspaudimas, kaklelio briaunos apspaudimas, standus suleidimas, žiedinis apspaudimas.
8. Pėdsakai ant kulkos – svarbiausia yra nurodyti, ar ant kulkos yra graižtvų laukų pėdsakų, kurie rodo, kad kulka buvo iššauta iš šaunamojo ginklo.

Aprašant tūtelę nurodomi šie požymiai:

1. Tipas – su atkraštėliu, be atkraštėlio su žiedine įpjova, su atkraštėliu su žiedine įpjova.
2. Forma – cilindrinė, butelinė, kūginė.
3. Ilgis.
4. Svoris.
5. Medžiaga (spalva).
6. Kulkos tvirtinimo būdas.
7. Dugnelio skersmuo ir liemens skersmuo.
8. Fabrikiniai žymėjimo ženklai.
9. Ginklo pėdsakai ant tūtelės. Svarbu nurodyti, ar ant kapsulės yra skiltuvo pėdsakas, nes tai yra vienas pagrindinių požymių, rodančių, kad tūtelė buvo šauta.

Šovinių įvairovė yra labai didelė, tačiau galima išskirti kelis pagrindinius kalibrus ir šovinių rūšis, kurie naudojami daugelyje pasaulio šalių įvairiausiems ginklų modeliams. Iš kovinių ilgavamzdžių ginklų (šautuvų, automatinių šautuvų, šturmo karabinių, automatų), naudojamų ir

Lietuvoje, tai būtų 7,62 mm kalibro 1943 m. pavyzdžio tarpinis šoviny 1947 m. pavyzdžio Kalašnikovo automatams, 5,45 mm kalibro tarpinis šoviny 1974 metų pavyzdžio Kalašnikovo automatams, 7,62 mm kalibro (7,62 × 51) NATO šoviny automatiniams šautuvams M-14 (komercinis medžioklei skirtas šovinio pavadinimas .308 Winchester), 5,56 mm kalibro šoviny 5,56 × 45 (sinonimas .223 Remington) šturmo karabinams M-16.

Labiausiai paplitęs pasaulyje pistoletinis šoviny, naudojamas daugelio šalių gamybos įvairių modelių koviniuose ir tarnybiniuose pistoletuose, pistoletuose-kulkosvaidžiuose yra 9 mm kalibro Liugerio sukonstruotas šoviny (sinonimai 9 mm Parabellum, 9 mm Para, 9 mm P.08, 9 × 19).

179 pav. 9 mm kal. kovinis šoviny Luger (Barnaul)²⁹⁷.

Kiti paplitę pistoletiniai šoviniai – tai 6,35 mm Brauningo (sinonimai 6,35 mm Browning, .25 A.C.P., .25 Auto), 7,65 mm Brauningo (7,65 mm Browning, .32 A.C.P., .32 Auto), 9 mm Brauningo trumpas (9 mm Browning kurz, 9 mm kurz, 9 mm Corto, 9 mm Short, .380 A.C.P., .380 Auto, 9 × 17), 9 mm kalibro Makarovo (9 mm M, 9 × 18, 9,2 mm Makarov). Pistoletus, skirtus šaudyti šiais šoviniais, Lietuvoje, gavus atitinkamą leidimą, galima įsigyti savigynai.

Dar vienas labai populiarus ir paplitęs šoviny yra 5,6 mm kalibro kraštinio įskėlimo šoviny (.22 Long Rifle, .22LR).

Šis šoviny naudojamas medžioklei, sportiniam šaudymui iš šautuvų, pistoletų, revolverių, savigynai skirtiems pistoletams ir revolveriams.

²⁹⁷ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.ginklupasaulis.lt>>.

180 pav. 5,6 mm kal. kraštinio įskėlimo šoviny s .22 Long Rifle.

Be minėtų pistoletinių šovinių, mūsų šalyje balistinės ekspertizės objektais būna 7,62 mm kalibro Tokarevo šoviniai ir jų kulkos bei tūtelės. Šie šoviniai skirti šaudyti iš 1930–1933 metų pavyzdžio Tokarevo konstrukcijos pistoletų, taip pat buvusios SSRS gamybos pistoletų-kulkosvaidžių PPD, PPS, PPŠ bei Lietuvoje kartais pasitaikančių buvusios Čekoslovakijos gamybos pistoletų ČZ mod. 52 ir Vengrijos gamybos pistoletų T58. Iš šovinių revolveriams reikėtų paminėti 7,62 mm kalibro šovinius, skirtus Nagano konstrukcijos revolveriams. Šiais revolveriais ilgus metus buvo apginkluota dar carinės Rusijos kariuomenė ir Raudonoji armija, vėliau Lietuvos teritorijoje jie buvo dar ilgai naudojami kaip tarnybiniai ginklai. Iš legaliai savigynai įsigytų ir nelegalių ginklų dažni yra 5,6 mm kalibro revolveriai, skirti šaudyti 5,6 mm kalibro kraštinio įskėlimo šoviniais. Lietuvoje savigynai galima įsigyti revolverių, skirtų šaudyti .32 kalibro Smith & Wesson, Smith & Wesson long, .38 kalibro Short Colt ir Smith & Wesson šoviniais. Koviniuose ir tarnybiniuose ginkluose, be standartinių šovinių, gali būti naudojami šoviniai su specialios paskirties sviediniais šarvamušėmis, padegamosiomis, trasuojančiomis kulkomis, šoviniai lygiavamzdžiams šautuvams su traumuojamojo poveikio guminėmis ar plastikinėmis kulkomis, užtaisai su dirginančiomis medžiagomis, plieninėmis kulkomis kliūtims įveikti, pistoletiniai šoviniai su ekspansyviomis kulkomis automobilių padangoms peršauti ir t. t. Kai kurie šie sviediniai, vos išlėkę iš ginklo vamzdžio ar susidūrę su kliūtimis, suyra, fragmentuojasi, deformuojasi.

Vystantis technologijoms, atsiranda vis naujų ir naujų šaudmenų.

Italų bendrovė „CompBullet“ siūlo įvairaus kalibro šaudmenų, tačiau iš principo visų jų konstrukcija yra vienoda. Vario lydinio pagrindu išlietoje kulkoje išgręžtos ertmės – viena didelė, einanti šovinio centru ir keletas pagalbinių „ventiliacinių“. Gamintojai tikina, jog šios angos šovinio korpusu atlieka keletą funkcijų.

Sudegus parakui, dalis suspaustų dujų pirmiausia juda centrine didžiaja ertme, o paskui išsisklaido pro šonines – taip sukuriamas trintį su vamzdžiu mažinantis dujų sluoksnis.

Antra, kulka išlėkus iš šaunamojo ginklo ir pradėjus skrydį taikinio link, dujų likučiai kurį laiką veržiasi iš ertmių lauk taip, kad kulka įgyja šaunamojo ginklo žiočių (angl. – „muzzle brake“ http://en.wikipedia.org/wiki/Muzzle_brake) suteikiamų skrydžio savybių, t. y. kompensuojama kulkos atatranka ir stabilizuojama skriejančios kulkos padėtis. Dėl šių savybių „skylėtosios kulkos“ pavadintos kompensacinėmis kulkomis.

Galiausiai skrydžio metu iš šovinio angų besiveržiančios dujos sukuria nežymų, tačiau reikšmingą reaktyvinį efektą ir didina kulkos skriejimo greitį. Gamintojai vardija ir kitus kompensacinių kulku privalumus – mažesnis žybsnis ir garsas šūvio metu, mažesnis dūmų „tirštumas“, taip pat mažesnis „skylėtųjų šaudmenų“ svoris²⁹⁸.

181 pav. Kompensacinės kulkos²⁹⁹.

²⁹⁸ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.technologijos.lt/p/spausdinti?name=S-23520>>.

²⁹⁹ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.technologijos.lt/p/spausdinti?name=S-23520>>.

Dar viena naujovė: „Sandia National Laboratories“ laboratorijos mokslininkai ir inžinieriai pranešė apie sėkmingus jų sukurtos lazeriu nukreipiamos kulkos, skrydžio metu galinčios keisti savo trajektoriją, pirminius bandymus.

Naujasis šaudmuo pirmasis šaunamųjų ginklų istorijoje gali keisti savo trajektoriją, taip taisydamas šaulio padarytas klaidas ir kompensuodamas vėjo poveikį šūvio tikslumui ar koreguodamas kryptį atsižvelgiant į taikinio judėjimą, pranešė „ABC News“.

„Sandia National Laboratories“ sukurta valdomų kulku technologija išpildė seną ne tik JAV, bet ir viso pasaulio kariškių svajonę keisti iššautos kulkos skrydžio kryptį, kad ji kuo tiksliau pasiektų taikinį, teigiama pranešime. Pranešama, kad JAV ginkluotės specialistų sukurti valdomi šaudmenys sėkmingai išbandyti lauko sąlygomis ir efektyviai veikia šaudant iki 2 tūkst. metrų atstumu.

182 pav. Šoviniai su lazeriu valdomomis kulkomis³⁰⁰.

Valdomos .50 kalibro kulkos prototipas yra maždaug 10 cm ilgio ir 1,25 cm skersmens. Kulkos smaigalyje yra miniatiūrinis optinis daviklis, aptinkantis į taikinį nukreiptą lazerio spindulį. Vidinis mikrokompiuteris apdoroja daviklio perduotą signalą ir keičia stabilizatorių funkciją atliekančių miniatiūrinių kulkos paviršiaus plokštumų padėtį,

³⁰⁰ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.ekonomika.lt/naujiena/jav-sekmingai-isbandyta-pirmoji-valdoma-kulka-20513.html>>.

taip koreguodamas kulkos trajektoriją. Tokia kulka gali savarankiškai koreguoti skrydį 30 kartų per sekundę visame šūvio trajektorijos etape. Jos greitis siekia daugiau nei 600 metrų per sekundę. Skrydis stabilizuojamas ne kulkos sukimusi, o aerodinaminėmis jos paviršiaus plokštumomis. Tai leidžia tiksliau orientuoti optinį daviklį ir valdyti skrydį, sakoma pranešime³⁰¹.

Iš dujinių ginklų šaudoma dujiniais ir garsiniais šoviniais. Dujiniai šoviniai, užtaisomi dirginamąja lakrimotorine medžiaga, skirti laikinai paveikti gyvąjį taikinį. Garsiniai šoviniai skirti garsiniam signalui duoti. Jų užtaisą sudaro tiktai parakas. Į kai kuriuos garsinius šovinius dedama medžiagos, sukuriančios papildomą vizualų efektą – dūmų debesėlį. Dujiniai ir garsiniai šoviniai gaminami cilindrinėmis tūtelėmis, pistoletams – su žiedine įpjova, revolveriams – su atkraštėliu. Pistoletinių šovinių tūtelių viršus uždaromas plastikiniais kamšteliais su negiliomis kryžminėmis įpjovomis ir neryškiai užvalcuojamas į vidų. Revolverinių šovinių viršus uždaromas plastikiniais kamšteliais arba užspaudžiamas „žvaigždute“. Iššautų pistoletinių šovinių kamšteliai būna įplyšę įpjovų vietose, o revolverinių šovinių užspaudimas yra išsitiesinęs ir matomos tiktai buvusių „žvaigždučių“ briaunų žymės.

Šoviniai dujiniams ginklams yra įvairių kalibrų: 5,6 mm (.22), 8 mm, .315, 9 mm, .45. Šovinio kalibrą ir rūšį galima nustatyti iš fabrikinį žymėjimo ženklų ant tūtelių dugnelių. Taip pat nurodoma medžiaga, kuria užtaisytas dujinis šovinis. Garsiniai šoviniai prie kalibro ženklo žymimi užrašu „Knall“ (vok. pliaukštelėjimas) ir uždaromi žalios spalvos kamšteliais. Dujiniai šoviniai pripildomi kapsacino, aitriosios pipirkos ekstrakto (pipiriniai), žymimi ženklų „PV“. Šie šoviniai uždaromi rudos spalvos kamšteliais. Šoviniai, pripildyti chloracetofenono, žymimi ženklų „CN“, jų kamšteliai violetinės ar mėlynos spalvos. Šoviniai pripildyti ochlorbenzilidenmalonodinitrilo, žymimi ženklų „CS“, jų kamšteliai geltonos spalvos.

Dujinių ir garsinių šovinių dugneliuose dažnai yra firmos gamintojos ženklai, pavyzdžiui, užrašai „WADIE“, „G.F.L.“, „SM“, „RWS“.

³⁰¹ [žiūrėta 2012-04-22]. < <http://www.survival.lt> >.

Vizualiai į dujinius ir garsinius šovinius panašūs šratiniai šoviniai pasklindančiu šratų užtaisų pistoletams ir revolveriams. Tokius šovinius galima atskirti iš tūtelės viršaus uždarymo šratiniai šoviniai uždaromi popieriaus ar kartono kamšteliais ir kiek užvalcuojant tūtelės viršų į vidų. Kamštelis – dažniausiai žalios spalvos, kartais baltos arba rausvos spalvos. Šių šovinių paviršiuose tūtelės dugnelyje ar ant tūtelės liemens prie žiedinės įpjovos būna fabrikiniai žymėjimo ženklai, nurodantys šovinio kalibrą ir rūšį „.35GR“, „.35 Gren“ bei firmą gamintoją. Šratiniai šoviniai užtaisomi keliais šimtais smulkių šratukų. Ekspertinė praktika rodo, kad asmenys, nelegaliai įsigiję šių šovinių, juos dažnai perdirba pakeisdami smulkius šratus stambesniais arba netgi grankulkėmis, norėdami sustiprinti žalojamąjį šių šovinių poveikį.

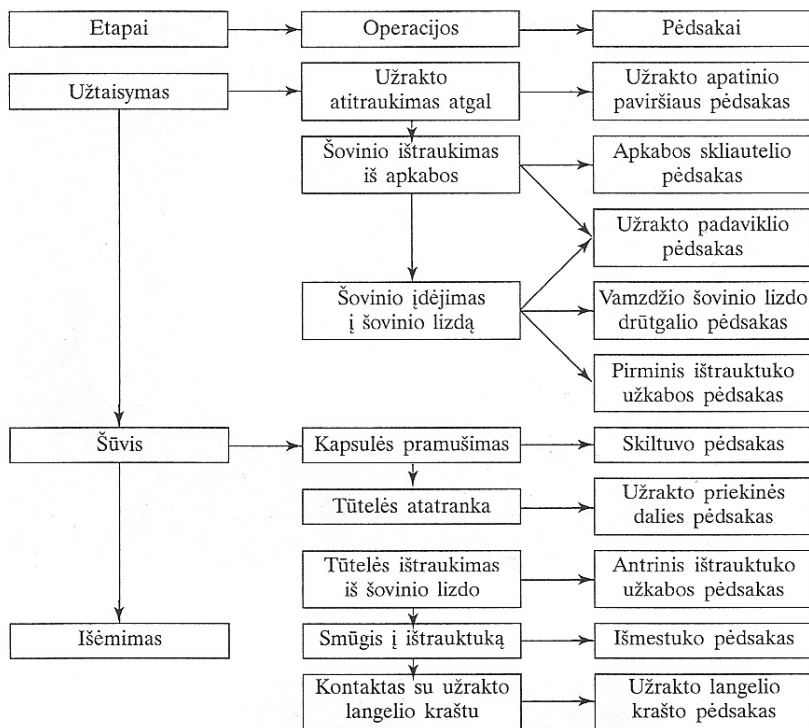
183 pav. 8 mm kal. dujinis šovinis³⁰².

Ginklų pėdsakų klasifikacija. Sąlygiškai šiuos pėdsakus galima suskirstyti į:

- 1) ginklo dalių pėdsakus ant tūmelių;
- 2) ginklo dalių pėdsakus ant sviedinių;
- 3) šūvio pėdsakus ant pažeistų objektų.

Ginklo pėdsakai ant tūmelių. Šie pėdsakai lieka nuo įvairių ginklo dalių; susidaro iš tisi pėdsakų kompleksai, kurie yra nevienodi įvairių ginklų rūšių, nes yra įvairus pėdsakus paliekančių dalių skaičius. Pėdsakai ant tūmelių susidaro užtaisant ginklą, šūvio momentu ir pašalinant tūtelę (arba) šovinį.

³⁰² [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.vilniausginklai.lt/index.php/lt/katalogas/savigynos-ginklai/audmenys>>.

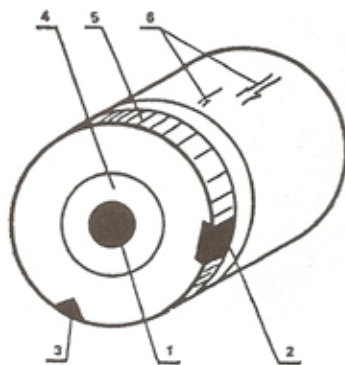

6 schema. Pėdsakų ant tūtelės susidarymo mechanizmas³⁰³.

Ant tūtelės dažniausiai pėdsakus palieka šios šaunamojo ginklo dalys: skiltuvas, ištrauktukas, išmestukas, priekinė užrakto dalis, šovinio lizdas, apkabos skliauteliai ir kt.

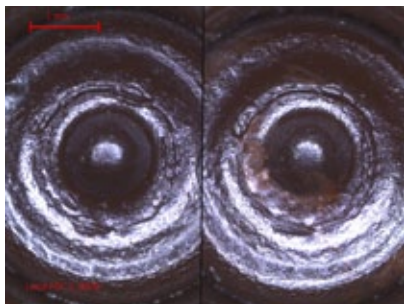
³⁰³ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius; Eugrimas, 1998, p. 149.

Šaunamojo ginklo dalių pėdsakų ant tūtelių išsidėstymas: 1 – skiltuvo, 2 – ištrauktuko, 3 – išmestuko, 4 – užrakto priekinės dalies, 5 – užpakalinės šovinio lizdo dalies, 6 – apkabos skliautelių.

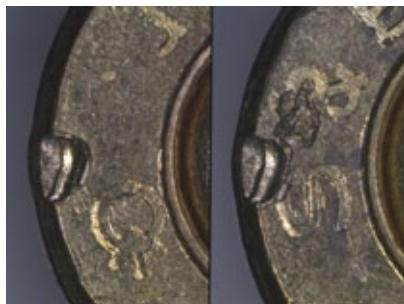

184 pav. Šaunamojo ginklo dalių pėdsakų ant tūtelių išsidėstymas³⁰⁴.

Pagal jų išsidėstymą, matmenis ir formą nustatoma ginklo grupinė priklausomybė, o pagal mikroreljefą ginklas identifikuojamas.

185 pav. Skiltuvo pėdsakų ant dviejų tūtelių palyginimas. Fotografuota naudojant lyginamąjį kriminalistinį mikroskopą³⁰⁵.

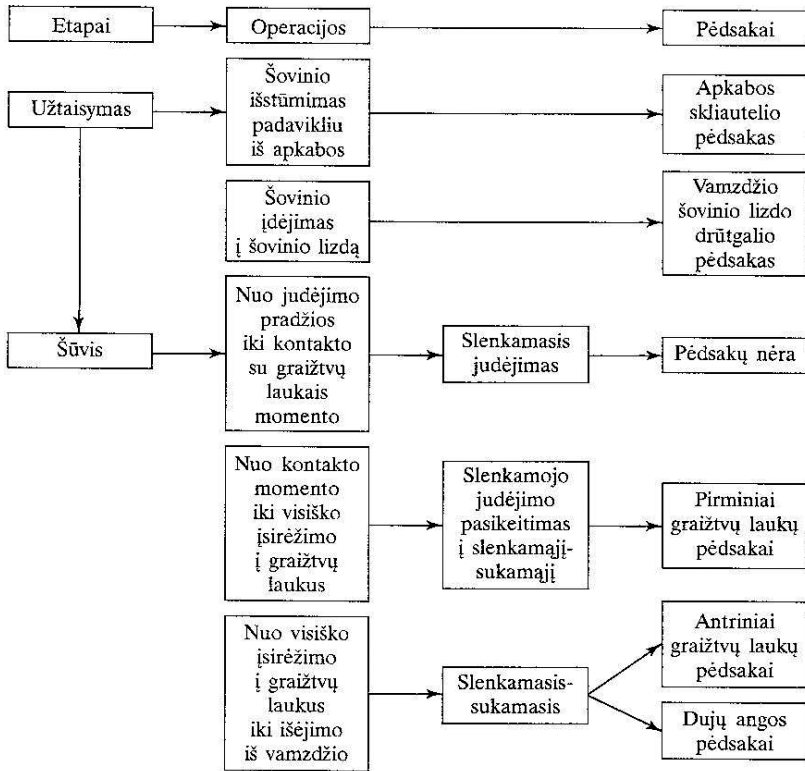
186 pav. Išmestuko pėdsakų mikroreljefo palyginimas ant dviejų tūtelių³⁰⁶.

Ginklo pėdsakai ant sviedinių. Ginklo pėdsakai ant sviedinių (kul-
kų, šratų, grankulkių) pasilieka užtaisant ginklą ir šaunant.

³⁰⁴ *Ibid.*

³⁰⁵ Nuotraukos paimtos iš Lietuvos policijos Kriminalistinių tyrimų centro archyvo.

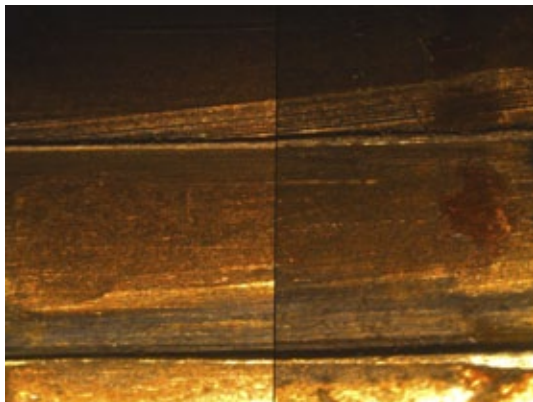
³⁰⁶ *Ibid.*

7 schema. Pėdsakų ant kulkos, iššautos iš graižtvinio šaunamojo ginklo, palyginimas³⁰⁷.

Šaunant iš graižtvinių šaunamųjų ginklų, vertingiausi yra graižtvų laukų pėdsakai ant kulku, pagal kurių kiekį, kryptį, nuolinkio kampą ir plotį nustatoma ginklo grupinė priklausomybė, o pagal mikroreljefą identifikuojamas ginklas. Šaunant iš lygiavamzdžio šaunamojo ginklo, ant sviedinių nuo vamzdžio kanalo sienelių lieka išilginių brūkšnių pavidalo pėdsakų, pagal kurių mikroreljefą galima identifikuoti ginklą.

³⁰⁷ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius; Eugrimas, 1998, p. 152.

187 pav. Graižtvų laukų pėdsakų ant dviejų kulkų mikroreljefo sutapdinimas. Fotografuota naudojant lyginamąjį kriminalistinį mikroskopą³⁰⁸.

Atliekant klasifikacinę ir diagnostinę šovinių ir jų dalių tyrimą, nustatoma jų rūšinė priklausomybė ir paskirtis, pagaminimo būdas, kilmės šaltinis (šalis ir gamintojas), gamybos metai, šovinių tinkamumas šaudyti.

Skiriant šį tyrimą, ekspertams pateikiami tokie klausimai:

Ar pateikti šoviniai yra šaudmenys?

Kokios rūšies, kalibro ir pavyzdžio yra pateikti tirti šoviniai?

Iš kokių ginklų šaudyti skirti šie šoviniai?

Ar galima šiais šoviniais šaudyti iš nurodytos rūšies ar modelio ginklo (nurodoma ginklo rūšis ar modelis)?

Kuriais metais ir kur pagaminti pateikti tirti šoviniai?

Šoviniai yra fabrikinės gamybos ar namudinio užtaisymo?

Ar pateikti šoviniai yra tinkami šaudyti?

Kokių šovinių dalys yra pateiktos kulkos (tūtelės)?

Kokių šovinių dalys yra pateiktos kulkų (tūtelių) dalys (fragmentai)?

Kokiems šoviniams skirtas pateikiamas tirti parakas?

Kokiems šoviniams skirtos pateikiamos tirti kapsulės?

Kokio kalibro šoviniams priklauso pateikti kamščiai, tarpikliai?

Pateikti šratai, grankulkės, kamščiai, tarpikliai yra fabrikinės gamybos ar savadarbiai?

³⁰⁸ Nuotraukos paimtos iš Lietuvos policijos Kriminalistinių tyrimų centro archyvo.

Ar pateikti tirti šratai, grankulkės, kamščiai, tarpikliai buvo panaudoti (iššauti iš šaunamojo ginklo)?

Kokiais sviediniais (šratas, grankulkėmis, kulka) buvo užtaisyta šauta tūtelė?

Skiriant identifikacinį šovinių ir jų dalių tyrimą, ekspertai sprendžia tokius klausimus:

Ar prieš iššauinant pateiktos tirti kulka ir tūtelė (kulkos ir tūtelės) sudarė vieną visumą (šovinį)?

Ar prieš iššauinant pateikti šratai, kamščiai, tarpikliai, tūtelė sudarė vieną visumą (šovinį)?

Ar pateiktos kulkos dalys prieš suirdamos sudarė vieną visumą?

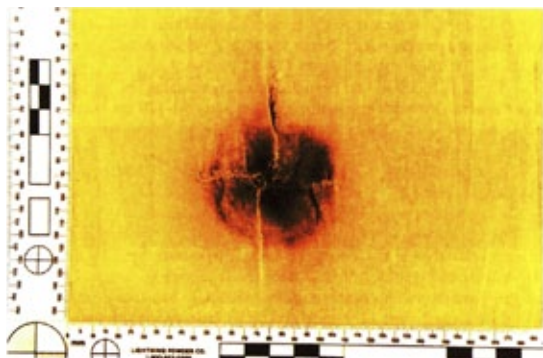
Kai tirti pateikiami savadarbio užtaisymo šoviniai, gali būti sprendžiami klausimai:

Ar šoviniai buvo užtaisomi panaudojant tuos pačius įrankius? Ar šoviniai buvo užtaisomi konkrečiais įrankiais (esant konkrečioms įrankiams)?

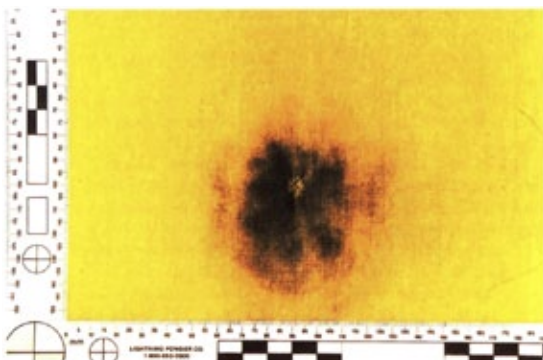
Ar savadarbiai šratai (grankulkės, kamščiai, tarpikliai) buvo gaminami tais pačiais įrankiais? Ar savadarbiai šratai (grankulkės, kamščiai, tarpikliai) buvo gaminami konkrečiais įrankiais (esant konkrečioms įrankiams)?

Šūvio pėdsakai. Tai objektų pokyčiai, atsiradę dėl šūvio bei sviedinio poveikio. Kriminalistikoje jie skirstomi į pagrindinius ir papildomuosius. **Pagrindiniai šūvio pėdsakai** – tai pažeidimai, taip pat rikošeto pėdsakai, kuriuos padaro sviedinys (kulka, grankulkės, šratai); jie nepriklauso nuo to, kokie objektai apgadinti ir koku atstumu šauta. **Papildomieji šūvio pėdsakai** – tai tie pokyčiai, kurie atsiranda ant objektų nuo lydinčių šūvį reiškinių:

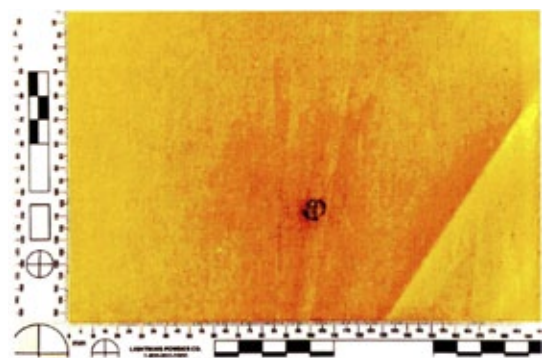
1. Parako dujų mechaninio poveikio pėdsakai – tai dažniausiai kryžiaus formos įplėšimai, atsirandantys šaunant iš labai arti – iki 2 cm.
2. Terminio poveikio žymės – kliūtis apdeginama, apsvyla, išsilydo audeklo kraštuose esantys siūlų galiukai. Terminis poveikis pasireiškia šaunant iki 10–12 cm atstumu.
3. Šūvio suodžiai – tai smulkausios visiškai sudegusių produktų dalelės. Jos išsidėsto koncentrinėmis zonomis ant kliūties iki 25–40 cm (šaunant dūminiu paraku – iki 150 cm) atstumu. Šių zonų dydis, intensyvumas priklauso, iš kokio atstumo šauta.

188 pav. Šūvio pėdsakai, šaunant iš 1–2 cm atstumo.

189 pav. Šūvio pėdsakai, šaunant iš 4–5 cm atstumo.

190 pav. Šūvio pėdsakai, šaunant iš 20–30 cm atstumo.

4. Parako grūdėliai – tai nesudegusio parako dalelytės, kurias parako dujos išmeta iš vamzdžio kanalo. Jei kliūtis yra 50–120 cm (šaunant dūminiu paraku – 200–300 cm) atstumu nuo ginklo, tokios parako dalelės įstringa kliūtyje arba atsimušusios nukrenta.
5. Ginklų tepalas – tai tepalo dalelės, randamos iki 150 cm atstumu ant kliūties, jei ginklo vamzdis buvo suteptas.

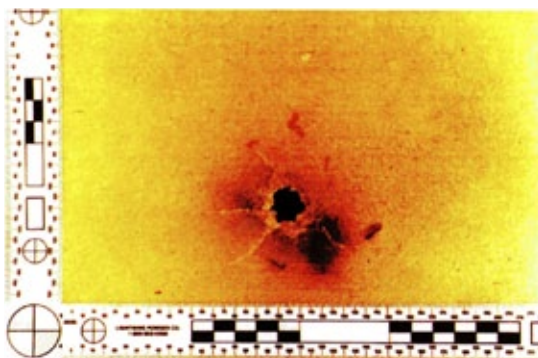
Šūvio pėdsakų tyrimas (šūvio aplinkybių nustatymas) – labai dažnai pasitaikanti balistinių tyrimų rūšis. Atliekant šiuos tyrimus, dažniausiai siekiama nustatyti, iš kokio atstumo šauta. Šūvio atstumas – tai tiesi linija tarp šaunamojo ginklo vamzdžio laibgalio ir įeinamojo šautinio pažeidimo ant pažeisto tyrimo objekto. Kriminalistinėje balistikoje šūvio atstumas skirstomas į šūvį: 1) įrėmus ginklą; 2) artimąjį; 3) tolimąjį.

Šaunant įrėmus ginklą, šūvio momentu jo vamzdžio laibgalis liečia objektą (taikinį). Taip šaunant ant kai kurių kliūčių (žmogaus kūno, drabužių) kai kada lieka vamzdžio laibgalio pėdsakas, vadinamas štanckmarke.

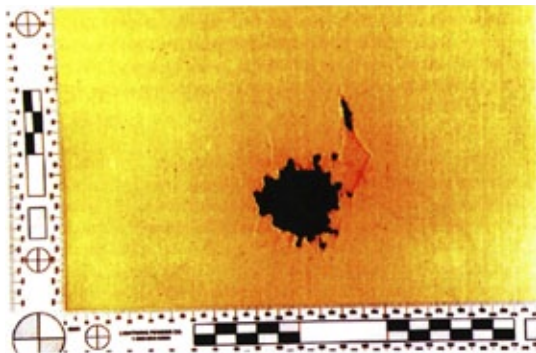
Artimuoju šūviu vadinamas toks šūvis, kai ant objekto lieka papildomieji šūvio pėdsakai.

Šūvis iš atstumo, esant už papildomojo šūvio faktorių poveikio, vadinamas **tolimuoju šūviu**.

Šūvio atstumas, šaunant daugybiniu sviediniu, nustatomas pagal šratų (grankulkių) sklaidą, kuri priklauso nuo vamzdžio konstrukcijos, kalibro, šovinio užtaiso ir kai kurių kitų aplinkybių.

191 pav. Šratų sklaida, šaunant iš 20 cm.

192 pav. Šratų sklaida, šaunant iš 2 m.

Be to, atliekant šūvio pėdsakų (šūvio aplinkybių nustatymo) tyrimus, sprendžiama nemažai ir kitų klausimų: nustatomas šūvių skaičius, eiliškumas, kryptis, atstumas, vieta, šovusiojo ir nukentėjusiojo, nukentėjusiojo ir ginklo tarpusavio padėtis ir kt.

Nustatant šūvio kryptį, svarbu diferencijuoti sviedinio įėjimo ir išėjimo angas. Būtina atkreipti dėmesį į šiuos požymius:

- 1) įėjimo angoje būna papildomųjų šūvio pėdsakų;
- 2) šaunant į audeklą – įtrūkęs audeklas ir jo kraštuose esančių siūlių kryptis rodo šūvio kryptį;
- 3) šaunant į medinę kliūtį – medienos atplaišos, susidaranti sviediniui išlekiant, rodo šūvio kryptį ir yra būdingos sviedinio išėjimo angai;
- 4) šautinis stiklo pažeidimas yra piltuvėlio pavidalo, plėtėjantis šūvio kryptimi;
- 5) ištyrus ant stiklo pažeidimo briaunų esančių koncentrinę ir radialinę įskilimų mikroreljefą, šūvio kryptis nustatoma pagal „šluotelių“ pavidalo pėdsakų siaurėjimą ir plėtėjimą;
- 6) šaunant į metalinę kliūtį, įlenkimas būna šūvio kryptimi.

Šūvio kryptis, šovusiojo vieta gali būti nustatoma vizuojant, jeigu yra du vienu sviediniu padaryti pažeidimai. Paprasčiausi vizavimo būdai yra šie: virvutė išstempiama tarp pažeidimų, pasinaudojama žibintuvėlio su siauru spindulių pluoštu vamzdeliu; pastaruoju metu vizavimui atlikti pasitelkiamas lazerio spindulys.

193 pav. Šūvio krypties nustatymas lazeriu³⁰⁹.

Ekspertams pateikiami tokie klausimai:

Ar ant pateikiamų tirti objektų esantys pažeidimai yra šautiniai?

Keliais šūviais padaryti šautiniai pažeidimai?

Kokiais sviediniais padaryti šautiniai pažeidimai? Ar pažeidimai padaryti vienos rūšies sviediniais?

Kokios rūšies ginklu ir ar vienos rūšies ginklu šaunant padaryti pažeidimai?

Ar pažeidimų vietoje yra artimo šūvio pėdsakų?

Iš kokio atstumo šaunant padaryti pažeidimai?

Kurie pažeidimai yra sviedinių įėjimo, kurie sviedinių išėjimo vietos?

Kokia buvo šūvio kryptis (konkreto objekto atžvilgiu)?

Iš kurios pusės (vietos) buvo šauta (konkreto objekto atžvilgiu)?

Tiriamasis pažeidimas padarytas tiesioginiu pataikymu ar sviediniui perėjus per kitą kliūtį?

³⁰⁹ *Crime Scene Photo Contest Winner*. Detective Scott A. Bryant, Dave Simmons [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. <www.ForensicSource.com. 1-800-347-1200>.

Šūvio pėdsakai ant šovusiojo. Šiuos pėdsakus sąlygiškai galima skirstyti į tris pagrindines grupes:

1. Parako dalelės ir suodžiai, randami ant šovusiojo rankos, kurioje buvo laikomas šaunamasis ginklas. Šie pėdsakai dažniausiai randami ant pirštų, ypač panaudojant revolverius, kai parako dujos prasiveržia pro plyšį tarp būgnelio ir vamzdžio. Paprastai tai nematomi pėdsakai, tik gana retai juos galima pastebėti pro lupą. Jiems užfiksuoti gali būti naudojamas fotografavimas apšvietus infraraudonaisiais spinduliais. Šiuos pėdsakus, kurie vėliau tiriami laboratorijoje, kriminalistinėje literatūroje buvo rekomenduojama nuvalyti nuo rankų paviršių vatos tamponu, sumirkytu 2 proc. acto rūgšties tirpale, nedidelės koncentracijos spirito tirpale arba distiliuotame vandenyje. Kitu tokiu tamponu reikia paimti ir kontrolinius mėginius nuo odos paviršių, kurie negalėjo būti paveikti parako dujų. Vatos tamponai atskirai sudedami į polietileninius maišelius. Jeigu ant rankų pastebima nesudegusių parako dalelių, jos atsargiai nuimamos švariu skalpeliu ir atskirai supakuojamos.

Pagal šiuos pėdsakus galima nustatyti, ar apskritai buvo šauta, o kartais – šaunamojo ginklo ir šaudmenų rūšį.

Pastaruuju metu pasirodė naujesnių rekomendacijų, kaip reikia fiksuoti pėdsakus ant šovusiojo.

Šūvio pėdsakai ant šovusiojo – tai šūvio metu susidarančių kapsulės medžiagos sprogo ir parako degimo produktų dalelės, išsisklaidančios artimoje ginklo aplinkoje ir nusėdančios ant šovusiojo rankų, veido, plaukų ir viršutinių drabužių. Šios dalelės labai smulkios, daugumos jų skersmuo 0,11 mikrometrų. Joms nustatyti naudojamas atominės absorbcijos analizės (AAA) metodas, skenuojančios elektroninės mikroskopijos su energodispersine rentgeno mikroanalize (SEM EDS) metodas, kai kurie kiti fizikiniai ir cheminiai metodai, pavyzdžiui, parafinoarlateksotestai su cheminiu šūvio pėdsakų išryškinimu. Patikimiausias ir informatyviausias yra SEM EDS metodas. Juo galima ištirti smulkiausių dalelių morfologiją ir elementinę sudėtį, o tai leidžia nustatyti, ar įtariamasis asmuo pastaruuju metu šaudė, ar turėjo kontaktą su šaunamuoju ginklu. Šis šūvio pėdsakų tyrimo metodas taikomas ir Lietuvoje. Svarbi aplinkybė, nuo kurios priklauso šūvio pėdsakų radimo ant šovusiojo sėkmė, yra po

šūvio praėjęs laikas, todėl turi būti užtikrinama galimybė kuo greičiau paimti šūvio pėdsakus nuo įtariamojo. Tai turėtų daryti įtariamąjį sulaukiantys, tam apmokyti ir aprūpinti reikiama įranga policijos pareigūnai. Pateikiame ištrauką iš jiems skirtų taisyklių:

4. Šūvio pėdsakai ant rankų išsilaiko iki 4 val., galvos plaukuose – iki 12 val., ant rūbų – iki paros. Jei rūbai tinkamai supakuoti arba nenaudojami, šūvio pėdsakų dalelės gali išsilaikyti ir metus. Specialiaisiais šūvio pėdsakų ėmikliais paimti šūvio pėdsakų ėminiai išsilaiko neribotą laiką.

5. Išskalbus rūbus, nuplovus rankas ar išplovus galvą, šūvio pėdsakai visiškai nuplaunami ir jų aptikti neįmanoma.

8. Šūvio pėdsakų ėminiai imami tik specialiaisiais šūvio pėdsakų ėmikliais, sudarančiais šūvio pėdsakų ėminio ėmimo rinkinį. Jei neužtenka vieno šūvio pėdsakų ėminio ėmimo rinkinio visiems reikalingiems ėminiams paimti, specialistas turi naudoti ėmiklius iš kito šūvio pėdsakų ėminio ėmimo rinkinio.

Prieš imdamas šūvio pėdsakus specialistas turi apsivilkti vienkartinį kombinezoną ir užsidėti galvos gobtuvą, mėvėti milteliais nepadengtas pirštines. Kiekvieną kartą imant šūvio pėdsakų ėminius nuo kito asmens būtina naudoti naujas saugos priemones (vienkartinį kombinezoną su gobtuvu, vienkartinės pirštines).

9. Šūvio pėdsakų ėminys specialiuoju šūvio pėdsakų ėmikliu imamas taip:

9.1. Nuimamas plastikinės dėžutės dangtelis.

9.2. Laikant už plastikinio laikiklio, ant kurio yra aliuminio plokštelė, nuimama lipnų paviršių apsauganti juostelė.

9.3. Laikant už plastikinio laikiklio, aliuminio plokštelė su lipniu tabletės paviršiumi nebraukant daug kartų priliečiama prie tiriamojo paviršiaus. **Labai svarbu neliesti lipnaus paviršiaus rankomis ar pašaliniais objektais.**

9.4. Kai lipnus paviršius praranda lipnumą, uždedamas ėmiklio plastikinės dėžutės dangtelis ir ant jo priklijuojamas aiškinamasis užrašas, kuriame nurodoma, nuo kokio objekto ir kiek laiko praėjus nuo įvykio buvo paimti šūvio pėdsakų ėminiai.

10. Šūvio pėdsakų ėminiai ir kontroliniai ėminiai imami tokia eilės tvarka:

10.1. Pirmas ėmiklis skirtas specialisto, atliekančio šūvio pėdsakų ėminio ėmimo procedūrą, kontroliniam ėminiui paimti. Apsirengęs vienkartiniais apsauginiais rūbais ir mūvėdamas pirštines specialistas jį ima nuo savo kombinezono rankogalių ir pirštinių.

10.2. Antras ėmiklis skirtas paimti šūvio pėdsakų kontrolinį ėminį iš aplinkos, t. y. nuo objektų, esančių ne daugiau kaip 1 metro atstumu į šoną nuo šūvio centro ir 2 metrų atstumu į priekį nuo šūvio centro, paviršių.

10.3. Trečias ėmiklis skirtas paimti šūvio pėdsakų ėminį nuo įtariamo šaudžiusio asmens / lavono vienos rankos.

10.4. Ketvirtas ėmiklis skirtas paimti šūvio pėdsakų ėminį nuo įtariamo šaudžiusio asmens / lavono kitos rankos.

10.5. Penktas ėmiklis skirtas paimti šūvio pėdsakų ėminį nuo įtariamo šaudžiusio asmens / lavono galvos plaukuotos dalies.

11. Labai svarbu išvengti užterštumo ir dėl to gaunamų klaidinančių tyrimo rezultatų:

11.1. Jei nėra galimybės paimti šūvio pėdsakų ėminių įvykio vietoje, prieš vežant įtariamą šaudžiusio asmenį, nuo kurio bus imami šūvio pėdsakų ėminiai, specialistas visas automobilių sėdynes turi būtinau apdengti plėvele, kuri tam tikslui gali būti naudojama tik vieną kartą.

11.2. Negalima laikyti iki šūvio pėdsakų ėminių paėmimo įtariamo šaudžiusio asmens patalpose, kuriose yra tikimybė užsiteršti šūvio pėdsakų dalelėmis.

11.3. Jei būtina asmenį pervežti, prieš sodinant jį į automobilį, privaloma iš pradžių paimti kontrolinį ėminį nuo pareigūno (ų), vykdsiančio (ių) asmens pristatymą šūvio pėdsakų ėminiams paimti, tada kontrolinį šūvio pėdsakų ėminį nuo plėvelių, kuriomis yra apdengtos automobilio sėdynės.

11.4. Specialistas, vykstantis paimti šūvio pėdsakų ėminio, turi būti apie parą nešaudęs ir neturėjęs kontakto su ginklu. Po paskutinio kontakto su ginklu turi būti nusiprausęs, išsiplovęs galvą ir pakeitęs arba išskalbęs viršutinius rūbus.

11.5. Negalima vyksti paimti šūvio pėdsakų automobiliais, kuriais naudojosi ginkluoti ar neseniai šaudę pareigūnai. Jei nėra tokių galimybių, rei-

kia prieš vykstant į įvykio vietą visas automobilių sėdynes apdengti plėvele, kuri tam tikslui gali būti naudojama tik vieną kartą.

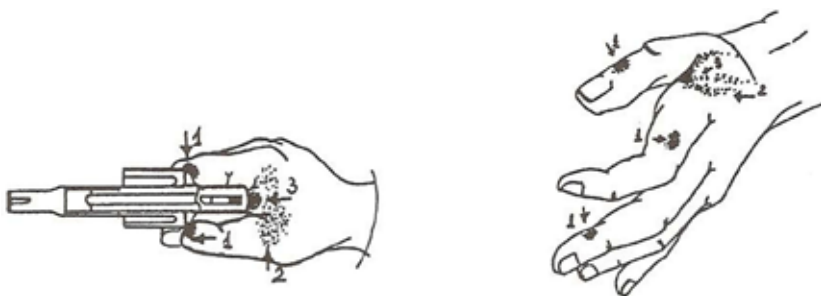
11.6. Šūvio pėdsakų ėminių reikia imti tik tam skirtais specialiaisiais šūvio pėdsako ėmikliais. Negalima imti šūvio pėdsakų ėminių vatos tamponais, marle, tam neskirtomis lipniomis juostomis.

11.7. Esant galimybei, reikia vengti imti šūvio pėdsakų ėminių nuo kraujuotų ir pūkuotų paviršių.

12. Šūvio pėdsakų ėminiai nuo plaštakų turi būti imami prieš daktiloskopuojant asmenį / lavoną, nes daktiloskopuojant šūvio pėdsakų dalelės prarandamos³¹⁰.

2. Šaunant įrėmus arba iš labai arti, ant šovusiojo rankų, ginklo, drabužių gali likti nukentėjusiojo kraujo pūslų ir kitų pėdsakų (smegenų, audinių dalelių). Šie pėdsakai labai praverčia sprendžiant identifikacinius klausimus.

3. Šaunamąjį ginklą taisant, užtaisant, iš jo šaudant, gali būti padaryta rankų odos įdrėskimų, dažniausiai automatinį pistoletų užraktu (ypač jei pistoletas šovusiojo rankoje yra mažas). Šūvių metu užtaisui judant, įdreskiama rankos oda tarp nykščio ir smiliaus.

194 pav. Šūvio pėdsakų ant šovusiojo rankos išsidėstymas³¹¹:
1 parako suodžiai, 2 kraujo pėdsakai šaunant iš labai arti,
3 odos įdrėskimai.

³¹⁰ Šūvio pėdsakų ėminių ėmimo, pakavimo, gabenimo ir saugojimo taisyklės, patvirtintos Lietuvos policijos generalinio komisaro 2008 m. gegužės 23 d. įsakymu Nr. 5V-266.

³¹¹ Pohl, K. D. *Handbuch der Naturwissenschaftlichen Kriminalistik*. Heidelberg, 1981.

195 pav. Ėminio ėmimo nuo rankos eiliškumas³¹².

Šautinių žmogaus kūno sužalojimų tyrimas yra teismo medicinos ekspertų kompetencija. Tačiau atliekant nukentėjusio asmens ar lavono šautinių sužalojimų tyrimą, teismo medikams kartais tenka pasitelkti teismo balistikos ekspertus. Dažniausiai kyla klausimų dėl šūvio atstumo, žalojamo šūvio poveikio, galimybės padaryti tam tikrus sužalojimus šaunant iš konkretaus ginklo konkrečiomis šūvio aplinkybėmis. Sprendžiant šiuos klausimus, kartais reikia atlikti eksperimentinį šaudymą. Tokį šaudymą teismo medicinos eksperto nurodytomis sąlygomis atlieka balistikos ekspertas. Eksperimentinio šaudymo rezultatus vertina ir pateikia išvadą vėlgi teismo medikas. Todėl tokio pobūdžio ekspertizės pavedamos atlikti teismo medicinos ir kriminalistikos ekspertams.

8.5. Nešaunamojo (šaltojo) ginklo samprata ir tyrimas

Kriminalistams, aiškinantiems nusikaltimus, dažnai tenka atlikti tyrimus, kai reikia nustatyti, ar objektas priklauso nešaunamiesiems ginklams. Pareigūnams irgi reikia žinoti, ką galima laikyti nešaunamuoju ginklu, kada reikia atlikti specialius tyrimus, o kada iš karto aišku, kad objektas yra nešaunamasis ginklas arba juo negali būti.

2002 m. sausio 15 d. priimtame Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatyme nešaunamasis ginklas apibūdinamas kaip įren-

³¹² Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas „Dėl šūvio pėdsakų ėminių, ėmimo, pakavimo, gabenimo ir saugojimo taisyklių patvirtinimo“ 2008 m. gegužės 23 d. Nr. 5-V-266 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. <http://ktc.policija.lt/lt/teisine_informacija/metodines_rekomendacijos.html>.

gins arba daiktas, sukonstruotas ar pritaikytas naudoti kaip ginklas, kuriuo taikynys paveikiamas nenaudojant sprogstamųjų medžiagų degimo produktų slėgio jėgos.

Įstatyme numatytos šios nešaunamųjų ginklų rūšys:

- 1) šaltieji ginklai;
- 2) templiniai ginklai;
- 3) elektros šoko įtaisai;
- 4) dujiniai ginklai (išskyrus dujinius pistoletus ir revolverius);
- 5) pneumatiniai ginklai.

Plačiausia grupė nešaunamųjų ginklų yra šaltieji ginklai. Tai kardai, kalavijai, durklai, stiletai, durtuvai, špagos, koviniai kirviai, alebardos, svaidomieji peiliai, mėtamosios žvaigždės, smogti pritaikyti daiktai (kuokos, vėzdai, kieto metalo teleskopinės lazdos, kastetai, blakštai, nunchiakai) ir kt.

Kad objektą būtų galima pripažinti nešaunamuoju (šaltuoju) ginklu pagal dabar taikomas kriminalistines tyrimo metodikas, jis turi turėti tam tikrų savybių, bendrųjų ir specialiųjų požymių.

Bendrasis nešaunamojo ginklo požymis – jo paskirtis pulti arba aktyviai gintis.

Specialieji požymiai yra šie:

- 1) speciali paskirtis – kūno sužalojimams, pavojingiems gyvybei, padaryti ir tiesioginės gamybinės ar ūkinės-buitinės paskirties nebuvimas;
- 2) konstrukcija, matmenys ir medžiaga garantuoja tokius sužalojimus;
- 3) sužalojimams padaryti panaudojama raumenų jėga;
- 4) pagal veikimo (pažeidžiančio veiksmo) būdą yra duriamieji, kertamieji, pjaunamieji, duriamieji-pjaunamieji, duriamieji-kertamieji, pjaunamieji-kertamieji, duriamieji-pjaunamieji-kertamieji, smogiamieji-triuškinamieji ir kt. nešaunamieji ginklai.

Nešaunamasis (šaltasis) ginklas, turintis kelių tipų ginklams būdingų savybių, vadinamas **kombinuotuoju**. Dažnai nešaunamieji (šaltieji) ginklai maskuojami įvairiais buityje naudojamais daiktais (lazdomis, skėčiais, automatiniais plunksnakočiais ir kt.). Tokie ginklai vadinami **maskuojamaisiais**.

196 pav. Kombinuotasis ginklas peilis-kastetas.

Paplitus karatė, kitiems Rytų kovos menams, pastaruoju metu ekspertinio tyrimo objektais tampa įvairiškai naudojami specialūs įrankiai: „bisidži“, „kekecusege“, „nunčaku“, „siuriken“ ir kai kurie kiti. Dažnai kūno sužalojimams padaryti naudojamos ir beisbolo lazdos arba pagal jų pavyzdžius padarytos kuokos.

A

B

197 pav. A – siurikenas (mėtoma žvaigždutė), B – nunčiakas³¹³.

Nešaunamieji (šaltieji) ginklai pagal paskirtį dar skirstomi į **kovinius** (karinius ir civilinius) ir **medžioklinius**. Koviniai nešaunamieji (šaltieji) ginklai pirmiausia skirti žmogaus kūno sužalojimams padaryti. Kariniai padaliniai naudoja karinius nešaunamuosius (šaltuosius) ginklus (kardus, durklus, desantinius peilius ir kt.), civilinius – tam tikri asmenys savignynai

³¹³ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.spoki.lv/aktuali/10-brutalacie-ieroci-vesture/169061>>.

taikos metu (nacionalinius peilius, durklus ir kt.). Koviniai ir medžiokliniai peiliai šiuo metu Lietuvos praktikoje šaltiesiems (nešaunamiesiems) ginklams nepriskiriami³¹⁴.

Vadinamieji sportiniai ginklai (kardai, špagos, rapyros ir kt.) neturi būtinų kūno sužalojimams padaryti savybių. Jie būna lankstesni, buku geležtės galu, todėl jie prie nešaunamųjų (šaltųjų) ginklų nepriskiriami.

Nešaunamieji (šaltieji) ginklai pagal pagaminimo būdą skirstomi į **fabrikinės gamybos, amatininkų ir savadarbius**.

Teisėsaugos institucijų pareigūnai turi žinoti, kad specialūs (ekspertiniai) tyrimai yra atliekami tais atvejais, kai objekto (gaminio) neiški funkcinė paskirtis, jis perdirbtas iš standartinio nešaunamojo ginklo arba yra savadarbis. Civilinėje apyvaroje draudžiami šaltieji ginklai su automatiškai iššokančia ar atsilenkiančia geležte, jeigu jie atitinka bent vieną iš šių kriterijų:

- iššokanti ar atsilenkianti geležtė yra ilgesnė kaip 8,5 cm;
- geležtė per vidurį yra siauresnė kaip 14 proc. jos ilgio;
- geležtė yra paaštrinta iš abiejų pusių.

Kariniams nešaunamiesiems (šaltiesiems) ginklams (durtuvams, peiliams, durklams ir kt.), sportiniams nešaunamiesiems (šaltiesiems) ginklams (kardams, rapyroms, špagoms), jeigu jų standartinė konstrukcija nepakeista, ekspertizė neskirtina, nes šių objektų funkcijos aiškios ir nereikalingos specialių žinių. Specialių žinių nereikia ir vertinant, pavyzdžiui, virtuvinius peilius, chirurginius skalpelius, kišeninius peiliukus ir kitus įrankius, kurie turi savo tiesioginę paskirtį ir prie nešaunamųjų ginklų nepriskiriami.

8.6. Kriminalistinės sprogimų tyrimo galimybės

Teisėsaugos institucijų pareigūnai dažnai susiduria su sprogimų padariniais, labai įvairiais savo prigimtimi. Pasaulyje XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje padaugėjo sprogstamąsias medžiagas naudojant daromų nusikal-

³¹⁴ Ekspertų komisija daiktų, įrenginių modeliams ginklams bei konkrečiai jų kategorijai priskirti. 2011 m. kovo 24 d. posėdžio protokolo Nr.12 išrašas [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-24]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?P_id=396242>.

timų, tarp jų įgyvendinant įvairių teroristinių organizacijų ir grupių tikslus. Nors Lietuvoje teroristinių išpuolių naudojant sprogstamąsias medžiagas praktiškai nebuvo, bet „kriminalinio terorizmo“ apraiškos naudojant sprogstamąsias medžiagas tapo realybe ir pas mus, pasitaiko nusikaltimų, susijusių su tyčiniu pramoninių ir savadarbių sprogstamųjų medžiagų bei įtaisų naudojimu. Tokie nusikaltimai neretai sukelia ne tik rimtą tiesioginį pavojų konkreitiems asmenims, bet ir aplinkiniams gyventojams, kurie neturi nieko bendra su pasikėsینimo objektu, ir daro didelę psichologinį poveikį visuomenei. Dėl savo pavojingumo ir didelio visuomenės susidomėjimo tokius nusikaltimus tiriant reikia itin kruopštaus įvairių sričių pareigūnų darbo.

Sprogimo metu žaibiškai pasklinda suslėgtosios dujos arba garai ir atsiranda smogiamoji banga. Didelis slėgis kyla dėl itin greito cheminio proceso, kurio metu potenciali energija pavirsta mechaniniu darbu. Sprogimą visada lydi gana stiprus garsas ir šviesa. Sprogimo padariniai – įvairių objektų fugasiniai, skeveldriniai apgadinimai, sugriovimai. Sprogus atsiranda terminiai reiškiniai, neretai sukeliantys gaisrą. Kita vertus, gaisras gali būti tam tikrų medžiagų sprogimo priežastimi. Praktiškai dažniausiai susiduriama su cheminių sprogimų padariniais.

Sprogimai įvyksta išsiskyrus suslėgtųjų dujų ar garų potencinei energijai, kai suslėgtųjų dujų ar garų apvalkalas neišlaiko jų slėgio. Tokių sprogimų priežastimi gali būti pernelyg smarkiai padidėjęs dujų slėgis dėl jų įkaičio, įvykusios cheminės reakcijos ar mechaniškai apgadinto apvalkalo. Jų gali pasitaikyti ir gamyboje, ir buityje: sprogsta įvairių dujų balionai, garo katilai ar kitokia įranga.

Cheminis sprogimas – kai cheminės reakcijos metu cheminės medžiagos ar cheminių medžiagų mišinio potencinė energija greitai virsta suslėgtųjų dujų energija, kartu išskirdama didelį kiekį šilumos energijos. Cheminį sprogimą gali sukelti įvairių cheminių medžiagų garų ar dulkių koncentracija uždaroje ar pusiau uždaroje patalpoje. Tokį sprogimą gali sukelti aukšta temperatūra, kibirkštis arba detonacija. Sprogimai dažniausiai būna netyčiniai ir paprastai įvyksta šachtose, grūdų elevatoriuose ir kt.

Sprogimo metu cheminė reakcija vyksta greičiu, siekiančiu tūkstančius metrų per sekundę. Jeigu reakcijos greitis siekia nuo kelių iki kelių šimtų metrų per sekundę – tai yra sprogstamasis degimas.

Sprogstamosios medžiagos gali būti dujinės, skystos arba kietos. Karyboje arba gamyboje naudojamos kondensuotos sprogstamosios medžiagos, jos, palyginti su įvairiais sprogstamaisiais dujų mišiniais, turi kur kas greitesnę reakciją, kurios metu išsiskiria daug daugiau energijos.

Kad įvyktų kondensuotos sprogstamosios medžiagos sprogimas, reikia tam tikro kiekio energijos, kuri atsiranda dėl mechaninio (smūgis, pradūrimas, trynimas), šiluminio poveikių (kibirkštis, ugnis, cheminė reakcija) arba sproguos kitai sprogstamajai medžiagai.

Visas sprogstamąsias medžiagas pagal jų paskirtį galima suskirstyti į keturias grupes: inicijuojančiąsias, fugasines, svaidomąsias ir pirotechninius mišinius.

Inicijuojančiosios sprogstamosios medžiagos yra skirtos kitos sprogstamosios medžiagos detonacijai. Jos yra labai jautrios ir pavojingos; sprogimą neretai sukelia netgi lengvas smūgis, trynimas, kibirkštis ir kt.

Fugasinės – tai plačiausiai naudojamų sprogstamųjų medžiagų grupė. Jos yra vienos svarbiausių karinių sprogstamųjų įtaisų (sviedinių, bombų, granatų) komponentų; jos taip pat naudojamos ir tam tikrose ūkio šakose.

Svaidomosios sprogstamosios medžiagos – tai parakas ir kietas raketinis kuras. Pagrindinė šių medžiagų savybė – greitas sprogstamasis degimas, kurį sukelia detonatoriaus (kapsulės) detonacija.

Pirotechninės medžiagos naudojamos įvairiems signaliniams įrenginiams gaminti. Jų tikslas – sukelti tam tikrus (šviesos, garso ir kt.) efektus. Pirotechninių medžiagų savybė – greitas sprogstamasis degimas. Tam tikromis sąlygomis gali įvykti ir sprogimas.

Panaudojant sprogstamuosius įtaisus, galima kryptingai realizuoti sprogimo energiją. Paprastai sprogstamasis įtaisas turi šiuos elementus: sprogstamąją medžiagą, korpusą ir inicijuojantį elementą, neretai – uždeliamąjį mechanizmą (pvz., granatą).

Visus sprogstamuosius įtaisus ir sprogstamąsias medžiagas pagal pagaminimo būdą galima skirstyti į **pramoninius** ir **savadarbius**.

Sprogimai palieka nemažai įvairių pėdsakų, kurių tyrimas jau įvykio vietoje suteikia nemažai informacijos apie įvykio pobūdį, panaudotas sprogstamąsias medžiagas ar sprogstamąjį įtaisą, jo galingumą ir kt. Kita

vertus, sprogstamosios medžiagos ir jų komponentai gali reaguoti su atmosferoje ir grunte esančiomis medžiagomis. Vanduo, sniegas trukdo rasti sprogstamųjų medžiagų pėdsakus, nes kai kurios jų tirpsta vandenyje. Sprogstamųjų medžiagų pėdsakų suradimo efektyvumas tuo didesnis, kuo mažiau laiko praeina tarp sproginimo ir apžiūros.

198 pav. Sprogstamieji įtaisai³¹⁵.

Ypač sunku dirbti įvykio vietoje, kai po sproginimo kyla gaisras, sunaikinantis daug pėdsakų. Be to, nemažai problemų sukelia įvairių gelbėjimo tarnybų veikla. Dėl šių ir kai kurių kitų priežasčių sproginimo vietos tyrimo specifika – ypatinga.

Pirmiausia policijos pareigūnai sproginimo vietoje turi organizuoti medicinos pagalbos nukentėjusiesiems suteikimą, taip pat sumažinti neigiamus padarinius. Dėl to būtina tuoj pat pranešti apie įvykį ir jo padarinius policijos komisariatui, iškviešti būtinas gelbėjimo tarnybas, o kilus grėsmei žmonių sveikatai, evakuoti juos, organizuoti pavojingos zonos blokavimą (užtvėrimą), turto apsaugą ir kt.

Iš pradžių stengiamasi nutraukti dujų ir elektros tiekimą, preliminariai nustatoma, ar negrius pastato konstrukcija, apžvelgiama teritorija. Iš teritorijos pašalinami visi žmonės, organizuojamas specialus kelias transportui privažiuoti. Būtina nustatyti įvykio liudytojus ir organizuoti akivaizdžių pėdsakų apsaugą. Tam tikrais atvejais organizuojama įtartinų asmenų apklausa, o prireikus – jų sulaikymas.

³¹⁵ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.yuga.ru/news/202986/>>; <<http://moidagestan.ru/news/accidents/3244?PHPSESSID=c26fsn8mf6i0toogbt4hgnve97>>.

Įvykus sprogimui, sukėlusiam sunkius padarinius, turi būti atliktas įvykio vietos tyrimas. Tokiu atveju svarbiausias vaidmuo faktiškai tenka specialistams (specialistui kriminalistui ir specialistui chemikui, tiriantiems sprogimus).

Tyrimo metu mėginama nustatyti įvykio pobūdį, sproginimo priežastį ir rūšį, kitas reikšmingas aplinkybes, konstatuojama, ar tas veiksmas turi nusikaltimo požymių. Nustatomas ir užfiksuojamas sproginimo centras ir bendras įvykio vietos situacijos pobūdis. Surandami, užfiksuojami ir paaimami sproginimo pėdsakai, atliekami preliminariniai panaudotos sprogstamosios medžiagos tyrimai jos kiekiui, sprogstamojo įtaiso konstrukcijai nustatyti.

Prieš atliekant sproginimo vietos tyrimą, būtina įsitikinti, kad nėra realios grėsmės žmonių sveikatai ar gyvybei.

Labai svarbios yra įžanginės sproginimo vietos tyrimo ir bendrosios apžvalgos stadijos, kai renkama pirminė informacija apie įvykį ir numatomos pagrindinės tyrimo kryptys.

Būtent tada jau galima apytiksliai nustatyti (išskelti darbinės versijos) sproginimo rūšį, ar sproginimas įvyko netyčia ar tai suplanuota akcija, ar sprogo dujų mišinys, ar detonuotos sprogstamosios medžiagos užtaisas. Pavyzdžiui, sprogas oro dujų mišiniui, visa patalpa apgadinama vienodai, padariniai turi ardančio (fugasinio) poveikio požymius. Patalpoje esantys daiktai paprastai nebūna perkelti ar apgadinti, sienos ar kitos konstrukcijos vienodai išgriautos dėl smogiamosios bangos poveikio.

Sproges sprogstamosios medžiagos užtaisas sukelia kitokius padarinius: labiausiai nukenčia objektai sproginimo centre ir mažiau toliau nuo jo. Sproginimo centre pastebimi trupinimo, o toliau nuo centro – tik ardančio pobūdžio požymiai. Patalpoje sproges užtaisas apgadina objektus ir jie būna perkelti. Sprogstamojo įtaiso apvalkalo elementai gali įsiskverbti į patalpos sienas arba palikti ant jų pėdsakus.

Įžanginėse sproginimo vietos tyrimo stadijose daromos orientacinės ir apžvalginės nuotraukos. Rekomenduojama iš pat pradžių braižyti schemas ir nurodyti jose pagrindinius objektus, jų dydį ir atstumus tarp jų. Labai svarbus yra tikslus sproginimo pėdsakų aprašymas, ypač jeigu atliekama tik įvykio vietos apžiūra.

199 pav. Bute esančio baldo – fotelio ir grindų detalus vaizdas po sprogimo.
Matyti vieta, kurioje buvo padėtas sprogstamasis įtaisas.

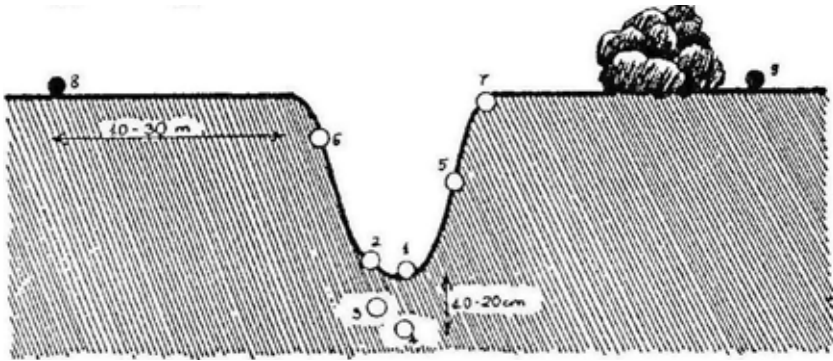
Apžiūrint įvykio vietą, paimami visi makroobjektai (skeveldros, detonatoriaus dalelytės, sprogstamosios medžiagos pakuotės fragmentai), taip pat sprogimo mikroobjektai. Kiekvienas objektas supakuojamas atskirai ir prie jo pritvirtinama kortelė su numeriu ir paaiškinamuoju užrašu apie jo tikslią radimo vietą ir laiką. Objektai turi būti supakuoti į hermetiškus stiklinius ar plastiko indelius. Pėdsako numeris turi būti nurodytas ir protokole.

Pagal Kriminalistinių tyrimo centro rekomendacijas tokiose įvykio vietose svarbiausia surasti sprogimo centrą, t. y. pradinį tašką, nuo kurio po smogiamosios bangos išsisklaido skeveldros ir cheminės reakcijos produktai (jeigu tai cheminis sprogimas). Sprogimo centre dažniausiai randama sprogstamųjų medžiagų likučių ir sprogstamojo įtaiso skeveldrų.

Sprogimo centre būna didžiausi objektų lokaliniai apgadinimai (įtrūkimai, įplyšimai, apsilydymai), jie labiausiai aprūksta, pasidengia storu suodžių sluoksniu.

Jeigu sprogstamasis įtaisas susprogdintas žemės paviršiuje, toje vietoje lieka piltuvėlio formos duobė. Jos dydis priklauso nuo sprogstamosios medžiagos kiekio, kitų sprogstamojo įtaiso charakteristikų, grunto savybių.

Schemeje parodyta, kaip sprogimo vietoje paimti grunto mėginiai, kurių kiekvienas sveria apie 100, vandens – apie 100–150 gramų. Kontroliniai mėginiai imami iš tų vietų, kurių negalėjo pasiekti sprogstamųjų medžiagų likučiai.

200 pav. Pavyzdžių paėmimo iš sproginio vietos schema.
1–7 – tiriamieji pavyzdžiai, 8, 9 kontroliniai pavyzdžiai (mėginiai)³¹⁶.

Iš įvykio vietos būtina paimti suodinus, aprūkusius, įtrūkusius nuo sproginio objektus, kurie yra tiesiogiai prie sproginio centro. Atsižvelgiant į sproginio galingumą, tokius objektus imama metro ar kelių metrų spinduliu nuo sproginio centro. Jeigu objektai yra dideli ir jų paimti neįmanoma ar netikslinga, nugramdomas jų paviršius arba šios vietos nuplaunamos su spirite, acetone ar organiniuose tirpikliuose sumirkyta vata ar tvarsčiu.

Būtina tikslingai ieškoti galimų sproginio įtaiso apvalkalo skeveldrų, kitų elementų (laidų, laikrodinio mechanizmo dalių ir kt.). Jie itin svarbūs, nes ant jų gali būti sproginio medžiagų liekanų, ir pagal šiuos elementus neretai galima nustatyti sproginio įtaiso konstrukciją ir pagaminimo būdą.

Apžiūros metu paimami visi objektai, ant kurių gali būti sproginio pėdsakų. Itin daug dėmesio skiriama tiems objektams ir jų elementams, kurie nėra būdingi tai sproginio vietai.

Ypač kruopščiai ir išsamiai turi būti surašytas sproginio vietos apžiūros protokolas. Be tradicinių procesinių ir kriminalistinių protokolo surašymo taisyklių laikymosi, labai svarbu profesionaliai aprašyti sproginio pėdsakus. Jei sproginis įvyko žemės paviršiuje, nurodomas vidutinis susidariusios duobės skersmuo ir gylis, jos sienelių charakteristika, grunto savybės. Jei sproginis įvyko prie atramos, patalpoje, nurodomas

³¹⁶ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius; Eugrimas, 1998, p. 167.

to objekto pavadinimas ir savybės (betoninė ar gelžbetoninė siena, medinės ar metalinės durys, medžiagos rūšis, skardos storis ir kt.). Būtina užfiksuoti pramušto objekto storį, vidutinį skylės skersmenį, gylį ir kitus pėdsakus. Jeigu susprogdintas automobilis, būtina nustatyti, kur buvo padėtas sprogstamasis įtaisas. Šio fakto nustatymas įvykio vietoje gali suteikti papildomos informacijos versijoms kelti.

Protokole būtina nurodyti atstumus iki artimiausių ir tolimiausių išdužusių įrėmintų stiklų, jų storį, langų įstiklinimo būdą (kietas – įtvirtinti su medinėmis ar metalinėmis juostelėmis, minkštas – panaudojant elastinį glaistą).

Šių duomenų fiksavimas yra viena iš prielaidų sprogsios sprogstamosios medžiagos masei pagal trotilo ekvivalentą nustatyti.

Jeigu sprogstamasis įtaisas buvo susprogdintas ore, sprogsimo centrą galima nustatyti naudojant skeveldrų lėkimo vizavimo metodą.

Tiriant sprogimus, gali būti atliktos cheminės, fizikinės, trasologinės, daktiloskopinės, kriminalistinio medžiagų ir gaminių ekspertizės ir tyrimai, nors paprastai daugiausia informacijos suteikia pirotechniniai tyrimai. Jų metu gali būti nustatoma:

Ar įvykio vietoje įvyko sprogimas?

Kur buvo sprogsimo epicentras?

Kiek sprogimų būta įvykio vietoje?

Ar ant pateiktų tirti objektų (galima išvardyti) yra sprogstamųjų medžiagų pėdsakų, jei taip, tai kokių?

Koks buvo susprogdinto įtaiso ar sprogstamosios medžiagos galingumas?

Kokios konstrukcijos, formos, matmenų buvo sprogstamasis įtaisas ir koks jo susprogdinimo mechanizmas?

Koks – savadarbis ar pramoninis – sprogstamasis įtaisas?

Ar pateiktos skeveldros yra sprogstamojo įtaiso dalys?

Ar pateikta medžiaga yra sprogstamoji?

Iš kokio metalo pagamintos sprogstamojo įtaiso skeveldros?

Ar pateiktas objektas yra sprogstamasis įtaisas?

Kodėl nesprogo sprogstamoji medžiaga ar sprogstamasis įtaisas?

Ar galėjo įvykti sprogimas nurodytomis aplinkybėmis?

Dėl kokios priežasties įvyko sprogstamosios medžiagos ar sprogstamojo įtaiso sprogimas?

Ar pateikta iš įvykio vietos sprogstamoji medžiaga yra tos pačios cheminės sudėties kaip ir sprogstamoji medžiaga, aptikta kitomis aplinkybėmis? Kokios markės yra degi virvelė, kurios likučiai pateikti tirti.

Kai gaunama informacija apie iškilusį sprogimo pavojų ar aptiktą sprogstamąjį įtaisą (sprogstamąją medžiagą), tuojau pat pranešama policijos komisariatui ir atliekami kiti neatidėliotini veiksmai. Aptikus įvykio vietoje nesprogusį sprogstamąjį įtaisą, apžiūra nutraukiama ir išskviečiami atitinkami specialistai. Įvykio vietas po sprogimo pirmiausia apžiūri Lietuvos policijos antiteroristinių operacijų rinktinės „Aras“ išminuotojai: užkerta kelią antriniam sprogimui, surenka nedetonavusias sprogmens liekanas. Įvykio vietoje turi būti užtikrintas dirbančių asmenų ir aplinkinių saugumas. Kai įvykio vietoje tampa saugu, tik tada galima pradėti rinkti įrodymus³¹⁷. Manipuliuoti tokiais objektais kategoriškai **draudžiama**. Tai leistina tik specialiai parengtiems pareigūnams.

Sprogstamosioms medžiagoms ar įtaisams aptikti naudojami įvairūs metalo ieškiniai, elektroniniai stetoskopai, dujų analizatoriai, nešiojamieji rentgeno aparatai, specialūs įrankių rinkiniai. Sprogstamųjų medžiagų puikiai ieško specialiai dresuoti šunys.

201 pav. Robotas, skirtas dirbti su sprogstamais įtaisais.

³¹⁷ *Įvykio vietos atmintinė*. Parengė Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras. Redaktorius Vytautas Drobnyš. Parengta remiantis Švedijos nacionalinės teismo ekspertizės laboratorijos rekomendacijomis. Vilnius, 2005. [žiūrėta 2012-04-22]. <http://ktc.policija.lt/lt/teisine_informacija/metodines_rekomendacijos.html>].

Daug dėmesio skiriama specialistų apsaugai. Tam naudojami įvairiausi kombinezonai, šalmai, specialūs skydai. Pasaulio kriminalistų darbe populiarūs robotai, galintys paimti įtartina objektą ir nugabenti jį į reikiamą vietą. Pavojingiems sprogstamiesiems įtaisams gabenti sukurtos specialios priekabos.

Tam tikrais atvejais, kai gabenti sprogstamąjį įtaisą yra pavojinga, jis specialiais metodais ir priemonėmis gali būti sunaikintas radimo vietoje. Sprogstamosioms medžiagoms sunaikinti įvykio vietoje gaminamos specializuotos autopirotechninės laboratorijos, pavyzdžiui, MELTRON (Vokietija).

■ Kontroliniai klausimai:

1. Ką vadiname kriminalistine ginklotyra?
2. Kaip galima apibūdinti kriminalistinę balistiką?
3. Kokie pagrindiniai uždaviniai sprendžiami balistinių tyrimų metu?
4. Kaip klasifikuojami šaunamieji ginklai?
5. Kokie yra šaunamojo ginklo požymiai?
6. Kokias žinote pagrindines ginklų, šaudmenų ir jų pėdsakų apžiūros ir paėmimo taisykles?
7. Kokie požymiai nurodomi aprašant tūtelę?
8. Kokie požymiai nurodomi aprašant kulką?
9. Kokie yra ginklo pėdsakai ant tūmelių ir kulką?
10. Kaip skirstomi šūvio pėdsakai?
11. Kokie yra nešaunamojo ginklo požymiai?
12. Kokios yra kriminalistinės sprogimų tyrimo galimybės?

Rekomenduojama literatūra:

1. Danisevičius, P. *Teismo balistika*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1976.
2. Houck, Max M. *Fundamentals of forensic science* / Max Houck, Jay A. Siegel. 2nd ed. Amsterdam : Elsevier: Academic Press, 2010.
3. *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius, Eugrimas, 1998.
4. Kurapka, E., et al. Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas baudžiamosios teisės ir kriminalistikos kontekste. *Jurisprudencija*. 2006, 7(85).
5. *Teismo balistinės ekspertizės skyrimas ir medžiagos ruošimas*. Metodinės rekomendacijos. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2001.

6. *Teismo medicina*. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000.
7. Trasologinė ekspertizė. Balistinė ekspertizė. *Teismo ekspertizės: jų tyrimas, klasifikavimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas*. Metodinės rekomendacijos. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2004, p. 115–174.
8. Vaitkevičius, E.; Malevski, H.; Kurapka, E. Nešaunamieji ginklai: baudžiamosios teisės ir kriminalistikos probleminiai klausimai. *Jurisprudencija*. 2001, 22 (14).

9 SKYRIUS

KRIMINALISTINĖ DOKUMENTOTYRA

9.1. Dokumento kriminalistinio tyrimo samprata.

Dokumentų klasifikacija ir jų tyrimo galimybės

Dokumentai atsirado prireikus įtvirtinti ir išsaugoti kokias nors svarbias žinias, informaciją apie kokį nors reiškinį ar įvykį. Tai buvo tarsi išoriniai žmogaus atminties organai, leidžiantys ilgam laikui išlaikyti užfiksuotą informaciją ir ją perduoti kitiems.

Pirmieji bandymai atvaizduoti kokį nors įvykį (žygį, medžioklę), perteikti žmogaus mintis ir vaizdinius susiję su piktografiniu arba piešiniu raštu, kurį ilgainiui pakeitė sutartinių ženklų (simbolių) raštas. Vėliau žmonija perėjo prie garsinių rašto sistemų, atsirado raidynai. Įvairios tautos rašymui naudojo skirtingas medžiagas – akmenį, molį, palmių lapus, medžio tošį, šilką, popirusą, vašku padengtas medines lenteles, tam tikru būdu išdirbtą gyvulių odą (pergamentą) ir pagaliau popierių, kuris Europoje labiau paplito tik nuo X a..

Ilgainiui visus tokius objektus su parašytais juose ženklais imta vadinti dokumentais. Jų paskirtis – užregistruoti, išsaugoti ir perteikti kitiems tam tikrą informaciją.

Terminas *dokumentas* yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio *documentum*. Senovės Romoje šiuo žodžiu buvo žymima visa tai, kas reiškė pamokantį pavyzdį, liudijimą arba bet kokį materialų objektą su jame užfiksuota tam tikra informacija.

Tarptautinių žodžių žodyne dokumentas apibūdinamas kaip raštiškas ko nors paliudijimas, pažymėjimas arba kaip materialus objektas (popierius, piešinys, nuotrauka), kuriame užfiksuotos kokios nors žinios.

Kriminalistikoje ir baudžiamajame procese *dokumentu* laikomas materialus objektas, kuriame tam tikru būdu įtvirtinta informacija apie aplinkybes ir faktus, turinčius reikšmės bylai teisingai išspręsti.

Dokumentas kaip įrodymų šaltinis yra svarbus dėl to, kad jame esanti informacija reiškiamą ženkla: ranka rašytomis ar spausdintomis raidėmis, skaičiais, įvairiais simboliais, vaizdiniais, garsais ar kitais jutimiškai suvokiamais ženklais. Dokumento sąvoka neturi esminės reikšmės informacijos įtvirtinimo būdams ir priemonėms, be to, įstatymo normos neapibrėžia griežtų dokumento sąvokos ribų, nors jie ir yra viena iš dažniausiai naudojamų teisinio įrodinėjimo priemonių. Teisiniame įrodinėjime dokumentu laikomas bet kuris materialus objektas, kuriame oficialus asmuo ar pilietis visuotinai priimtu (visiems suprantamu) arba nustatytu specialios rūšies dokumentams būdu įtvirtino informaciją apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti.

Kriminalistikoje klausimus, susijusius su dokumentų tyrimų galimybėmis, nagrinėja kriminalistikos technikos šaka – *kriminalistinė dokumentotyra*, suprantama kaip *visuma specialių metodų ir būdų, kuriais tiriami sudėtiniai dokumentų komponentai bei rekvizitai* (blankai, antspaudų ir spaudų atspaudai, parašai, popierius, rašymo priemonės ir kt.), *siekiant nustatyti dokumentų klastojimo faktą, būdus ir priemones ir atkurti pirminį tekstą, taip pat išspręsti kitus bylai reikšmingus klausimus*³¹⁸.

Ikiteisiniame tyrime bei teismų praktikoje susiduriama su daugybe įvairiausių rūšių dokumentų. Tyrimo metu jie gali būti panaudojami kaip savarankiškų įrodymų šaltiniai arba kaip daiktiniai įrodymai.

Tiriant nusikalstamas veikas svarbūs tik tie dokumentai, jeigu juose yra informacijos apie asmens, susijusio su nusikalstama veika, duomenis, kuriuos galima patikrinti; apie faktinius duomenis, kuriuos patvirtina institucijos ar asmenys, kompetentingi tokius duomenis teikti; apie faktinius duomenis, kurie patvirtina ar paneigia kurią nors aplinkybę (arba jų grupę), turinčią reikšmės bylai teisingai išspręsti ir t. t.

Kriminalistikoje dokumentai yra klasifikuojami skirtingais pagrindais. Literatūroje galime surasti klasifikaciją pagal informacijos fiksavimo būdus ir priemones (rašytiniai, grafiniai, fotodokumentai, kino dokumentai, vaizdo dokumentai), pagal medžiagų rūšį, ant kurių užfiksuota informacija (ant metalo, medžio, akmens, plėvelės ar kitų medžiagų ir pan.), pagal dokumentų pagaminimo tikslą (nusikalstamiems tikslams pasiekti gaminami

³¹⁸ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 171.

dokumentai, kitiems tikslams pasiekti skirti dokumentai), pagal dokumento pagaminimo ir tiriamo nusikaltimo įvykdymo laiko skirtumą (dokumentai, pagaminti iki nusikaltimo padarymo, nusikaltimo padarymo metu ar po jo), pagal įrodomąją vertę (dokumentai, esantys įrodymai ir ne), ir t. t.³¹⁹. Dokumentai kaip įrodymai dar skirstomi į rašytinius ir daiktinius. Kriminalistikoje svarbiausia dokumentų klasifikacija – jų skirstymas pagal kilmę. Pagal šį kriterijų dokumentai skirstomi į oficialius ir privačius.

Oficialiais dokumentais laikomi raštai, leidžiami (išduodami) įstatymų leidžiamosios vykdomosios bei teisminės valdžios vardu ir turintys teisinį bei kitą norminį, direktyvinį arba informacinį pobūdį. Teismų praktika baudžiamosiose bylose pateikia kur kas platesnę oficialaus dokumento sampratą. Dokumentas laikomas oficialiu, jei informacija, esanti teisiniame dokumente, įstatymo nustatyta tvarka pateikta ar patvirtinta valdymo, savivaldos, visuomeninėms ar nevyriausybinėms institucijoms ar kitiems juridiniams asmenims atstovaujancio žmogaus, veikiančio pagal savo kompetenciją. Tai įvairios pažymos, pažymėjimai, sprendimai, nutartys, archyvuose išduodamos dokumentų kopijos, išrašai iš protokolų, buhalterinės apskaitos dokumentai ir pan. Oficialiais gali būti pripažinti privačių asmenų surašyti ir patvirtinti dokumentai, jei valstybė įstatymais ar kitais teisės aktais suteikė oficialų statusą ir juridinę reikšmę. Oficialus dokumentas paprastai turi tam tikrus rekvizitus.

Dokumentų rekvizitais vadinami formalūs būtini elementai, kuriuos turi turėti kiekvienas tinkamai surašytas bei įformintas dokumentas ir be kurių dokumentas neturi juridinės galios. Tai pirmausia blankai, apsauginis tinklelis ir vandens ženklai, dokumento numeris, serija, būtini kai kuriems oficialiems dokumentams, taip pat atspaudų ir spaudų atspaudai, dokumentą pasirašyti įgaliotų pareigūnų parašai, speciali forma, kurią turi turėti kai kurie dokumentai.

Rekvizitai atlieka svarbią teisinę funkciją – jie patvirtina dokumento tikrumą, jo autentiškumą, tam tikru mastu padeda jį apsaugoti nuo suklastojimo. Nustatytos kai kuriems dokumentams formos nesilaikymas, bent vieno rekvizito nebuvimas gali sukelti pagrįstų abejonų dėl dokumentų tikrumo ir sumenkinti jų įrodomąją reikšmę.

³¹⁹ *Криминалистика*. Под. ред. В. А. Образцова. Москва: Юрист, 1997, p. 157

Privatūs dokumentai – tai piliečių asmeniniai dokumentai, paprastai surašomi laisva forma, nors juose taip pat gali būti tam tikri rekvizitai – duomenys apie dokumentą surašiusį asmenį, dokumento surašymo data ir vieta, surašiusiojo parašas.

Kriminalistikoje dokumentai taip pat skirstomi į tikrus ir suklastotus. Tikras dokumentas yra tas, kuris surašytas laikantis nustatytos arba visuotinai priimtoms formos, turi reikiamus rekvizitus, o jame išdėstytos ir patvirtintos žinios yra tikros ir teisingos. Suklastoti dokumentai yra tokie, kurių turinys arba rekvizitai neatitinka tikrovės.

Kriminalistinės dokumentotyros dalyko turinys yra apibrėžiamas sprendžiamų baudžiamosiose bylose uždavinių pobūdžiu, kurių pagrindu nustatomos faktinės aplinkybės tiriant nusikalstamas veikas³²⁰.

Kriminalistinės dokumentotyros dalyką sudaro faktiniai duomenys (faktai, aplinkybės), susiję su dokumentais ir nustatomi remiantis specialiosiomis žiniomis atliekant techninius kriminalistinius tyrimus. Teismo ekspertizės teorijoje objektais laikomi daiktai, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, kurie buvo nusikalstamos veikos padarymo įrankiais ar priemonėmis arba ant kurių išliko nusikalstamos veikos pėdsakų, arba kurie buvo nusikalstamų veikų objektais, taip pat visi kiti daiktai, kurie gali būti priemonėmis nusikalstamai veikai atskleisti ir kaltininkams nustatyti, ir kai kurie duomenys tiriamojoje byloje.

Kriminalistinio dokumentų tyrimo uždaviniai:

- dokumento ir atskirų jo dalių parašymo būdo nustatymas;
- medžiagų, panaudotų dokumentams gaminti, rūšinės priklausomybės nustatymas;
- sunaikintų dokumentų, išnaikintų ir išblukusių tekstų bei jų fragmentų perskaitymas;
- dokumento ar jo dalių parašymo laiko nustatymas (tik esant tam tikroms aplinkybėms);
- dokumento turinio klastojimo fakto nustatymas;

³²⁰ Reikia pasakyti, jog kriminalistinėje literatūroje, ypač amerikiečių kriminalistikos mokyklos atstovai, prie kriminalistinės dokumentotyros priskiria ir kriminalistinę kraštotyrą. Žr. pvz.: Houck, Max M., Siegel Jay. Fundamentals of Forensic Science. Academic Press is an Imprint of Elsevier, 2006.

- priemonių, kuriomis buvo pagaminti dokumentai, identifikavimas;
- suplėšytų ir išplėštų dokumentų surinkimas į visumą;
- dokumentų kilmės bendrumo pagal saugojimo vietą ir sąlygas nustatymas.

Kriminalistinio tyrimo objektais dokumentai dažniausiai būna tais atvejais, kai jie yra nusikaltimo padarymo arba jo slėpimo priemonės. Nusikaltėliai įvairius dokumentus pagamina arba suklastoja, norėdami pagrobti valstybės, komercinių įstaigų ir akcinių bendrovių turtą, siekdami įgyti jiems nepriklausančių teisių ar lengvatų, bandydami išvengti prievolių ir kt.

Dažniausiai klastojami piniginiai, atsiskaitomieji dokumentai (čekiai, sąskaitos, kvitai, važtaraščiai, lydraščiai, pajamų, išlaidų orderiai, kasos knygos, algalapiai ir kt.), asmens dokumentai (pasai, tapatybės kortelės, gimimo liudijimai, darbo pažymėjimai, leidimai), įvairios pažymos, įgaliojimai, nedarbingumo pažymėjimai, valstybinio socialinio draudimo pažymėjimai, vairuotojo pažymėjimai, automobilių techniniai pasai, atestatai, diplomai ir kt.

Dokumentus, kurie tiriami kriminalistinėmis priemonėmis bei būdais, galima suskirstyti į tris grupes:

- dokumentai kaip nusikaltimo padarymo priemonės (suklastoti asmens dokumentai, pinigai, diplomai, sąskaitos, anoniminiai bei grasinančio, šmeižiančio ar kitokio nusikalstamo turinio laišakai ir t. t.);
- dokumentai kaip priemonė nusikalstamui nuslėpti (melagingi pranešimai, pareiškimai, skundai ir t. t.);
- dokumentai kaip priemonė svarbioms bylos aplinkybėms nustatyti (laiškai, įvairūs užrašai, juodosios buhalterinės knygos).

9.2. Dokumentų apsaugos priemonės

Dokumentų apsaugą nuo klastojimo ir padirbimo sudaro šios pagrindinės apsaugos priemonės: saugus popierius, saugus spausdinimas ir papildomos specialiosios apsaugos priemonės.

Popierius yra pagrindinė dokumento medžiaga. Gaminant popierių daugiausia naudojama balinta ir nebalinta medienos celiuliozė, makulatūros pluoštai, medienos masė, surišančios ir klijuojančios medžiagos (kazeinas, dažniausiai gyvulinės kilmės klijai, vaškas, parafinas, kanifolija,

krakmolas, viskozė, lateksas, sintetinės ir kitokios dervos), kurių pridama, norint išvengti dažų išplaukimo, taip pat naudojami užpildai (gipsas, kreida, bario sulfatas, titano dioksidas, magnezitas ir kt.), kurių pridama popieriaus baltumui pagerinti. Popieriaus fizikinės savybės paprastai priklauso nuo pluoštinės sudėties, masės, paviršiaus lygumo, balinimo.

Dokumentų popierius, skirtas banknotams, pasams, kelionės dokumentams ir kitiems ypatingos svarbos dokumentams spausdinti, turi būti atsparus vandeniui, tvirtas, būti gerai įklijuotas, kad rašalas ar spaudos dažai neplistų į šalis ir neprasisverkbtų į jo gilumą. Tokiems dokumentams popierius turi būti ilgaamžis, tad siekiant pagerinti popieriaus savybes į masę dedama tekstilinių (medvilnės, lino ir kt.) pluoštų.

Siekiant padidinti pagrindines popieriaus savybes (pavyzdžiui, piniginių vienetų popieriaus) yra naudojami specialios sudėties pluoštai, vandens ženklai, apsauginis siūlelis, matomi arba nematomi (švintintys apšviesti ultravioletiniais spinduliais) pluošteliai, slaptieji priedai.

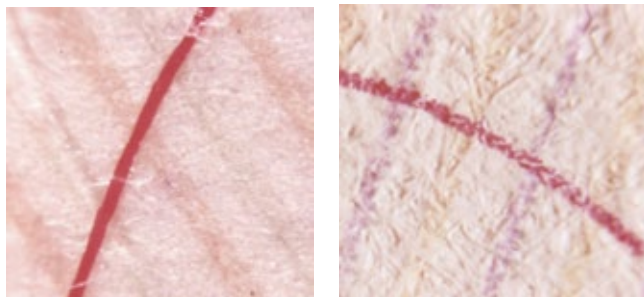
Toliau aptarsime keletą apsaugos priemonių, kurios dažniausiai naudojamos dokumentų gamyboje.

Vandens ženklai yra grafiniai vaizdai popieriuje (dekoratyvinis raštas, ženklas, herbas, portretas, užrašas), kurie yra gaunami gaminant popierių, kai keičiamas jo tankumas.

Popieriaus gamybos metu į popieriaus masę įdedama metalinių ar plastmasinių *apsauginių siūlelių*. Tokie siūleliai dažniausiai yra 0,515 mm storio, gaminami iš aliuminio (rečiau iš sidabro), folijos ar plastiko. Šis siūlelis matomas pereinančioje šviesoje. Jis gali būti vientisas ir „nardantis“ (punktyrinis). Vientisas siūlas yra popieriaus gilumoje, „nardantis“ vienodais atstumais išnyra į popieriaus paviršių. Šie apsaugos siūleliai dažnai būna su išspausdintais mikrotekštais, taip pat gali pasižymėti magnetinėmis ar liuminisceninėmis savybėmis.

Apsauginiai pluošteliai, kaip popieriaus apsaugos priemonė, į popieriaus mišinį įdedami rengiantis jį gaminti. Apsauginiai pluošteliai yra natūralios ar sintetinės prigimties, 310 mm ilgio, masėje gerai sukimba su popieriaus pluoštais. Jie yra skirstomi į matomus ir dienos šviesoje nematomus. Nematomi apsauginiai pluošteliai gali būti regimi apšvietus ultravioletiniais spinduliais. Jais apšviesti apsauginiai pluošteliai dažniausiai

švyti raudona, mėlyna ir žalia spalvomis. Abiejų rūšių pluošteliai gali būti naudojami įvairiai suderinti.

202 pav. Apsauginiai pluošteliai: originaliame (kairėje pusėje) ir klastotame (dešinėje pusėje) dokumente³²¹.

Dokumentų gamyboje plačiai pasitelkiamos ir tokios dokumentų saugaus spausdinimo priemonės kaip kelių spausdinimo būdų naudojimas, sudėtingi piešiniai (giljoširuotė), specialūs dažai (atsparūs drėgmei bei cheminiams regentams), įvairūs (fono, linijiniai) mikrotekstai ir t. t.

Apsauginius (foninius) tinklelius sudaro sudėtingi ornamentai iš labai plonų įvairiomis kryptimis einančių, susikertančių linijų. Paprastai apsauginiai tinkleliai yra spausdinami plokščiąja spauda, neryškiomis, pastelinėmis spalvomis, ir tai apsunkina jų reprodukciją.

Apsauginis tinklelis būna vienspalvis, dvispalvis arba daugiaspalvis. Daugiaspalvis apsauginis tinklelis ir daugiaspalviai piešiniai ant dokumento spausdinami specialiosiomis, dažniausiai plokščiosios spaudos, mašinomis. Itin svarbiems dokumentams spausdinti apsauginio tinklelio fonas gali būti spausdinamas su vadinamuoju „vaivorykštės efektu“. Šis efektas – tai plonų tinklelio linijų vienos spalvos palaiptis perėjimas į kitą. Spausdinant įprastomis (komercinėmis) spaustuvinėmis mašinomis arba savadarbiu įrenginiu, kraštai tarp dalių, kurios dažomos skirtingomis spalvomis, būna staigūs, piešinio linijos neišvengiamai nutrūksta ir „vaivorykštės efekto“ neišgaunama.

³²¹ Nuotraukos paimtos iš Vaidos Gudaitienės magistro baigiamojo darbo „*Asmens dokumentų tyrimas: galimybės ir praktika Lietuvoje*“. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.

Kai kuriuose dokumentuose, tarp jų ir litų banknotuose, apsauginį (foni- nį) tinklelį sudaro ne tik įvairūs daugiaspalviai piešiniai, bet ir pasikartojantis mikrotekstų fonas. Be to, viename dokumento puslapyje gali būti vienas ant kito uždėti tinkleliai, kurių piešinys ir spalva yra skirtingi. Dažnai apsauginių tinklelių linijos dėl spalvos, linijų storio arba krypties pasikeitimo sudaro paslėptus simbolių, skaičių, herbų atvaizdus arba siužetinius piešinius.

Giljoširuotė yra sudėtingo piešinio dekoratyvinis raštas, sudarytas iš labai plonų, įvairiomis kryptimis susipynusių linijų. Šios linijų struktūros sudaro bendrą harmoningą vaizdą. Sudėtingos giljoširuotės formos paruošiamos specialiomis kompiuterinėmis programomis. Kopijavimo aparatai nepajėgia atkurti tikslių giljoširuotės linijų ir jų susikirtimų smailiais kampais.

Mikrotekstai – tai mikroelementai, kurie gali būti išspausdinti ofsetine spauda arba giliaspaude. Mikroteksto simbolių aukštis 200–300 mkm, jie gerai žiūrimi padidinti 35 kartus. Jie priklauso antrosios kontrolės lygio apsaugos priemonėms ir gali būti patikrinami tik naudojant padidinamuosius stiklus. Linijiniame mikrotekste linijas sudaro labai smulkios raidės, skaitmenys ar pasikartojantys žodžiai. Skeneriu – spausdintuvu arba kopijavimo aparatu išspausdintas toks mikrotekstas atrodo kaip padrikai išdėstytų spalvotų taškų serija.

Dar viena iš dokumentų apsaugos priemonių yra *paslėpti vaizdai*. Jie yra formuojami kito piešinio fono. Paslėptus vaizdus sudaro vienodos spalvos reljefinių įvairių kryptių brūkšniai arba skirtingos krypties ir dydžių elementai. Į paslėptame vaizde grafiškai perteikiamą raštuoto fono raštą galima įterpti koduotus duomenis. Kopijuojant toks smulkus paslėptas vaizdas taip pat nesireprodukuoja.

Gaminant piniginius banknotus ir asmens dokumentus dažnai yra naudojami *sutapimo ženklai*. Tai yra vientisas vaizdas, kurio elementai atspausdinti abiejose lapo pusėse, išlaikant tikslų vieno elemento išdėstymą kito elemento atžvilgiu. Žiūrint prieš šviesą, fragmentai susitapatina sudarydami vientisą, logiškai užbaigtą piešinį.

Dokumentų apsaugai dar naudojamos kinegramos ir hologramos. Jos gali būti vadinamos optiškai kintančiais dokumento požymiais. *Kinegrama* – tai besikeičiančių atsižvelgiant į žiūrėjimo kampą, vaizdų seką. Kopijos atveju difrakciniai optiškai kintantys požymiai atrodo nemetali-

zuoti arba visiškai neregimi ir atspindi tik vieną arba keletą iš daugybės vaizdo tarpsnių. Difrakciniai optiškai kintantys požymiai dokumente gali būti išdėstomi atskirai nesibaigiančia juosta ir viso paviršiaus dengiančiu sluoksniu. *Holograma*, panašiai kaip kinograma, yra erdvinis daugiaplanis arba plokščias piešinys ant metalizuotos folijos arba optiškai permatomos medžiagos (laminuojančios plėvelės). Hologramoje, pakeitus stebėjimo kampą arba apšvietimą, yra matomi įvairūs sluoksniai, atvaizdo fragmentai, kurių spalvos mirga vaivorykštės atspalviais.

Be optiškai kintančių požymių, dokumentų apsaugai nuo klajavimo yra naudojami ir *optiškai kintantys dažai*. Jie skirtingu žvilgsnio kampu pateikia skirtingą spalvinę gamą, taip sukuriama besikeičiantis spalvinis vaizdas. Šių dažų piešiniai lengvai atpažįstami ir kontroliuojami.

Spausdinimo apsaugos priemonėms yra priskiriami ir kiti specialūs dažai, naudojami dokumentų gamybos procese. Švytintys dažai dokumentų apsaugai padeda išvengti klastočių asmens dokumentuose (pasuose, kelionės dokumentuose). Kopijavimo aparatais tokių dažų atgaminti negalima.

Kai kuriuose ypatingos svarbos dokumentuose, dažniausiai asmens dokumentuose, yra *kompiuteriu nuskaitoma zona*. Tai dokumento duomenų puslapyje esanti juostelė, kurioje įrašomas specialus kompiuterinio tikrinimo kodas. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos pase kompiuteriu nuskaitomoje zonoje yra dvi eilutės, kuriose įrašyti duomenys apie asmens dokumento rūšį, dokumentą išdavusios valstybės kodas bei asmens pavardė ir vardas, dokumento serija, numeris, kontrolinis skaitmuo ir kt. duomenys.

Kaip dokumentų apsaugos priemonė plačiai naudojamas dokumentų *perforavimas*. Dokumentuose, turinčiuose šias apsaugos priemones, specialiais presais kirtikliais padaromos perforacinės skylutės, kurios vienodos visuose lapuose, taip pat yra vienoda jų perforavimo kryptis. Dažniausiai perforuojami asmens dokumentų serijos raidės ir numeriai. Galima perforuoti ir lazeriu. Juo numeriai dokumente dar tiksliau ir patikimiau išdeginami. Išdeginant lazeriu, padaromos konusinės mažėjančio skersmens skylutės. Išdeginimo metu atsirandančios smilkimo žymės kaip papildomą apsauginį požymį sukuria tikslinio perforacinių skylių kraštų nudegimo efektą. Perforavimas yra naudojamas kai kurių nominalių litų banknotuose, vienu ar kitu užsienio valstybių dokumentuose perforuojamos ir nuotraukos.

Dar viena apsaugos priemonė nuo dokumentų klastojimo yra *laminavimas*. Tai lapo padengimas specialia permatoma plastikine apsaugine plėvele. Ji uždedama ant popieriaus krašto ar šalto presavimo būdu arba priklijuojama. Laminatas su akimi matomais apsaugos ženklais turi būti privalomas duomenų lapuose, kuriuose duomenys spausdinami lazeriu ir klijuojamos fotonuotraukos, nes tai apsaugo nuo fotonuotraukos perklijavimo ir duomenų pakeitimo. Ant laminato paviršiaus, besiliečiančio su popieriaus lapu, gali būti išspausdintas piešinys. Visi piešiniai, esantys ant laminato, yra matomi arba dienos šviesoje, arba veikiant ultravioletiniais spinduliais. Bandant jų nuimti, šie ženklai yra pažeidžiami, o kartu yra pažeidžiamas ir dokumento puslapio popieriaus paviršius.

Įrišimo būdas taip pat yra laikomas dokumentų apsaugos priemone. Praktikoje knygelės pavidalo dokumentai gali būti susiuvami (centrine arba šonine siūle) arba susegami metalinėmis kabelėmis. Dokumentams įrišti dažniausiai naudojamas siūlas liuminescuoja apšviestas ultravioletiniais spinduliais. Dokumentas turi būti įrišamas tvirtai. Jame negali būti netinkamų dygsnių, nepanaudotų skylių ir pan. Įrišimui naudojamos kabelės turi būti vienodos ir be išlenkimų ar kokių nors kitokių pažeidimų.

Dokumentuose taip pat galima pamatyti ir *įspaudų popieriuje*, tai yra mechaniniai apsauginiai požymiai, kai reljefiniu sausu spaudu popieriuje įspaudžiamas tam tikras atspaudas. Šio atspaudo įspaudimo procese yra pakeičiama dokumento medžiagos struktūra. Tokie reljefiniai atspaudai per ilgesnį laikotarpį išsilygina, todėl šis apsaugos požymis nėra ilgalaikis. Gaminant polikarbonatines korteles, paviršiaus įspaudai daromi kortelių laminavimo metu.

Sparčiai vystantis naujoms technologijoms, o kartu tobulėjant klastočių būdams, kiekviena šalis ieško modernesnių dokumentų apsaugos priemonių. Besivystanti dokumentų gamybos technologija yra siejama su polikarbonatų naudojimu. Dokumentų, pagamintų iš polikarbonato, negalima suklastoti poligrafiais metodais, kopijuojant kopijavimo aparatais bei kompiuterių spausdintuvais. Jų negalima pakeisti nepalikus aiškių klastojimo pėdsakų, be to, polikarbonato technologija ne visiems prieinama, o tai sumažina galimybes suklastoti tokius dokumentus.

9.3. Dokumentų klastojimo samprata, būdai ir priemonės

Kriminalistikoje skiriamos dvi dokumentų klastojimo rūšys: *intelektualus* ir *materialus* dokumentų klastojimas. Pirmuoju atveju išduodami dokumentai yra tinkamai įforminti, turi visus rekvizitus, esti surašyti ant tikro atitinkamos, įgaliotos išduoti dokumentus įstaigos blanko ir patvirtinti tos įstaigos antspaudu, bet tų dokumentų turinys melagingas. Toks klastojimas nustatomas procesiniu būdu įrodinėjant dokumente išdėstytų faktų melagingumą.

Materialaus klastojimo atveju į tikrą dokumentą vietoje teisingų įrašomi netikri, neteisingi duomenys, keičiami dokumentų rekvizitai ir tekstas, atskiri jo fragmentai ištrinami, išskutami ar kitokiu būdu ištaisomi, klastojami pareigūnų parašai, antspaudų ir spaudų atspaudai, pakeičiama dokumento surašymo data ir pan. Taip sufalsifikuoti dokumentai kriminalistikoje vadinami iš dalies suklastotais. Praktikoje jų pasitaiko daugiausia. Dokumentas gali būti ir iki galo pagamintas nusikaltėlio, toks dokumentas vadinamas visiškai suklastotu. Materialusis klastojimas nustatomas kriminalistiniu būdu, atliekant pirminę apžiūrą ar tiriant dokumentus ekspertinėse įstaigose³²².

Esant materialiam dokumentų klastojimui, jie gali būti klastojami visiškai ar klastojant dokumentą iš dalies. *Visiškas* dokumento suklastojimas – tai pagaminimas naujo blanko, įrašant jame žinomai melagingus duomenis ir patvirtinant netikru antspaudu, pasirašant asmeniui, neturinčiam teisės pasirašyti šiuos dokumentus. *Dalinis* dokumento suklastojimas – tai dokumento dalių pakeitimai – dokumente, vietoje teisingų, įrašomi netikri, melagingi duomenys, tam tikri fragmentai ištrinami, išskutami ar kitokiu būdu pakeičiami, suklastojami pareigūnų parašai, antspaudų ir spaudų atspaudai, pakeičiama dokumentų parašymo data, sumos, galiojimo laikas ir kt.

XX a. labiausiai paplitę dokumentų klastojimo būdai buvo trynimasis ir skutimas, ėsdinimas ir plovimas, prirašymai ir ištaisymai, nuotraukų perklijavimas ir kitų dokumentų fragmentų pakeitimas. Naudodami šiuos būdus, klastotojai mechaniniu ar cheminiu būdu tikruose dokumentuose panaikina atskirus įrašus ir jų vietoje įrašo naujus, prirašo reikalingą arba ištaiso buvusį tekstą, pakeičia dokumento rekvizitus ir kt. Dažnai jau pirminės apžiūros

³²² Palskys, E.; Kazlauskas, M.; Danisevičius, P. *Kriminalistika*. Vilnius: Mintis, 1985, p. 121.

metu galima pastebėti, kad dokumentas suklastotas. Dokumento ar jo dalių pakeitimo faktui nustatyti reikia gerai žinoti tokių klastojimų požymius.

Trumpai apžvelgsime šiuos dokumentų dalinio klastojimo būdus.

Trynimas ir skutimas. Tai mechaninis dokumento teksto fragmentų (žodžių, raidžių, skaičių, jų elementų) pašalinimas, juos ištrinant arba išskutant koku nors aštriu daiktu – skutimosi peiliuku, skalpeliu, peiliu, adata ir kt. Trynimu ir skutimu siekiama dvejopo tikslo: pašalinti ankstesnio teksto štrichus ir paruošti vietą naujam tekstui. Kartais klastotojai pasitenkina pašalinę kai kurias raides ar skaičius, o naujo teksto nerašo.

Svarbiausi trynimo ir skutimo požymiai yra šie³²³: pasikeičia popieriaus viršutinio sluoksnio struktūra (pasišiaušia popieriaus pluošteliai); popierius suplonėja, tampa labai peršviečiamas; išnyksta arba sumažėja popieriaus paviršiaus blizgesys; padidėja sugeriamosios popieriaus savybės, dėl to naujai parašytas tekstas klastojimo vietoje išsilieja; apgadinamas apsauginis tinklelis, spausdinto blanko elementai, linijos lieka ankstesnio teksto štrichų; išlieka pašalinto teksto štrichų reljefas vienoje ar kitoje dokumento pusėje.

203 pav. Paveikslėlyje matyti skutimo pėdsakai dokumente³²⁴.

³²³ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 177–178.

³²⁴ Nuotraukos paimtos iš Pavelo Staškevičiaus magistro baigiamojo darbo „Kriminalistinė dokumentotyra: galimybės ir praktika Lietuvoje“. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.

Nustačius, kad dokumento įrašo dalys buvo ištrintos arba išskustos, požymiai yra fiksuojami fotografuojant įstrižai krentančioje šviesoje, taip pat naudojant ultravioletinius, infraraudonuosius spindulius, lupas ir mikroskopus. Kartais naudinga tamsiais milteliais šiek tiek padažyti popieriaus paviršių. Iškilinės vietos nusidažo ryškiau, tad jas lengviau pastebėti. Tačiau šis metodas iš dalies pakeičia išorinį sutepto dokumento vaizdą.

Daugelis skutimo požymių gerai matomi nespalvotose nuotraukose. Tačiau spalvotose nuotraukose dėl spalvų specifikos geriau matomi tokie skutimo požymiai, kaip apsauginio tinklelio ir kitų ženklų pažeidimai, išplaukimai ir gilesnis dažų išsiskverbimas į popierių, pašalinių dažų dalelės bei atskiros dažų dalelės ir pan.

204 pav. Klastojimo trynimo skutimo būdu požymis³²⁵.

Ėsdinimas ir plovimas. Tai teksto štrichų dažų išblukinimas arba išplovimas įvairiais cheminiais reagentais. Tuo tikslu naudojamos mineralinės ir organinės rūgštys, šarmai, oksidantai ir kt. Šie cheminiai reagentai ėsdina ne tik įrašus, bet ir veikia kitas dokumento sudedamąsias dalis (popierių, apsauginį tinklelį ir pan.).

Tačiau išėsdinti galima tik paprastu anilino rašalu parašytus tekstus. Rašalu parašytus tekstus paprasčiausiai galima ir nuplauti – spiritu, odekolonu, degtine, vandeniu ir kitais tirpikliais. Specialusis rašalas ir tu-

³²⁵ Nuotraukos paimtos iš Pavelo Staškevičiaus magistro baigiamojo darbo „*Kriminalistinė dokumentotyra: galimybės ir praktika Lietuvoje*“. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.

šas, šratinukų pastos, pieštuko štrichai, kopijavimo popierius, rašomųjų mašinėlių juostos dažiklis ir spausdintuvų dažai yra atsparūs cheminiam poveikiui, todėl tokias rašto medžiagas panaikinti dokumentuose yra sudėtinga. Ėsdinimu ir plovimu galima išnaikinti visą dokumento tekstą ir tokiu būdu gauti švarų blanką, bet praktiškai dažniausiai pašalinamas tik ranka rašytas tekstas arba jo dalys, paliekant antspaudų ir spaudų atspaudus bei pareigūnų parašus.

205 pav. Ėsdinimo požymis³²⁶.

Akivaizdūs ėsdinimo ir plovimo požymiai yra šie: ėsdinimo vietose pasikeičia dokumento popieriaus spalva (ėsdinimo vietose atsiranda balsvų, gelsvų, rusvų ar kitokios spalvos dėmių ir matinių zonų); išsilieja naujai įrašyto teksto štrichai; dėl popieriuje esančių reagentų likučių pasikeičia jų spalva; pakinta dokumento blanko apsauginio tinklelio, įvairių ženklų, linijų ir greta ėsdinimo vietos esančių įrašų spalva; dokumente lieka panaudotų medžiagų ir pirminio šalinto teksto likučių; lieka vos pastebimų pašalinių štrichų, rodančių, kad įrašų vietoje buvo kiti įrašai; popierius tampa trapesnis, lūžus ir lankstant trūkinėja; atsiranda popieriaus pažeidimų trūkių,

³²⁶ *Ibid.*

įplyšų; išryškėja skirtinga ėsdintų ir cheminiais reagentais neapdorotų teksto vietų liuminescencija.

206 pav. Klastojimo ėsdinimo būdu požymis³²⁷.

Įrašų plovimas nuo ėsdinimo skiriasi tuo, kad teksto štrichams plauti naudojamos medžiagos neišblukina dažiklių, o juos nuplauna. Šiuo tikslu dažniausiai naudojami organiniai tirpikliai spiritas, denatūratas, odekologas, degtinė, acetonas, vanduo ir kitos medžiagos.

Prirašymai ir kiti pakeitimai – tai toks dokumento pirminio turinio pakeitimas, kai nauji įrašai (raidės, skaičiai ir jų elementai, žodžiai) parašomi tuščiose vietose tarp atskirų simbolių, žodžių ar eilučių arba ant jų viršaus.

Prirašymas taip pat apima pripaišymą ir įterpimą. Tam, kad prirašymas būtų ne toks pastebimas, dažniausiai jis atliekamas tokia pat rašymo priemone, tokios pat arba panašios spalvos rašalu (pasta), įvertinant rašybos ypatumus kaip ir tikrajame dokumente.

Dažniausiai kas nors prirašoma arba ištaisoma prieš tai mechaniniu ar cheminiu būdu pašalinus kai kurias pirminio teksto dalis. Šių būdų imamasi tuomet, kai norint panaudoti dokumentus klastotojo tikslu, juos užtenka tik truputėlį pakeisti: ištaisyti pavardę ar vardą, pakeičiant vieną ar kelias raides, pakeisti datas, sumas, pašalinant arba prirašant kelis štrichus ir kt.

³²⁷ *Ibid.*

207 pav. Prirašymo požymiai matomi apšvietus infraraudonaisiais spinduliais³²⁸. Šiose nuotraukose pateiktas banko čekis, kuriame buvusi suma 8 000 suklastota, prirašant vietoje kablelio nulį. Prietaisu VSC 5000 išskirti skirtingi rašikliai.

Siekiant nustatyti prirašymus dokumentuose, reikia gerai išanalizuoti rašysenos ir vadinamuosius topografinius, tai yra teksto išdėstymo, požymius, taip pat atidžiai ieškoti techninio dokumentų klastojimo žymių. Laboratorijoje tiriamos fizikinės ir cheminės teksto štrichų savybės.

Prirašymo požymiai: loginiai prieštaravimai atskiruose dokumento rekvizituose; teksto išdėstymo ypatumai (jeigu prirašant tekstui mažai vietos, rašoma suglausta rašysena, raidės suspaudžiamos, žodžiai neįprastai trumpinami ir atvirksčiai – didesni tarpai pildomi ištęsta rašysena, rašoma didesnėmis raidėmis), nevienodi tarpai tarp eilučių, jos yra nelygios; kitoks ženklų išdėstymas linijų ar dokumento kraštų atžvilgiu; štrichų spalvos ir atspalvių skirtumai; skirtingas ultravioletinių, infraraudonųjų spindulių absorbavimas arba atspindėjimas; nevienoda įvairių dokumento dalių liuminescencija; jei rašo kitas asmuo, nuo prirašytojo skiriasi rašysena, kuria parašytas pagrindinis dokumento tekstas; netolygus rašymo tempas (nauji žodžiai ar raidės prirašomos lėtai, tai rodo štrichų vingiuotumas, storos jų pradžios ir pabaigos bei kiti požymiai); matomos spaudimo žymės vienuose štrichuose, o kituose jų nėra; nevienoda įvairių dokumento dalių liuminescencija.

Pakeisto teksto štrichuose galima pastebėti sustorėjimų, sudvigubinių, pašalinių elementų, likusių nuo pirmiau parašytų ženklų. Kartais

³²⁸ *Ibid.*

pašaliniai elementai po pakeitimo trinami, dėl to atsiranda dar ir trynimo požymių.

Ekspertų praktikoje dažnai pasitaiko dokumentų tekstai (įvairios sutartys, įgaliojimai, testamentai), kurių turinys buvo pakeistas kompiuterine technika prispausdinant naujus įrašus. Tokie pakeitimai vadinami *prispausdinimu*.

Fotonuotraukų perklijavimas – tai dokumente esančios fotonuotraukos pakeitimas kito asmens, kuriam priklausys tas dokumentas, fotonuotrauka. Fotonuotraukų perklijavimo būdų esama įvairių. Fotonuotrauka gali būti pakeičiama visa arba dalis³²⁹. Dažniausiai keičiama visa fotografija. Trūkstama antspaudo atspaudo dalis nupiešiama arba atspaudžiama panašaus dydžio antspaudu ar pasigaminta kliše. Jeigu ant klijuojamos fotonuotraukos yra buvęs antspaudo atspaudas, jį stengiamasi suderinti su dokumente likusia atspaudo dalimi.

208 pav. Pakeistos fortografijos požymiai³³⁰. Nuotraukoje matyti ant naujai priklijuotos fotografijos nupiešta trūkstama atspaudo dalis.

³²⁹ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 181.

³³⁰ Nuotrauka paimta iš Pavolo Staškevičiaus magistro baigiamojo darbo „*Kriminalistinė dokumentotyra: galimybės ir praktika Lietuvoje*“. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.

Kartais pakeičiama ne visa nuotrauka, o tik ta jos dalis, kurioje pa-vaizduotas žmogus. Jos vietoje užklijuojama reikalinga fotonuotraukos dalis, o pirminės fotografijos kamputis su antspaudo atspaudu paliekamas. Kartais ant naujos fotografijos užklijuojama senos fotonuotraukos emulsinio sluoksnio dalis su antspaudo atspaudu.

Dažniausiai aptinkami fotonuotraukų perklijavimo požymiai yra šie: po fotonuotrauka (kartais ir aplink ją) nėra paviršinio dokumento popieriaus sluoksnio; po fotonuotrauka lieka senosios nuotraukos popieriaus likučių; fotonuotraukos vietoje ir aplink ją randama drėkinimo požymių; fotonuotraukos perklijavimo vietoje yra kelių rūšių klijų pėdsakų; nauja fotonuotrauka užklijuota ant antspaudo atspaudu dalies; kitoje fotonuotraukos pusėje yra teksto apsauginio tinklelio pėdsakų, kurių nėra ant dokumento; kitoje fotonuotraukos pusėje yra popieriaus sluoksnis, nesusijęs su dokumentu, ant kurio ji užklijuota; tai rodo, kad fotonuotrauka anksčiau buvo užklijuota ant kito dokumento; nesutampa atspaudu rėmelis ir tekstas ant dokumento ir fotonuotraukos; skiriasi atspaudų dalių ant fotonuotraukos ir dokumento dažų spalva, atspalvis ir štrichų mikrostruktūra; dokumente esančio atspaudu centre likusi skylutė nuo skriestuvo kojėlės; dalies pripaišymo pėdsakai atspaudu dalyje ant dokumento arba ant fotonuotraukos dalies; nesutampa reljefinio atspaudu dalys ant blanko ir fotonuotraukoje; nesutampa fotonuotraukos reljefas su atitinkamu veidrodiniu reljefu kitoje viršelio pusėje.

Integruotos nuotraukos keičiamos išjaunant, panaikinant arba uždengiant kita nuotrauka.

Lapų pakeitimas – nusikalstamos veiklos tikslais dokumento turinys dažnai pakeičiamas pašalinus iš jo pavienius lapus arba jų dalis su kokiais nors įrašais ir į jų vietą įklijuojamus ar įdėjus švarius lapus, jų dalis iš kito, analogiško dokumento³³¹.

Dokumentai, kurių lapai susegami metalinėmis kabelėmis kaip sąsiuvinis (socialinio draudimo pažymėjimai, kariniai liudijimai ir kiti), klostojami pašalinus iš jų pavienius lapus ar jų dalis. Vietoje jų įsegami analogiško dokumento lapai. Kad dokumente yra užklijuotas tekstas ar jo fragmentas,

³³¹ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 181.

rodo šie požymiai: storesnis popieriaus sluoksnius (tai lengva pastebėti žiūrint prieš šviesą); aplink užklijavimo vietą ir tarp sluoksnių randama klijų pėdsakų; pakitę įklijuoto fragmento kraštai; skiriasi užklijuotos ir tikros dokumento dalies spalva bei popieriaus kokybė; nesutampa dokumento spaustuvinės linijos, apsauginio tinklelio piešinys ir kiti ženklai; paveikus garais ar atitinkamais tirpikliais atsiskiria užklijuota dokumento dalis.

Knygutės formos dokumentams su pakeistais lapais yra būdingi šie požymiai: įsegtų lapų popieriaus fizikinės ir cheminės savybės skiriasi nuo tikrų dokumento lapų; skiriasi dokumento blanko spausdinti elementai, spaustuvinis šriftas, linijų forma; skiriasi dokumento lapų dydis, nevienoda puslapių numeracija; skirtinguose dokumento lapuose skirtinga dokumento serija ir numeris; ant kitos įsegtą lapo pusės lieka įrašų, kurie liudija, kad šis lapas buvo kito dokumento dalis; dokumento lapo sutvirtinimo (susiuavimo) vietose yra pašalinių skylių.

Tam, kad įklijos ar lapų pakeitimai dokumentuose būtų kuo mažiau pastebimi, klastotojai šiuos dokumentus specialiai ištepa, stengiasi, kad jie atrodytų aprinti, nudėvėti.

Mes aptarėme pagrindinius dokumentų klastojimo būdus. Tačiau atskirai reikėtų aptarti dokumentų rekvizitų klastojimo aspektus.

Jau esame aptarę, kad rekvizitais vadinami formalūs būtini elementai, kuriuos turi turėti kiekvienas tinkamai surašytas ir įformintas dokumentas. Rekvizitai patvirtina dokumento tikrumą, jo autentiškumą, tam tikru mastu padeda jį apsaugoti nuo suklastojimo. Iš rekvizitų dažniausiai klastojami dokumentų blankai, antspaudų ir spaudų atspaudai bei parašai.

Dokumentų blankų klastojimas. Dažnai padirbinėjami asmens dokumentų – vidurinio mokslo atestatų, diplomų, vairuotojo pažymėjimų ir kt. – blankai. Taip pat padirbinėjamos etiketės, įvairūs bilietai, piniginiai ženklai, vertybiniai popieriai ir kt.

Pagrindiniai netikrų blankų pagaminimo būdai yra kopijavimas dauginimo bei kitokia technika ir spausdinimas panaudojant spaudos formas³³².

³³² Kriminalistikos teorijoje galima rasti dar vieną blankų klastojimo būdą – piešimą. Tai pats paprasčiausias, primityviausias ir lengviausiai pastebimas blankų padirbimo būdas. Klastojamo blanko panašumas į tikrą priklauso nuo klastotojo gabumų, atidumo, turimų priemonių ir įgūdžių piešti. Klastotę rodo šie požymiai: neteisingas tekstas

Kopijavimas – tai tikrų blankų kopijų gaminimas fotoreprodukcinio būdu arba įvairiomis dauginimo technikos priemonėmis. Kuo daugiau panaudota saugaus spausdinimo elementų, tuo sunkiau tokius blankus klastoti. Kopijavimo aparatai negali atkartoti tokių elementų, kaip mikrotekstai, apsauginio tinklelio, vandens ženklų ir t. t.

Sunkiau nustatyti klastotę, kai dokumento blankai gaminami naudojant spaudos formas. Jei iškiliosios spaudos forma pasidaroma reikalingą tekstą išgraviravus metale arba išpjausčius gumoje, klastotės požymiai yra šie: nestandartiškas šriftas, supaprastinta raidžių forma, nevienodas jų dydis ir konfigūracija, kampuoti raidžių elementai, nelygiai išdėstytos raidės ir kitokie ženklai, skiriasi štrichų plotis ir kt.³³³

Kilus mažiausiam įtarimui dėl dokumento blankų tikrumo, jie perduodami tirti ekspertams. Poligrafinio klastojimo faktą galima nustatyti tik kruopščiai ištyrus abejotiną blanką kriminalistikos laboratorijoje ir palyginus jį su tikrų blankų pavyzdžiais.

Antspaudų ir spaudų atspaudų klastojimas. Visi nusikaltėlių naudojami antspaudų ir spaudų klastojimo būdai skirstomi į dvi dideles grupes. Prie pirmosios priskiriami būdai, kuriais klastojami antspaudų ir spaudų atspaudai. Tai piešimas, kopijavimas, dvigubas kopijavimas ir antspaudų nuskenavimas bei atspausdinimas rašaliniais spausdintuvais. Antroji grupė apima pačių antspaudų ir spaudų, o teisingiau – klišių, kuriomis atspaudžiami atspaudai, padirbimą.

Pieštą antspaudą atspaudą nesunku atskirti nuo tikro. Dažnai klastotojai atspaudą pirmiau nupiešia pieštuku, o paskui jį apveda violetiniu rašalu ar tušu. Dokumente gali likti dar ir tokių žymių: pieštuko štricho likučių, išankstinio pasirengimo pėdsakų (eilučių linijų, įvairių kvadratėlių ir kt.), skylių atspaudų centre nuo skriestuvo, kuriuo buvo apvedami išoriniai ir vidiniai atspaudų rėmai ir kt.

Antspaudų ir spaudų atspaudai kopijuojami peršviečiant ir perpiešiant tikrus atspaudus, juos atkuriant pagal spaudimo žymes ir perkeliant

turiny, gramatinės klaidos, asimetriškas teksto išdėstymas, šrifto nestandartiškumas, nevienodas tų pačių raidžių dydis ir forma, nelygios eilutės, nevienodi tarpai tarp raidžių ir žodžių, skirtingas štrichų plotis. Šis klastojimo būdas buvo populiarus XX a., dabar jo nenustatoma.

³³³ *Kriminalistikos technikos pagrindai.* Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 182–183.

per kopijavimo popierių. Svarbūs tokių klastojimų požymiai yra: įvairūs pataisymai, pripaišymai, pakartotinis kai kurių ženklų apvedimas. Galima aptikti grafito ar kopijuojamojo popieriaus dažomosios medžiagos likučių, kai kurie išpausti raidžių elementai gali likti neapvesti rašalu ar tušu, būdingos yra spaudimo žymės kitoje dokumento pusėje.

Gana paplitęs atspaudų klastojimo būdas yra jų perkopijavimas iš tikro dokumento. Kartais nepatyrę klastotojai tikro dokumento atspaudą iš karto perkopijuoja ant klastojamo dokumento, tokiu atveju gaunamas veidrodinis, t. y. atvirkščias atspaudas. Įgudę klastotojai tikro atspaudu vaizdą pirmiau perkelia ant tarpinio, gerai dažus sugeriančio daikto, o nuo jo – ant klastojamo dokumento. Šis būdas vadinamas dvigubu kopijavimu³³⁴. Kaip tarpinis objektas gali būti naudojamas sudrėkintas fotografinis popierius, hektografinė juosta ir kt. Taip suklastoti atspaudai labai panašūs į tikruosius, bet yra daug silpniau nusidažę, linijos išsiliejusios, nepakankamai ryškios, štrichai sutrūkinėję. Be to, kartu su atspaudu kartais perkeliama netoli jo esantys pašaliniai ženklai, teksto fragmentai, tarpinės medžiagos mikrodalelės. Jeigu klastotojas perkeltą atspaudą dar apveda rašalu, pastebima būdingų piešimo požymių, nevienodai nudažytas atspaudas ir kt.

Atspaudų ir spaudų klišės padaromos įvairiais būdais: išpjaustomos gumoje, kaučiuke, odoje, linoleume, medienoje ir kitose medžiagose, išgraviruojamos metale, pagaminamos fotocinkografiniu ar fotopolimeriniu būdais, surenkamos iš spaustuvinių ženklų, panaudojamos nuo senų atspaudų nupjautos raidės ir kt.

Dar vienas iš paplitusių klastojimo būdų yra atspaudų nuskenavimas ir atspausdinimas rašaliniiais spausdintuvais. Iš pirmo žvilgsnio gana sunku nustatyti šį klastojimo būdą, tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į rašalo spalvos ryškumą, kurį ne visuomet pavyksta atkurti parenkant spalvinę spausdinimo gamą, taip pat rašalo išigėrimo lygį į popierių. Rašaliniu spausdintuvu atspausdintas atspaudas akivaizdžiai giliau yra išigėres į popierių nei atspaudų ir spaudų rašalas. Taip pat matomas tolygus rašto ir piešinių spalvos ryškumas, tuo tarpu naudojant atspaudų ir spaudų originalus, rašalas ne visada būna tolygiai pasiskirstęs.

³³⁴ *Ibid.*, p. 186.

Techninis parašų padirbimas. Suklastoti parašai, tvirtinantys fiktyvius dokumentus, yra dviejų rūšių: pasirašyti imituojuoju konkrečių pareigūnų parašus arba išgalvotų pareigūnų vardu ir techniniu būdu bei priemone mis nukopijuoti tikri pareigūnų parašai. Pirmuoju atveju klastotę nustato rašysenos tyrimo specialistai, analizuodami grafinius parašo požymius ir lygindami juos su įtariamų asmenų rašysena. Antruoju atveju parašai padirbami pagal turimą pareigūno parašo pavyzdį, naudojant tam tikras technines priemones ir būdus. Tokie parašai yra techninės dokumentų ekspertizės objektai.

Techniškai parašai dažniausiai padirbami įvairiais kopijavimo būdais. Labiausiai paplitę yra šie:

- parašo kopijavimas peršviečiant;
- kopijavimas per kopijavimo popierių;
- kopijavimas ant klostojamo dokumento perspaudžiant tikro parašo štrichus ir vėliau juos apvedant rašalu ar šratinuku;
- dvigubas kopijavimas;
- parašo nuskenavimas ir atspausdinimas spausdintuvais.

Kartais parašai dokumentuose padirbami sudėtingesniais būdais. Žinoma atvejų, kai klastotojai fotocinkografiniu būdu buvo pasigaminę pareigūno tikro parašo klišę ir šią klišę klostuojamuosiuose dokumentuose dėdavo parašo atspaudus. Tokia klišė ir pats parašas vadinami faksimile. Yra pasitaikę, kai parašams klastoti buvo panaudota fotoreprodukcinė, projekcinė, montažo ir kitokia technika. Tokios klastotės nustatomos kriminalistikos laboratorijose.

Vystantis mokslui ir technologijoms, sukurtos naujos elektronikos ir optikos laimėjimus jungiančios sistemos, sėkmingai taikomos dokumentų kriminalistiniams tyrimams ir leidžiančios labai padidinti tyrimo operatyvumą bei informatyvumą. Tradicinius klostojimo būdus, tokius kaip piešimas, skutimas, plovimas, ėsdinimas, trynimas, keičia nauji, tobulesni būdai, atlikti kompiuterine bei elektrofotografine kopijavimo technika, leidžiančia pagaminti dokumentus, sunkiai atskiriamus nuo originalo.

XX a. paskutiniajame dešimtmetyje įvykęs kompiuterinių technologijų sprogtamasis vystymasis neatpažįstamai pakeitė praeityje konservatyvia laikyta priemonių, naudojamų klostojant dokumentus, sritį. Gerokai

padaugėjo dokumentų, pagamintų ir suklastotų pasitelkus kompiuterines technologijas.

Sparčiai modernėjanti biuro technika, įsitvirtinusi ne tik įstaigose, bet ir privačiame sektoriuje, atveria plačias galimybes ir dokumentų klastotojams. Tai pastebima ir ekspertinėje praktikoje – kaip tyrimo objektai dažnai pateikiami spausdintuvai, skeneriai, kopijavimo aparatai. Itin populiarius yra kompaktiniai daugiafunkciai aparatai, turintys visus išvardytus darbo režimus. Tokiais aparatais dažniausiai klastojami pinigų banknotai, brandos atestatai, gimimo liudijimai, įvairūs leidimai, pažymėjimai ir kt. Mažėja dokumentų, kurie gaminami kopijavimo būdu sumontuojant juos iš kelių dokumentų, pridengus popieriaus lapeliu ar užtepus nereikalingus įrašus korekcine medžiaga. Skeneriai ir kompiuterinės programos leidžia suklastoti dokumentą nepaliekant montažo požymių, tad ekspertų uždaviniai tampa vis sudėtingesni. Tokiu atveju naudingesnis būna ne paties dokumento, bet visos kompiuterinės sistemos (sisteminio bloko, kompiuterinių laikmenų, skenavimo ir spausdinimo aparatų), kurią pasitelkus jis galėjo būti pagamintas, tyrimas. Atliekant spausdintinių tekstų ir spausdinimo priemonių ekspertizę dažniausiai sprendžiami identifikaciniai uždaviniai, siekiama nustatyti, ar ekspertams pateiktais aparatais pagaminti tiriamieji dokumentai.

Be to, Kompiuterinių tyrimų skyriaus specialistams kompiuterio sisteminiam bloke radus informacijos, susijusios su tiriamaisiais dokumentais, tirama, ar būtent ta informacija buvo panaudota dokumentams išspausdinti.

Kai skiriasi naudotų spausdintuvų tipas, gamintojas, modelis, ekspertai gali atskirti, vienu ar keliais spausdintuvais išspausdinti keli dokumentai / skirtingi to paties egzemplioriaus lapai. Tačiau kai sutampa bendrieji spausdintinų ženklų požymiai ir rašalo (dažų) sudėtis, galimybės identifikuoti konkretų spausdintuvą nėra labai didelės, nes spausdintuvai ir jais spausdinami vaizdai dažniausiai neturi juos individualizuojančių požymių. Išvada tokiu atveju formuluojama remiantis plačiu grupiniu priklausomumu, pavyzdžiui, „Dokumento spausdinimo bendrieji požymiai ir pateiktu spausdintuvu spausdinamų ženklų požymiai yra vienodi“. Tai reiškia, kad dokumentas gali būti išspausdintas tiek tiriamu, tiek bet kuriu kitu to paties modelio ar net to paties gamintojo spausdintuvu.

Jei spausdintuvas buvo naudojamas dažniau, jame gali atsirasti specialių požymių, leidžiančių formuluoti silpnesnę ar stipresnę tikėtiną išvadą, kad jis panaudotas spausdinti tiriamus dokumentus.

Sėkmingai identifikaciniai uždaviniai sprendžiami tiriant spalvinius lazerinius aparatus, kurie spausdina specialų, akimi nematomą latentinį vaizdą (vadinamasis BITMAP kodas), būdingą tik tam aparatui. Tokio aparato identifiuoti nepavyksta tik tuo atveju, jei tirti pateiktas išspausdintas vaizdas neturi neužspausdintų plotų (pakraščių, baltos spalvos zonų).

9.4. Dokumentų apžiūra ir ekspertinio dokumentų tyrimo pagrindai

Dokumentai paprastai klastojami dvejopai – padarant kokiu nors būdu visiškai naują dokumentą arba pakeičiant kurią nors dalį tikro dokumento – prirašant (prispausdinant) netikrų duomenų, pakeičiant pirminį turinį mechaniniu (išskutant, ištrinant ir pan.) ar cheminiu (išplauinant, išėsdinant, užtepant korekcine medžiaga ir kt.) būdu panaikinant pirminius įrašus, o jų vietoje įrašant kitus duomenis ir pan. Dabar šalia klasikinių – mechaninio ir cheminio pirminių įrašų naikinimo būdų – atsirado ir elektroninis, susijęs su bankų mokėjimo kortelių magnetinėje juostelėje užkoduotos informacijos keitimu. Tad sparčiai plintančios įvairių technikos sričių naujovės nuolat koreguoja dokumentų ekspertizės tiriamų objektų pobūdį. Pavyzdžiui, rašomąja mašinėle spausdintų tekstų beveik nebeliko, tačiau atsirado naujas objektas – bankų mokėjimo kortelės.

Sparčiai besiplėtojančios mokslo ir technikos sritys didina ne tik ekspertų, bet ir klastotojų galimybes. Todėl klasikinės dokumentų ekspertizės sritys susilieja su naujomis arba net perduoda joms savo tyrimo objektus. Retenybė tirti dokumentą, pagamintą elektrofotografinio kopijavimu būdu, kai kopijavimo metu originaliame dokumente tiesiog popieriaus lapeliu (skiautele) pridengiami nereikalingi fragmentai, o vėliau jų vietoje atliekami (prispausdinami, prirašomi ir kt.) norimi pakeitimai arba tokiu pačiu principu dokumentas sumontuojamas iš kelių originalių šaltinių. Dabar šiais tikslais naudojamas ne kopijavimo aparatas, bet skeneris ir kompiuterinės programos. Dokumentų ekspertui vienam aptikti tokio

montažo požymius ir įrodyti, kad tiriamas dokumentas yra tik kopija, o ne originalas, labai sunku ar net neįmanoma. Todėl pasitelkus šiuolaikinę biuro techniką sumontuotas dokumentas yra ne tik dokumentų ekspertizės, bet kompiuterinių tyrimų objektas. Šiuolaikine kompiuterine technika suklastoti dokumentai vartotojams rečiau sukelia įtarimų, nes net atspaudai ir parašai, išspausdinti didelės skiriamosios gebos spalviniais spausdintuvais, stebint akimi ir neturint eksperto įgūdžių, atrodo kaip originalūs (atspausti antspaudu ar pasirašyti rašikliu).

Klasikiniu požiūriu³³⁵ dokumentų ekspertizės skirstomos į **dokumentų rekvizitų** ir **dokumentų medžiagų ekspertizę**. Tačiau itin padidėjus poreikiui identifikuoti spausdinimo įrenginius, į atskirą rūšį išskirta **spausdintinių tekstų ir spausdinimo priemonių ekspertizė**.

Pagrindiniai dokumentų ekspertizės tyrimo objektai, bendri visoms trimis rūšims, yra dokumentai arba jų fragmentai, rankraštiniai įrašai, dokumentuose esamos nuotraukos ir kt.

Dokumentų rekvizitų ir spausdintų tekstų (vaizdų) ir spausdinimo priemonių ekspertizės objektai yra ne tik dokumentai, bet ir įrankiai ar priemonės, kuriais pagaminti tie dokumentai – atspaudai, kompiuterių spausdintuvai, kopijavimo, fakso aparatai, spaudos formos, spaudos plėvelės ir kita spausdinimo įranga. Jei negalima ekspertams pateikti minėtų daiktų, pateikiami jais gaminamų objektų eksperimentiniai ar laisvieji pavyzdžiai – atspaudų atspaudai, tiriami spausdinimo įranga ar priemonėmis išspausdinti tekstai (vaizdai) ir kt.

Dokumentų medžiagų ekspertizės objektai yra rašto medžiagos ir jomis užpildytos rašymo priemonės, dokumentų pagrindo medžiagos, įvairios pagalbinės medžiagos, įrašus panaikinančios medžiagos.

Dokumentų ekspertizės uždaviniai skirstomi į identifikacinio ir neidentifikacinio pobūdžio (diagnostinius ir klasifikacinius)³³⁶. Identifikaciniai uždaviniai sprendžiami, kai reikia nustatyti atspaudą, kuriuo buvo atspausdinti atspaudai, spausdintuvą (rašomąją mašinėlę, spaudos formą), kuriuo buvo išspausdinti dokumentai, rašomąją priemonę, kuria para-

³³⁵ *Dokumentų ekspertizės metodinės rekomendacijos*: <<http://www.ltec.lt/dokumentu-metodines>>.

³³⁶ *Ibid.*

šyti įrašai ir pan. Sprendžiant diagnostinius uždavinius, reikia atsakyti į klausimus, susijusius su dokumento ar atskirų jo fragmentų pagaminimo būdu, rekvizitų atlikimo eiliškumu, prirašymų, pakeitimų, nuotraukos / voko perklijavimo fakto, dokumento pagaminimo laikotarpio nustatymu, ir pan. Klasifikaciniai uždaviniai dažniausiai yra tarpiniai sprendžiant identifikacinius ar diagnostinius uždavinius, pavyzdžiui, nustatyti rašto medžiagos ar popieriaus rūšį. Kartais tokie klausimai gali būti ir savarankiški, kaip galutinis ekspertizės tikslas.

Dirbant su dokumentais būtina laikytis tam tikrų reikalavimų³³⁷. Jų negalima lankstyti, būtina saugoti nuo galinčių pakitimus sukelti aplinkos veiksnių (taršos, drėgmės ir kt.). Jei dokumentas buvo sulankstytas, po apžiūros jį reikia sulenkti tokia pačia tvarka.

Dokumentuose – tyrimo objektuose iki pateikiant tirti draudžiama daryti žymas bet kokiomis rašomosiomis priemonėmis, žymėti rodyklėmis, pabraukti, apibrėžti. Jeigu iki ekspertizės skyrimo ant dokumentų buvo padarytos kokios nors žymos, negalima jų šalinti (ištrinant, suklijuojant), o tai reikia nurodyti nutartyje / užduotyje.

Jeigu tiriamųjų dokumentų yra daug ir būtina juos sąlygiškai sunumeruoti, numeriai rašomi lapo kampe mažais ženklais, kuo toliau nuo dokumento rekvizitų (numeruoti ir kitoms pastaboms galima panaudoti specialaus lipnaus popieriaus juosteles, priklijuojamas lapo krašte, kurios vėliau lengvai pašalinamos nepažeidžiant dokumento).

Apdegusių, sudūlėjusių ar suplyšusių dokumentų negalima klijuoti ant popieriaus lapo ar suklijuoti atskiras jų dalis. Tokiais atvejais jie dedami tarp dviejų stiklo lakštų ar kietesnės permatomos plėvelės lapų, kurie galuose suklijuojami lipnia juosta. Elgtis su tokiais dokumentais reikia labai atsargiai, nes jie yra trapūs ir gali subyrėti.

Sulipusių dokumentų nerekomenduojama mėginti išskirti, nes tai darant ne specialistui galima prarasti svarbią informaciją. Taip pat jei ant dokumento yra pašalinių medžiagų – dėmių, prilipusių įvairios kilmės dalelių, nerekomenduojama jų šalinti.

Tiriamųjų dokumentų iki skiriant ekspertizę negalima siūti tiesiai į

³³⁷ *Ibid.*

bylą (tai ypač dažnai pasitaiko civilinėse bylose). Rekomenduojama įsiūti didesnio nei dokumentas formato voką, įdėti į jį dokumentą, voką užklijuoti ir užantspauduoti.

Jei dokumentai vis dėlto įsiūti į bylą ir tai apsunkina tyrimą, užsakovams rašomas prašymas leisti dokumentus išimti iš bylos, ir tyrimas pradedamas tik tuomet, kai raštu gaunamas toks leidimas. Tai pailgina ekspertizės atlikimo terminą.

Dokumentai ekspertizei pateikiami supakuoti į jų dydį atitinkančius vokus. Vokai užrašomi prieš įdedant į juos dokumentus. Jei būtina dokumentus sulankstyti, tai daroma per jau esančias lenkimo linijas. Užklįjuojant voką tarp dokumentų ir voko atvarto dedamas popieriaus lapas, kad klįjai nesugadintų dokumentų.

Spausdintuvai, skeneriai ir kita dokumentams klostoti panaudota įranga būtinai pateikiama su jungiamaisiais laidais.

Ant kiekvieno paketo (voko, dėžės ar tiesiogiai ant spausdinimo įrenginio) turi būti pritvirtintos etiketės su aiškinamaisiais užrašais (miesto / rajono pavadinimas, bylos numeris, objekto apibūdinimas ir kt.).

Apžiūrimo dokumento reikia stengtis nesutepti ir nesunaikinti galėjusių likti pirštų atspaudų. Dokumentai, jei jų yra daug, sugrupuojami ir sunumeruojami. Be tiriamųjų dokumentų, dokumentų rekvizitų ekspertizei dažnai pateikiami lyginamieji pavyzdžiai. Šie **pavyzdžiai gali būti laisvieji, sąlygiškai laisvieji (tarpiniai) ir eksperimentiniai**.

Pirminis dokumentų vertinimas prasideda nuo jų apžiūros. Visuomenėje paplitusi nuomonė, kad nustatyti suklastotus dokumentus gali tik ekspertai, atlikę sudėtingus tyrimus panaudodami specialiai tam skirtas mokslines technines priemones. Dažnai pirmuosius klastojimo požymius nustato ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai, policijos, pasienio ar kitų teisėsaugos institucijų pareigūnai, kai apžiūrinėja surastus ar pateiktus dokumentus.

Dokumentų apžiūra siekiama šių tikslų³³⁸:

- išanalizuoti bendrą dokumento vaizdą, jo turinį, formą ir medžiagą, iš kurios jis pagamintas;

³³⁸ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 173.

- nustatyti dokumentą individualizuojančius požymius ir galimo klastojimo žymes;
- išsiaiškinti, kokius tolesnius veiksmus būtina atlikti po pirminės dokumentų apžiūros, ar reikia skirti jų kriminalistinę ekspertizę, kokius klausimus ir kokią medžiagą pateikti ekspertams ir kt.

Aprašant paimamus dokumentus apžiūros protokole, būtina nurodyti: dokumento rūšį arba pavadinimą, jo numerį, seriją. Taip pat nurodoma, kam, kas, kada, kur ir kokiam laikui išdavė dokumentą, pateikiamos dokumento blanko charakteristikos (iš kelių lapų ir viršelių susideda dokumentas, ar blankas pagamintas spaustuvėje, keliomis ir kokiomis kalbomis atspausdintas tekstas, ar blankas turi apsauginį tinklelį, kokia yra dokumento būklė, susidėvėjimo laipsnis). Jei aprašomi ne asmens dokumentai, turi būti nurodomas dokumento turinys (bendras turinys ir kiekvieno puslapio žodžiai, kuriais prasideda tekstas, ir paskutiniai – kuriais baigiasi). Be abejo, turi būti nurodomi dokumento matmenys (centimetrais arba nurodomas formatas). Aprašant dokumentus būtina aprašyti kai kuriuos rekvizitus ir nurodyti bendruosius jų požymius. Pavyzdžiui, antspaudų ir spaudų atspaudų dydis, spalva, tekstas, piešiniai, esantys atspaude, jų buvimo vieta dokumente ir t. t. Tokiu pačiu principu aprašomas ir parašai (ai). Apžiūrint ir aprašant dokumentus, reikia atkreipti dėmesį į papildomus užrašus, dėmes, suteptas vietas, galimus klastojimo požymius.

Ikiteisminio tyrimo ir teismų praktikoje dažnai susiduriama su techniniu dokumentų klastojimu. Tokiu atveju teismo nutartimi skiriama dokumentų rekvizitų ekspertizė. Ši ekspertizė tiria materialių dokumentų klastojimą, kai padaromas visas netikras dokumentas, į tikrą dokumentą vietoje teisingų įrašomi neteisingi, netikri duomenys, keičiami dokumentų rekvizitai, ka kurie jų fragmentai ištaisomi, išskutami, išsėdinami ar kitokiu būdu pakeičiami, uždedami netikri spaudai, dokumentai suplėšomi, sudeginami ir pan. Dokumentų rekvizitų ekspertizė sprendžia identifikacinius ir neidentifikacinius uždavinius³³⁹. Didelę savarankišką grupę sudaro identifikaciniai uždaviniai, kuriais siekiama identifikuoti technines priemones ir prietaisus, naudojamus dokumentams gaminti.

³³⁹ Pošiūnas, P. Techninė dokumentų ekspertizė. *Teisės problemos*. 1995, 3: 92–99.

Dažniausiai pasitaikantys dokumentų rekvizitų ekspertizės uždaviniai – nustatyti dokumento ar jo fragmentų pagaminimo būdą ir jo atitiktį reikalavimams (kai tiriama dokumentai su specialiomis apsaugos priemonėmis); nustatyti pirminio teksto pakeitimus, kai pirminiai įrašai buvo pašalinti ir jų vietoje padaryti kiti įrašai, taip pat kai pirminiai įrašai buvo pakeisti prirašant ar ištaisant; nustatyti mokėjimo kortelių blankų tikrumą ir ištirti jų magnetinėse juostelėse esamą informaciją; nustatyti, ar tuo pačiu antspaudu antspauduoti dokumentai; atkurti užteptus, užbrauktus, išblukusius, užklijuotus ir normaliomis sąlygomis neįskaitomus įrašus; nustatyti dokumento rekvizitų atlikimo eiliškumą; nustatyti dokumento dalių pakeitimo faktą (nuotraukos perklijavimą, lapų pakeitimus ir pan.). Atliekant dokumentų rekvizitų ekspertizę, kartais drauge su dokumentų medžiagų ekspertize tiriama dokumentų pagaminimo laikotarpis (santykinis dokumentų amžius), sprendžiami klausimai, susiję su visumos pagal dalis nustatymu, atkuriami įrašai pagal įspaustus štrichus apdegusiuose dokumentuose.

Šios ekspertizės metu galima identifikuoti konkretų antspaudą ar spaudą, pavyzdžiui, ar atspaudas dokumente atspaustas tirti pateiktu antspaudu arba spaudu. Ekspertai, atlikdami dokumentų rekvizitų ekspertizę, nustato dokumentų tekstų įvairių žymų padarymo priemones. Galima nustatyti, kokia konkrečia rašomąja priemone tekstas rašytas: pieštuku, plunksna, flomasteriu ir kt., dokumentą, nuo kurio techninėmis priemonėmis nukopijuotas įrašas.

Dokumentų rekvizitų ekspertizės metu dažnai prireikia nustatant dokumento arba jo fragmento pagaminimo būdą (dokumento teksto padarymo būdą, parašų klastojimo būdą, antspaudų ir spaudų gaminimo būdą ir pan.), taip pat galima nustatyti dokumentų rekvizitų pakeitimo aplinkybes (dokumento pakeitimų faktą ir būdą, naujų rekvizitų pridėjimo faktą ir būdą, dokumento rekvizitų pakeitimo (perklijavimo ir pan.) faktą ir būdą, rekvizitų pašalinimo būdą). Pirminių įrašų, visiškai panaikintų mechaniniu būdu, atkurti negalima. Cheminiu būdu panaikintų pirminių įrašų atkūrimo galimybės priklauso nuo rašto medžiagos, kuria jie buvo parašyti, ir naudotų įrašams panaikinti medžiagų.

Vienas dokumentų rekvizitų ekspertizės uždavinių yra nustatyti pirminį pakeisto dokumento turinį. Pirminis turinys atkuriamas, jei buvo pa-

naikintas mechaniniu ar cheminiu būdu, užteptas, užbrauktas, užklijuotas, išblukęs dėl gamtinių veiksnių poveikio ir normaliomis sąlygomis neįskaitomas. Sudėtinga nustatyti užteptus ar užbraukytus įrašus, ypač jei jie užtepti ar užbraukti tos pačios rūšies rašto medžiagomis.

Dokumentų rekvizitų ekspertizė atkuria įrašus ar atvaizdus apdeguosiuose, apanglėjusiuose, apipelijusiuose, sutrūnijusiuose, suplėšytuose dokumentuose, taip pat galima nustatyti susikertančių įrašų, parašo ir teksto, parašo ir atspaudo štrichų atlikimo eiliškumą, dokumento dalių pakeitimo faktą (fotonuotraukos perklijavimą, lapų pakeitimą, ar dokumentas nesumontuotas iš kelių atskirų dokumento dalių).

Dokumentų rekvizitų ekspertizei pateikiami dviejų rūšių objektai: tiriamieji dokumentai (daiktiniai įrodymai) ir pavyzdžiai lyginamajam tyrimui.

Tirdami oficialius lietuviškus banknotus ir valstybinius dokumentus (asmens tapatybės, kelionės dokumentus, vairuotojo pažymėjimus, brandos atestatus, mokslo įstaigų diplomus, įvairius valstybės patvirtintus pažymėjimus, leidimus ir pan.), kurie gaminami su specialiomis apsaugos priemonėmis, ekspertai naudojami turimomis blankų pavyzdžių kolekcijomis, ekspertams skirtais blankuose panaudotų apsaugos priemonių aprašymais, Valstybės dokumentų technologinės apsaugos tarnybos ir kituose specializuotuose tinklalapiuose skelbiama informacija. Tirdami kitų valstybių kelionės dokumentus ir banknotus ekspertai naudojami specialiomis duomenų bazėmis (tiek spausdintinėmis, tiek ir elektroninėmis, bendradarbiauja su kolegomis iš kitų šalių). Tačiau tiriant kitokius užsienio valstybių dokumentus (pavyzdžiui, įsidarbinimo sutarčių blankus, išsilavinimo pažymėjimus ir kt.), taip pat mūsų šalies įvairių įmonių naudojamus blankus, ekspertams būtina pateikti lyginamuosius pavyzdžius. Neturėdami lyginamųjų pavyzdžių, išvadą, kad dokumento blankas yra netikras, ekspertai gali duoti tik tam tikrais atvejais – kai nustatoma, kad specialiosios apsaugos priemonės yra imituotos (pavyzdžiui, apsauginiai popieriaus pluošteliai, vandens ženklai ir t. t.). Tačiau jeigu tiriamas blankas neturi jokių specialiųjų apsaugos priemonių (pavyzdžiui, yra spausdinamas kompiuterio spausdintuvu ar padauginamas kopijavimo aparatu), be lyginamųjų pavyzdžių negalima išspręsti klausimo apie jo tikrumą.

9.5. Dokumentų pagaminimo amžiaus nustatymo problemos ir galimybės³⁴⁰

Pastaruoju dešimtmečiu labai suaktyvėjo šios srities moksliniai tyrimai, tačiau vis dar esama fakto, kad absoliutus dokumentų pagaminimo amžius, t. y. ar dokumentas pagamintas jame nurodyta data, nenustatomas. Tai lemia ne viena priežastis: rašto medžiagų senėjimas yra specifinis procesas ir labai priklauso nuo dokumentų laikymo sąlygų (ypač veikia šviesa ir šiluma, įtakos turi netgi popieriaus rūšis ir spalva); yra daugybė rašto gamintojų, kurie naudoja savas receptūras ir sunku rasti dėsningumus, tinkančius visiems gaminiams; įrašai dažnai būna per trumpi ir kt.

Tačiau tam tikrais atvejais galima nustatyti laikotarpį, kai tiriamas dokumentas yra pagamintas. Laikotarpis įvertinamas atliekant dokumentui panaudotų medžiagų jame nurodyto laikotarpio ir tikėtino (įtariamoms pagaminimo datos) laikotarpio dokumentų lyginamąjį tyrimą. Tokį tyrimą siūloma atlikti, kai dokumentai yra antspauduoti ir nurodytą juose bei įtariamą pagaminimo datą skiria bent pusės metų laikotarpis. Antspaudas naudojimo metu gali užsiteršti ar nusidėvėti, ir šie pokyčiai paprastai atsispindi jo antspauduose. Kuo dažniau antspaudas naudojamas ar kuo didesnis laikotarpis skiria dokumentuose nurodytą ir įtariamą jų pagaminimo datą, tuo didesnė tikimybė aptikti antspauduose konkrečiam laikotarpiui būdingus požymius ir pagal tai įvertinti galimą dokumentų pagaminimo laikotarpį. Tokiam tyrimui atlikti reikia pateikti kiek įmanoma daugiau dokumentuose nurodytos datos laikotarpio ir įtاريو jų pagaminimo laikotarpio antspauduotų dokumentų. Jeigu įmanoma, pateikti dokumentus, kurie būtų datuoti ta pačia diena kaip ir tiriamieji, taip pat keliais mėnesiais senesnių ir naujesnių dokumentų. Be to, turėtų būti pateikiama dokumentų iš viso laikotarpio, kuris skiria nurodytą dokumente ir įtariamą parašymo datą (bent po vieną dokumentą iš kiekvieno mėnesio). Galimos tokio tyrimo išvados – labai tikėtina / tikėtina, kad tiriamieji dokumentai pagaminti ne nurodytu juose, bet vėlesniu / ankstesniu laikotarpiu (kartais, atsižvelgiant į nustatytų požymių visumą, laikotarpis konkretinamas) arba formuluojamas atsakymas, jog atspau-

³⁴⁰ *Dokumentų ekspertizės metodinės rekomendacijos* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.ltec.lt/dokumentu-metodines>>.

duose antspaudo eksploatacijos požymiai neatsispindi ir nustatyti, kada tiriamieji dokumentai pagaminti, negalima.

Dokumentų medžiagų ekspertizės objektai yra tiek patys dokumentai, tiek jiems pagaminti panaudotos medžiagos ir priemonės. Tokių medžiagų ir priemonių įvairovė yra labai didelė, tad atliekant dokumentų medžiagų ekspertizę tiriamų konkrečių objektų spektras yra labai platus.

Sąlygiškai dokumentų medžiagų ekspertizė dalijama į kelis porūšius:

- rašto medžiagos (šratinukų pastos, įvairios paskirties rašalas, tušas, antspaudų dažai, spausdintuvuose naudojamos dažomosios medžiagos, tipografiniai dažai ir kt.) bei jų pripildytos rašomosios priemonės;
- dokumentų pagrindo medžiagos (popierius, kartonas, mokėjimo kortelių plastikas ir kt.);
- įvairios pagalbinės medžiagos (klėjai, koreguojančios medžiagos, lakai ir kt.), įrašus panaikinančios medžiagos (buitinės chemijos gaminiai, tirpikliai ir kt.).

Tyrimo schema pasirenkama atsižvelgiant į tiriamųjų objektų sudėtį ir tyrimo tikslus. Dažniausiai ekspertams užduodamas identifikacinis klausimas, kuriam spręsti reikia kiek galima išsamiau išanalizuoti tiriamųjų objektų sudėtį. Tuo tikslu panaudojami ne tik mikroskopiniai morfologinių ir optinių savybių tyrimai, negadinantys pavyzdžio, bet ir įvairūs instrumentiniai metodai (atliekami kompleksiniai tyrimai su kitų skyrių ekspertais), dalį tiriamojo objekto sunaikinantys negrįžtami. Pavyzdžiui, tiriant popierių, iš kiekvieno tiriamojo objekto reikia iškirpti po ~ 3 × 3 cm dydžio popieriaus gabalėlį. Ekspertai, jei tik įmanoma, kerpa iš tuščios dokumento vietos, nepažeisdami dokumento rekvizitų. Tiriant rašto medžiagas, kai reikia nustatyti, ar tuo pačiu rašikliu parašyti įrašai, iš štrichų reikia kirpti pavienes maždaug 1–2 mm ilgio iškarpėles. Todėl skirdamas tyrimą tyrėjas turėtų iš anksto nurodyti, kad leidžia ekspertams daryti nurodyto dydžio pavyzdžių poėmius iš tiriamųjų dokumentų.

Tiriant dokumentų medžiagas visų pirma reikia nustatyti jų prigimtį, tipą, rūšį (išspręsti klasifikacinį uždavinį). Paskui identifikuojami individualiai apibrėžti objektai (sprendžiamas identifikacinis uždavinys). Dėl standartinės rašto medžiagų, popieriaus ir kitų dokumentams naudojamų

medžiagų gamybos bei receptūrų sprendžiant identifikacinius uždavinius dažniausiai nustatomas siauresnis ar platesnis grupinis lyginamųjų objektų priklausomumas (pagal tam tikrus bendrus ir specialius požymius objektai priskiriami kiekiniai tokių objektų grupei, kurią apibūdina tam tikros specifinės gamybos, saugojimo, eksploatavimo sąlygos). Konkretaus objekto individualizavimo galimybės yra labai ribotos, nes tą galima padaryti tik tais atvejais, kai randami tik tam gaminiui (pavyzdžiui, popieriaus lapui, rašalo buteliukui ir kt.) būdingų požymių.

Rašomąją priemonę, kuri kaip gaminys yra sudaryta iš korpuso, dažomosios medžiagos rezervuaro, rašymo antgalio, ekspertai supranta kaip rašymo mazgo ir rašto medžiagos visumą. Tyrimą sudaro dvi dalys – dažomosios medžiagos savybių tyrimas ir rašymo mazgo nulemtų požymių štrichuose įvertinimas. Lyginant šratinukais atliktus įrašus, kai sutampa visi dažomosios medžiagos rodikliai ir įrašų morfologiniai požymiai, dažniausiai formuluojama dviguba išvada: pirma dalis apibūdina grupinį dažomųjų medžiagų priklausomumą, o antroje pateikiama tikėtina išvada dėl to paties rašiklio. Pavyzdžiui, lyginami įrašai parašyti tos pačios rūšies (pagaminta iš vienodos sudėties dažų ir pasižyminčia vienodomis savybėmis) šratinukų pasta. Tikėtina (arba labai tikėtina), kad įrašai parašyti tuo pačiu šratinuku. Paprastai kuo ilgesni tiriamieji įrašai, tuo tiksliau galima įvertinti štrichų mikrostruktūrą ir duoti aukštesnio laipsnio tikėtiną išvadą. Tačiau kai įrašai trumpi, pavyzdžiui, vienas ar keli skaitmenys ar tik jų dalys, negalima įvertinti nuo rašymo mazgo ypatumų priklausančios štrichų mikrostruktūros. Tada lieka tik pirmiau minėtos išvados pirmoji dalis ir formuluojamas atsisakymas dėl to paties rašymo mazgo (rašiklio).

Kai įrašai parašyti ne šratinukais, bet dabar labai paplitusiais geliniais ar kitais rašalo pripildytais rašikliais, dažniausiai nustatomas tik dažomosios medžiagos sudėties vienodumas. Kadangi rašalas yra skystesnė medžiaga nei šratinukų pasta, greičiau išteka iš rašymo mazgo, liedamasis ant popieriaus įsigeria į jo pluoštus ir taip panaikina rašymo mazgo pėdsakus, todėl požymių, leidžiančių identifikuoti rašiklį, nelieka.

Individuali priklausomybė, pavyzdžiui, ar du nedideli popieriaus lapeliai priklausė tam pačiam A4 formato lapui, nustatoma retai. Jeigu sutampa visi lyginamo tiriamųjų objektų popieriaus rodikliai, daroma iš-

vada, kad dokumentai išspausdinti ant tos pačios rūšies, pagaminto vienodomis gamybinėmis sąlygomis (arba tos pačios gamybinės partijos) popieriaus. Taigi nurodoma gaminių grupė, kitaip sakant, lyginamas popierius, būtų bendro grupinio priklausomumo. Vadinasi, visi toje pačioje pakuotėje buvę popieriaus lapai turės tokias pačias savybes. Ir ne tik tos pakuotės, bet ir visos gamybinės partijos. Be to, kartais tiriamam objektui panaudota tik lapo dalis, todėl dalies požymių (lapo dydžio, pjaustymo ypatumų ir kt.) įvertinti negalima.

Susiaurinti tokią grupę galima tik tuomet, jei popierius turi kokių nors išskirtinių nestandartinių gamybos ypatumų (kokybiškam popieriui nebūdingų teršalų dalelių, pjaustymo įrenginio pėdsakų, liniavimo požymių ir pan.), laikymo sąlygų ir eksploatacijos požymių. Tokie požymiai gali būti ir įvairios teršalų dalelės, sulenkimai, įplyšosi, nuo šviesos patamsėjusios vietos.

Klausimų ekspertams formulavimas³⁴¹

- **Rekomenduojami klausimai, padedantys nustatyti dokumentų pagaminimo būdą:**

Ar pateiktas tirti vairuotojo pažymėjimas Nr. XXXXX / asmens tapatybės kortelė Nr. XXXXX (galima nurodyti asmens, kuriam dokumentas išduotas, vardą ir pavardę) / transporto priemonės registracijos liudijimas Nr. XXXXX (gali būti įvardijamas bet koks dokumentas ar blankas) yra tikras? Jei ne, koku būdu jis pagamintas?

Ar pase Nr. XXXXX esanti šalies X viza yra tikra? Jei yra ne viena tos pačios šalies viza, o domina tik viena, reikia nurodyti jos lokalizacijos vietą.

Ar sąskaita faktūra išspausdinta ant įmonės naudojamo blanko, kurio pavyzdys pateikiamas lyginamajam tyrimui?

Ar tirti pateikti dokumentai yra pagaminti vienu būdu?

- **Rekomenduojami klausimai tiriant pirminio turinio pakeitimus:**

Ar dokumento pirminiai įrašai buvo keičiami? Jei taip, koku būdu?

Kokie buvo pirminiai įrašai?

³⁴¹ *Ibid.*

Jei nagrinėjant bylą nustatyti faktai leidžia, pateikiamus ekspertams klausimus būtina sukonkretinti, pavyzdžiui:

Ar eilutėje „Vieneto kaina“ esančio skaičiaus pirmasis skaitmuo yra prirašytas?

Ar paskutinis teksto sakinys (pastraipa ar pan.) yra prirašytas?

Klaidinga ekspertų klausti „Kokių dar yra ištaisymų?“, ypač kai mato ma, kad dokumente yra, pavyzdžiui, gramatikos klaidų ištaisymų, ar pan. Klausimas: „Ar įrašai blanke parašyti vienu metu?“ suprantamas, kaip prirašymo fakto nustatymas, todėl tokį klausimą būtina sukonkretinti ir formuluoti taip: „Ar įrašai blanko eilutėje „Kiti statiniai“ yra prirašyti?“

- **Rekomenduojami klausimai tiriant mokėjimo korteles:**

Ar mokėjimo kortelės blankas yra pagamintas pagal tokių kortelių reikalavimus? Jei ne, kokių būdu pagaminta mokėjimo kortelė?

Ar pateikta tirti balto plastiko kortelė su magnetine juoste yra padirbta mokėjimo priemonė?

Kokia informacija įrašyta kortelės magnetinėje juostelėje? Ar ši informacija yra pirminė?

Kokio banko išleistai kortelei priklauso tiriamos kortelės magnetinėje juostelėje esama informacija? Informaciją, reikalingą atsakyti į šį klausimą, ekspertai gauna iš turimų specializuotų duomenų bazių arba kreipiasi techninės pagalbos į UAB „First Date Lietuva“, gaminančią bankams mokėjimo korteles.

Nepatartina ekspertų klausti: „Kokia sąskaitos savininko pavardė, koks banko sąskaitos numeris?“, nes tai slapti bankų duomenys ir teismo ekspertai tokios informacijos neturi, o klausimas „Kokios paskutinės operacijos buvo atliekamos su tirti pateikta kortele, kokiose vietose buvo nuimami pinigai ir kokios sumos?“ nėra teismo ekspertų kompetencija. Atsakymus į tokius klausimus gali pateikti Lietuvos bankų atstovai.

Netikrų kortelių gamybai reikalinga speciali įranga, įrašanti informaciją į magnetinę juostelę, jeigu padirbinėjami blankai, reikalinga įranga, spausdinanti vaizdus ant plastiko, įranga kortelės numeriui išspausdinti ir t. t. Todėl klausti: „Kokiomis priemonėmis ir kokiais įrankiais suklastota tirti pateikta mokėjimo kortelė?“ netikslinga, nes atsakymas bus labai abs-

traktus. Jei pas įtariamąjį būtų rasta kokia nors įranga, ekspertai jau galėtų tikrinti, ar ji galėjo būti pritaikyta tirti pateiktą kortelių gamybai.

- **Tiriant antspauduotus dokumentus, ekspertams galima pateikti tokius klausimus:**

Kokiu būdu atliktas antspaudo atspaudas tirti pateiktame dokumente?

Ar atspaudas tiriamajame dokumente nėra nukopijuotas nuo lyginti pateiktoje sutartyje esamo antspaudo?

Ar atspaudai dokumentuose atspausiti tuo pačiu antspaudu (arba ta pačia kliše)?

Ar atspaudas atspausintas įmonės antspaudu, kurio eksperimentiniai atspaudų atspaudai pateikti lyginamajam tyrimui?

Ar atspaudas važtaraščiuose atspausintas pateikiamu tirti iš įtariamojo paimtu antspaudu?

Kokio turinio antspaudo atspaudas yra atsispaudęs pas įtariamąjį ras-toje antspaudų dažų pagalvėlėje?

Nepateikus ekspertams klišių, nerekomenduotina klausti: „Kokiu būdu pagaminta klišė, kuria atspausintas atspaudas?“, nes vystantis naujoms technologijoms ir namudinėmis sąlygomis, naudojant kompiuterius ir įvairius jų priedus, galima pagaminti labai kokybiškas klišes. Dėl šios priežasties mažėja kategoriškų, o didėja tikėtinų išvadų sprendžiant identifikacinius klausimus.

Identifikacinius klausimus ekspertams lengviausia spręsti, kai pateikiami identifikuojamieji antspaudai. Kad nesutriktų įmonės, iš kurios paimtas atspaudas, darbas, ekspertai jį gali apžiūrėti be eilės, tik gavę užsakymą atlikti tyrimą ir pasidarę eksperimentinius atspaudus grąžinti.

Jei negalima pateikti klišių, pateikiami eksperimentiniai jų atspaudų pavyzdžiai. Reikia pateikti eksperimentinių atspaudų pavyzdžių (ne mažiau kaip dešimt atspaudų, atliktų įvairiu spaudimu). Prieš darant eksperimentinius atspaudus, patartina juos apžiūrėti ir apie pastebėtus ypatumus (pavyzdžiui, paviršiaus įtrūkius) informuoti ekspertus. Tačiau negalima klišių valyti, plauti, nukrapštyti prilipusias pašalines daleles ar kitaip veikti darbinį jų paviršių.

Atspaudams daryti parenkamas kiek įmanoma panašesnis popierius kaip tiriamųjų dokumentų. Antspauduojama skirtingu spūdžiu – dalis eksperimentinių atspaudų turi būti visiškai atsispaudusių, kita dalis turėtų būti atspausa panašiu intensyvumu, koks yra tiriamuosiuose dokumentuose.

Rekomenduojama dalį atspaudų atlikti ant kieto pagrindo (antspauduojamas lapas tiesiai ant stalo), kitą – ant minkšto (po antspauduojamu lapu padedama keletas popieriaus lapų).

Dėti eksperimentinius atspaudus gali keli asmenys, ypač jei dėl kokių nors priežasčių vienam nepavyksta gauti atsikartojančio rezultato. Jeigu nepavyksta atspausiti kokybiškų, ryškių atspaudų, būtina apie tai informuoti ekspertą.

Jei antspaudu klišė yra sunaikinta ar dėl kitų priežasčių negalima ją padaryti eksperimentinių atspaudų, ekspertams pateikiami laisvieji atspaudų pavyzdžiai – tai dokumentų originalai, kuriuose yra tyrėjus dominančiu antspaudu atspausėtų atspaudų. Tiksliausia pateikti dokumentus kuo artimesnio tiriamiesiems laikotarpio.

Pageidautina taip pat pateikti atspaudų, padarytų tuo antspaudu maždaug tuo pačiu metu kaip ir tiriamieji atspaudai. Ekspertizei galima pateikti ir pačius atspaudus, spaudus ir pagalvėlę.

Kopijavimo aparatui identifikuoti pateikiami ne mažiau kaip penki toniniai atspaudai (be teksto) ir ne mažiau kaip penki tekstiniai atspaudai kiekvienu kopijavimo aparatu. Foniniai ir tekstiniai atspaudai turi būti didžiausio leistino formato. Jei buvo naudoti kopijavimo aparatai, teksto ir foninius vaizdus reikia pateikti tiek iš spėjamųjų, tiek iš kitų plokštelių. Jeigu tiriamojo kopija gauta iš spalvoto originalo, reikia gauti ir pavyzdžių iš spalvoto originalo. Pageidautina pateikti ir atspaudus (laisvuosius pavyzdžius), pagamintus tuo pačiu laiku kaip ir tiriamasis dokumentas, ypač kai paaiškėja, kad kopijavimo aparatas buvo taisomas.

- **Tiriant išpaustus, užteptus, užbrauktus, išblukusius, užlietus, užklijuotus ir normaliomis sąlygomis neiškaitomus įrašus, siūlomi šie klausimai:**

Kokie įrašai, sprendžiant iš užrašų knygutės x puslapyje esamų išpaustų štrichų, buvo išplėstame šios knygutės lape?

Kas parašyta ant tirti pateikto kopijavimo popieriaus lapo?

Koks yra užteptas (sulietas, užklijuotas, išblukęs) tekstas?

Jeigu bylos tyrėjams yra žinoma, koks įrašas galėjo būti tiriamajame dokumente, reikėtų apie tai informuoti ekspertą.

- **Tiriant dokumentų rekvizitų atlikimo eiliškumą, ekspertų galima klausti:**

Kas atlikta pirmiau – dokumento tekstas ar antspaudo atspaudas, susikertantis su tekstu?

Kas atlikta anksčiau – antspaudo atspaudas ar su juo susikertantis parašas? ir pan.

Reikia žinoti, kad tyrimo metodika taikoma tik tuo atveju, jei rekvizitai kertasi. Jeigu apžiūrėjus dokumentus matoma, kad dominantys rekvizitai tarpusavyje nesikerta, skirti ekspertizę netikslinga, nes tyrimo metodikų tokiems atvejams nėra. Jei dokumente yra kelių antspaudų atspaudai (pavyzdžiui, mutinei pateikiamuose dokumentuose), reikia tiksliai nurodyti tirtinas vietas

- **Kai tiriami apdege (supeliję) arba suplėšyti dokumentai, bylos tyrėjus dažniausiai domina, kokiam, vienam ar keliems dokumentams ir pan. priklauso popieriaus likučiai, todėl ekspertų galima klausti:**

Ar apanglėję (suplėšyti) popieriaus likučiai priklauso Lietuvos Respublikos piliečio pasui (litų banknotams, sąskaitoms faktūroms ir pan.)?

Ar apdegusios (suplėšytos) popieriaus dalelės priklauso vienam ar keliems dokumentams?

Koks suplėšyto (apdegusio) dokumento turinys?

Tyrimo galimybės tokiais atvejais priklauso nuo tiriamųjų objektų kokybės, kiek jie pažeisti, kokios rašto medžiagos buvo naudotos.

Bendradarbiaujant su rašysenos ekspertais dažnai tenka tirti parašų techninio klastojimo faktą. Parašų techninis klastojimas yra ne tik elektrofotografinis parašų kopijavimas, nuskenavimas ir išspausdinimas spausdintuvu ar atspaudimas kliše, bet ir parašų perpiešimas prieš šviesą, perspaudimas ir gautų štrichų apvedžiojimas.

Tokiu atveju klausimus galima formuluoti taip:

Kokiu būdu atliktas parašas tirti pateiktame dokumente?

Ar parašas tirti pateiktame dokumente nėra nukopijuotas techninėmis priemonėmis?

Ar parašas nėra perkopijuotas iš pateikto lyginti dokumento? Jei taip, kokiu būdu tai padaryta?

- **Nuotraukų, vokų perklijavimo, lapų pakeitimo fakto nustatymui ir pan. klausimai ekspertui formuluojami:**

Ar nuotrauka Lietuvos Respublikos piliečio pase yra perklijuota?

Ar Socialinio draudimo pažymėjimas / pasas (arba bet koks kitas knygelės pavidalo dokumentas, sąsiuvinis, žurnalas) yra persiūtas?

Ar Socialinio draudimo pažymėjime Nr. ... 14–15 lapai yra pakeisti?

Ar vokas su mokėjimo kortelės PIN kodu yra perklijuotas?

Ar tirti pateiktame įrašų žurnale nėra pakeistų (arba papildomai įklijuotų) lapų?

Tiriant specialius vokus su PIN kodu, ekspertams būtina pateikti mokėjimo kortelę išdavusio banko PIN kodo voko pavyzdį.

- **Tiriant spausdintinius tekstus (ar vaizdus), siūlomi šie klausimai:**

Kokio tipo spausdintuvu išspausdinti dokumentai?

Ar visi dokumentai (arba, visi sutarties lapai ir pan.) išspausdinti tuo pačiu spausdintuvu? – toks klausimas dažnai sprendžiamas įtariant, kad dokumentuose buvo daromi pakeitimai.

Ar tirti pateikti dokumentai išspausdinti pateiktu spausdintuvu?

Ar visas dokumentas išspausdintas tuo pačiu spausdinimo veiksniu? – šis klausimas rekomenduojamas, kai įtariama, jog kuri nors dokumento dalis yra prispausdinta.

Ar tirti pateikti dokumentai (banknotai, vairuotojo pažymėjimai ir kt.) išspausdinti iš kompiuterio sisteminiam bloke esamų bylų su tokių dokumentų vaizdais?

- **Tiriant kopijuotus dokumentus, ekspertų galima klausti:**

Ar tiriama kopija daryta iš pateikto dokumento?

Ar abu dokumentai nėra pagaminti iš to paties originalo?

Ar dokumente, iš kurio daryta kopija, buvo pašalinti rankraščio įrašai?

Ar kopija nėra pagaminta montuojant iš kelių skirtingų dokumentų (iš dokumento fragmentų)?

Ar tirti pateiktos kopijos darytos tuo pačiu aparatu?

Ar faksograma yra iš tirti pateikiamo originalo?

Jei negalima pateikti kopijavimo aparato, pateikiama eksperimentinių ir laisvųjų juo daromų kopijų pavyzdžių. Laisvieji pavyzdžiai imami to paties laikotarpio kaip ir tiriamosios kopijos

- **Prie spausdintinių tekstų ir spausdinimo priemonių ekspertizės priskiriamas ir mašinraščio tyrimas. Siūlomi klausimai:**

Ar visi dokumentai išspausdinti viena rašomąja mašinėle?

Ar visas tekstas išspausdintas vienu veiksniu, t. y. ar sakinytis „...“ (eilutė, žodis ir kt.) nėra prirašytas?

Ar tekstas išspausdintas tirti pateikiama rašomąja mašinėle (arba rašomąja mašinėle, kurios šrifto pavyzdžiai pateikiami)?

Ar tekstą spausdino pilietis ...? Šio klausimo sprendimą labai apsunkina tai, kad tiriamasis tekstas turi būti labai ilgas, 3–5 lapai, o laisvųjų ir eksperimentinių pavyzdžių reikia pateikti 20–25 lapus. Pateikiant ne rašomąją mašinėle, o tik jos šrifto pavyzdžius, pirmiausiai reikia išspausdinti visas didžiąsias ir mažąsias raides, skaitmenis, ženklus. Paskui išspausdinti rišlų tekstą, kuriame būtų tokie patys raidžių ir žodžių deriniai (2–3 lapus) kaip tiriamajame tekste. Paskui tiriamąjį rašomosios mašinėlės šriftą gerai išvalyti ir dar kartą viską išspausdinti. Laisvųjų šrifto pavyzdžių pateikiama kiek galima artimesnio laikotarpio tiriamiesiems dokumentams. Jei yra duomenų, kad rašomoji mašinėle buvo taisoma, apie tai informuojamas ekspertas rašant nutartį / užduotį.

- **Skiriant rašto medžiagų tyrimą, gali būti formuluojami tokie klausimai:**

Kokios rūšies rašto medžiaga parašyti įrašai?

Ar visi dokumento įrašai parašyti ta pačia rašto medžiaga?

Ar įrašai parašyti tuo pačiu rašikliu?

Ar įrašai parašyti rašikliu, paimtu iš įtariamojo?

Ar antspaudo atspaudas atspaudtas rastais pas įtariamąjį antspaudų dažais?

Ar pateiktame inde esantys juodos spalvos milteliai yra elektrofotografinis dažiklis „Xerox“?

Ar vandens ženklų imitacija pateiktuose litų banknotuose atlikta dažais iš pateikto flakonėlio?

Ar blankai išspausdinti iš įtariamojo paimtais dažais?

• **Tiriantiems popierių ekspertams formuluojami tokie klausimai:**

Ant kokios rūšies (paskirties) popieriaus pagaminti dokumentai?

Ar tiriamieji dokumentai pagaminti ant tokio paties popieriaus?

Ar dokumentai pagaminti ant iš įtariamojo paimto popieriaus?

Ar degėsių dalelės yra popieriaus dalelės?

Ar degėsių dalelės priklausė apdegusiame segtuve esantiems dokumentams?

• **Tiriant pagalbines dokumentams gaminti ar klastoti panaudotas medžiagas (klėjus, įrašams užtepti skirtas pastas, cheminio šėdini-mo pėdsakus), ekspertams galima pateikti tokių klausimų:**

Kokios rūšies klėjais priklijuota nuotrauka?

Ar klėjai, kuriais priklijuota nuotrauka dokumente, ir klėjai, paimti iš įtariamojo, yra vienos rūšies?

Ar vokas buvo perklijuotas?

Ar vienos rūšies korekcine medžiaga panaikinti pirminiai įrašai?

Ar padirbtų litų (pasų) gamybai buvo panaudotos iš įtariamojo paimtos buitinės chemijos priemonės?

■ **Kontroliniai klausimai:**

1. Kokia yra dokumento samprata kriminalistikoje?
2. Kokie yra dokumentų rekvizitai?
3. Kokios yra dokumentų apsaugos priemonės?

4. Kas yra intelektualus ir materialus dokumentų klastojimas?
5. Kokie yra dalinio dokumentų klastojimo būdai?
6. Kokios yra dokumentų apžiūros taisyklės?

Rekomenduojama literatūra:

1. Deringas, A.; Rinkevičienė, Z.; Sakalauskas, L. Elektronine įranga išspausdintų tekstų tyrimas. *Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos*. Vilnius, 1996.
2. Deringas, A.; Rinkevičienė, Z.; Sakalauskas, L. Kompiuteriniais spausdintuvais išspausdintų dokumentų kriminalistinis tyrimas. *Kriminalinė justicija*. 1997, 78.
3. *Dokumentų ekspertizės metodinės rekomendacijos*: <<http://www.ltec.lt/dokumentu-metodines>>.
4. *Forensic science : an introduction to scientific and investigative techniques* / edited by Stuart H. James, Jon J. Nordby. 3rd ed. Boca Raton (Fla.) : CRC Press : Taylor & Francis Group, 2009.
5. Geberth, Vernon J., *Practical homicide investigation: tactics, procedures, and forensic techniques*. 2006
6. Houck, Max M., Siegel Jay. *Fundamentals of Forensic Science*. Academic Press is an Imprint of Elsever, 2006.
7. *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998.
8. Masiulienė, J. Parašai ir pinigai. *Teisės problemos*. 1995, 1.
9. Palskys, E. *Kriminalistinis dokumentų tyrimas*. Vilnius: Pergalė, 1978.
10. Palskys, E., et al. *Kriminalistika*. Vilnius: Mintis, 1985.
11. Pošiūnas, P. Techninė dokumentų ekspertizė. *Teisės problemos*. 1995, 3.
12. Rinkevičienė, Z. Kompiuterinių tekstų kriminalistinio tyrimo problemos. *Teisės problemos*. 1995, 4.
13. Weihmann, R. *Kriminalistik : für Studium und Praxis* / Robert Weihmann. 10., aktualisierte und erweiterte Auflage. Hilden: Verlag Deutsche Polizeiliteratur, 2008.
14. Иванов, Николай Анатольевич. *Экспертиза электронных документов и машинограмм* / Н. А. Иванов. Москва : Юрлитинформ, 2009.
15. Четверкин, Павел Алексеевич. *Методы цифровой обработки слабовидимых изображений при техникокриминалистическом исследовании документов* / П. А. Четверкин. Москва : Юрлитинформ, 2009.

10 SKYRIUS

KRIMINALISTINĖ RAŠTOTYRA

10.1. Kriminalistinės raštotyros tyrimai

Aiškinant ir tiriant nusikaltimus, neretai prireikia identifikuoti asmenį pagal rašysenos bei rašto kalbos požymius arba išspręsti kitus teisėsaugos institucijas dominančius klausimus. Šiems klausimams spręsti pasitelkiami kriminalistinės raštotyros arba kriminalistinės lingvistikos metodai, atsižvelgiant į tyrimo uždavinius ir tiriamąjį objektą.

Raštas apima žmogaus mintis, užrašytas specialiais grafiniais ženklais, naudojantis tam tikromis derinimo taisyklėmis. Raštas pasižymi grafiniais ir prasminiais ypatumais. Grafinis ypatumas – tai rašysena, prasminis ypatumas apima turinį, stilių, leksiką ir kitus teksto kalbos bruožus. Kriminalistinė raštotyra apima ir rašysenos ir rašto kalbos požymių tyrimą, siekiant identifikuoti rašiusį asmenį. Kriminalistinės lingvistikos tyrimo objektas yra tik teksto prasminiai ypatumai, t. y. rašto kalba, o tyrimo tikslas – nustatyti arba apibūdinti teksto autorių.

Rašysenos tyrimai yra vieni seniausių kriminalistinių tyrimų. Rankraščiai Europoje buvo lyginami jau viduramžiais. Tačiau tokie tyrimai rėmėsi tik bendru išoriniu įspūdžiu ir todėl negalėjo būti objektyvūs. Vėliau buvo atkreiptas dėmesys ir į rašto kalbos tyrimo galimybes.

Pirmosios rašysenos ekspertizės buvo vadinamos **kaligrafinėmis ekspertizėmis**. Ekspertais buvo kviečiami piešimo mokytojai, raštininkai, perrašinėtojai, t. y. asmenys, turintys išlavintus rašymo įgūdžius. Kaligrafinio tyrimo pagrindą sudarė raidžių formos ir dydžių išorinis (vizualinis) sulyginimas. Formos ir dydžio sutapimas ar skirtingumas buvo laikomas pakankamu pagrindu atitinkamai išvadai duoti.

XIX a. buvo sukurtas naujas rašysenos tyrimo būdas. Rašysenos tyrimuose pradedama taikyti prancūzų kriminalisto A. Bertiljono (*Alphonse Bertillon*) pasiūlytą **požymių aprašymo metodiką**. Šie metodai, kaip žinia, iš pradžių buvo taikomi nusikaltėlių išorei sulyginti ir jiems atpažinti. A. Bertiljonas aprašė savo tyrimo metodiką knygoje „Rašysenų lyginimas

ir grafinė identifikacija“ (1897). Lyginant rankraščius, juose buvo ieškoma tipiškų, t. y. pasikartojančių, požymių, jie buvo aprašomi ir sulyginami. Taip pat buvo įvesta bendra požymių žodinio aprašymo sistema ir bendras matavimų būdas. Šis rašto tyrimo metodas lėmė kriminalistinio rašysenos ekspertizės suvokimo pradžią.

Požymių aprašomosios metodikos atmaina yra **grafometrija**, kurios pradininkas buvo prancūzų kriminalistas E. Lokaras (*Edmond Locard*). Grafometrai tiriamuose rankraščiuose išskirdavo ir lygindavo tik tuos požymius, kuriuos buvo galima išmatuoti. Ekspertai išmatuodavo santykinius rašysenos elementų dydžius, atstumus tarp elementų, grafinių ženklų formos ypatumus ir kt. Visus matmenis jie susistemindavo ir pateikdavo grafikuose. Iš grafikuose pateiktų kreivių sutapimo ar nesutapimo ir buvo daromos išvados³⁴².

Labai senas tradicijas turi ir rašysenos aiškinimo būdas, vadinamas **grafologija**. Grafologų požiūriu, pagal rašyseną galima nustatyti ne tik žmogaus charakterio ypatumus, bet ir jo intelektines savybes, profesinius sugebėjimus, taip pat nusikalstamus ir kitokius polinkius.

Grafologijos tėvu laikomas prancūzų abatas Ž. H. Mišonas (*J. H. Michon*, 1806–1881), kuris davė grafologijos mokslui vardą, parengė mokslinius pamatus ir parodė jos praktinę vertę. Mokslinės grafologijos ištakos siekia XIX a. pabaigą. Tuomet buvo pradėti išsamūs rašymo mechanizmo, pataloginių rašysenos deviacijų tyrimai bei tyrimai, siekiant nustatyti aukščiau minėtų tyrimų rezultatų panaudojimo praktinėje diagnostinėje (psichologinėje, medicininėje, sociologinėje ir kt.) veikloje galimybes. Atsirado trys pagrindinės grafologinių tyrimų mokyklos: prancūzų, vokiečių ir šveicarų. Šiose šalyse grafologija buvo ypač išvystyta, čia jai ir dabar skiriama daug dėmesio.

Grafologija buvo žinoma ir prieškarinio Lietuvoje. Žymiausias to meto lietuvių grafologas buvo N. Radvila, parašęs knygą „Kaip pažinti žmogų iš rašysenos“³⁴³. Tuometėje Lietuvoje buvo kalbama apie grafologijos taikymą profesiniam orientavimui, pedagoginei psichologijai.

³⁴² *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 197–198.

³⁴³ Radvilas, N. *Kaip pažinti žmogų iš rašysenos*, Kaunas, 1932.

Pagrindinės sąvokos

Kriminalistinė rašotyra – tai kriminalistikos technikos šaka, tirianti *rašysenos* formavimosi bei kitimo dėsningumus ir rengianti *rašysenos* tyrimo metodus, siekiant identifikuoti tekstą *parašiusį* asmenį, taip pat nustatyti kitas bylai svarbias aplinkybes.

Raštas – tai sudėtingas sąmoningos veiklos procesas, kurio metu specialiai sukurtais grafiniais ženklais fiksuojamos žmogaus mintys. Suformuluotos ir užfiksuotos mintys sudaro rašto turinį. Rašto forma yra vadinama rašysena.

Rašysena – tai rankraštyje užfiksuota judesių sistema, atspindinti asmens rašymo įgūdžius. Kitaip – tai *rašymo būdas*. Ištyrus asmens rašymo būdo ypatumus, galima nustatyti, tas ar kitas asmuo surašė konkretų dokumentą.

Rašysenos ekspertizė – tai rašysenos tyrimai, kurių metu siekiama nustatyti asmenį, parašiusį tam tikrą rankraštį, įrašiusį kokį nors įrašą, pasirašiusį po dokumentu.

Mokėjimas rašyti susiformuoja ilgainiui ir nuolat treniruojantis. Rašančiajam susiformuoja ir įsitvirtina pastovūs rašymo įgūdžiai, leidžiantys rašyti greitai tempu, koordinuotai ir nekontroliuoti kiekvieno rašymo judesio, taigi sistemingai rašant susidaro *dinaminis stereotipas*. Sistemingas rašymo įgūdžių tobulinimas sukelia rašymo judesių stereotipiškumą, rašymo metu mažėja nervinė įtampa, rašymas tampa automatiškas ir pastovus. Rašymo įgūdžiai susidaro veikiami rašiusiojo fizinių ir psichinių ypatumų ir priklauso nuo mokymo aplinkos, todėl jie yra individualūs ir jų visuma būdinga tik konkrečiam asmeniui. Tačiau rašymo proceso automatizmas vis dėlto yra sąlyginis. Rašantysis vis tiek kontroliuoja rašymo eigą.

Siekiant visiškai pakeisti rašyseną, reikia sukurti naują dinaminį stereotipą. Tai padaryti gana sudėtinga, nes tam reikia laiko ir nemenkų pastangų. Tačiau tai nereiškia, kad konkretaus asmens rašysena yra visiškai pastovi. Rašyseną gali veikti įvairūs psichiniai ir fiziniai veiksniai, dokumento pobūdis, rašymo sąlygos. Jie gali lemti tam tikrus rašysenos pokyčius, tačiau vis dėlto rašysena išliks individuali.

Literatūroje skiriamos trys rašymo įgūdžių rūšys:

- 1) *techniniai įgūdžiai* (tai rašymo būdų įvaldymas, rašomosios priemonės laikymo būdas, popieriaus lapo padėtis, rašančiojo sėdėsena);
- 2) *grafiniai įgūdžiai* (sugebėjimas rankos ir rašymo priemonės judesiais parašyti raides, kitus grafinius ženklus bei jų junginius);
- 3) *ortografiniai įgūdžiai* (tai mokėjimas tiksliai nustatyti raidinę žodžių sudėtį, konstruoti sakinius ir pan.)³⁴⁴.

Identifikacinės rašysenos savybės – tai yra savybės, leidžiančios pagal rašysenos požymius identifikuoti rašiusį asmenį. Jos yra trys: individualumas, pastovumas ir variantiškumas.

Individualumas – tai vieno žmogaus rašysenai būdingų požymių visuma. Atskirų tokių pačių požymių visada yra skirtingų asmenų rašysenos, tačiau nevienodi, skiriantys vieną rašyseną nuo kitos, yra *požymių rinkiniai*.

Rašysenos individualumas labiausiai atsispindi nukrypimuose nuo rašysenos standartų (nuo mokyklinio rašto pavyzdžių). Nukrypimai atsiranda tiek siekiant savo rašysenos originalumo, tiek supaprastinant savo rašyseną dėl greito rašymo.

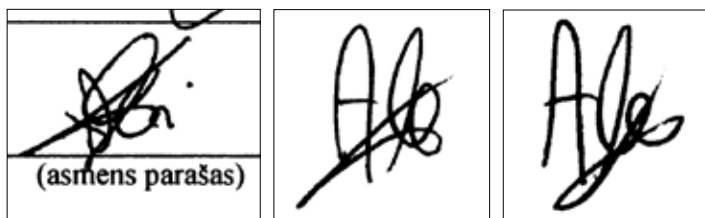
Kuo rečiau pasitaiko skirtingų asmenų rašysoje tam tikras požymis, tuo jis yra reikšmingesnis identifikuojant. Tačiau konkretus identifikacinis požymis (keli, keliolika požymių) gali pasitaikyti skirtingų asmenų rašysenos, todėl rašysenos individualumas turi būti suprantamas tik kaip individuali tam tikrų *identifikacinių rašysenos požymių visuma*.

Rašysenos *pastovumas* yra sąlyginis, nes raštą galima pakeisti tyčia. Rašysenos požymiai gali pasikeisti ir dėl ligos ar senatvės, kitų vidinių veiksnių bei neįprastų rašymo sąlygų.

Taigi *variantiškumas* – tai rašysenos pasikeitimai, atsirandantys rašant įvairiomis rašymo sąlygomis ir esant neįprastoms būsenoms.

Neįprasta būseną – girtumas, narkotikai, raminajamieji vaistai, ligos (psichinės, nervinės), kurios trikdo rankos judesį, stresas (egzaminai).

³⁴⁴ Palskys, E. *Kriminalistinis dokumentų tyrimas*. Vilnius: Pergalė, 1978, p. 47.

209 pav. V. A. parašas apsvaigus nuo alkoholio (2, 9 promilės) (kairėje).
V. A. blaivo parašai (centre ir dešinėje).³⁴⁵

Neįprastos sąlygos – rašymas neįprastoje pozoje (važiuojant, gulint), neįprastomis priemonėmis (dažais, flomasteriu) ir pan.

Rašysenos ekspertizės objektai:

- 1) rankraštiniai tekstai;
- 2) įrašai (raidiniai ir skaitmeniniai);
- 3) parašai.

Visi šie objektai gali būti parašyti natūralia, įprasta rašysena ir kraipant savo rašysenos požymius.

Minėtini keli *rašysenos kraipymo būdai*:

- 1) rašymas, pamėgdžijant spausdintines raides (paprastai didžiąsias);
- 2) rašymas neįprasta (paprastai kaire) ranka;
- 3) rašysena pamėgdžijant mokyklinę ar neišlavintą rašyseną;
- 4) raidžių dydžio, įbėgio ir rišlumo keitimas;
- 5) kito asmens rašysenos pamėgdžiojimas.

Rašysenos ekspertizei paprastai pateikiami dokumentų originalai. Dokumentų kopijos daugelyje šalių nėra tiriamos, nes kopijuojant pradingsta dalis reikšmingų rašysenos požymių: nematyti pataisymų (kitos spalvos dažikliu), sunkiau vertinti koordinaciją, kopijoje parašas ar trumpas įrašas gali būti įmontuoti.

Identifikaciniai rašysenos požymiai

Identifikaciniais požymiais laikomi rašymo įgūdžio ypatumai, atskleidžiantys rankraštyje, kurių visuma individualizuoja konkretaus asmens rašyseną.

³⁴⁵ Visa šiame skyriuje esanti vaizdinė medžiaga yra paimta iš Lietuvos teismo ekspertizės centro archyvo.

Absoliučiai nepakartojamų rašysenos požymių nėra: vienodų požymių galima rasti daugelio žmonių rašysenose. Kiekvienu atveju ekspertui svarbu nustatyti nepakartojamą individualių rašysenos požymių *visumą*, kuri būtų būdinga tik vienam asmeniui ir kurios neturėtų kiti žmonės.

Identifikaciniai rašysenos požymiai:

1. Bendrieji požymiai (charakterizuoja apskritai visą rašyseną);
2. Specialieji požymiai (apibūdina konkrečių raidžių, ženklų ir jų elementų rašymo ypatumus);
3. Topografiniai požymiai (specifiniai rašymo įgūdžiai, apibūdinantys teksto ir jo dalių išsidėstymą);
4. Rašto kalbos požymiai (rašybos ir skyrybos klaidos įrašuose, santrumpų rašymo ypatumai).

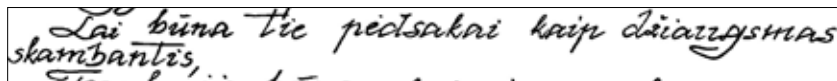
Bendrieji rašysenos požymiai

Bendraisiais vadinami tokie požymiai, kurie charakterizuoja pačią rašyseną apskritai. Jie padeda priskirti rašyseną konkrečiai grupei.

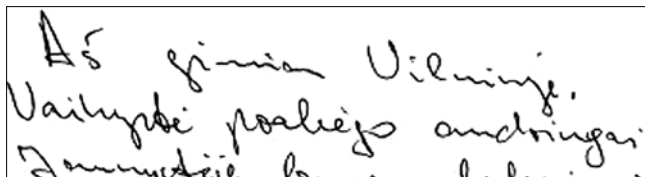
Prie bendrųjų rašysenos požymių priskiriami tokie:

1. *Rašysenos sandara* pasireiškia raidžių supaprastinimu arba sudėtingumu, tai susiję su tuo, kaip raidės atitinka etaloną, standartą.

Pagal sandarą rašysena būna: supaprastinta, paprasta, sudėtinga, įmantri, stilizuota.

210 pav. Įmantri, stilizuota rašysena.

211 pav. Supaprastinta rašysena.

2. Rašysenos *išlavinimas* – sugebėjimas rašyti laisvais, koordinuotais, ekonomiškais ir greitais judesiais. Pagal išlavinimą rašysena būna: išlavin-ta, vidutiniškai išlavinta ir neišlavinta.

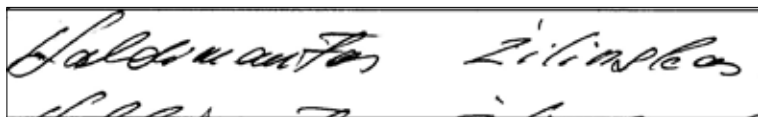
212 pav. Aukšto išlavinimo įrašas ir parašas.

213 pav. Vidutinio išlavinimo rašysena ir parašas.

214 pav. Žemo išlavinimo rašysena ir parašas.

3. *Raidžių nuolinkis* nustatomas pagal raidžių vertikaliųjų ašių padėtį eilutės linijos atžvilgiu. Rašysena gali būti: pakrypusi į *dešinę* (dešininis nuolinkis), į *kairę* (kairinis nuolinkis), *vertikali* ir nepastovaus *nuolinkio*. Dažniausiai pasitaiko pasvirusi į dešinę ~ 65 laipsnio kampu rašysena. Pažymėtina, kad šis požymis gana nepastovus, kai rašysena yra neišlavinta.

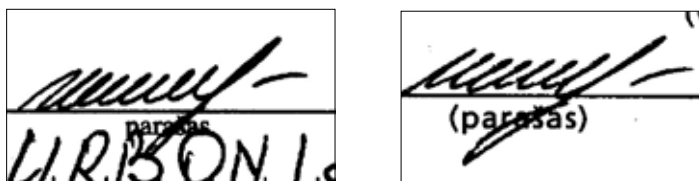
215 pav. Kairinis nuolinkis.

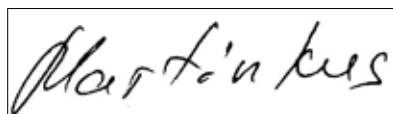
216 pav. (Didelis) dešininis nuolinkis.

4. *Raidžių dydis* – tai yra raidžių ištęstumas vertikalėje. Rašysenos dydis nustatomas pagal mažųjų raidžių aukštį. Rašysena gali būti *smulki, vidutinė, stambi*.

5. *Rašysenos įbėgis* – raidžių aukščio santykis su pločiu. Jis būna mažas, vidutinis ir didelis. Jeigu raidžių plotis arba atstumas tarp jų mažesnis negu aukštis, įbėgis yra mažas, jeigu plotis lygus aukščiui – vidutinis ir jeigu raidžių plotis arba atstumas tarp jų didesnis už aukštį – didelis.

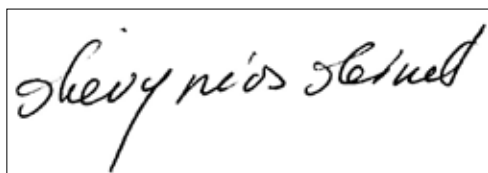

217 pav. Mažo įbėgio parašai.

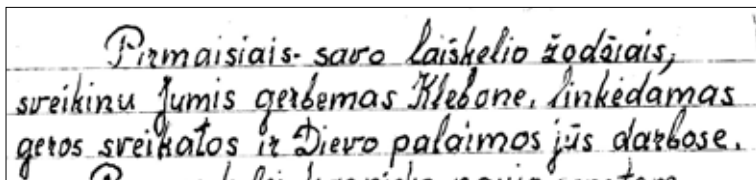

218 pav. Didelio įbėgio rašysena.

6. *Rašymo tempas* – tai tam tikras laiko tarpas, per kurį parašomas koks nors tekstas ar jo dalis. Rašymo tempas gali būti įprastas ir pakeistas. Skiriamas greitas, vidutinis ir lėtas rašymo tempas.

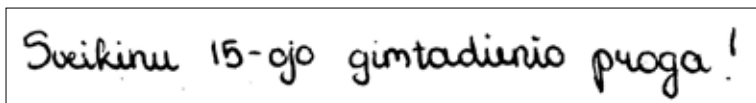

219 pav. Greitas rašymo tempas.

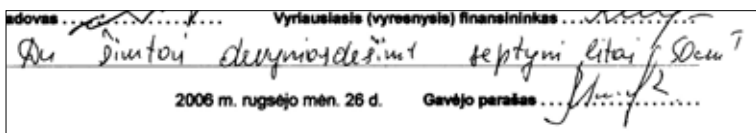
220 pav. Lėtas rašymo tempas. Seno žmogaus rašysena.

Sutrikusi smulkių judesių koordinacija.

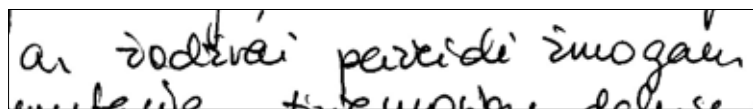

221 pav. Lėtas rašymo tempas.

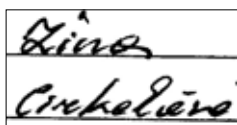
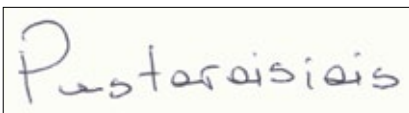
7. Raidžių *rišlumas* – tai sugebėjimas nepertraukiamais judesiais parašyti tam tikrą raidžių junginį. Tai vientisas raidžių sujungimas. Kuo rečiau pertraukiamas rašymo judesys, tuo didesnis rašymo rišlumas. Raidžių rišlumas gali būti ištisinis ir intervalinis. Jis taip pat būna: mažas (sujungiamos 2–3 raidės), vidutinis (sujungiamos 3–5 raidės) ir didelis (5–6 raidės). Pastebėta, kad kuo didesnis raidžių rišlumas, tuo didesnis rašymo tempas.

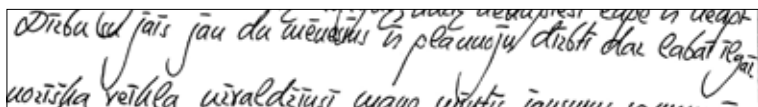
222 pav. Mažas rišlumas.

223 pav. Didelio rišlumo įrašai.

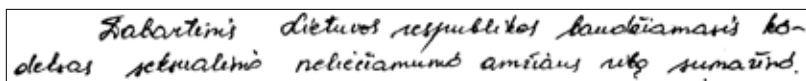

224 pav. Mažo rišlumo įrašai.

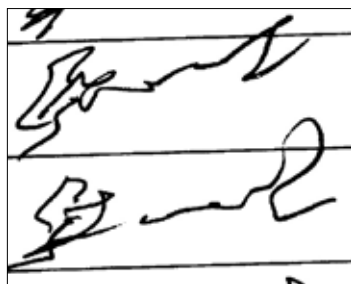

225 pav. Visai nerišli rašysena.

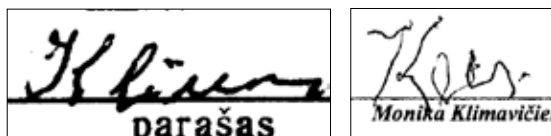
8. *Judesių koordinacija* – tai jų tikslumas, darnumas, suderinimas, rašant raides, jų junginius ir žodžius. Koordinacija priklauso nuo rašymo įgūdžių įvaldymo laipsnio. Judesių koordinacija gali būti žema, vidutinė ir aukšta.

226 pav. Aukšto išlavinimo, aukštos judesiu koordinacijos rašysena.

227 pav. Labai sutrikusios judesiu koordinacijos parašai G. Ž. vardu.

228 pav. Žemos judesiu koordinacijos parašai M. K. vardu (kairėje); koordinacija dar pablogėjo dėl amžiaus ir ligų (dešinėje).

9. *Spūdis*. Rašymo spūdis atspindi rašymui panaudotų pastangų intensyvumą ir pobūdį. Rašto judesiu trajektorijoje matomi štrichų pločiai ir reljefo žymės gali suteikti informacijos apie spūdį. Spūdis gali būti diferencijuotas ir nediferencijuotas. Diferencijuotas spūdis pasikartoja raidėse

ir jų elementuose tose pačiose vietose, nediferencijuotas spūdis analogiškose raidėse yra skirtingose vietose.

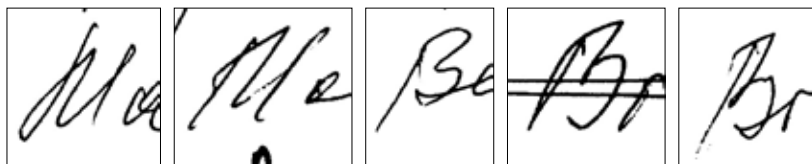
Tyčia kraipant rašyseną, lėtėja rašymo tempas ir spūdis darosi nediferencijuotas.

Specialieji rašysenos požymiai

Specialieji požymiai apibūdina konkrečių raidžių, ženklų ir jų elementų rašymo ypatumus. Jie atsiskleidžia raidėse ir skaitmenyse. Specialiųjų rašysenos požymių yra daug.

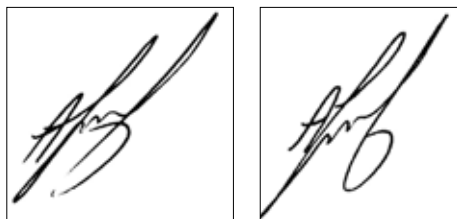
Prie specialiųjų rašysenos požymių priskiriami:

- 1) judesių forma rašant raides, skaitmenis ar jų elementus;
- 2) judesio kryptis pradedant ir baigiant rašto ženklą;
- 3) judesių išėstumas rašant ar pasirašant;
- 4) judesių lokalizacijos ypatumai (pvz., judesių pradžios ir pabaigos taškai rašant raides ir skaitmenis);
- 5) judesių skaičius rašant konkrečią raidę ir kt.

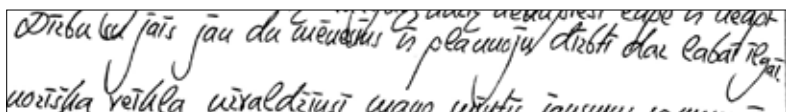
229 pav. Rašysenos specialiųjų požymių pavyzdžiai.

- judesio forma rašant raidės „B“ I elemento viršutinę dalį: kampinė, rašant raidės „B“ II elemento dešiniąją pusę: taip pat kampinė;
- judesio forma jungiant raidės „M“ vidurinį elementą su dešiniuoju: kilpinė, jungiant raidės „B“ I elementą su II: smailiu kampu, pereinančiu į lankinį judesį;
- judesio forma ir kryptis rašant raidės „M“ pabaigą: mažu kairiniu lankiniu judesiu;
- santykinis judesių išėstumas vertikalėje rašant raidės „B“ elementus: I į apačią išėstas labiau negu III, rašant raidės „M“ vidurinį elementą: į apačią didelis;
- judesio pradžios taško vieta rašant „M“: raidės viršuje.

230 pav. Didelis judesių santykinis išštėjumas vertikalyje.

Judesių kryptis rašant parašo pabaigą: kairinė (prieš laikrodžio rodyklę).

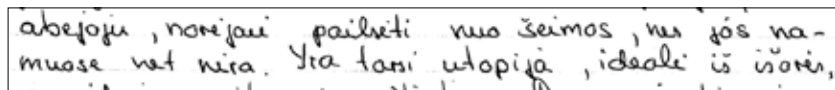
231 pav. Didelis poeilutinių elementų išštėjumas vertikalyje.

Topografiniai požymiai

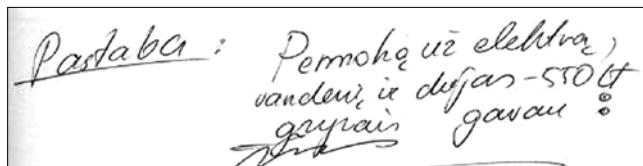
Topografiniai požymiai – tai teksto išdėstymo lape ypatumai. Prie topografinių požymių priskiriami:

- 1) pavadinimo, antraštės, datos, parašo vieta tekste;
- 2) paraščių plotis;
- 3) įtraukų, rašant naują eilutę, dydis;
- 4) eilutės pabaigos vieta dešinėje lapo pusėje (prirašyta iki krašto ar ne);
- 5) skyrybos ir kitų ženklų rašymo ypatumai (pvz., vieta po žodžio: toli, arti) ir kt.

Be minėtų požymių, gali būti skiriamos ir kitos specifinės rašymo ypatybės. Tai gali būti įvairūs pabraukimai, pavingiavimai, apvedžiojimai, punktyravimai, ir pan.

232 pav. Topografinis požymis: kableliai rašomi toli nuo žodžio.

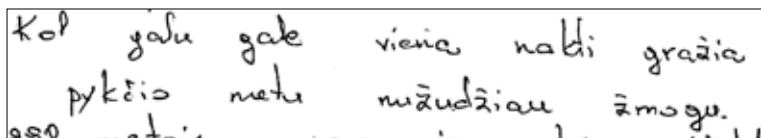

233 pav. Topografiniai požymiai: savotiškas įrašo išsidėstymas, skyrybos ženklai toli nuo žodžio.

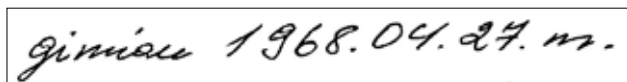
Rašto kalbos požymiai

Rašto kalbos požymiai – tai rašybos ir skyrybos klaidos įrašuose, taip pat tam tikri rašymo ypatumai. Pavyzdžiui, datų ir laiko (2003 10 19, 20 h, 2003.X.14, 11 val. 20 min.) rašymo ypatumai, adresų rašymo ypatumai, pinigų sumų rašymo ypatumai (pvz., 10 000 Lt, 324 litai, 60 lt.), įvairių santrumpų vartojimo ypatumai (pvz., vairuotojų ir kelių policijos pareigūnų vartojamos santrumpos: „a/m“ (automobilis), „l/a“ (lengvasis automobilis) ir pan.).

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad rašysenos ekspertizėje tiriami tik *rašiusio asmens* rašto kalbos požymiai.

234 pav. Rašto kalbos požymiai – rašybos klaidos (turi būti „vieną“, „naktį“, „gražią“, „žmogų“).

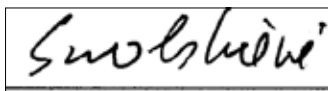
235 pav. Rašto kalbos požymiai: savotiškai parašyta data.

Parašų tyrimas

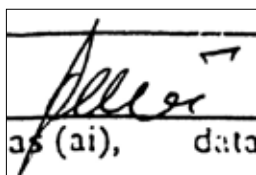
Parašas – tai individualus asmens ženklas, kuriuo tvirtinamas koks nors gyvenimo faktas ar reiškinys. Neteisėtai pasirašius už kitą asmenį, parašas nėra asmens ženklas ir neturi galios.

Pagal savo sudėtį parašai būna:

- 1) *raidiniai*, t. y. susidedantys tik iš raidžių;
- 2) *mišrūs*, susidedantys iš raidžių, neraidinių elementų ir užraito;
- 3) *neraidiniai*, susidedantys tik iš neraidinių elementų ir užraito.

236 pav. Pasirašymas visa pavarde: raidinės transkripcijos parašas.

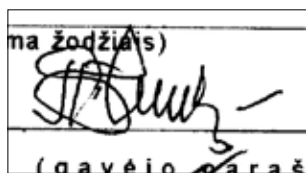

237 pav. Neraidinės transkripcijos parašas.

Parašo *neraidiniai* elementai – tai dažniausiai lankiniai, kampiniai, kilpiniai elementai, sudarantys vidurinę parašo dalį. Parašo *užraitas* – baigiamoji jo dalis.

Parašų tyrimas skiriasi nuo rašysenos tyrimo, nes paraše yra mažiau grafinės informacijos. Paraše neatsispindi ir daugelis rašysenos požymių. Tačiau kiekvienas žmogus paprastai turi pastovų, automatizuotą pasirašymo įgūdį, tad paraše dažniausiai esama pakankamai identifikacinių požymių³⁴⁶.

Tiriant parašą pirmiausiai nustatoma parašo transkripcija, t. y. parašo sudėtis, jo elementai. Taip pat tiriama bendras parašo vaizdas (konfigūracija), jo aiškumas, įskaitomumas, t. y. galimybė išžiūrėti raidžių pradžios ir pabaigos taškus, bei spūdis (parašo elementų štrichų plotis).

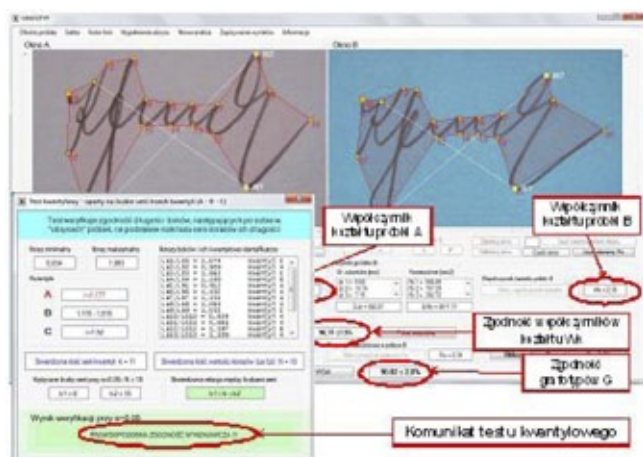

238 pav. Aukšto išlavinimo, aukštos judesių koordinacijos parašas A. St. vardu.

³⁴⁶ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 217.

Parašo transkripcija: „AS“ monograma + „t“ + neraidiniai elementai + užraitas – papildomas elementas (mišri transkripcija).

Rašysenos ir parašų tyrimo metodikos yra nuolat tobulinamos, kuriamos kompiuterinės programos, palengvinančios eksperto darbą. Pavyzdžiui, Lenkijos mokslininkų yra sukurta nauja rašysenos metodika „Globargraf“. Ji sujungė šias kompiuterines programas: GRAFOTYP, RAYGRAF, KINEGRAF ir SCANGRAF. Kompiuterinė grafometrija³⁴⁷ – tai kompiuterinės programos, padedančios rašysenos ekspertams suformuluoti išvadas, sudarančios pagrindą standartizuoti teikiamas išvadas automatizuojant kokybinės analizės etapą. Šių programų taikymas atveria naujus būdus ir galimybes tobulinant rašysenos ekspertinį tyrimą. Tačiau neverta pamiršti, kad kompiuterinės programos yra tik įrankis, leidžiantis palengvinti ekspertų darbą, tačiau negalintis visiškai jo pašalinti. Rezultatų analizė, pavyzdžių atrinkimas ir paruošimas, reikiamų metodų parinkimas visiškai priklauso nuo tyrimą atliekančio eksperto kompetencijos, jo žinių ir patirties.

239 pav. GRAFOTYP programa, kurios metu yra nustatomi individualūs rašysenos požymiai.

³⁴⁷ Plačiau žr.: Tomaszewski, T., et al. Computer – based Graphometry – new quality in forensic analysis of handwriting. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. 3 dalis*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2011, p. 77–90.

Lyginamosios medžiagos rašysenos ekspertizei parengimas

Norint nustatyti tekstą ar įrašą rašiusį arba dokumente pasirašiusį asmenį, reikia turėti įtariamų asmenų rašysenos ir parašų pavyzdžių. Tam, kad galėtų kvalifikuotai paimti pavyzdžius ekspertizei, pareigūnas turi mokėti tinkamai apžiūrėti ir visą dokumentą, ir jame esantį įrašą ar parašą. Jis turi mokėti įvertinti bendruosius rašysenos požymius, nustatyti parašo sandarą. Tik išmanydamas raštotyros pagrindus, jis galės paimti lyginimui tinkamus pavyzdžius.

Rašysenos pavyzdžiai skirstomi į tris grupes: laisvieji, sąlygiškai laisvieji ir eksperimentiniai.

1. *Laisvieji rašysenos (parašų) pavyzdžiai* – rankraščiai, rašyti arba pasirašyti iki bylos, kurioje reikia atlikti ekspertizę, iškėlimo, t. y. jie nėra susiję su tyrimu. Tai gali būti laiškai, prašymai, sutartys, testamentai, draudimo dokumentai ir pan.

2. *Sąlygiškai laisvieji rašysenos (parašų) pavyzdžiai* – tai rankraščiai ar parašai, parašyti / pasirašyti iškėlus bylą, susiję su ja ar ne, bet ne specialiai parengti lyginamajam tyrimui. Tai įvairūs protokolai, paaiškinimai, prašymai, skundai ir kitokie dokumentai, esantys byloje.

3. *Eksperimentiniai rašysenos (parašų) pavyzdžiai* – tai rašysenos / parašų pavyzdžiai, kuriuos asmuo parašo / pasirašo tyrėjo ar teisėjo akivaizdoje specialiai ekspertizei atlikti.

Imant *laisvuosius* rašysenos pavyzdžius, svarbu laikytis tokių taisyklių:

- 1) laikotarpis tarp rašysenos pavyzdžių ir tiriamųjų objektų parašymo turi būti kuo trumpesnis;
- 2) laisvieji rašysenos pavyzdžiai turiniu ir paskirtimi turi atitikti tiriamąjį dokumentą;
- 3) rašysenos pavyzdžiai turi būti parašyti / pasirašyti ta pačia kalba kaip ir tiriamasis tekstas / parašas;
- 4) rašysenos pavyzdžių ir tiriamųjų įrašų rašymo priemonės, dažo- moji medžiaga ir pagrindas turi būti kuo artimesni;
- 5) rašysenos pavyzdžiai turi būti parašyti tokiu pat tempu kaip tiriamieji įrašai.
- 6) pageidautina, kad laisvuosiuose pavyzdžiuose būtų visų rašysenos variantų, kuriais gali rašyti įtariamasis asmuo.

Klausimai rašysenos ekspertizėje gali būti formuluojami taip:

- 1) *Ar laišką, pradėtą žodžiais „Labas, Milda ...“ ir baigtą žodžiais „... Su geriausiais linkėjimais“, parašė asmuo N.?*
- 2) *Ar rankraštinių įrašų „Tavo sūnaus gyvybė mūsų rankose“ parašė asmuo N.?*
- 3) *Ar 2009 08 05, 2009 10 02, 2010 06 12 prašymus surašė asmuo N., asmuo M., asmuo P.?*
- 4) *Ar 2007 10 12 įgaliojime, eilutėje „Įgaliootojo parašas“; pasirašė pats asmuo N. ar už jį pasirašė asmuo M., asmuo P.?³⁴⁸*

10.2. Kriminalistiniai lingvistiniai tyrimai

Teksto grafinio ypatumo, t. y. rašysenos, tyrimo teorinį pagrindą sudaro *kriminalistinė raštotyra*, o teksto kalbinio ypatumo, t. y. rašto kalbos, tyrimas remiasi *kriminalistinės lingvistikos* žiniomis.

Žmogaus kalboje slypi ne tik ta informacija, kurią autorius nori sąmoningai perteikti (pvz., turinys), bet ir ta, kurią jis nesąmoningai perneikia (arba net nori nusišlėpti). Tai yra informacija apie autoriaus gimtąją kalbą, išsilavinimą, veiklos sritį ir pan. Tekste taip pat gali būti įžeidimų, grasinimų, dviprasmybių ir pan.

Lietuvoje kriminalistinio rašto kalbos tyrimo pagrindai buvo kuriami dar šeštajame XX a. dešimtmetyje. Šios rūšies tyrimų pradininkė Lietuvoje buvo O. Dambrauskaitė. Jos dėka Lietuvoje buvo sukurta kriminalistinė lietuvių rašto kalbos požymių klasifikacija, pateikta 1972 m. disertaciniame darbe „Криминалистическое исследование литовской письменной речи“ („Kriminalistinis lietuvių rašto kalbos tyrimas“)³⁴⁹. Ši klasifikacija sudarė kriminalistinio rašto kalbos tyrimo metodiką, taikomą Lietuvoje, pagrindą ir leido kurti naujas metodikas.

Pagrindinės sąvokos:

Kriminalistinė lingvistika – tai kriminalistikos technikos šaka, tirianti kalbos požymių pasireiškimo dokumentų tekstuose dėsningumus ir rengianti

³⁴⁸ [žiūrėta 14-08-2011]. <<http://www.ltec.lt/autorystesekspertize/>> .

³⁴⁹ Дамбраускайте, О. *Криминалистическое исследование литовской письменной речи*. Дисс. канд. юр. наук. Л., 1972.

teksto *kalbos* tyrimo metodus, siekiant identifikuoti arba apibūdinti tekstą sukūrusį asmenį, t. y. *autorių*, taip pat nustatyti kitas bylai svarbias aplinkybes.

Rašto kalba – tai kiekvieno asmens savita minčių dėstymo maniera. Tai yra kalbinė rašto dalis. Kriminalistinėse ekspertinėse tyrimuose skiriamos dvi kalbos rūšys: *rašytinė* (rašto) ir *sakytinė*. *Rašytinė* kalba tiriama *autorystės* arba *lingvistinės* ekspertizės metu. *Sakytinė* kalbos forma, užfiksuota elektromagnetiniuose garso įrašuose, gali būti tiriama *garso įrašų* ekspertizėje.

Lingvistinė ekspertizė – tai teksto kalbos tyrimas, siekiant identifikuoti ar charakterizuoti teksto *autorių* arba apibūdinti šio autoriaus būseną, kuriant tekstą, ir nustatyti teksto kūrimo sąlygas. Tai lingvistinės ekspertizės kryptis, dar vadinama autorystės tyrimais.

Kita lingvistinės ekspertinės kryptis – tai teksto ar atskirų jo fragmentų bei kitų kalbos vienetų ypatumų aiškinimas. Į šią kryptį įeina plagiatų tyrimai, kalbos analizė, apimanti žodžio, posakio prasmės ir teksto turinio aiškinimą³⁵⁰.

Rašto kalbos identifikacinės savybės

Rašto kalbai, kaip ir kitiems identifikavimo objektams, būdingos tokios *identifikacinės savybės*, dėl kurių ji ir tampa kriminalistinių ekspertinių tyrimų objektu:

- 1) individualus pobūdis;
- 2) santykinis pastovumas;
- 3) variantiškumas.

Lingvistinės ekspertizės objektai

Lingvistinės ekspertizės objektai yra įvairaus pobūdžio tekstai, kuriems yra sukuriamos savarankiškos kriminalistinio tyrimo metodikos.

1. Tai gali būti spausdintuvu ar tipografiškai išspausdinti tekstai, tekstai, esantys kompiuterio laikmenoje, internete paskelbti tekstai. Kalbos

³⁵⁰ Žalkauskaitė, G. Teismo lingvistikos kryptys ir taikymas Lietuvoje. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika VII*, Criminalistics and Forensic Examination: science, studies, practice VII, Криминалистика и судебная экспертиза VII, Vilnius, 2011, p. 94–97.

tyrimo gali prireikti ir siekiant nustatyti rankraštinio teksto autorių, jei tekstas parašytas labai iškraipyta rašysena, didžiosiomis spausdintinėmis raidėmis arba diktuoatas kitam asmeniui.

2. Tekstai, parašyti tam tikru stiliumi, nes tik šių stilių tekstuose labiausiai atsispindi konkretaus asmens minčių dėstymo maniera:

- a) buitinio stiliaus tekstai (laiškai, rašteliai, dienoraščiai);
- b) iš dalies publicistinio (visuomeninės, politinės tematikos tekstai) ir
- c) iš dalies dalykinio stiliaus tekstai, t. y. laisva forma parašyti dalykiniai raštai.

3. Neredaguoti tekstai. Lingvistiniam tyrimui netinka visai trumpi – kelių sakinių – tekstai.

Identifikaciniai rašto kalbos požymiai

Kriminalistinio lingvistinio tyrimo metu anoniminio teksto autorius identifikuojamas pagal tekste atsispindėjusius kalbos požymius. Identifikacinę reikšmę šiuo atveju turi ne atskiras požymis, kad ir koks specifinis bei individualus jis būtų, o tam tikrų individualių požymių visuma.

Identifikaciniai rašto kalbos požymiai, kaip ir rašysenos požymiai, skirstomi į:

- 1) bendruosius;
- 2) specialiuosius.

Bendrieji suprantami kaip bendras rašto kalbos (rašybos, skyrybos, leksikos, gramatikos ir stiliaus) įgūdžių įvaldymo lygis. Taip pat bendras raštingumo lygis, kalbos kultūra, teksto stilius.

Specialieji požymiai – tai nukrypimai nuo normos – klaidos bei autoriaus rašto kalbos savitumai.

Rašto kalbos požymiai taip pat skirstomi pagal kalbos pakopas: rašybos, skyrybos, leksikos, gramatikos, stiliaus. Skirtingų šalių tyrinėtojai juos skirsto nevienodai:

- 1) *gramatiniai* požymiai (jų tyrimas parodo asmens raštingumo lygį – gebėjimą dėstyti mintis laikantis tam tikrų taisyklių) (tiriamos rašybos, skyrybos ir sintaksės klaidos);

- 2) *leksiniai* požymiai (tiriamas asmens žodyno turtingumas, kuris priklauso nuo asmens išsilavinimo, amžiaus, veiklos srities ir pan.);
- 3) *stilistiniai* požymiai (asmens gebėjimas sklandžiai reikšti savo mintis, atsižvelgiant į tikslą, adresatą ir pan.).

Lingvistinės ekspertizės uždaviniai

Pagrindiniai lingvistinės ekspertizės uždaviniai yra šie:

- 1) identifikaciniai;
- 2) klasifikaciniai;
- 3) diagnostiniai;
- 4) žodžio, posakio ar teksto turinio ir prasmės aiškinimo uždaviniai.

Identifikaciniai uždaviniai sprendžiami tuomet, kai siekiama nustatyti teksto autorių iš įtariamų asmenų arba nustatyti, kad tekstą sukūrė ne įtiriamas asmuo. Dažniausiai ši ekspertizė skiriama, kai tekstas yra išspausdintas ar paskelbtas internete, tačiau kalbos tyrimo gali prireikti ir siekiant nustatyti rankraščinio teksto autorių, jei tekstas parašytas labai iškraipyta rašysena, didžiosiomis spausdintinių formų raidėmis arba diktuotas kitam asmeniui³⁵¹.

Klasifikaciniai uždaviniai sprendžiami, siekiant charakterizuoti nežinomą anoniminį autorių, kai įtariamų asmenų nėra arba iš jų negalima imti rašto kalbos pavyzdžių lyginimui. Šantažo, šmeižto, grasinimo atvejais gali būti ieškomas anoniminio laiško autorius. Klasifikaciniai uždaviniai sprendžiami anoniminio laiško autoriaus paieškos metu tam, kad būtų susiaurinta įtariamųjų asmenų grupė.

Klasifikacinės lingvistinės ekspertizės metu ekspertas gali apibūdinti teksto autorių pagal tokias charakteristikas:

- 1) autoriaus gimtoji kalba arba kalbos įgūdžiai;
- 2) autoriaus išsilavinimas;
- 3) autoriaus veiklos sritis;
- 4) kartais amžius ir lytis³⁵².

³⁵¹ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.ltec.lt/autorystesekspertize/>>.

³⁵² *Rašysenos ir autorystės ekspertizės* (Skyrimas ir medžiagos ruošimas). Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2000, p. 20–27.

Klasifikacinės lingvistinės ekspertizės galimybės labai priklauso nuo konkretaus tiriamojo teksto, nuo to, ar jis pakankamai informatyvus.

1. *Autoriaus gimtoji kalba arba kalbos įgūdžiai*. Pagrindinė anoniminio teksto autoriaus charakteristika – jo gimtoji kalba. Tik išsiaiškinus, ar tekstas parašytas autoriaus gimtąja, ar svetima kalba, galima nustatyti teksto autoriaus išsimokslinimo, veiklos srities ir kitus požymius. Gimtoji autoriaus kalba nustatoma iš tekste daromų klaidų ir kitų rašytinės kalbos ypatumų. Tinkamai ir jau tyrimo pradžioje nustatčius anoniminio teksto autoriaus gimtąją kalbą, galima susiaurinti įtariamųjų asmenų grupę ir taip pakreipti tyrimą tinkama linkme.

2. *Autoriaus išsilavinimas* gali būti nustatytas, kai tiriamajame tekste yra išsilavinimą rodančių kalbos požymių.

3. Norint rasti duomenų apie *autoriaus veiklos sritį*, nagrinėjama, kaip laisvai autorius vartoja tą kalbos atmainą, kuria parašytas tekstas (kanceliarinę, teisininkų ir pan.). Geriausiai žmonės rašo savo gyvenimiškos aplinkos ir savo specialybės (veiklos srities) kalba. Kriminalistinei lingvistinei analizei svarbus faktas, kad paprastai svetimos socialinės grupės kalbą sunku pamėgdžioti.

4. *Autoriaus amžius ir lytis*. Tam tikrais atvejais teksto autoriaus kalbos įgūdžiai leidžia nustatyti, kokiai amžiaus grupei (jaunimo, vidutinio amžiaus, vyresnio amžiaus) priklauso teksto autorius. Paprastai tai padaryti galima, kai tiriamas tekstas yra rankraštinis, kai kartu atliekamas ir rašysenos tyrimas, o teksto kalboje yra amžių nurodančių požymių.

Vienareikšmiško atsakymo į klausimą, ar galima nustatyti teksto autoriaus *lytį*, ekspertai neturi. Manoma, kad apie autoriaus lytį dažnai galima spręsti pagal teksto kalboje pasitaikančią nenormatyvinę leksiką, žargonizmus, jų kiekį.

Manoma, kad teksto rašto kalboje kartais galima atpažinti psichiškai nesveikų žmonių, žmonių, sergančių afazija (kalbos arba sugebėjimo suprasti kalbą sutrikimas), dvikalbystės ir daugiakalbystės požymių. Tokie požymiai reiškiasi ne tik teksto kalboje, bet ir jo turinyje.

Diagnostiniai uždaviniai sprendžiami, siekiant apibūdinti teksto autoriaus būseną, kuriant tekstą (pvz., savižudžių laiškuose) ar nustatyti teksto kūrimo sąlygas.

Lengviausiai randama afekto požymių (susijaudinimo, išgaščio metu sutrinka dėmesys). Kartais gali būti nustatoma, ar autorius tekstą sukūrė ir parašė savarankiškai, ar bendraudamas su kitais asmenimis (atskiros dalys), ar tekste yra rašto kalbos iškraipymo požymių.

Diagnostiniai tyrimai, atliekami turint tokius tikslus, apima šių klausimų sprendimą:

- 1) ar tekstas sukurtas, esant neįprastos būsenos (neįprasta būsena – stresas, susijaudinimas, girtumas, apsvaigimas nuo narkotikų ir pan.);
- 2) ar autorius tekstą sukūrė ir parašė savarankiškai;
- 3) ar tekste yra rašto kalbos iškraipymo požymių. Tekstas gali būti iškraipytas įvairiais būdais: demonstruojant menkesnę raštingumą, apsimetant kito socialinio sluoksnio, kitos lyties atstovu.

Žodžio, posakio ar teksto turinio ir prasmės aiškinimo uždaviniai. Tokiais tyrimais siekiama nustatyti, ar tekste yra vartojama įžeidžiančių žodžių, ar tekstu grasinama, šantažuojama, paaiškinti tam tikrų žodžių ar teksto dalių prasmę, išsiaiškinti, ar buvo pažeistos autorių teisės ir kt.

Galima skirti dvi kalbos aiškinimo tyrimų grupes:

- žodžio, posakio ar teksto tiesioginės ar perkeltinės reikšmės, daugiaprasmiškumo išaiškinimas;
- posakio ar teksto komunikacinės intencijos išaiškinimas: ar kalbos aktas yra grasinimas, teigimas, prašymas ir pan.³⁵³

Šios lingvistinės ekspertinės krypties tyrimo galimybės kol kas nėra griežtai apibrėžtos, nes tai gana nauja tyrimo kryptis kriminalistinėje lingvistikoje, glaudžiai susijusi su naujausiais kalbotyros, socio- ir psicholingvistikos atliekamais tyrimais. Kita vertus, teksto (žodžio, posakio) turinio ir prasmės aiškinimas yra gana perspektyvi kriminalistinio lingvistinio tyrimo kryptis.

Į kriminalistinius lingvistinius tyrimus įeina ir plagiato tyrimai.

³⁵³ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.ltec.lt/autorystesekspertize/>>.

Lyginamosios medžiagos lingvistinei (autorystės) ekspertizei parengimas

Kriminalistinės lingvistinės ekspertizės metu autoriaus identifikavimas vyksta lyginant tyrimui pateiktą tekstą su įtariamojo (ųjū) rašto kalbos pavyzdžiais. Identifikaciniam tyrimui pateikiama lyginamoji medžiaga, t. y. rašto kalbos pavyzdžiai.

Rašto kalbos pavyzdžiai skirstomi keliais aspektais pagal: atsiradimo laiką ir ėmimo sąlygas; parašymo būdą ir pagal tipą.

1. Pagal atsiradimo laiką ir ėmimo sąlygas lyginamieji pavyzdžiai yra trijų rūšių: laisvieji, sąlygiškai laisvieji ir eksperimentiniai. *Laisvieji pavyzdžiai* – tai tekstai, įtariamojo asmens parašyti ar išspausdinti iki iškeliant bylą, pvz., laiškai, skundai, prašymai, internete paskelbti tekstai, įvairūs kiti neredaguoti rašiniai. *Sąlygiškai laisvieji* yra pavyzdžiai, susiję su byla, pvz., byloje esantys paaiškinimai, prašymai ir pan. *Eksperimentiniai rašto kalbos pavyzdžiai* imami specialiai ekspertizei.

2. Pagal parašymo būdą rašto kalbos pavyzdžiai skirstomi į parašytus ranka, išspausdintus mašinėle, surinktus kompiuteriu ir išspausdintus spausdintuvu, išspausdintus spaustuvėje, sukurtus internete. Lyginimui turi būti pateikiama įtariamojo kalbos pavyzdžių, sukurtų tokiu pat būdu kaip tiriamasis tekstas.

3. Pagal tekstų tipus skiriami laiškai, dalykiniai raštai, spaudai parengti straipsniai, internetiniai komentarai ir t. t. Lyginimui turi būti pateikiama kuo artimesnio tiriamajam tipo tekstų³⁵⁴.

Atlikdamas *identifikacinę lingvistinę ekspertizę* ekspertas atsako į tokius klausimus:

1. *Ar teksto, pradėto žodžiais „...“ ir pabaigto žodžiais „...“, autorius yra asmuo N.?*
2. *Ar dviejų tekstų, pradėtų žodžiais: „...“, „...“ ir „...“, autorius yra vienas asmuo?*

Atlikdamas *diagnostinę lingvistinę ekspertizę*, ekspertas atsako į tokius klausimus:

1. *Ar tekstas sukurtas autoriui N. esant įprastos ar neįprastos būsenos?*
2. *Ar autorius N. tekstą sukūrė ir parašė savarankiškai?*

³⁵⁴ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.ltec.lt/autorystesekspertize/>>.

Atliekantis *klasifikacinę lingvistinę ekspertizę* ekspertas prašomas apibūdinti teksto autorių pagal šias charakteristikas:

- 1) autoriaus gimtoji kalba arba kalbos įgūdžiai;
- 2) autoriaus išsilavinimas;
- 3) autoriaus veiklos sritis;
- 4) kartais amžius ir lytis.

■ Kontroliniai klausimai:

1. Kokios rašysenos savybės leidžia jai būti kriminalistinio tyrimo objektu?
2. Kaip skirstomi identifikaciniai rašysenos požymiai?
3. Kodėl rašysenos ekspertizei netinka dokumentų kopijos?
4. Kas būdinga laisviesiems rašysenos pavyzdžiams?
5. Kokie tekstai gali tapti kriminalistinės lingvistinės ekspertizės objektais?
6. Kaip skirstomi rašto kalbos požymiai?
7. Kokias tyrimo kryptis apima kriminalistiniai lingvistiniai tyrimai?
8. Kokie klausimai sprendžiami diagnostinės lingvistinės ekspertizės metu?

Rekomenduojama literatūra:

1. Girčė, D., et al. Labai iškraipytų tekstų tyrimai. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. VII, Criminalistics and Forensic Examination: science, studies, practice VII, Криминалистика и судебная экспертиза VII. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2011.
2. Huber, Roy A. *Handwriting identification: facts and fundamentals*. Boca Raton (Florida): CRC Press, 1999.
3. Köller, N. *Probabilistische Schlussfolgerungen in Schriftgutachten : zur Begründung und Vereinheitlichung von Wahrscheinlichkeitsaussagen im Sachverständigengutachten*. München: Luchterhand, 2004.
4. McMenamin, G. *Forensic Linguistics: Advances in Forensic Stylistics*. California State University, Fresno, California, USA, 2002.
5. *Rašysenos ir autorystės ekspertizės* (Skyrimas ir medžiagos ruošimas). Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2000.
6. Ryngevič, R. *Kriminalistinės lingvistikos metodologiniai pagrindai ir jų taikymas atliekant ekspertizę (monografija)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
7. Ryngevič, R. *Kriminalistinės lingvistikos teoriniai pagrindai ir jos metodų bei rekomendacijų taikymas teismo ekspertizėje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002.

8. Ryngevič, R. Netradiciniai kriminalistinės lingvistinės ekspertizės uždaviniai. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika VI*, Criminalistics and Forensic Examination: science, studies, practice VI, Криминалистика и судебная экспертиза VI. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
9. Seibt, A. *Forensische Schriftgutachten: Einführung in Methoden und Praxis der forensischen Handschriftenuntersuchung*. München: Beck, 1999.
10. Žalkauskaitė, G. Interneto tekstas kaip autorystės tyrimo objektas. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika VI*, Criminalistics and Forensic Examination: science, studies, practice VI, Криминалистика и судебная экспертиза VI, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
11. Žalkauskaitė, G. Teismo lingvistikos kryptys ir taikymas Lietuvoje. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika VII*, Criminalistics and Forensic Examination: science, studies, practice VII, Криминалистика и судебная экспертиза VII, Vilnius, 2011.
12. Žalkauskienė, A. Kriminalistinės lingvistinės ekspertizės uždavinių sistema. *Jurisprudencija*. 2005, 66(58).
13. Žalkauskienė, A. Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodikos pagrindai. *Jurisprudencija*. 2000, 18 (10): 113–121.
14. Žalkauskienė, A. Vidinių veiksnių poveikio rašymui tyrimas. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika VI*, Criminalistics and Forensic Examination: science, studies, practice VI, Криминалистика и судебная экспертиза VI, Vilnius, 2009.
15. Жижина, М. В. *Судебнопочерковедческая экспертиза документов*. Москва: Юрлитинформ, 2009.
16. Орлова. В. Ф. *Судебнопочерковедческая диагностика = Forensic Handwriting Diagnostics* : учебное пособие. Москва: ЮНИТИ, 2006.

11 SKYRIUS

KRIMINALISTINĖ REGISTRACIJA IR KRIMINALISTINĖS INFORMACINĖS SISTEMOS

11.1. Kriminalistinės registracijos samprata ir istorija

Kriminalistinė registracija yra kriminalistinių įskaitų (registrų) sistema. Jungtinėse Amerikos Valstijose būtent ir naudojama tokia sąvoka kaip kriminaliniai registrai (*criminal records*). Tokią kriminalistinės registracijos sampratą atitinka ir jos vykdomi uždaviniai: informacijos, kuri gali būti panaudota nusikaltimams tirti, atskleisti bei jų prevencijai, kaupimas; objektų identifikavimo remiantis sukaupta informacija užtikrinimas; objektų, kurių duomenys yra įtraukti į kriminalistines įskaitas, paieška; pagalbines ir orientacines informacijos pateikimas tyrėjui.

Kriminalistinė registracija turi didelę praktinę ir istorinę reikšmę tiriant nusikaltimus, tačiau atsiradus naujoms informacinėms technologijoms ir plėtojantis informatikos mokslui, kurie darė ženklų įtaką nusikaltimų tyrimo praktikai, reikia kalbėti ne tik apie kriminalistinius registrus, bet apie universalią kriminalistinę informacinę sistemą. Tam, kad nusikaltimai būtų veiksmingiau tiriami, neužtenka vien registruoti informaciją, reikia ją analizuoti ir apdorota ar paprasta forma pateikti vartotojams, t. y. tyrėjams. Vadinasi, nusikaltimų tyrimo informaciniam aprūpinimui reikalinga kriminalistinė informacinė sistema, kurios tikslas turi būti greita ir veiksminga tiesioginė pagalba tyrėjams.

Nusikaltimų tyrimo praktika jau senokai kriminalistinei registracijai suteikė iš esmės naują turinį. Pavyzdžiui, JAV, Vokietijoje, Olandijoje, Anglijoje teisės sistemai kuriamos keliolika kompiuterinių žinių bazių. Paprastesni tokių žinių bazių variantai naudojami kaip „intelektualūs patarėjai“ ir gali būti sėkmingai panaudoti praktiniame tyrėjo darbe analizuojant ir parenkant galimus sprendimus. Tačiau kuriant minėtas kompiuterines žinių bazes užsienyje, labiau atsižvelgiama į techninį aspektą, o ne į kriminalistikos mokslo metodines rekomendacijas.

Kriminalistinė registracija – tai moksliskai pagrįstų duomenų apie asmenis, objektus ir įvykius, susijusius su nusikaltimais, apskaita ir sisteminimas (klasifikavimas), norint panaudoti tuos duomenis procesiškai tiriant nusikaltimus ir užkertant jiems kelią. Kriminalistinės registracijos objektais nuo seno buvo į apskaitą surašomi: 1) žmonės (ieškomi, įtariamai padarę nusikaltimą, sulaikytieji, taip pat dingę be žinios ir kai kurie kiti, keliantys operatyvinį susidomėjimą, asmenys); 2) kriminaliniai lavonai, taip pat žuvusiųjų lavonai, kurių asmenybės nėra nustatytos; 3) pamesti šaunamieji ginklai, pavogti daiktai, transporto priemonės ir kt., kurių nuosavybė nustatyta arba ne (pavyzdžiui, įsilaužimo įrankiai, kuriuos naudojant buvo padarytas nusikaltimas); 4) kai kurie nusikaltimo pėdsakai (pavyzdžiui, rankų pirštų pėdsakai, palikti neišaiškintų nusikaltimų įvykių vietoje); 5) dokumentai (pavyzdžiui, suklastoti vertybiniai popieriai); 6) pavogti gyvuliai; 7) neišaiškinti nusikaltimai; 8) kiti objektai. Dabartiniu metu tų objektų įvairovė labai išsiplėtė, ypač taikant besivystančias informacines technologijas kriminalistinėje registracijoje ir tiriant nusikaltimus. Pagrindinė kriminalistinės registracijos paskirtis – tai teisėsaugos institucijų aprūpinimas informacija, kuri įgyvendinama tiriant, išaiškinant ir užkardinant nusikaltimus.

Nuo seniausių laikų yra žinoma speciali nusikaltėlių ir jų veiksmų registracija. Tam dažniausiai buvo naudojami du būdai: dar senovės Graikijoje nusikaltėliai buvo ženklinami: ant asmens, kuris pripažįstamas nusikaltėliu, kūno buvo išdeginamas įdagas. Šis įprotis Europoje išliko iki viduramžių. Rusijoje toks nusikaltėlių ženklinimas buvo panaikintas tik 1863 m., o Kinijoje XX a. pradžioje.

XVIII a. viduryje Europoje jau imta sudarinėti nusikaltėlių sąrašus, vadinamus rejestrus. XIX a. tokie sąrašai tampa gerokai išsamesni; vėliau jie buvo papildomi nusikaltimo padarymo būdo aprašymais. Kai atsirado fotografija, jos galimybės taip pat buvo panaudotos nusikaltėliams registruoti. Buvo sudarinėjami netgi specialūs nusikaltėlių fotoalbumai, kuriuose nuotraukos būdavo išdėliotos pagal tam tikrą principą, dažniausiai pagal nusikaltimo rūšį.

1860 m. Belgijos kalėjimo administracija pasiūlė visus suaugusius nusikaltėlius matuoti pagal tam tikrą sistemą, kuria būtų galima identifi-

kuoti asmenį. Tai buvo pirmasis, bet nesėkmingas bandymas įvesti bendrą, moksliskai pagrįstą nusikaltėlių registracijos sistemą.

XIX a. penktajame dešimtmetyje viename Briuselio kalėjime buvo pradėta fotografuoti kalinius. Šiuo nauju nusikaltėlių registravimo ir identifikavimo metodu imta naudotis ir Paryžiuje. Policijos prefektūroje susikaupė apie 80 000 fotografijų.

1879 m. gavęs leidimą, A. Bertiljonas (policijos raštininkas) ėmė lyginti suimtųjų fotografijas, matuoti registruojamų kalinių kūno dalis. Be to, jis sukūrė kortelių su nusikaltėlių matmenimis registravimo sistemą, kuria per keletą minučių galima nustatyti, ar suimtojo duomenys yra kartotekoje. 1883 m. jam pavyko šiuo metodu identifikuoti jau anksčiau teistą ir aprašytą asmenį. A. Bertiljonas matavo nusikaltėlio ūgį, galvos ilgį ir apskritimą, rankų ir rankų pirštų, kojų ilgį ir veido plotį. Visus duomenis jis suskirstė į tris grupes: didelis, vidutinis, mažas. Kartu jis sukūrė griežtas signalines fotografijos taisykles, taip pat žmogaus išorės požymių aprašymo sistemą, vadinamąjį žodinį atvaizdą.

Antropometrinis metodas, be abejo, daug pagelbėjo tiriant nusikaltimus ir atpažįstant nusikaltėlius. Tai buvo pirmas moksliskai pagrįstas nusikaltėlių registracijos metodas, labai greitai paplitęs pasaulyje. Tačiau jau po dviejų dešimtmečių šis metodas turėjo užleisti vietą daktiloskopijai, nes antropometriniai matmenys dažnai būdavo netikslūs ir gana sudėtingi. Todėl dažnai pasitaikydavo klaidų identifikuojant nusikaltėlius. Daktiloskopinis registracijos metodas buvo kur kas paprastesnis ir patogesnis, nes jo rezultatai nepriklausė nuo nusikaltėlio amžiaus ar kitų pokyčių. Šis metodas leido identifikuoti asmenis pagal pėdsakus, paliktus įvykio vietoje.

1823 m. čekų fiziologijos ir patologijos profesorius J. Purkinė pateikė sėkmingą papiliarinių raštų aprašymą ir klasifikaciją, tačiau iš tiesų daktiloskopijos istorijos pradžia laikomi XIX a. 8–9 dešimtmečiai. Daktiloskopinės registracijos pradininku laikomas britų administracijos Indijoje valdininkas V. Dž. Heršelis. Jis nustatė, kad kiekvieno žmogaus papiliariniai raštai yra nepakartojami.

Tuo pačiu metu anglų medikas H. Fuldsas padarė panašias išvadas apie papiliarinių raštų panaudojimo galimybes. Jis aprašė pagrindinius

papiliarinių raštų tipus, nusikaltėlių identifikacijos galimybes pagal pirštų atspaudus, daktiloskopavimo metodiką. Prie daktiloskopijos raidos nemažai prisidėjo: F. Galtonas, Edvardas R. Henris, I. Vučetičius ir kiti.

Daktiloskopinis registracijos metodas ir dabar yra vienas svarbiausių teisėsaugos institucijų darbe. Tačiau už jį pažangesnis metodas yra registracija bei asmens identifikacija pagal DNR pavyzdį.

Taip pat taikomi kiti tradiciniai ir netradiciniai įvairiausių objektų registracijos metodai ir būdai, pavyzdžiui, registracija pagal nusikaltimo padarymo būdą, žmogaus išorės požymių aprašymas, o iš naujų – žmonių registracija pagal kvapus, dinامينius požymius (funkcinius), pagal balsą ir t. t.

Tik XX a. pradžioje kūrėsi Lietuvos policija. Ji pradėjo darbą labai sunkiomis sąlygomis: trūko paprasčiausios ginkluotės, patyrimo, neturėta jokio transporto, ryšių priemonių, nebuvo net uniformos. Iš pradžių buvo nelengva: stigo tinkamai parengtų policijos tarnautojų, kvalifikuotų ekspertų, į praktiką didesniu mastu dar nepradėti diegti moksliniai kriminalistikos būdai bei techninės priemonės, pagaliau trūko lėšų ir patalpų. Tik 1921 m. sukuriami pirmieji dar labai primityvūs įrenginiai nusikaltėliams registruoti ir identifikuoti, o pirmieji daktiloskopijos bandymai buvo vienintelė patikimesnė identifikavimo priemonė.

Aktualiausias, pirmiausias to meto uždavinys buvo sutvarkyti nusikaltimų bei nusikaltėlių registraciją, nes iki 1920 m. jos beveik ir nebuvo.

1920 m. pradedami fotografuoti iš kalėjimų paleidžiami sunkesnius nusikaltimus padarę asmenys, kurie dažniausiai ir vėliau tęsdavo nusikaltimą veiklą, todėl buvo sudarinėjami tokių asmenų sąrašai, fotoalbumai. Tik vėliau imta fotografuoti sulaikytuosius, recidyvistus ir kitus asmenis. Buvo fotografuojama pagal A. Bertiljono sistemą trimis pozomis: iš profilio (dešinioji veido pusė), iš priekio ir veidu, pasuktu į dešinę taip, kad matytųsi ausies kamputis.

Kaip registravimo būdas literatūroje minimas ir nusikaltėlių matavimas – antropometrija. Matuoti reikėjo ūgį, galvos ilgį ir plotį, į šalis ištiestų rankų ilgį, jų pirštus, kojas, ausį ir kt. Matuojant buvo reikalingi: plieninis cirkelis (skriestuvas) – galvai matuoti, didelis varinis cirkelis rankoms ir kojoms matuoti, mažas varinis cirkelis ausims matuoti... (*Milicijos žinios*, 1922)

Trečiojo dešimtmečio pradžioje pradedama taikyti ir daktiloskopija. Be dešimties pirštų registracijos, po 1925 m. įvedama ir monodaktiloskopinė (pavienių pirštų) registracija.

Iki ketvirtojo dešimtmečio vidurio kriminalinė policija registravo nusikaltėlius ir įtariamuosius, o Teisingumo ministerija – teismo baustus asmenis. Tokia tvarka buvo nepraktiška, nelanksti, o pati registracija – nepakankamai išsami ir nedavė bendro nusikalstamumo vaizdo.

Nuo 1935 m. visas „kriminalistinių nusikalstamų darbų“ ir nusikaltėlių registravimo bei apskaitos darbas sutelkiamas vienos rankos. Tai pavedama daryti Valstybės saugumo departamentui. Sėkmingesnei kovai su nusikalstamumu nuo 1935 metų sausio mėn. 1 dienos Valstybės saugumo departamente įvedama centralizuota kriminalinių įvykių registracija. Nuo tos pat dienos tokios pat kriminalinių įvykių registracijos įvedamos ir visose valstybės saugumo bei kriminalinės policijos apygardose. Įvykių registracijos užduotis yra įtraukti kriminalinius įvykius į registracijų kartotekas pagal įvykių rūšis, nukentėjusius asmenis, nusikaltimų vietas, nusikaltimo metodus, įtariamųjų asmenų pavardes, slapyvardį ir pravardes (jei tokių yra), nusikaltimo metu pastebėtų nepažįstamų piktadarių žymes bei kitus charakteringumus ir pagal šiuos aukščiau išvardytus duomenis aiškinti įvykius.

Nusikaltėliai buvo registruojami pagal vardinę alfabetinę ir daktiloskopinę registracijos sistemas. Buvo sudarinėjami nusikaltėlių fotoalbumai, fototekos, registruojami neatpažinti lavonai, nežinia kur dingę asmenys, netikri pinigai ir t. t. Be pagrindinės kartotekos, buvo pagalbinių, kuriose asmenys buvo registruojami pagal padarytų nusikaltimų rūšį: kontrabandininkai, pinigų padirbinėtojai, klastotojai ir platintojai, moterų prekeiviai, lytiniai iškrėpėliai ir t. t. Taip pat buvo nusikaltėlių slapyvardžių bei pravardžių, įtariamųjų ypatingų žymių, nusikaltimų padarymo būdų ir kitos kartotekos.

Kriminaliniams nusikaltėliams atpažinti turėta fototeka. Į šį rinkinį buvo dedamos ne visų, o tik tam tikrų kategorijų nusikaltėlių fotografijos: žmogžudžių, plėšikų, vagių įsilaužėlių, kišenvagių, krautuvių ir butų vagių, sukčių, apgavikų, įvairių seksualinių nusikaltėlių, moterų pirklių ir sąvadautojų, nusikaltusių prostitučių ir kt. Fototekoje nuotraukos buvo

kaupiamos pagal nusikaltėlių amžių, ūgį ir nusikaltimų rūšį. Atpažinimas pagal fotografijas buvo veiksmingas tikrai didesniuose miestuose, todėl fototekas turėjo tik Vilniaus ir Kauno policijos. Buvo registruojami ir visi kriminaliniai įvykiai: pagal vietą, nukentėjusiojo bei įtariamojo pavardes, veikimo būdą ir pagal pastebėtas nusikaltėlio žymes.

Vien kriminalistinės registracijos sistema, ar ji būtų automatizuota, ar ne, negali tinkamai aprūpinti tyrėjo reikiama tiriant nusikaltimus įvairiapusiškai apdorotais duomenimis ir būti „intelektualia patarėja“. Tam reikalinga bendra universali kriminalistinė informacinė sistema, kurios teorinius pagrindus bei modelį kuria kriminalistika. **Universali (bendra) integruota kriminalistinė informacinė sistema**, užtikrinanti nusikaltimų tyrimo informacinį aprūpinimą, yra subjektų, informacinių fondų ir ryšių tarp jų, organizuotų galutiniams kriminalistinės veiklos tikslams bei uždaviniams spręsti, visuma.

11.2. Kriminalistinės informacinės sistemos teoriniai pagrindai

Nusikaltimų tyrimo informacinis aprūpinimas – vienas iš pagrindinių nusikaltimų tyrimo teorinių ir praktinių aspektų. Galima įvardyti kelis nusikaltimų tyrimo informacinio aprūpinimo aspektus, t. y. kriminalistinį, kriminologinį, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso bei organizacinį. Teorinis nusikaltimų tyrimo informacinio aprūpinimo aspektas siejamas su tyrimo efektyvumu, o praktinį aspektą sudaro teorinių nuostatų, kriminalistinės informacinės sistemos teorinio modelio įgyvendinimas nusikaltimų tyrimo praktikoje. Kad būtų galima užtikrinti nusikaltimų tyrimo informacinį aprūpinimą, būtina tolygiai ir iš esmės papildyti kriminalistikos mokslo teoriją, pakeisti nusikaltimų tyrimo praktiką, pritraukti reikiamų specialistų, kurti naujas programas, skirtas kriminalistinei informacijai apdoroti ir kitiems uždaviniams spręsti, mokyti tyrėjus, taikyti naujas technologijas ir kt.

Galima teigti, kad yra kriminalistinės informacijos ir kriminalistiškai reikšmingos informacijos. Kriminalistinė informacija būtų informacija, atitinkanti kriminalistikos mokslo turinį ir objektą. Kriminalistiškai reikšminga informacija yra bet kuri kita informacija, kuri konkrečiau

nusikaltimo tyrimo procese gali tapti kriminalistine informacija ir padėti atkurti įvykdyto nusikaltimo modelį bei kitas svarbias bylos aplinkybes. **Kriminalistiškai reikšminga informacija** – tai konkretaus nusikaltimo tyrimo metu gaunama ir naudojama informacija, adekvačiai atspindinti gamtos, visuomenės ir mąstymo reiškinius bei procesus. Kriminalistikai reikšminga informacija apima ir kriminalistinę informaciją.

Kriminalistinė informacija turi būti parengta kriminalistiniu aspektu. Visų pirma tai reiškia, kad tos žinios yra reikšmingos nusikaltimams tirti. Atribodami kriminalistinę informaciją nuo kitų rūšių socialinės informacijos, mes galime remtis informacinių procesų (t. y. informacijos atsiradimas, suvokimas, gavimas, saugojimas, apdorojimas bei pateikimas) palyginimu. Kaip pavyzdį galima paimti giminišką kriminalistikai mokslo šaką – kriminologiją. Pirminė informacija abiem atvejais būtų ta pati – informacija apie nusikaltimo įvykį, tačiau informacinių procesų pobūdis būtų skirtingas. Tam, kad galėtų atkurti nusikaltimo įvykdymo modelį ir nustatyti kaltininką, tyrėjui reikalinga tam tikrais būdais apdorota ir išanalizuota informacija. Gauta pirminė ir vėliau tyrimo metu atsiradusi informacija turi būti klasifikuojama ir pateikiama tyrėjui, atsižvelgiant į tyrimo uždavinių sprendimą, tačiau kriminologą domina kiti tos pačios informacijos aspektai, kitokia jos analizė (t. y. daugiau statistiniai duomenys apie nusikalstamumo būklę). Taigi **kriminalistinė informacija** – tai visų pirma nusikalstamo įvykio ir jo tyrimo atspindys; tai informacija, aprašanti nusikaltimo įvykio aplinkybes, jų mechanizmą ir tam tikrus nusikaltimo padarymo dėsningumus, tai duomenys apie asmenis, padariusius nusikaltimą, nusikaltimo pėdsakus, duomenys apie kriminalistinę nusikaltimo charakteristiką, versijas, taip pat žinios apie nusikaltimų tyrimo metodiką, baudžiamąjį procesą bei kitas kriminalistikos mokslo taktines ir metodines rekomendacijas.

Kriminalistinės informacijos *kompleksiškumo (išsamumo)* esmė pasireiškia tuo, kad nusikaltimams tirti reikšminga informacija atspindėtų esmines nurodyto proceso savybes. Nusikaltimo tyrimo mechanizmą apibūdina be galo didelis informacijos srautas, tardytojas jame gali „paskęsti“. Tai, kas tiriant vieną nusikaltimą atrodo smulkmena, tiriant kitą nusikaltimą tampa esminiu dalyku. Nustatyti reikiamos informacijos ribas

yra viena esminių kriminalistinės informatikos problemų. Tik nustačius kriminalistinės informacijos ribas, galima spręsti, ar informacija išsami.

Labai svarbi kriminalistinės informacijos *patikimumo (tikrumo)* savybė. Kriminalistiškai reikšmingos informacijos šaltiniuose esanti informacija ne visuomet būna tikra. Procesinių šaltinių informacija paprastai būna tikresnė. To nepasakysi apie kai kuriuose neprocesiniuose šaltiniuose esamą informaciją. Taigi ne visa nusikaltimų tyrimui reikšminga informacija būna vienodai tikra, ir į tai reikia atsižvelgti vertinant ją bei jos pagrindu daromas išvadas. Dėl tos pačios priežasties kriminalistinė informacija gali būti tik pagalbinė medžiaga priimant tardyminius sprendimus. Vertinant informacijos tikrumą, reikia atsižvelgti į informacijos klasifikaciją pagal tikrumo požymį ir į tos informacijos šaltinį.

Nustatymas tinkamu laiku (operatyvumas) – dar viena kriminalistinės informacijos savybė. Žmonių gyvenimo srityse, kuriose būtina skubiai reaguoti į kintančius reiškinius ir procesus, reikalinga operatyvi informacija. Kuo yra trumpesnis laikas nuo reiškinio (įvykio, proceso ir pan.) iki jo atspindžio (informacijos apie jį) įtraukimo į informacinio aprūpinimo apyvertą, tuo lengviau priimti teisingus sprendimus atsižvelgiant į naujausias žinias.

Operatyvumo savybę papildo *dinamiškumo* savybė. Nusikaltimų tyrimas yra labai dinamiškas procesas. Kiekvienas tardymo veiksmas pateikia naujos informacijos, todėl kriminalistinė informatika turi sugebėti užfiksuoti viską, kas yra naujo tiriant nusikaltimą, ir tuo pasinaudoti.

Nusikaltimams tirti naudinga tik tokia informacija, kurią supranta me vienareikšmiai, kitaip ji bus nevienodai interpretuojama, o tai gali sukelti neigiamų padarinių.

Labai svarbi yra kriminalistinės informacijos *moksliskumo* savybė. Kriminalistinėje informacinėje sistemoje, skirtingai negu kitose informacinėse sistemose, operuojama ne tik žiniomis apie visą objektą, bet dažniausiai – objekto požymiais. Tačiau nurodyti požymius, galinčius apibūdinti objektą, – sunkus uždavinys.

Kriminalistinės informacijos *prieinamumas* pasireiškia tuo, kad reikiama kriminalistinė informacija turi būti pasiekama tyrėjui kaip galima patogesniu ir greitesniu būdu. Kriminalistinės informacijos prieinamumą

papildo kriminalistinės informacijos *saugumo* savybė. Kadangi kriminalistinė informacija dažniausiai nėra viešo pobūdžio (ypač operatyvinės reikšmės informacija), todėl saugumo sumetimais ji turi būti prieinama tik griežtai įstatymo apibrėžtai vartotojų grupei. Kriminalinės justicijos informacinių sistemų informacijos saugumo būklė gali daugiau ar mažiau pabloginti bendrą kriminalinės justicijos efektyvumą. Todėl tokios informacinės sistemos kūrimo ir eksploatavimo metu būtina imtis specialų informacijos saugumo užtikrinimo priemonių.

Labai svarbi yra ir kriminalistinės informacijos *ergonomiškumo* savybė. Kriminalistinė informacija, pereidama per kriminalistinę informacinę sistemą, turi būti taip apdorota, kad būtų pateikta vartotojui patogia forma ir reikiamos apimties turiniu.

Kriminalistinės informacijos šaltiniai. Kriminalistinio tyrimo objektas yra nusikaltimas. Tai yra specifinis reiškinys, vadinamas pavojinga išgalėjusiai vertybių sistemai veika. Vienaip ar kitaip tyrimo metu šio reiškinio turinio nustatymas sudaro vieną iš įrodinėjimo proceso uždavinių. Tai specifinis uždavinys, kurį nagrinėja baudžiamasis procesas ir kriminalistika.

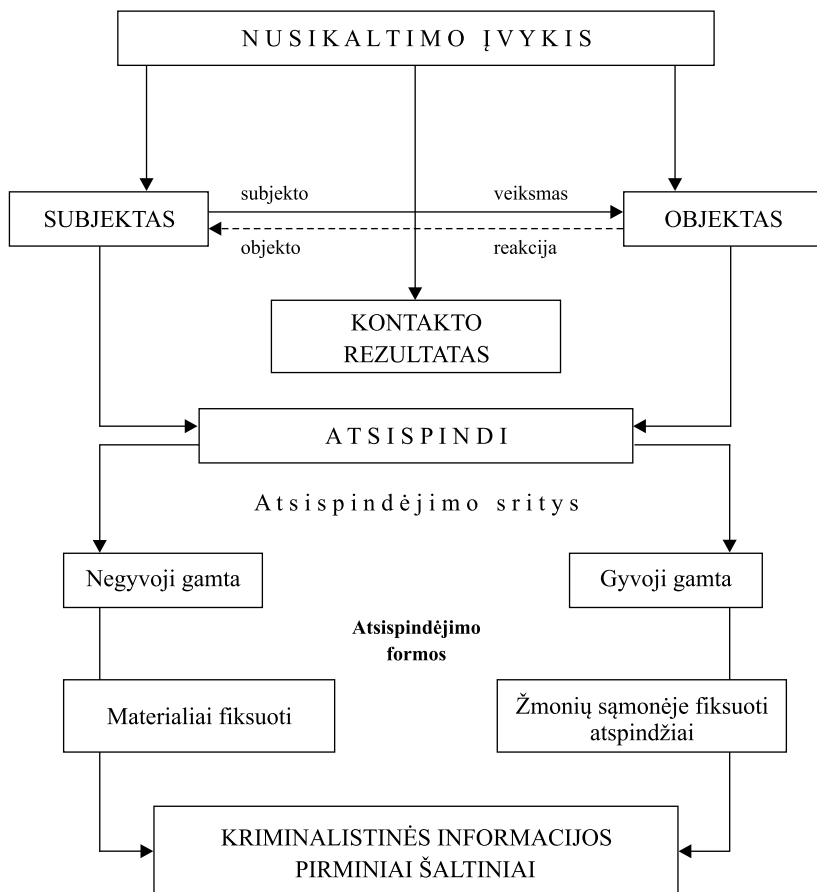
Pažinimo objektas yra nusikalstamas įvykis, kuris yra vienas iš daugelio materialiosios tikrovės procesų, glaudžiai susijusių su kitais procesais, įvykiais, reiškiniais. Nusikaltimas atspindi kituose procesuose, bet kartu yra tam tikrų procesų atspindys. Šiame dvejojo pobūdžio procese atspindi ne visas jo reiškinys, o jo elementai, t. y. nusikaltimo sudėties elementai³⁵⁵ (baudžiamajame teisėje) arba nusikaltimo požymiai (kriminalistikoje). Prie šių elementų priskiriami: nusikaltėlis, aplinka ir aplinkybės, nusikaltimo pasikėsinimo objektas, atspindintis nusikaltimo padarymo būdą, ir konkretūs įrodinėjimo objektai³⁵⁶. Tai yra kalbama apie kriminalistinę nusikaltimų charakteristiką, kuri labiau atitinka nusikaltimo sudėtį³⁵⁷.

³⁵⁵ Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Vilnius: Justitia, 2009.

³⁵⁶ Kažemikaitienė, E.; Matulienė, S. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika – vienas iš kriminalinės justicijos informacinės sistemos modelio kūrimo pagrindų Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2005, 65(57): 44–51.

³⁵⁷ Kuklianskis, S.; Matulienė, S. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristikos samprata. *Jurisprudencija*. 2002, 29(21): 49–65.

Informacijos apie nusikaltimą atsiradimo proceso dėsningumai yra viena iš objektyvių prielaidų nustatant tiesą tyrimo metu. Atspindėjimo objektais informacijos atsiradimo procese tampa nusikalstamo įvykio elementai (žr. 8 schemą)³⁵⁸.

8 schema.

Rinkdamas informaciją apie nusikaltimo padarymo aplinkybes, tyrėjas naudoja įvairių gamtos ir technikos mokslų žinias. Taigi nusikal-

³⁵⁸ Kažemikaitienė, E. *Lietuvos Respublikos kriminalistinė informacinė sistema: dabartinė būklė ir naujas modelis* (daktaro disertacija). Vilnius, 2003.

timų tyrimas yra pažintinė veikla, tačiau kartu ir įrodomoji veikla. Pažintinę veiklą sudaro materialios bei idealios informacijos šaltinių aptikimas, juose atsispindėjusios informacijos gavimas ir patvirtinimas, tos informacijos ištyrimas ir įvertinimas. Įrodomąją veiklą sudaro gautos informacijos procesinis patvirtinimas pagal galiojančias teisės normas. Vadinas, tyrėjas, nustatydamas tiriamojo įvykio aplinkybes, dalyvauja sudėtingame pažinimo procese, turinčiame dvi tarpusavyje susijusias dalis – pažinimą ir įrodinėjimą.

Kriminalistinės informacijos susidarymo principai yra artimi bendriems įrodymų, pėdsakų atsiradimo dėsningumams³⁵⁹. Pavyzdžiui, pagrindiniai pėdsakų atsiradimo dėsningumai: 1) įvykio pėdsakų atsiradimo dėsningumas priklauso nuo reiškinių, procesų ir objektų pasikartojimo; 2) tarp nusikaltėlio veikos ir nusikaltimo padarinių yra loginė sąsaja. Nusikaltimo padariniai parodo atitinkamos nusikalstamos veikos buvimą; 3) yra dėsningas ryšys tarp nusikaltimo padarymo būdo ir paliktų pėdsakų; 4) pėdsakų atsiradimo (susidarymo) procesas priklauso nuo situacijos ir aplinkybių, kuriomis jis vyksta.

Dabartiniame Lietuvos baudžiamojo proceso kodekse nėra konkrečiai išvardijami įrodymų šaltiniai³⁶⁰. **Kriminalistinės informacijos šaltiniai** – tai materialūs ir nematerialūs (idealūs) objektai plačiąja prasme, kurie susiję pagal nusikaltimo įvykdymo aplinkybes ir kuriuose slypi informacija apie tas aplinkybes.

Kriminalistinė informacinė sistema yra sistema, paverčianti išorinius ir vidinius pirminius nusikaltimų tyrimui reikšmingus duomenis apdorota kriminalistine informacija, užtikrinanti jos kaupimą, saugojimą, apdorojimą bei perdavimą vartotojams reikiamu pavidalu ir leidžianti priimti tinkamiausius sprendimus. Pagrindinis tokios informacinės sistemos tikslas yra nusikaltimų tyrimo, ypač ikiteisminio tyrimo, informacinis aprūpinimas.

³⁵⁹ Kažemikaitienė, E.; Dzemydienė, D. Ontologijos reikšmė kuriant kriminalistinę informacinę sistemą. *Informacinės technologijos* 2004. Kaunas: Technologija, 2004, p. 541–546.

³⁶⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002-03-14 d. LR įstatymu Nr. IX-785. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37.

Kriminalistinės informacinės sistemos požymiai:

- 1) kriminalistinė informacinė sistema turi būti sukurta vadovaujantis kriminalistikos bei kitų, nusikaltimų tyrimui reikšmingų mokslų rekomendacijomis ir atitikti pagrindinį tikslą – nusikaltimo tyrimą, atskleidimą ir prevenciją;
- 2) ji turi būti reglamentuota įstatymu arba įstatymų įgyvendinamuoju teisės aktu, t. y. teisiškai reglamentuota;
- 3) šios informacinės sistemos duomenys turi būti prieinami ribotam vartotojų skaičiui saugumo sumetimais, vadinasi, kriminalistinė informacinė sistema nėra viešo naudojimo informacinė sistema, ji yra riboto naudojimo;
- 4) duomenų apdorojimas tokioje sistemoje turi atitikti kriminalistinius tyrimo uždavinius;
- 5) į kriminalistinę informacinę sistemą turi būti įtraukiami duomenys apie nusikaltimus ir jų tyrimą, taip pat mokslo žinios, visa tai apdorojama atsižvelgiant į tyrimo tikslus bei technines įrangos galimybes.

Kaip jau minėjome, kriminalistinė registracija yra labai reikšmingas kriminalistikos mokslo bei nusikaltimų tyrimo praktikos raidos etapas, todėl Lietuvoje kuriant bendrą kriminalistinę informacinę sistemą negalima pamiršti to, kas jau yra sukurta, t. y. kriminalistinių registų (automatizuotų ir ne įskaitų, kartotekų, kolekcijų bei duomenų bazių). Todėl dabartinės kriminalistinės registracijos sistemos medžiaga yra įtraukta į bendrą kriminalistinę informacinę sistemą, nes esami duomenys yra labai vertingi nusikaltimų tyrimui. Taigi kriminalistinė informacinė sistema nėra vien kriminalistinių įskaitų sistema.

Kriminalistinių informacinių sistemų klasifikavimas. Visas esančias ir pastaruuju metu kuriamas kriminalistines informacines sistemas galima skirstyti įvairiai, pvz., tokiais pagrindais³⁶¹:

- pagal atsiradimo šaltinį – į natūralias ir dirbtines;
- pagal turinį – į materialias ir idealias;

³⁶¹ Kazemikaitiene, E.; Dzemydiene, D. *Ontology - based Decision Support System for Crime Investigation Processes. Information Systems Development: Advances in Theory, Practice and Education.* O. Vasilecas, A. Caplinskas, W. Wojtkowski, W.G. Wojtkowski, J. Zupancic, S. Wrycza (Eds.). Springer Berlin Heidelberg New York, 2005, p. 427–438.

- priežastinio ryšio atžvilgiu – į determinuotas ir tikimybes;
- pagal išorinės aplinkos poveikį – į atvirąsias ir uždarausias.

Atsižvelgiant į minėtus požymius visas esamas informacines sistemas kriminalistikos atžvilgiu galima skirstyti į šias grupes: 1) kitų sričių informacinės sistemos (pvz., įmonių rejestras); 2) netiesiogiai su kriminalistika susijusios informacinės sistemos (pvz., kriminologinės informacinės sistemos); 3) kriminalistinės informacinės sistemos (tiesiogiai nusikaltimų tyrimo informaciniam aprūpinimui skirta informacinė sistema, tačiau kurios posistemės galėtų vykdyti savarankiškas užduotis, pvz., daktiloskopinės identifikacijos posistemė).

Kita vertus, kriminalistinės informacinės sistemos yra ne tik bendros, bet ir specialios paskirties informacinės sistemos. Kriminalistinių informacinių sistemų tikslinė paskirtis yra neatskiriama nuo nusikaltimų tyrimo ir kitokios kriminalistinės veiklos uždavinių. Tuo ir turi būti remiamasi skirstant kriminalistines informacines sistemas.

Kriminalistines informacines sistemas dar galima skirstyti į automatizuotas, iš dalies automatizuotas ir neautomatizuotas. Automatizuotų informacinių sistemų pagrindinis uždavinys yra remiantis pirminiais duomenimis gauti antrinius duomenis (informaciją), kuri bus pagrindas priimant sprendimą.

Galima įvardyti šias automatizuotas informacines sistemas, naudojamą teisėsaugoje³⁶²:

- automatizuotos informacinės sistemos skirtos duomenims rinkti, sisteminti ir saugoti;
- automatizuotos informacinės paieškos sistemos;
- pagalbinės automatizuotos informacinės sistemos;
- automatizuotos darbo vietos;
- automatizuotos valdymo sistemos;
- ekspertinės sistemos ir informacinės sistemos, skirtos padėti priimti sprendimus.

³⁶² Kazemikaitiene, E.; Dzemydiene, D. *Development of the Component-Based Knowledge Management System for Assistance in Crime Investigation Processes*. In: BIS'2005 Proceedings of 8th International Conference on Business Information Systems Poznan, Poland, 20-22 April'2005, p. 258–270.

Universali integruota informacinė sistema turėtų jungti visas minėtas rūšis, t. y. ji turėtų atlikti registravimo, informacijos paieškos, valdymo, loginio mąstymo funkcijas ir kartu jungti automatizuotas darbo vietas.

Informaciniai procesai, vykstantys kriminalistinėje informacinėje sistemoje. Kiekviena informacinė sistema, skirta nusikaltimams tirti, bus naudinga, jei ji bus kuriama atsižvelgiant į informacinių procesų, susiklosčiusių šioje srityje, ypatumus. Todėl kriminalistikos užduotis yra išnagrinėti kriminalistinės informacijos ir informacinių procesų dėsninumus. Šis klausimas daugiausia susijęs su nusikaltimams tirti reikšmingų žinių turiniu, atsiradimu ir funkcionavimu. Šiuo požiūriu labai svarbu nustatyti, kokia informacija nusikaltimams tirti yra reikšminga (jos pobūdis, rūšys, šaltiniai ir pan.), nustatyti jų atsiradimo ir funkcionavimo tiriant nusikaltimus mechanizmą bei procedūrą (nustatyti kriminalistinės informacijos požymius, jos atsiradimo, gavimo, kaupimo, saugojimo ir apdorojimo būdus, rengti rekomendacijas, kaip panaudoti informaciją tiriant nusikaltimus).

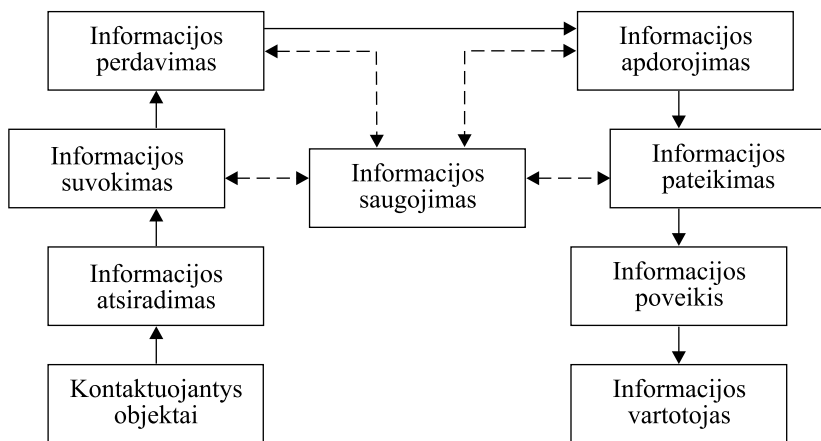
Nusikaltimo tyrimas – tai pažintinė, tiriamoji veikla, skirta įvykusio nusikaltimo aplinkybėms nustatyti, kaltiesiems išaiškinti, taip pat profilaktinėms priemonėms taikyti. Tyrimo tikslas pasiekiamas, kai jo metu surinkta informacija ištiriama įvairiais būdais, iki galo ir objektyviai. Nusikaltimo tyrimas yra sudėtingas informacinis procesas, kurio metu dauguma tardymo veiksmų skirti informacijai rinkti, nagrinėti ir įvertinti.

Nusikaltimų tyrimo informaciniame aprūpinime, kaip sąryšiai tarp kriminalistinės informacijos ir vartotojo, atliekami įvairūs procesai: informacijos rinkimas, suvokimas, saugojimas, apdorojimas, pateikimas, gavimas ir panaudojimas:

Taigi informaciniai procesai, vykstantys kriminalistinėje veikloje, yra:

1. Informacijos rinkimas – informacijos ėmimas ir dėjimas į vieną vietą;
2. Informacijos perdavimas – informacijos perkėlimas ir perteikimas į kitą duomenų sistemą;
3. Informacijos kaupimas – informacijos sutelkimas vienoje duomenų sistemoje;
4. Informacijos sisteminimas – informacijos išdėstymas tam tikra tvarka;

5. Informacijos apdorojimas – informacijos sutvarkymas pagal jos ypatybes;
6. Informacijos saugojimas – informacijos laikymas vienoje duomenų sistemoje;
7. Informacijos pateikimas – informacijos perdavimas vartotojams reikalinga forma;
8. Informacijos panaudojimas – tolimesnės informacijos gavimas arba pirminės informacijos pavertimas įrodymais.

9 schema.

Nusikaltimų tyrimo informacinio aprūpinimo uždavinys yra pateikti tyrėjui reikiamą jam kriminalistinę informaciją patogia forma, siekiant išspręsti tyrimo uždavinius.

Galima skirti tokius nusikaltimų tyrimo informacinio aprūpinimo tobulinimo ir kartu bendros kriminalistinės informacinės sistemos kūrimo aspektus: informacinį, techninį, programinį ir organizacinį. Informacinį aspektą sudaro kriminalistinės informacijos atrinkimo kriterijų ir požymių nustatymas, techninį – techninio aprūpinimo sprendimas, programinį – specialių programų sukūrimas, organizacinį – kompiuterinės technikos diegimas, darbuotojų parinkimas, tinkamiausių panaudojimo schemų sukūrimas.

Universali kriminalistinė informacinė sistema turi gebėti užtikrinti visą informacinį procesą, kitaip ji negalėtų būti vadinama universalia sistema. Be to, informacinė sistema turi gebėti aptikti savo klaidas ir trūkumus, t. y. turėti savikorekcijos funkciją, mokėti analizuoti savo veiklą. Taip pat itin svarbi yra saugumo funkcija, t. y. sistema turi gebėti apsaugoti savo informaciją nuo neteisėtų vartotojų. Tai ypač labai svarbu ir aktualu universaliai kriminalistinei informacinei sistemai, kuri jungtų ir operatyvinio pobūdžio bei tik tarnybiniam naudojimui skirtą informaciją.

Diegiant informacines technologijas į tam tikrą sritį ir automatizuojant tos srities informacinius procesus, pirmenybė teikiama to mokslo koncepcijoms. Nusikaltimo tyrimo informacinis aprūpinimas yra sudėtinga sistema, kuri nusakoma šiais specifiniais bruožais:

- kriminalistinės informacinės sistemos tikslas yra padėti tyrėjui greitai ir veiksmingai ištirti nusikaltimą, taip pat išlaisvinti tyrėją nuo rutininių darbo būdų, kartu sukurti prielaidas visiškai atsiskleisti jo kūrybiškumui;
- kriminalistinės informacinės sistemos įgyvendinimas apsiriboja jos prižiūrimais informaciniais procesais;
- informacinių procesų optimizavimas įgyvendinimas per jų automatizavimą (techninis aspektas);
- informacinių procesų automatizavimas užtikrinamas griežtai vykdant būtinas procedūras, kurias sudaro:
 - a) naudojamos nusikaltimų tyrimo procese informacijos objektų, rūšių ir pobūdžio nustatymas;
 - b) tyrimo informacijos analizė dėl tyrimo informacinio aprūpinimo trūkumų nustatymo ir įmanomų tyrėjo darbo automatizavimo krypčių nustatymo;
 - c) kriminalistinės informacinės sistemos projektavimas (techninis aspektas);
 - d) sukurtos kriminalistinės informacinės sistemos diegimas į tyrimą (techninis aspektas);
 - e) automatizuotos kriminalistinės informacinės sistemos kontrolė, pakeitimų įvedimas jos tobulinimo tikslais.

Kriminalistinės informacinės sistemos paskirtis ir uždaviniai. Kaip jau minėta, pagrindinis kriminalistinės informacinės sistemos tikslas yra užtikrinti nusikaltimų tyrimo informacinį aprūpinimą. Bendra kriminalistinės informacinės sistemos paskirtis turėtų atitikti nusikaltimų tyrimo tikslus, ypač ikiteisminio tyrimo paskirties. Lietuvos baudžiamojo proceso įstatyme³⁶³ nėra suformuluota ikiteisminio tyrimo paskirtis, tačiau ją galime išvesti iš bendros baudžiamojo proceso paskirties³⁶⁴. Lietuvos baudžiamojo proceso kodekse nurodyta³⁶⁵, kad prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymiai, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika. Iš bendros baudžiamojo proceso paskirties išplauktų, kad ikiteisminio nusikaltimų tyrimo paskirtis – ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus, greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas, teisėtais būdais pagrįsti įtariamų asmenų kaltę ir kad nė vienas nekaltas asmuo nebūtų patrauktas baudžiamajon atsakomybėn³⁶⁶.

Šis apibrėžimas akcentuoja pagrindinius ikiteisminio tyrimo momentus, kurie išryškina ir **kriminalistinės informacinės sistemos paskirtį** – padėti nusikaltimo tyrėjui, nepažeidžiant žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių, visuomenės ir valstybės interesų, greitai bei išsamiai išaiškinti nusikaltimus ir pagrįsti įtariamų asmenų kaltę.

Tačiau šis apibrėžimas yra bendro pobūdžio, o praktikoje būtina kriminalistinės informacinės sistemos paskirtį sukonkretinti per spręstinus nusikaltimų tyrimo metu uždavinius, t. y. kriminalistinė informacinė sis-

³⁶³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002-03-14 d. LR įstatymu Nr.IX-785. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37. IV dalis: Ikiteisminis tyrimas.

³⁶⁴ *Ibid.* 1 str.

³⁶⁵ *Ibid.* 2 str.

³⁶⁶ Iš šios kriminalistinės informacinės sistemos apibrėžimo gali susidaryti įspūdis, kad, išskyrus ikiteisminio tyrimo tyrėją, kiti baudžiamojo proceso subjektai neturi prieigos prie kriminalistinės informacinės sistemos. Šiame skyriuje apie tyrėją kalbama bendrai kaip apie visus nusikaltimų tyrimo subjektus – prokurorą, ikiteisminio tyrimo teisėją, teisėją, ikiteisminio tyrimo pareigūną. Tačiau gynėjas, nukentėjęs amuo, jo atstovas ir kiti proceso dalyviai turbūt neturėtų prieigos prie kriminalistinės informacinės sistemos saugumo sumetimais.

tema turi padėti tyrėjui išspręsti nusikaltimo tyrimo metu kylančius uždavinius. Tiriant tam tikrą nusikaltimą, uždavinių būna gana daug (pagal nusikaltimo sudėtingumą). Galimybė padėti nusikaltimo tyrėjui išspręsti konkrečius būdingus uždavinius dar priklauso ir nuo informacijos apimties bei jos pobūdžio, t. y. kriminalistinės informacinės sistemos informacinių masyvų apimtis ir pobūdis lemia uždavinių sprendimo galimybes.

Nusikaltimo tyrimo metu kylančius uždavinius galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes: 1) grynai kriminalistinio pobūdžio uždavinius, 2) kitus uždavinius, susijusius su baudžiamąja teise, baudžiamuoju procesu, organizacinius, kriminologinius. Pirma uždavinių grupė gali būti sprendžiama pasitelkus kriminalistinę informaciją, kitai uždavinių grupei spręsti reikalinga informacija iš baudžiamos teisės, baudžiamojo proceso ir pan., kuri konkrečiau nusikaltimo tyrimo metu būtų kriminalistiškai reikšminga.

Spręstinių taktinių, techninių kriminalistinių uždavinių yra daug, pagal juos, t. y. atsižvelgiant į teorines nuostatas bei praktinius reikalavimus, turi būti konstruojama ir kriminalistinė informacinė sistema. Pavyzdžiui, būtų tikslinga turėti informaciją apie įvairių rūšių nusikaltimų įvykio vietos apžiūros praktiką, t. y. žinias apie įvairių rūšių nusikaltimų vietų apžiūros taktiką ir jos ypatumus, bei įvairių rūšių nusikaltimų vietų apžiūros praktiką – kur ieškoti pėdsakų, kokį apžiūros planą sudaryti, kokius uždavinius spręsti. Dar viena ypatybė, kalbant apie įvykio vietos apžiūros informacinę aprūpinimą, – tai vieta, iš kurios tyrėjas galėtų pasiūsti paklausimą į kriminalistinę informacinę sistemą. Vadinasi, tyrėjas ar iš nešiojamojo kompiuterio, ar iš mobiliosios laboratorijos turi turėti sąlygas gauti informaciją bei konsultaciją iš kriminalistinės informacinės sistemos.

Antros grupės klausimų išsprendimas turi ne mažesnę reikšmę, kuriant kriminalistinę informacinę sistemą. Pavyzdžiui, gavęs pranešimą ar pareiškimą apie įvykį, tyrėjas privalo išsiaiškinti, ar tai turi nusikaltimo požymių. Jam padėti gali tokia informacinė sistema, kurioje bus įvesta informacija su išryškintais nusikaltimų požymiais³⁶⁷, pavyzdžiui, konkrečios smurtinės žmės ar kiti konkretūs kūno pažeidimai, būdingi įžaginimui ar nužudymui. Kiekvienas nusikaltimas pasižymi šiais nusikaltimo rūšiai

³⁶⁷ Žr.: Burda, R. *Nusikaltimai ekonomikai: sampratos modeliavimas ir šiuolaikinė tyrimo metodikos koncepcija*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000, p. 60.

būdingais požymiais, kurie turi būti išryškinti kriminalistinėje informacinėje sistemoje.

Kitas tyrėjo uždavinys yra tinkamas nusikalstamos veikos kvalifikavimas. Todėl tyrėjas turi turėti prieigą prie atitinkamos informacijos, t. y. informacijos iš baudžiamosios teisės: baudžiamieji įstatymai, baudžiamųjų įstatymų komentarai ir aiškinimai, teismų praktika.

Netikslinga būtų informaciją iš baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso, kriminologijos ar kitų teisės šakų skelbti kriminalistinėje informacinėje sistemoje, nes tokia informacija yra kaupiama kitose informacinėse sistemose³⁶⁸. Bet kriminalistinė informacinė sistema turi būti patariamąjo pobūdžio, ji neturi pateikti privalomojo pobūdžio sprendimų, t. y. kriminalistinė informacinė sistema nėra ekspertas, kurio sprendimai būtų neginčytini, galutinį sprendimą visada priima tyrėjas, vadovaudamasis savo žiniomis, loginiu mąstymu bei teisine sąžine. Kriminalistinė informacinė sistema turi konsultuoti tyrėją, padėti nustatyti sprendžiamų uždavinių grupę ir jų eiliškumą, padėti tyrėjui formuluoti užduotis kitiems tyrimo subjektams, nustatyti nusikaltimo įvykio modelį, padėti parengti bylą teisminiam nagrinėjimui.

Vadinasi, kriminalistinė informacinė sistema turi atlikti trejopo pobūdžio funkcijas: kriminalistinės informacijos saugyklos funkciją, loginio mąstymo ir dirbtinio intelekto funkciją (pvz., ekspertinės sistemos funkciją, kriminalistinio modeliavimo funkciją) bei patariamąją funkciją.

Taigi **kriminalistinės informacinės sistemos pagrindiniai uždaviniai** yra:

- kriminalistinės informacijos rinkimas ir suvokimas;
- kriminalistinės informacijos kaupimas ir sisteminimas;
- kriminalistinės informacijos saugojimas;
- pirminės kriminalistinės informacijos apdorojimas, remiantis sukauptomis kriminalistinėje informacinėje sistemoje duomenimis bei informacija iš kitų rūšių informacinių sistemų;

³⁶⁸ Pvz., teisės aktų duomenų bazė – LITLEX [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22].<www.litlex.lt> ar Seimo duomenų bazė [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22].<www.lrs.lt>; Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje informacinė sistema [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22].<www.nplc.lt>.

- kriminalistinės informacijos perdavimas ryšio kanalais tyrėjui bei paklausimų perdavimas į kitų rūšių informacines sistemas;
- apdorotos, t. y. antrinės, kriminalistinės informacijos pateikimas tyrėjui pagal jo tam tikrą paklausimą bei jam patogią formą – pvz., versijų pateikimas³⁶⁹, nusikaltimo tyrimo algoritmo pateikimas³⁷⁰, nusikalstamos veikos kvalifikavimas, nusikaltimo įvykio modeliavimas, panašaus „braižo“ nusikaltimų aprašymų pateikimas, galimo nusikaltėlio „portreto“ pateikimas.

Tyrėjo sprendžiamų uždavinių pobūdis lemia ir sistemos struktūrą. Kriminalistinė informacinė sistema visų pirma turi susieti visas posistemas bei informacinius blokus vidiniais ir išoriniais saitais: pagal bendrus įvedimo, apdorojimo, saugojimo, išdavimo vartotojams principus, bendrą parengimą, bendrą programinę įrangą, bendrus uždavinius, bendrą klasifikaciją, bendrų sąvokų sistemą. Greta bendrų posistemų gali būti tokios, kurios skirtos nepriklausomiems uždaviniams spręsti.

11.3. Dabartinė Lietuvos kriminalistinė informacinė sistema

Lietuvoje nusikaltimų tyrimo institucijos ir jų darbuotojai nusikaltimų tyrimo informaciniam aprūpinimui naudoja įvairias įskaitas, duomenų bazes, kartotekas ir kolekcijas. Taip pat nusikaltimų tyrėjas prireikus naudojami įvairiais valstybiniais registrais. Lietuvoje pagrindinės kriminalistinės įskaitos, kartotekos, kolekcijos bei duomenų bazės su kriminalistiškai reikšminga informacija tvarkomos: Informatikos ir ryšių departamente prie LR VRM, Lietuvos policijos Kriminalistinių tyrimų centre, Teismo ekspertizės centre prie Teisingumo ministerijos, kitose teisės saugos įstaigose (Policijos departamente prie LR VRM, Kalėjimų departamente prie LR teisingumo ministerijos, Lietuvos prokuratūroje). Teritoriniuose

³⁶⁹ Barkauskas, A. *Nusikaltimo tyrimo versijų šiuolaikinė koncepcija ir jos plėtros kryptys*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2000.

³⁷⁰ Algoritmas – baigtinis taisyklių rinkinys arba operacijų sekos aprašas apibrėžtam tikslui pasiekti (*Technikos enciklopedija*, I tomas. Vilnius, 2000, p. 61); **Kriminalistinis algoritmas** – tai taisyklė, kuri suformuluota pasitelkus terminus (kriminalistinę kalbą) bei kriminalistines mokslines rekomendacijas ir kuri nustato tyrimo subjekto pirminių duomenų perdirbimo į ieškomus rezultatus procesą (Шагалов, А. С. *Криминалистические алгоритмы и программы*. Москва: Лига Разум, 2000, p. 71).

policijos padaliniuose tvarkomos įskaitos, turinčios tik vietinę reikšmę. Taigi Lietuvoje kriminalistinės įskaitos būna centralizuotos, centralizuotos ir vietinės bei vietinės.

Nuo 2000-ųjų kriminalinės policijos paieškos skyrių darbuotojai, tikrindami ieškomus asmenis, gali naudotis kompiuterine ieškomų asmenų duomenų tvarkymo sistema, bet iki šiol jų darbe reikėjo pildyti įvairias korteles (atpažinimo kortelę, paieškos kortelę, signalinę kortelę, nutarimą nutraukti paiešką, pranešimą apie paieškos kortelės paėmimą ir su-naikinimą). Toks įvairių dokumentų pildymas labai apsunkina darbą, nes paieškos skyriaus darbuotojai, ieškodami asmenų, atlieka ir kitas funkcijas (apklausia asmenis, tikrina dingusiųjų ar ieškomų asmenų galimas gyvenamąsias vietas ir pan.). Kol kas pareigūnai negali tiesiogiai įvesti informacijos į ieškomų asmenų duomenų tvarkymo sistemą.

Pagrindinis kriminalistinių duomenų masyvas yra Lietuvos policijos Kriminalistinių tyrimų centre (toliau – Centras) ir jo teritoriniuose padaliniuose tvarkomos įvairios kriminalistinės kartotekos bei kolekcijos. Centre tvarkomi:

1. Daktiloskopinių duomenų registras³⁷¹, kurį sudaro:

- rankų pėdsakų, rastų neatskleistų nusikaltimų vietose, kartoteka;
- automatizuota daktiloskopinės identifikacijos sistema;
- teistų asmenų daktiloskopinės registracijos kartoteka;
- nelegalių migrantų daktiloskopinės registracijos kartoteka;
- neatpažintų lavonų, nežinomų ligonių daktiloskopinių kortelių kartoteka;
- rankų pėdsakų asmenų, dingusių be žinios, kartoteka.

³⁷¹ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2007 m. vasario 5 d. įsakymas Nr. 5-V-88 „Dėl Lietuvos policijos daktiloskopinių duomenų registro steigimo“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. <http://ktc.policija.lt/lt/teisine_informacija/isakymai/policijos_generalinio_komisaro_isakymai_kriminalistiniai_tyrimai/del_lietuvos_policijos_daktiloskopiniu_duomenu_registro_steigimo.html>; Lietuvos policijos generalinio komisaro 2007 m. birželio 12 d. įsakymas Nr. 5-V-388 „Dėl duomenų teikimo Lietuvos policijos daktiloskopinių duomenų registru tvarkos aprašo patvirtinimo“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. <http://ktc.policija.lt/lt/teisine_informacija/isakymai/policijos_generalinio_komisaro_isakymai_kriminalistiniai_tyrimai/del_duomenu_teikimo_lietuvos_policijos_daktiloskopiniu_duomenu_registru_tvarkos_apraso_patvirtinimo.html>.

2. Įsilaužimo įrankių ir priemonių pėdsakų kartoteka.
3. Spynų, užraktų ir visrakčių kolekcija.
4. Avalynės pėdsakų, rastų neatskleistų nusikaltimų vietose, kartoteka.
5. Butelių, kamščių ir etikečių kolekcija.
6. Kulkų ir tūmelių, rastų neatskleistų nusikaltimų vietose, kolekcija.
7. Legaliai laikomų ginklų kulkų ir tūmelių kolekcija.
8. Kriminalistinė šaudmenų ir šaunamųjų ginklų pavyzdžių kolekcija.
9. Kriminalistinė nešaunamųjų ginklų kolekcija.
10. DNR duomenų registras³⁷².
11. Suklastotų ir tikrų dokumentų kolekcija.
12. Pinigų banknotų ir vertybinių popierių kolekcija.
13. Narkotinių ir psichotropinių medžiagų pavyzdžių kolekcija.
14. Kriminalistinė sprogmenų ir sprogstamųjų medžiagų pavyzdžių kolekcija.
15. Sprogstamųjų įtaisų ir mechanizmų kolekcija.
16. Autotransporto priemonių ir jų agregatų suklastotų numerių kolekcija.
17. Spalvoto kopijavimo aparatais padarytų dokumentų kopijų kartoteka.

Kriminalistinių tyrimų padaliniuose tvarkoma:

- 1) rankų pėdsakų, rastų neatskleistų nusikaltimų vietose, kartoteka;
- 2) daktiloskopinių kortelių kartoteka;
- 3) įsilaužimo įrankių ir priemonių pėdsakų kartoteka;
- 4) avalynės padų pėdsakų, rastų neatskleistų nusikaltimų vietose, kartoteka;
- 5) legaliai laikomų ginklų kulkų ir tūmelių kolekcija;
- 6) habitoskopinė (žmogaus išorės požymių) fototeka, videoteka (Pavėžio apskrities VPK KTB automatizuota).

³⁷² Lietuvos policijos generalinio komisaro 2011 m. sausio 20 d. įsakymas Nr. 5-V-42 „Dėl DNR duomenų registro steigimo ir nuostatų patvirtinimo“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. <http://krc.policija.lt/lt/teisine_informacija/isakymai/policijos_generalinio_komisaro_isakymai_kriminalistiniai_tyrimai/del_dnr_duomenu_registro_steigimo_ir_nuostatu_patvirtinimo.html>.

Rankų pėdsakų, rastų neatskleistų nusikaltimų vietose, kartotekos tvarkymas

Kiekviename policijos komisariatare, kuriame yra kriminalistinių tyrimų padalinys ar specialistas įvykio vietų apžiūrai atlikti, tvarkoma rankų pėdsakų, rastų neatskleistų nusikaltimų vietose, kartoteka, skirta efektyviai panaudoti rankų pėdsakus aiškinantis neakivaizdžius kriminalinius nusikaltimus.

Kartoteka leidžia: palyginti asmens rankų atspaudus su pėdsakais, rastais neatskleistų nusikaltimų vietose; palyginti rankų pėdsakus, rastus skirtingose nusikaltimų vietose, ir nustatyti, ar jie nepalikti vieno ir to paties asmens.

Rankų pėdsakų, rastų neatskleistų nusikaltimų vietose, kartoteka susideda iš informacinių kortelių su pirštų pėdsakų nuotraukomis masyvo, informacinių kortelių su pirštų pėdsakų nuotraukomis archyvo, rankų pėdsakų apskaitos žurnalo ir asmenų daktiloskopinių kortelių, patikrintų pagal rankų pėdsakų kartoteką, apskaitos žurnalo.

Atsižvelgiant į rankų pėdsakų susidarymo mechanizmo ypatumus bei jų išsilaikymo ant objektų paviršių trumpalaikiškumą, objektai su rankų pėdsakais ar daktiloskopinės plokštelės su nukopijuotais rankų pėdsakais kartu su pateiktomis daktiloskopinėmis kortelėmis per 10 dienų ištiriami kriminalistinių tyrimų padalinyje.

Identifikacijai tinkami rankų pėdsakai fotografuojami nespaltvota fotojuosta ar skaitmeniniu fotoaparatu naudojant mastelinę liniuotę, pėdsakai (papiliarinės linijos – juodos) padidinami 2–2,5 karto, nustatoma, kuria ranka ir kuriais pirštais jie palikti, palyginami su nukentėjusiųjų ir asmenų, nesusijusių su nusikaltimo įvykiu, pirštų atspaudais.

Pėdsakų, kurie palikti ne nukentėjusiųjų ir asmenų, nesusijusių su nusikaltimo padarymu, fonuotraukos klijuojamos informacinėse kortelėse, įrašoma visa informacija apie: nusikaltimo rūšį, objektą, kuriame įvykdyta nusikalstama veika, ir jo savininko duomenys, nusikalstamos veikos įvykdymo data, vieta bei būdas, objektas, ant kurio buvo rasti pėdsakai, baudžiamosios bylos numeris, tyrimo atlikimo data bei specialisto išvados numeris, kas atliko pėdsakų tyrimą, pažymima apie nu-

kentėjusiųjų ir įtariamųjų asmenų patikrinimo datą ir daktiloskopinių kortelių skaičių.

Atlikus pėdsakų tyrimą, vienas kortelės egzempliorius nedelsiant siunčiamas į Centro centrinę rankų pėdsakų kartoteką, o kitas įtraukiamas į vietinę kartoteką, tai pažymima rankų pėdsakų apskaitos žurnale.

Jeigu daktiloskopinį tyrimą atliko kriminalistinių tyrimų padalinio specialistas ar kito policijos komisariato specialistas, tai vieną kortelės egzempliorių nedelsiant siunčia į Centro centrinę kartoteką, o antrą kriminalistinių tyrimų padaliniui ar kriminalistinių tyrimų specialistui to policijos komisariato, iš kurio gauta tyrimui medžiaga, nurodydamas apie pirmojo kortelės egzemplioriaus išsiuntimą į Centrą. Jei būtina, sau pasi- lieka trečiąjį egzempliorių.

Jeigu daktiloskopinį tyrimą atliko Centro Daktiloskopinių tyrimų skyriaus specialistas, vieną kortelės egzempliorių nedelsiant pateikia Centro centrinei kartotekai, o antrą kriminalistinių tyrimų padaliniui ar kriminalistinių tyrimų specialistui to policijos komisariato, iš kurio gauta tyrimui medžiaga, ir nurodo apie pirmojo kortelės egzemplioriaus pateikimą Centro centrinei kartotekai.

Kriminalistinių tyrimų padalinys ar kriminalistinių tyrimų specialistas, gavęs informacinę kortelę su pirštų pėdsakų nuotraukomis, informuoja kriminalinės policijos vadovą ir ikiteisminio tyrimo pareigūną, tiriantį nusikalstamą veiką, ir prašo pateikti įtariamųjų asmenų rankų atspaudus palyginti su pėdsakais, rastais neatskleistoje nusikaltimo vietoje.

Į kartoteką įtraukiamai informacinei kortelei suteikiamas numeris, kuris atitinka rankų pėdsakų eilės numerį apskaitos žurnale. Rankų pėdsakų apskaitos žurnale trumpai aprašomos įvykio aplinkybės, nurodomas pėdsakų skaičius, rūšis, pažymima informacija apie nukentėjusiųjų patikrinimą.

Specialistas, atlikęs daktiloskopinį rankų pėdsakų tyrimą, visais atvejais specialisto išvadą siunčia policijos komisariato ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, iš kurio buvo gauta užduotis atlikti pėdsakų tyrimą.

Pirštų pėdsakai, kuriuose detalai atsispindi nago falangos papilarnio rašto piešinys, įtraukiami į kartoteką patikrinus pagal kartotekoje jau esamus pėdsakus.

Kai yra teigiami palyginimo rezultatai, nedelsiant tą pačią dieną informuojami policijos komisariato vadovas ir Centras. Apie tai įrašoma rankų pėdsakų apskaitos žurnale.

Teritorinės policijos įstaigos kriminalistinių tyrimų padalinio ar policijos komisariato kriminalistinių tyrimų specialisto informacinių kortelių masyvas susideda iš dviejų dalių. Pirmoje informacinių kortelių masyvo dalyje yra pirštų pėdsakai, kuriuose atsispindi papiliarinio rašto tipas ir rūšis, be to, pėdsakai gali būti susisteminti pagal pasirinktą daktiloskopinę klasifikaciją. Ši dalis dar gali būti suskirstyta pagal nusikaltimų rūšį, jų padarymo būdą, laiką bei kitus kriminalistinius požymius. Pagal pirmąją masyvo dalį tikrinamos visos daktiloskopinės kortelės, pateikiamos teisėsaugos institucijų pareigūnų.

Įtraukiant rankų pėdsakus į rankų pėdsakų apskaitos žurnalą, pirštų pėdsakai papildomai palyginami su pirštų pėdsakais, esančiais pirmoje masyvo dalyje, siekiant nustatyti, ar nėra kitų nusikaltimų, padarytų to paties asmens. Nustačius sutapimą nedelsiant informuojamas policijos komisariato vadovas ir Centras.

Antroje informacinių kortelių masyvo dalyje yra pirštų, kuriuose nedetaliai atsispindi nago falanga ir neįmanoma nustatyti jų papiliarinio rašto tipo, bei delnų pėdsakų nuotraukos. Pagal šią dalį tikrinamos daktiloskopinės kortelės asmenų, įtariamų padarius konkrečius nusikaltimus.

Jei kriminalistinių tyrimų padalinyje ar kriminalistinių tyrimų specialisto žinioje esančių rankų pėdsakų informacinių kortelių yra mažiau negu 100, masyvas į atskiras dalis gali būti neskirstomas.

Pagal nusikaltimus, sukėlusius didelį atgarsį visuomenėje, kriminalinės policijos pareigūnų pavedimu arba savo iniciatyva galima siųsti informacines korteles su rankų pėdsakų nuotraukomis kaimyninių rajonų, miestų policijos komisariatų specialistams ir prašyti įtraukti tuos pėdsakus į savo kartotekas, taip pat atlikti jų tikrinimus. Informacija apie kortelių išsiuntimą įrašoma rankų pėdsakų apskaitos žurnale.

Apie kiekvieno nusikaltimo atskleidimą pagal rankų pėdsakų kartoteką kriminalistinių tyrimų padalinys ar kriminalistinių tyrimų specialistas nedelsiant praneša Centru, nes tuos pėdsakus reikia paimti iš veikiančio

masyvo. Jeigu rankų pėdsakai buvo išsiųsti ir į kitas šalies teritorines policijos įstaigas, būtina apie tai informuoti tų įstaigų kriminalistinių tyrimų padalinius ar kriminalistinių tyrimų specialistus.

Centro Daktiloskopinių tyrimų skyrius apie visus pėdsakų nustatymus taip pat praneša policijos komisariato vadovui, kurio teritorijoje padaryta nusikalstama veika, ir to policijos komisariato kriminalistinių tyrimų padaliniui ar kriminalistinių tyrimų specialistui, kad nustatyti pirštų pėdsakai būtų paimti iš kartotekos.

Kriminalinės policijos pareigūnai sistemingai (kas savaitę) privalo teikti kriminalistinių tyrimų padaliniams ar kriminalistinių tyrimų specialistams pavedimus palyginti įtariamųjų rankų atspaudus su kartotekoje esančiais rankų pėdsakais. Pavedimuose nurodoma, kurių įtariamųjų asmenų rankų atspaudus būtina palyginti su rankų pėdsakais, rastais tam tikrų nusikaltimų vietose. Tokie pavedimai atliekami per dešimt dienų.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar prokurorų užduotys atlikti objektų tyrimą registruojamos Gautų užduočių, prašymų, nutarimų atlikti ekspertizę, tyrimą registre, specialisto išvados registruojamos Siunčiamųjų kriminalistinių tyrimų išvadų registre. Palyginimo rezultatai įforminami specialisto informaciniu pranešimu ir jis pateikiamas iniciatoriui. Asmenų daktiloskopinės kortelės registruojamos asmenų daktiloskopinių kortelių, patikrintų pagal rankų pėdsakų kartoteką, apskaitos žurnale. Šio apskaitos žurnalo duomenys rodo daktiloskopinių kortelių tikrinimą pagal rankų pėdsakų kartoteką bei specialisto bendradarbiavimą su kitų tarnybų pareigūnais. Informacinėse kortelėse žymima data ir patikrintų daktiloskopinių kortelių skaičius. Ši žyma rodo rankų pėdsakų panaudojimo intensyvumą atskleidžiant tam tikrą nusikaltimą.

Pėdsakai paimami iš kartotekos, kai nustatomas juos palikęs asmuo. Tai pažymima rankų pėdsakų apskaitos žurnale ir informacinėje kortelėje.

Rankų pėdsakų kartoteka periodiškai valoma, t. y. pėdsakai, kurie neaktualūs, pašalinami iš kartotekos ir perkeliama į archyvą ne rečiau kaip vieną kartą per metus pagal policijos komisariato kriminalinės policijos pareigūnų pateikiamą sąrašą. Rankų pėdsakų apskaitos žurnale įrašoma rankų pėdsakų perkėlimo data ir pagrindas. Per dešimties dienų išsamūs kartotekos valymo rezultatai pateikiami Centrui.

Kriminalistinių tyrimų padalinio vadovas ir kriminalistinių tyrimų specialistas kiekvieną mėnesį operatyviniame pasitarime informuoja policijos komisariato vadovus apie pėdsakų, rastų neatskleistų nusikaltimų vietose, kartotekos darbą ir rezultatus, apie įtariamųjų asmenų daktiloskopinių kortelių pateikimą tikrinti pagal pirštų pėdsakų kartoteką. Informacija apie daktiloskopinių kartotekų darbą kiekvieną ketvirtį teikiama Centrui kartu su kriminalistinių tyrimų padalinio, kriminalistinių tyrimų specialisto darbo ataskaita.

Daktiloskopinių kortelių kartotekos tvarkymas

Į daktiloskopinių kortelių kartoteką įtraukiamos daktiloskopinės kortelės šių asmenų:

- 1) kuriems įteiktas pranešimas apie įtarimą dėl nusikalstamos veikos padarymo;
- 2) kuriems taikomos prevencinio poveikio priemonės pagal Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymą (Žin., 1997, Nr. 69-1731; 2001, Nr. 60-2138);
- 3) kurie laikinai sulaikyti ar kuriems paskirtas administracinis areštas;
- 4) kardomojo kalinimo tvarka suimtų asmenų;
- 5) pripažintų kaltais padarius nusikalstamą veiką, bet atleistų nuo baudžiamosios atsakomybės;
- 6) neatpažintų lavonų;
- 7) nežinomų bejėgių asmenų.

Naudojant daktiloskopinių kortelių kartoteką galima:

- 1) greitai patikrinti asmenis, kurių kortelės įtrauktos į kartoteką, ar nepaliko jie rankų pėdsakų neatskleistų nusikaltimų vietose;
- 2) nustatyti sulaikytų asmenų (jeigu nėra asmens dokumentų) ir neatpažintų lavonų asmens tapatybę, jeigu jų pirštų atspaudai yra kartotekoje.

Policijos komisariato kriminalinės ir viešosios policijos pareigūnai po du daktiloskopinių kortelių egzempliorius pateikia kriminalistinių tyrimų padaliniui ar kriminalistinių tyrimų specialistui, kurie suteikia metodinę pagalbą.

Kriminalistinių tyrimų padalinio pareigūnas ar kriminalistinių tyrimų specialistas vieną daktiloskopinės kortelės egzempliorių įtraukia į kartoteką ir ją įrašo į daktiloskopinių kortelių apskaitos žurnalą, antrą – siunčia į Centro automatizuotą daktiloskopinės identifikacijos sistemą (iki 2009 m. buvo – ADIS, nuo 2009 m. – CAFIS³⁷³) ir apie tai taip pat pažymi daktiloskopinių kortelių apskaitos žurnale.

Esant tarnybiniam būtinumui įtraukti anksčiau teisto asmens daktiloskopinę kortelę į daktiloskopinių kortelių kartoteką ir į Centro CAFIS arba patikrinti, ar nepalikti anksčiau teisto asmens rankų pėdsakai nusikaltimo vietoje, kriminalistinių tyrimų padalinys ar kriminalistinių tyrimų specialistas pateikia Centru raštišką pavedimą, kuriame nurodo to asmens pavardę, vardą, tėvo vardą, asmens kodą ar gimimo metus. Šiuo atveju daktiloskopinė kortelė paimama iš teistų asmenų daktiloskopinės registracijos kartotekos ir įvedama į CAFIS, o kopija išsiunčiama iniciatoriui.

Kiekviena daktiloskopinė kortelė, prieš įtraukiant į daktiloskopinių kortelių kartoteką, patikrinama pagal pirmąją rankų pėdsakų, rastų neatskleistų nusikaltimų vietose, kartotekos dalį ir apie tai pažymima daktiloskopinių kortelių apskaitos žurnale. Kiekvienas piršto pėdsakas, įtraukiamas į pirmąją rankų pėdsakų, rastų neatskleistų nusikaltimų vietose, kartotekos dalį, palyginamas su pirštų pėdsakais daktiloskopinių kortelių kartotekoje. Pirštų pėdsakai, rasti nusikaltimo vietoje ir atsiųsti į Centrą, be papildomo prašymo ar pavedimo palyginami su pirštų atspaudais asmenų, įregistruotų CAFIS duomenų bazėje.

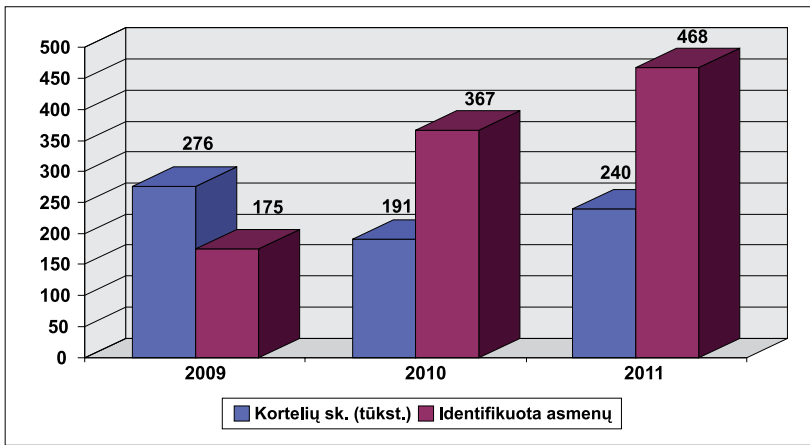
CAFIS leidžia palyginti pirštų pėdsakus, kuriuose atsispindi nago falangos centrinė papiliarinio rašto zona bei deltos. Pirštų, kuriuose nedaliai atsispindi nago falangos centrinė papiliarinio rašto zona, ir delnų pėdsakai pagal šią sistemą netikrinami. Kiekvienais metais atliekamas didelis skaičius (tūkstančiais) patikrinimų ir identifikavimų (žr. 240 pav.)³⁷⁴.

³⁷³ Nedveckis, G.; Mickus, G. Naujos automatizuotos daktiloskopinės identifikavimo sistemos galimybės ir panaudojimo praktika Lietuvoje. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika* = Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice = Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика. / Lietuvos kriminalistų draugija, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakultetas. Vilnius: VPU I-kla, 2011, p. 44.

³⁷⁴ LP KTC 2011 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. <http://ktc.policija.lt/lt/veikla/planai_ir_ataskaitos.html>.

Turint informacijos apie asmenį, įtariamą padarius nusikaltimų kituose šalies miestuose ar rajonuose, jo daktiloskopinė kortelė siunčiama į tuos policijos komisariatų įpareigojant atlikti patikrinimą pagal rankų pėdsakų kartotekas.

Vieną kartą per metus pagal kriminalinės policijos pareigūnų informaciją atliekamas daktiloskopinių kortelių kartotekos valymas. Apie daktiloskopinių kortelių pašalinimą iš kartotekos atitinkamai pažymima daktiloskopinių kortelių apskaitos žurnale.

240 pav. CAFIS bazės dydis (kortelių sk.) ir identifikuotų latentinių pirštų skaičius.

Įsilaužimo įrankių pėdsakų kartotekos tvarkymas

Įsilaužimo įrankių pėdsakų kartoteka tvarkoma kiekviename kriminalistinių tyrimų padalinyje. Atsižvelgiant į darbuotojų kvalifikaciją ir turimą kriminalistinę techniką, įsilaužimo įrankių pėdsakų kartotekos gali būti tvarkomos ir kriminalistinių tyrimų specialistų.

Įsilaužimo įrankių pėdsakų kartoteka leidžia:

- 1) patikrinti, ar įsilaužimo įrankiai, paimti iš įtariamojo, nebuvo panaudoti darant nusikaltimą, kurio vietoje rasti įsilaužimo įrankių pėdsakai;

- 2) palyginti įsilaužimo įrankių pėdsakus, rastus skirtingose nusikaltimų vietose, ir nustatyti, ar jie nepalikti vieno ir to paties įrankio ar priemonės.

Specialistas, įvykio vietoje tirdamas įsilaužimo įrankių ir priemonių pėdsakus ant įvairių objektų ir išpjovų, nufotografuoja pėdsakus mastelinės fotografijos būdu, pagal kuriuos, jo įsitikinimu, galima identifikuoti juos palikusius įrankius, pagamina tų pėdsakų išliejas, kad būtų galima toliau tirti ir įtraukti į kartoteką. Objektai, išpjovos ir nuotraukos siunčiami į kriminalistinių tyrimų padalinį ar į Centrą įsilaužimo įrankių pėdsakų tyrimams atlikti.

Centro ar kriminalistinių tyrimų padalinio specialistas, atlikęs trasologinį įsilaužimo įrankių pėdsakų tyrimą, specialisto išvadą su visais priedais perduoda (išsiunčia) ikiteisminio tyrimo pareigūnui, iš kurio gavo užduotį atlikti tyrimą, ir vieną informacinės kortelės egzempliorių su pėdsakų nuotraukomis bei paaiškinimais ir matmenimis perduoda teritorinės policijos įstaigos kriminalistinių tyrimų padaliniai.

Kriminalistinių tyrimų specialistas, gavęs informacinę kortelę su įsilaužimo įrankių nuotraukomis, informuoja kriminalinės policijos vadovą, kad šis organizuotų įsilaužimo įrankių paiešką. Informacinės kortelės su įsilaužimo įrankių ir priemonių pėdsakų nuotraukomis gali būti išsiuntinėjamos ir į kitas teritorines policijos įstaigas.

Įsilaužimo įrankių pėdsakų mastelinės nuotraukos gali būti padaugintos ir išdalytos policijos komisariato kriminalinės policijos pareigūnams objekto, palikusio pėdsakus įvykio vietoje, paieškai.

Kriminalistinių tyrimų padaliniuose informacinės kortelės su įsilaužimo įrankių pėdsakų išliejomis ir nuotraukomis fiksuojamos įsilaužimo įrankių pėdsakų apskaitos žurnale.

Kriminalistinių tyrimų padalinio specialistas, prieš įtraukdamas įsilaužimo įrankių pėdsakus į kartoteką, palygina juos su jau įtrauktais. Nustatęs sutapimą nedelsiant informuoja apie tai policijos komisariato, kurio teritorijoje padarytas nusikaltimas, vadovus.

Policijos komisariatų kriminalinės policijos pareigūnai iš įtariamųjų ar sulaikytų asmenų paimtus įsilaužimo įrankius siunčia į teritorinės po-

licijos įstaigos kriminalistinių tyrimų padalinį patikrinti pagal įsilaužimo įrankių pėdsakų kartoteką.

Ypatingais atvejais įsilaužimo įrankiai gali būti patikrinti ir pagal kitų teritorinių policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų padalinių įsilaužimo įrankių pėdsakų kartotekas. Identifikavus įrankį, apie tai nedelsiant informuojami policijos komisariato, kurio teritorijoje padaryta nusikalstama veika, vadovai.

Kiekvienais metais kriminalistinių tyrimų padalinio specialistas trassologas pagal teritorinės policijos įstaigos kriminalinės policijos padalinių vadovų informaciją ir atsižvelgdamas į pėdsakų identifikacinį periodą (tačiau ne rečiau kaip du kartus per metus) atlieka kartotekos valymą. Apie iš kartotekos pašalintus įsilaužimo įrankių pėdsakus ir jų informacines korteles daromi įrašai įsilaužimo įrankių pėdsakų apskaitos žurnale.

Kulkų ir tūmelių kolekcijų tvarkymas

Centre sudaromos ir tvarkomos dvi kulkų ir tūmelių kolekcijos:

- 1) kulkų ir tūmelių, rastų neišaiškintų nusikaltimų vietose, kolekcija;
- 2) legaliai įsigytų trumpavamzdžių graižtvinių ginklų iššautų kulkų ir tūmelių kolekcija.

Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio, Alytaus, Marijampolės, Tauragės, Telšių ir Utenos apskrityse legaliai įsigyti ir laikomi graižtviniai ginklai išbandomi kriminalistinių tyrimų padaliniuose. Šiuose padaliniuose sudaromos apskričių legaliai įsigytų ir laikomų ginklų kulkų ir tūmelių kolekcijos. Vilniaus apskrityje legaliai įsigyti ir laikomi graižtviniai ginklai išbandomi ir jų kulkų bei tūmelių kolekcijos sudaromos Centre.

Šios kolekcijos leidžia:

- 1) nustatyti, ar kulkos ir tūtelės, rastos kelių nusikaltimų vietose, buvo iššautos iš vieno ginklo;
- 2) nustatyti, ar iš pateikto ginklo buvo iššautos kulkos bei tūtelės, rastos anksčiau įvykdyto nusikaltimo vietoje;
- 3) nustatyti, ar kulkos bei tūtelės, rastos nusikaltimo vietoje, buvo iššautos iš legaliai įsigyto graižtvinio ginklo.

Kriminalistinių tyrimų padalinių specialistai, atlikę kulku bei tūtelių, rastų neišaiškintoje nusikaltimo vietoje, tyrimą, kartu su specialisto išvados kopija kulkas ir tūteles pristato į Centrą ir apie tai praneša ikiteisminio tyrimo pareigūnui, pateikusiam šiuos objektus. Balistinio tyrimo metu nustačius, kad tūtelės ir kulkos, iššautos iš kelių ginklų, surūšiuojamos ir supakuojamos į atskirus paketus.

Centre kulkos ir tūtelės, rastos neišaiškintų nusikaltimų vietose, registruojamos specialiaime kulku ir tūtelių, paimtų nusikaltimų vietose, apskaitos žurnale, lyginamos su kulkomis bei tūtelėmis, esančiomis kolekcijoje, dedamos į specialias sunumeruotas dėžutes ir įtraukiamos į kolekciją. Įrašo eilės numeris atitinka dėžutės skyrelio su kulkomis ir tūtelėmis numerį.

Surasti, kratos metu paimti iš įtariamųjų bei savanoriškai atiduoti policijai šaunamieji ginklai tikrinami pagal iššautų kulku ir tūtelių, rastų neišaiškintų nusikaltimų vietose, kolekciją. Tuo tikslu ginklai gali būti išbandomi kriminalistinių tyrimų padaliniuose ir iš jų iššautos kulkos bei tūtelės pristatomos patikrinti į Centrą (trys kulkos ir trys tūtelės, revolve-rio – šautos iš kiekvieno lizdo).

Nustačius sutapimą, apie tai informuojamas Centro vadovas, surašoma specialisto išvada, kuri pateikiama ikiteisminio tyrimo pareigūnui, tiriančiam nusikalstamą veiką.

Centras ir kriminalistinių tyrimų padaliniai per penkias dienas išbando pateiktus legaliai įsigytus ir laikomus ginklus.

Ginklą išbando specialistas balistas tam skirtoje saugioje patalpoje, kurioje sumontuota speciali įranga.

Išbandžius pateiktą ginklą, lyginamieji kulku ir tūtelių pavyzdžiai registruojami specialioje duomenų bazėje, sudedami į specialiai sunumeruotus dėžutės skyrelius ir įtraukiami į kolekciją. Įrašo duomenų bazėje eilės numeris atitinka dėžutės skyrelio su kulkomis ir tūtelėmis numerį.

Išbandęs ginklą specialistas užpildo atitinkamą formą, kuri kartu su ginklu grąžinama policijos komisariatui, pateikusiam ginklą.

Centro specialistai palygina iššautas kulkas ir tūteles, rastas neišaiškintų nusikaltimų vietose, su legaliai įsigytų konkrečių ginklų šautomis kulkomis bei tūtelėmis. Kulku ir tūtelių, rastų neišaiškintų nusikaltimų

vietose, palyginimai su visais iš legaliai įsigytų ginklų iššautų kulku ir tūtelių kolekcijų pavyzdžiais atliekami tik Centre.

DNR duomenų registro tvarkymas³⁷⁵

Centre sudaromas ir tvarkomas DNR duomenų registras, skirtas DNR tyrimų rezultatams panaudoti tiriant neakivaizdžius nusikaltimus, kitus teisės pažeidimus, taip pat nustatant neatpažintų lavonų, nežinomų bejėgių asmenų asmens tapatybę.

Pagrindiniai DNR duomenų registro tvarkymo tikslai yra šie:

- 1) atskleisti nusikaltimus;
- 2) nustatyti įtariamųjų, kaltinamųjų, nežinomų bejėgių asmenų ir neatpažintų lavonų asmens tapatybę;
- 3) patikrinti įvykio vietoje, o jei būtina, ir kitose vietose, rastus DNR pėdsakus pagal DNR duomenų įskaitą ir identifikuoti asmenis, susijusius su įvykiu arba nusikaltimu;
- 4) palyginti DNR pėdsakus, rastus skirtingose įvykių vietose, o jei būtina, ir kitose vietose, siekiant nustatyti, ar šie pėdsakai palikti vieno ir to paties asmens.

DNR duomenų registrą sudaro:

- 1) asmenų DNR ėminių analičių masyvas;
- 2) asmenų, iš kurių paimtas DNR ėminys ir nustatyta bei įrašyta į įskaitą jų analizė, anketinių duomenų sąrašas;
- 3) DNR pėdsakų analičių masyvas;
- 4) neišaiškintų nusikaltimų, kuriuose rasti DNR pėdsakai ir nustatytos analizės, sąrašas;
- 5) neatpažintų lavonų DNR lyginamųjų pavyzdžių analičių masyvas;
- 6) kompiuterinė ir programinė įranga.

Centro, kriminalistinių tyrimų padalinių ir kriminalistinių tyrimų specialistai, radę nusikaltimo vietoje biologinės kilmės pėdsakų, juos už-

³⁷⁵ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2011 m. sausio 20 d. įsakymas Nr. 5-V-42 „Dėl DNR duomenų registro steigimo ir nuostatų patvirtinimo“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. <http://kpc.policija.lt/lt/teisine_informacija/isakymai/policijos_generalinio_komisaro_isakymai_kriminalistiniai_tyrimai/del_dnr_duomenu_registro_steigimo_ir_nuostatu_patvirtinimo.html>.

fiksuoja, paima iš įvykio vietos ir su užduotimi siunčia į Centrą tyrimams atlikti. Jei būtina, kartu siunčiami nukentėjusiųjų asmenų lyginamieji pavyzdžiai, siekiant nustatyti, ar paimtų biologinės kilmės pėdsakų įvykio vietoje nepaliko nukentėjusieji.

Centro specialistas, atlikęs biologinės kilmės pėdsakų tyrimą, gautą analitę automatiškai tikrina pagal neatskleistų nusikaltimų vietose paimtų biologinės kilmės pėdsakų analičių duomenų masyvą, siekdamas nustatyti, ar nėra neatskleistų nusikaltimų vietose paliktų biologinės kilmės pėdsakų vieno ir to paties asmens. Taip pat automatiškai tikrinama, ar nusikaltimo vietoje paimto pėdsako nepaliko asmuo, kurio DNR analitė įtraukta į DNR ėminių analičių masyvą. Nustačius sutapimą, duomenys nedelsiant perduodami policijos komisariato vadovui (ikiteisminio tyrimo pareigūnui), kurio aptarnaujamojo teritorijoje įvykdytas nusikaltimas.

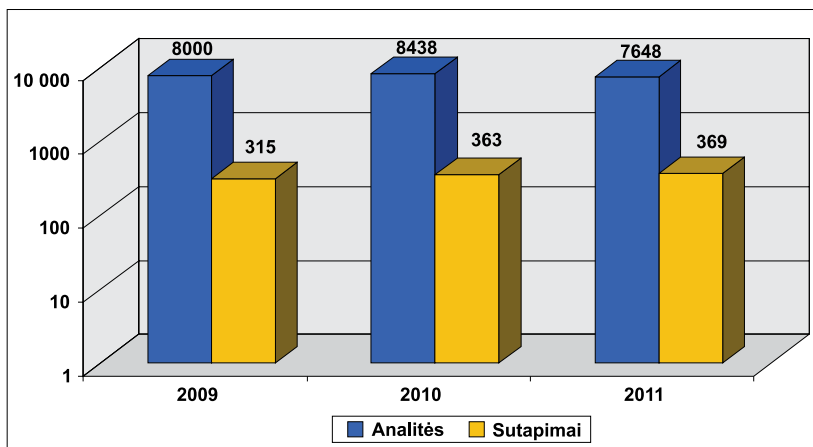
Nenustatęs sutapimo Centro specialistas taip pat informuoja ikiteisminio tyrimo pareigūną, paskyrusį tyrimą.

Policijos komisariatų pareigūnai, vadovaudamiesi BPK 156 straipsnio nuostatomis, ima asmenų DNR ėminius ir siunčia į Centro Biologinių tyrimų skyrių, kad būtų atlikti atitinkami tyrimai ir sudaryta DNR analitė įtraukta į asmenų DNR ėminių analičių masyvą.

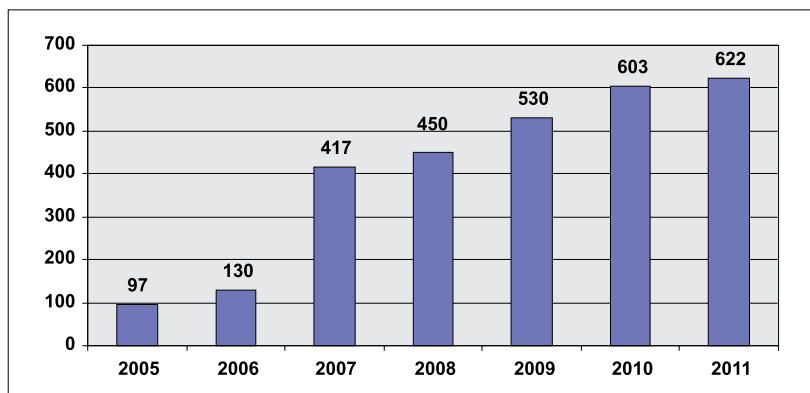
Centro specialistas, atlikęs asmens DNR ėminio tyrimą, gautą DNR analitę automatiškai tikrina pagal biologinės kilmės pėdsakų, paimtų neatskleistų nusikaltimų vietose, analičių duomenų masyvą, kad nustatytų, ar nėra neatskleistų nusikaltimų vietose paimtų biologinės kilmės pėdsakų, paliktų tikrinamojo asmens. Specialistas taip pat automatiškai tikrina, ar tikrinamojo asmens DNR analitė neįrašyta į asmenų DNR analičių duomenų masyvą kita pavarde.

DNR analičių duomenų įskaita leidžia nustatyti neatpažinto lavono ar nežinomo bejėgio asmens tapatybę, jei jų DNR analitės anksčiau buvo įrašytos į DNR analičių duomenų bazę. Šios duomenų bazės statistiką galite matyti 241 ir 242 paveiksluose³⁷⁶.

³⁷⁶ *Ibid.*

241 pav. DNR duomenų įskaitos pildymas, dinamika ir efektyvumas.

242 pav. Interpolo pateiktų DNR profilių tikrinimo dinamika.

Kaip matyti iš aukščiau išvardytų įskaitų sąrašo, Lietuvos policijos Kriminalistinių tyrimų centre tvarkomi duomenų masyvai skirstomi pagal ekspertizių rūšis bei objektų, pateikiamų atlikti kriminalistinių tyrimų, rūšis. Taip pat dalis įskaitų yra pavyzdžių rinkiniai, kurie gelbsti atliekant kriminalistinių tyrimų. Dauguma tvarkomų įskaitų ir kolekcijų nėra automatizuotos. Pagrindinės tvarkomų įskaitų ir kolekcijų funkcijos yra informacijos paieška, objektų sulyginimas, pavyzdžių pateikimas atliekant kri-

minalistinius tyrimus. Informatikos ir ryšių departamento prie LR VRM informacinė sistema yra orientuota į didelę vartotojų grupę, o Kriminalistinių tyrimų centre tvarkomos įskaitos ir kolekcijos labiau orientuotos į vietinius centro poreikius bei vartotojus.

Pagalbinės kolekcijos yra naudojamos ir Teismo ekspertizių centre prie LR teisingumo ministerijos. Teismo ekspertizių centre prie LR teisingumo ministerijos tvarkomos: 1) lyginamųjų garso įrašų automatizuota duomenų bazė (čia sukaupti visi garso įrašai, kurie buvo naudojami kaip fonoskopinių ekspertizių medžiaga); 2) automobilių modelių techninių duomenų aprašymų duomenų bazė (informacija apie įvairių automobilių modelių techninius duomenis – variklio galingumas, degalų tipas, degalų sąnaudos, sistemos vožtuvų skaičius, degalų tiekimo sistemos tipas, variklio sukimo momentas ir kt.); 3) augalų pavyzdžių kolekcija (herbarijus); 4) gyvulių plaukų pavyzdžių kolekcija; 5) tekstilinių pluoštų pavyzdžių kolekcija; 6) tekstilinių dažyklų pavyzdžių kolekcija; 7) plastikų bei polimerinių medžiagų pavyzdžių kolekcija; 8) finansinių atskaitomybių blankų pavyzdžių kolekcija; 9) įvairių šalių pasų pavyzdžių atlasas; 10) Lietuvoje išduodamų asmens bei transporto priemonių dokumentų pavyzdžių kolekcija; 11) Lietuvos Respublikos banknotų pavyzdžių kolekcija ir padirbtų banknotų kolekcija; 12) transporto priemonių stiklo gaminių ir pavyzdžių automatizuota įskaita; 13) metalografijos albumai; 14) padirbtų ir tikrų monetų pavyzdžių kolekcija; 15) transporto priemonių elektros lempų pavyzdžių kolekcija. Taip pat Teismo ekspertizių centre prie LR teisingumo ministerijos Mokslinių tyrimų ir informacijos skyriuje yra sukurta Automatizuota kriminalistikos ir teismo ekspertizės informacinė sistema (AKTEIS), kurios pagrindinę dalį sudaro bibliografinė ir faktografinė visų centre daromų ekspertizės rūšių informacija, taip pat informacija bendrosios kriminalistikos teorijos, nusikaltimų tyrimo metodikos ir taktikos klausimais.

Kaip galima matyti, visos minėtos kolekcijos yra pavyzdinės kolekcijos, kurios naudojamos kaip lyginamieji pavyzdžiai atliekant įvairias kriminalistines ekspertizes. Šios kolekcijos yra panašaus pobūdžio kaip pavyzdinės kolekcijos, kurios kaupiamos Lietuvos policijos Kriminalistinių tyrimų centre. Tačiau Kriminalistinių tyrimų centre, be pavyzdinių ko-

lekcijų, yra tvarkomos ir asmenų bei objektams identifikuoti skirtos duomenų bazės, tokios kaip DNR duomenų registras ar automatizuota daktiloskopinės identifikacijos sistema. Teismo ekspertizijų centro ekspertizės reikmėms skirtų lyginamųjų pavyzdžių sistema yra vietinio pobūdžio.

Pagalbinės įvairiausių pavyzdžių kolekcijos turi didelę kriminalistinę reikšmę. Įvykio vietoje dažnai surandami įvairūs daiktai, medžiagos, pėdsakai ir kt., kurie daugeliu atveju gali būti svarbūs, o kai kada turėti ir lemiamą reikšmę tiriant ir išaiškinant nusikaltimus. Literatūroje įvardijami šie objektai, kurie turi didžiausią kriminalistinę reikšmę: šaunamieji ir šaltieji ginklai, šaudmenys, įsilaužimo įrankiai ir priemonės, naudojami padarant nusikaltimus, įvairios detalės ar gaminių dalys (avalynės padų, automobilio žibintų stiklai, transporto priemonių padangų protektorius ir pan.), medžiagos ir priemonės (narkotinės, nuodingosios, sprogstamosios, degalai, tepalai, lakai, dažai, popierius, plaukai, siūlai, žemė, augalai ir pan. pavyzdžiai. Taigi tokių ir panašių objektų kaupimas įskaitose ir kolekcijose padeda nustatyti ar išaiškinti svarbias padaryto nusikaltimo aplinkybes.

Duomenų bazės su kriminalistikai reikšminga informacija yra tvarkomos ir kituose Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos padalinuose, pavyzdžiui, Kalėjimų departamento prie LR teisingumo ministerijos, Teismų departamento prie Teisingumo ministerijos, Policijos departamento prie LR VRM operatyvinių padalinių tvarkomos įvairios operatyvinio pobūdžio įskaitos, kurios neminėtinos dėl jų slapto pobūdžio, tačiau jų negalima būtų pamiršti, kuriant kriminalistinę informacinę sistemą, nes, ji turėtų apimti ir šias įskaitas. Taip pat kriminalinės policijos pareigūnai naudojami Interpolo, Europolo bei Sirene biuro informacinėmis sistemomis, kurių pagrindiniai masyvai yra pirštų pėdsakai bei daktiloskopinės kortelės, vogtos autotransporto priemonės, šaunamieji ginklai, įvairių nusikaltimų *modus operendi* duomenys ir kiti svarbūs duomenys.

2010 m. spalio 12 d., įgyvendinant projektą „Nacionalinės integruotos informacinės sistemos (NIIS), skirtos kovai su tarptautiniu organizuotu nusikalstamumu, susijusiu su prekyba žmonėmis, sukūrimas, kuriuo sudaromos sąlygos jungimuisi su nacionaliniais Interpolo ir Europolo padaliniais bei kitomis ES valstybėmis narėmis“, tarp Policijos departamento

prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ir UAB „ATEA“ pasirašyta paslaugų pirkimo–pardavimo sutartis Nr. 5-IL-711 „Nacionalinės integruotos informacinės sistemos sukūrimo paslaugų pirkimas“. Šios sutarties tikslas – suteikti programinės įrangos tiekimo, atitinkamų komponentų sukūrimo, diegimo ir konfigūravimo paslaugas, taip pat aprūpinti technine įranga, būtina diegiamos sistemos veikimui užtikrinti. 2011 m. gruodžio 20 d. įgyvendinta pagrindinė projekto „Nacionalinės integruotos informacinės sistemos (toliau – NIIS), skirtos kovai su tarptautiniu organizuotu nusikalstamumu, susijusiu su prekyba žmonėmis, sukūrimas, kuriuo sudaromos sąlygos jungimuisi su nacionaliniais Interpolo ir Europolo padaliniais bei kitomis ES valstybėmis narėmis“ veikla – NIIS diegimo paslaugos. Jos metu įgyvendintos priemonės, išplėtusios kovos su tarptautiniu organizuotu nusikalstamumu, susijusiu su prekyba žmonėmis, galimybes.

Sukurta NIIS, kurią sudaro:

1. Web tinklaviečių skenavimo programinės įrangos modulis;
2. Proaktyvių tyrimų modulis;
3. Prekybos žmonėmis tyrimo skyriaus duomenų sandėlis su dokumentų valdymo sistemos funkcionalumu.

Parengta NIIS dokumentacija. Pristatyta duomenų saugykla ir tinklo šifravimo įrenginiai. Apmokyti pareigūnai dirbti su technine įranga ir sukurta sistema su įdiegtais patobulinimais. Sukurtas tipinio duomenų apsikeitimo su ES šalių narių informacinėmis sistemomis standartas sustiprinti bendradarbiavimą su Interpolu, Europolu ir kitomis ES šalimis narėmis. Įdiegus NIIS, pagerintas informacijos valdymas ir analizės kokybė, išplečiant galimybes:

- tiksliau įvertinti prekybos žmonėmis apimtis;
- nustatyti pokyčius ir numatyti atitinkamus teisėsaugos darbo metodus;
- efektyviau identifikuoti nukentėjusius asmenis ir potencialias aukas, laiku suteikti joms pagalbą;
- užtikrinti NIIS tvarkomos informacijos saugų perdavimą;
- rinkti ir susieti iš įvairių informacijos šaltinių gautą informaciją pagal nurodytus kriterijus;

- greičiau iš nacionalinių ir tarptautinių registrų bei informacinių sistemų gauti informaciją apie asmenis bei jų nusikalstamas veikas.

NIIS diegimo darbus atliko jungtinės veiklos pagrindu veikiančių įmonių grupė, kurią sudaro UAB „ATEA“ ir UAB „Insoft“.

2011 m. liepos 27–28 d. Policijos departamente prie Vidaus reikalų ministerijos, įgyvendinant Europos Sąjungos (ES) Tarybos sprendime 2008/615/TVR dėl tarpvalstybinio bendradarbiavimo gerinimo, visų pirma kovos su terorizmu ir tarpvalstybiniu nusikalstamumu srityje (vad. Prium sprendimas) įtvirtintus reikalavimus, vyksta šio sprendimo nuostatų, susijusių su automatizuotu keitimusi DNR ir daktiloskopiniais duomenimis tarp ES valstybių narių teisėsaugos institucijų, taikymo Lietuvoje vertinimai.

2008 m. birželio 23 d. priimtame Prium sprendime numatytos kelios teisėsaugos institucijų bendradarbiavimo formos. Paminėtina ne tik automatizuota paieška kitos ES valstybės narės DNR, daktiloskopinių ir transporto registracijos duomenų bazėse, bet ir neautomatizuotas keitimasis duomenimis, susijusiais su teroristinių nusikaltimų prevencija bei saugumo užtikrinimu didelio masto renginiuose³⁷⁷. Taip pat Prium sprendimo pagrindu ES valstybės narės minėtais terorizmo prevencijos ir saugumo užtikrinimo tikslais gali imtis bendrų veiksmų, rengti bendras operacijas visose ES valstybėse narėse, įgyvendinuosiose minėto sprendimo nuostatas. Prieš tai tokio pobūdžio bendra veikla Lietuvoje vyko dvišalių susitarimų pagrindu ir tik su kaimyninėmis valstybėmis, todėl pasitelkti kitų ES šalių pareigūnų nebuvo teisinės galimybės.

Įvertinus susiklosčiusius glaudžius bendradarbiavimo santykius, Lietuvos vertinimuose buvo pakviesti dalyvauti Austrijos Respublikos vidaus reikalų ministerijos atstovai. Iš Austrijos atvykusiems vertintojams teigiamai įvertinus Lietuvos teisinį, techninį bei organizacinį pasirengimą taikyti Prium sprendimų nuostatas ir vėliau šių vertinimų pagrindu ES

³⁷⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. lapkričio 9 d. nutarimas Nr. 1324 „Dėl tarpvalstybinio keitimosi DNR duomenimis, daktiloskopiniais duomenimis, transporto priemonių registracijos, jų savininkų ir valdytojų duomenimis ir informacija, susijusia su didelio masto tarpvalstybinio pobūdžio renginiais ar teroristinių nusikaltimų prevencija, tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 137-6494.

Tarybai Lietuvos atžvilgiu patvirtinus sprendimus dėl automatizuoto keitimosi atitinkama duomenų grupe pradžios, Lietuvai, kaip ir kitoms ES valstybėms narėms, bus suteiktas papildomas įrankis, skirtas gerinti bendradarbiavimą, kovojant su teroristiniais ir kitais sunkiais tarpvalstybinio pobūdžio nusikaltimais.

■ Kontroliniai klausimai:

1. Kas yra kriminalistinė registracija?
2. Kas yra kriminalistinė informacija?
3. Kaip gali būti skirstoma kriminalistinė informacija?
4. Kuo skiriasi kriminalistinė ir kriminalistiškai reikšminga informacija?
5. Kriminalistinės informacijos savybės?
6. Kokie gali būti kriminalistinės informacijos šaltiniai?
7. Kas yra kriminalistinė informacinė sistema?
8. Kokias kriminalistines įskaitas ir duomenų bazes tvarko Lietuvos atsakingi subjektai?

Rekomenduojama literatūra:

1. Fih, Jacqueline, T.; Miller, Larry S.; Braswell, Michael C. *Crime scene investigation*. Amsterdam ; Boston (Mass.): Elsevier: Anderson Publishing, 2011.
2. Dzemydienė, D., Kažemikaitienė, E. *Development of the Component-Based Knowledge Management System for Assistance in Crime Investigation Processes // BIS 2005: proceedings of 8th international conference on business information systems*, Poznan, Poland, 20–22 April 2005. Poznan: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, 2005, p. 258–270. Prieiga per internetą: <http://bis.kie.ae.poznan.pl/8th_bis/program/BIS2005program.pdf>.
3. Dzemydienė, D.; Kažemikaitienė, E. Ontologijos reikšmė kuriant kriminalistinę informacinę sistemą / Dalė Dzemydienė, Eglė Kažemikaitienė. *Informacinės technologijos, 2004* : konferencijos pranešimų medžiaga, [2004 m. sausio mėn. 28–29 d.]. Kaunas : KTU, 2004. ISBN 9955095881, p. 511–546.
4. Kažemikaitienė, E. Kriminalistinės registracijos sistema Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2003, 43(35): 48–59.
5. Kažemikaitienė, E. *Lietuvos Respublikos kriminalistinė informacinė sistema: dabartinė būklė ir naujas modelis*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: LTU, 2003.

6. Novikovienė, L.; Kažemikaitienė, E. Kriminalistinė informacija kaip nusikal-
timų profilaktikos instrumentas. *Jurisprudencija*. 2008, 4(106): 81–87. Prieiga
per internetą: <[http://www.mruni.lt/lt/padaliniai/centrai/leidybos_centras/lei-
diniai/mokslo_darbai/?ID=28213](http://www.mruni.lt/lt/padaliniai/centrai/leidybos_centras/leidiniai/mokslo_darbai/?ID=28213)>.
7. Белов, О. А. *Криминалистическая регистрация : история, современное
состояние и перспективы развития : учебное пособие* / [под редакцией
Е. П. Ищенко]. Москва: Юрлитинформ, 2010.
8. Яковец, Е. Н. *Основы информационно-аналитического обеспечения опера-
тивно-розыскной деятельности: учебное пособие*. Московский Универ-
ситет МВД России. Москва: Щит-М, 2009.
9. Колдин, А. В.; Крестовников О. А. *Источники криминалистической ин-
формации*. Москва: Юрлитинформ, 2007.

12 SKYRIUS

KRIMINALISTINĖ HABITOSKOPIJA

12.1. Bendrieji kriminalistinės habitoskopijos teoriniai pagrindai

Kriminalistinė habitoskopija (lot. *habitus* – žmogaus išorė, jo kūno sudėjimas, gr. *skopeo* – žiūriu, tyrinėju) – tai kriminalistikos technikos šaka, tyrinėjanti žmogaus statinių, dinaminių ir kitų savybių visumą, renigianti mokslinius asmens identifikavimo metodus, būdus ir priemones.

Žmogaus išorės fiksavimo metodų ir asmens paieškos pagal išores požymius istorija prasideda gilioje senovėje. Asmens išorės požymių aprašymai randami dar Egipto tam tikrų periodų teisminės medžiagos papirusuose (305–30 metai pr. Kr.)³⁷⁸. Šiuose aprašymuose išlaikoma išsami žmogaus veido ir kūno gradacijos sistema.

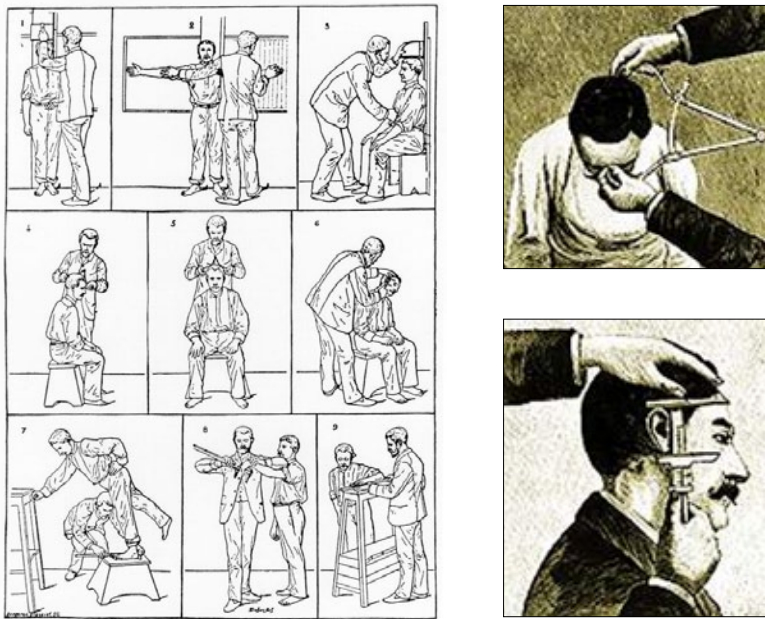
XVIII a. viduryje Europoje jau imta sudarinėti nusikaltėlių sąrašus, vadinamus rejestrus. XIX a. tokie sąrašai tampa gerokai išsamesni. Kai atsirado fotografija, jos galimybės taip pat buvo panaudotos nusikaltėliams registruoti. Buvo sudarinėjami netgi specialūs nusikaltėlių fotoalbumai, kuriuose nuotraukos būdavo išdėliotos pagal tam tikrą principą, dažniausiai pagal nusikaltimo rūšį. XIX a. penktajame dešimtmetyje viename Briuselio kalėjime buvo pradėta fotografuoti kalinius. Šiuo nauju nusikaltėlių registravimo ir identifikavimo metodu imta naudotis ir Paryžiuje. Policijos prefektūroje susikauptė apie 80 000 fotografijų.

Kriminalistinės habitoskopijos mokslas pradėjo formuotis XIX a., o jo pradininku laikytinas prancūzų kriminalistas, Alfonsas Bertilijonas³⁷⁹, kuris parengė ir įgyvendino vientisą žmogaus išorės požymių klasifikacijos bei aprašymo metodą nusikaltėliams ieškoti ir atpažinti. 1879 m. gavęs leidimą, prancūzų kriminalistas A. Bertilijonas įniko lyginti suimtųjų fotografijas, matuoti registruojamų kalinių kūno dalis. Be to, jis sukūrė

³⁷⁸ Stan Z. Li; Anil J. Jain. *Handbook of face recognition*. New York: Springer, 2008, p. 28.

³⁷⁹ Saferstein, R. *Forensic science : an introduction*. Upper Saddle River (N.J.): Pearson: Prentice Hall, 2011, p. 11.

kortelių su nusikaltėlių matmenimis registravimo sistemą, kuria per kele tą minučių buvo galima nustatyti ar suimtojo duomenys yra kartotekoje. 1883 m. jam pavyko šiuo metodu identifikuoti jau anksčiau teistą ir aprašytą asmenį. A. Bertiljonas matavo nusikaltėlio ūgį, galvos ilgį ir apskritimą, rankų ir rankų pirštų, kojų ilgį ir veido plotį. Visus duomenis jis suskirstė į tris grupes: didelis, vidutinis, mažas. Kartu jis sukūrė griežtas signaletinės fotografijos taisykles, taip pat žmogaus išorės požymių aprašymo sistemą, vadinamąjį žodinį atvaizdą.

243 pav. Alfonso Bertiljono antropologinis metodas³⁸⁰.

Taigi kriminalistinė habitoskopija apima tam tikrų mokslo dėsnių ir žinių apie žmogaus išorės požymių visumą ir tam tikras žmogaus išorės požymių fiksavimo, parašymo bei panaudojimo priemones, metodus ir

³⁸⁰ Blakemore, C., Jennett, Sh. Bertillon system. *The Oxford Companion to the Body*. 2001. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. <http://www.encyclopedia.com/topic/Bertillon_system.aspx>.

būdus, taikomus teisėsaugos institucijų darbe. Asmens tapatybei nustatyti naudojamas visas kompleksas savybių – ne tik kūno išorės požymiai, bet kartu ir funkciniai ypatumai (eiseną, mimiką, gestikuliaciją), pastovūs įpročiai, atsiradę dėl tam tikros veiklos, taip pat drabužiai, avalynė, papuošalai ar kiti aksesuarai, kuriuos jis dažnai dėvi ir naudoja.

Žmogaus išorės požymiai yra patys svarbiausi habitoskopijoje. Požymiai tai yra tam tikros žmogaus išorės savybių ar jų elementų charakteristikos.

Žinios apie žmogaus išorę yra panaudojamos:

- ieškant nežinomų asmenų (pasislėpusių, pabėgusių iš nusikaltimo vietos);
- ieškant žinomų asmenų, besislapstančių nuo tyrimo ar teismo arba pabėgusių iš įkalinimo vietų;
- ieškant dingusių be žinios, identifikuojant mirusiuosius asmenis.

Apie žmogaus išorę informaciją teikia patys žmonės, įvairūs dokumentai, materialūs atvaizdai, rasti lavonai ir jų dalys.

Žmogaus išorės požymiai yra akivaizdūs ir juos galima užfiksuoti tiek objektyviais, tiek subjektyviais būdais ir priemonėmis.

Prie *subjektyvių išorės požymių* fiksavimo būdų priskiriama:

1. Mintyse sukurtas vaizdas. Jis susidaro veikiamas daugelio veiksnių: lyties, amžiaus, profesijos, regimosios atminties, emocijų, apšvietimo ir t. t. Dar kitaip tai vadinama idealiaisiais atspindžiais.
2. Žodinis aprašymas nurodo išorės požymius. Tai materialieji atspindžiai. Kriminalistikos praktikoje naudojamas laisvas ir susistemintas aprašymas. Laisvas aprašymas – tai aprašymas, pateiktas mačiusiojo žodžiais ir posakiais, vartojamais kasdienėje kalboje. Susistemintas aprašymas – tai aprašymas žodinio atvaizdavimo metodu, pagal tikslią metodiką, vartojant specialią standartinę terminologiją.
3. Subjektyvūs portretai. Juos gali parengti patys asmenys susikūrę vaizdus arba parengti kiti asmenys pagal jo parodymus. Yra skiriami keturių rūšių subjektyvūs portretai: piešti, kompoziciniai piešti, kompoziciniai fotografiniai, kompleksiniai.

Prie *objektyvių išorės požymių* fiksavimo būdų priskiriama:

1. Fotografavimas. Kriminalistikoje naudojamas signalietinis arba operatyvinis fotografavimas. Signalietinė fotografija naudojama fiksuojant tų asmenų išorės požymius, kuriuos reikia registruoti, įrašyti į įskaitas, atpažinti ir pan. Jis atliekamas pagal specialias taisykles. Fiksuojant funkcinius išorės požymius, tikslinga naudoti vaizdo įrašus.
2. Kaukės ir atliejos naudojamos fiksuojant mirusiųjų, žuvusiųjų išorės požymius, jeigu pomirtiniai pakitimai nežymūs. Jas atlieka teismo medicinos specialistai, tardytojui ar kvotos organų darbuotojui pavedus.
3. Veido pagal kaukolę rekonstrukcija naudojama fiksuojant informaciją apie išorės požymius aptikus žmogaus likučius, tarp jų kaukolę su pažeistais minkštaisiais audiniais. Veido pagal kaukolę rekonstrukcijos metodiką pasiūlė mokslininkas antropologas M. M. Gerasimovas. Šių dienų praktikoje naudojami grafinės ir plastinės rekonstrukcijos metodai.
4. Rentgeno nuotraukos.
5. Medicininės kortelės (stomatologinės kortelės).
6. Daiktai ir pėdsakai.

Informacija apie žmogaus išorės požymius gali būti panaudota:

- administracinėje veikloje (pavyzdžiui, tikrinant ir išduodant dokumentus);
- operatyvinėje ir paieškos veikloje (pavyzdžiui, sudarant nežinomų nusikaltėlių kompozicinius portretus);
- nusikalstamų veikų tyrimo procese (atliekant proceso veiksmą – parodymą atpažinti pagal fotografijas);
- ekspertinėje veikloje (darant fotoportretines ekspertizes, veido rekonstrukciją);
- informacijos tarnybų veikloje (registruojant ir atliekant patikrinimus pagal įskaitas).

Kriminalistinėje habitoskopijoje labai svarbus žmogaus išorės požymių klasifikavimas. Dažniausiai žmogaus išorės požymiai yra skirstomi į morfologinius ir funkcinius.

Dar yra žinoma žmogaus išorės požymių klasifikacija pagal savybes, t. y. pagal fizines, dinamines, biologines ir socialines savybes.

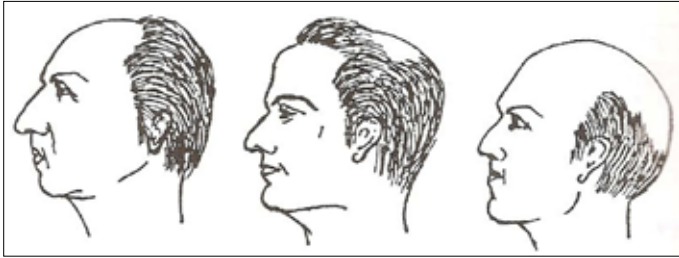
Žmogaus išorės požymiai skirstomi į bendruosius ir individualiuosius. Bendrieji išorės požymiai apibūdina tam tikras populiacijas, dideles žmonių grupes. Pagal bendruosius požymius žmogus priskiriamas tam tikrai grupei. Individualieji požymiai apibūdina tam tikrą žmogaus išorės požymių elementus. Paprastai šie požymiai būdingi nedidelei žmonių grupei. Žmogus identifikuojamas pagal bendrųjų ir individualiųjų požymių visumą.

Literatūroje galima rasti žmogaus išorės požymių skirstymą į asmeninius ir papildomus. Žmogaus kūno sandaros elementai ir savybės, jo gyvybinė veikla yra vadinami asmeniniais požymiais. Jie būdingi tik pačiam žmogui, jo išorei. Tie požymiai yra sąlygiškai pastovūs. Asmeniniai – tai tie, kurie neatsiejamai būdingi tam tikram asmeniui, o papildomi – tai tik kiti požymiai ir elementai, charakterizuojantys jo išorę. Jie nėra žmogaus kūno sandaros elementai ar jo gyvybinės veiklos apraiška, bet tam tikra prasme leidžia spręsti apie tikruosius elementus ir savybes. Prie jų priskiriami aprangos ir kitų nuolat nešiojamų objektų požymiai.

Asmeniniai žmogaus išorės požymiai savo ruožtu yra skirstomi į šias grupes:

- bendrieji fiziniai (lytis, amžius);
- demografiniai ir antropologiniai (lytis, rasė, tautybė, etninė grupė);
- anatominiai (morfologiniai) požymiai (bendroji kūno sandara, atskirų kūno dalių sandara);
- funkciniai požymiai, kurie nulemti gyvybiškai svarbių žmogaus organizmo funkcijų specifikos (kūno laikysena, eisena, mimika, kalbos ir balso ypatybės, įpročiai, gestikuliacija, specialūs veiksmai atliekant tam tikrą darbą, įpročiai);
- ypatingos žymės (anatominės bei funkcinės anomalijos, rauptų žymės, randai, apgamai, tatuiruotės, kalbos ir balso ypatybės).

Papildomi požymiai charakterizuoja asmens išorinius ypatumus, t. y. aprangos, avalynės, galvos dangalų, asmens papuošalų ir kitų nuolat nešiojamų objektų požymius.

244 pav. Praplikimas: kaktos, viršugalvio, pakaušio³⁸¹.

Asmens išorės požymiai sąlygiškai skirstomi į grupes, tai padeda suvokti asmens išorę ir ją kuo tiksliau bei įvairiau aprašyti. Prie šių požymių priskiriami:

- bendrieji – stambiausi ir labiausiai krentantys į akis;
- atskirieji – bendrųjų požymių detalės;
- pastovūs – būdingi asmeniui nuo gimimo ir lydintys visą jo gyvenimą;
- laikinieji – galintys atsirasti ir išnykti (plaukai, karpos, dantys ir pan.);
- būtinieji – būdingi tam tikros grupės žmonėms (pvz., vyro veido plaukuotumas);
- atsitiktiniai – apgamai, odos nelygumai.

Taip pat skiriami:

- natūralūs – būdingi asmeniui nuo gimimo arba atsirandantys su amžiumi (praplikimas, raukšlės ir pan.);
- dirbtiniai – atsirandantys sąmoningai arba nesąmoningai pakeitus išorę (pvz., plastinėmis operacijomis);
- patologiniai – atsiradę dėl tam tikros ligos, pakitus normaliai organų sandarai;

Kriminalistikoje svarbūs tik įprasti, tvirti, stabilūs elementai³⁸². Žmogaus išorės požymiams aprašyti naudojami įvairūs metodai, tačiau du pagrindiniai jų būtų „žodinis atvaizdas“ ir „paieškos orientuotė“³⁸³.

³⁸¹ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 232.

³⁸² *Kriminalistikos žinynas*. Sudarytojai: Dambrauskaitė, O. D.; Danisevičius, P. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 11–13.

³⁸³ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 229–233.

12.2. Žmogaus išorės požymių aprašymo metodika („žodinio atvaizdo“ ir „paieškos orientuotės“ sudarymo metodai)

Žmogaus išorės požymių fiksavimas ir lyginimas pagal „žodinio atvaizdo“ metodą grindžiamas penkiais pagrindiniais principais³⁸⁴:

- ✓ *Išsamumo principas (optimaliai nuodugnus aprašymas)*. Aprašymas turi smulkiai ir išsamiai atspindėti visų išorės požymių grupių turinį ir ypatumus. Išsamus aprašymas padeda surasti ir atpažinti tam tikrus asmenis. Pavyzdžiui, dingusio be žinios asmens registracinėje kortelėje turi būti nurodyti visi įmanomi individualūs požymiai, tai neatpažinto lavono radimo atveju leis detalai palyginti visus žuvusiojo požymius su dingusio be žinios asmens požymiais.

Detalus aprašymas sudaromas atliekant fotoportretų ekspertinį tyrimą, neatpažintų lavonų apžiūrą, registruojant dingusius be žinios, sulaikytus ir suimtus asmenis. Atliekant operatyvinius veiksmus galima apsiriboti sutrumpintu žmogaus išorės požymių variantu. Dažniausiai nusikaltėlio ar įtariamojo paieškai naudojamas trumpas, bet informatyvus žmogaus išorės požymių aprašymas, vadinamas „paieškos orientuote“.

- ✓ *Nuoseklumo principas*. Aprašant žmogaus išorės požymius, būtina laikytis tam tikros sistemos – einama nuo bendro prie atskiro, iš viršaus į apačią, iš kairės į dešinę. Pirmiausia nurodomi bendrieji fiziniai, paskui anatomiciniai ir funkciniai požymiai, ypatingos žymės, aprangos, avalynės ir kitų nuolat nešiojamų daiktų požymiai. Kiekvienoje požymių grupėje aprašomi iš pradžių bendrieji, paskui individualieji požymiai. Šis nuoseklumas užprogramuotas kito asmens suvokimo mechanizmo ypatumams: pradžioje bendras vaizdas, paskui – kūno dalys ir pabaigoje – atskiros detalės.
- ✓ *Bendros specialiosios terminologijos vartojimo principas*. Išorės požymiams aprašyti vartojama bendra specialioji terminologija. Ji skirta tiksliai aprašyti asmens išorę ir padeda skaitančiajam aprašymą susidaryti bendrą supratimą. Aprašymas turi būti tikslus, viena-reikšmis. Aprašyme neturi būti neapibrėžtų, neaiškių terminų. Ra-

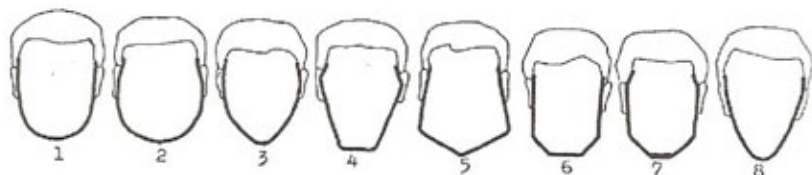
³⁸⁴ *Ibid.*, p. 229.

sinė priklausomybė nustatoma pagal tokių požymių visumą: odos, plaukų ir akių spalva, plaukų forma ir pobūdis, lūpų storis, skruostikaulių atsikišimas, nosies nugarėlės profilis, tam tikros veido proporcijos ir kiti ypatumai. Rasė gali būti negridų, australonegridų, mongolidų ir europidų. Tautybė ar etninė priklausomybė nurodoma pagal patikrintus duomenis, o kai jų nėra, gali būti nurodoma įvertinant išorę, pvz., „panašus į skandinavą“. Amžius taip pat nurodomas pagal anketą, jei tokių duomenų nėra – apibūdinama maždaug nurodant laiko tarpą, pvz., „vyras maždaug 25–30 metų“. Jei net dokumentiniai duomenys yra, bet asmuo jų pagal išvaizdą neatitinka, tai būtina aprašyme duomenis nurodyti pagal išorę, pvz., jei asmuo atrodo jauniau ar gerokai vyresnis nei pagal savo metus. Ūgiui apibūdinti nurodomi tikslūs skaičiai centimerais, gali būti tokia gradacija: vyrams – mažaūgis (iki 150 cm); žemas, neaukštas (151–160 cm); vidutinis, normalus (160–170 cm); aukštesnis nei vidutinis (171–175 cm); aukštas (176–185 cm); labai aukštas (daugiau kaip 180 cm), moterims šios ribos mažinamos 5–10 cm. Ūgio gradacijos priklauso nuo šalies, pvz., Lietuvoje: žemas (iki 165 cm), vidutinis (165–180 cm), aukštas (daugiau kaip 180 cm). Įvertinant asmens ūgį, būtina turėti omenyje asmens laikyseną, kulnų aukštį ir ūgio funkcinius pokyčius per parą – ryte asmuo yra iki dviejų centimetrų aukštesnis nei vakare.

- ✓ *Išorės požymių gradacijos principas.* Požymiai aprašomi laikantis jų suskirstymo į tris arba penkis lygius. Kūno dalių dydis gali būti nurodomi absoliučiais skaičiais, bet dažniau aprašomi lyginant su kitomis kūno dalimis. *Matmenų (dydžio)* charakteristikai dažniausiai naudojama trinarė gradacija. Jie aprašomi taip: mažas, vidutinis, didelis; žemas, vidutinis, aukštas; ilgas; vidutinis, trumpas; siauras, vidutinis, platus; gilus, vidutinis, negilus; storas, vidutinis, plonas ir pan. *Forma* charakterizuojama lyginant su paviršiaus forma – įgaubtas, tiesus, išgaubtas; taip pat lyginant su visiems žinomų daiktų forma – migdolo formos, kriaušės formos, kiaušinio formos. *Kontūras* aprašomas lyginant su geometrinių figūrų formomis – apvalus, ovalus, trikampis ir pan.; taip pat linijų forma – tiesus, banguotas, laužytas, lenktas ir pan.

Padėtis nusakoma lyginant su vertikale, horizontale ir kūno dalimis tokiais terminais, kaip nusklembtas, atsikišęs, pakeltas, nuleistas, horizontalus, vertikalus; žemiau, aukščiau, dešiniau, kairiau, arčiau, toliau ir pan. Vertikalės ir horizontalės atžvilgiu lyginama su normalia galvos padėtimi. Normali padėtis yra tokia, kai žiūrint į veidą iš priekio, linija, kuri eina per akių vidurį ir viršutinius ausų kaušelių trečdalius, bus horizontali, o per kaktos vidurį, nosies nugarėlę ir smakro vidurį – bus vertikali. *Spalva* charakterizuojama visuotinai priimtais terminais – balta, juoda, raudona, pilka, geltona ir t. t.). Ji nurodoma charakterizuojant odos atspalvį, plaukus, akis, randus, tatuiruotes, apgamus, nagus, dantis ir t. t.

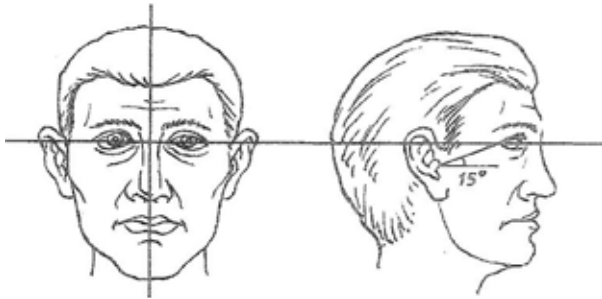
- ✓ *Galvos ir veido požymių aprašymo iš priekio ir profilio principas.* Asmens veido elementai aprašomi iš priekio (anfas) ir iš šono (profilio) pagal pagrindinius charakterizuojančius požymius, t. y. pagal dydį, formą, kontūrą, padėtį, spalvą. Aprašant asmens kūną, jo dalys aprašomos pagal padėtis „iš priekio“ ir „iš nugaros“.

245 pav. Veido forma: 1 – elipsės, 2 – apvali, 3 – ovali, 4 – rombo, 5 – trapecijos, 6, 7 – stačiakampio, 8 – trikampio³⁸⁰.

246 pav. Veido kontūras: tiesus, išgaubtas, įgaubtas³⁸¹.

247 pav. Normali galvos padėtis³⁸².

248 pav. Kaktos nuolinkis: nuolaidi, stati, atsikišusi³⁸⁵.

249 pav. Nosies nugarėlės kontūras: įlinkęs, tiesus, su kuprele, išgaubtas³⁸⁶.

Paieškos orientuotės sudaromos vadovaujantis bendraisiais kriminalistinės habitoskopijos principais. Dalis „žodinio atvaizdo“ sudarymo principų tinka ir sudarant paieškos orientuotę. Tai nuoseklumo, specialiosios technologijos, gradacijos principai, galvos ir veido aprašymas iš priekio ir profilio. Šių principų naudojimas yra specifinis, susijęs su kitais paieškos orientuotųjų sudarymo principais. Tai:

- ✓ *Informacijos optimalumo principas*. Pagrindinis šio principo reikalavimas – neperkrauti orientuotės informacija. Antrasis reikalavimas – vengti vidutinių charakteristikų. Trečiasis reikalavimas yra susijęs su antruoju – būtinybė aprašyti tik tuos požymius, kurie skiriasi nuo vidutinybių. Šios taisyklės išimtis – bendros ūgio ir kūno sudėjimo charakteristikos.

³⁸⁵ Kriminalistikos technikos pagrindai. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 232.

³⁸⁶ *Ibid.*

- ✓ *Vaizdingumo principas.* Paieškos orientuotė turi būti sudaryta taip, kad perskaičius ją pareigūnui prieš akis iškiltų „gyvo žmogaus“ paveikslas.
- ✓ *Aktyvumo principas.* Sudarydamos paieškos orientuotę pareigūnas turi aktyviai apklausti liudytojus ar kitą asmenį, pagal kurio žodžius sudaromas portretas. Pareigūnas turi teisingai suvokti ir susisteminti iš liudytojo gauto informaciją, ją išnagrinėti, jis turi skatinti liudytoją duoti parodymus, kad gautų papildomos informacijos. Gautą informaciją būtina sutikslinti, sukongretinti, ją gauti kuo išsamesnę. Gauta informacija turi būti aprašyta pagal nustatytą specialiąją terminologiją ir aukščiau aprašytus principus. Jei būtina – pareigūnas turi pakartotinai apklausti liudytoją.

Paieškos orientuotės pavyzdys:

Policija ieško dingusio be žinios jauno 21 metų Vardenio Pavardenio, nuolat gyvenusio Ignalinos raj. Meironio kaime. Jo požymiai: veidas europietiško tipo, aukšto, 190 cm ūgio, lieso kūno sudėjimo. Jo plaukai tankūs, šviesūs, garbanoti ir netvarkingi, veidas trikampis, nosis siaura, ausys atlėpusios. Akys rudos, migdolo formos. Ypatingos žymės: virš kairės akies maždaug vieno centimetro mažas randas, ant dešinės ausies lezgelio apvalios formos maždaug 10 centų monetos dydžio apgamas. Dėvėjo džininių darbinį kombinezoną, grubius rudus batus storu padu, tamsiai žalią beisbolo kepuraitę su „IKI“ prekybos centro logotipu priekyje. Ant karklo turėjo sidabrinį kryželį su grandinėle.

Dažnai policijos ar kitų teisėsaugos įstaigų informacinėse lentose bei internetinėse svetainėse būna paskelbti ieškomų asmenų sąrašai. Pvz., Lietuvos policijos departamento puslapyje pateikiamas ieškomų asmenų sąrašas³⁸⁷.

Žodinio atvaizdo ir paieškos orientuotės metodų naudojimas atskleidžia plačias operatyvinės veiklos ir tiriamosios praktikos galimybes. Tam būtina:

- 1) surinkti informaciją ir įvertinti įtariamojo išorės požymius;
- 2) sudaryti žodinį atvaizdą ir paieškos orientuotę;

³⁸⁷ Policijos ieškomausi asmenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.policija.lt/index.php?id=3069>>.

- 3) atlikti įtariamojo paiešką naudojant žodinį atvaizdą ir paieškos orientuotę;
- 4) atrinkti asmenis, tarp kurių bus teikiamas atpažinti šis asmuo;
- 5) užfiksuoti rezultatus protokole ir, patikrinus jų tikrumą bei patikimumą, juos įvertinti.

Duomenys apie asmens išorės požymius, gauti atlikus liudytojų ar nukentėjusiųjų apklausą, yra atraminis taškas vykdant įtariamojo paiešką. Jie gali būti papildyti informacija, gauta iš kitų šaltinių: daiktinių įrodymų tyrimo, kriminalistinės registracijos medžiagos, tarnybinių dokumentų, nuotraukų, rentgeno nuotraukų, pomirtinių mirusiojo kaukių.

Pavyzdžiui, rastų įvykio vietoje pėdsakų ir daiktinių įrodymų tyrimas kai kada leidžia gauti gan vertingą informaciją apie juos palikusio žmogaus išorę. Kojų pėdsakai padeda diagnozuoti asmens ūgį, lytį, fiziologinius trūkumus ir pan. Įsilaužimo įrankiai gali leisti diagnozuoti asmens jėgos ypatumus, kūno sudėjimą, profesiją ir pan.

Svarbi gautos apklausiant liudytojus ir nukentėjusiuosius informacijos apie asmens išorės požymius panaudojimo problema yra jos išsamumo ir patikimumo įvertinimas, kurio pagrindą sudaro subjektyviųjų ir objektyviųjų požymių analizė.

Duomenys, kurių pagrindu analizuojami subjektyvūs ir objektyvūs veiksniai, darantys įtaką gautos informacijos kokybei, nustatomi atskleidžiant bylos aplinkybes ir atliekant pirminę atpažįstančiojo liudytojo apklausą. Tokios apklausos procese nustatoma: aplinkybės prieš įvykį; įvykio suvokimo sąlygos ir aplinkybės; nustatomos asmenybės išorės požymiai, atsispindintys atpažįstančiojo atmintyje; aplinkybės, įvykusios po įvykio iki apklausos; apklausiamojo geranoriškumas tyrimo veiksmo metu. Visi išvardyti veiksniai lemia taktinių metodų panaudojimą ruošiantis ir atliekant nustatomojo asmens atpažinimo veiksmą.

Subjektyvinius veiksnius lemia su konkrečiu asmeniu susijusių požymių visuma: socialinė padėtis, asmeninės savybės, elgesys, fiziologinė ir psichologinė sveikata bei kiti individualūs požymiai. Duomenų apie tam tikro asmens socialinį statusą gavimas dažniausiai nėra sudėtingas, bet yra naudingas vertinant parodymus. Pavyzdžiui, asmens profesija gali daryti įtaką asmens išorės požymių suvokimui. Taip siuvėjas geriau suvokia

kūno ir drabužių proporcijas; sportininkas – fizikinius asmens požymius (ūgį, kūno sudėjimą, laikyseną), gydytojas gali diagnozuoti tam tikrų ligų ar fiziologinių trūkumų požymius ir pan.

Duomenys apie liudytojo amžių gali palengvinti įvertinimą gautų iš jo duomenų patikimumą, nes yra nustatytas toks dėsningumas – dažniausiai žmogus tiksliai nurodo savo bendraamžių amžių ir jaunesnių už jį asmenų amžių. Vertinant vyresnio amžiaus asmenų, ypač gan garbaus amžiaus, – dažnai pasitaiko klaidų.

Liudytojo arba nukentėjusiojo asmens savybių įvertinimo informacija gali būti gauta tiesiogiai iš jų atsakymų tyrėjui, iš juos pažįstamų žodžių, taip pat iš jų elgesio apklausos metu.

Nustatyta, kad liudytojo parodymai apie įvykio aplinkybes būna tikslesni nei nukentėjusiojo, nors gali būti ne tokie visapusiški. Tai paaiškina skirtinga psichologine būseną, kurioje jie buvo įvykio metu. Todėl visada svarbu turėti omenyje psichologines apklausiamojo savybes. Tai būtų: charakteris, temperamentas, dėmesys, atidumas, atmintis, vaizduotė ir t. t. Vykstantys įvykiai kiekvieno asmens suvokiami skirtingai – taip, kaip jis juos mato. Tarp asmens psichologinių ypatumų labai svarbus yra temperamentas, nusakantis asmens elgesį.

Svarbi apibrėžianti asmens mąstymo ypatumus charakteristika yra intelektas, nes jo suvokiama informacija tiesiogiai priklauso nuo jo intelektualinių galimybių. Asmens intelekto lygis nurodo jo galimybes išdėstyti vienokią ar kitokią informaciją. Dažni atvejai, kai asmuo įsiminė įtariamą išvaizdą, bet negali jos apibūdinti dėl neišlavintos kalbėsenos, nors rodant jam demonstracinius šablonus, tiksliai apibūdina išorės požymius.

Bendraudant su asmeniu, jo intelektą galima nustatyti remiantis šiais požymiais:

- 1) dėstymo sistemiškumas;
- 2) įvykio analizės išsamumas;
- 3) išvadų pagrįstumas ir nėra primityvumo;
- 4) nėra prieštaravimo tarp savo paties prielaidų, kuriomis remiantis nuo pat pradžių buvo komponuojama savo vertinimų linija, nesa-

ma nepagrįstų kategoriškų teiginių, akivaizdžiai absurdiškų apibendrinimų ir išvadų;

- 5) gebėjimas suprasti perkeltinę juokų ir patarlių prasmę;
- 6) nesama perdėto įžeidumo dėl menkniekių.

Užmegzti kontaktą padeda gestų, mimikos, kūno judesių, t. y. kūno kalbos, išmanymas. Veidas, eisena, gestai, kalbos tonas – visa tai pagalbinė medžiaga pažįstant ir vertinant asmenį. Jie ypatingi tuo, kad pasireiškia veikiant pašamonės impulsams. Tai, kad šie impulsai negali būti dirbtiniai, daro juos patikimesnius už įprastą bendravimą žodžiais.

Objektyvūs veiksniai susiję su išorinės aplinkos sąlygomis ir, kaip ir subjektyviniai veiksniai, veikia išorės požymių suvokimo išsamumą ir informacijos patikimumą. Šie veiksniai dar vadinami aplinkos veiksniais, ir tai atspindi jų esmę nusikalstamojo įvykio tyrime. Išorinės aplinkos veiksmų įtakos įvertinimas leidžia tyrėjui nustatyti, ar asmuo tikrai galėjo matyti tam tikrus kito asmens išorės požymių elementus ir buvo tokios būklės, kuri leido juos matyti. Tuo pagrindu daroma prielaida vertinant jo teikiamo aprašymo realumą.

Didžiausią įtaką turi šie objektyvūs veiksniai: vieta, laikas ir stebėjimo trukmė; atstumas tarp stebėtojo ir stebimojo objekto; stebėtojo ir objekto dinaminiai požymiai. Kiekvieno jų įvertinimas padeda kokybiškai vertinti gaunamą tyrimo veiksmo metu informaciją. Pavyzdžiui, nustatęs, kokiu atstumu buvo stebimas objektas, tyrėjas gali įvertinti jo išorės požymių detalizavimo galimybes. Nustatyta tokia priklausomybė: 1 km atstumu matosi tik bendri žmogaus figūros kontūrai, yra iškreipiami jos matmenys ir drabužių spalva; veidas ir jo atskiri elementai atskiriami tik nuo 60 m ir mažesnio atstumo.

Nustačius tikslų laiką galima įvertinti apšvietimo ypatumus. Jei tai buvo dirbtinis pašvietimas, reikia turėti omenyje, kad esant tokiam pašvietimui veido bruožai pasižymi mažesniu reljefiškumu. Nukreiptas apšvietimas nugludina užtamsintus išorės elementus.

Žmogus dažniausiai įsimena ūgį, akių spalvą, plaukus, nosį, antakius, kūno sudėjimo ypatumus ir įsimena bendrą vaizdą. Tačiau asmens išorės atvaizdas ilgainiui atmintyje praranda savo ryškumą ir išsamumą. Aki-

vaizdu, kad įvertinant žmogaus atvaizdo aprašymo patikimumą ir išsamumą, būtina išsiaiškinti laiko tarpą tarp įvykio ir apklausos. Vertinant informacijos iškreipimo lygį, galima nustatyti kitų asmenų nuomonės įtakos stiprumą.

Svarbus momentas vertinant žmogaus išorės atvaizdo kokybę yra jo optimalaus detalumo lygio nustatymas. Perdėtas detalumas aprašymui dažnai suteikia fantazijos elementų. Yra tam tikras detalumo lygis, kuriam esant tolesnis asmens išorės elementų detalizavimas tampa nereikalingas, nes jau būna nustatyta individualių požymių visuma, kurios pakanka asmeniui identifikuoti.

Liudytojai ir nukentėjusieji aprašo asmenį naudodami buitinius terminus, kurie jiems įprasti, dažnai tie terminai būna netikslūs ir nevisiškai aiškūs. Daug ką iš to, kas yra svarbu identifikuojant, jie gali praleisti. Tyrėjas turi padėti apklausiamajam aiškiau ir išsamiau aprašyti matytą asmenį. Bet klausimai neturi būti menamieji. Taip pat pageidautina laikytis specialios terminologijos. Tačiau jei apklausiamasis nežino šių terminų, jo žodžiai turi būti užfiksuoti, nes šiuos terminus pakeitus specialiais, gali būti iškreipti parodymai.

Kai kada sudarytas liudytojo žodinis atvaizdas skiriasi nuo pakoreguoto po subjektyvinių ir objektyvių veiksnių analizės. Tokiu atveju reikia palikti abu aprašymus, kad būtų galima naudoti atliekant paiešką.

Liudytojo parodymai dėl asmens išorės požymių fiksuojami protokole. Aprašymo išsamumas, tikslumas ir skrupulingumas sudaro įtariamą tapatybės nustatymo pagrindą. Turint tik vidutinius arba bendrus duomenis, tapatumo praktiškai neįmanoma nustatyti.

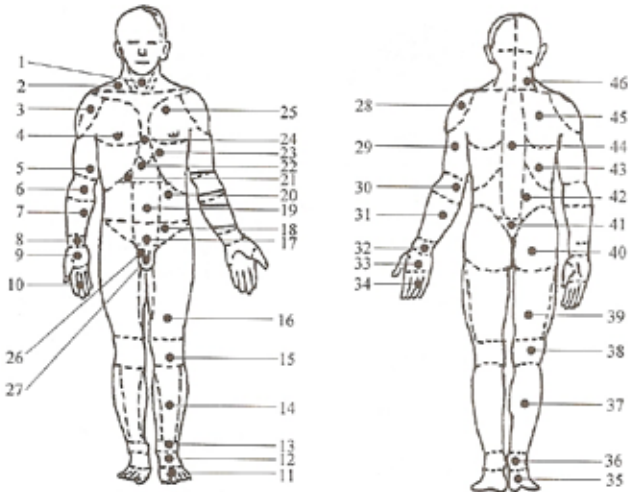
Žodinio atvaizdo metodikos efektyvumas pasiekiamas, jei nuolat peržiūrimi anksčiau sudaryti žodiniai portretai, jie laiku patikslinami ir papildomi ir šis metodas kriminalistinėje veikloje nuolat naudojamas.

Anatominių išorės požymių lentelė³⁸⁸

	Žmogaus išorės elementai	Požymių pavadinimas	Požymių charakteristika	Požymių ypatumai
1	2	3	4	5
1.	Kūnas	ūgis sudėjimas	žemas (iki 165 cm), vidutinis (165–180 cm), aukštas (per 180 cm) atletiškas, kresnas, vidutinis, silpnas	labai aukštas, labai žemas, nykštukas
		pagal riebalinio audinio išsivystymą	liesas, normalus, nutukęs	labai nutukęs
2.	Galva	dydis pagal kiaušo formą	didelė, vidutinė, maža, žema (suplota), vidutinė, aukšta, pailga	labai didelė, labai maža
3.	Plaukai	tankumas ilgis spalva	tankūs, vidutiniai, reti ilgi, vidutiniai, trumpi šviesūs, šviesiai rusvi, rusvi, tamsiai rusvi, rudi, juodi, žili	labai tankūs, plaukų kuokštai
		forma praplikimas šukuosena	lygūs, banguoti, garbanoti kaktos, viršugalvio, pakaušio, visiškas sušukuoti į viršų, į šonus, sklaidymas kairėje, per vidurį, dešinėje, nuskustas	
4.	Veidas	forma plotis kontūras iš profilio pilnumas (nutukimas)	apvalus, ovalus, kvadratinis, trikampis, stačiakampis, piramidinis, rombinis platus, vidutinis, siauras išgaubtas, tiesus, įgaubtas liesas, vidutinis, nutukęs	odos defektai, pigmentacija, spalva, raukšlės
5.	Kakta	aukštis plotis nuolinkis	aukšta, vidutinė, žema plati, vidutinė, siaura nuolaidi, stati, atskišusi	labai aukšta labai plati
6.	Antakiai	forma plotis tankumas kryptis spalva	tiesūs, išlenkti, vingiuoti platūs, vidutiniai, siauri tankūs, vidutiniai, reti horizontalūs, pakilę į išorę, pakreipti į vidų šviesūs, rusvi, juodi, žili	suaugę kuokštai pasišiaušę

³⁸⁸ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 230–231.

1	2	3	4	5
7.	Akys	spalva akių plyšio forma akių plyšio padėtis	rudos, tamsiai rudos, žalsvos, žalios, mėlynos, pilkos apvali, ovali, siaura, plyšinė horizontali, išoriniai kampai pakelti į viršų, nuleisti žemyn	žvairumas nevienoda spalva
8.	Nosis	ilgis plotis nugarėlės kontūras pamatas šnervės	ilga, vidutinė, trumpa plati, vidutinė, siaura įlinkęs, tiesus, išgaubtas su kuprele pakilęs, horizontalus, nulinkęs mažos, vidutinės, didelės	labai plati suplota, kreiva, tarpuakis, spalva uždaros, atviros
9.	Burna	dydis kampų padėtis	didelė, vidutinė, maža nuleisti, horizontalūs, pakilę	kreivaburnystė labai didelė
10.	Lūpos	storis tarpusavio padėtis	storos, vidutinės, plonos atsikišusi viršutinė lūpa, atsikišusi apatinė lūpa, atsikišusios vienodai	„kiškio lūpa“ labai atvėpusi apatinė lūpa
11.	Dantys	dydis tankumas spalva	dideli, vidutiniai, maži tankūs, vidutiniai, reti balti, geltoni, pajuodę	trūksta dantų, dantų anomalijos, vainikėliai, tilteliai ir jų spalva
12.	Smakras	dydis forma nuolinkis	didelis, vidutinis, mažas apvalus, stačiakampis, trikampis atsikišęs, status, nusklembtas	su duobute, skersine vagele, dvigubas
13.	Ausys	dydis kaušelio forma priglundimas lezgelių forma lezgelių tvirtinimas	didelės, vidutinės, mažos apvali, pailga, ovali, trikampė, stačiakampė prigludusios, atlėpusios ištaisai, atlėpusios jų viršutinės, apatinės dalys apvalūs, trikampiai, stačiakampiai priaugę, nepriaugę prie skruosto	labai dideli ar maži lezgeliai, skylutė auskarams, kelios skylutės auskarams

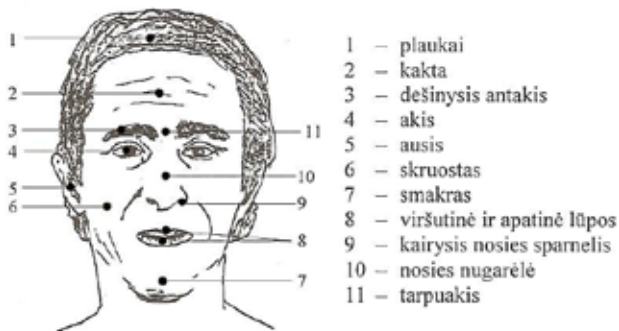
- 1 – priekinė kaklo sritis
- 2 – šoninė kaklo sritis
- 3 – priekinė peties sąnario sritis
- 4 – spenelis
- 5 – priekinė žasto sritis
- 6 – alkūnės įlinkis
- 7 – priekinė dilbio sritis
- 8 – riešo priekis
- 9 – delnas
- 10 – plaštakos pirštai
- 11 – pėdos pirštų nugarėlės
- 12 – pėdos nugarėlė
- 13 – priekinė čiurnos sritis
- 14 – priekinė blauzdos sritis
- 15 – kelio sąnario sritis
- 16 – priekinė šlaunies sritis
- 17 – gaktos sritis (gaktikaulis)
- 18 – kirkšnies sritis
- 19 – bambos sritis
- 20 – šoninis pilvo paviršius
- 21 – dešinioji pašonkaulio sritis
- 22 – pakrūtinio sritis
- 23 – priekinė apatinė krūtinės sritis
- 24 – krūtinkaulio sritis

- 25 – priekinė viršutinė krūtinės sritis
- 26 – kapšelis
- 27 – varpa
- 28 – užpakalinė peties sąnario sritis
- 29 – užpakalinė žasto sritis
- 30 – užpakalinė alkūnės sąnario sritis
- 31 – užpakalinė dilbio sritis
- 32 – užpakalinė riešo sritis
- 33 – plaštakos nugarėlė
- 34 – plaštakos pirštų nugarėlės
- 35 – kulno sritis
- 36 – užpakalinė čiurnos sritis
- 37 – užpakalinė blauzdos sritis
- 38 – užpakalinė kelio sąnario sritis (pakinklis)
- 39 – užpakalinė šlaunies sritis
- 40 – sėdmenys
- 41 – kryžkaulio sritis
- 42 – juosmens sritis
- 43 – pomenės sritis
- 44 – stuburo sritis
- 45 – mentikaulio sritis
- 46 – sprando sritis

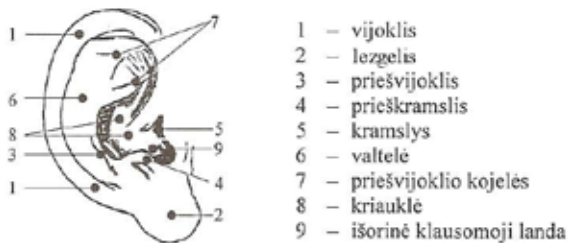
250 pav. Žmogaus kūnas iš priekio ir nugaros³⁸⁹.

³⁸⁹ *Kriminalistikos žinynas*. Sudarytojai: Dambrauskaitė, O. D.; Danisevičius, P. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p.11.

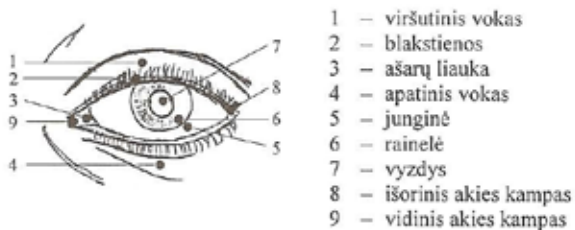
Veidas

Ausis

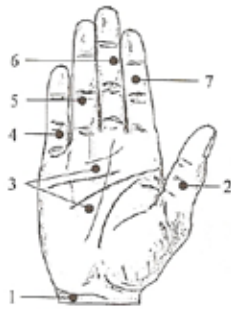
Akis

251 pav. Žmogaus veido ypatumai³⁹⁰.

³⁹⁰ *Kriminalistikos žinynas*. Sudarytojai: Dambrauskaitė, O. D.; Danisevičius, P. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. p.12.

Plauštaka

- 1 – riešas
- 2 – nykštys
- 3 – delnas
- 4 – mažasis pirštas
- 5 – bevardis pirštas

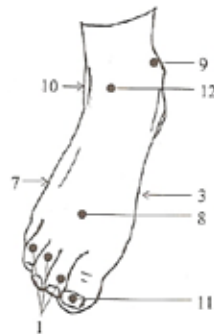

- 6 – didysis pirštas
- 7 – smilius
- 8 – plauštakos nugarėlė
- 9 – nagas

Pėda

- 1 – pirštai
- 2 – padas
- 3 – vidinis pėdos kraštas
- 4 – skliautas
- 5 – kulnas
- 6 – užkulnis

- 7 – išorinis pėdos kraštas
- 8 – pėdos nugarėlė
- 9 – vidinė kulkašnis
- 10 – išorinė kulkašnis
- 11 – nagas
- 12 – čiurna

252 pav. Žmogaus plauštakos ir pėdos ypatumai³⁹¹.

³⁹¹ *Kriminalistikos žinynas*. Sudarytojai: Dambrauskaitė, O. D.; Danisevičius, P. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. p.13.

12.3. Informacijos apie žmogaus išorės požymius šaltiniai ir kiti kriminalistinės habitoskopijos metodai

Informacijos apie asmens išorės požymius šaltiniais būna tam tikro nežinomo asmens, kuris įvykdė nusikalstamą veiką, aprašymai pagal liudytojo parodymus; liudytojų, pažinojusių aprašomąjį asmenį, apklausos protokolai; fotoalbumai, foto- ir videotekos, kuriuose kaupiami nusikalsti linkusių asmenų atvaizdai; subjektyviniai (kompoziciniai) portretai, sudaromi pagal asmenų, pažinojusių ar mačiusių paieškomąjį asmenį; kriminalistinės registracijos dokumentai, registrai ir duomenų bazės; archyviniai duomenys apie ištirtas nusikalstamas veikas ar nuteistųjų asmens bylos; atpažįstamosios nuotraukos. Tam tikra informacija gali būti gaunama iš rentgeno ir fluorogramų duomenų, stomatologinių ir ligos kortelių, pvz., duomenys apie operacijas, įgimtas ligas, dantų protezus.

Gana tiksliai atvaizduojantys informaciją apie žmogaus išorės požymius šaltiniai yra *nuotraukos ir vaizdo įrašai*. Nuotraukos, specialiai padarytos signalinės (atpažįstamosios) fotografijos būdu tradiciškai naudojamos informacinėse sistemose – fotoalbumuose, fototekose. Mėgėjiškos ir meninės nuotraukos dažnai iškreipia svarbius požymius, ypač jei jos daromos netinkamai apšvietus arba buvo retušuojamos. Todėl pageidautina turėti kelias nuotraukas, pagal kurias būtų galima nustatyti tikrovišką informaciją.

Vaizdo įrašai labiausiai tinkami analizuojant asmens dinaminius požymius, kurių nematyti nuotraukose. Tačiau pagal vaizdo įrašus ne visada įmanoma išsamiai nustatyti veido požymius, ypač ypatingas žymes, jei asmuo yra ne priekyje arba įrašas neryškus.

Informacijos šaltiniu apie asmens išorės požymius taip pat gali būti žuvusių asmenų kūno dalių *pomirtinės kaukės ir išliejos*. Dar gali būti gaunama informacija apie asmens išorės požymius ir iš grafinių ar plastinių asmens veido rekonstrukcijų (antropologinė rekonstrukcija), daromų pagal žmogaus kaukolę. *Antropologinės rekonstrukcijos* metodika remiasi ryšiais tarp minkštųjų veido dalių ir kaukolės kaulų dydžio proporcijų, formos bei kaulinių šiurkštumų išvešėjimo laipsnio. Antropologinė re-

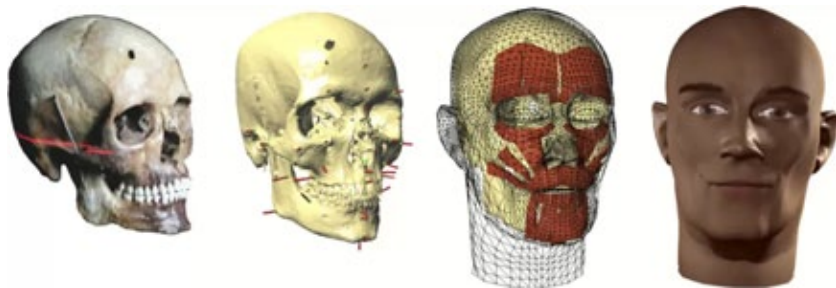
konstrukcija gali būti dviejų dimensijų (dvimatė, 2D) ir trijų dimensijų (trimatė, 3D). Lietuvoje nuo 1965 m. antropologinei rekonstrukcijai naudojamas M. Gerasimovo metodas. Jungtinėse Amerikos Valstijose dvimatės antropologinės rekonstrukcijos pagal kaukolę pradininke laikoma Karen T. Taylor³⁹² iš Ostino, Teksaso valstijos. Ji pradėjo naudoti šį metodą nuo 1980 m. Pastaruoju metu yra sukurtos *Faces* ir *Cares* kompiuterinės programos, kurios greitai atlieka dvimatę antropologinę rekonstrukciją. Taip pat yra sukurtos kompiuterinės programos, skirtos trimatei antropologinei rekonstrukcijai, tačiau ją atliekant itin svarbus ir kriminalisto eksperto vaidmuo.

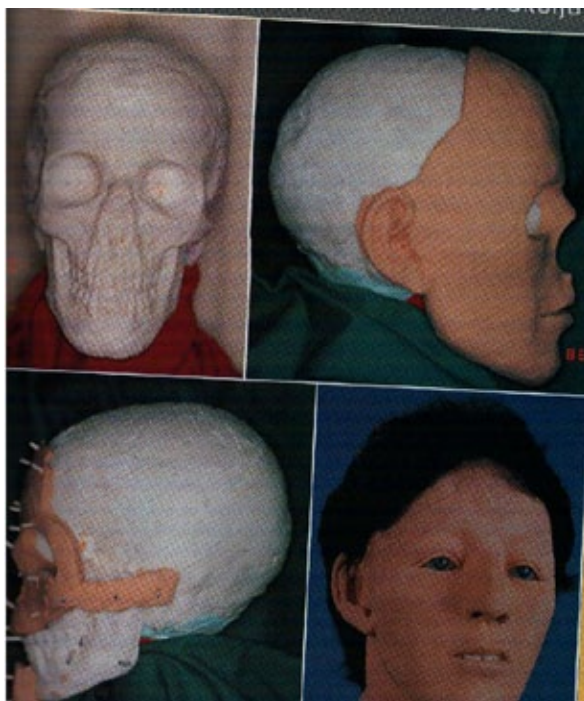
253 pav. Fotoaplikacija (kaukolės ir žmogaus nuotraukos lyginimas pagal anatominius topografinius taškus)³⁹³.

³⁹² Taylor, Karen T. *Forensic Art and Illustration*. CRC Press, 2001.; Wilkinson, Dr Caroline. *Forensic Facial Reconstruction*. Cambridge University Press, 2004.

³⁹³ Kaliszczak, M. *Criminalistic-identification aspect of image diagnosis of skeleton pathology characteristic*. Arch Med Sadowej Kryminol. PMID: 14669691 [PubMed - indexed for MEDLINE]. 2002 Jul-Sep;52(3):205-12.

254 pav. Trimatė antropologinė rekonstrukcija pagal kaukolę³⁹⁴.

255 pav. Skulptūrinės veido rekonstrukcijos (tarp kaulinio bei kremzlinio veido pagrindo ir minkštųjų audinių yra tiesioginis ryšys).

³⁹⁴ *Physics-Based Modeling and Animation of Faces and Humans*. Investigators: Irene Albrecht and Jörg Haber. [žiūrėta 2012-04-22].<<http://www.mpi-inf.mpg.de/departments/d4/areas/physicsbasedmodeling/>>.

Kompozicinio portreto sudarymas. Dažniausiai informacijos šaltiniu tampa asmens išorės požymių aprašymas, sudarytas tiriant nusikalstamą veiką. Teorijoje skiriamas aprašymas, kuris buvo sudarytas tiesiogiai fiksuojant išorės požymius, ir išorės požymių aprašymas iš liudytojo žodžių. Ir tas, ir kitas turi būti susistemintas, t. y. remtis unifikuota terminologija. Tokio aprašymo pagrindą sudaro žodinio atvaizdo metodas, ir pagal jį sudaromas kompozicinis portretas. Aprašymas remiasi vaizdu, kurį turi liudytojas savo mintyse. Tas vaizdas bėgant laikui praranda išsamumą, kinta ir išsikeipia. Todėl atliekant apklausas paranku turėti įrangą ir schemas, iliustruojančias išorės įvairių požymių variantus bei žmogaus aprangos pavyzdžius. Tokie pavyzdžiai yra įdedami į įvairiausias kompiuterines programas, skirtas kompoziciniam portretui sudaryti.

Kompoziciniam portretui sudaryti anksčiau naudoti albumai rejestrai, kai iš atskirų veido dalių rūšių sudėliojamas bendras vaizdas, praktiškai naudojami retai. Šiuo metu kompiuterinės programos leidžia gauti vaizdą, kokybe mažai kuo nusileidžiantį fotografijai. Programoje sukelti atskiri požymių rinkiniai paeiliui ir nuosekliai parenkami pagal liudytojo parodymus ir pabaigoje vaizdas primena skaitmenizuotą nuotrauką.

Taip pat galimi ir dailininkų piešti kompoziciniai portretai. Tam naudojami pustoniai ir iš štrichų veido piešiniai, piešiami dailininko profesionalo pagal liudytojo žodžius. Būna piešti kompoziciniai portretai, kurie sukomponuojami iš tipinių veido elementų piešinių. Tokie piešiniai būna pagaminti ant skaidrių plėvelių.

256 pav. Kompozicinio portreto sudarymas rankiniu būdu.

257 pav. Kompiuterinės kompozicinio portreto sudarymo programos galimybių pavyzdžiai³⁹⁵.

Habitoskopinės duomenų bazės. Potencialių nusikaltimams asmenų fotoalbumai, fototekos ir videotekos tvarkomos kiekviename policijos komisariate. Fotografuojami ir, kai galima, filmuojami šie asmenys: su laikyti (uždarant ir neuždarant į areštinę) ir suimti (areštuoti) už kriminalinius nusikaltimus; patraukti baudžiamojon atsakomybėn summarinio proceso byloje; įrašyti į policijos įskaitas ir prižiūrimi policijos; kiti, linkę padaryti nusikaltimus ir pagrįstai įtariamai dalyvavę rengiant bei darant nusikaltimą.

Pagrindinė praktinio darbo problema, kad esant dideliame registruojamų asmenų skaičiui, neturima tinkamos kompiuterinės programos, tai sunkina fototekoje ieškoti reikiamo asmens. Šiuo metu nesudarytos sąlygos ieškoti asmens pagal jo požymius, amžių, ypatingas žymes ir pan., taigi norint surasti nuotrauką ar kompozicinį portretą reikia peržiūrėti visą duomenų bazę. Kad fototekų panaudojimas būtų veiksmingesnis, reikalingas vietinis tinklas respublikos mastu (panašiai kaip dabar veikia CAFIS).

Nenustatytų nusikaltėlių subjektyvių portretų kartoteka tvarkoma kiekviename policijos komisariate, kuriame sudaromi tokie portretai. Į kartoteką įeina nenustatytų nusikaltėlių subjektyvūs portretai, sudaryti teritorinių kriminalistinių ekspertizių padalinių specialistų, panaudojant specialias kompiuterines programas nustatyto pavyzdžio įskaitos kortelė-

³⁹⁵ PhotoRobot v.3 (Rus) [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-16]. <<http://soft-plus.ucoz.ru/load/107-1-0-359>>; 3D Фоторобот (3DHead) [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-16]. <<http://vipzone.ws/114154-3d-fotorobot-3dhead-10.html>>.

je, kurios registruojamos subjektyvių portretų registracijos žurnale arba kompiuteryje.

Biometriniai metodai. Žodį „biometrija“ galima išversti kaip „gyvybės matavimas“³⁹⁶. Pastaruoju metu šis terminas reiškia dvi susijusias, bet skirtingas sritis:

1. Biometrija – mokslo ir technikos sritis, užsiimanti biologinių požymių matavimų technika ir metodika.
2. Biometrija – mokslo sritis, užsiimanti biologinių matavimų planavimu, jų rezultatų apdorojimu ir išvadų darymu.

Arba biometrija galima vadinti bendrą sritį, sudarytą iš abiejų aukščiau aprašytų posričių. Kiekvienas realus objektas praktiškai turi be galo daug savybių, kurios gali patraukti biologo dėmesį. Tačiau gebėjimas tokias savybes tirti ir jas išmatuoti labai priklauso nuo techninių galimybių (technikos lygio ir finansinių išteklių). Biometrijoje kalbama apie objektų požymius.

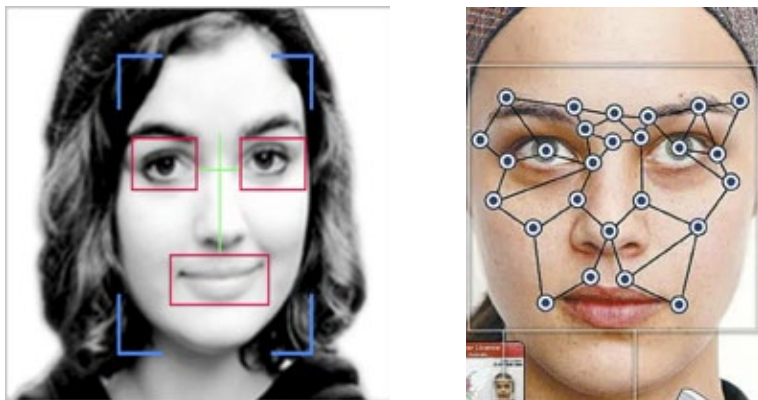
Prie biometrinių atpažinimo metodų priskiriami *veido atpažinimas, akių atpažinimas, ausų atpažinimas*³⁹⁷. Šie metodai naudojami ne tik kriminalistikoje ar tiriant nusikaltimus, bet ir saugumo ar identifikacijos privačiame gyvenime tikslais.

Biometrinės sistemos gali automatiškai atpažinti asmens veidą. Ši technologija pritaikyta analizuoti tokius veido ypatumus – atstumą tarp akių, nosies plotį, skruostikaulių poziciją, žandikaulio liniją, unikalią smakro formą ir kt. Šios sistemos identifikuoja akis, nosį, burną ir kitus veido bruožus. Norėdami padidinti tikslumą, šios sistemos taip pat gali matuoti nagų ir lūpų judėjimą. Veido atpažinimas apima veido charakteristikas iš vaizdo ir paverčia unikalias veido savybes į nustatytą skaičių. Šie duomenys, surinkti nuo veido, yra sujungti į vieną vienetą kiekvienam asmeniui identifiкуoti. Vartotojo tapatybė patvirtinama žiūrint į ekraną. Kadangi asmens veidas kinta keičiantis amžiui, dėl plastinių operacijų, tai

³⁹⁶ Jain, A. K. ; Flynn, P.; Ross, A. *Handbook of Biometrics*. Springer, p. 1–22.

³⁹⁷ Turk, M. A Random. *Walk through Eigenspace, IEICE Transactions on Information and Systems*, Vol. E84-D, No. 12, December 2001, p. 1586–1595; NSW Government recording features for facial recognition. By Gemma Jones The Daily Telegraph June 03, 2010. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-02-28]. <<http://www.dailytelegraph.com.au/news/national/nsw-government-recording-features-for-facial-recognition/story-e6freuzr-1225874819392>>.

tokiu atveju veido atpažinimo algoritmas turėtų matuoti santykinę poziciją tarp ausų, nosies, akių ir kitų veido bruožų.

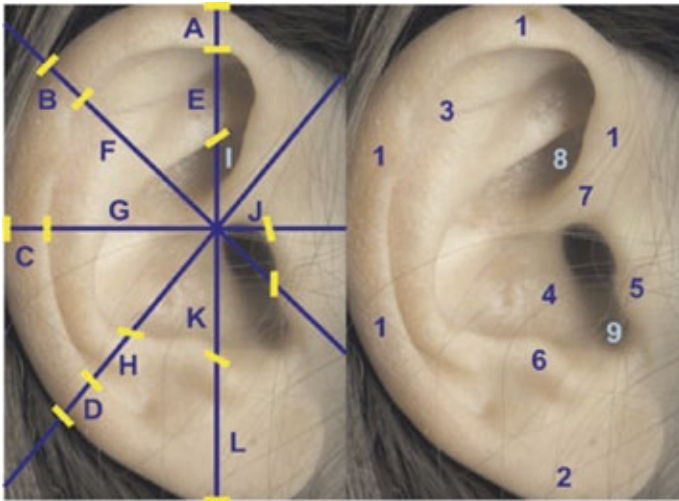

258 pav. Veido atpažinimas.

Akių atpažinimo metodas apima akių tinklainės ir akies rainelės skenavimą. Tinklainės skenavimo technologija remiasi tinklainės kapiliarų ir plonojo nervo modelio žemėlapiu. Nuo tinklainės skenuojama daugiau nei 400 taškų. Technologijos pritaikytos analizuoti rainelės ir akių audinių spalvotus žiedus. Tinklainės skenavimas fiksuoja unikalų kraujagyslių modelį, kai rainelės nuskaitymo technika fiksuoja rainelę. Šios technologijos yra labai saugios ir tikslios. Unikalus žmogaus akies rainelės modelis ir savybės nesikeičia visą jo gyvenimą, tad net du asmenys visame pasaulyje negali turėti to paties rainelės rašto.

259 pav. Akių atpažinimas.

260 pav. Ausų atpažinimas.

12.4. Portretinė ekspertizė (specialisto tyrimas)

Portretinės ekspertizės galimybės grindžiamos kriminalistinės identifikacijos teorijos bendraisiais pagrindais, žmogaus anatomijos ir morfologijos pagrindais ir duomenimis, antropologijos, kriminalistinės fotografijos, teismo medicinos, matematikos ir informatikos duomenimis. Pagrindinis šios ekspertizės uždavinys – asmens tapatybės nustatymas pagal nuotraukas ar kitus šaltinius.

Portretinės ekspertizės sėkmė nustatant asmens tapatybę priklauso nuo medžiagos jai paruošimo. Pavyzdžiui, jei tokia ekspertizė atliekama pagal nuotraukas, tai reikalingos aukštos kokybės nuotraukos, padarytos prabėgus nedideliam laiko tarpui ir panašiomis sąlygomis (asmens poza, apšvietimas, atskirų išorės elementų būklė). Esminis portretinės ekspertizės klausimas būna – ar tas pats asmuo yra pavaizduotas pateiktose nuotraukose? Portretinė ekspertizė yra viena iš sudėtingesnių ekspertizių rūšių, todėl atliekama taikant visą kompleksą įvairių metodų: lyginamųjų, matuojamųjų, grafinių, matematinių, kibernetinių. Jie užtikrina ne tik asmens išorės kokybinių, bet ir kiekybinių požymių įvairiapusę analizę.

Portretinės ekspertizės objektais gali būti ir meninės, ir mėgėjiškos nuotraukos. Taip pat tyrimo objektais taip pat būna lavono atpažįstamosios nuotraukos kartu su ieškomo asmens nuotrauka, žmogaus kaukolės ar kaulų rentgeno nuotraukos kartu su ieškomojo asmens nuotraukomis.

Kartu su tyrimo objektais lydraštyje turi būti tokie duomenys:

- a) pateiktos tyrimui nuotraukos ir pavyzdžių padarymo laikas;
- b) asmens, pavaizduoto lyginamųjų pavyzdžių nuotraukose, gimimo metai arba apytikslis amžius;
- c) bylos aplinkybės ir duomenys, kurie gali būti reikšmingi tyrimo rezultatams – sutapimui arba skirtumų nustatymui (išorinis panašumas su artimais giminaičiais, ar yra iš dvynių, esami veido išorės pokyčiai prabėgus tam tikram laikui tarp įvykio ir ekspertizės skyrimo momento).

Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimo centro pavyzdiniai specialistui užduodami klausimai:

1. *Ar užfiksuoto asmens atvaizdas pateiktoje nuotraukoje (konkrečiuose vaizdo įrašo epizoduose) yra tinkamas portretų tyrimui atlikti?*
2. *Ar tiriamojoje ir lyginamojoje nuotraukose (konkrečiuose vaizdo įrašo epizoduose) yra užfiksuotas vienas ir tas pats ar skirtingi asmenys?*
3. *Ar tarp asmenų, užfiksuotų grupinėje nuotraukoje, yra asmuo, kurio nuotrauka pateikta lyginamajam tyrimui atlikti?*

■ Kontroliniai klausimai:

1. Kas yra kriminalistinė habitoskopija?
2. Kokie metodai naudojami aprašant asmens išorės požymius?
3. Kas yra antropologinis kriminalistinis metodas?
4. Kur gali būti panaudota informacija apie žmogaus išorės požymius?
5. Kaip klasifikuojami žmogaus išorės požymiai?
6. Kokiais principais grindžiamas „žodinio atvaizdo“ metodas?
7. Kokiais principais grindžiamas „paieškos orientuotės“ metodas?
8. Kokie yra žmogaus biometriniai atpažinimo metodai?

Rekomenduojama literatūra:

1. *Handbook of biometrics* / edited by Anil K. Jain, Patric Flynn, Arun A. Ross. New York: Springer, 2008.
2. Saferstein, R. *Forensic science: an introduction*. Upper Saddle River (N.J.): Pearson: Prentice Hall, 2011.
3. Stan, Z. Li; Anil, J. *Jain Handbook of face recognition*. New York: Springer, 2008.
4. Vanagaitė, K.; Valickas, G. *Įtariamojo veido atkūrimas ir atpažinimas*. Metodinė priemonė. Vilnius: Eugrimas, 2008.
5. Nalini, K. Ratha, Venu Govindaraju. *Advances in biometrics: sensors, algorithms and systems*. London: Springer, 2008.
6. Зинин, А. М. *Субъективный портрет: (курс лекций)*. Москва: Щит-М, 2011.

13 SKYRIUS

KITOS KRIMINALISTIKOS TECHNIKOS ŠAKOS

13.1. Kriminalistinė fonoskopija

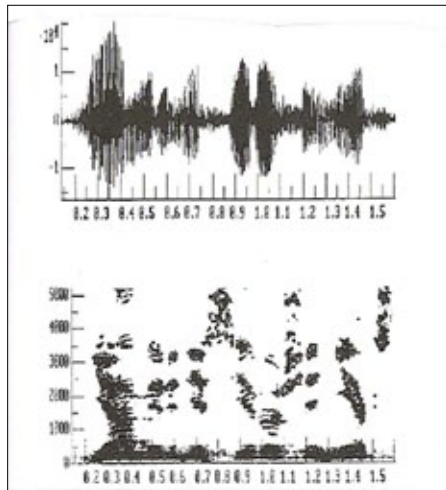
Kriminalistinė fonoskopija³⁹⁸ – tai kriminalistikos technikos šaka, tirianti elektromagnetiniuose signaluose užfiksuotus garsus asmeniui identifikuoti, jo savybėms diagnozuoti, magnetiniam garso ir vaizdo įrašų autentiškumui, jų įrašymo, atgaminimo sąlygoms ir priemonėms nustatyti.

Magnetiniame įrašė užfiksuota asmenų kalba sudaryta iš garsų, kurie atsiranda sąveikaujant žadavimo šaltiniui ir kalbos padargams. Pagrindiniai kalbos padargai yra gomurys, liežuvis (jo priekinė, vidurinė, užpakalinė dalys), dantys, lūpos, nosies ertmė. Jie nulemia fonetines garsų ypatybes, kurios teikia informaciją tyrimams. Žadavimo šaltiniai irgi būna įvairūs, pvz., skardieji priebalsiai susidaro virpant balso stygomis, duslieji pučiamieji – balso stygų susiaurėjimo vietoje, kylant turbulenciniam triukšmui, skardieji pučiamieji – veikiant abiem šaltiniams, sprogtamiesiems priebalsiams susidaryti svarbus akustinio srauto šuolis tuo metu, kai padidėjęs slėgis įveikia artikuliacinių organų sudarytą kliūtį. Nuo balso stygų virpesio priklauso ir kalbos intonacija. Kadangi kiekvienas žmogus turi savitus kalbos padargus ir jų žadavimo šaltinius, tai ir kalboje užsifiksuoja individuali informacija, t. y. žmogus palieka tik jam būdingus „balso pėdsakus“. Ši savybė pradėta naudoti, kuriant įvairias atpažinimo sistemas, taip pat svarbi ir išaiškinant nusikaltimus. 1941 m. JAV „Bell Telephone“ laboratorijoje pirmą kartą buvo pagamintas garso spektrografas kalbos signalams tirti. Antrojo pasaulinio karo metais Vokietijoje identifikuojant irgi buvo atliekami garso įrašų tyrimai³⁹⁹. Toks spektrografinis

³⁹⁸ Terminas „fonoskopija“ yra kilęs iš graikų kalbos žodžių *phone* – balsas, garsas, triukšmas ir iš *skopeo* – žiūriu, stebiu.

³⁹⁹ Saferstein, R. *Criminalistics. An introduction to Forensic Science*. Fourth Edition. New Jersey, 1990, p. 433.

metodas, dar vadinamas „balso atspaudo tyrimu“, buvo plačiai taikomas, nes leido vizualiai palyginti balso spektrogramas, kuriose akustinė energija pasiskirsto pagal dažnį ir laiką.

261 pav. Balso signalograma ir spektrograma (apačioje).

Kaip atskira kriminalistikos technikos šaka, kriminalinė fonoskopija galėjo susiformuoti tik esant pakankamai išplėtotai mokslo ir technikos bazei. Fonoskopiniai tyrimai atliekami sudėtinga garso ir vaizdo signalų įrašymo bei atgaminimo aparatūra, šių laikais kompiuteriais, kita specialia tyrimo ir garsų vizualizavimo (stebėjimo) aparatūra. Moksliniai tyrimai grindžiami specialiomis kriminalistikos, elektroakustikos, garso technikos, kompiuterijos, matematikos, elektronikos, psichologijos, filologijos, medicinos ir kitų mokslų sričių žiniomis. Tai padėjo mokslininkams sukurti kompleksines tyrimo metodikas, gerokai išplėsti sprendžiamų problemų įvairovę, tirti naujų rūšių objektus.

Fonoskopija yra gana nauja kriminalinės tyrimų rūšis ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje. Todėl dar nėra nusistovėjusio šios ekspertizės pavadinimo, įvairiose šalyse ji vadinama skirtingai, pvz., JAV vartojamas terminas *forensic* (kriminalistinis) *audio*, Vokietijoje – *forensic* (kriminalistinis) *fonetic*. 1997 m. Šveicarijoje vykusiame fonoskopijos specialistų

susirinkime buvo priimtas terminas – *forensic speech and audio analysis – kriminalistinis balsų ir garso signalų bei jų įrašymo priemonių tyrimas*. Rusijos kriminalistinėje literatūroje kaip sinonimas yra vartojamas terminas *videofonografiniai tyrimai*⁴⁰⁰.

Kriminalistinėje literatūroje yra įvairių nuomonių apie fonoskopinių ekspertizių uždavinių klasifikavimą, jų vystymosi kryptis. Dažnai yra nurodomos dvi šių tyrimų kryptys:

- videofonoskopiniai, vaizdo ir garso įrašymo priemonių bei medžiagų tyrimai;
- kriminalistinis garsinės informacijos tyrimas⁴⁰¹.

Lietuvos Respublikoje kriminalistiniai fonoskopiniai tyrimai atliekami Lietuvos teismo ekspertizės centro fonoskopinių ekspertizių skyriuje. Ekspertų nuomone, fonoskopinių tyrimų uždaviniai yra skirstomi į identifikacinius ir neidentifikacinius.

Spręsdama identifikacinius uždavinius, fonoskopinė ekspertizė nustato: konkretų asmenį, kurio balsas ir kalba užfiksuoti garso įrašė; konkrečią techninę priemonę (diktofoną, magnetofoną, videomagnetofoną), kuria buvo padarytas įrašas; konkretų foninio triukšmo garso šaltinį (darinėjamos durys, automobilio variklis, sieninis laikrodis, telefonas, šūvis ir kt.).

Fonoskopinės ekspertizės sprendžiami neidentifikaciniai uždaviniai sąlygiškai skirstomi į tris grupes:

1. Garso ar vaizdo įrašų darymo sąlygų nustatymas. Tiriant fonogramą nustatoma: ar ji yra originalas, ar kopija; ar įrašas nėra sumontuotas; ar įrašas yra ištisinis; ar jame yra trynimo požymių; kiek kartų darant įrašą buvo stabdomas magnetofonas; garsą įrašiančios aparatūros, kuria padaryta fonograma, tipas, ar pateiktos tyrimui fonogramos padarytos vienu, ar skirtingais magnetofonais ir pan.
2. Garsinės aplinkos, kurioje padarytas įrašas, nustatymas.
3. Triukšmo slopinimas ir kalbos suprantamumo gerinimas. Panaudojant tam tikrų techninių bei programinių priemonių visumą,

⁴⁰⁰ Волчецкая, Т. С. *Основы судебной экспертизы*. Учебное пособие. Калининград: изд. Калининградского государственного университета, 2004, p. 188.

⁴⁰¹ *Криминалистика*. Москва: МГУ изд-во Юристъ, 2005, p. 268.

garso įrašas išvalomas, kad neliktų pašalinių triukšmų, ir kartu pagerinamas kalbos suprantamumas.

Ekspertai praktikams taip pat pateikia konkrečias (pavyzdines) klausimų, kuriuos galima pateikti spręsti ekspertams, formuluotes⁴⁰² (pavyzdžiui, ar tirti pateiktame garso įrašė, prasidedančiame žodžiais: „...“ ir pasibaigiančiame žodžiais: „...“, ir esančiame pateiktoje laikmenoje (pvz., audiokasetės A pusės pradžioje (mikrokasetės B pusės viduryje; arba CD faile „failo pavadinimas“, arba CD aplanke „aplanko pavadinimas“, faile „failo pavadinimas“), yra užfiksuotas Vardačio balsas ir kalba? ar tirti pateiktame garso įrašė, esančiame pateiktoje laikmenoje (pvz., audiokasetės A pusės pradžioje, mikrokasetės B pusės viduryje; arba CD faile „failo pavadinimas“, arba CD aplanke „aplanko pavadinimas“, faile „failo pavadinimas“), prasidedančiame žodžiais: „...“ ir pasibaigiančiame žodžiais: „...“, vienas iš užfiksuoto pokalbio dalyvių yra Vardaitis ir jeigu taip, tai kokias frazes jis pasakė?).

Tačiau tai tik patarimai nusikaltimą tiriančiam pareigūnui. Jokiu būdu nereikia akiai nurašinėti visų klausimų, o ekspertui spręsti pateikti tik bylai reikšmingus klausimus, jų formuluotes derinti su ekspertais, kai su jais konsultuojamasi.

Mūsų nuomone, fonoskopinių tyrimų uždavinių klasifikavimas turi atitikti kitų kriminalistikos technikos šakų uždavinių klasifikavimo pagrindus ir bendrą kriminalistikoje priimtą uždavinių klasifikaciją, juos skirstant į identifikacinius, diagnostinius, situacinius ir klasifikacinius, numatant šias pagrindines fonoskopinių tyrimų kryptis:

1. Žmogaus identifikavimo ir asmens savybių diagnostikos. Sprenžiant svarbiausią kriminalistinės fonoskopijos uždavinį – identifikuoti asmenį pagal tiriamąjį ir lyginamąjį garso įrašus – atliekami įvairūs ir sudėtingi tyrimai – pradedant akustiniais lingvistiniais, baigiant akustiniais parametriniais.

Tyrimo metu analizuojami kalbos artikuliaciniai, fonetiniai, stilistiniai, leksiniai ir sintaksiniai požymiai; ieškoma fonetinių tarties klaidų, tarmybių, svetimų kalbų įtakos elementų ir kt. – t. y. įvairių nukrypimų nuo bendrinės

⁴⁰² *Teismo ekspertizės: jų skyrimo klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas*. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2004, p. 51–52.

kalbos normų. Dauguma tokių nukrypimų yra tarminiai, pavyzdžiui, trumpų balsių ilginimas, nekirčiuotų ilgųjų balsių ir dvibalsių trumpinimas ir kt. Taip nustatomi bendrieji ir specialieji asmens kalbos požymiai.

Atliekant akustinius parametrinius tyrimus, iš kalbos signalų išskiriami tam tikri parametrai – identifikaciniai požymiai. Prieš pradėdant šį tyrimą, ir lyginamieji, ir tiriamieji (operatyviniai) balsai įvedami į kompiuterį. Paskui iš identifikuojamojo asmens balso signalo išskiriami vokalizuoti garsai. Vokalizuoti garsai – tokie garsai, kuriems formuojantis dalyvauja balso stygos. Balso stygų virpėjimas turi tam tikrą periodą, kuris vadinamas pagrindinio tono periodu. Atvirkštinis pagrindinio tono periodo dydis vadinamas pagrindinio tono dažniu. Vyriskų balsų pagrindinio tono dažnis yra nuo 103 iki 195 hercų (Hz), o moteriškų balsų – 220–345 Hz. Pagrindinis tonas priklauso nuo žmogaus emocinės būsenos, pvz., susijaudinus jis padidėja.

Kad asmenis būtų galima patikimai identifikuoti, reikia, jog bendra vokalizuito signalo trukmė būtų 15–20 sekundžių. Norint išskirti tokios trukmės vokalizuito signalą, reikia 10–20 minučių trukmės tiriamojo asmens balso įrašo. Identifikuojant asmenį pagal pagrindinį toną, apskaičiuojamas išskirto vokalizuito signalo vidutinis pagrindinio tono dažnis ir kiti jo parametrai. Analogiški dydžiai skaičiuojami ir visiems kitiems tiriamajame įrašė užfiksuotų asmenų balsams.

Akustinio parametrinio tyrimo metu tiriamas ne tik pagrindinis tonas, bet ir kiti kalbos signalų parametrai identifikaciniai požymiai, pavyzdžiui, spektriniai požymiai, integralinis spektras, keprstrinis atstumas ir kiti.

Daug vertingos kriminalistinės informacijos galima nustatyti ir atskiro tyrimo metu dar iki lyginamojo tyrimo, nes dažnai palyginamasis garso įrašas gaunamas kur kas vėliau. Šiuolaikinis mokslo lygis, jau vien analizuojant tiriamajame įrašė užfiksuotus balso požymius, leidžia nustatyti žmogaus lytį, apytikrį amžių, išsilavinimo lygį, akcentą (regioninę priklausomybę), balso, kalbos, tarsenos ydas, emocinę būklę, profesiją⁴⁰³.

2. Garso ir vaizdo įrašymo priemonių tyrimo tobulinimo, norint nustatyti garso įrašo autentiškumą (ar įrašas yra ištisinis, ar ne montažas,

⁴⁰³ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 260–261.

kopija ar originalas, ar jame nėra trynimo požymių), identifikuoti garso ir vaizdo įrašymo atgaminimo priemonės.

3. Garsinės aplinkos, kurioje padarytas įrašas, nustatymo. Nustatomas garso šaltinis (automobilo, laikrodžio, skambučio) ir foniniai triukšmai (ar pokalbis vyko konkrečioje patalpoje, gatvėje, automobilyje ir kt.)⁴⁰⁴.

Lietuvos Respublikoje kriminalistiniai fonoskopiniai tyrimai atliekami Lietuvos teismo ekspertizės centro Fonoskopinių ekspertizių skyriuje. Ekspertų nuomone, fonoskopinių ekspertizių sėkmė labai priklauso nuo tinkamo medžiagos (įrašų) fonoskopinei ekspertizei atlikti parengimo. Jei bloga kokybė, dalį problemų labai sunku išspręsti, o kai kurių net ir neįmanoma. Be to, įrašų kokybė turi įtakos formuluojamų išvadų kategoriškumui ir ypač svarbi sprendžiant asmens identifikacijos problemas.

Praktika rodo, kad dauguma ekspertizei pateiktų įrašų yra blogos kokybės dėl objektyvių priežasčių, susijusių su įrašo darymo specifika. Tačiau svarbiausia daugelio įrašų blogos kokybės priežastis yra tiriamųjų ir lyginamųjų įrašų darymo reikalavimų neišmanymas. Pagrindiniai reikalavimai yra šie.

1. Garso įrašus darantis asmuo turi būti instruktuoatas, kaip elgtis su garsą įrašiančia aparatūra, kokioje garsinėje aplinkoje geriausia įrašinėti, kokios trukmės turi būti įrašas.
2. Prieš darant garso įrašus, būtina įsitikinti, kad magnetofono (diktofono) maitinimo šaltinis garantuoja normalų aparatūros darbą, baterijos neišsikrovusios.
3. Įrašinėti reikia su labai gera aparatūra, pageidautina, kad magnetofono (diktofono) įrašymo greitis būtų ne mažesnis kaip 4,76 cm/s. Būtina naudoti naują, geros kokybės magnetinę juostelę (kompaktines kasetes, mikrokasetes).
4. Pageidautina, kad identifikuojamojo asmens balso įrašas būtų ne trumpesnis kaip 10 minučių.
5. Įrašinėjant magnetofonais (diktofonais), kuriuose yra garso regulatorius, būtina jį taip nustatyti, kad garsas nebūtų iškraipomas (nustatyti 50–70 proc. nuo aukščiausio lygio). Geriausia atlikti bandomuosius pavyzdžius ir įsitikinti, kad garsas užrašomas kokybiškai.

⁴⁰⁴ Kunzel, H. J. Die Erkennung von Person anhand Irer Stimme. *Kriminalistik. Handbuch für Praxis und Wissenschaft*. Band 1. 1992, p. 833.

6. Darant garso įrašus, būtina vengti triukšmingos aplinkos (pvz., radijo aparato, ventiliatoriaus ir kito keliamo triukšmo).
7. Lyginamąjį įrašą, jei yra galimybė, reikia daryti tuo pačiu magnetofonu, toje pačioje juostelėje kaip ir tiriamasis įrašas. Įrašinėjant reikia leisti kuo ilgiau kalbėti tam asmeniui, kurio balso pavyzdys reikalingas, pageidautina, kad jis paminėtų kelis žodžius iš tiriamojo įrašo.
8. Siunčiamame nutarime, atliekant fonoskopinę ekspertizę, būtina nurodyti, kokia aparatūra buvo atlikti garso įrašai, trumpai apibūdinti įrašų darymo aplinkybes ir vietą (kambaryje, automobilyje ir kt.). Tiksliai nurodyti laikmenos, kurioje yra tiriamieji ir lyginamieji garso įrašai, tipai ir numeriai, kokiais žodžiais prasideda ir baigiasi kiekvienas tiriamasis garso įrašas, jei galima, nurodyti įrašo trukmę, pateikti garso įrašų darymo protokolus, šių garso įrašų stenogramas bei protokolus apie garso įrašų lyginamajam tyrimui paėmimą⁴⁰⁵.

Atlikdami fonoskopinius tyrimus, ekspertai privalo naudoti tik sertifikuotas, patikrintas akustinių matavimų priemones ir atestuotas metodikas. Tik toks požiūris gali padėti išvengti ginčų dėl išvadų teisingumo ir pagrįstumo rungtyniškumu parengtame procese, leistų, jei tai būtina, pakartoti tokius matavimus, patikrinti jų tikslumą⁴⁰⁶.

Šiuo metu poreikis identifikuoti asmenį pagal balsą (tai dar vadinama balso biometrija) vis didėja, plintant mobiliosioms technologijoms, todėl tobulinamos tradicinės ir kuriamos naujos tyrimo metodikos. Vis plačiau pradedami taikyti automatiniai asmens atpažinimo iš balso metodai, tačiau vieni kol kas neteikia reikalingo tikslumo. Daugelyje Europos fonoskopinių laboratorijų taikomi kombinuoti metodai, jungiantys tradicinius (audityvinį ir sonografinį, audityvinį, fonetinį ir akustinį) bei automatinį metodus⁴⁰⁷.

⁴⁰⁵ Lietuvos teismo ekspertizės centras (LTEC). *Fonoskopinė ekspertizė* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. < <http://www.ltec.lt/fonoskopine-metodines> >.

⁴⁰⁶ Žr.: Галявин, Е. И. Проблемы процессуальной оценки достоверности заключение судебной фоноскопической экспертизы. *Перспективы развития уголовно-процессуального права и криминалистики*. Москва: Юриспруденция, 2012, p. 366.

⁴⁰⁷ Šalna, V.; Kamarauskas, J. Kombinuotas asmens atpažinimo iš balso metodas. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. Mokslo darbų rinkinys, III dalis. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2011, p. 146–155.

13.2. Kriminalistinė odorologija

Kriminalistinės odorologijos samprata, objektai ir jų charakteristika

Kvapų pėdsakai nusikaltėliams persekioti ir surasti, pavogtiems daiktams ieškoti, jų priklausomybei nustatyti nusikaltimų tyrimo praktikoje naudojami gana seniai, bet ir kvapų pėdsakų tyrimo problematika turi jau apie šimtą metų. Tarp pirmųjų susidomėjusių ir pradėjusių taikyti kvapų pėdsakus nusikaltimų aiškinimo ir tyrimo tikslais buvo Olandijos specialistai. Vėliau aktyviai diegti odorologinius tyrimus praktikoje pradėjo Rusijos, Vengrijos, Lenkijos, Vokietijos, Latvijos ir Lietuvos specialistai. Plėtojantis mokslui, atsirandant šiuolaikinėms kvapų nustatymo ir konservavimo techninėms priemonėms, atliekant eksperimentinius tyrimus kvapų prigimčiai, savybėms nustatyti, jau galima galvoti ir apie genetiškai sąlygoto kvapo individualumo panaudojimą identifikaciniams laboratoriniams tyrimams atlikti. Atsižvelgiant į kvapų tyrimo, analizės ir registracijos būdus kriminalistinėje odorologijoje galima nurodyti jos dvi pagrindines kryptis. Kinologinėje kriminalistinės odorologijos kryptyje pagrindinis kvapų analizatorius yra biodektoriaus (šuo) uoslė. Instrumentinėje kriminalistinės odorologijos kryptyje (dar vadinamoje olfaktorika) kvapų analizatoriai yra fizikiniai cheminiai prietaisai (chromatografai, spektrometrai ir kt.), leidžiantys iš bendros kvapų puokštės išskirti tam tikrų kvapų komponentų įvairovę. Tad galima teigti, kad formuojasi nauja kriminalistikos technikos šaka. **Kriminalistinė odorologija – tai kriminalistikos technikos šaka, nagrinėjanti kvapų, jų susidarymo mechanizmo bei jų tyrimo dėsningumus ir rengianti kvapų pėdsakų surinkimo, konservavimo ir tyrimo metodus bei priemones, turint tikslą identifikuoti asmenį, susijusį su tiriamuoju įvykiu**⁴⁰⁸.

Kriminalistikos literatūroje skiriami keturi odorologijos, arba odorologinio metodo, aspektai:

1. Mokslinis techninis, apimantis kvapo individualumo ir sąlyginio pastovumo, atrinkimo metodikos, konservavimo priemonių problemas ir techninius kvapų mėginių panaudojimo būdus.

⁴⁰⁸ Kriminalistinės odorologijos terminai svarstyti Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje, ji siūlė kaip sinonimą vartoti terminą „Kriminalistinė kvapotyra“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-22]. < <http://www.vlkk.lt/lit/naujienos/naujiena.722.html> >.)

2. Procesinis, susijęs su įrodomosios reikšmės, kurią turi kvapų tyrimo rezultatų panaudojimas, problemų aptarimu.
3. Etinis, susijęs su moraliniais odorologinių tyrimų aspektais.
4. Taktinis, apimantis odorologijos metodo efektyvumo kėlimo galiojančiose procesinėse procedūrose problemas⁴⁰⁹.

Odorologinis objektų tyrimas grindžiamas šunų uoslės analizatoriaus specifiniu sugebėjimu greitai įsiminti duotus uostyti žmogaus individualius kvapus ir atpažinti juos iš šviežių bei konservuotų pavyzdžių, taip pat tarp daugelio pėdsakų ir sumaišytus su kitais kvapais. Odorologiniai pėdsakai kriminalistikai ir nusikaltimų tyrimo praktikai reikšmingi todėl, kad žmogaus organizme vykstantys procesai (fiziologiniai, cheminiai ir kt.) nepertraukiamai išskiria į išorę organizmo medžiagų apykaitos produktus, kitaip tariant – lakius metabolitus, kurie yra individualūs kiekvienam žmogui. Kol egzistuoja objektas, tol jis išskiria kvapus.

Visus odorologinius objektus (pėdsakus) galime suskirstyti į dvi pagrindines grupes: kvapus ir kvapų šaltinius. Kvapų šaltiniai yra įvairūs kieti ir skysti objektai, nuo kurių nepaliaujamai į aplinką sklinda medžiagos molekulės. Kvapai – tai nuo tam tikrų objektų į aplinką išgaravusios molekulės, kurios uždaroje patalpoje išsilaiko gana ilgai, o atviroje erdvėje jos išsisklaido labai greitai. Kvapų koncentracija priklauso nuo daugelio veiksnių: kvapų šaltinio dydžio ir kvapų skleidimo laiko, atviros ar uždaros erdvės, aplinkos sąlygų (temperatūros, skersvėjo ir kt.).

Kriminalistikoje visus odorologinio tyrimo kvapų objektus skirstome į kvapų pėdsakus (objektai, paimti įvykio vietoje ir potencialiai turintys sąsają su tiriamuoju įvykiu), lyginamuosius kvapų pavyzdžius (įtariamojo, nukentėjusiojo ar liudytojo individualaus kvapo mėginys), pagalbinius kvapų pavyzdžius (žinomos kilmės pėdsakų ar donorų kvapų mėginiai), foninius kvapų pavyzdžius (aplinkos, kurioje buvo paimtas tiriamasis kvapo pėdsakas, kvapo mėginys).

Subjektas, prisilietęs prie daiktų, ant jų paviršiaus palieka kvapo pėdsakus. Kvapo pėdsakai aplinkoje išlieka atsižvelgiant į įvairias sąlygas ir aplinkybes nuo kelių valandų iki metų. Žmogus praktiškai negali kont-

⁴⁰⁹ *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 1998.

roliuoti savo organizmo fiziologinių procesų, taip pat jo nepaliaujamai gaminamų ir išskiriamų lakių metabolitų. Vadinasi, pats subjektas – kvapų pėdsakų sukėlėjas – jų sunaikinti arba falsifikuoti negali, todėl kvapų pėdsakai išsaugo informaciją apie įvykio dalyvius. Nors žmogus gyvena aplinkoje, kurioje turime įvairiausių objektų, taip pat nuolat skleidžiančių įvairius kvapus (augalai, gyvūnai, mikroflora, pastatai, įvairių gamybos procesų kvapai ir kt.), bet šitie foniniai kvapai ir kitų žmonių kvapai nesusimaišo su konkretaus žmogaus kvapu tokiu būdu, kad atsirastų visiškai naujas kvapas. Moksliniais tyrimais nustatyta, kad konkretaus žmogaus individualus kvapas yra labai stabilus ir nepriklauso nuo maisto, vaistų, aplinkos bei kitų veiksnių. Odorologinių pėdsakų atsiradimas, išsilaiikymas yra viena iš svarbiausių kriminalistinės odorologijos tyrimo kryptčių. Visus pėdsakus odorologijoje pagal jų susiformavimo laiką skirstome į šviežius (jie atsirado iki vienos valandos), normalius (jie atsirado iki trijų valandų) ir senus (atsirado vėliau negu prieš tris valandas).

Įvykio vietoje surinktus kvapo pėdsakus galima išsaugoti ilgus metus, hermetiškai laikant induose. Kvapams išskirti naudojami kvapo sugėrikliai. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2003 m. gruodžio 24 d. įsakymu Nr. V-742 patvirtintoje Žmogaus kvapo pėdsakų, lyginamųjų kvapo pavyzdžių, foninių kvapų paėmimo ir konservavimo, odorologinių tyrimų atlikimo metodikoje, nurodoma, kad kvapams paimti naudojami kvapo sugėrikliai – tai 30x40 cm dydžio flanelės atraižos. Kvapo sugėrikliai laikomi 0,5 l talpos stiklainiuose. Stiklainiai turi būti šviesūs ir be pašalinių kvapų.

Pagrindiniai žmogaus kvapą skleidžiantys objektai, tinkami identifikuoti, yra šie:

- prakaitas, kraujas (taip pat ir sauso kraujo dėmės), plaukai, nagų fragmentai. Užkonservuoti jie išlaiko individualų kvapą dešimtis metų;
- asmeniniai daiktai (dėvėti drabužiai, avalynė) išlaiko kvapą nuo kelių dienų iki kelių mėnesių;
- įvairūs daiktai (nusikaltimo įvykdymo priemonės, ginklai ir kt.), kuriais ilgai (ne mažiau kaip 30 min.) naudojosi žmogus, gali išlaikyti kvapo pėdsakus kelias ir daugiau parų.

Kvapų pėdsakai, atsiradę trumpalaikio žmogaus kontakto su objektais metu, normaliomis sąlygomis nuo atsiradimo momento išlieka tik kebias valandas. Tačiau oro temperatūra, drėgmė, apšvietimo sąlygos, vėjas, medžiaga, iš kurios pagamintas pėdsaką išlaikantis objektas, rankų švara, prakaitavimas ir kt. žmogaus pėdsako palikimo momentu gali pakeisti kvapo išlikimo terminą: žiemą kvapai geriau išlieka atviroje vietoje, vasarą – uždaroje patalpoje.

Palyginus konservuotų kvapų pėdsakus, surinktus įvykio vietoje, su kvapų pavyzdžiais, paimtais iš kiekvieno tikrinamojo asmens, galima nustatyti:

- įvykio dalyvius ir jų vaidmenį;
- kvapų pėdsakų, paimtų skirtingu laiku ir įvairiose vietose, tapatumą su pirminiu šaltiniu;
- ar ant paimtų daiktų, ginklų, nusikaltimo įrankių yra pėdsakų, kurie buvo palikti tikrinamojo asmens;
- ar ant pavogtų daiktų yra nukentėjusiojo kvapo pėdsakų;
- plaukų, kraujo pėdsakų, prakaito, nagų kilmės pirminį šaltinį;
- nukentėjusiųjų vietą automobilyje iki avarijos momento;
- ar tam tikrų kategorijų asmenys buvo konkrečioje vietoje (ar ten yra jų kvapo pėdsakų);
- ar subjektas prisidėjo prie kvapo pėdsako susidarymo.

Yrančių žmogaus kūno dalių neįmanoma identifikuoti, nes irstančioje medžiagoje susikaupia nespecifinės riebiosios rūgštys, kurios pakeičia individualų kvapą.

Pastaruoju metu pradėta kalbėti ne tik apie kinologinę odorologiją, kai kvapų analizatoriumi būna šuns uoslė, bet ir apie instrumentinę odorologiją – kvapiųjų medžiagų spektrui išskirti, registruoti ir detekcijai naudojamus specialiai sukurtus prietaisus. Tačiau kriminalistinėje praktikoje odorologinės ekspertizės atliekamos naudojant specialiai dresuotus šunis – biodetektorius.

Sprendžiant tam tikrus nusikaltimų profilaktikos ir tyrimo uždavinius, tam tikri objektai (daiktai, pinigai, vertybės, dokumentai ir kt.) gali būti paženklinti tam tikromis kvapniomis medžiagomis, turint tikslą nustatyti jų transportavimo (perkėlimo) kelią ir išskirti iš kitų analogiškų objektų.

Odorologiniams tyrimams būdingi visi objektų tyrimo ar teismo ekspertizės požymiai: specifinis objektas (kvapų dariniai), uždaviniai ir mokliškai pagrįsta tyrimo metodika.

Odorologiniai tyrimai (ekspertizė) atliekami nuo 1987 m. Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimo centro Odorologinių tyrimų ir kinologijos valdybos kriminalistinės odorologijos skyriuje. Per 2010 m. valdyboje ištirti 303 kvapų pėdsakai, patikrinti 323 asmenys, Šunys biodetektoriai panaudoti 453 kartus⁴¹⁰.

Odorologinių pėdsakų fiksavimas ir paėmimas

Lyginamųjų kvapo pavyzdžių paėmimas

Pagrindinės kvapų pėdsakų ėmimo įvykio vietoje taisyklės. Kvapų pėdsakus nuo daiktų, ant kurių gali būti žmogaus kvapas, gali paimti apžiūros dalyvis, atliekantis neatidėliotinus procesinius tyrimo veiksmus, supažindintas su kvapų ėmimo ir konservavimo būdais, tačiau geriausia šį darbą pavesti pagal patvirtintą mokymo programą kriminalistinių tyrimo centro apmokytiems įvykio vietos apžiūros specialistams.

Kvapų pėdsakai paimami prieš pradėdant aktyvias apžiūros stadijas. Kvapų paėmimo faktas ir būdas fiksuojamas įvykio vietos apžiūros protokole. Protokole taip pat būtina pažymėti kvapą išlaikancio objekto pavadinimą ir iš ko jis pagamintas. Jeigu įvykio vietoje jaučiamas aštrus (buitinis, gamybinis, biologinis, cheminis) foninis kvapas, protokole nurodoma jo kilmė.

Įvykio vietoje aptikti objektai neliečiami plikomis rankomis, jų negalima laikyti netinkamomis sąlygomis, nuo jų kvapai paimami tuojau pat.⁴¹¹ Kvapo pėdsakai imami tik su guminėmis pirštinėmis ir pincetais, kad kvapo pėdsakas nebūtų užterštas jį imančio pareigūno kvapu. Kvapai imami tol, kol atliekama įvykio apžiūra, bet, kad būtų sukauptas minima-

⁴¹⁰ Žr.: Kriminalistinių tyrimų centro 2010 m. ataskaitą [interaktyvi]. [žiūrėta 2012-04-22]. <http://ktc.policija.lt/lt/veikla/planai_ir_ataskaitos.html>.

⁴¹¹ Daugiau žr.: Lietuvos policijos generalinio komisaro 2003 m. gruodžio 24 d. Nr. V-742 „Dėl žmogaus kvapo pėdsakų, lyginamųjų kvapo pavyzdžių, foninių kvapų paėmimo ir konservavimo, odorologinių tyrimų atlikimo metodikos patvirtinimo“ įsakymą.

lus kvapo kiekis, kvapo sugėriklis su objektu turi kontaktuoti ne mažiau kaip 1 valandą⁴¹².

Pėdsaką išlaikantis objektas (jeigu to reikia pagal aplinkybes) atsargiai sudrėkinamas pulverizatoriumi (1–2 kartus smulkiais lašais purškiamas vanduo, nukreipus srovę virš objekto, kad ant jo nusėsdama drėgmė nesunaikintų paviršiuje esančių pėdsakų). Taip drėkinama, norint sustiprinti silpnų kvapų koncentraciją.

Kvapų sugėrikliai su paimtais kvapais sudedami atskirai į sterilius 0,5 l talpos stiklainius, uždaromi stikliniais arba metaliniais, turinčiais gumines tarpines, dangteliais ir užspaudžiami metaliniais gnybtais. Kvapo sugėriklis su kvapais apvyniojamas 3–4 folijos sluoksniais, kad būtų sandarus paketas. Paketo kraštai užlankstomi pirštais arba voleliu, kad neišnyktų kvapas. Prie konservuotų kvapų objektų, taip pat prie pateikiamų tyrimui objektų tvirtinamos specialios etiketės su paaiškinamuoju užrašu. Pėdsaką išlaikantys objektai, turintys horizontalius paviršius, padengiami kvapo sugėrikliais, folija ir prislegiami kokiu nors svoriu, neturinčiu aštrių kvapų.

Išimant kvapą iš drabužių, kvapų sugėriklis, kad prie jų prisispaustų, dedamas į vidų, drabužiai suvyniojami. Išimant kvapą iš avalynės, kvapo sugėriklis įdedamas į vidų, prispaudžiamas ir apdengiamas folija.

Surenkant kvapo pėdsakus patalpoje, visada būtina paimti ir tos patalpos foninį kvapą. Tam pakanka padėti kvapo sugėriklių tokioje vietoje, kurios žmogus nelietė. Foninis kvapas imamas ne trumpiau kaip 30 min.

Lyginamųjų kvapo pavyzdžių ėmimas iš tikrinamųjų asmenų, jei reikia, ir iš nukentėjusiųjų ar kitų su byla susijusių asmenų, atliekamas vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 144 straipsniu.

⁴¹² Įvairių šalių odorologinių pėdsakų ir pavyzdžių ėmimo taisyklės, tyrimų atlikimo sąlygos ir metodikos gali turėti tam tikrų ypatumų, kurie dažniausiai yra susieti su tos šalies nusistovėjusia praktika. Pavyzdžiui, Lenkijos policijos instrukcijos dėl kvapų pėdsakų paėmimo nustato minimalų laiką – pusę valandos. Jie naudoja vieno litro talpos stiklainius adsorbentams saugoti. Odorologinio tyrimo metų objektai išdėstomi vienoje linijoje arba ratu. Bet aktyvėjant tarptautiniam bendradarbiavimui odorologinių tyrimų srityje taikomos darbo su kvapais taisyklės ir metodikos unifikuojasi. Plačiau žr.: *ślady kryminalistyczne*. Ujawnianie, zabezpieczenie, wykorzystywanie. Praca zbiorowa pod redakcją Mieczysława Goca i Jarosława Moszczyńskiego. Warszawa, 2007, p. 187–210.

Individualaus kvapo pavyzdžius iš tikrinamųjų asmenų paprastai paima tyrėjas arba kriminalistinės odorologijos padalinio specialistas. Imant kvapo pavyzdžius, vadovaujamosi šia taisykle: individualaus kvapo pavyzdžių ir kvapo pėdsakų negali rinkti tas pats asmuo, kad odorologiniame mėginyje nepalikėtų savo kvapo. Jeigu šito neįmanoma išvengti, su siunčiamais identifikuoti konservuotų kvapų objektais pateikiamas ir juos paėmusio bei užkonservavusio pareigūno kvapo pavyzdys.

Lyginamieji kvapo pavyzdžiai iš donoro imami nuo tos kūno dalies, kuri pagal bylą gali būti įvykio vietoje paimtų kvapo pėdsakų šaltinis. Jeigu kvapas buvo paimtas nuo kojų arba avalynės atspaudų, tai lyginamasis pavyzdys imamas nuo tikrinamojo kojų ir pan.

Pareigūnas, paimantis kvapo pavyzdžius, iš pakuotės (stiklainio, folijos) pincetu išima du kvapo sugėriklius ir perduoda asmeniui – kvapo donorui. Galima leisti iš pakuotės išsiimti kvapo sugėriklių ir pačiam donorui. Kai imamas kvapo pavyzdys nuo kojų, donoras įdeda kvapo sugėriklių į avalynę ir apsiauna. Kitais atvejais kvapo sugėriklis dedamas už kelių diržo, marškinių rankogalių arba apykaklės. Reikia įsitikinti, kad kvapo sugėriklis liečiasi su donoro kūnu, o donoras apsilvilkęs savais drabužiais.

Individualaus kvapo pavyzdžiai imami ne trumpiau kaip 30 minučių, paskui kvapo sugėrikliai su kvapais sudedami į stiklainius arba įvyniojami į foliją taip, kaip kvapo pėdsakai. Imant individualų kvapą iš tikrinamųjų asmenų, turi būti paimtas ir foninis patalpos, kurioje buvo imamas kvapo pavyzdys, kvapas. Individualūs asmenų kvapai operatyviais tikslais renkami nuo jų akivaizdžių šviežių pėdsakų ant grindų, dirvos, kur šis žmogus stovėjo kelias minutes, kėdės, ant kurios jis sėdėjo (kėdė turi būti iš anksto paruošta ir neturėti pašalinių kvapų). Šie kvapų pavyzdžiai surenkami taip pat, kaip kvapo pėdsakai. Surinkti kvapo pėdsakai kartu su kvapų mėginiais, paimtais įvykio vietoje, siunčiami lyginamajam tyrimui į Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro odorologijos padalinį.

Odorologinių tyrimų metodikos pagrindai

Odorologiniai tyrimai atliekami specialiose patalpose, kuriose yra atitinkama temperatūra ir sąlyginė drėgmė, taip pat izoliuotose nuo pašalinių kvapų bei neigiamų akustinių ir optinių dirgiklių. Stebėtojams turi

būti įrengtas stebėjimo kambarys, iš kurio jie per specialų langą galėtų stebėti ir kontroliuoti odorologinio tyrimo procesą.

Odorologiniai tyrimai atliekami naudojant pagrindinius taktinius būdus, kurie turėtų garantuoti tyrimo rezultatų objektyvumą, tikrumą, įtikinamumą, akivaizdumą:

- naudoti tik specialiai dresuotus šunis. Kaip rodo daugelyje šalių atlikti eksperimentai, odorologiniams tyrimams tinka mažos laikos, špicai, nedideli rotveileriai, spanieliai, foksterjerai, nors tradiciškai dažniausiai dresuojami aviganiai.

262 pav. Šunų, dažniausiai naudojamų odorologiniams tyrimams, veislės: foksas, rotveileris, spanielis, špicai, mažoji laika, vokiečių aviganiai.

- netinka naudoti šunis, kurių yra padidėjusi lytinė, gynybos, maisto reakcija;
- kvapų identifikacijai laboratorijoje naudojami unifikuoti kvapų objektai, kurie nesiskiria spalva, forma, dydžiu ir garantuoja, kad biodetektorius pasirenka objektą iš kvapo;

263 pav. Biodetekcijos procesas: uostomas tiriamasis kvapas.

- ant grindų pagal rato perimetrą skaitmenimis nuo 1 iki 10 pažymėtose vietose išdėstyti vienodi stovai, į kuriuos sustatomi vizualiai vienodi kvapų objektai – tai 0,5 litro talpos stiklainiai su viduje esančiu kvapo sugėrikliu, skleidžiančiu etaloninį, tiriamąjį arba pagalbinį kvapą;

264–265 pav. Biodetekcijos procesas⁴¹³.

- kuo labiau sumažinti specialisto, atliekančio detekciją laboratorijoje, vaidmenį. Šis specialistas gali tik duoti komandą biodetektoriui ieškoti ir grįžti į vietą, pats neturi eiti prie objektų. Kaip išdėstyti objektai (t. y. kuris iš pateiktų objektų turi tiriamąjį kvapą, o kuris – pašalinius kvapus) specialistas kinologas taip pat neturėtų žinoti. Specialistas, kuris ėmė kvapo pėdsakus įvykio vietoje, negali atlikti laboratorinės detekcijos;

⁴¹³ Nuotraukos paimtos iš Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimo centro archyvo.

266 pav. Praktikoje⁴¹⁴ vietoje medžiaginių kvapo sugėriklių šunims gali būti duodami uostyti metaliniai strypeliai. Taip pat tyrimui pateikiami objektai gali būti išdėstomi ne ratu, o eile.

- kartoti tyrimus keičiant objektų išdėstymą po kelis kartus ir naudoti du šunis biodetektorius. Tik tada, kai tyrimų rezultatai visiškai sutampa, galima daryti išvadą apie asmens identifikavimą.

Odorologinį tyrimą sudaro keli **etapai**:

- nulinis etapas, kuriame patikrinama šuns reakcija į išrinkimo rate išdėstytus tiriamus ir kontrolinius kvapų objektus, ar kvapų objektuose nėra trukdančių dirbti kvapų, patrauklių šuniui pašalinių kvapų, į kuriuos galėjo būti neatsižvelgta ruošiant kvapų objektus odorologinio tyrimo etapui. Šiuo tikslu šuniui, nedavus užuosti etaloninio kvapo, vedant jį išrinkimo ratu, sudaromos galimybės nuosekliai apuostyti kiekvieną išdėstytą pagalbinį, tiriamą ir etaloninį kvapus. Tyrimas su konkrečiu šunimi toliau atliekamas tik tuo atveju, jeigu nuliniame etape nepastebima padidėjusios šuns reakcijos į išrinkimo rate išdėstytus kvapų objektus;
- pirmas etapas – testavimas. Starte šuniui duodamas uostyti atviras stiklainis, kuriame įdėta flanelės atraiža – kvapo sugėriklis (etaloninis kvapas). Užfiksavęs atmintyje ieškomą kvapą, šuo, vedamas išrinkimo ratu, turi nuosekliai uostyti išdėstytus kvapų objektus. Išrinkimo rate aptikęs etaloninį kvapą, šuo jį paženkliną išdresuota signaline poza. Toks šuns elgesys vertinamas kaip normali

⁴¹⁴ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.ekspertize.vp.gov.lv/?sadala=4>>.

šuns funkcinė būklė. Nepaženklinęs etaloninio kvapo objekto, šuo biodetektorius odorologinio tyrimo neatlieka. Neaptikimo priežastys – bloga šuns sveikatos būklė, ligos ir t. t.;

- antras etapas – kvapų tyrimas. Šuniui duodamas uostyti kvapo pėdsakas arba lyginamasis kvapo pavyzdys, o išrinkimo rate tarp pagalbinių kvapų įdedami tiriami (as) kvapų objektai (as). Šuo, vedamas išrinkimo ratu, nuosekliai uosto išdėstytus kvapų objektus ir jeigu tarp jų aptinka kvapą, turintį bendrą kilmės šaltinį su kvapu, duotu uostyti starte, paženkлина šį objektą signaline poza.

Dėl tyrimo rezultatų patvirtinimo šuns biodetektoriaus signalinė reakcija analizuojama kelis kartus, keičiant objektų išdėstymą. Prieš kiekvieną šuns vedimą į išrinkimo ratą vienas iš specialistų keičia vietomis išrinkimo rate išdėstytus kvapų objektus, nustato, nuo kurio objekto pradėti vesti šunį išrinkimo ratu. Kiekviename tyrimo etape su šunimi dirbantis specialistas nežino apie tiriamų ir etaloninių kvapų buvimo vietą išrinkimo rate (tam, kad nevalingu judesiu ar elgesiu nepaveiktų šuns). Jam tik nurodoma, nuo kurio objekto pradėti paiešką išrinkimo rate. Gautiems rezultatams patvirtinti naudojamas kitas šuo. Po tyrimo, vadovaujantis BPK 90 str. ir remiantis odorologinių tyrimų atlikimo eigos fiksavimo žurnalu, surašoma specialisto išvada – ar kvapų mėginiuose, pateiktuose odorologiniam tyrimui atlikti, yra tikrinamojo asmens kvapas. Specialisto išvados gali būti: kategoriškai teigiamos (pateiktuose kvapų mėginiuose rastas tikrinamojo asmens kvapas), kategoriškai neigiamos (pateiktuose kvapų mėginiuose nerastas tikrinamojo asmens kvapas), tikimybinės (tikėtina, kad kvapų mėginiuose yra tikrinamojo asmens kvapas)⁴¹⁵.

13.3. Kriminalistinis medžiagų ir gaminių tyrimas (mikroobjektų tyrimas)

Šiuolaikinėje nusikaltimų tyrimo praktikoje vis dažniau reikia ištirti įvairius mikroobjektus. Tokie tyrimai labai praplečia nusikaltimų išaiškinimo galimybes, suteikia svarbios informacijos įrodinėjimo procese. Su

⁴¹⁵ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2003 gruodžio 24 d. Nr. V742 „Dėl žmogaus kvapo pėdsakų, lyginamųjų kvapo pavyzdžių, foninių kvapų paėmimo ir konservavimo, odorologinių tyrimų atlikimo metodikos patvirtinimo“ įsakymas.

mikroobjektais dažniausiai turima reikalų, tiriant nužudymus, plėšimus, išžaginimus, vagystes, eismo įvykius. Mikroobjektai, patenkantys į nusikaltimo įvykio tyrimo sritį, gali būti tiek savarankiški materialūs dariniai, tiek ir „paprastos“ pėdsakų dalelės. Tiriant mikroobjektus, naudojami tiek trasologiniai, tiek ir fizikiniai-cheminiai, biologiniai jų kokybės analizės metodai.

Kriminalistikos literatūroje⁴¹⁶ mikroobjektai apibrėžiami taip: tai su nusikaltimu susiję materialūs objektai, kurie dėl savo mažumo ar masės blogai matomi paprasta akimi, todėl jiems rasti ir ištirti reikia mikroskopinės technikos. Jie skirstomi į:

1. Mikrodaleles – nedidelius materialius kūnus, kurių erdvės ribos blogai matomos ir yra ne didesnės kaip 2 mm.

2. Mikropėdsakus. Tai nedideli materialiai fiksuoti pėdsakai, kuriuose aptikto objekto erdvės ribos, forma ir išorinės sandaros požymiai blogai matomi paprasta akimi.

3. Medžiagų mikrokiekius – blogai matomus medžiagos kiekius, kurių prigimčiai nustatyti reikia labai jautrių prietaisų.

Ši klasifikacija nėra išsami. Mikroobjektus galima dar klasifikuoti:

- pagal kilmę (organinės, neorganinės);
- agregatinį būvį (skysti, kieti);
- pagal fizines savybes (laidininkai, dielektrikai, turintys magnetinių savybių, ir kt.).

Apžiūrint įvykio vietą, gali pasitaikyti tokių mikroobjektų:

- bioorganinės kilmės kraujo, spermos mikrokiekių; odos dangos, vidaus organo dalelių, nagų, plaukų dalelių, vabzdžių ir jų veiklos produktų, augalų mikrodalelių, naftos produktų, mikroorganizmų;
- neorganinės kilmės, pvz., dirvožemio struktūrinių mikroelementų;
- mišrių mikroobjektų – stiklo mikrodalelių, keramikos, metalo, plastiko, lako, parako, narkotinių medžiagų, maisto produktų mikrokiekių, naftos produktų, cheminių pluoštų.

Mikroobjektų paieška, fiksavimas ir ėmimas galimas ne tik apžiūrint vietą, bet ir atliekant kitus ikiteisminio tyrimo veiksmus bei procesines prievartos priemones (kratą, poėmį, daiktų ir žmonių apžiūrą).

⁴¹⁶ Косарев, В. Н.; Макогон, И. В., *Использование микрообъектов в расследовании преступлений*. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2005.

Šių veiksmų, ieškant mikroobjektų, rezultatyvumas priklauso nuo:

- įvykio situacijos atkūrimo mintyse, jos įsivaizdavimo: kur nusikaltėlis stovėjo, kokius daiktus lietė, kokius veiksmus atliko;
- spėliojimų (versijų), kokie mikroobjektai galėjo būti palikti, ant kokių daiktų, nusikaltėlio drabužių ar kūno.

Taip pat:

- ar laiku sudarytos aplinkybės, neleidžiančios atsitiktinai dingti mikroobjektams arba atsirasti pašalinėms medžiagoms. Svarbu pašalinti skersvėjo galimybę, atmosferos kritulių ir kitokių medžiagų įtaką;
- ar tinkamai parengtos priemonės ir tinkami paieškos metodai;
- ar asmenys turi pakankamai įgūdžių.

Iš techninių priemonių minėtini didinamieji prietaisai: lupos su apšvietimu ($4\times$, $10\times$), nešiojamieji mikroskopai, stiprūs apšvietikliai (1 000 W), ultravioletinės šviesos lempos, šviesos filtrai, mikrosiurbiai su įvairiais filtrais ir antgaliais, magnetai ir elektromagnetai, dielektrinės lazdelės, pincetai, skalpeliai, preparavimo adatėlės. Fiksuoti – lipnios juostos ir plokštelės, kempinės, kapiliarai ir kt.

Ieškant mikroobjektų, rekomenduojama, jeigu galima, imti juos tinkamai supakuotus su objektu nešikliu.

Darbą su mikroobjektais būtų galima įsivaizduoti esant specialaus algoritmo – veiksmų programos – pavidalo, kai pareigūnas turi atlikti tokius veiksmus:

- ištirti įvykio vietos sąlygas ir aplinką, kur vyks mikroobjektų paieška;
- sukurti versijas apie galimas mikroobjektų lokalizacijos vietas;
- užtikrinti saugumo priemones, kad mikroobjektai nedingtų ir nebūtų sugadinti;
- taikyti vizualinius techninius mikroobjektų paieškos būdus;
- sudaryti planą-schemą ir nurodyti rastų mikroobjektų lokalizaciją;
- nufotografuoti objektus nešiklius;
- fotografuoti, makrofotografuoti mikroobjektus;
- paimti mikroobjektus specialiomis techninėmis priemonėmis;

- paimti daiktus nešiklius, jei negalima to padaryti, paimti pačius mikroobjektus;
- atskirai, atsargiai supakuoti mikroobjektus, kad jie nedingtų ir nenukentėtų;
- imtis pirminio tyrimo laikantis atsargumo taisyklių;
- konsultuotis su specialistu dėl mikroobjektų tyrimo galimybių;
- nuspręsti, ar reikia skirti ekspertizę;
- konsultuotis su ekspertu dėl klausimų, pateikiamų ekspertui, parengti lyginamuosius pavyzdžius, parinkti ekspertizės įstaigą ir ekspertą;
- surašyti nutarimą skirti ekspertizę;
- laikytis papildomų saugumo priemonių juos siunčiant ar gabenant į ekspertizės įstaigą;
- vertinti ekspertų išvadas, apklausti ekspertus, konsultuoti;
- panaudoti ekspertizės rezultatus kartu su kitais surinktais įrodymais bylai svarbioms aplinkybėms nustatyti.

Pagrindinės kai kurių mikroobjektų paėmimo taisyklės

Lakų, dažų ir dangų mikroobjektų paėmimas⁴¹⁷

Šių mikrodalelių paieška pradedama iš karto, pradėjus įvykio vietas ar objekto apžiūrą, kai gerai apšviesta, imantis visų priemonių, kad būtų išsaugotos esamos dalelės.

Įvykio vietoje aptiktos lakų ir dažų, stiklo ar kitos dalelės supakuojamos skyrium, tiksliai nurodoma jų aptikimo vieta. Lakų, dažų ir dangų mikrodaleles paimti nuo objekto paviršiaus nepatartina. Pėdsakai pridenjami popieriaus lapu, jo kraštai pritvirtinami.

Jei yra grėsmė transportuojant prarasti antsluoksniio pėdsakus, reikia šias daleles supakuoti skyrium ir pateikti kartu su detale ar įrankiu. Sudrėkusius objektus nešiklius (pavyzdžiui, nukentėjusiojo drabužius) prieš supakuojant išdžiovinti kambario temperatūroje virš popieriaus lapo, į kurį vėliau jie bus supakuoti. Kiekvieną objektą nešiklį supakuoti skyrium, kad dalelės neprapultų, nepatektų ant kito objekto ar papildomai neužsiterštų.

⁴¹⁷ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.ltec.lt/dazu-metodines>>.

Pareigūnas gramdinį nuo nudažytos detalės gali imti tik tada, kai neįmanoma jos visos pristatyti į ekspertizės įstaigą. Gramdinius reikia parinkti, atskirti dangos daleles arba jas išpjauti skalpeliu, skustuvu per visą gylį iki metalo ar kito paviršiaus. Juos imti iš kelių vietų, nepažeisti lako ir dažų dangos atskyrimo ribos, nes pagal išsaugotą atskyrimo liniją galima nustatyti visumą pagal dalis.

Mikropluoštelių paėmimas⁴¹⁸. Pareigūno atliekama drabužių dalių apžiūra turi būti minimali, kad nedingtų dalelės ar nepakliūtų naujų; visas kruopščiai supakuojama. Patartina kiekvieną drabužių dalį suvynioti atskirai į švarų lygų popierių. Vynioti taip, kad išliktų pirminė nuogulų lokalizacija. Nepatartina drabužių dėti į naudotus polietileninius maišelius. Pluoštai juose įsielektrina, dėl to sunku daiktą išimti. Vengti naudotų audeklų, taip pat jau naudotų pakuotės medžiagų.

Jei drabužių dalys yra sudrėkusios, kad nesupelytų, būtina išdžiovinti kambario temperatūroje.

Jei objekto nešiklio dėl dydžio negalima pateikti tirti, tyrėjas apžiūri jo paviršių pro lupą, pluošteliu nuima pincetu arba prideda specialią juostelę (daktiloskopinę plokštelę). Jei galima, šį darbą geriausia patikėti specialistui.

Jei objekto nešiklio paviršius yra iš audeklo (baldų apmušalo), patartina pašalines daleles rinkti drėgnomis poroloninėmis kempinėmis, kurias reikia suvynioti į švarų lygų popierių; pakuoti į pluoštines medžiagas **draudžiama**.

Biologinės kilmės mikroobjektų paėmimas⁴¹⁹. Augalinės ir gyvulinės kilmės mikrodalelės, esančios ant įvairių paviršių, taip pat dėmių medžiaga siunčiama tirti drauge su daiktu, ant kurio ji rasta. Mikrodalelės ir dėmės pridengiamos švariu popieriaus lapu arba audeklo skiautele, kurių kraštai pritvirtinami. Išimtis daroma tais atvejais, kai paimti viso daikto negalima dėl gremėzdiškumo, arba kai mikroobjektai ant jo silpnai laikosi, ir pakuojant arba transportuojant juos galima prarasti. Pirmuoju atveju išpaunama tiriamoji medžiaga su dalimi daikto, ant kurio ji buvo, o antruoju atveju –

⁴¹⁸ [žiūrėta 2012-04-22]. <<http://www.ltec.lt/pluostiniu-metodines>>.

⁴¹⁹ *Ibid.*

objektai nuimami ir supakuojami į mažus popieriaus ar polietileno paketus, dėžutes ar mėgintuvėlius. Beje, nerekomenduojama pakuotei naudoti lipnių juostelių, daktiloskopinių plokštelių, nes kai kurios biologinės priimtios objektų savybės gali keistis arba būti visiškai sunaikintos tvirtinant juos ant plokštelės arba vėliau imant objektą nuo jos paviršiaus.

Mikroobjektų tyrimo reikšmė. Mikroobjektų kilmės, jų grupinės priklausomybės nustatymas duoda vertingos informacijos apie nusikaltimo padarymo aplinkybes: pavyzdžiui, nusikalstamo pasikėsینimo objektą, nusikaltėlio ir aukos profesiją, kuo jie buvo apsirengę, nusikaltimo padarymo mechanizmą, panaudotus įrankius, transporto priemones ir kt.

Mikroobjektų tyrimas labai svarbus, kai reikia nustatyti nusikaltimo padarymo laiką ir vietą. Pavyzdžiui, laikas nustatomas tiriant biologinės kilmės mikrodaleles – mikroorganizmus, kurie išsivystė ant lavono, pagal rastas augalų žiedadulkes ir sėklas.

Įvykio vietą padeda nustatyti prilipę prie drabužių dirvožemio, dažų, kitų nešvarumų mikrokiekiai, įvykio vietos mikrodalelės, išlaužtos kliūtis dalelytės. Įvykio vietoje rastos dalelės, atsiskyrusios nuo drabužių, avalynės, transporto priemonės, rodo, kad šie objektai ten buvo. Kad buvo šauta iš šaunamojo ginklo, parodo suodžių mikrodalelės tarp mažylio ir bevardžio pirštų, tarp nykščio ir smiliaus (rekomenduojama apžiūrėti apšvietus infraraudonaisiais spinduliais). Kad asmuo šaudė iš ilgavamzdžio šaunamojo ginklo, rodo suodžių mikrodalelės ant rankų, veido ir drabužių. Mikrodalelės ant įvykio vietos aplinkos daiktų leidžia išsiaiškinti, kaip nusikaltėlis ten pateko, pro kur įėjo, pro kur išėjo, kaip judėjo įvykio vietoje, kokius daiktus ėmė, perkėlė į kitą vietą ir kt.

Ypač reikšmingos informacijos apie įvykio dalyvių kontaktinę sąveiką gali suteikti ant jų drabužių rasti mikropluošteliai, užtat svarbu tuos drabužius kuo greičiau po įvykio paimti. Lietuvos teismo ekspertizės centre atlikti eksperimentai rodo, kad kuo ilgiau drabužiai dėvimi po įvykio, tuo sunkiau nustatyti jų kontaktą. Tačiau ir pavienių išlikusių pluoštelių bendros rūšinės priklausomybės su palyginti pateiktų drabužių pluoštais nustatymas gali būti reikšmingas bylai. Gauti eksperimentų rezultatai paneigia klaidingą kai kurių ekspertų ir tyrėjų nuomonę, jog skalbtus ir valytus po įvykio drabužius netikslinga pateikti incidentinių mikropluoštelių paieškai ir tyrimui.

Kurapka V. E., Matulienė S., Bilevičiūtė E., Juškevičiūtė J., Novikovienė L., Jurka R., Valūnė R.

Kr246 KRIMINALISTIKA. TEORIJA IR TECHNIKA. Vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012. 662 p.

Bibliogr. 25 p., 57 p., 188–189 p., 259–260 p., 285–286 p., 382 p., 445–446 p., 498–499 p., 541 p., 565–566 p., 606–607 p., 637 p.

ISBN 978-9955-19-462-0

Vadovėlis „Kriminalistika: teorija ir technika“ – pirmoji knyga, parengta atsižvelgiant į šiuolaikinę mokslinę ir technologinę kriminalistikos mintį pagal tradicinę kriminalistikos struktūrą ir kartu su antrąja knyga „Kriminalistika: taktika ir metodika“ apims visą kriminalistikos sistemą. Vadovėlis atitinka kriminalistikos dalyko programą. Jis bus naudingas tiek bakalaurų studijų studentams, tiek magistrantams, nes vadovėlyje daug vietos skirta ir diskusiniams teoriniams klausimams, ir besiformuojančios praktikos, kurią ne visada galime laikyti pozityvia, analizei. Vadovėlyje, be teorinės dalies, reikalingos kiekvienam studijų dalykui, yra pakankamai apibendrintų metodinių rekomendacijų, žinybinių instrukcijų, kitų norminių aktų komentarų, kriminalistinių institucijų veiklos pavyzdžių, kuriuos autoriai pateikia kaip patarimus tiek jau dirbantiems teisėsaugos pareigūnams, tiek ir studentams, kurie į praktiką tik įžengs ar jau derina ją su studijomis, itin nuotoliniu būdu. Manome, kad vadovėlį perskaitys ir teisės mokslo atstovai bei siekiantys tokiais tapti.

UDK 343.98(075.8)

Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Eglė Bilevičiūtė, Janina Juškevičiūtė,
Lina Novikovienė, Raimundas Jurka, Renata Valūnė

KRIMINALISTIKA. TEORIJA IR TECHNIKA

Vadovėlis

Ats. red. Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė

Redagavo Ramutė Pinkevičienė

Maketavo Birutė Bilotienė

SL 585. 2012 09 14. 31,0 leidyb. apsk. l.

Tiražas 400 egz. Užsakymas 16 474

Išleido Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20, Vilnius

Puslapis internete www.mruni.eu

El. paštas leidyba@mruni.eu

Parengė spaudai UAB „Baltijos kopija“

Kareivių g. 13B, Vilnius

Puslapis internete www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt